

আগকথা

ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক অনুসন্ধান আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদে ২০১৭ চনত সমগ্ৰ দেশতে তৃতীয়, পঞ্চম আৰু অষ্টম শ্ৰেণীৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত শিকন ফলাফলক প্ৰাধান্য দি চলোৱা ৰাষ্ট্ৰীয় সফলতা জৰীপৰ (National Achievement Survey) পৰা এইটো স্পষ্ট ৰূপত প্ৰতীয়মান হৈছে যে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সফলতাৰ স্তৰ বৰ্তমানলৈও আশানুৰূপ নহয়। তাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত অনুভৱ কৰা হৈছিল যে শিশুকেन्द्रিক শিকন পদ্ধতি, শিকন ফলাফল আৰু বিদ্যালয়ভিত্তিক ব্যৱস্থাৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰা আৰু ইয়াৰ কাৰ্যকৰীকৰণৰ বাবে শিক্ষকসকলক উপযুক্ত সহায় আগবঢ়োৱাৰ প্ৰয়োজন।

শিক্ষকসকলৰ বাবে গ্ৰহণ কৰা সক্ষমতা বৃদ্ধি আঁচনিৰ জৰিয়তে আশা কৰা হৈছিল যে, ই শিক্ষকসকলৰ মাজত বিষয়বস্তু আৰু শিকন পদ্ধতিৰ ক্ষেত্ৰত এক সজাগতা সৃষ্টি কৰিব। সি যি কি নহওঁক বৰ্তমানৰ নিযুক্তি-কালীন প্ৰশিক্ষণ মুখ্যতঃ বিষয়বস্তুৰ ওপৰত গুৰুত্বাৰোপ কৰা এক কালীন প্ৰশিক্ষণ প্ৰচেষ্টা। বৰ্তমানে যি বহুতৰপীয়া প্ৰশিক্ষণ পদ্ধতিৰ ব্যৱস্থা চলি আছে তাতো দেখা গৈছে যে, প্ৰশিক্ষণকালত দেখুৱাই দিয়া তথ্যৰ সৰহ শতাংশই শিক্ষকসকলৰ কাষ গৈ নাপায়। ফলস্বৰূপে শিক্ষকসকলে বিদ্যালয়ক কাৰ্যক্ষমকৰণৰ ক্ষেত্ৰত উন্নীতকৰণৰ বাবে নতুন পদক্ষেপ গ্ৰহণ কৰিবলৈ অপাৰগ হয়। এইটো উল্লেখনীয় যে সাধাৰণতে শিক্ষকসকলৰ প্ৰশিক্ষণৰ বিষয়তহে অধিক গুৰুত্ব দিয়া হয়, কিন্তু বিদ্যালয়ৰ লগত জড়িত আন কিছুমান দিশ যেনে বিদ্যালয় প্ৰধানৰ ওপৰত সিমান গুৰুত্ব দিয়া নহয়, যিসকলে বিদ্যালয়খনে গ্ৰহণ কৰা বিভিন্ন পদক্ষেপৰ সফল ৰূপায়ণৰ বাবে এক বিশেষ ভূমিকা পালন কৰে আৰু সহায় আগবঢ়ায়। যাৰ ফলত বিদ্যালয় ব্যৱস্থাত এক প্ৰভেদৰ সৃষ্টি হয়। সেয়ে অনুভৱ কৰা হৈছিল যে ৰাজ্যিক পৰ্যায়ত বিদ্যালয় শিক্ষাৰ কিছুমান সাম্প্ৰতিক বিষয়বস্তু যেনে— শিকাৰুকেन्द्रিক শিক্ষণ পদ্ধতি, শিকন ফলাফল, বিদ্যালয়ভিত্তিক মূল্যায়ণ, বিষয়বস্তু ভেদে শিকন পদ্ধতি আদি বিষয়ত প্ৰতিগৰাকী শিক্ষক আৰু প্ৰধান শিক্ষকক সক্ষমতা বৃদ্ধিৰ প্ৰশিক্ষণৰ প্ৰয়োজন। এই আৰ্হিটো প্ৰথমতে ত্ৰিপুৰাত পাইলট প্ৰজেক্ট কৰা হৈছিল যদিও পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত ইয়াক সমগ্ৰ দেশতে সম্প্ৰসাৰণ কৰিবৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰে ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰে।

মানৱ সম্পদ বিকাশ মন্ত্ৰালয়ত সমগ্ৰ শিক্ষাৰ আঁচনি উপদেষ্টা বোৰ্ডে এই প্ৰস্তাৱটো ২০১৯-২০ বৰ্ষৰ বাবে অনুমোদন জনায়। একেটা প্ৰস্তাৱকে মানৱ সম্পদ বিকাশ মন্ত্ৰালয়ে সমগ্ৰ দেশতে প্ৰয়োগ কৰাৰ বাবে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰে। এই মন্ত্ৰালয়ে ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক অনুসন্ধান আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদ (এন.চি.ই.আৰ.টি) আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক পৰিকল্পনা আৰু প্ৰশাসনীয় প্ৰতিষ্ঠান (এন.আই.ই.পি.এ) ৰ যোগেৰে সমগ্ৰ দেশৰ ৪২ লাখ শিক্ষক আৰু বিদ্যালয় প্ৰধানসকলক “বিদ্যালয় প্ৰধান আৰু শিক্ষকসকলৰ সামগ্ৰিক অগ্ৰগতিৰ বাবে লোৱা ৰাষ্ট্ৰীয় পদক্ষেপ” (National Initiatives for School Heads' and Teachers' Holistic Advancement- চমুকৈ NISTHA) শীৰ্ষক প্ৰশিক্ষণ প্ৰদান কৰিবলৈ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিছে। নিঃসন্দেহে ই এক প্ৰশংসনীয় পদক্ষেপ।

এই (NISTHA) প্ৰশিক্ষণ কাৰ্যসূচীৰ আন আন কিছুমান বৈশিষ্ট্য আছে। যেনে— বিষয় আৰু পদ্ধতিৰ সমন্বয়, সামাজিক বিষয়বস্তু, শিক্ষকসকলৰ নেতৃত্ব গুণ, বিদ্যালয় প্ৰধান, শৈক্ষিক কাৰ্যকৰ্তা যিসকলে একে ধৰণৰ প্ৰশিক্ষণত অংশ ল'ব, পৰৱৰ্তী পদক্ষেপ গ্ৰহণ আৰু অন লাইন ৱেব পৰ্টেল যোগে সহায় আগবঢ়াব, একেদৰে বৃহৎ পৰিসৰত বিদ্যালয়ভিত্তিক মূল্যায়ন আৰু NCERT, NIEPA, কেন্দ্ৰীয় বিদ্যালয় সংগঠন (KVS), নবোদয় বিদ্যালয় সমিতি (NVS) কেন্দ্ৰীয় মাধ্যমিক শিক্ষা বোৰ্ড (CBSE) আদিৰ মাজত সংযোগ স্থাপন আদি।

বিদ্যালয় নেতৃত্ব বিকাশৰ বাবে লোৱা কাৰ্যসূচীয়ে যদিও বিদ্যালয়ৰ শেষ পৰ্যায়লৈকে এক যোগাত্মক পৰিৱৰ্তন আনিছিল, কিন্তু শিকন পদ্ধতি আৰু সামাজিক বিষয়বস্তুৰ বিষয়ত বিদ্যালয়ৰ নেতৃত্ব দৃটীকৰণ প্ৰক্ৰিয়া আধৰাটতে বৈ গ'ল। এজন বিদ্যালয় প্ৰধানে তেতিয়াহে এখন বিদ্যালয়ৰ নেতৃত্ব দিব পাৰিব যেতিয়া তেওঁ শিক্ষাৰ পদ্ধতিসমূহ বুজি পাব আৰু বিদ্যালয়ৰ ভিতৰত শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সামৰি এটা কাৰ্যক্ষম দল গঠন কৰিব পাৰিব, লগতে বিদ্যালয়ৰ বাহিৰত সমাজ আৰু বিদ্যালয়ৰ সম্বন্ধ সুদৃঢ় কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব। বিদ্যালয় প্ৰধানে আৰু বিদ্যালয়তন্ত্ৰৰ লগত জড়িত মণ্ডল, খণ্ড আৰু জিলা পৰ্যায়ৰ কাৰ্যকৰ্তাসকলৰ মাজত সংযোগ বিচ্ছিন্নতা সন্মুখলৈ আহে যেতিয়া বিদ্যালয় প্ৰধানসকলে বিদ্যালয় ৰূপান্তৰৰ যাত্ৰাত বিদ্যালয়তন্ত্ৰৰ কাৰ্যকৰ্তাসকলৰ অনুপস্থিতি অনুভৱ কৰে। এইধৰণৰ বিষয়সমূহে নেতৃত্বৰ হস্তক্ষেপৰ ফলশ্ৰুতিত বিদ্যালয় সংশোধন কাৰ্যকৰীকৰণৰ বাটত হেঙাৰ ৰূপে থিয় দিয়ে।

এই প্ৰশিক্ষণ কাৰ্যসূচীত এই ধৰণৰ বিষয়সমূহৰ ক্ষেত্ৰত সচেতনতা গ্ৰহণ কৰা হৈছে যাতে প্ৰতিগৰাকী বিদ্যালয় প্ৰধানে আৰু বিদ্যালয় তন্ত্ৰৰ কাৰ্যকৰ্তাসকলে একেলগে শিক্ষণ পদ্ধতিৰ বিষয়সমূহৰ লগতে বিদ্যালয় প্ৰধানসকলে কাৰ্যক্ষেত্ৰত মোকাবিলা কৰিবলগা অগ্ৰাধিকাৰসমূহৰ বিষয়ত প্ৰশিক্ষণ গ্ৰহণ কৰিব পাৰে।

NISTHA প্ৰশিক্ষণ কাৰ্যসূচীৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা মডিউলসমূহ ৰাজ্যখনৰ ৰাজ্যিক সমল ব্যক্তি আৰু মুখ্য সমল ব্যক্তিসকলক প্ৰশিক্ষণ প্ৰদান কৰিব পৰাকৈ অভিযোজন কৰা হৈছে। ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত প্ৰস্তুত কৰা এই মডিউলসমূহ ইংৰাজী, অসমীয়া, বাংলা আৰু বড়ো ভাষাত অভিযোজন কৰা হৈছে যাতে আমাৰ শিক্ষকসকল সহজে গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। এই অভিযোজন কাৰ্যত ৰাজ্যিক শিক্ষা-গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদৰ শৈক্ষিক বিষয়াসকলৰ উপৰি ৰাজ্যখনৰ বিভিন্ন অনুষ্ঠান প্ৰতিষ্ঠানৰ অভিজ্ঞ সমল ব্যক্তিক জড়িত কৰা হৈছে।

এই মডিউলসমূহে NISTHA প্ৰশিক্ষণ কাৰ্যসূচীৰ ইঙ্গিত লক্ষ্যত উপনীত হোৱাত সহায় কৰিলে আমাৰ কণ্ঠ সাৰ্থক হোৱা বুলি অনুভৱ কৰিব পাৰিম।

(ড° নিৰদা দেৱী)

সঞ্চালক

ৰাজ্যিক শিক্ষা-গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদ, অসম

শাখা — ১

সকলো দিশ সন্নিহিত বিষয়সমূহ

(সাধাৰণ)

- মডিউল ১ — পাঠ্যক্ৰম, শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক শিক্ষণ বিজ্ঞান, শিকন ফলাফল আৰু অন্তৰ্ভুক্তিকৃত শিক্ষা
- মডিউল ২ — সুৰক্ষিত আৰু সুস্থ বিদ্যালয় পৰিৱেশ সৃষ্টিৰ বাবে ব্যক্তিগত-সামাজিক গুণৰ বিকাশ
- মডিউল ৩ — কলা সমন্বিত শিকন
- মডিউল ৪ — বিদ্যালয়ভিত্তিক মান নিৰূপণ
- মডিউল ৫ — বিদ্যালয়ত সু-স্বাস্থ্য আৰু সুন্দৰতা
- মডিউল ৬ — শিক্ষণ-শিকন আৰু মান নিৰূপণত ICT ৰ সমন্বিতকৰণ
- মডিউল ৭ — স্থূলীয়া শিক্ষাৰ উদ্যোগসমূহ

শাখা - ২

শিক্ষণ পদ্ধতি সম্পৰ্কীয় বিষয়সমূহ

- মডিউল ৮ — পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ শিক্ষণ শৈলী
- মডিউল ৯ — গণিতৰ শিক্ষাদান শৈলী
- মডিউল ১০ — ভাষাৰ শিক্ষাদান শৈলী
- মডিউল ১১ — বিজ্ঞানৰ শিক্ষাদান শৈলী (উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰ)
- মডিউল ১২ — সমাজ বিজ্ঞানৰ শিক্ষণ শৈলী (উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়)

blank

পাঠ্যক্রম, শিক্ষার্থীকেন্দ্রিক শিক্ষণ বিজ্ঞান, শিকন ফলাফল আর অন্তর্ভুক্তিকৃত শিক্ষা

সূচীপত্ৰ

আলোকপাত

শিকন উদ্দেশ্য সমূহ

বিষয় সম্পৰ্কে

- গাঁথনি, নীতি, শব্দ প্ৰয়োগৰ অৰ্থ মুকলি
- শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক পাঠ্যপুথিৰ আকাৰ প্ৰকাৰ

শিকন ফলাফলসমূহ

শিকনীয় ফলাফল আয়ত্ত কৰিবলৈ শিক্ষণ বিজ্ঞান (পেদাগজী)

- শিক্ষকৰ ভূমিকা
- শিক্ষকৰ কৌশল
- নিয়মানুবৰ্তিতা, কাৰ্য নিৰ্বাহৰ অন্তৰ্ভুক্তিৰ ক্ষেত্ৰত সহযোগিতা

সিদ্ধান্ত

স্ব-মূল্যায়ন

পাঠ্যক্রম, শিক্ষার্থীকেন্দ্রিক শিক্ষণশৈলী, শিকন ফলাফল আৰু অন্তর্ভুক্তিকৃত শিক্ষা

আলোকপাত :

যোৱা কেইবছৰে শিক্ষাৰ অধিকাৰ আইন (RTE), ২০০৯ আৰু আমাৰ শিক্ষা সম্বন্ধীয় নীতিবোৰৰ বাবে শ্ৰেণীকোঠাৰ গাঁথনিৰ এক নাটকীয় পৰিবৰ্তন ঘটিছে। শিক্ষক আৰু শিক্ষক প্ৰশিক্ষক হিচাপে আপোনালোকে নিশ্চয় শিকাৰৰ ভিন্নতা লক্ষ্য কৰিছে যিয়ে আপোনালোকক অনুধাৱন কৰিবলৈ বাধ্য কৰিছে যে সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকে একেধৰণে শিকাৰ নোৱাৰি আৰু শিকোৱাটো উচিত নহয়। সেইধৰণৰ শিক্ষণ-শিকন অভ্যাসনৰ প্ৰয়োজন যিয়ে সকলো শিকাৰকে প্ৰত্যাহানজনিত সুবিধা আগবঢ়ায় আৰু তেওঁলোকক সাফল্যপ্ৰাপ্তি অভিজ্ঞতাৰ সোৱাদ দিয়ে যাতে আগতকৈও ভাল ধৰণে চকুত পৰা হয়।

“যদি কিছুমান শিশুৱে আমি শিকোৱা উপায়েৰে শিকিব পৰা নাই; তেনেহ’লে যি উপায়ে সিহঁতে শিকিব পাৰে, আমি সেই উপায়েৰে শিকোৱা উচিত।” ইগ্নাচিও এষ্ট্ৰেডা (Ignacio Estrada)

এই মডিয়ুলটোৰ জড়িয়তে আপোনাৰ দৰে শিক্ষক আৰু শিক্ষক প্ৰশিক্ষকসকলক শ্ৰেণীকোঠাত প্ৰবৰ্তি থকা বিভিন্নতাৰ বিষয়ত চকু ফুৰোৱা আৰু বুজাবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে তেনে পৰিপ্ৰেক্ষিতত শ্ৰেণীকোঠাৰ আটাইতকৈ উপযুক্ত শিক্ষণ বিজ্ঞানৰ বিবেচনা আৰু অন্তর্ভুক্তিকৃত শিক্ষণৰ দিশত আগবঢ়াত সহায়ক হ’ব। একেটা শ্ৰেণীকোঠাতে থকা বিভিন্ন শিকন প্ৰয়োজনীয়তাসমূহ পূৰাবলৈ প্ৰয়োজন হোৱা অন্তর্ভুক্তিকৃত শিকন পৰিৱেশ গঢ়িবলৈ বিভিন্ন গবেষণা আৰু অভিজ্ঞতাৰ পৰা সংগৃহীত উপদেশসমূহে আপোনালৈ সহায় আগবঢ়াব। পাঠ্যক্রম, পাঠ্যসূচী, পাঠ্যপুথি, ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা নীতিসমূহ, ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্রম গাঁথনিৰ দৃষ্টিভংগী বিশেষকৈ NCF 2005 আৰু অলপতে বিকশিত শিকন পৰিণাম, পাঠ্যক্রমকৃত আশা আৰু শিক্ষণ বিজ্ঞান সম্পৰ্কীয় প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজত যোগসূত্ৰ স্থাপন আদি বিষয়বোৰ ওচৰৰ পৰা লক্ষ্য কৰিবলৈ এই লেখাসমূহে সুযোগ প্ৰদান কৰিব।

India is a multicultural society made up of numerous regional and local cultures. People's religious beliefs, ways of life and their understanding of social relationships are quite distinct from one another. All the groups have equal rights to co-exist and flourish, and the education system needs to respond to the cultural pluralism inherent in our society.
—National Curriculum Framework (NCF) 2005

প্ৰয়োজনীয় টোকা :

শিক্ষক প্ৰশিক্ষক আৰু মুখ্য সমল ব্যক্তিসকলে প্ৰশিক্ষণৰ সময়ছোৱাত যুৰীয়া বা দলত কাৰ্য কৰি থকাৰ সময়ত আপোনাক মুখ্য অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক মস্তিষ্কৰ উদ্ৰেক সৃষ্টি কৰিব পৰা কাৰ্যৰ লগতে আন উপযুক্ত আদান-প্ৰদান প্ৰক্ৰিয়া তথা প্ৰতিফলিত কাৰ্যৰ মাজত ব্যস্ত ৰাখিব পাৰিব বুলি আশা কৰা হৈছে। পাঠত সিচৰিত হৈ থকা “আলোচ্য বিন্দু” সমূহ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

শিকন উদ্দেশ্য

এই মডিয়ুলটোৱে শিক্ষকক নিম্নোক্ত ক্ষেত্ৰত সহায় আগবঢ়াব

- পাঠ্যক্ৰমৰ বিষয়ে, ইয়াৰ বিকাশ, কাৰ্যসমূহ, পাঠ্যক্ৰমৰ অভিপ্ৰেত, নিৰ্বাহিত আৰু মূল্যায়িতৰ মাজত সম্বন্ধ স্থাপন কৰে।

- ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰমৰ গাঁথনি- 2005 ৰ দৃষ্টিভংগী আৰু ইয়াক পাঠ্যসূচী তথা পাঠ্যপুথিলৈ অনুবাদ সম্বন্ধে ব্যাখ্যা কৰা।
- বিভিন্নতা সম্বন্ধে এক সমৃদ্ধিশালী বুজাবুজি আৰু অন্তৰ্ভুক্তিকৃত শিক্ষা উন্নীতকৰণৰ কাৰণে মনোভাৱ আহৰণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত সহায়ক হ'ব।
- সকলো শিশুৰে শিকন পৰিণাম উন্নীত কৰিবলৈ উপযুক্ত শিক্ষণশৈলী ব্যৱহাৰ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বৰ্তমানৰ কৌশল শক্তিশালী।
- লিংগ স্পৰ্শকাতৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিৱেশ প্ৰতিপালিত কৰাৰ বাবে বিভিন্ন শিকন ক্ৰিয়া-কলাপ ব্যৱহাৰ আৰু গ্ৰহণ কৰা।

বিষয় প্ৰসংগ

শব্দ প্ৰয়োগৰ অৰ্থমূলক, নীতিসমূহ আৰু গাঁথনি :

আৰম্ভণিতে ওপৰত উল্লেখিত উদ্দেশ্যসমূহত উপনীত হ'বলৈ, আমি সাধাৰণতে ব্যৱহৃত শব্দ গাঁথনিৰ ওপৰত চকুফুৰাওঁ আৰু সেইবোৰৰ সন্দৰ্ভত আমাৰ বোধ উন্নত কৰা হওঁক : পাঠ্যক্ৰম, পাঠ্যসূচী, পাঠ্যপুথি, ৰাষ্ট্ৰীয় নীতি আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় কাৰিকুলাম গাঁথনি (NCF)

পাঠ্যক্ৰম :

আমি সকলোৱে বিদ্যালয় প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেৰে আহিছোঁ। বিদ্যালয়ৰ শিক্ষাৰ্থীসকলৰ সৰ্বাত্মক বিকাশৰ বাবে যিবিলাক কাৰ্যকলাপে অৰিহণা যোগাই আহিছে, সেই আটাইবোৰ পাঠ্যক্ৰমৰ চাৰিওফালে প্ৰদক্ষিণ কৰি থকা বুলি আমি জানো।

Curriculum is understood as a set of planned activities, designed to implement a particular educational aim/set of aims; – and consists of the content of what is to be taught, the knowledge, skills and attitudes which are to be developed among the learners. It includes syllabus, textbooks, pedagogy and assessment together with statements of criteria for selection of content, and choice in methods, materials and evaluation. For further reading refer to 'Curriculum, Syllabus and Textbooks', – Position paper published by the NCERT.

শিকন প্রক্ৰিয়াত সকলো শিক্ষাৰ্থীৰে অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ, লিংগ সম্বন্ধীয় গুৰুত্ব দিবলগীয়া বিষয়, প্ৰজ্ঞাত্মক আৰু মানবীয় প্ৰমূল্যৰ বিকাশকে ধৰি পাঠ্যপুথিৰ বিষয়বস্তু সন্দৰ্ভত সমূহ অংশীদাৰীসকলক পাঠ্যক্ৰম তথা ইয়াৰ আদান-প্ৰদানে সহায় আগবঢ়ায়।

পাঠ্যক্ৰম নিৰ্ধাৰণ কৰা বুলিয়া দী কাৰকসমূহৰ ভিতৰত অন্তৰ্ভুক্ত হ'বলগীয়াবোৰ হৈছে— শিকনৰ প্ৰকৃতি, সৰ্বজনগৃহীত মানব বিকাশৰ তত্ত্বজ্ঞান আৰু সামাজিক প্ৰভাব। ইয়াৰ উপৰি সমাজৰ প্ৰয়োজন আৰু ইম্পিত আকাঙ্ক্ষাৰ ওপৰত বহুলাংশে পাঠ্যক্ৰমৰ প্ৰকৃতি নিৰ্ধাৰণ কৰে, বিশেষকৈ বিষয়বস্তু, বিষয়সমূহ আৰু সেইবোৰৰ সংগঠন।

শিক্ষক তথা শিক্ষক প্ৰশিক্ষক হিচাপে আমি জানো যে বিদ্যালয়তস্থিত কিছুমান দিশ অনানুষ্ঠানিকভাৱে শিকোৱা হয়; যাক আমি গুপ্ত পাঠ্যক্ৰম (Hidden Curriculum) বুলি কওঁ।

আপোনাৰ সহকৰ্মীৰ লগত হোৱা আলোচনাৰ পৰা এইটো সম্পূৰ্ণ স্পষ্ট হয় যে আচৰণ, দৃষ্টিভংগী আৰু মনোভাব আদি যিবোৰ বিদ্যালয় প্ৰক্ৰিয়াৰ সময়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে আহৰণ কৰে, সেইবোৰে গুপ্ত পাঠ্যক্ৰমৰ অন্তৰ্ভুক্ত। বিদ্যালয়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে আহৰণ কৰা সকলোবোৰ যে গুপ্ত পাঠ্যক্ৰমৰ ভিতৰত তাক অনুভৱ কৰাটো গুৰুত্বপূৰ্ণ। হয়তো ই অধ্যয়ন কৰিবলগীয়া আনুষ্ঠানিক কোৰ্চৰ অংশ হ'বও পাৰে অথবা নহ'বও পাৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সমনীয়া, শিক্ষকসকল অথবা আন বয়োজ্যেষ্ঠসকলৰ লগত হোৱা আদান-প্ৰদানত এইটো প্ৰকাশ পায় যে, তেওঁলোকে কেনেকৈ বিভিন্ন মানুহক মুখ্যতঃ শ্ৰেণী, জাতি, ধৰ্ম বা লিংগৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি নিৰীক্ষণ কৰে। এইটো এক অনা অনাভিপ্ৰেত শিকন, যিটো শ্ৰেণীকক্ষৰ ভিতৰত বা বাহিৰত সংঘটিত হ'ব পাৰে। ইয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ গ্ৰহণযোগ্যতা বা গ্ৰহণ যোগ্যতাবিহীন অনুভৱ যুক্ত আচৰণ আৰু ধাৰণাকো সামৰি লয়। এনে ধাৰণা আৰু আচৰণ সাধাৰণতে আনুষ্ঠানিক সাজেদত গ্ৰহণ যোগ্যতা নাথাকে আৰু ইয়াক সলনি নকৰিবলগীয়া বুলি ধৰি লয়।

আলোচ্য বিন্দু

আপোনাৰ চিন্তা নিম্নোক্ত ক্ষেত্ৰত ভাগ বতৰা কৰক

- কোনবোৰ কাৰকে কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে বিদ্যালয় পাঠ্যক্ৰম বোজা সদৃশ কৰি তোলে?
- পাঠ্যক্ৰমৰ বোজা কেনেদৰে পাতলাব পাৰি?

লিংগ হৈছে সামাজিক নিৰ্মাণৰ এক উদাহৰণ আৰু এনে সাংগঠনিক বন্দবস্তসমূহ এনেধৰণে আদান-প্ৰদান কৰা যায়। এইবোৰ শ্ৰেণীকক্ষৰ ভিতৰত শাৰীৰিক বিধৰ বিভাজনসমূহ সোমাই আছে— বিদ্যালয় দৈনন্দিন কাৰ্যকলাপসমূহৰ ভিতৰত যেনে, ৰুটিন, ধৰ্ম-কৰ্ম আৰু অনুশীলনৰ ক্ষেত্ৰত লিংগৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বিভিন্ন

কাম ল'ৰা আৰু ছোৱালীবোৰৰ মাজত কৰিবলৈ দিয়া হয়। ইয়াৰ ভিতৰত শাস্তি আৰু পুৰস্কাৰৰ ব্যৱস্থা, বিভিন্ন কৌশলৰে ল'ৰা আৰু ছোৱালীৰ অনুশাসন চলোৱা, শিক্ষকৰ লেবেলিং পেটাৰ্ন আৰু শিক্ষক-ছাত্ৰ তথা ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আদান-প্ৰদানৰ ব্যৱস্থাসমূহো অন্তৰ্ভুক্ত। ল'ৰা আৰু ছোৱালীৰ ক্ষেত্ৰত খেল ধেমালিত ব্যৱহাৰ কৰা সীমাবদ্ধতাৰ জোখ আৰু আনুষ্ঠানিক খেলবোৰো পৃথক হোৱা দেখা যায়।

আলোচ্য বিষয় :

আলোচ্য বিন্দু

- পাঠ্যক্ৰমত সোমাই থকা বিষয়বোৰৰ সন্দৰ্ভত আপুনি আৰু আপোনাৰ সহকৰ্মীৰ বোধক তুলনা কৰিবলৈ আলোচনা কৰক
  - কোনবোৰ দিশত আলোচনা কৰিব, সেইবোৰ তালিকাভুক্ত কৰক
  - তালিকাত থকাবোৰ দুইজনৰে ক্ষেত্ৰত সাদৃশ্য আছেনে?
-
- পাঠ্যসূচী, পাঠ্যপুথি, শিকন-শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়া আৰু মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়া সমূহ পাঠ্যক্ৰমৰ অন্তৰ্ভুক্তনে? আপোনাৰ সহযোগীৰ লগত আলোচনা কৰক।
  - আপোনাৰ সহযোগীৰ লগত আলোচনা কৰক আৰু নিম্নোক্ত বিষয়ত মন্তব্য দিয়ক :
-
- আমি শ্ৰেণীত কি শিকাব লাগে, তাক কেনেকৈ সিদ্ধান্ত লওঁ?
  - এই ক্ষেত্ৰত অকল পাঠ্যপুথিখনে আমাক বাট দেখুৱাই নে?
  - কোন শ্ৰেণীত কোনবোৰ বিষয় প্ৰসংগ, শীৰ্ষক আলোচনা কৰিব লাগে, তাৰ তালিকা আমাৰ বিদ্যালয়বোৰত মজুত আছেনে?

পাঠ্যসূচী :

শ্ৰেণী অনুসৰি আৰু বিষয় অনুসৰি আলোচ্য বিষয়বস্তু, বিষয় প্ৰসংগ আদি (topics) পাঠ্যসূচীয়ে আমাক যোগান ধৰে। ইয়ে আমাক কোনটো আলোচ্য বিষয় সম্পূৰ্ণ কৰিবলগীয়া তাৰ সময়সীমা আৰু মূল্যায়নৰ ভিত্তিসূচকও সমূহ যোগান ধৰে। পাঠ্যসূচী হৈছে এখন দলিল, যিয়ে গ্ৰহণ কৰা বিষয়বস্তুৰ বিষয়ে তথ্য যোগান ধৰে আৰু দায়বদ্ধতা লগতে বাঞ্ছিত লক্ষ্য নিৰ্ধাৰণ কৰে। শিক্ষণৰ বাবে ই এক প্ৰয়োজনীয় দলিল, যিয়ে পাঠ্য বিষয়বস্তু সন্মুখে বুনিয়াদী উপাদানৰ সীমাৰেখা হিচাপে কাম কৰে। এই সন্দৰ্ভত কি আলোচ্য বিষয় সামৰি ল'ব

লাগিব, সাপ্তাহিক কাৰ্য ক্ৰমিকা মূল্যায়নৰ তালিকা, আৰোপিত কাৰ্য আৰু তাৰ লগত জড়িত মাপকাঠী আদিও সোমাই থাকে। শিকন ফলাফল, মূল্যায়ন, বিষয়বস্তু আৰু শিক্ষণশৈলী সম্বন্ধীয় অনুশীলনৰ মাজত থকা যোগসূত্ৰক পাঠ্যসূচীয়ে লগ লগায়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শিকনৰ ক্ষেত্ৰত পৰামৰ্শ দান কৰিবলৈ পঠনীয় বিষয়ত গঠনমূলকভাৱে নিৰ্দেশিত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত পাঠ্যসূচীয়ে আলোকপাত কৰে। শৈক্ষিক পাঠ্যক্ৰমৰ চাৰিবিধ প্ৰয়োজনীয় উপাদান থাকে, সেইবোৰ হৈছে— বিষয়বস্তু আৰু প্ৰশ্নমালা, শিকন উদ্দেশ্য, পৰামৰ্শমূলক কাৰ্যকলাপ, সমল আৰু শিক্ষকৰ প্ৰতি টোকা।

পাঠ্যপুথি :

পাঠ্যপুথি আমাক পাঠ্যসূচীত অন্তৰ্ভুক্ত বিষয়বস্তু/শীৰ্ষক যোগান ধৰে। পাঠ্যপুথি হৈছে সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে ছপা/ডিজিটেল শিকন সমল। এই পাঠ্যপুথি শিকাৰ বন্ধুত্ব সুলভ আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰমৰ আধাৰত দৃষ্টিভংগীৰ প্ৰতিফলন ঘটাবলৈ প্ৰয়োজন।

শিকাৰকেন্দ্ৰিক পাঠ্যপুথিৰ বৈশিষ্ট্য :

- কম তথ্য আৰু যথেষ্ট ক্ৰিয়া-কলাপৰ সৈতে পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়া সম্পন্ন
- শিকাৰ প্ৰতিফলন ঘটাব পৰা সুযোগৰ আৰু নিজে জ্ঞান নিৰ্মাণ।

শিকাৰ বাবে নিজা জ্ঞানক নিৰ্মাণ আৰু গঠনৰ প্ৰতিফলন ঘটাবলৈ সুযোগ দিয়া।

- দেশৰ বিভিন্নতাক সামৰিব পৰা
- সাংবিধানিক মূল্যবোধৰ দায়বদ্ধতাক প্ৰদৰ্শন কৰিব পৰা
- সামাজিক বিষয়ক যেনে, লিংগ অন্তৰ্ভুক্তকৃত, সজাগতাবোধক বিষয়ৰ থল থকা আদিৰ সুযোগ দিয়া
- কাম কৰিবৰ প্ৰচেষ্টাক যোগান ধৰিব পৰা
- ICT ব্যৱহাৰৰ চেষ্টা ৰখা
- অন্তঃনিহিত মূল্যায়নৰ ব্যৱস্থা থকা
- সহজ সৰল ভাষাত বিষয়-বস্তু উপস্থাপন
- কলা, স্বাস্থ্য আৰু শাৰীৰিক শিক্ষাৰ সমন্বিতকৰণ

ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা নীতি :

ভাৰতবৰ্ষত ক্ৰমে ১৯৬৮ আৰু ১৯৮৬ চনত দুখনকৈ ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা নীতি গ্ৰহণ কৰা হৈছে। ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা নীতি ১৯৮৬, অনুসৰি ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা পদ্ধতিৰ বিষয়ত গুৰুত্ব দিয়া হৈছে। জাতি, ধৰ্ম, বৰ্ণ, অৱস্থান বা লিংগ ভেদে সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে এটা নিৰ্দিষ্ট পৰ্যায়লৈ এক তুলনামূলক শিক্ষা গ্ৰহণ কৰিব পাৰে, তাকে ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা পদ্ধতি নামৰ ধাৰণাটোৱে আমাক অৱগত কৰে। এই নীতিয়ে এক উমৈহতীয়া শিক্ষা যেনে ১০ ২ ৩ৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। এই ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা পদ্ধতি অনুসৰি ১০ বছৰৰ সাধাৰণ শিক্ষা, তাৰ পৰৱৰ্তী ২ বছৰত উচ্চতৰ মাধ্যমিক আৰু শেষৰ ৩ বছৰত উচ্চ শিক্ষা অৰ্থাৎ স্নাতক শ্ৰেণীৰ কথাকে অৱগত কৰে। পিছলৈ এই নীতিয়ে ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা অনুসন্ধান আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদ (NCERT) সম্পৰ্কীয় অনুষ্ঠানসমূহৰ সহযোগত ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰম আধাৰ (NCF) প্ৰস্তুত কৰিবলৈ এক নিৰ্দেশনা আগবঢ়ায়। এই নীতি, দলিলসমূহ পঢ়িবলৈ তলৰ ৱেবছাইটসমূহত বিচাৰিব পাৰে—
<http://www.ncert.nic.in/newpolicy.html>.

ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰম আধাৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা পদ্ধতি হৈছে, য'ত কিছুমান উমৈহতীয়া মুখ্য প্ৰয়োজনীয় অংশ (Common Core) ৰ লগতে আন কিছুমান নমনীয় উপাদান থাকে। ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ বুৰঞ্জী, সাংবিধানিক কৰ্তব্য আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় সাদৃশ্যতা প্ৰতিপালিত হোৱা আন প্ৰসংগ উমৈহতীয়া সাহ (Common Core) ৰ অন্তৰ্ভুক্ত। এই উপাদান সমূহ সকলো বিষয় এলেকাত ব্যপ্ত হৈ থাকিব আৰু ভাৰতীয় উমৈহতীয়া সাংস্কৃতিক ঐতিহ্য, সাম্যবাদী, গণতন্ত্ৰ আৰু ধৰ্ম নিৰপেক্ষতা, লিংগ সমতা, পৰিৱেশ সুৰক্ষা, সামাজিক প্ৰতিবন্ধকতা দূৰীকৰণ, ক্ষুদ্ৰ পৰিয়াল নীতি আৰু অন্তৰ্ভুক্তকৰণ আদি মূল্যবোধ উন্নীত কৰাৰ জোখেৰে সজোৱা হ'ব। সকলো শৈক্ষিক কাৰ্যসূচী ধৰ্ম নিৰপেক্ষ মূল্যবোধৰ সূচক বান্ধোৱাৰ মাজত পালিত হ'ব (ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা নীতি, ১৯৮৬)

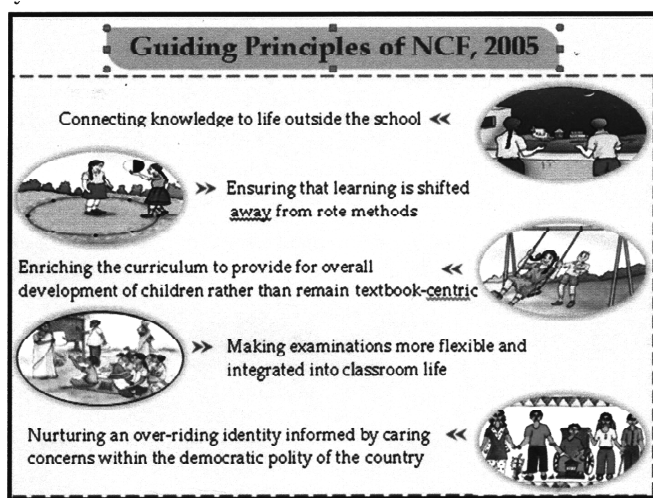
আলোচ্য বিন্দু

- পাঠ্যক্ৰম ঠিৰাং কৰাৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষানীতিৰ ভূমিকা কি?
- ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা নীতি ১৯৮৬ ৰ দুটা দৃশ্যমান বৈশিষ্ট্য আপোনাৰ সহকৰ্মীক সোধক
- আপোনাৰ প্ৰসংগত শিক্ষা নীতি কাৰ্যকৰণৰ ক্ষেত্ৰত দেখা দিব পৰা উমৈহতীয়া সম্পৰ্ক ৰক্ষা কৰা বিষয়ৰ তালিকা কৰক

- আমি কিয় ১০ ২ ৩ শিক্ষা পদ্ধতি অনুসৰণ কৰিব লাগে?— যুৰীয়াভাৱে সিদ্ধান্ত লৈ দলত আলোচনা কৰক। ইয়াৰ সুফলৰ তালিকা প্ৰস্তুত কৰক।

ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰম আধাৰঃ ঐতিহাসিক দৃষ্টিভংগী

বিদ্যালয় পাঠ্যক্ৰমিক সামগ্ৰী প্ৰস্তুত কৰাৰ মহান আদেশ পালনাত্মক ১৯৬১ চনত এন চি ই আৰ টি অৰ্থাৎ ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক অনুসন্ধান আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদৰ জন্ম হৈছিল। এন চি ই আৰ টি য়ে ১৯৭৫ চনত প্ৰথম পাঠ্যক্ৰম আধাৰ, কাৰিকুলাম ফ্ৰেমৱৰ্ক প্ৰস্তুত কৰিছিল। ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষানীতি, ১৯৮৬ ৰ ফলাফল হিচাপে এন চি ই আৰ টি য়ে ১৯৮৮ চনত অন্য এক কাৰিকুলাম ফ্ৰেমৱৰ্ক উপস্থাপন কৰিছিল যাক, আমি “নেশ্যনেল কাৰিকুলাম ফ’ৰ এলিমেন্টাৰী এণ্ড চেকেণ্ডাৰী এডুকেছন— এ ফ্ৰেমৱৰ্ক” হিচাপে জানো।

ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষানীতি ১৯৮৬ য়ে আগবঢ়োৱা উমৈহতীয়া মুখ্য প্ৰয়োজনীয় অংশ (Common Core) ৰ পৰামৰ্শ সম্বন্ধীয় নীতিসমূহ ডাঙি ধৰিছিল। পুনৰ ২০০০ চনত, “ডি নেশ্যনেল কাৰিকুলাম ফ্ৰেমৱৰ্ক ফ’ৰ স্কুল এডুকেছন ২০০০” প্ৰস্তুত হ’ল। অসমতাৰ বিৰুদ্ধে যুঁজ দিয়াত সহায়ক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সামাজিক সাংস্কৃতিক, আৱেগিক আৰু অৰ্থনৈতিক প্ৰয়োজন পূৰণাৰ্থে শিকনক শিক্ষাৰ দিশত আগবঢ়াই লৈ যোৱা মুখ্য উদ্দেশ্যৰে এই কাৰিকুলাম প্ৰস্তুত হৈছে। এন চি ই আৰ টি য়ে ২০০৫ চনত দেশখনৰ চাৰিওফালৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, বিদ্যালয়ৰ অধ্যক্ষ সমূহ, শিক্ষক প্ৰতিনিধি, বিষয় বিশেষজ্ঞ, শিক্ষাবিদ, গবেষক আদিৰ লগত গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিৰে আলোচনা তথা মত বিনিময়ৰ পিছত ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰম আধাৰ, ২০০৫ (National Curriculum framework-2005) উপস্থাপন কৰে।

এই দলিলখনে ছেপ্তেম্বৰ, ২০০৫ ত কেন্দ্ৰীয় শিক্ষা উপদেষ্টা পৰিষদ (Central advisory board of education) ৰ অনুমোদন লাভ কৰে। শিশু শিক্ষা বিনামূলীয়া আৰু বাধ্যতামূলক অধিকাৰ আইন, ২০০৯ এ এই ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰম আধাৰ, ২০০৫ ৰ কাৰ্যকৰণৰ ক্ষেত্ৰত স্পষ্ট নিৰ্দেশনা আগবঢ়ায়। সেইমৰ্মে শিকাৰসকলৰ বাবে চাপ বিহীনভাৱে শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক পৰিৱেশ গঢ় দিয়াৰ ওপৰত গুৰুত্ব আগবঢ়াইছে। অধিক জানিবলৈ <https://mhrd.gov.in/rte> ৱেবচাইট চাওঁক।

সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি নেচনেল কাৰিকুলাম আধাৰ, ২০০৫ (NCF, 2005) বিদ্যালয় শিক্ষাৰ নিম্নোক্ত লক্ষ্যসমূহ চিনাক্ত কৰিছে :

- চিন্তা আৰু কামৰ ক্ষেত্ৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক স্বাধীন কৰি তোলা আৰু আনসকলৰ কুশলার্থে তথা অনুভবৰ ক্ষেত্ৰত স্পৰ্শকাতৰ হোৱা।
- নতুন পৰিৱেশত নমনীয়ভাৱে আৰু সৃজনীমূলকভাৱে সঁহাৰি জনাবলৈ, সিহঁতক বলীয়ান কৰি তোলা লগতে গণতান্ত্ৰিক প্ৰক্ৰিয়াৰে অংশগ্ৰহণৰ বাবে সাজু কৰা।
- কৰ্মৰ প্ৰতি ক্ষমতা জগাই তোলা আৰু সামাজিক পৰিৱৰ্তন আৰু অৰ্থনৈতিক প্ৰক্ৰিয়াত অৰিহণা যোগোৱাত সহায়ক হোৱা।

ওপৰোক্ত লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ বিদ্যালয়সমূহে সমতা, গুণগত মান আৰু নমনীয়তাৰ বিষয়ত জোৰ দিয়াটো প্ৰয়োজনীয়। দেশৰ বিভিন্নতাৰ বিষয়ত লক্ষ্য ৰাখি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰসংগত শ্ৰেণীকক্ষৰ ভিতৰলৈ ইয়াক লৈ অহাটো গুৰুত্বপূৰ্ণ। এন চি এফ, ২০০৫ য়ে শিক্ষকসকলক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পাঠ্যপুথিৰ পৰিসীমাৰ বাহিৰলৈ লৈ যোৱাৰ বিষয়ত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে; যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সিহঁতৰ নিজ অভিজ্ঞতাৰ পৰা শিকন লাভ কৰে। এই ক্ষেত্ৰত ভূমিকা, অভিনয়, ছবি অঁকা, পেইণ্টিং, নাটক ক্ষেত্ৰ প্ৰদৰ্শন আৰু পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ মাজেৰে যাবলৈ কোৱা হৈছে। মূল্যায়নক শিকন হিচাপে লোৱাৰ প্ৰয়োজন হয় আৰু শ্ৰেণীকক্ষৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজতে অন্তঃনিহিত হৈ থকা বিধৰ হোৱা উচিত। এই ব্যৱস্থাবে নথি সংৰক্ষণ আৰু প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুতিত সময় খৰচ কৰাতকৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অবিৰত আৰু সামগ্ৰিকভাৱে সিহঁতৰ নিজৰ ধৰণেৰে মূল্যায়িত কৰি ফলাফলৰ বাবে সময় নষ্ট নকৰাকৈ তাৎক্ষণিকভাৱে যাতে সহায় আগবঢ়াব পাৰি, তাৰ প্ৰয়োজন হৈছে। পুনঃ ইয়ে গণিত, ভাষা বিজ্ঞান আৰু সমাজ বিদ্যা বিষয়ৰ শিকনত জোৰ দিয়াতকৈ জীৱন কৌশলসমূহ, সামাজিক, ব্যক্তিগত, আবেগিক আৰু মনোপেশীয় দক্ষতাৰ বিষয়তো গুৰুত্ব দিয়াৰ কথা কোৱা হৈছে। শিকাৰকেন্দ্ৰিক শিক্ষণশৈলী আলোচনাৰ সময়ত এইটো প্ৰকাশ পাইছে যে পাঠ্যসূচী, পাঠ্যপুথি আৰু শ্ৰেণীকক্ষ কাৰ্যাৱলী পৰিকল্পনাৰ সময়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কেন্দ্ৰীভূত কৰাৰ প্ৰয়োজন। উদাহৰণ স্বৰূপে, যদিহে ১ম শ্ৰেণীৰ পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়ত “উদ্ভিদ” শীৰ্ষক পাঠ সন্নিৱিষ্ট কৰিব বিচাৰো, তেনেহ'লে পাঠ্যসূচীত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে দৈনন্দিন জীৱনত সচৰাচৰ দেখা, স্পৰ্শ কৰা আৰু আলোচনা

কৰি থকা উদ্ভিদবোৰৰ মুখ্য কৰি যুগুত কৰা উচিত। পাঠ্যপুথিতো এনেধৰণৰ বিৱৰণ থাকিব লাগিব। শিক্ষকসকলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিদ্যালয়, চুবুৰীয়া, সিহঁতৰ ঘৰৰ চৌপাশে দেখা পোৱা উদ্ভিদৰ/গছৰ ফলক আঁকিবলৈ আৰু আলোচনাত অংশগ্ৰহণ কৰিবপৰা সুযোগ প্ৰদানৰ বাবে পৰিকল্পনা কৰিব লাগিব। এই প্ৰক্ৰিয়াত পাঠ্যপুথিত উল্লেখ কৰাৰোৰ নিজৰ অভিজ্ঞতাৰ লগত সংযোগ কৰিব পাৰে। এনে কৰাৰ পিছত প্ৰতিগৰাকী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে শিকন পৰিণামৰ প্ৰগতিৰ দিশত নিৰীক্ষণ কৰিব।

আলোচ্য বিন্দু

সহযোগীৰ সৈতে চিন্তাৰ উদ্ৰেক সৃষ্টি কৰাত

- আমাৰ শ্ৰেণীকক্ষত কিয় মুখস্থকৰণত গুৰুত্ব দিয়া হয়?
- কেনেদৰে আমি মুখস্থ কৰাৰপৰা আঁতৰি থাকিব পাৰো?

আলোচ্য বিন্দু

- বৃহৎ পৰিসৰৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ বাবে শিকাৰূকেন্দ্ৰিক শিক্ষণশৈলী ব্যৱহাৰৰ উপযোগী নে?
- সকলো বিষয়তে শিকাৰূকেন্দ্ৰিক শিক্ষণশৈলী পৰিকল্পনাৰে সম্ভবনে?

এতিয়া আমি এন চি এফ ২০০৫, নিচেই ওচৰৰ পৰা চকুফুৰাওঁ আৰু বিভিন্ন বিষয় এলেকাৰ শিক্ষণ আমি লক্ষ্য কৰিম। ভাষা আহৰণ দক্ষতাক গুৰুত্ব দিয়া অতিকৈ প্ৰয়োজনীয়, কাৰণ কাৰিকুলামৰ প্ৰতিটো বিষয় এলেকাত ইয়াৰ প্ৰসাৰ লক্ষণীয়। পঠন আৰু লিখন, শ্ৰৱণ আৰু কথন সকলো পাঠ্যক্ৰমিক এলেকাত শিশুৰ উন্নতিত অৰিহণা যোগায় আৰু ই পাঠ্যক্ৰম পৰিকল্পনাৰ ভিত্তি বা ভেটি গঠন কৰে। গণিত শিক্ষণ এনেদৰে শিকোৱাটো উচিত যাতে, ই চিন্তন, বিবেচনা, দৰ্শনকেন্দ্ৰিক আৰু আহৰণত হস্তক্ষেপ কৰা, সূত্ৰীকৰণ আৰু সমস্যা সমাধানৰ ক্ষমতা বৃদ্ধিত সহায়ক হয়। দৈনন্দিন অভিজ্ঞতা পৰ্যালোচনা আৰু পৰীক্ষা কৰিবলৈ সক্ষম কৰি তোলা ধৰণে নতুনকৈ সজাই তোলাটো বিজ্ঞান শিক্ষণৰ বাবে উচিত। পৰিৱেশ সম্বন্ধিত প্ৰতিটো বিষয়তো গুৰুত্ব দিয়া উচিত আৰু এইবোৰ বিস্তৃত পৰিসৰৰ বাহিৰৰ জগতৰ প্ৰকল্প কামৰ দৰে কাৰ্যকলাপত জড়িত কৰাব লাগে। উপাত্ত গোটৰ প্ৰসংগত সমাজ বিজ্ঞানে একত্ৰ কৰণত গুৰুত্ব দি আহিছে। লিংগ, ন্যায় আৰু উপাত্ত গোটৰ শিশুসকলৰ প্ৰতি সংবেদনশীল আৰু সংখ্যালঘু সংবেদনশীল আদি সকলো দিশতে সমাজ বিজ্ঞানৰ বিষয়ে আমাক সদায় তথ্য যোগায়। এন চি এফ, ২০০৫ য়ে কাম, কলা আৰু পৈত্ৰিক শিল্প, স্বাস্থ্য আৰু শাৰীৰিক শিক্ষা আৰু শান্তি আদি চাৰি বিধ পাঠ্যক্ৰমিক এলেকাৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিছে। এই এন চি এফে ওপৰোক্ত এলেকাসমূহ পাঠ্যক্ৰমিক ডমেইন (জ্ঞানৰ বিস্তৃতি)ৰ আনিবলৈ অনুমোদন জনাইছে। শিকনক কৰ্মৰ লগত সংযোজিত কৰাৰ বাবে প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ পৰা ওপৰলৈ

কিছুমান মূলীয় পদক্ষেপ গ্ৰহণ কৰাৰ উপদেশ আগবঢ়াইছে। উদাহৰণ হিচাপে, কৰ্মই জ্ঞানক অভিজ্ঞতালৈ পৰিৱৰ্তিত কৰে আৰু ইয়ে সহযোগিতা, সৃজনশীলতা, আত্মপ্ৰত্যয় আদি সামাজিক আৰু প্ৰয়োজনীয় ব্যক্তিগত প্ৰমূল্য সৃষ্টি কৰে। কলা এক বিষয় হিচাপে সকলো পৰ্যায়তে অনুমোদন লাভ কৰিছে। এই সন্দৰ্ভত সংগীত, নৃত্য, দৃশ্য কলা আৰু থিয়েটাৰ আদি চাৰিবিধ মুখ্য দিশক সূচায় আৰু এইক্ষেত্ৰত নিৰ্দেশনাতকৈ আন্ত ক্ৰিয়াত্মক দৃষ্টিভংগীক গুৰুত্ব দিয়াৰ কথা উল্লেখ কৰিছে।

এন চি এফ, ২০০৫ ৰ পৰবৰ্তী কাৰ্যবাহী হিচাপে পাঠ্যসূচী আৰু পাঠ্যপুথি সকলো বিষয় এলেকা সামৰি প্ৰস্তুত কৰা হৈছে আৰু তাত অন্তৰ্ভুক্তকৃত সাজোনত শিশুকেन्द्रিক শিক্ষণ বিজ্ঞান প্ৰসংগৰ দিশৰ প্ৰতিফলন ঘটাবলৈ প্ৰচেষ্টা গ্ৰহণ কৰা হৈছে। যদিওৱা পৰিবেশ, পৰিস্থিতি, শিকন মনোগ্ৰাহী আৰু দ্ৰুত কৰি তোলা প্ৰাসংগিক সামগ্ৰীৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে, কিন্তু আমি প্ৰতি গৰাকী শিশুৰ শিকনৰ সামৰ্থতাৰ কথা মনত ৰখা উচিত। সেয়েহে যেতিয়া আমি যিকোনো পাঠ্যপুথি আদান-প্ৰদান কৰো, তাৰ লক্ষ্যত প্ৰতিফলিত হোৱা আৰু তাক শিশুৰ লগত কেনেকৈ ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায় তাক চোৱা প্ৰয়োজন।

শিকন ফলাফল :

মুখস্থকৰণ পদ্ধতিৰপৰা আঁতৰি আহি অৰ্হতাভিত্তিক (শিকন ফলাফল) মূল্যায়নত গুৰুত্ব দিয়া হৈছে। গোটেই বছৰটোত এক বিশেষ শ্ৰেণীত কোনো শিশুৱে জ্ঞান, কৌশল, সমাজ-ব্যক্তিগত গুণ তথা মনোভাবৰ

জোখেৰ শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেৰে লাভ কৰিলে তাক শিক্ষক তথা গোটেই তন্ত্ৰটোৱে জানিবলৈকে, বুজিবলৈ ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক অনুসন্ধান আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদে আগবঢ়ালে “শিকন ফলাফল”। প্ৰতিগৰাকী শিশুৱে এটা বিশেষ শ্ৰেণী বা কোৰ্চ শেষ হোৱাৰ অন্তত যি লাভ কৰিলে; সেই উদ্ধৃতিসমূহকে আমি শিকন ফলাফল বুলি ক'ম। এই সকলোবোৰ শিকনশৈলী (পেডাগজী)ৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত, যাক শিক্ষকসকলে শিকন উন্নীত কৰিবলৈ অৱলম্বন কৰাটো প্ৰয়োজনীয়। শিশুৰ সবাংগীন বিকাশৰ

Competency includes a cluster of related abilities, commitments, knowledge, and skills that enable a person to act effectively in a situation. Competence indicates sufficiency of knowledge and skills that enable someone to act in a wide variety of situations.

জোখেৰে শিশুৰ প্ৰগতি মূল্যায়িত কৰিবলৈ, এই উদ্ধৃতিসমূহ প্ৰয়োগ কৰা হয়। ই প্ৰক্ৰিয়াভিত্তিক আৰু যিয়ে কিছুমান পৰীক্ষা বিন্দু (Check Point) ৰ ব্যৱস্থা কৰে, যাৰ দ্বাৰা আমি গুণগত অথবা সংখ্যাগত ভাবে জোখ ল'ব পাৰোঁ। পৰিবেশ অধ্যয়ন বিষয়ৰ দুটা শিকল ফলাফল উদাহৰণ হিচাপে তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- বিভিন্ন বয়সৰ ব্যক্তিসকলৰ, প্ৰাণীসমূহ আৰু চৰাইবোৰৰ খাদ্যৰ প্ৰয়োজন, ঘৰ তথা চৌপাশত খাদ্য আৰু

পানীৰ প্ৰাচুৰ্যতা, পানীৰ ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে শিকাৰুৱে ব্যাখ্যা কৰিব।

- একেলগে বসবাস কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা (মুখেমুখে/লিখিত বা অন্য ধৰণে), পৰিয়ালৰ সদস্যৰ ভূমিকা, পৰিয়ালৰ প্ৰভাৱ (বৈশিষ্ট্য/আকৃতি/আচাৰ/ৰীতি-নীতি) বিষয়ে বৰ্ণনা কৰিব পৰা।

উপৰত উল্লেখিত শিকন ফলাফল লাভ কৰিবলৈ শিকাৰুসকলক যুৰীয়াভাৱে, দলগতভাৱে অথবা একক ভাবে কাম কৰাৰ সুযোগ দিব লাগিব। সিহঁতক সিহঁতৰ নিচেই ওচৰৰ পৰিৱেশৰ পৰা পৰ্যবেক্ষণ তথা উদ্ভাৱন কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰাৰ লগতে নথিভুক্ত কৰি মৌখিক ভাবে/লিখিত ভাবে/ছবিৰ জৰিয়তে/অংগ-ভঙ্গীৰ জড়িয়তে প্ৰকাশ কৰাৰ সুবিধা দিব লাগিব। শিশুসকলক সিহঁতৰ বয়োজ্যেষ্ঠ্যসকলৰ লগত আলোচনা কৰিবলৈ, বিভিন্ন ঠাই দৰ্শন কৰা, তেওঁলোকে নিৰ্বাচন কৰা বিষয়বস্তুৰ ওপৰত তথ্য আহৰণ কৰিবলৈ আৰু দলত তেওঁলোকৰ প্ৰাপ্ত ফলাফলসমূহ আলোচনা কৰিবলৈ অনুমতি দিয়াৰ প্ৰয়োজন আছে।

বিশেষভাৱে সক্ষম (CWSN) আৰু বিশেষভাৱে বঞ্চিত/পিছপৰা গোটৰ অধীনৰ শিশুসকল আটাইকে সামৰি সকলোকে সূচল শিকন সুযোগ প্ৰদানৰ অৰ্থে প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত শিকন ফলাফলসমূহ যুগুত কৰা হৈছে। সকলো পাঠ্যক্ৰমিক এলেকা— পৰিৱেশ অধ্যয়ন, বিজ্ঞান, গণিত, সমাজ বিদ্যা আৰু ভাষাৰ বাবে এই শিকন ফলাফল প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। এই শিকন ফলাফলসমূহ পাঠ্যক্ৰমিক আকাঙা আৰু শিক্ষণশৈলী সম্বন্ধীয় প্ৰক্ৰিয়াৰ লগত সংযোজিত কৰা হৈছে। বিশেষভাৱে সক্ষম গোটৰ অন্তৰ্ভুক্ত শিশুসকলৰ বাবে সা-সুবিধা সমূহ হৈছে—

- আন শিশুসকলৰ উন্নতিৰ দৰে তেওঁলোককো সহায় সহযোগিতা আগবঢ়াওক আৰু শিকন প্ৰক্ৰিয়াত তেওঁবিলাকৰ অংশগ্ৰহণ নিশ্চিত কৰক। অন্য ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত তুলনা কৰা কাৰ্য প্ৰত্যাহাৰ কৰা।
- প্ৰতিগৰাকীৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ জোখেৰে খাপখোৱা শিকন পৰিৱেশ আৰু পাঠ্যক্ৰমৰো সাল-সলনি কৰা।

বিভিন্ন বিষয় এলেকাৰ ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ তথা বদ-বদল ঘটোৱাৰ সুবিধা ৰখা।

- শিকনৰ পৰ্যায় আৰু বয়সৰ সৈতে খাপ খোৱা সামগ্ৰী আৰু পাঠৰ লেখাসমূহ গ্ৰহণ কৰিব পৰা কৰা।
- সঠিক শ্ৰেণীকক্ষ ব্যৱস্থাপনা কৰা, যেনে, কোলাহল নিয়ন্ত্ৰণ, দৃশ্যমান ইত্যাদি।
- তথ্য সৰবৰাহ প্ৰযুক্তি ব্যৱহাৰ, ভিডিঅ' বা অন্য ডিজিটাইজড আকাৰৰ জৰিয়তে অতিৰিক্ত সাহায্যৰ ব্যৱস্থা কৰা।
- চলাচলৰ আহিলা (ছইল চকী, পেং, বগা লাঠি), শ্ৰৱন আহিলা, দৃষ্টি বিষয়ক বা বিনা দৃষ্টি বিষয়ক আহিলা শৈক্ষিক আহিলা (এবেকাচ, টেইলৰ ফ্ৰেম) আদিৰ ব্যৱস্থা।
- বিশেষ ভাবে সক্ষম সকলৰ সবলতা আৰু দুৰ্বলতা সন্দৰ্ভত আন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সচেতন কৰা।

- বিশেষ ভাবে সক্ষমসকলৰ সবলতা আৰু দুৰ্বলতা সন্দৰ্ভত আন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সচেতন কৰা।
- মূল্যায়ন সফল সম্পূৰ্ণতাৰ বাবে প্ৰয়োজন হোৱা অতিৰিক্ত সময় আৰু উপযুক্ত ধৰণৰ বিচাৰৰ ব্যৱস্থা কৰা।
- সামাজিক-সাংস্কৃতিক পৰিৱেশ সম্বন্ধিত (উদাহৰণস্বৰূপে, পৰম্পৰা আৰু প্ৰচলিত ৰীতি-নীতি ইত্যাদি) আৰু ঘৰুৱা ভাষাৰ প্ৰতি সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰা।

শিকন ফলাফলৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ৰাষ্ট্ৰীয় সফলতা জৰীপ (নেচনেল এচিভমেণ্ট চাৰ্ভে) ২০১৭ চনত এন চি ই আৰ টি-য়ে তৃতীয়, পঞ্চম আৰু সপ্তম শ্ৰেণীৰ বাবে চলাইছিল। 'নাচ'ৰ এই জৰীপৰ ফলাফলৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বিষয় হিচাবে শিকন পৰ্যায়, জিলা ভিত্তিক সমগ্ৰ দেশ দেখুওৱা হৈছে। সেই সমূহ বিষয় সম্বন্ধিত মডিয়ুলত যথাসময়ত আলোচিত কৰা হৈছে।

শিকন ফলাফল আয়ত্ত কৰাৰ বাবে শিক্ষণ বিজ্ঞান শিক্ষকৰ ভূমিকা

শিক্ষাৰ দিশত/বাটত গোটেই প্ৰক্ৰিয়াৰ অংশ হিচাপে যিবোৰ শাৰীৰীকভাৱে বাধাগ্ৰস্ত আৰু অন্য উপাস্ত শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অন্তৰ্ভুক্তি কৰণ বিষয়টো বিচাৰৰ পৰ্যালোচনাৰ প্ৰয়োজন আছে। যদিওবা বৰ্তমান বিদ্যালয় সমূহ আগতকৈ সংঘবদ্ধ, তৎসত্ত্বেওঁ কিয় নিয়মীয় মূলসুঁতিৰ শিক্ষাই সকলো বিদ্যালয় বয়সীয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক গুণগত শিক্ষা প্ৰদানৰ ক্ষেত্ৰত সফল হ'ব পৰা নাই। ইয়ে উপলব্ধ সমলসমূহৰ চিনাক্তকৰণ, স্থানীয় প্ৰাসংগিক ক্ষেত্ৰত উদ্ভাৱনীমূলক অভ্যাসৰ চেষ্টা, অংশগ্ৰহণৰ ক্ষেত্ৰত থকা হেঙাৰসমূহৰ চিনাক্তকৰণ, অংশগ্ৰহণ আৰু শিকন আদি প্ৰশ্নসমূহো জগাই তোলে। শিক্ষক সকলে মনত ৰখা উচিত যে, কাৰ্যকৰী আৰু অন্তৰ্ভুক্তিকৃত শিক্ষা সকলো শিশুৰ বাবে ভাল। ই শিশুসকলৰ একক সবলতা আৰু দুৰ্বলতাৰ ক্ষেত্ৰক কেন্দ্ৰীভূত কৰাত সহায় আগবঢ়ায় আৰু সেই মৰ্মে সিহঁতৰ ব্যক্তিগত শিকন প্ৰয়োজনীয়তাও অনুমান কৰিব পৰা যায়। সকলো শিশুকে শিকন ফলাফল লাভ কৰাৰ বাবে সকলো শিকাৰ্হৰ কাৰ্যকৰী শিকন সুযোগ প্ৰদান কৰিবলৈ এৰি থৈ যোৱাৰ বিপৰীতে অন্তৰ্ভুক্তিকৃত ব্যৱস্থাৰ নাটকীয় পৰিবৰ্তনৰ প্ৰয়োজন আছে। যদিহে শিশুসকল শিকন আৰু বিদ্যালয়ত সফলতা অৰ্জন কৰিব খোজে, তেন্তে কেবল মাত্ৰ সাংস্কৃতিক বিভিন্নতাক হিচাপত লোৱাৰ উপৰি ভিন্ন সামাজিক ও অৰ্থনৈতিক বেক গ্ৰাউণ্ড তথা শিশুৰ ভিন্ন শাৰীৰিক, মানসিক আৰু বৌদ্ধিক বৈশিষ্টৰ কথাও মনত ৰখাৰ প্ৰয়োজন আছে (NCF 2005)

আলোচ্য বিন্দু :

আপোনাৰ এলেকাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক শিক্ষা দি থকা আন অংশীদাৰী সকলৰ লগত কথা পাতক আৰু কেনেদৰে সকলো শিশুকে একেলগে শিক্ষা প্ৰদান কৰি অন্তৰ্ভুক্তিকৃত সমাজ গঢ়াত সহযোগ কৰিব পৰা যায়?

বিদ্যালয়ত ভয় বা প্ৰভেদ জ্ঞানৰ সন্মুখীন হোৱাৰ ভয়, দৈহিক শাস্তি, গালি শপনি বা খং তোলা/ধমকি আদিৰ পৰা আঁতৰত থকা উচিত। শিক্ষাদান প্ৰক্ৰিয়াত সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সমভাবে অংশগ্ৰহণ কৰিব পৰাকৈ শিকন কাৰ্য আৰু শিক্ষণশৈলী সম্পৰ্কীয় কাৰ্যসমূহ শিক্ষকসকলে আগতীয়া পৰিকল্পনা কৰাৰো প্ৰয়োজন আছে। বিদ্যালয় পৰিৱেশ আমনি দায়ক, ভয়খোৱা বিধৰ বা অকলশৰীয়া অনুভব কৰা ধৰণৰ হোৱাৰ বিপৰীতে প্ৰতিগৰাকী ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আনন্দ অনুভব কৰা আৰু শিথিল ধৰণৰ হোৱা উচিত। সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰে শিক্ষাৰ মৌলিক অধিকাৰ বাহাল ৰখা আৰু সকলো শিকাৰৰ বাবে নিৰাপদ আৰু অন্তৰ্ভুক্তিকৃত পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰাটো খুবেই জটিল। অকল অন্তৰ্ভুক্তিকৃত বিদ্যালয়ে শিক্ষাৰ সৰ্ব্বোচ্চ বিন্দু নহয়; ইয়াৰ উপৰি অন্তৰ্ভুক্তিকৃত সমাজৰ প্ৰয়োজনৰ কথাটো আমি নিশ্চয় বুজা দৰকাৰ।

শিক্ষকৰ কৌশল :

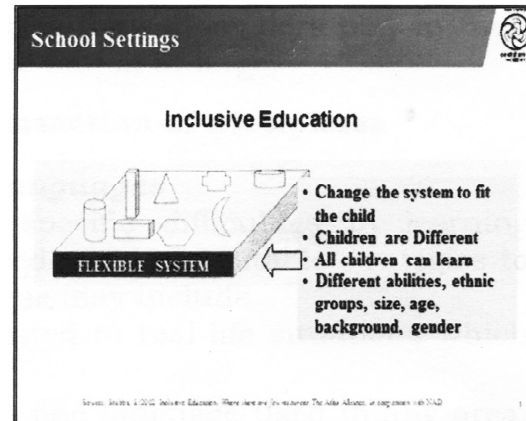
বিভিন্নতা গ্ৰহণ আৰু সম্বোধন কৰা

- শিক্ষাৰ্থীসকলৰ ভিন্নতা বিচাৰি ওলোৱাৰ ক্ষেত্ৰত স্পৰ্শকাতৰতা আৰু অক্ষমসকলকে ধৰি সকলো শিশুৰে সবলতা, দুৰ্বলতা, ৰাপ আৰু আগ্ৰহ আদি জ্ঞাত হোৱা।
- শিক্ষাৰ্থীসকলৰ মাজত সামাজিক সাংস্কৃতিক আৰু শাৰীৰিক বিভিন্নতাক স্বীকাৰ—

সামাজিক বাতাবৰণ, সাংস্কৃতিক নিয়ম, প্ৰাকৃতিক বসতি, ঘৰ আৰু ওচৰ চুবুৰীয়াৰ পৰিৱেশৰ বিষয়ে বুজা

- ভিন্নতাক প্ৰশংসা তথা তেনেবোৰক সমল হিচাপে বিবেচিত—
- শিকন প্ৰক্ৰিয়াত শিশুসকলৰ ভিন্ন প্ৰসংগ আৰু জ্ঞানক ব্যৱহাৰ কৰা
- আহৰণৰ বাবে সমমৰ্মিতা আৰু ভিন্ন শিকন প্ৰয়োজনীয়তাৰ ওপৰত কাম কৰা—
- শিকন ধৰণ আৰু সেই অনুযায়ী সঁহাৰিৰ প্ৰতি বিবেচনা কৰা
- সমলৰ সদ্ব্যৱহাৰৰ জৰিয়তে শিকাৰৰ ভিন্ন ইচ্ছাধীনতাৰ সুযোগ দিয়াৰ সামৰ্থ্যতা—

বিভিন্ন ছপা আৰু ডিজিটেল মাধ্যমৰ, পৰিৱেশত পোৱা কম খৰছী সামগ্ৰী, মানৱ সৃষ্ট বুৰঞ্জীৰ সহায়ক সামগ্ৰী, সমীপতে দেখি থকা শিকন থলী আৰু সহায়কাৰী মানৱ সমল আদি চিনাক্ত আৰু সংগঠিত কৰা

- শিকনৰ সহায়ক প্ৰযুক্তিৰ ব্যৱহাৰ— বিভিন্ন এপছ, উদাহৰণ হিচাপে, গুগল আৰ্টএণ্ড কালচাৰ, গুগল স্কাই, গুগল আৰ্থ, বিষয় বিশেষ এপছঃ জিঅ’ জেব্ৰা, টাঙ্ক অব মেথচ্ আৰু গুগল স্পিক আদিৰ ব্যৱহাৰ কৰা
- আন্তঃ ব্যক্তিগত সম্পৰ্ক/সুক্ষ্ম কৌশলৰ সৈতে ব্যৱহাৰ—

শ্ৰৱনৰ কৌশল, সঁহাৰি জনোৱা কৌশল, বাৰ্তালাপ বৰ্তাই ৰখা আৰু আৰাভাণি কৰাৰ কৌশল, ধনাত্মক দিশৰ কৌশল, দৈহিক অৱয়ব আৰু ভাব প্ৰকাশৰ ভংগীৰ কৌশল প্ৰয়োগ কৰিব জনা

আলোচ্য বিন্দু :

- আপোনাৰ শিক্ষণৰ বিভিন্নতা দেখুৱাবলৈ ওপৰৰ কৌশল সমূহ প্ৰয়োগৰ চেষ্টা কৰিছেনে?
- আপোনাৰ শ্ৰেণীত সম অংশ গ্ৰহণ উৎসাহিত কৰিবলৈ আপুনি কেনে ধৰণৰ শিক্ষণ কৌশল প্ৰয়োগ/ব্যৱহাৰ কৰিব?

লিংগ স্পৰ্শকাতৰ শিক্ষা :

সকলো বিষয়কে সামৰি লিংগ বিষয়টো উভমুখীছেদন জাতীয় কাৰবাৰ আৰু জ্ঞান নিৰ্মাণৰ বুনীয়াদ। লিংগ স্পৰ্শকাতৰতা এক প্ৰয়োজনীয় শিক্ষণ বিজ্ঞান সম্বন্ধীয় কাৰবাৰ যাক, শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ লগত সংহত কৰা উচিত। সুবিধা প্ৰদানকাৰী বা ফেচিলিটেটৰ হিচাপে ধনাত্মক মনোভাৱে আৰু শিক্ষণশৈলী সম্বন্ধীয় সহায়তাৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ সামাজিক কৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰে আহৰণ কৰা লিংগ সম্পৰ্কীয় আৰু একাগ্ৰতাৰ মনোভাবসমূহ পাহৰি যোৱাৰ ক্ষেত্ৰত চেষ্টা কৰিব পাৰে। লিংগ বৈষম্য থকা পুথিগত সামগ্ৰী আৰু পাঠ্যক্ৰম আদান প্ৰদান; মহিলা আৰু পুৰুষ চৰিত্ৰৰ ভূমিকা ভাগ বাটোৱাৰা বা বৈষম্যযুক্ত লিখনি চিনাক্ত কৰি; সামাজিক ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক প্ৰক্ৰিয়াৰে মহিলাৰ অংশগ্ৰহণ আৰু ভাষা সম্পৰ্কীয় বৈষম্য উদ্ভাৱন কৰাটো শিক্ষক সকলৰ বাবে প্ৰয়োজন। লিংগ স্পৰ্শকাতৰ শিক্ষাই সকলো লিংগৰ প্ৰতি সন্মান জনোৱা বিষয়টোৱে, পৰিয়াল, সম্প্ৰদায় আৰু সামূহিকভাৱে গোটেই ৰাষ্ট্ৰতে সকলো লিংগৰ সন্মান উন্নীত কৰিব।

নিয়মানুৱৰ্তিতা আদান-প্ৰদানত অন্তৰ্ভুক্তিকৰণক উন্নীত কৰা

ভাষা শিক্ষণত অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ :

কিছুমান শিশুৰ ভাষা শিক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ হেঙাৰ থাকে। শিক্ষকসকলে এই বাধাসমূহ আতঁৰোৱাৰ বাবে কিছুমান উপযুক্ত উপায় অৱলম্বন কৰা দৰকাৰ। সেইবোৰৰ ভিতৰত—

- সকলো শিশুৰে সহায়ক হোৱাকৈ বিষয়বস্তুসমূহ সঁচা জীৱনৰ পৰিস্থিতিৰ লগত সংযোজন কৰা
- কোনো এলেকাত যদিহে এটাটকৈ অধিক ভাষা ব্যৱহাৰ হয়; তেন্তে সৰ্বাধিক পচন্দৰ ভাষাটো ব্যৱহাৰ কৰা।

- সকলো শিশুৰ মাজত চিহ্ন ভাষা আৰু ব্ৰেইল লেখা আদিৰ সন্দৰ্ভত সজাগতা আৰু স্পৰ্শকাতৰতা জগাই তোলা।
- কঠিত ভাষা ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত সন্মুখীন হোৱা হেঙাৰ/বাধাৰ ক্ষতিপূৰণ হিচাপে বিকল্প যোগাযোগ তন্ত্ৰৰ ব্যৱস্থা কৰা।
- লিখনত দুৰ্বলতা থকা সকলো শিশুৱে তথ্য সৰবৰাহ প্ৰযুক্তি (ICT) ব্যৱহাৰ কৰা। কিছুমান শিশুৱে লিখিত তথ্য বুজাবলৈ সহায় বিচাৰিব পাৰে।
- দৃশ্য ইনপুটৰ পৰা শিকন আৰু দীঘলীয়া কালৰ বাবে ব্যক্তিগত মনযোগ তথা বেছি সময় দিবলৈ চেষ্টা কৰা। ব্ৰেইল পাঠ পঠনৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় মুখস্থকৰণ আৰু খণ্ড বাক্য তথা শাৰীসমূহ গোটে গোটে সংশ্লেষণ কৰা ইত্যাদিবোৰ খুব সহজ কাম নহয়। দৃষ্টিহীন শিশুসকলে ব্ৰেইল পাঠ পঢ়োতে যথেষ্ট সময়ৰ প্ৰয়োজন।
- নতুন বাক্যৱালী, বোধগম্য হোৱাত শব্দবোৰৰ সূক্ষ্মদৰ্শীতা আৰু বিভিন্ন অৰ্থপূৰ্ণ শব্দবোৰ বুজাত শ্ৰৱণ বাধা গ্ৰস্ততাৰ সৈতে কাম কৰা কৰ্মী আৰু শিশুসকলক প্ৰয়োজনভিত্তিক সহায় যোগান ধৰিব লাগে। কিছুমান শিশুৰ বাবে জটিল বাক্য গঠনত জড়িত থকা ব্যাকৰণ সন্মত আৰু বহুধা অৰ্থ শুদ্ধ পাঠ আয়ত্ত কৰাত যথেষ্ট কষ্ট হয়।

ব্যাকৰণৰ ব্যৱহাৰে (অতীত কাল, সৰ্বনাম, প্ৰত্যেক্ষ আৰু পৰোক্ষ গঠন) প্ৰত্যাশ্বান সৃষ্টি কৰিব পাৰে, বাক্য গঠন, ধাৰণা আৰু মনোভাবৰ সংযোগ স্থাপন কৰা, চিন্তা বোধ সংগঠিত কৰা আৰু খণ্ডবাক্যৰ ব্যৱহাৰ কৰাৰ বিষয়ত শিক্ষকে গুৰুত্ব দিয়া প্ৰয়োজন।

- প্ৰজ্ঞাত্মক বাধাগ্ৰস্ত শিশুৰ কাম কৰা কৰ্মী আৰু শিক্ষকসকলে নিম্নোক্ত ক্ষেত্ৰত শিশুসকলক সহযোগ কৰাৰ প্ৰয়োজন আছে— কথিত ভাষা (শ্ৰৱণ, ভাব প্ৰকাশ আৰু কথন) আৰু জেঁটনি, (স্পষ্ট আৰু খোকোজা নলগাকৈ কব পৰা) পঠন (সংকেত লিপিৰ পাঠ উদ্ধাৰ, ধ্বনিগত জ্ঞান আৰু শব্দ মনত পেলোৱা)। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে শব্দবোৰ, স্থানৰ কথা পাহৰা, এটা শব্দৰ পিছৰ আন এটা শব্দৰ ভুল আৰু আকৃতিগত ভাষা— জটিল বাক্য, ৰূপান্তৰ আদি বুজাত অসুবিধাৰ অভিজ্ঞতা এৰাই যাব পাৰে। ভাষা পুনৰ বুজিব পৰা শক্তি (নতুন শব্দ, বাক্যৰ গঠন, ভিন্ন অৰ্থযুক্ত শব্দ আৰু ধাৰণা), বিশেষকৈ যেতিয়া ঘনে ঘনে উপস্থাপন কৰিবলগীয়া হয়, তেতিয়া ই শ্ৰেণী-টোকা লোৱাত বাধা জন্মায়। কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে চিন্তাসমূহ যুগুতাই লোৱাত, পুনৰ সংশোধন কৰিবলগীয়া হোৱা, শব্দ উচ্চাৰণৰ ক্ষেত্ৰত/একাদিত্ৰমে ঘটনা সজাই লোৱাত, চকু আৰু হাতৰ সহযোগিতামূলক কাৰ্য কৰাত আৰু লিখনত (স্পষ্ট হাতৰ আখৰ,

সঘনাই শব্দৰ ভুল) শিক্ষকেও মনত ৰখা প্ৰয়োজন।

গণিত শিক্ষণত অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ :

ভাষাৰ সৰলীকৰণ, চুই বুজিব পৰা সামগ্ৰী, জ্যামিতি শিক্ষণৰ সঁজুলি আৰু অংক সমাধানৰ বাবে হিচাপ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত সহজ হোৱাটো কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বিচাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে গ্ৰাফ কাগজৰ লেখ, তালিকা বা দণ্ড চিত্ৰ যুক্ত তালিকাৰ তথ্যসমূহ বিশ্লেষণ কৰাৰ বাবে সহায়ৰ প্ৰয়োজন হয়। কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আছে, যিয়ে মৌখিক গণনাৰ সময়ত বা মৌখিক দিশৰ বিশ্লেষণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰতো সহায়ৰ প্ৰয়োজন হয়। তথ্য সৰবৰাহ প্ৰযুক্তিৰ (ICT) সহায়ত সংখ্যাগত আৰু বিমূৰ্ত্ত ধাৰণাসমূহৰ ক্ষেত্ৰত হেণ্ডাৰ/বাধা অতিক্ৰম কৰিবলৈ সহায়ক হ'ব।

- বস্তুৰ অবস্থান এলেকা আৰু আকৃতিগত ধাৰণা আৰু তেনেধাৰণা যুক্ত সম্বন্ধৰ সৈতে বোধ, ত্ৰি-পৃষ্ঠ পৰিমাপ বিশিষ্ট সামগ্ৰী, দ্বি-পৃষ্ঠ পৰিমাপ অৱস্থালৈ পৰিবৰ্তন আৰু বিশেষ বৈশিষ্ট্য (চিহ্ন) আদি গণিতত ব্যৱহাৰ হোৱা ধাৰণা জগাই তুলিবলৈ দৃষ্টি বিকলাংগ শিশুৰ লগত কাম কৰা ব্যক্তি আৰু শিক্ষক সকলক সহযোগিতা আগবঢ়োৱাৰ প্ৰয়োজন আছে। এই শিশুসকলে গণিতীয় পাঠৰ (উদাহৰণ স্বৰূপে সমীকৰণ) শ্ৰৱণ বাণীবন্ধনক বিশ্লেষণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত অসুবিধাৰ সন্মুখীন হ'ব পাৰে, ব্ৰেইল পদ্ধতিত পঠন গাণিতীয় পাঠ বুজাত অসুবিধা, যিহেতু এইবোৰৰ অবস্থান, এলেকা বা আকৃতিগত ধাৰণাৰ সৈতে যুক্ত, ৰংৰ সূচক আৰু নিমেথ ব্ৰেইল চিহ্ন বা আন গণিতীয় ব্ৰেইল কোড বা চিহ্নবোৰ বুজাত অসুবিধা হয়।
- শিক্ষক আৰু শ্ৰৱণ প্ৰতিবন্ধকতাৰ সৈতে কাম কৰা লোকৰ নিম্নোক্তবোৰৰ সহায়ৰ প্ৰয়োজন হ'ব পাৰে— ভাষাতত্ত্ব বিষয়ক বৃদ্ধি, যিয়ে হয়তো সাধাৰণ শব্দকোষৰ অভাবলৈ আগবঢ়ায় লৈ যায়, গণিতৰ কাৰিকৰী শব্দ কোষ বিষয়ক (ৰৈখিক, পৰস্পৰ অনুর্তী আদিৰদৰে), শব্দ গাঁথনিৰ বোধ (গাণিতিক সমস্যাৰ অৰ্থ বুজাবলৈ) সংখ্যাৰ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা, ভিন্ন অৰ্থযুক্ত শব্দবোৰ চিনিব পৰা, উদাহৰণ স্বৰূপে, সূত, তালিকা, জমা, কোণ, হাৰ, আয়তন, ঘাত, বিন্দু ইত্যাদি। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে মুখে মুখে যেতিয়া আওৰায়, তেতিয়া গাণিতিক শব্দ চিনাক্ত কৰাত অসুবিধা পাব পাৰে (দহ আৰু দহক, যোন্ধ আৰু যাঠি ইত্যাদি)। সমস্যা সমাধানৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় নিয়মসমূহ ব্যৱহাৰ কৰা আৰু প্ৰজ্ঞাত্বক কৌশলৰ বা সঠিক তথ্য বিচাৰত শিশুৱে অসুবিধাৰ সন্মুখীন হ'ব পাৰে।
- শিশুৰ প্ৰজ্ঞাত্বক প্ৰতিবন্ধকতাও একাদিক্ৰমে সজোৱা, চাপে চাপে সমস্যা সমাধান আৰু স্থানীয় মানত অসুবিধাৰ সন্মুখীন হ'ব পাৰে। গাণিতিক গণনা (কম্পিউটাৰ), ওলটাকৈ সংখ্যা গণনা, + ৰ বাবে x বা চিহ্ন ব্যৱহাৰত খেলিমেলি, ক্ৰম মনত পেলোৱাত অসুবিধা আদি প্ৰধান অসুবিধা। বিমূৰ্ত্ত ধাৰণায়ুক্ত বীজ গণিত আৰু পূৰ্ণ সংখ্যা ইত্যাদি বুজিবলৈ আৰু জ্যামিতিৰ বিভিন্ন আকৃতি, দিশ সম্পৰ্কীয় আৰু শব্দ

সম্পৰ্কীয় সমস্যা বুজাত শিশুসকলে অসুবিধাৰ সন্মুখীন হয়।

পৰিবেশ বিদ্যা আৰু বিজ্ঞান শিকনত অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ :

কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পৰীক্ষা নিৰীক্ষা বা ঘৰৰ ভিতৰৰ আৰু বাহিৰৰ কামত অংশ লোৱাৰ সৰলতা আৰু হস্ত চালনাৰ কৌশলৰ ক্ষেত্ৰত সহায়ৰ প্ৰয়োজন হব পাৰে। ব্যৱহাৰৰ উপযোগী বা বিকল্প কাৰ্যকলাপ, ব্যৱহাৰৰ উপযোগী সঁজুলি, তথ্য সৰবৰাহ প্ৰযুক্তিৰ ব্যৱহাৰ, জ্যেষ্ঠ বা সমনীয়াৰ সহায়, অতিৰিক্ত সময় আৰু সিহঁতৰ বাবে সহজে বুজি নোপোৱা পাঠবোৰত সহায় আগবঢ়ালে ছাত্ৰ-ছাত্ৰী উপকৃত হব পাৰে।

- দৃষ্টি প্ৰতিবন্ধকতা থকা শিশুসকলৰ সৈতে কাম কৰা লোক আৰু শিক্ষকসকলে ব্লেক বোৰ্ডত লিখা দৃশ্যমান তথ্য সমূহ, প্ৰদৰ্শনৰ ক্ষেত্ৰত, উপস্থাপনৰ ক্ষেত্ৰত, লেখাংকন আৰু চিত্ৰসমূহৰ ক্ষেত্ৰত, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ সময়ত, শাৰীৰিক সুৰক্ষাৰ অংশগ্ৰহণৰ ক্ষেত্ৰত, বিমূৰ্ত আৰু কঠিন ধাৰণা প্ৰদানৰ সময়ত, বিশেষ সহায়ৰ প্ৰয়োজন আছে।
- শ্ৰৱণৰ প্ৰতিবন্ধকতা থকা শিশুসকলৰ বিমূৰ্ত শব্দবোৰ বুজাত আৰু বিমূৰ্ত ধাৰণাৰ সংযোগ, বিজ্ঞানৰ ধাৰণাসমূহ, সালোক সংশ্লেষণ, বাসস্থান আৰু অনুজীৱকে ধৰি নেদেখাকৈ বুজাত সমস্যা পোৱা ধাৰণাবোৰত বিশেষ সহায়ৰ প্ৰয়োজন আছে। এক পৃষ্ঠাতকৈ অধিক পৃষ্ঠা থকাৰ সমস্যা সমাধান, কোনো বস্তুক বিভিন্ন পৃষ্ঠৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি তুলনা কৰা যেনে— আকাৰ, সংখ্যা, আকৃতি আৰু ৰং আদি বুজাত অসুবিধা থাকে।
- বিজ্ঞানৰ কাৰিকৰী ভাষা আৰু অৰ্থপূৰ্ণ সম্বন্ধ/সংযোজনৰ চিত্ৰ, ধাৰণাৰ সম্বন্ধ (উদাহৰণ স্বৰূপে চাপ আৰু বলৰ মাজত সম্পৰ্ক) আদি বুজিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ প্ৰজ্ঞাত্মক প্ৰতিবন্ধীসকলৰ বাবে বিশেষ পৰিকল্পনাৰ প্ৰয়োজন আছে। বিমূৰ্ত ধাৰণা, পৰিকল্পনা কৰা, সংগঠিত কৰা ক্ৰমত সজোৱা আৰু সাধাৰণীকৰণৰ ক্ষেত্ৰত সহায়ৰ খুব প্ৰয়োজন। বিজ্ঞানৰ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ সময়ত সমনীয়াৰ সহায়-সহযোগ বহুত দৰকাৰ।

সমাজ বিজ্ঞান শিক্ষণত অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ :

পৰিৱেশ অধ্যয়ন আৰু সমাজ অধ্যয়ন বিষয়ত শিকন ফলাফল লাভ কৰিবলৈ হ'লে কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বাণীবন্ধনৰ টেপ্ প্ৰস্তুত কৰাত, পাঠ পাবলৈ টকিং বুকচ/ডেইজী বুকচ (talking books/DAISY book), লিখনৰ বাবে আন বিকল্প যোগাযোগ পদ্ধতিৰে তেওঁলোকৰ ধাৰণা প্ৰকাশ কৰা (উদাহৰণ হিচাপে তথ্য সৰবৰাহ প্ৰযুক্তি বা বাণী, ক্ৰিয়া-কলাপ আৰু পাঠ্যৰ অভিযোজন, দৃশ্য তথ্য আহৰণৰ বাবে শৈক্ষিক সঁজুলি, বিভিন্ন ভৌগোলিক ধাৰণা আকাৰ আৰু পৰিৱেশ বুজিবলৈ সহায়)। দলীয় কাৰ্য যেনে প্ৰকল্প আৰু নিৰ্দেশনা সম্বলিত কাৰ্য আদিৰ

জৰিয়তে আগবঢ়োৱা সহযোগী শিকনে সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকে শ্ৰেণীকক্ষৰ কাৰ্যত সক্ৰিয়ভাবে অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ উৎসাহ যোগায়। স্পৰ্শ অনুমেয় ছবি/মেপ, কথাকোৱা কিতাপ (talking book) দৃশ্য-শ্ৰাৱ্য আৰু ব্ৰেইল সামগ্ৰী ইত্যাদি সমল হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।

- দৃষ্টি প্ৰতিবন্ধী শিশুসকলৰ শিক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত ভৌগোলিক শব্দ আৰু ধাৰণা (যেনে অক্ষাংশ, দ্ৰাঘিমাংশ, দিশ আদি) দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত সাৱধানে পৰিকল্পনা কৰাৰ প্ৰয়োজন। লেখ সম্বন্ধীয় (Graphic) আৰু দৃশ্য সম্বন্ধীয় বৰ্ণনা যেনে মেপ, গ্ৰাফ, চিত্ৰ, পেইণ্টিং (visual) খোদিত বাণী আৰু চিহ্ন আদি স্মৃতি চিহ্ন, স্থাপত্য অধ্যয়ণৰ সময়ত বিশেষ মনোযোগ দিয়াৰ প্ৰয়োজন। এই শিশুসকলে পৰিৱেশ আৰু আকাশ বিষয়ক পৰ্যবেক্ষণ যেনে— দেশ, জলবায়ু, গছ-গছনিৰ উৎপত্তি আৰু বন্য জীৱন (wild life), সম্পদৰ বিতৰণ আৰু ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰতো সহায়ৰ প্ৰয়োজন আছে। উদ্ধৃতি সম্বন্ধীয় সামগ্ৰী যেনে বানান তালিকা, অধ্যয়নৰ প্ৰশ্নসমূহ, প্ৰয়োজনীয় প্ৰসংগ আৰু আন তথ্যসমূহ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বুজিব পৰাকৈ ডাঙৰকৈ (বৰ্দ্ধিত ৰূপত), স্পৰ্শ কৰি বুজিব পৰা বিধৰ বা ওখকৈ চাপকটা আকাৰৰ বা উপযুক্ত ব্যৱধান ফুটাই তুলি নতুনকৈ অংকন আদি ব্যবস্থা গ্ৰহণ কৰাটো প্ৰয়োজনীয়।
- শ্ৰৱণ বাধাগ্ৰস্তৰ শিশুসকলৰ বাবে শব্দটীকা বুজিবলৈ, টেকনিকেল শব্দ, বিমূৰ্ত্ত ধাৰণা, ঘটনা, তুলনা, ঘটনা হোৱাৰ কাৰণৰ সম্বন্ধ, ঘটনা প্ৰবাহৰ ক্ৰম ইত্যাদি বুজিবলৈ সহায়ৰ দৰকাৰ। ইতিহাস আৰু পৌৰ বিজ্ঞানত উল্লেখিত দীঘলীয়া লেখনি (কিতাপ/সমলপুথি) পঢ়িবলৈ আৰু চিত্ৰ সম্বন্ধীয় বিশ্লেষণৰ বাবে তেওঁলোকক সহায়ৰ প্ৰয়োজন।
- ব্যাখ্যাকৰণ, তালিকাসমূহ লেখচিত্ৰসমূহ আৰু মেপ বুজিবলৈ প্ৰজ্ঞাত্মকভাৱে বাধাগ্ৰস্ত শিশুসকলৰ বাবে যথেষ্ট সমস্যা হয়। প্ৰয়োজনীয় তথ্য দীঘলীয়া লেখাৰপৰা বাছি উলিওৱাটো পঠনৰ বাধাগ্ৰস্ত শিশুসকলৰ বাবে এক প্ৰত্যাহ্বান। শিক্ষকসকলে এই কথাটো পুনৰ মনত ৰখা উচিত যে ঘটনাৰ ধাৰাবাহিকতা আৰু সিহঁতক সংযোগ ঘটোৱা, সাধাৰণীকৰণ আৰু পাঠ্যপুথিৰ লগত সম্পৰ্কিত তথ্য পৰিবেশৰ লগত মিলোৱাৰ ক্ষেত্ৰত এক ডাঙৰ সমস্যা। কিছুমান শিশুৰ বাবে বিমূৰ্ত্ত ধাৰণা বুজিবলৈ বা ব্যাখ্যা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত খুব নিম্ন মানৰ ক্ষমতাহে থাকিব পাৰে।

As per the NCF-2005, the purpose of evaluation is not

- to force children to study under threat.
- to identify or label children as 'slow learners', or 'bright students', or 'problem children'. Such categories segregate children, placing the onus for learning solely on them, and detract from the role and purpose of pedagogy.

অন্তৰ্ভুক্তিত মূল্যায়ন :

বিভিন্ন শিকন প্ৰয়োজন থকা শিশুসকলৰ বাবে অন্তৰ্ভুক্তিত শ্ৰেণীকোঠাৰ বাতাবৰণ সৃষ্টি কৰাৰ ক্ষেত্ৰত আগৰ খণ্ডত উপস্থাপন কৰা কিছুমান ধাৰণা আৰু উদাহৰণসমূহে আপোনাক সহায় আগবঢ়াব। এই খণ্ডটো/অংশটোৱে আপোনাক অন্তৰ্ভুক্তিত পৰিস্থিতিত মূল্যায়ণ কেনেদৰে কৰিব তাৰ পৰামৰ্শ কিছুমান আগবঢ়াব আৰু নিজকে অন্তৰ্ভুক্তিত মূল্যায়নত ব্ৰতী হ'বলৈ কিছুমান নতুন উপায় সৃষ্টিৰ বাবে মনত পেলাই দিব। এইটো মনত ৰখা উচিত যে মূল্যায়ণ পাঠটো পঢ়াই থাকোঁতে সম্পাদন কৰি যোৱাটো আপোনাৰ পাঠ পৰিকল্পনাৰ সময়ত গুৰুত্ব দিব লাগে। পাঠ এটা শিকনত প্ৰয়োজনীয় নিম্নোক্ত পদক্ষেপসমূহ পৰিকল্পনাৰ সময়ত মনত ৰাখিলে সহায়ক হ'ব। শিক্ষণৰ শেষত আপোনাৰ শিক্ষণ উদ্দেশ্য পাঠটোত কিমান দূৰ সফল হৈছে, ই তাক জনাত আপোনাক সহায় কৰিব পাৰে।

- কোনো এটা প্ৰশ্নৰ সঁহাৰিৰ বাবে এটা মিশ্ৰিত ক্ষমতা থকা শিকাৰুৰ দলক উৎসাহিত কৰাৰ লগতে স্পষ্ট বাৰ্তা আৰু কোনো এটা প্ৰশ্ন সোধাৰ পিছত সঁহাৰি জনাবৰ বাবে বেছি সময় ৰৈ দিব লাগে। মূল্যায়ণৰ বাবে কিছুমান কাৰ্যকলাপে পাঠটো ব্যাখ্যা কৰা ধৰণেৰে ব্যৱহাৰ কৰাটো মনত ৰাখিব লাগিব।
- উত্তৰ বাচনী কৰাৰ ক্ষেত্ৰত শিথিল হ'ব লাগে মুখস্থতকৈ চিনি পোৱাক বাচি উলিওৱা, শুদ্ধ উত্তৰত ৰং সনা, কটা আৰু আঠা লগোৱা, মিলোৱা, অমিলটো দেখুৱাই দিয়া ইত্যাদি

উদাহৰণ স্বৰূপে—

- শ্ৰবণ সম্পৰ্কীয় ক্ৰিয়াৰ বা প্ৰয়োজনীয় সঁহাৰিৰ ক্ষেত্ৰত এটা শব্দ গ্ৰহণ
- পাঠ্যপুথিৰ বৰ্ণ বিচাৰি উলিওৱা অনুশীলনতকৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বৰ্ণ কাগজত কাটি উলিয়াই আনিবলৈ দিয়া কামে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বৰ্ণৰ আকাৰ প্ৰতিকৃতি আদি বেছি সুন্দৰভাৱে উদ্ভাৱন কৰিব পাৰে।
- কথা কোৱাত পলম হোৱা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিকল্প হিচাপে ছবি বা ষ্টেম্প গ্ৰহণ কৰিব পাৰে— ছবি কিছুমান শিকনৰ প্ৰদৰ্শনৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক আঙুলিয়াই দিব পৰা কথাটো গ্ৰহণ কৰিব পাৰে।
- ফ্লেচ্ কাৰ্ড, শব্দ কাৰ্ড (উদাহৰণ স্বৰূপে, শব্দ আৰম্ভণি কৰোঁতে, ব্যাকৰণগত ভাবে শুদ্ধ বাক্য গঠনৰ ক্ষেত্ৰত) আৰু ছবি, সঁচা বস্তু, লিখন বা মৌখিক সঁহাৰিৰ বিপৰীতে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে কোনো এটা প্ৰাণীৰ নাম কোৱাৰ লগে লগে এজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক, সেই প্ৰাণীৰ ছবিস্বৰূপে কাৰ্ডখন আনিব দিব পাৰে। মিলোৱা বা উত্তৰ বাছি উলিওৱা কাৰ্যৰ বাবে সঁচা বস্তু/সামগ্ৰীৰ সহায় ল'ব পাৰে।

আলোচ্য বিন্দু

অংশগ্রহণকাৰী সকলক সৰু দলত ভাগ কৰক। প্ৰতিটো দলত তলৰ উল্লেখিত সমূহ আলোচনা কৰিব দিয়ক

- আপুনি বিদ্যালয়খন কেনেকৈ অধিক অন্তৰ্ভুক্তিকৃত কৰিব?
- কেনেকৈ অন্তৰ্ভুক্তিকৃত শিক্ষাই শিশুক তেওঁলোকৰ পৰিয়াল আৰু সমাজৰ লগত থকাত সহায় কৰিব?
- কি উপায়ে শিক্ষণ পদ্ধতি সবল আৰু সকলোৰে বাবে শিক্ষাৰ গুণগত মান বৃদ্ধি কৰিব পৰা যাব বুলি আপোনালোকে ভাবে?
- কি উপায় অৱলম্বনেৰে এনে প্ৰভেদ দৰ্শীবোৰ লাঘব কৰিব পৰা যায়?

সিদ্ধান্ত

বিভিন্ন গোটেৰ শিশুসকলৰ লগত সুচলভাৱে কাৰ্য কৰিবলৈ প্ৰয়োজন হোৱা জ্ঞান, মনোভাব আৰু কৌশল আয়ত্ত কৰি অন্তৰ্ভুক্তিকৃত বিদ্যালয় গঢ়াৰ যি মহান কাম, তাক শিক্ষক তথা আন অংশীদাৰীসকলক এই মডিয়ুলটোৱে সহায় কৰিব। এই আলোচনাই শিক্ষকসকলক অন্তৰ্ভুক্তিকৃত কৌশল আৰু সকলো শিশুৱে কোনো দলৰ সদস্য হিচাপে গ্ৰহণ কৰা, শ্ৰেণীসমূহ আকৃতিগতভাৱে আৰু মনোভাব সম্পন্নভাৱে সকলো শিশুকে সুবিধা দিয়াৰ প্ৰয়োজনীয়তা, সকলো শিশুৱে অংশগ্ৰহণ কৰিব পৰা কাৰ্য পৰিকল্পনা কৰাত, ভিন্ন ধৰণৰ শিশুৰ প্ৰতি মনোযোগ দিয়াৰ যি ব্যৱস্থা তাক সফল কৰাত সহযোগ কৰিব।

স্ব-মূল্যায়ণ

- পাঠ শিক্ষণত ভিন্ন ধৰণৰ শিকাৰ্থক বিষয়ভিত্তিক সহযোগিতা আগবঢ়াবলৈ আপোনাৰ শিক্ষণক কেনেধৰণে পৰিৱৰ্তন কৰিব লাগিব বুলি ভাবে ব্যাখ্যা কৰক
- সৰ্বোচ্চ অগ্ৰাধিকাৰ ভিত্তিত কেনেধৰণৰ পৰিৱৰ্তন হ'ব লাগিব বুলি আপুনি অনুভব কৰে তাক একাদি একাদিক্ৰমে লিখক

১.

২.

৩.

- এই পৰিবৰ্তনসমূহ এজন শিক্ষক হিচাপে সজাবলৈ যাওঁতে আপোনাক প্ৰয়োজন হোৱা সহায় আৰু পৰামৰ্শ সমূহ চিনাক্ত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰক
- এই পৰিবৰ্তনসমূহে সকলো শিশুৰ বাবে সহায়ক হব? আপোনাৰ বিদ্যালয়ৰ আন সহযোগী শিক্ষকৰ লগত আপোনাৰ উত্তৰ তুলনা কৰক
- মই বিচৰা পৰিবৰ্তনসমূহ
  - ১.
  - ২.
- মই বিচৰা সহায় আৰু সহযোগিতা :
  - ১.
  - ২.
- সকলো শিশুৰে শিকনৰ উপকাৰী পৰিবৰ্তনবোৰ :
  - ১.
  - ২.
- শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত বাধাগ্ৰস্ত শিশুসকলৰ লগতে সকলো শিশুকে সামৰি কি কৌশল মই গ্ৰহণ কৰিম
  - ১.
  - ২.
- কেনেদৰে সকলো শিশুৰ বাবে মূল্যায়ণ অৰ্থপূৰ্ণ আৰু অন্তৰ্ভুক্তিকৃত কৰিব পাৰিম বুলি ভাবোঁ?

সুৰক্ষিত আৰু সুস্থ বিদ্যালয়
পৰিৱেশ সৃষ্টিৰ বাবে
ব্যক্তিগত-সামাজিক গুণৰ বিকাশ

সুৰক্ষিত আৰু সুস্থ বিদ্যালয় পৰিবেশ সৃষ্টিৰ বাবে ব্যক্তিগত-সামাজিক গুণৰ বিকাশ—

আলোক পাত— এজন প্ৰভাৱশালী সমল ব্যক্তি হিচাপে শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উৎকৰ্ষ সাধনত কেৱল জ্ঞান আৰু জ্ঞানৰ কৌশল বিকাশ কৰাৰ দ্বাৰাই নহয় বৰং ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহ আৰু প্ৰয়োজনীয় কৌশলসমূহ যেনে— ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক সম্পৰ্কক ফলপ্ৰসূভাৱে সম্পৰ্কিত কৰাত বিশেষ ভূমিকা পালন কৰিব লাগে, তেতিয়াহে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত, সামাজিক আৰু শৈক্ষিক জীৱনৰ প্ৰতি পদক্ষেপতে ভাল ফল দেখুৱাবলৈ সক্ষম হ'ব।

ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহ, যেনে- যত্ন লোৱা, সতৰ্ক হোৱা, সম্পৰ্ক ৰখা, সংশ্ৰৱ কৰা, গ্ৰহণযোগ্য হোৱা, সন্মতি, সহযোগ, অনুভৱ ইত্যাদিবোৰেৰে শিক্ষক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আৰু অন্য উল্লেখযোগ্য বিৱেচনায়ুক্ত ব্যক্তিৰ দ্বাৰা শ্ৰেণীকোঠা অথবা বিদ্যালয় সঞ্চালন কৰা কাৰ্যই এটা সুপৰিশীলিত পৰিবেশ গঠনত সহায় কৰে, যিটো শিকনৰ কাৰণে আগতীয়া ব্যৱস্থাস্বৰূপ।

একৈশ শতিকাত বাস্তৱিক পৃথিৱীত যোগাযোগ কৰিবলৈ আমাৰ অনেক সুবিধাই আছে যাৰ দ্বাৰা আমি আবৃত্ত হৈ আছোঁ। ইয়াৰ ফলত বাস্তৱ পৃথিৱীত প্ৰভুত্ব চলাবলৈ হ'লে অৰ্থপূৰ্ণ কথা বাৰ্তাৰ/যোগাযোগৰ প্ৰয়োজন। যদিও ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বাস্তৱ পৃথিৱীৰ সম্পৰ্কৰ মূল্যবোধৰ শিক্ষা দিয়া হয় কিন্তু সুস্থ ব্যক্তিত্ব, আন্তঃসম্পৰ্ক গঠন আৰু প্ৰতিপালনৰ কাৰণে তেওঁলোকক সমৰ্থৱান কৰিব লাগিব এইটোৱেই তেওঁলোকৰ উপযুক্ত কথা বাৰ্তাৰ কৌশল। এই কৌশলসমূহৰ আন্তঃব্যক্তিত্ব সম্পৰ্ক কেৱল ঘৰত আৰু পৰিয়ালৰ সদস্যৰ সৈতে আৰু বন্ধুবৰ্গৰ কাৰণে জটিল নহয়, বৰং এটা ফলপ্ৰসূ আৰু পৰিচালনা কৰিব পৰা শিক্ষণ-শিকন পৰিবেশ সৃষ্টিৰ কাৰণেও য'ত, শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰী উভয়ে ফলপ্ৰসূ আদান-প্ৰদান কৰিব পাৰে, তেতিয়াহে শিকন ব্যৱস্থা অৰ্থপূৰ্ণ কৰি তুলিব।

এই মডিযুলখনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহৰ বিকাশৰ কাৰণে পথ নিৰ্দেশনা দিব আৰু ৰাজ্যিক দলসমূহ আৰু শিক্ষকক নিজাকৈ মান নিৰূপণত সহায় কৰিব আৰু এই গুণসমূহ আদান-প্ৰদানৰ সময়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক দেখুৱাব পাৰিব।

শিকন উদ্দেশ্য

এই মডিযুলখনে শিক্ষকসকলক সহায় কৰিব—

- ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহ বুজি পোৱাত সহায় কৰিব। তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহৰ প্ৰতিফলন ঘটিব। বিকাশৰ কাৰণে শিকাসকলৰ দৰে তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহৰ প্ৰতিফলন ঘটিব।

- শ্ৰেণীকোঠাত প্ৰয়োজন হোৱা গুণসমূহ আৰু কৌশল বিকাশৰ পথ নিৰ্দেশনা যুগুতোৱা।
- শ্ৰেণীকোঠা/বিদ্যালয়ত এনে এটা পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব লাগিব, য'ত প্ৰত্যেকেই গ্ৰহণযোগ্যতা, বিশ্বাস আৰু ইজনে সিজনৰ বিষয়ে ভাল ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

বোধগম্যতাৰ বিকাশ

নিম্নলিখিত ভাগত ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহৰ বোধগম্যতাৰ বিকাশ, বিদ্যালয়ত সুবিধা য'ত শিকাৰৰ ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহৰ উৎকৰ্ষ সাধন আৰু বোধগম্যতাকো গঢ়ি তুলিব পাৰি।

ব্যক্তিগত-সামাজিক গুণসমূহঃ

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ জীৱনত বিদ্যালয়ে এক উল্লেখযোগ্য স্থান অধিকাৰ কৰে, বিশেষকৈ এই যে তেওঁলোকে ভালেকেইটা বছৰ বিদ্যালয়ত বিভিন্ন অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰে (যিবিলাক শিকন সম্পৰ্কীত শ্ৰেণী কোঠাৰ শিক্ষণ সফলতা অথবা বিফলতা, শিক্ষকৰ সৈতে আদান-প্ৰদান, অধ্যক্ষ আৰু অন্য শিকাৰৰ লগত সম্পৰ্কিত। যিটোৱে তেওঁলোকৰ জীৱনত অসীম প্ৰভাৱ পেলায়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে তেনেবোৰ ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহ বিকাশ কৰিবলৈ বিদ্যালয় পৰিৱেশে এটা প্ৰসঙ্গৰ সৃষ্টি কৰে যিটোৱে তেওঁলোকৰ জীৱনৰ সকলো ক্ষেত্ৰতে শিকন আৰু আচৰণক প্ৰভাৱান্বিত কৰে।

শিকাৰে কেনেকৈ শিকনৰ দৃষ্টিভঙ্গী ল'ব আৰু কি শিকিব এই বিষয়ত অনুভূতি আৰু আৱেগে এক উল্লেখযোগ্য ভূমিকা পালন কৰে। ইতিবাচক অনুভূতি যেনে— সুখ, আনন্দ, উদ্ভেজনা আদিয়ে শিকনক অভিৰোচিত কৰে আৰু প্ৰদৰ্শন বৃদ্ধিক সহজ কৰে। নেতিবাচক অনুভূতি আৰু অনুভৱে যেনে— খং, দুখ-বিষাদ, দোষী অনুভৱ, নিৰাপত্তাহীনতা(অ-সুৰক্ষিত) আৰু সম্পৰ্কিত অনুভৱৰ সৈতে জড়িত শাস্তিৰ ভয়, ঠাট্টা কৰা, অপবাদ আদিয়ে অভিৰোচন আৰু শিকনৰ সৈতে হস্তক্ষেপ কৰাৰপৰা সাধাৰণতে আঁতৰাই ৰাখে।

এগৰাকী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে শ্ৰেণী কোঠালৈ আৱেগ আৰু এক পূৰ্বানুৰাগ লৈ অহা বিষয়টোক সেইবাবে স্বীকৃতি শ্ৰেণীকোঠাত দিয়াটো গুৰুত্বপূৰ্ণ। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে যাতে সুৰক্ষিত আৰু নিজকে গ্ৰহণযোগ্য বুলি অনুভৱ কৰে তাৰ বাবে ইতিবাচক পৰিৱেশৰ এক প্ৰয়োজন। যেতিয়া শিক্ষকসকলে এনেবোৰ ভূমিকা ল'ব তেতিয়া তেওঁলোকে কিবা জানিবলৈ আগ্ৰহী হ'ব আৰু শিক্ষকসকলৰ প্ৰদৰ্শনত তেওঁলোক আগ্ৰহী হ'ব ইয়ে তেওঁলোকক সহায় কৰিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে যে কেৱল সুৰক্ষিত আৰু নিৰাপত্তা আৱেগিকভাবে অনুভৱ নকৰে বৰং তেনেধৰণৰ গুণসমূহক তেওঁলোকে প্ৰতিদিনৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ আদান প্ৰদানত স্থান দিয়ে।

ছাত্র-ছাত্রীৰ শিকন আৰু সুস্থ বিকাশৰ বাবে এই গুণসমূহ আৰু কৌশলসমূহৰ প্ৰয়োজনীয়তাক সঁহাৰি দিয়া কথাটো শিক্ষকে বুজি পোৱাটো অতিশয় গুৰুত্বপূৰ্ণ। বিদ্যালয়ত বিভিন্ন পশ্চাৎভূমিৰ পৰা অহা ছাত্র-ছাত্রীসকলে তেওঁলোকৰ অভিজ্ঞতা, ব্যক্তিগত বিশেষত্বসমূহ, আগ্ৰহ আৰু তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহৰ বিকাশে তেওঁলোকক উপযুক্তভাৱে বৰঙণি আগবঢ়াব যেতিয়া তেওঁলোকে দলত কাম কৰে। ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক সামৰ্থই ছাত্র-ছাত্রীৰ ব্যক্তিগত বিশ্বাসক আগবঢ়োৱাত সঁহাৰি দিয়ে, যিসকলে জীৱনৰ প্ৰতি বিষয়তে উপযুক্ত সিদ্ধান্ত ল'বলৈ সক্ষম হয়।

শিকাৰ বিশ্বাসত, তেওঁলোকৰ অনুভূতিক, তেওঁলোকৰ ভাৱনাৰ ব্যৱস্থাক আৰু আচৰণৰ পৰিৱৰ্তনক সহজ কৰি তুলিব পাৰে যাতে ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক জীৱনৰ প্ৰতি পদক্ষেপতে তেওঁলোকৰ শৈক্ষিক অনুসন্ধান উৎকৃষ্ট পৰ্যায়ত প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰে।

যিসকল শিক্ষক সংযোগ স্থাপনত, শ্ৰেণীকোঠাৰ সজ্জিতকৰণত আৰু উপযুক্ত শৃংখলা অটুট ৰখাৰ কৌশলত দক্ষ তেওঁলোকে এটা ইতিবাচক শিকন পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰে। যদিও তেওঁলোক নিজৰ বিষয়ৰ ক্ষেত্ৰখনত নিপুণ হোৱাটো আৱশ্যকীয় তথাপি তেওঁলোকে কথা-বাৰ্তাৰ ধাৰণাৰ প্ৰয়োজনীয় ব্যৱস্থাত ছাত্র-ছাত্রীৰ জটিল বিষয়সমূহ বুজি পাবলৈ সক্ষম হয়। শিক্ষকে তেওঁলোকৰ ফলপ্ৰসূ প্ৰকাশ কৌশলৰ জৰিয়তে ছাত্র-ছাত্রীৰ শিকনক অৰ্থপূৰ্ণ আৰু ফলপ্ৰসূভাৱে প্ৰকাশ কৰাত সহায় কৰে, ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহ প্ৰদৰ্শনৰ দ্বাৰা তেওঁলোকে বিদ্যালয়ত অধিক সমৰ্থনযোগ্য আৰু উৎসাহজনক পথত ছাত্র-ছাত্রীৰ আৰু আনসকলক সৈতে আদান-প্ৰদান কৰিব পাৰে আৰু আচৰণ মূলক পথ নিৰ্দেশনা স্থিৰ কৰিব পাৰে। সেইকাৰণে শিক্ষকে তেওঁলোকৰ নিজা অৰ্থতা আৰু কৌশলৰ জৰিয়তে তেনেদৰে ছাত্র-ছাত্রীক আগবঢ়াই নিব পাৰে।

শিক্ষক আৰু অন্যসকলৰ বাবে ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহ চিনাক্ত কৰিবলৈ শিক্ষকৰ বাবে ক্ৰিয়া-কলাপ

- এটা দলত শিক্ষক জন বহিব।
- প্ৰতিটো দলৰ অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক তেওঁলোকে প্ৰসংশা কৰা লোকসকলৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ ক'ব। সেই লোকসকল তেওঁলোকৰ পৰিয়ালৰ, ওচৰ চুবুৰীয়া, কৰ্মস্থানৰ, শ্ৰেণীকোঠা আদিৰ পৰা হ'ব পাৰে।
- তেওঁলোকৰ নিজৰ মাজতে এই ব্যক্তিসকলৰ থকা ভালগুণবোৰ আলোচনা কৰিব।
- তেওঁলোকে ভবা গুণবোৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ, যিবোৰৰ বিকাশ ঘটাই সমাজলৈ অৰিহণা আগবঢ়ায় সেইবোৰৰ

এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ ক'ব।

- যেতিয়া দলত কাম কৰি থকা হয় তেতিয়া শিক্ষকসকলক তেওঁলোকৰ স্বীকৃত গুণসমূহৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ ক'ব।
- বিদ্যালয়ত য'ত ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহ উৎকৰ্ষৰ সাধনৰ সুবিধা থাকে।

- **পাঠ্যক্ৰম**— ব্যক্তিগত সামাজিক সামৰ্থ্যৰ যিবোৰ কাৰণ জ্ঞান সম্বন্ধীয় বিকাশত স্থানৰ একেলগে যোগান ধৰে। শিক্ষকসকলে এই ঠাইসমূহ পৰ্যবেক্ষণ কৰি পাঠ্যক্ৰমৰ জৰিয়তে শিক্ষণ-শিকন ব্যৱস্থাত বিষয়বস্তুৰ আদান-প্ৰদানৰ সময়ত কিছুমান গুণৰ বিকাশক আলোকপাত কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, বিজ্ঞান আৰু সমাজ বিজ্ঞানৰ পাঠ্যপুথিত কিছুমান ক্ৰিয়া-কলাপ দিছে; যদিহে দল গঠনৰ দ্বাৰা, সামৰ্থ গঠনৰ সিদ্ধান্ত আৰু দল গঢ়ি তোলাৰ সামৰ্থ আদিক পৰিচালনা কৰে, তেনেহ'লে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল শক্তিশালী হ'ব। স্বাস্থ্য, ক্ৰীড়া, শাৰীৰিক শিক্ষা, কলা শিক্ষা— এই সকলোবিলাক কিছুমান পাঠ্যক্ৰমৰো ক্ষেত্ৰ, যিয়ে এই গুণবোৰৰ বিকাশত উল্লেখযোগ্য বৰঙণি আগবঢ়ায়।
- বিদ্যালয়ৰ বিভিন্ন ধৰণৰ ক্ৰিয়া-কলাপ যেনে— প্ৰাতঃসভা, বাৰ্ষিক দিবস, উৎসৱ-পাৰ্বণ পালন আনকি মধ্যাহ্ন ভোজন, বন্ধন তালিকা, ইকোল্লাৱ, যুৱক্লাৱ আদিয়ে সামাজিক ব্যক্তিগত গুণসমূহ আৰু কৌশল বিকাশৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় স্থান বিচাৰে। যেনে— পৰিৱেশ সুৰক্ষাৰ সজাগতা, দলীয়কাৰ্য, সমস্যা সমাধান, বিশ্লেষণাত্মক চিন্তা ভাৱনা সৃজনীশীলতা আদি।
- **প্ৰাক্-কাৰিকৰী শিক্ষা** (উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত)— ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ পৰা প্ৰাক্-কাৰিকৰী শিক্ষা প্ৰদানত জোৰ দিয়া হয়। ইয়াৰ অধীনৰ বিদ্যালয়সমূহে কিছুমান উৎপাদনক্ষম কাৰ্যৰ ক্ৰিয়া-কলাপ আৰু ইয়াক গণিত, বিজ্ঞান, আদিৰ সৈতে সমন্বয় সাধন কৰি চিনাক্ত কৰা দৰকাৰ। উদাহৰণস্বৰূপে, যেতিয়া বুৰঞ্জী বিষয়টোৰ শিক্ষাদান কৰা হয় তেতিয়া সংগ্ৰহালয়ৰ ধাৰণা, বিভিন্ন ঠাইৰ কীৰ্ত্তিস্তম্ভসমূহ আমাৰ মনলৈ আহে আৰু শিক্ষকে ভ্ৰমণৰ ধাৰণা আৰু পৰ্যটনৰ কাৰিকৰী শিক্ষাখণ্ডৰ যে এটা সেই বিষয়ে পৰিচয় কৰাই দিব। এইটোৱেই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক নৱম শ্ৰেণীত কাৰিকৰী শিক্ষা বিষয়টো নিৰ্বাচন কৰাত সহায় কৰিব। প্ৰাক্-কাৰিকৰী শিক্ষাৰ সৈতে পৰিচালিত ক্ৰিয়া-কলাপৰ সংযোগে তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহ বিকাশত সহায় কৰিব যেনে— সিদ্ধান্ত লোৱাত, সমস্যা সমাধানত, সংযোগ স্থাপন আদি।

শিকাৰুৰ বোধগম্যতা—

যেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ জ্ঞান সম্পৰ্কীয় আৰু সামাজিক, ব্যক্তিগত বিকাশ লক্ষ্য কৰা যায়, তেতিয়া শিক্ষকসকলে

বিভিন্ন শৈক্ষিক, ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক আৰু
প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত শিকাৰ ব্যক্তিগত আৰু
সামাজিক আৱেগক সহজ কৰি সঁহাৰি দিব
পাৰে।

সেইবিলাকে হ'ল—

পুথিভঁৰাল- এটা চহকী সম্পদ

পুথিভঁৰাল এনে এটা স্থান, য'ত- গল্প-কিতাপ আলোচনী আদিৰ
সৰৱ পঠন হয়। সাধু কোৱা ক্ৰিয়া-কলাপত ওপৰত প্ৰতিফলিত
অনুষ্ঠানত সাধু পুথিসমূহৰ ব্যৱস্থা কৰিব পাৰে। এই গুণসমূহৰ
বিকাশত উৎকৃষ্ট শিশু সাহিত্যসমূহ উল্লেখযোগ্য উৎস বুলিব পাৰি।

- ঘৰ, প্লেস্কুলৰ পৰা আনুষ্ঠানিক বিদ্যালয়লৈ আৰু স্কুলমুখী
- এজনৰ নিজা কাৰ্য, বিশেষকৈ শৈক্ষিক দায়িত্ব গ্ৰহণ
- এজনৰ শাৰীৰিক, আৱেগিক আৰু সামাজিক নিজস্বতা আৰু তাই, সি যে একক তাক বুজি সেই বিষয়ে
সজাগতা গঢ়ি তোলা।
- সুস্থ ৰুচিৰ বিকাশ (স্বাস্থ্যপ্ৰদ সেৱা, পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা আৰু ব্যক্তিগত বস্তুবোৰ সংগঠিত কৰা
- আত্মভিমান আত্ম প্ৰতিমূৰ্ত্তি আৰু আত্মভিমান বিকাশ
- সমনীয়াৰ সৈতে সুস্থ সম্পৰ্ক স্থাপন
- সুস্থ সামাজিক সম্পৰ্ক পুষ্টিত উপযুক্ত সামাজিক কৌশল নিৰ্মাণ
- শ্ৰেণীকোঠাৰ একতাৰ বোধগম্যতাক বিকাশ কৰা
- জাতি, ধৰ্ম, বৰ্ণ, লিংগ আদি নিৰ্বিশেষে সকলোকে প্ৰশংসা আৰু সন্মান বৃদ্ধি, সকলোৰে বাবে জাতি বৰ্ণ, ধৰ্ম
আৰু লিংগ নিৰ্বিশেষে পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়া
- দলীয় উদ্যম বৃদ্ধি, সমস্যা সমাধান আৰু সিদ্ধান্ত লোৱাৰ দক্ষতা বৃদ্ধি।
- চৌদিশৰ অৱস্থা আৰু মানুহৰ সংঘাতক চিনাক্ত কৰি জগাই তোলা
- স্বাধীনভাৱে কাম কৰা দক্ষতাৰ সমানে দলৰ মাজত থাকি সহযোগিতাৰে কাম কৰাৰ দক্ষতা
- সময়ক অৰ্থপূৰ্ণভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকা- (তেওঁলোকৰ শৈক্ষিক নিপুণতা বৃদ্ধিৰ বাবে)
- নিজা অধিকাৰ থকা অনুভৱৰ বিকাশ, সেইবোৰক প্ৰশংসা আৰু গ্ৰহণ কৰা
- শৈক্ষিক বিচাৰ গঠন কৰাৰ অৰ্হতা আৰু বিশ্বাসৰ অনুভূতিক প্ৰকাশ কৰা, শৈক্ষিক লক্ষ্য স্থাপন কৰা
- শিক্ষাৰ উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত, শিকাৰ কিছুমান আৱশ্যকীয়তা আছে, যাক শিক্ষকে সহজ কৰিব পাৰে

আৰু সঁহাৰি বৃদ্ধি কৰিব পাৰে। সেইবিলাক হ'ল—

- শৈক্ষিক সফলতাৰ বাবে অধ্যয়ন কৌশল প্ৰয়োগ কৰা
- শিকনৰ কাৰণে শিকন সঁজুলি, আহিলা, আৰু কৌশলৰ ব্যৱহাৰ
- আনুমানিক প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰা আৰু সেইবোৰৰ উত্তৰ উলিওৱাত উৎসাহিত কৰা
- আনৰ ভাৱনা আৰু অনুভূতিক নিৰ্মলতাৰে প্ৰকাশ কৰা
- নিয়ম অনুযায়ী তেওঁলোকৰ শাৰীৰিক পৰিবৰ্তনক গ্ৰহণ কৰাৰ দক্ষতা
- তেওঁলোকৰ আৰু সহপাঠীৰ মাজত শাৰীৰিক বিকাশৰ বিভিন্নতাৰ নিৰিখক বুজি পোৱা আৰু গ্ৰহণ কৰা
- সহপাঠীৰ সৈতে বন্ধুত্ব বৃদ্ধি
- পৰম্পৰাগত একেধৰণৰ লিংগৰ ভূমিকা বুজি পোৱা
- বিভিন্ন সামাজিক পৰিৱেশত (বিদ্যালয়, ঘৰ, টিউচনৰ শ্ৰেণী আদিত বন্ধুত্ব স্থাপন)
- নিজস্ব অনুভূতিৰ বিকাশ, বিশেষকৈ বন্ধু আৰু সহপাঠীৰ সৈতে সমাদৰ আৰু গ্ৰহণ যোগ্যতাৰ বিকাশ কৰা
- তেওঁলোকৰ নিজা অনুভূতিৰ সমানে আনৰ বিষয়েও সজাগ হোৱা বিশেষকৈ জ্ঞান সম্পৰ্কীয় আৰু আকৰ্ষণীয় স্বাধীনতাৰ শিক্ষা দিয়া বিদ্যালয় আৰু শ্ৰেণীকোঠাত এটা সুস্থ পৰিৱেশ সৃষ্টিত গুণসমূহৰ আৰু কৌশলৰ আৱশ্যকতা—

বিদ্যালয়ত শ্ৰেণী কোঠাত এটা সুস্থ পৰিৱেশৰ সৃষ্টিৰ কাৰণে শিক্ষকৰ কিছুমান গুণ আৰু কৌশলৰ বিকাশৰ আৱশ্যক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে তলত পথ নিৰ্দেশনা দিয়া হৈছে—

অনুভৱ শক্তি আৰু যতন—

যিকোনো আন্তঃশক্তি সম্পৰ্ক গঠন, পৰিচালন আৰু উন্নতি সাধনৰ বাবে প্ৰাথমিক গুণসমূহৰ আৱশ্যক। শিক্ষণ-শিকন পৰিৱেশত শিক্ষক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, শিক্ষক-শিক্ষকতাৰ আদিৰ মাজত এই গুণ সমূহে নিৰ্মাণ আৰু দৃঢ়ীকৰণৰ বান্ধোনত উল্লেখযোগ্য ভূমিকা পালন কৰে।

শ্ৰেণীকোঠাত যেতিয়া মৌখিক আৰু অমৌখিক আচৰণক শিক্ষকৰদ্বাৰা অনুভৱ শক্তি যতন প্ৰকাশ কৰা হয়, তেতিয়া শিক্ষকৰদ্বাৰা শিক্ষক-ছাত্ৰীলৈ ওলট-পালটকৈ ছাত্ৰৰ মাজত, ইয়ে প্ৰত্যেকৰ কাৰণে শক্তি

আৰু দুৰ্বলতাক বিচাৰ অথবা মূল্যায়ন নকৰাকৈ বোধগম্যতাক কঢ়িয়াই নিয়ে। তেওঁলোকৰ দুৰ্বলতা আৰু শক্তিক, তেওঁলোকৰ দক্ষতাক অধিক ক্ৰিয়াশীল আৰু উন্নীতকৰণৰ চেষ্টাক এই অনুভৱে উৎসাহিত কৰে, এইদৰে পৰিৱেশক সামাজিকভাৱে সুৰক্ষিত আৰু পৰিচালনা কৰি আগবঢ়াই নিব পাৰি। অনুভব শক্তিয়ে এজনৰ নিজা দক্ষতাক সজাগ কৰাত জড়িত হৈ পৰে। অনুভূতিসম্পন্ন বিষয়বিলাকৰ যেনে— লিংগ, সংস্কৃতি, বাধাগ্ৰস্থতা, সামাজিক অসুবিধাসমূহ, মানৱ অধিকাৰ আদি যিবিলাকে এজনৰ ক্ৰিয়াক স্বীকৃতি দিয়াত সহায় কৰে। অনুভব শক্তিয়ে শিক্ষকক ছাত্ৰৰ শক্তি দুৰ্বলতা একক বিশেষত্বসমূহক পক্ষপাতহীন ব্যৱস্থাবে বুজাত আৰু মূল্যায়ণ কৰাত সহায় কৰে।

অনুভূতি সম্পন্ন হোৱা আৰু ব্যক্তিৰ চেষ্টাক এজনৰ নিজা আৰু আনৰ প্ৰকাশভংগীক ব্যক্তিগতভাৱে অনুভূতি সম্পন্ন কৰিবলৈ বিচৰা এজন ভাল নিৰীক্ষকৰ প্ৰয়োজন যাৰ অনুভূতি আৰু এজনৰ মৌখিক আৰু অমৌখিক ভাৱনাৰ জড়িয়তে প্ৰকাশ কৰা ভাৱনাক বুজাৰ সামৰ্থ থাকে, নিজাকৈ আৰু আনৰ দক্ষতাক আৰু যিকোনো পদক্ষেপ নোহোৱাকৈ গ্ৰহণ কৰা, আনৰ সম্পদত ভাগ লোৱাৰ (শাৰীৰিক, জ্ঞান সম্পৰ্কীয়) আৰু সন্মানৰ সৈতে অনুভূতিসম্পন্ন আৰু প্ৰয়োজনীয়খিনিক কঢ়িয়াবলৈ ধৈৰ্য আৰু আনৰ সৈতে ভাগ ল'ব পাৰিব লাগিব।

বিভিন্নতাৰে শ্ৰেণীকোঠাত শিক্ষকৰ মাজত অনুভব শক্তি উন্নীতকৰণত দলীয় ক্ৰিয়া-কলাপ আপোনাৰ শ্ৰেণীকোঠত এনে ৪/৫ জন ছাত্ৰ-ছাত্ৰী থাকিব পাৰে যিয়ে ঘৰত পঢ়িবলৈ আৰু গৃহকাৰ্য কৰিবলৈ উপযুক্ত সময় নাপায় কাৰণ তেওঁলোকে অভিভাৱকক ঘৰুৱা কামত সহায় কৰিব লাগে। তাত আৰু কিছু ছাত্ৰ-ছাত্ৰী থাকে যিয়ে শ্ৰেণীত কি পঢ়াইছে সেয়া বুজি পোৱাত অসুবিধা পায় আৰু আদান-প্ৰদানৰ সময়ত স্থিৰ হৈ বৈ থাকে। তাৰে ৩ জন ছাত্ৰ-ছাত্ৰী থাকে যিয়ে বিদ্যালয় পৰিত্যাগ কৰাৰ তিনি-চাৰিবছৰ পাছত পুনৰ বিদ্যালয়ত নামভৰ্ত্তি কৰে আৰু শ্ৰেণীত মনোযোগ দিব নোৱাৰে নতুবা শ্ৰেণীত আদান-প্ৰদানত নিজকে নিয়োজিত কৰিব নোৱাৰে।

এজন ফলপ্ৰসূ সমল ব্যক্তিয়ে কেনেকৈ তেওঁৰ অনুভব শক্তি আৰু যতনক প্ৰদৰ্শন কৰিব—

- তেওঁলোকৰ শিকনক সহজ কৰা
- তেওঁলোকক গ্ৰহণ কৰি, উৎসাহিত কৰা আৰু অভিৰোচিত কৰা

ছাত্র-ছাত্রীৰ মাজত অনুভব শক্তি আৰু যতন বিকাশৰ বাবে ক্ৰিয়া-কলাপ—

‘সাধাৰণভাৱে ‘আমি কি কৰিব লাগে।’

- আপোনাৰ গোটেই শ্ৰেণীটোক গোলাকাৰকৈ থিয় কৰাওক আৰু ১-৫লৈ গণিবলৈ দিয়ক।
- সকলো ১নম্বৰক লৈ এটা দল গঠন কৰক, তেনেকৈ সকলো ২ নম্বৰ, ৩ নম্বৰ, ৪ নম্বৰ আৰু ৫ নম্বৰেৰে পৃথক দল গঠন কৰক।
- প্ৰতিটো দলক ৪/৫ মিনিট সময় দিয়ক যাতে আলোচনা কৰি ৫ বিধ বস্তু বিচাৰি উলিয়ায়, যিবোৰ তেওঁলোকৰ মাজত উমৈহতীয়া। এই উমৈহতীয়া বস্তুবোৰ তেওঁলোকৰ বিদ্যালয়/শ্ৰেণী অথবা বস্তুৰ সৈতে স্পষ্ট সম্পৰ্কিত হ’ব নোৱাৰিব।
- এবাৰ সময় হৈ যোৱাৰ পাছত, প্ৰতিটো দলৰ সদস্যসকলৰপৰা তেওঁলোকৰ মাজত উমৈহতীয়া সেই ৫ বিধ বস্তুনো কি আলোচনা কৰিব আৰু আটাইকে চিনাকি কৰি দিব।

নতুনকৈ গঠন কৰা দলত সকলোৱে একেলগে বহি ভৰ্তিৰ দিনটো আৰু ইজনে সিজনক সেইদিনা বিদ্যালয়ত হাতত লোৱা সকলো ক্ৰিয়া-কলাপত সাঁহাৰি দিব।

বিশ্বাসযোগ্যতা

ছাত্র-ছাত্রীৰ ভাল অনুভৱক নিশ্চিত কৰাৰ প্ৰধান কাঠিযেই হৈছে শিক্ষক ছাত্রৰ সম্পৰ্ক। অৱশ্যে এইটো কেৱল শ্ৰেণীকোঠাত আৰু বিদ্যালয়তে নহয় বৰং ই ব্যক্তিগত জীৱনতো প্ৰযোজ্য। যেতিয়া ছাত্র-ছাত্রীয়ে গ্ৰহণ কৰিব যে তেওঁলোকৰ শিক্ষকে সঁচাকৈয়ে তেওঁলোকক সন্মান কৰে, ভাল পায়; এইটো প্ৰকৃত পক্ষে তেওঁলোকৰ প্ৰদৰ্শিত বিষয়ৰ সৈতে জড়িত যদিও ই কেৱল ছাত্র-ছাত্রী হিচাপে নহয় বৰং ই জীৱনৰ আন সকলো বিষয়ৰে (ঘৰত, বন্ধুৰ সৈতে ইত্যাদি), তেওঁলোক শ্ৰেণীকোঠাত মনোযোগী, যথেষ্ট আগ্ৰহান্বিত আৰু ক্ৰীয়াশীল। এনেকুৱা অৱস্থাতে শিক্ষকে তেওঁৰ ছাত্র-ছাত্রীসকলক বিশ্বাসযোগ্যতাৰ গুণ প্ৰকাশ কৰিব লাগিব, যিটো ভবিষ্যতলৈ মনত থাকি যাব আৰু তেওঁলোকৰ সম্পৰ্কীয় আদান-প্ৰদানক একেধৰণে প্ৰদৰ্শন কৰিব।।

বৰ্তমান সময়ত বিশ্বাসযোগ্যতা ব্যাপকভাৱে এজনৰ সত্যতা আৰু সাধুতা আৰু অনুভূতি আৰু ভাৱনাৰ দুয়োটাৰে এই বিশ্বাসযোগ্যতাৰ ভিত্তি ব্যাপক। এজনৰ ভাৱনা আৰু অনুভৱক প্ৰয়োগ কৰিব বিচৰা দক্ষতা মুক্ত আৰু উদাৰ, আনক অসন্মান নকৰাকৈ প্ৰতিপুষ্টি দিব লাগে। শ্ৰেণীকোঠাত যেতিয়া শিক্ষক আৰু ছাত্র-ছাত্রীয়ে তেওঁলোকৰ নিৰ্ভৰশীলতা আৰু প্ৰকৃত সৰলতাক উদাৰ ভাৱেৰে কঢ়িয়াই আৰু তেওঁলোকে আনৰ কাৰণে সন্মান কঢ়িয়াই, এই বিলাকে শিক্ষকৰ আৰু ছাত্রৰ মাজত বান্ধোন নিৰ্মাণ কৰে যিটোৱে তেওঁলোকক একেলগে কাম কৰিবলৈ অভিৰোচিত কৰে।

এজন ফলপ্ৰসূ সমল ব্যক্তি হিচাপে শিক্ষকে তেওঁলোকৰ প্ৰকৃত আগ্ৰহক, প্ৰত্যয়ক কঢ়িয়াই নিব লাগিব আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সামৰ্থক বিশ্বাস কৰিব লাগিব। ইয়াৰ কাৰণে তেওঁলোকে নিজা চিন্তা ভাৱনা, অনুভূতি কাৰ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰফালে নিয়াৰ ক্ষেত্ৰত সজাগ হ'ব লাগিব, তেওঁলোক যেনেকুৱা তেনেধৰণে তেওঁলোকক সন্মান দিব লাগিব।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তেওঁলোকৰ শব্দত, কাৰ্যত আৰু অনুভৱ মিল থকাৰ প্ৰমাণক আগহেৰে ল'ব লাগে।

উদাহৰণস্বৰূপে, আপুনি যেতিয়া এজন ছাত্ৰৰদ্বাৰা কি কোৱা হৈছে তাক শুনিব তেতিয়া আপোনাৰ ভাৱভংগী (শিকনক আগবঢ়াই নিয়াত) আৰু মুখাৱয়বৰ প্ৰকাশভংগী (চকুৰ সংযোগ) ইত্যাদিয়ে দেখুৱাব লাগিব যে আপুনি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কথা শুনিছে। শিক্ষকে কেৱল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰতিয়েই আগ্ৰহী বুলি অনুভব কৰিলে নহ'ব আৰু তেওঁলোকৰ সৈতে থাকিলে নহ'ব বৰং তেওঁলোকৰ প্ৰকৃত ধাৰণাক অমৌখিক আচৰণৰ জড়িয়তে দেখুৱাব লাগিব। তেওঁলোকৰ সৈতে আদান-প্ৰদানৰ সময়ত কিছুমান ব্যৱস্থা আছে যিবিলাকৈ প্ৰকৃত সম্পৰ্কৰ আৰু আগ্ৰহৰ জড়িয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে যোগাযোগ কৰাত সহায় কৰে।

সেইবোৰ হৈছে—

- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল শ্ৰেণীকোঠাত/বিদ্যালয়ত প্ৰৱেশ কৰাৰ লগে লগে তেওঁলোকক উমাল হাঁহিৰে অভিনন্দন জনোৱা
- তেওঁলোকক নিজৰ নাম ধৰি মাতিব (শ্ৰেণীকোঠাত বা বিদ্যালয়ৰ য'তে-ত'তে দুয়োটাতে সমানে)
- তেওঁলোকক 'আজি দিনটোৰ কেনে অনুভৱ' বুলি সুধিব অথবা আজি দিনটো কেনেদৰে কটোলা বুলি সুধিব আৰু তেওঁলোকে কি কয় তাক মনোযোগেৰে শুনিব :
- এইটো এটা বিশেষ উৎসাহজনক কথা সেইসকলৰ কাৰণে, যিসকল ছাত্ৰ-ছাত্ৰী লাজকুৰীয়া আৰু যিয়ে নিজৰ কথা প্ৰকাশ নকৰে।
- চকুৰে সংযোগ ৰাখক আৰু তেওঁলোকৰ উপস্থিতি, তেওঁলোকৰ নীৰৱ চেষ্টাক ধন্যবাদ জনাওক আৰু প্ৰশংসা কৰক
- আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বিষয়ে জানিবলৈ অধিক ব্যক্তিগতভাৱে প্ৰশ্ন সোধক আৰু তেওঁলোকক জানিবলৈ আপোনাৰ প্ৰকৃত আগ্ৰহ দেখুৱাওক।

কিছুমান আদৰ্শমূলক প্ৰশ্ন দিয়া হৈছে—

- আজৰি পোৱা সময়খিনিত তুমি কি কৰা ?

- তোমাৰ নিজৰ বিষয়ে তুমি কি ক'বা যদি তুমি ক'ব বিচৰা তেনেহ'লে নিজৰ চিনাকি দিয়া?
- তোমাৰ কি কামে তোমাক সুখী কৰে?
- কিহে তোমাক বেজাৰ দিয়ে?
- তুমি যেতিয়া ডাঙৰ হ'বা তেতিয়া কি হ'বলৈ বিচাৰিবা?

আপুনি শ্ৰেণীকোঠাৰ ব'ৰ্ডত 'Show off' সন্নিৱিষ্ট কৰিব পাৰে, য'ত ভিন ভিন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে প্ৰতি সপ্তাহত (স্বচ্ছাসেৱক হ'ব পাৰে অথবা শ্ৰেণীতে সিদ্ধান্ত ল'বপৰা কোনোবা হ'ব) তেওঁলোকৰ নিজৰ বিষয়ে কিছু ক'ব আৰু শিক্ষক আৰু শ্ৰেণীৰ সহপাঠীৰ আগত প্ৰকাশ কৰিব, যেনে— মেধা ছাত্ৰৰদ্বাৰা লিখা কবিতা, যদি কোনোবাই কবিতা লিখিবলৈ ভাল পায় তেনেহ'লে এজনে বৰ্তমান লিখা কবিতা সন্নিৱিষ্ট কৰিব, ঘৰত বা বিদ্যালয়ত ভাল লগা কিছু মূৰ্ত্ত, ঘৰত ঘটা ঘটনা যিটোৰ কাৰণে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল বৰ সুখী তেনে বিষয়কলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কিবা লিখি সন্নিৱিষ্ট কৰিব। অন্য হাতেদি এনে কিছু তাত সন্নিৱিষ্ট কৰিব যাতে যিটো শ্ৰেণীটোৰ এজন নিৰ্দিষ্ট ছাত্ৰৰ বিষয়ে বেছিকৈ জানে।

- বিদ্যালয়ত অন্য শিক্ষকৰ সৈতে একেলগে কাম কৰা আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শক্তিৰ বিষয়ত ইজনে-সিজনৰ সৈতে ভাগ লৈ আলোচনা কৰা।
- শিক্ষক-অভিভাৱক সভাত অভিভাৱকক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগতে তেওঁলোকৰ আচৰণ, সমনীয়া আৰু বিদ্যালয়ৰ আনসকলৰ লগতো (শিক্ষক নোহোৱাসকল) তেওঁলোকৰ আদান-প্ৰদানৰ বিষয়ে ইতিবাচক প্ৰতিপুষ্টি দিয়াটো গুৰুত্বপূৰ্ণ।

আলোচনাৰ বিষয়

অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক দলত এনেদৰে ভাগ কৰক যাতে কোনোবাজনে শিক্ষক, অভিভাৱক আৰু অধ্যক্ষ হিচাপে অভিনয় কৰিব। শিক্ষক অভিভাৱক সভাৰ আগতে তেওঁলোকক তেওঁলোকৰ অনুভৱৰ বিষয়ে দল হিচাপে আলোচনা কৰিবলৈ ৫ মিনিট সময় দিয়ক;

- তেওঁলোকক তেওঁলোকৰ অনুভৱৰ বিষয়ে আলোচনাত ভাগ ল'বলৈ ২ মিনিট সময় দিয়ক।

অনুভৱ শক্তি সম্পন্ন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰকৃত আগ্ৰহ, এজনৰ আনজনৰ সৈতে থকা সম্পৰ্ক আৰু সন্মান বিষয়ক
ত্ৰিগুণ-কলাপ

- গোটেই শ্ৰেণীটোক চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰক (দক্ষতা নিৰ্বিশেষে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লিংগ, সামাজিক সাংস্কৃতিক, পশ্চাৎভূমিত)
- দুটা দলক (A দল আৰু B দল) এটা বিষয় দিয়ক। আপুনি তেওঁলোকক এটা পাঠ নিৰ্বাচন কৰি দিয়ক যাতে তাত প্ৰয়োজন হোৱা সেই বিষয়টোৰ কাৰণে দলীয় ত্ৰিগুণ-কলাপ কৰিব পাৰে।
- বাকী থকা দুটা দলৰ (C দল আৰু D দল) এটাক, দল A ক সহায় কৰাৰ ক্ষেত্ৰত নিৰূপণ কৰক যাতে তেওঁলোকে বিষয়টো সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। আনটো দলক, দল B য়ে কি কৰি আছে সেইবিষয়ত প্ৰতিপুষ্টি যোগান ধৰা নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ দিয়ক। (যদিহে তেওঁলোকে বিচাৰে)। কিন্তু এইটো নহয় যে তেওঁলোকক কামটো কৰাত আন ধৰণৰ সাহায্য দিব।
- এটা সময়ত তেওঁলোকক দিয়া কামবোৰ শেষ হ'ব। দল A আৰু B য়ে তেওঁলোকৰ অনুভৱৰ বিষয়ে আলোচনাত ভাগ ল'ব
- আন দলে গ্ৰহণ কৰা ত্ৰিগুণ-কলাপৰ ভূমিকা
- কোনবিলাক গুণে তেওঁলোকক সহায় কৰে আৰু কোনবিলাকে নকৰে সেই বিষয়ে তালিকা কৰা কাৰ্য
- দুয়োটা দলে প্ৰদৰ্শন কৰা কাৰ্য C আৰু D দলে নিৰীক্ষণ কৰা আৰু তেওঁলোকে অনুভৱ কৰা শক্তিৰ বিষয়ে হোৱা আলোচনাত ভাগ লোৱা।
- দলীয় আলোচনাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকাক উৎসাহ যোগাই পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হোৱা
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কৰা ঘৰত, বিদ্যালয়ত আৰু আন ঠাইটো য'ত তেওঁলোকে এই গুণবোৰ প্ৰদৰ্শন কৰে সেই বিষয়ে নিজাকৈ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰা।

নিজৰ আৰু অন্যৰ ইতিবাচক মনোভাৱ :

শিক্ষকসকল আশাবাদী হোৱা অতিশয় প্ৰয়োজনীয় আৰু তেওঁলোকে নিজৰ আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজতো ইতিবাচক মনোভাৱ গঢ়ি তুলিব লাগে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে এজন আদৰ্শ শিক্ষকৰ ভূমিকাত থকা শিক্ষকসকলৰ ইতিবাচক মনোভাৱে তেওঁলোকৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বিকাশত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লয়। যদিও এয়া কেৱল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবেই নহয় বৰং তেওঁলোকৰ অভিভাৱক, সহকৰ্মী আৰু বিদ্যালয় পৰিৱেশত কাম কৰা অন্য সকলকো সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰাটো দৰকাৰ। তেওঁলোক নিজেই যে সাহসী সেইটো শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দেখুৱাব লাগে। যিসকল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে তেওঁলোকৰ বৃদ্ধি-বিকাশৰ বয়সত এজন শিকাক হিচাপে, তেওঁলোকৰ আন্তঃব্যক্তিগত সম্পৰ্কৰ ক্ষেত্ৰত বহুতো অসুবিধাৰ সন্মুখীন হৈছে। কিছুমান গুণে এজনৰ ইতিবাচক মনোভাৱক

আলোকপাত কৰে নিজৰ আৰু আনৰ অনুভৱক ভালভাৱে প্ৰত্যক্ষ কৰে, আগভাগ লয় আৰু আনৰ সৈতে সহযোগিতা, ক্ৰিয়া সুলভ মনোভাব গ্ৰহণ কৰে।

শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ

নিজৰ আৰু আনৰ ভাল কোৱা প্ৰত্যক্ষ কৰিবলৈ শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ক্ৰিয়া-কলাপ—

নিম্নলিখিত তালিকাত xyz আৰু আপোনাৰ শক্তি আৰু ইতিবাচক গুণসমূহৰ বিষয়ে লিখক—

আজি মই —————

আজি xyz —————

উদাহৰণ হিচাপে :

- আজি মই ‘সহায়কাৰী’ বুলি অনুভৱ কৰিছোঁ।
- আজি মই ‘ধৈৰ্যশীল’ বুলি অনুভৱ কৰিছোঁ।
- আজি মই ‘কৌতূহলী’ বুলি অনুভৱ কৰিছোঁ।
- আজি xyz এ ‘অনুভৱ শক্তি সম্পন্ন বুলি’ অনুভৱ কৰিছে।
- আজি xyz এ ‘বন্ধু ভাৱাপন্ন’ বুলি অনুভৱ কৰিছে।
- আজি xyz এ ‘ফুটবল খেলাৰ মাজত ‘উত্তেজনা’ অনুভৱ কৰিছে।

টোকাঃ

- প্ৰতিজন মানুহৰে নিজা ‘মই’ৰ তালিকা থাকিব পাৰে, তেওঁলোকে যেতিয়া নিজৰ বিষয়ে কিছুমান গুণ বিচাৰি পাব তেতিয়া তেওঁলোকে সেইবোৰ তালিকাত সন্নিৱিষ্ট কৰি যাব পাৰিব।
- প্ৰতিজন মানুহৰে xyz ৰ তালিকা থাকিব পাৰে, যিটোত xyz ৰ বিষয়ে ইতিবাচক গুণ যেতিয়া বিচাৰি পাব তেতিয়া সেইখিনি তালিকাত সন্নিৱিষ্ট কৰিব পাৰে।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকৰ ‘মই’ৰ তালিকাখন চাবলৈ উৎসাহিত কৰক যাতে তেওঁলোকে যিকোনো ঋণাত্মক আৱেগক অনুভৱ কৰে (যেনে- নিৰাশ হোৱা/ কষ্ট/আশ্চৰ্য আৰু xyz ৰ তালিকা প্ৰত্যক্ষ কৰি তেওঁলোকে ঋণাত্মক আৱেগক অনুভৱ কৰে)।

নেতৃত্ব গুণসমূহক স্বীকৃতি আৰু প্ৰশংসা কৰিবলৈ শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে ক্ৰিয়া-কলাপ—

দলীয় আলোচনা সম্পাদন কৰা ঃ—

- তোমাৰ শ্ৰেণী বা দলৰ মতে নেতা কোনজন?
- নেতা হিচাপে সেইজন মানুহক কিয় উল্লেখ কৰিলা, তেওঁৰ বিষয়ে তোমাৰ নিজা অভিব্যক্তিৰে কেইটামান শব্দৰ ভিতৰত বৰ্ণনা কৰি লিখা।

তোমাৰ নিচেই সমীপৰ পৰিৱেশত (পৰিয়াল, ওচৰ-চুবুৰীয়া আদি) থকা তিনিজন ব্যক্তিৰ কথা ভাবা, যিজনক তুমি নেতা হিচাপে মানি লোৱা আৰু সেইজন ব্যক্তিৰ গুণৰ বিষয়ে তুমি কেইটামান শব্দৰ ভিতৰতে লিখা।

- নেতাৰ দৰে গুণ থকা গুণ সম্পন্ন ব্যক্তি যাক দল বা শ্ৰেণীয়ে জানি ল'ব, তেনে এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰা
- সহপাঠীৰ সৈতে তোমাৰ নিৰীক্ষণৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা

সহযোগিতাক প্ৰশংসা কৰাৰ কাৰণে শিক্ষক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ক্ৰিয়া-কলাপ—

- তোমাৰ শ্ৰেণীৰ পৰা ১০ জন সদস্য নিৰ্বাচন কৰা।
- দল হিচাপে সকলো শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অভিৰোচিত কৰিবলৈ তেওঁলোকৰ শ্ৰেণীকোঠাত এটা বিষয়কলৈ পোষ্টাৰ প্ৰস্তুত কৰক।
- 'পানী সংৰক্ষণ'ৰ বিষয়ত সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে এখন পোষ্টাৰ প্ৰস্তুত কৰিব লাগিব।
- তেওঁলোকক সকলো আঁচনি কাৰ্যকৰী কৰাত আৰু বিষয়টো আগবঢ়াই নিয়াত কৰ্তৃত্ব আৰু স্বাধীনতা দিব লাগিব।
- শ্ৰেণীটোৰ আন সদস্যসকলে তেওঁলোকক নিৰীক্ষণ কৰিব যাতে তেওঁলোকেও দলৰ এজন হিচাপে কাম কৰিব পাৰে।
- এটা সময়ত ক্ৰিয়া-কলাপ কৰাৰ পাছত দলৰ সদস্যসকলক দলত কাম কৰাৰ অভিজ্ঞতা আৰু অনুভৱৰ বিষয়ে আলোচনাত ভাগ ল'বলৈ কওঁক। তেওঁলোকক দলত সহযোগিতা আৰু প্ৰতিযোগিতাৰ মনোভাৱেৰে কাম কৰাৰ সুবিধাৰ বিষয়েও সোধক।

টোকা :

ছাত্র-ছাত্রীৰ কাৰণে :

বিশেষ বিষয়ভিত্তিক শিক্ষকৰদ্বাৰা ছাত্র-ছাত্রীৰ পাঠ্যপুথিৰপৰা পাঠ নিৰ্বাচন কৰি এই ক্ৰিয়া-কলাপটো দলৰদ্বাৰা কৰোৱাৰ। উদাহৰণস্বৰূপে, যেতিয়া ছাত্র-ছাত্রীক বিভিন্ন আকৃতিৰ বিষয়ে শিক্ষাদান কৰিব, তেতিয়া শিক্ষকে দলৰ ৪-৫ জন সদস্যক আকৃতি নিৰূপণ কৰিবলৈ ক'ব আৰু অনেক আকৃতি যিটো তেওঁলোকে শ্ৰেণীকোঠাৰ ভিতৰ অথবা বাহিৰত পাব পাৰে তাক চিনাক্ত কৰিলে প্ৰতিটো দলক ক'ব। (গণিত, প্ৰথম শ্ৰেণী)

দলীয় উৎসাহ/সহযোগিতাক প্ৰশংসা কৰিবলৈ শিক্ষক আৰু ছাত্র-ছাত্রীৰ কাৰণে ক্ৰিয়া-কলাপ

- অংশ গ্ৰহণকাৰীসকলৰ মাজত কাগজ বিলাই দি তেওঁলোকৰ মনলৈ যি আহে তাকে কাগজৰ ওপৰত অংকণ কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰক।
- অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক তেওঁলোকে অংকণ কৰা কাগজখন পাছৰজনক দিবলৈ কওঁক, আকৌ আনজনে কাগজত যি অংকণ কৰিছে তাক পাছৰজনক দিবলৈ কওঁক।
- এনেদৰে অংশগ্ৰহণকাৰী সকলে ৫-৭ মিনিটৰ ভিতৰত অংকন কৰি কাগজখন আনলৈ হস্তান্তৰ কৰিব।
- অংশগ্ৰহণকাৰী সকলক আটাইখিনি কগজ দলৰ মাজতে থ'বলৈ অনুৰোধ কৰিব।
- সমল ব্যক্তিয়ে কাগজবোৰ মিহলাই পেলাব আৰু সেইবোৰ দলৰ মাজত থৈ দিব। তাৰ পাছত সকলো অংশগ্ৰহণকাৰীক তাৰপৰা কোনে প্ৰথমে অংকন কৰিছে সেইখন কাগজ চিনাক্ত কৰিবলৈ ক'ব।
- এটা সময়ত অংশগ্ৰহণকাৰীয়ে চিনাক্ত কৰিব, সমল ব্যক্তিয়ে নিম্নলিখিত বিষয়ত তেওঁলোকক সুধিব—
- কেনেকৈ তুমি কাগজখন চিনাক্ত কৰিলা?
- কাগজখন যেতিয়া প্ৰত্যক্ষ কৰিছিলো তেতিয়া তোমাৰ কেনে অনুভৱ হৈছিল?
- তোমাৰ মতে কাগজত অংকণ কৰাটোত তোমাৰ ভূমিকা কি আছিল?

এই ক্ৰিয়া-কলাপটোৱে অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক দলীয় উৎসাহ/সহযোগিতাৰ যে আৱশ্যক সেই কথা বুজি পোৱাত সহায় কৰিব আৰু প্ৰতিজন অংশগ্ৰহণকাৰীৰে তেওঁলোকৰ নিজা ব্যৱস্থাবে কাগজত অংকণ কৰাত অৰিহণা আছে। গতিকে কাগজত অংকণ কৰাটো কেৱল এজনৰ ব্যক্তিগত অংকণ নহয় বৰং ইয়াৰ ফলাফলত প্ৰতিজনৰে অৰিহণা আছে।

টোকা :—

ক্ৰিয়া-কলাপৰ অন্তত শিক্ষকে নিম্নলিখিত প্ৰশ্ন হয়তো সুধিব পাৰে—

১. এই ক্ৰিয়া-কলাপৰ পৰা তুমি কি শিকিলা?
২. প্ৰতিদিনৰ আদান-প্ৰদানত তুমি শিকনক কেনেদৰে ব্যৱহাৰ কৰিবা?
৩. ক্ৰিয়া-কলাপৰ অন্তত ছাত্ৰ/ছাত্ৰীক নিম্নলিখিত প্ৰশ্ন কৰিব পাৰে—

১. এই ক্ৰিয়া-কলাপটোৰ পৰা তুমি কি শিকিলা?
২. তুমি ঘৰত আৰু বিদ্যালয়ত য'ত তুমি শিকনত এই ক্ৰিয়া-কলাপটো প্ৰয়োগ কৰিব পাৰা তাৰ অৱস্থা চিনাক্ত কৰা।

বিশেষকৈ উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত 'ক্ৰীড়া সুলভতা'ক প্ৰসংগ কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে ক্ৰিয়া-কলাপ

“তোমাৰ ওচৰ চুবুৰীয়াৰ পৰা এনে এজন শিশু বিচাৰি উলিওৱা যিয়ে ভাল ক্ৰীড়াসুলভ ব্যক্তিৰ উদ্যোগেৰে খেলে আৰু যি কোনো খেলতে পৰাজয় মানি নলয়। তেওঁ ব্যক্তিগত পৰাজয়ৰ কাৰণে আনক দোষ দিয়ে আৰু খঙাল হৈ পৰে।

- এনে ব্যৱহাৰ কৰি কৰে তাক জানিবলৈ চেষ্টা কৰা
- তুমি তোমাৰ মাজত/পৰিয়ালৰ সদস্য/স্কুলীয়া সহপাঠীৰ মাজত এনে ধৰণৰ আচৰণ দেখা পাইছানে?
- শ্ৰেণীত তোমাৰ নিৰীক্ষণৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা (আলোচনা ৰচনাৰ/দফাৰ/চৰিত্ৰাভিনয়ৰ যোগেদি হ'ব পাৰে)।

ফলপ্ৰসূ কথা-বাৰ্তাৰ কৌশলসমূহ

যদি শিক্ষকৰ কথা-বাৰ্তাৰ কৌশলসমূহ (অমৌখিক যিটোৱে কথনত, লিখনত, কল্পনাত, অনুষ্ঠানৰ ধাৰণাৰ লগত জড়িত হয়। তেনে ধৰণতে তেওঁলোক— তেওঁলোকৰ অংগ-ভংগী আৰু মুখাৱয়ব প্ৰকাশ ভংগী, শাৰীৰিক ভাষা আদি) সকলো সুন্দৰ, সকলো ধাৰণাকে অৰ্থপূৰ্ণভাৱে আৰু আগ্ৰহী হৈ কাঢ়িয়াই নিব।

ভাল কথা-বাৰ্তাৰ এটা বৃহৎ অংশৰ বিষয়ে জনা য'ত, বোধগম্যতাৰ বিষয়ে কোৱা হৈছে, যেতিয়া তেওঁলোকে ফলপ্ৰসূভাবে কথা-বাৰ্তা পাতে আৰু যেতিয়া তেওঁলোকে তেনে কৰিবলৈ অক্ষম সেই বিষয়ে শিক্ষকে দৃষ্টি দিয়াটো প্ৰয়োজন। তেওঁলোকে এনেধৰণে নিজৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত কৰাটো দৰকাৰ আৰু তেওঁলোকৰ কথা-বাৰ্তা কৌশলক নিৰীক্ষণ কৰি অভিৰোচিত কৰা দৰকাৰ। সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক (বিভিন্নতা আৰু

পশ্চাৎভূমি নিৰ্বিশেষে) বোধগম্যতাৰদ্বাৰা কি কোৱা হৈছে সেইটো শিক্ষকে নিশ্চিত কৰিব লাগে। কথা-বাতীহি নিৰ্দেশপত্ৰবোৰত (Assignment) নিৰূপণ কৰা বিষয়বপৰা কি আশা কৰিব পাৰি সেই বিষয়টো জড়িত হৈ পৰে। যেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে তেওঁলোকে কি আশা কৰিছে সেই বিষয়ে সম্পূৰ্ণকৈ বুজি পাব; তেতিয়াই তেওঁলোকৰ বাবে প্ৰদৰ্শন সহজ হৈ পৰিব আৰু স্পষ্টকৈ প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰিব।

ফলপ্ৰসূ কথা-বাতীৰ কৌশলত নিহিত হৈ থাকে প্ৰকাশভঙ্গী (মৌখিক আৰু অমৌখিক), ফলপ্ৰসূ শ্ৰৱণ আৰু সঁহাৰি জনোৱা অৰ্হতা। ফলপ্ৰসূ শিক্ষকৰ কাৰণে মনোযোগী শ্ৰোতা হোৱা প্ৰয়োজন। এটা আদৰ্শ শিকন পৰিৱেশত শিক্ষকে প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰাটো আৱশ্যক তাৰ পাছত সক্ৰিয়ভাৱে, সাৱধানতাৰে, সমমৰ্মিতাৰে শিকাৰুৱে কি কৈছে শুনাটো আৱশ্যক আৰু ক্ৰমে সঁহাৰি জনোৱা উচিত।

শুনা আৰু সঁহাৰি দিয়াঃ

সকলো ধৰণৰ কথাবাতী আৰু বিশেষকৈ সম্পৰ্কক সহায় কৰাৰ ক্ষেত্ৰত শ্ৰৱণ এটা প্ৰয়োজনীয় বিষয়। ই এনে এটা মনোযোগী শ্ৰৱণ কৌশল, যিটো ফলপ্ৰসূ সহায়কাৰীৰ কাৰণে দৰকাৰী। শ্ৰৱণৰ এনেধৰণৰ ব্যৱস্থাত, শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মৌখিক কথা-বাতীৰ সমানে অনা-মৌখিক প্ৰকাশভঙ্গী আৰু তেওঁলোকৰ আচৰণত মনোযোগ দিব লাগিব।

তথ্য গ্ৰহণ কৰোঁতাৰদ্বাৰা সঁহাৰি দিবলৈ শ্ৰৱণে আগভাগ লয়। মানুহে সাধাৰণতে দৈনন্দিন আদান-প্ৰদানত পাঁচ প্ৰকাৰৰ সঁহাৰি ব্যৱহাৰ কৰে। সেইবিলাকক পাঁচটা আখৰেৰে চিনাক্ত কৰা হয়। (EISPU-Evaluative) (মূল্যায়ণ) (Interpretative) (ব্যাখ্যাপূৰ্ণ), (Supportive) (প্ৰতিনিধিত্ব কৰা) Probing আৰু (বোধগম্যতা)। প্ৰতিটো সঁহাৰিয়েই এটা বিশেষ অভিপ্ৰায় কঢ়িয়াই আনে। সৰ্বশেষত এটা বিষয়ক আগবঢ়াই নিয়াৰ ক্ষেত্ৰত এইটো এটা অতিশয় গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। ই অনুভূতিক, উদ্দেশ্যৰ ব্যাখ্যা প্ৰস্তুত কৰাত আৰু ছাত্ৰৰ গঠনমূলক আচৰণক আলোচনা কৰাত সুবিধা প্ৰদান কৰে।

ৰাজ্যিক সমল দল, শিক্ষক আৰু উচ্চ প্ৰাথমিকৰ ছাত্ৰ/ছাত্ৰীৰ কাৰণে প্ৰতিবিস্তৃত/চিন্তাশীল ক্ৰিয়া-কলাপ

আপুনি ৰাইজক কওঁক যে তেওঁলোকে কি কৈ আছে—

- সেইখিনি বুজি পুনৰাই কওঁক।
- যদিও আপুনি শাৰীৰিকভাৱে উপস্থিত আছে তথাপি পৰীক্ষাবোৰক উদাহৰণস্বৰূপে, যেতিয়া শব্দত মনোযোগ দিব, শিকনক আগবঢ়োৱা, চকুৰ যোগাযোগক পৰিচালনা কৰা ইত্যাদি
- আপোনাৰ শ্ৰৱণক বিকাশ কৰিবলৈ আপুনি বিচৰা প্ৰয়োজনীয়তাৰ তালিকা প্ৰস্তুত কৰক।

সমমৰ্মিতা—

সমমৰ্মিতা এটা দক্ষতা

অন্য মানুহৰ অনুভূতিক, তেওঁলোকৰ দৃশ্য সম্বন্ধীয়ক বুজি পোৱাৰ এটা দক্ষতা হ'ল সমমৰ্মিতা। অন্য মানুহৰ জোতাত নিজৰ ভৰি সুমুওৱাৰ নিচিনা। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ নিৰাশা, খং, বাগ, অসহায় অৱস্থা, নিৰপেক্ষ, ভয়, আৰু তেনে ধৰণৰ সকলো অৱেগ অতি স্পষ্টকৈ ওলাই আহিব যেতিয়া আপুনি তেওঁলোকৰ সৈতে সমমৰ্মিতা প্ৰকাশ কৰিব। এইটোৱেই সেইটো কৌশল যিটোৱে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অনুভূতিহীন ভাব তেওঁলোকৰ সমস্যাও সমূহ আৰু তেওঁলোকে দুখ নোপোৱাকৈ সেইবোৰ আপুনি চিনাক্ত কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব বুলি তেওঁলোকে অনুভৱ কৰে।

ৰাজ্যিক সমল দল, শিক্ষক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে সমমৰ্মিতাৰ বোধগম্যতাৰ ক্ৰিয়া-কলাপ

- অংশগ্ৰহণকাৰীক বৃত্তাকাৰে থিয় হ'বলৈ দিয়ক।
- সকলো অংশগ্ৰহণকাৰীকে অনুৰোধ কৰি তেওঁলোকৰ জোতাবোৰ খুলিবলৈ আৰু কাষত থ'বলৈ দিয়ক।
- এতিয়া সমল ব্যক্তিয়ে অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক বৃত্তাকাৰে একেলৈঠাৰিয়ে ঘূৰিবলৈ অনুৰোধ কৰিব আৰু সমল ব্যক্তিয়ে হাত চাপৰি বজোৱাৰ দৰে তেওঁলোককো বজাবলৈ ক'ব।
- হাত চাপৰি বন্ধ হোৱাৰ লগে লগে তেওঁলোকৰ কাষতে থকা জোতাবোৰ পিন্ধিবলৈ ক'ব।
- অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক সেই একে জোতা পিন্ধি একেলৈঠাৰিয়ে দীঘলীয়াকৈ হাতচাপৰি বজাই ঘূৰিবলৈ অনুৰোধ কৰিব।
- এটা সময়ত অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক আগৰ থিয় হৈ থকা ঠাইলৈ ঘূৰি গৈ স্থান ল'ব, জোতা সলনি নকৰাকৈ নিজৰ ঠাই ল'বলৈ ক'ব।

ক্ৰিয়া-কলাপৰ অন্তত অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক আনৰ জোতা পিন্ধি খোজ কাঢ়িলে কেনে অভিজ্ঞতা হয় সেইখিনি আলোচনা কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব।

টোকা :

এই ক্ৰিয়া-কলাপটোৱে সমমৰ্মিতাৰ প্ৰকৃত অৰ্থ বুজাত সহায় কৰিব আৰু অন্যসমূহৰ দৃশ্য সম্বন্ধীয়ক বুজিবলৈ অভিৰোচিত কৰিব।

ৰাজ্যিক সমল দল, শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰী তেওঁলোকৰ নিজৰ অনুভূতিৰ বোধগম্যতাৰ বাবে ক্ৰিয়া-কলাপ

- কমসংখ্যক আৱেগক চিনাক্ত কৰক (উদ্বেজিত, আচৰিত, যত্ন আৰু মৰম; খং-ৰাগ, সুখ ইত্যাদি)।
- দল/শ্ৰেণীক তেওঁলোকৰ মুখায়বৰ ভঙ্গী আৰু অমৌখিক ভঙ্গীৰ জড়িয়ে এই আৱেগবোৰ প্ৰকাশ কৰিবলৈ কওঁক।
- তেওঁলোকে যেতিয়া নিজৰ মাজতে প্ৰকাশভঙ্গী/অংগ ভংগী কৰিব তেতিয়া আপুনি আপোনাৰ প্ৰতিফলন দেখুৱাব।

সমমৰ্মিতাৰ সৈতে সন্মিলিত কৌশলসমূহ—

মৌখিক আৰু অমৌখিক কথা-বাৰ্তাত সাৱধানতা

সমমৰ্মিতাৰ কথা-বাৰ্তা আৰম্ভ হয় বৰ্তমানৰ সৈতে আৰু ব্যক্তিৰ বৰ্তমানৰ সৈতে, শাৰীৰিক আৰু মনস্বতাত্বিক এই দুয়োটাৰে সাৱধানতা মৌখিক আৰু অমৌখিক কথা-বাৰ্তাত প্ৰয়োজন, সেই কাৰণে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে আপুনি যে তেওঁলোকৰ লগত আছে সেইটো প্ৰকাশ কৰিব পাৰে।

মৌখিক সাৱধানতাই 'গৈ থকা' শব্দৰ ব্যৱহাৰক প্ৰকাশ কৰে। মৌখিক সাৱধানতাৰ প্ৰয়োগে শিক্ষক এজন সহায়কাৰী হিচাপে দেখুৱাই, সাৱধানে শুনে আৰু বোধগম্যতাৰ অনুভৱক আগবঢ়াই তোলে।

অন্যহাতেদি অমৌখিক কথা-বাৰ্তাত আচৰণক স্থাপিত কৰাটো দৰকাৰী। মাতৰ সুৰৰ সৈতে মুখায়বৰ প্ৰকাশভংগী আৰু হস্তভংগীবোৰ কথা-বাৰ্তাৰ যিকোনো বাতৰিৰ অৰ্থ প্ৰকাশৰ বাবে আৱশ্যকীয়।

অমৌখিক কথা-বাৰ্তাৰ ভংগীক প্ৰশংসা কৰিবলৈ শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে প্ৰতিবিন্ধিত ক্ৰিয়া-কলাপ

- আপোনাৰ অমৌখিক আচৰণ যেনে, আপোনাৰ দৈহিক ভাৱভংগী, মুখায়বৰ প্ৰকাশ ভঙ্গী আৰু মাতৰ গুণাগুণ এসপ্তাহৰ কাৰণে, অন্যৰ সৈতে আপোনাৰ আদান-প্ৰদানক নিৰীক্ষণ কৰক।
- অমৌখিক আচৰণ যাক আপুনি প্ৰশংসা দিয়ে সেই বিষয়ে এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰক।
- ওপৰৰ তালিকাত থকা আপোনাৰ অমৌখিক আচৰণৰ বিষয়ে পৰিয়াল আৰু সমনীয়াৰপৰা অহা প্ৰতিপুষ্টি সংগ্ৰহ কৰক (আপুনি কি ভাল কৰিলে আৰু উন্নীতকৰণৰ বাবে কি কৰিব)।
- আপোনাৰ অমৌখিক আচৰণক কেনেকৈ উন্নীত কৰিব সেই বিষয়ে লিখক।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অভিজ্ঞতাৰ সৈতে

কথা-বাৰ্তাৰ সমমৰ্মিতাৰ আন এটা পথো আছে। সেইটো হৈছে আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে তেওঁলোকৰ অভিজ্ঞতাক ব্যাখ্যা কৰা অথবা প্ৰকাশ কৰা। তেওঁলোকৰ শব্দ, মাতৰ সুৰ, চকুৰ চলন আদিৰ জড়িয়ে

ছাত্র-ছাত্রীৰ অভিজ্ঞতাৰ সৈতে সমমৰ্মিতাক ধৰি ৰাখিব লাগিব আৰু একেধৰণৰ ধাৰাৰে কথা-বাতৰাৰ সমমৰ্মিতাক সঁহাৰি দিয়াত সহায় কৰিব।

ভাষা আৰু শব্দৰ ধাৰাৰ প্ৰতি মনোযোগ দিব লাগিব, যিটো ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ বোধগম্যতাত ব্যৱহাৰ কৰিলে সহায় হ'ব পাৰে। অনুভৱ সম্বন্ধীয় কি ধাৰা বৰ্তমান ব্যৱহাৰ হৈ আছে? উদাহৰণস্বৰূপে, যদি এজনে ক্ৰমে প্ৰকাশ কৰে 'মই বুজিছোঁ তুমি কি অৰ্থ কৰিছা?' 'এইটো দেখুৱাইছে' অথবা 'এইটো স্পষ্টকৈ দৃশ্যমান' যে এজন মানুহ স্বভাৱতে তাৰ/তাইৰ প্ৰকাশিত দৃশ্য ধাৰা ব্যৱহাৰ কৰে।

শিক্ষকৰ কাৰণে সমমৰ্মিতাৰ বিষয়ত প্ৰতিবিস্তৃত ক্ৰিয়া-কলাপ

আপোনালোকৰ এজন বন্ধু অথবা টি. ভিৰ এখন ধাৰাবাহিকৰ আপোনাৰ এটা ভাল লগা চৰিত্ৰৰ বিষয়ে সম্প্ৰতি আপোনাৰ ঋণাত্মক অভিজ্ঞতা হ'ব পাৰে অথবা এটা আঘাতপ্ৰাপ্ত ঘটনা হ'ব পাৰে (উদাহৰণস্বৰূপে, ভালপোৱাজনৰ মৃত্যু অথবা বন্ধুত্বৰ মাজত) যিটোৰ প্ৰতি আপুনি সজাগ। অন্য মানুহৰ জোতাযোৰ পিন্ধিবলৈ চেষ্টা কৰক, সেই মানুহজনে কেনেকুৱা অনুভৱ কৰিছে সেই বিষয়ে অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰক, তেওঁ/তাই কি ভাবিছে আৰু তেওঁ/তাইৰ গোটেই ঘটনাটোৰে দৃশ্য সম্বন্ধীয়খিনি গ্ৰহণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰক। এইটোৱেই মানুহজনৰ অনুভৱক বুজিবলৈ আপোনাক সহায় কৰিব।

টোকা :

এই ক্ৰিয়া-কলাপটো শ্ৰেণীকোঠাত কৰাব, যিহেতু শিক্ষকে ছাত্র-ছাত্রীক সহায় কৰিব পাৰিব।

প্ৰতিবিস্তৃত ক্ৰিয়া-কলাপ

(মুখ্য সমল ব্যক্তি, শিক্ষক আৰু উচ্চ প্ৰাথমিকৰ ছাত্র-ছাত্রীৰ বাবে)

নিম্নলিখিত তালিকাখনৰ সেইবোৰ কৌশলেৰে পূৰ্ণ কৰক যিবোৰ আপোনাৰ আছে আৰু অনুশীলনৰ কাৰণে আৱশ্যক আৰু যিবোৰ কৌশল আপুনি বিকাশ কৰাটো বিচাৰে। তালিকাখন সম্পূৰ্ণ কৰোঁতে সাৱধান হ'ব লাগিব যাতে সঁহাৰিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিহে লিখিব পাৰে। আপুনি কি আৰু আপুনি কি হোৱা উচিত, সেইটো নিলিখিব।

কৌশল	আপুনি ইতিমধ্যে আছেই	বিকাশৰ প্ৰয়োজনীয়তা
<ul style="list-style-type: none"> • অনুভৱ শক্তি • আনক গ্ৰহণ কৰাৰ সমৰ্থতা		

<ul style="list-style-type: none"> • গ্ৰহণত শিথিলতা • প্ৰকৃত আগ্ৰহক গ্ৰহণ • সমমৰ্মিতা • স্বাধীন চিন্তা-ভাৱনা • আগভাগ লোৱা • একেবাৰে পোনপটীয়া • বৰ্তমানৰ বিচাৰ পদ্ধতি • দলৰ সদস্য হিচাপে সহযোগিতা • অসুবিধাৰ সন্মুখীন হোৱা/ইতিবাচক মনোভাৱ লোৱাত বিফলতা • আগভাগ লোৱা 		
---	--	--

ওপৰত উল্লিখিত ক্ৰিয়া-কলাপে তীক্ষ্ণ দৃষ্টি আহৰণত আপোনাক সহায় কৰিব, যিবিলাক ইতিমধ্যে আপোনাৰ আছে আৰু কিবা যদি আপুনি উন্নীত কৰিবলৈ বিচাৰে তেনেহ'লে ৰাইজৰ লগত ফলপ্ৰসূতাৰে সম্পৰ্ক ৰখাটোৱেই উৎকৃষ্ট হ'ব।

সুস্থ আৰু সুৰক্ষিত বিদ্যালয় পৰিৱেশৰ বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক দিব পৰা জ্ঞান—

- সুৰক্ষিত বিদ্যালয় কি?
- সকলোৰে শাৰীৰিক, সামাজিক আৰু আৱেগ সুৰক্ষাক নিশ্চিত কৰাৰ কাৰণে আপোনাৰ বিদ্যালয়ে কি ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিছে?
- (এজন শিক্ষক/ছাত্ৰ-ছাত্ৰী হিচাপে) এই ক্ষেত্ৰত আপোনাৰ ভূমিকা কি?

শিশু সহায়কাৰী ব্যৱস্থা (১০৯৮-২৪X৭ শিশুৰ কাৰণে সহায়কাৰী ব্যৱস্থা)

শিশুৰ সহায়কাৰী ব্যৱস্থা সপ্তাহৰ চৌবিশ ঘণ্টাই মুকলি থাকে। শিশুৰ সহায়কাৰী ব্যৱস্থাই দেশৰ ভিতৰত ৪১২ লৈ অতিক্ৰম কৰিছে।

শান্তিৰ বিষয়ত সজাগতা সৃষ্টিৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে ক্ৰিয়া-কলাপ

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত ঘটা অবাঞ্ছিত ঘটনা/অসুবিধাজনক অনুভৱক নাইকিয়া কৰিবলৈ, তেওঁলোকৰ মাজত সজাগতা সৃষ্টি কৰিবলৈ এই ক্ৰিয়া-কলাপসমূহে সহায় কৰিব।

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দুটা অৱস্থাৰ বিষয়ে ভাবিবলৈ দিব (শিক্ষকেও তেনেধৰণৰ অৱস্থাৰ বিশেষকৈ তেওঁলোকৰ প্ৰসংগত বিকাশ কৰিব) আৰু সুধিব যে কোনটোক তেওঁলোকে গোপনে ৰাখিব।

- **প্ৰথম অৱস্থা/ঘটনা :** মোৰ দেউতাই/ককাইদেউৱে জনালে যে, তেওঁ কিবা এটা বস্তু মোৰ ডাঙৰ বাইদেউক দিব, যিটো তেওঁ বহুত দিনৰেপৰা বিচাৰি আছিল আৰু এতিয়া তেওঁক আচম্বিতে সেইটো দিব। কিন্তু ককাইদেউৱে এইটো কথা কেৱল ময়ে গোপনে ৰখাটো বিচাৰে।
- **দ্বিতীয় অৱস্থা/ঘটনা :** বিদ্যালয়ৰ দশম শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ এজনে প্ৰতিদিনে পুৱা মোৰ টিফিনটো জোৰ কৰি তাক দিবলৈ কয় আৰু যদি মই সেই কথাটো শিক্ষকক অথবা অভিভাৱকক কওঁ তেনেহ'লে তেওঁ মোক ভাবুকি দিয়ে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সোধক যে, ইতিমধ্যে ওপৰত দিয়া দুয়োটা অৱস্থা/ঘটনাৰ ভিতৰত কোনটো ঘটনা তেওঁলোকে আনৰ সৈতে আলোচনা কৰিব সেইটো লিখিব। তেওঁলোকে লিখা উত্তৰটো ডাঙৰকৈ পঢ়িবলৈ ক'ব আৰু তেওঁলোকে দুইটা ঘটনাৰ মাজৰ পৰা কিয় এইটো বাছি ল'লে তাক ব্যাখ্যা কৰিবলৈ ক'ব।

তাৰ পাছত শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰে সৈতে কথোপকথন কৰি তেওঁলোকক কোনটো অৱস্থা/ঘটনাক তেওঁলোকে নীৰৱে চাই থাকিব পাৰে, সেই বিষয়ত সিদ্ধান্ত লোৱাত সহায় কৰিব আৰু কোনটো ঘটনা গুৰুত্বপূৰ্ণ, য'ত তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ অনুভূতিক আলোচনা কৰিব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক এটা ঘটনা লিখিবলৈ/আলোচনা কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰক, য'ত তেওঁলোক অসুখী, বিশৃংখল, লজ্জিত অনুভৱ কৰে, কিন্তু সেই বিষয়ে কাৰোৰে লগত আলোচনা কৰিব নোৱাৰে।

- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে ঘটনা/অন্যৰ আচৰণৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক যিটোৱে তেওঁলোকক অসুখী অনুভৱ কৰাত সহায় কৰে সেইটোত তেওঁলোকে মাতৃ মতা আৰু পৰিয়াল, বন্ধুবৰ্গ, শিক্ষকৰ সৈতে আলোচনা কৰা উচিত।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে ক্ৰিয়া-কলাপ—

- অনুভৱ প্ৰকাশ কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সৱল কৰা।

- মানুহে মানুহক আঘাত দিবপৰা কাৰণৰ বিষয়ে চিন্তা কৰি লিখিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কওঁক।
- সঁহাৰি দিবপৰা দলক দুটা ভাগত ভাগ কৰক : শাৰীৰিকভাৱে অনিষ্ট আৰু তেওঁলোকৰ অনুভূতিক আঘাত কৰা।
- কাৰ্যৰে বিৰক্ত কৰা অথবা শৰীৰক অনিষ্ট কৰা :— আঘাত কৰা, হেঁচা দিয়া, চিকোটা, সহানুভূতিহীন, যৌন আতিশয্য ইত্যাদি।
- অনুভূতিত আঘাত কৰা কাৰ্য :— অৰ্থহীন, চিঞৰা, ঠাট্টা কৰা, অপদস্থ কৰা, বিদ্যালয়ত অকলে ৰখা, ঘৰৰ বাহিৰত বন্দী কৰা, বন্ধুৰে অৱহেলা কৰা কথা কোৱা, তেওঁ কষ্ট অনুভব কৰা, কোনো কাম কৰিবলৈ জোৰ কৰা। সেইবিলাকে আমাৰ শৰীৰত আৰু আমাৰ অনুভৱত আঘাত দিয়াৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি ব্যাখ্যা কৰক। এইবোৰ বিষয়ে আমাক বিষাদ দিয়ে, নিৰাপত্তাহীনতাত ভোগায়, খং, বিচ্ছেদ, ঘটাই কষ্ট দিয়ে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সোধক—

- কোনোৱাই তোমাৰ শৰীৰত/অনুভৱত আঘাত হানিছে নেকি?
- আমি নিজকে আঘাত দিব পাৰোঁনে? কেনেকৈ?
- বন্ধুৰে, সম্বন্ধীয়লোকে, শিক্ষকে আমাক আঘাত হনাটো সম্ভৱনে? যদিহে এনে ঘটে তেনেহ'লে আমি কাক কম/কাৰ সৈতে কথা পাতিম?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকৰ হাতখন খুলি তাৰ এটা ৰূপৰেখা কাগজত অংকণ কৰিবলৈ কওঁক। তেওঁলোকক পাঁচজন মানুহৰ বিষয়ে ভাবিবলৈ কওঁক যাৰ সৈতে তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ অনুভৱৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰে (সেই পাঁচজনৰে চাৰিজন প্ৰাপ্তবয়স্ক হ'ব লাগিব বুলি জনাই দিয়ক)। সেই পাঁচজন মানুহৰ নাম আৰু হাতৰ প্ৰত্যেকটো আঙুলিৰ বিষয়ে লিখিবলৈ কওঁক।

- তেওঁলোকক সেই মানুহকেইজনক কিয় ভাল পায় সেইবিষয়ে লিখিবলৈ/আলোচনা কৰিবলৈ কওঁক।
- তেওঁলোকে শ্ৰেণীৰ আনসকলৰ সৈতে প্ৰত্যয়েৰে আলোচনা কৰিব পাৰে।
- এজন মানুহৰ বিশেষত্বৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব যিজন নিজৰ ওপৰতে বিশ্বাসী।

এই বিষয়টোৱে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক মানুহৰ গুণবোৰৰ বিষয়ে জনাত সহায় কৰিব, যেতিয়াই তেওঁলোকে আঘাত পায়, অসুবিধা-অনুভৱ কৰে তেতিয়া সেইজনে মাত মাতিব, সহায় কৰিব।

শ্ৰেণীকোঠাত এটা শিকন পৰিৱেশ সৃষ্টিত শিক্ষকে প্ৰধান ভূমিকা পালন কৰে। যেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সুৰক্ষিত

আৰু সুঃসংগঠিত পৰিৱেশ (শাৰীৰিক আৰু মানসিক দুয়োটাৰে) পায় তেতিয়া শিক্ষকে তেওঁলোকৰ দৃষ্টিশক্তিৰ পৰ্যায়ৰ বিষয়ে জানিব। সকলো ধৰণৰ শিকাৰ বাবে তেনেধৰণৰ পৰিৱেশ এটা শ্ৰেণীকোঠাত সৃষ্টি কৰিবলৈ শিক্ষকে উদ্যোগ ল'ব লাগে। যেতিয়াই শিকাৰে অনুভৱ কৰিব যে তেওঁলোক সুৰক্ষিত আৰু নিশ্চিত আৰু উৎসাহিত, অভিৰোচিত তেতিয়া তেওঁলোক সক্ৰিয়ভাৱে উপস্থিত থাকিব, অংশগ্ৰহণ কৰিব আৰু শ্ৰেণীকোঠাত সকলোখিনি বুজি পাব আৰু সমানে সমানে চৌপাশৰ পৰিৱেশক নিৰীক্ষণ কৰিব।

ইয়াৰ কাৰণে তলত শিক্ষকে ল'বপৰা কেইটামান ব্যৱস্থাৰ কথা উল্লেখ কৰা হ'ল—

- প্ৰতিজন ছাত্ৰৰ শক্তিক আলোকপাত কৰক। কেৱল শ্ৰেণীকোঠাৰ ভিতৰতে নহয়, বৰং অভিভাৱক, শিক্ষক, ছাত্ৰৰ সভাৰ সময়ত অভিভাৱকৰ সৈতে কথা পতা, তেতিয়া আত্মসন্মান আৰু বিশ্বাস বাঢ়িব।
- অনানুষ্ঠানিক ভাবে ছাত্ৰ আৰু অভিভাৱকৰ সৈতে সংযোগ ৰাখক যাতে বিশ্বাসযোগ্য সম্পৰ্ক স্থাপন হয় আৰু তেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলেও তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত সমস্যাসমূহ জনাবলৈ অহেতুক ভয় অনুভৱ নকৰিব।
- এটা সুস্থ শ্ৰেণীকোঠাৰ নিয়মক উন্নীত কৰক আৰু সুৰক্ষিত আৰু নিৰাপত্তাজনিত শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিৱেশ এটা গঢ়ি উঠাৰ কাৰণে আচৰণক পৰিচালনা কৰক।
- অব্যৱহৃত আচৰণ আৰু হেঁচা দিয়াৰ ভঙ্গী অথবা নিৰাশা আদিক নিৰীক্ষণ, সতৰ্কতা অৱলম্বন কৰক আৰু এই উন্নত পদক্ষেপসমূহ উপযুক্তভাৱে তেওঁলোকৰ বাবে গ্ৰহণ কৰক।
- বিভিন্ন পদক্ষেপ আৰু আইনসমূহৰ তথ্য সংগ্ৰহ কৰক, যিবোৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সুৰক্ষা দিয়া, অভিযোগ দিয়াৰ প্ৰসংগত সম্ভৱ। তেওঁলোকৰ সুৰক্ষাৰ কাৰণে শিশুক সহায় কৰা আধাৰসমূহৰ ভিতৰত সহায়কাৰী কেন্দ্ৰ আৰু POC SOE BOX ইত্যাদি।

শেষত শিক্ষকে নিশ্চয় বুজিব লাগিব যে, প্ৰত্যেকজন শিশুৱে ভালকৈ ক্ৰিয়া-কলাপ কৰাৰ বাবে সমৰ্থ আৰু আটাইৰে বিশেষ শক্তি আৰু দক্ষতা আছে। এনে বিশ্বাসকে শিক্ষকে তেওঁলোকৰ পৰ্যায় অনুসৰি সকলো কামতে কেৱল শৈক্ষিক ক্ষেত্ৰেই নহয় বৰং ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক জীৱনতো সমানে অভিৰোচিত আৰু নিয়োজিত কৰিব পাৰে।

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকৰ উন্নত কামৰ বাবে উৎসাহিত কৰাত আৰু এজন উপদেশ দিওঁতাৰ ভূমিকা পালন কৰিব লাগিব। এইটোৱেই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক শিকন আৰু বিদ্যালয় মুখীহোৱাৰ আনন্দ দিয়াত উৎসাহ যোগাব।

শ্ৰেণীকোঠাত শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিৰীক্ষণ কৰিব, পুথিভঁৰালত, খেলপথাৰত আনকি এটা শ্ৰেণী শেষ

হোৱাৰ মাজতো নিৰীক্ষণ কৰিব। শিক্ষকেই একমাত্ৰ এটা স্থানত আছে, যিয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সমস্যাসমূহ, প্ৰয়োজনীয়তা, সমানে তেওঁলোকৰ কুপথে গমন হোৱাৰ বিষয়ে জানে। আনকি শিক্ষকে অভিভাৱকৰ সৈতেও সংযোগ ৰাখে। তেওঁলোকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সামাজিক, মানসিক বিষয়সমূহ আৰু অন্য অসুবিধাসমূহৰ বিষয়ে থকা তথ্যৰ মান নিৰূপণ কৰে। বিদ্যালয়ত এটাতকৈ বেছি যিকোনো ব্যৱসায়, এইটোৱেই শিক্ষকৰ, যিজনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক জানে আৰু সেইটোৱেই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক জনাৰ প্ৰধান স্থান। এইটোৱেই শিক্ষকক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে সম্পৰ্ক স্থাপনত যথেষ্ট সুবিধা দিয়ে আৰু এইটোৱে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে আগবাঢ়ি যোৱাত সহায় কৰে।

শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বুজিবৰ কাৰণে ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহৰ ক্ৰিয়া-কলাপ—

- শ্ৰেণীটোক ৪-৫ জন সদস্যৰ সৈতে দলত ভাগ কৰক আৰু ব'ৰ্ডত লিখা বিভিন্ন ব্যক্তিগত সামাজিক গুণসমূহ তালিকাৰ পৰা নিৰ্বাচন কৰি লিখিবলৈ দিয়ক। গুণসমূহ হৈছে—

যতন আৰু অনুভৱ শক্তি, নিজক আৰু অন্যক সন্মান জনোৱা, সহযোগিতা, দলীয় কৰ্ম, ধৈৰ্য, ফলপ্ৰসূ প্ৰকাশভঙ্গী, নেতৃত্ব ইত্যাদি নিৰ্বাচিত গুণেই দলটোৰ নাম হ'ব।

- দলৰ সদস্যসকলক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকে ইতিমধ্যে নিৰ্বাচন কৰা গুণটোৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ কওঁক আৰু নিম্নলিখিত দিশসমূহ আৰু তেওঁলোকে কি আলোচনা কৰিলে সেই বিষয়ে আলোকপাত কৰক।
- তেওঁলোকে যি গুণ নিৰ্বাচন কৰিলে সেইগুণৰ বিষয়ে তেওঁলোকে কি বুজিলে?
- এইটো তেওঁলোকৰ কাৰণে কিয় প্ৰাসংগিক (শিক্ষক/ছাত্ৰ-ছাত্ৰী)।
- উৎকৃষ্ট (শিক্ষক/ছাত্ৰ-ছাত্ৰী) গুণ যিটো তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰদৰ্শন কেনেকৈ কৰিব?
- এই গুণে অন্য বা তেওঁলোকক কেন্দ্ৰ কৰি কি প্ৰভাৱ পেলাব? (বিদ্যালয়ত/ঘৰত ইত্যাদি)।

এই ক্ৰিয়া-কলাপে শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সহায় কৰিব—

- এই গুণসমূহৰ আভ্যন্তৰীণ প্ৰয়োজনীয়তা।
- আচৰণ আৰু কাৰ্যৰ যোগেদি কেনেকৈ বোধগম্যতাক বৰ্ণনা কৰিব।

REFERENCES

- Guidance in Action*. 2017. Department of Educational Psychology and Foundations of Education, NCERT.
- Introduction to Guidance*. 2017. Department of Educational Psychology and Foundations of Education, NCERT.
- Psychology Textbook for Class XI*. 2018. Department of Educational Psychology and Foundations of Education, NCERT.
- Psychology Textbook for Class XII*. 2018. Department of Educational Psychology and Foundations of Education, NCERT.
- The Counselling Process and Strategies*. 2017. Department of Educational Psychology and Foundations of Education, NCERT.

কলা সমন্বিত শিক্স

(এক পরীক্ষামূলক শিক্সীয় শৈক্ষিক পথ)

সূচীপত্ৰ

শিকনৰ উদ্দেশ্য	৫
প্ৰস্তাৱনা	৬
শিকন ফলাফল	৭
কলা সমন্বিত শিকন : অধিৱেশন ১	৯
কলা সমন্বিত শিকন : অধিৱেশন ২	১৬
কলা সমন্বিত শিকন : অধিৱেশন ৩	২৩
কলা সমন্বিত শিকন : অধিৱেশন ৪	২৫
কলা সমন্বিত শিকন : অধিৱেশন ৫	২৬
(সংগীত, ভংগীমা পদ্য, চিত্ৰাঙ্কন, প্ৰসঙ্গ আৰু সমল	৩০

অবলোকন

অন্যান্য বিষয়সমূহৰ সৈতে কলাৰ সমন্বয়— এই কথাটোৰ অৰ্থ এয়ে যে, শিকন-শিক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত কলাক এক মাধ্যম হিচাপে গ্ৰহণ কৰা হৈছে। এইক্ষেত্ৰত চান্দুস কলা, প্ৰদৰ্শনমূলক কলা আৰু সাহিত্য কলাই বিশেষ ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। মডিযুলখনে কলা সমন্বিত এখন পাঠ্যক্ৰমৰ গ্ৰহণযোগ্যতাৰ কথা কৈছে য'ত কলাৰ বিভিন্ন মাধ্যমসমূহে শিকনৰ ক্ষেত্ৰত শ্ৰেণীকোঠাত মুখ্য দিশ হিচাপে ক্ৰিয়া কৰিব। পাঠ্যক্ৰমৰ কেন্দ্ৰবিন্দু হিচাপে কলাই ধাৰণাসমূহ স্পষ্ট কৰি তোলে। কলা সমন্বিত পাঠ্যক্ৰমে শিকাৰুসকলৰ মাজত বিভিন্ন বিষয়ৰ লগত যুক্তিপূৰ্ণ আৰু অৰ্থপূৰ্ণ সেতু গঢ়ি তোলে। গণিত, বিজ্ঞান, সমাজ অধ্যয়ন আৰু ভাষা আদি বিষয়সমূহ সহজে কলাৰ লগত সংযুক্ত আৰু সম্পৰ্কিত কৰিব পাৰি। 'কলা'ক কেন্দ্ৰ বিন্দু হিচাপে ৰাখি প্ৰতিটো বিষয়ৰ অন্তৰ্নিহিত ধাৰণাসমূহক দৃঢ়ীকৰণ আৰু শিক্ষা প্ৰদানৰ ক্ষেত্ৰটো এক সাৰ্থক ভূমিকা পালন কৰিব পাৰি। এই পদ্ধতিৰ দ্বাৰা শিকন সৰ্বাংগীন, আনন্দময় আৰু পৰীক্ষামূলক হয়। কলা কেনেকৈ আন বিষয়ৰ লগত সমন্বিত হয় উদাহৰণসহ ইয়াত দেখুওৱা হৈছে। মডিযুলখনে বিভিন্ন স্তৰ বিলাক উল্লেখ কৰিছে য'ত শিক্ষকসকলে উন্নত শিকনৰ বাবে অবিৰত আৰু সামগ্ৰিক মূল্যায়ন কৌশল আৰু সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিব যদিও এই আৰ্হিটো কিছু শিথিল য'ত শিক্ষকে শিকন উদ্দেশ্য সাধনৰ আৰু শিকনৰ ফলাফল লাভৰ বাবে কিছু সাল-সলনি কৰিব পাৰিব। এই মডিযুলখনত শিক্ষকৰ সুবিধাৰ্থে ৪-৫ টা উপদেশসমূলক অধিবেশন দিয়া হৈছে। শিকন প্ৰক্ৰিয়াটো খুব আনন্দদাক হ'ব যদিহে শিক্ষকে নিজে অতিৰিক্ত বিকল্প কিছু অধিবেশন আয়োজন কৰি ল'ব পাৰে।

শিকনৰ উদ্দেশ্য

উল্লিখিত মডিযুলটোৰ জৰিয়তে বিকশিত হ'ব লগা দিশবোৰ হ'ল ক্ৰমে—

- শৈক্ষিক আহিলা হিচাপে কলা আৰু প্ৰতিটো শিশুৰ সামগ্ৰিক শিকন আৰু বিকাশত ইয়াৰ প্ৰভাৱক বুজি পোৱা।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ নিজস্ব সৃজনশীল প্ৰকাশক উদ্ঘাটনৰ মাধ্যম হিচাপে কলাৰ ভিন ভিন দিশসমূহৰ লগত (বিভিন্ন কলাৰ ৰূপ) পৰিচিত হোৱা।
- বিভিন্ন বিষয় শিকনক আমোদজনক কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে বয়সোপযোগী কলাৰ পৰিকল্পনা আৰু আয়োজনৰ কৌশল বিকাশ কৰা।

কলা সমন্বিত শিকনৰ প্ৰশ্নোত্তৰ :

● কলা সমন্বিত শিকন মানে কি ?

সমন্বিত শব্দৰ আভিধানিক অৰ্থ হৈছে, 'যুক্ত, সংযুক্ত, মিলিত, অবিৰুদ্ধ (Mixed with), সেইদৰে কলা সমন্বিত মানে হৈছে, পাঠ্যক্ৰমৰ বিভিন্ন বয়সৰ সৈতে কলাৰ সংযুক্তকৰণ।

ভাষা, সমাজবিদ্যা, বিজ্ঞান আৰু গণিত আদি বিষয়বোৰ কলাৰ লগত সম্পৰ্কিত কৰিব পাৰিব। কেতিয়াবা বিজ্ঞানৰ জটিল ধাৰণাবোৰক কলাই সহজে বোধগম্য কৰি তোলে। সেইদৰে বিভিন্ন ৰূপৰ কলাই বিষয়বস্তুৰ অন্তৰ্নিহিত ধাৰণাবোৰক মূৰ্ত্ততা প্ৰদান কৰে। এই ধৰণৰ শিকন পদ্ধতিয়ে বিষয় এটাৰ জ্ঞান আৰু বোধগম্যতা বৃদ্ধিত সহায় ৫৬

কৰে আৰু কলাৰ গুৰুত্বক অনুধাবণ কৰাত সহায় কৰে। এইটোকে সৰ্বাংগীন তথা সম্পূৰ্ণ শিকন বুলি কোৱা হয়। কলাই ভাষাক অভিব্যক্তিৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে। এই অভিব্যক্তি চাক্ষুস অথবা পৰিৱেশনৰ ৰূপতো হ'ব পাৰে।

● দৃশ্যকলা আৰু পৰিৱেশ্যকলা বুলিলে কি বুজা ?

মুখ্যতঃ দৃষ্টি বা চকুৰে দেখি মোল বুজা বা অনুভব কৰিব পৰা কলাকে দৃশ্যকলা বোলে। যেনে— পেইণ্টিং, ফটোগ্ৰাফী, ছপাচিত্ৰ, মঞ্চকলা, মাটিৰ মূৰ্তি, ভাস্কৰ্য, ব্যৱহাৰিক আৰু চাৰু-কাৰুকলা ইত্যাদি।

আনহাতে কণ্ঠ আৰু গতি সঞ্চাৰৰ কৌশল, মুখভংগী আৰু দৈহিক সঞ্চালনৰে কৰা শৈল্পিক অভিব্যক্তিকে পৰিৱেশ্য কলা বোলে। যেনে- নৃত্য, সংগীত (কণ্ঠ সংগীত আৰু বাদ্যযন্ত্ৰ), নাট, পুতলানাচ, মুকাভিনয়, সাধুকথন, সমৰকলা, যাদু পৰিৱেশন, চিনেমা আদি।

● কলা শিক্ষা আৰু কলা সমন্বিত শিকনৰ মাজত পাৰ্থক্য কি ?

কলা শিক্ষা এনে এটা প্ৰক্ৰিয়া যিয়ে ইন্দ্ৰিয় সংবেদনশীলতাৰ উদ্ঘাটনক উৎসাহিত কৰে। ধাৰণা আৰু সামগ্ৰীৰ সহায়ত প্ৰকাশ সৃষ্টি কৰিবলৈ কলাই এখন মঞ্চ প্ৰদান কৰে যি অকল শব্দৰে প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰিবও পাৰে। চিত্ৰকলা বা পৰিৱেশ্য কলাই অমৌখিক অভিব্যক্তিসমূহক আগবঢ়াই আনিবলৈ অনুপ্ৰানিত কৰে। সমন্বিতকৰণত কলাক পাঠ্যক্ৰমৰ কেন্দ্ৰবিন্দু হিচাপে ৰাখি কাম কৰা হৈছে। বিভিন্ন ধৰণৰ কলাৰ সহায়েৰে এটা বিষয়বস্তুৰ অন্তৰ্ভুক্তি ধাৰণাৰ অন্বেষণ কৰিব পৰা যায়। কলা সমন্বিত শিকনৰ শ্ৰেণীকোঠাই শিকাৰু শিকনৰ এনেকুৱা অভিজ্ঞতা প্ৰদান কৰে য'ত মন, হৃদয় আৰু শৰীৰ একত্ৰিকৰণ হয়। ইয়াত কলাই শিশুক বিভিন্ন কৌশল আৰু দক্ষতা প্ৰকাশ কৰিবলৈ সক্ষম কৰি তোলে।

● সৰ্বাংগীন আৰু পৰীক্ষামূলক শিকনত কলাৰ ভূমিকা কি ?

কলাসৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত শিকাৰুৱে বিভিন্ন স্তৰ অতিক্ৰম কৰি আহিব লগা হয় যেনে— পৰ্যবেক্ষণ, চিন্তা, কল্পনা, অন্বেষণ, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা, অনুমান, সৃষ্টি, ন কৈ সৃষ্টি নতুন সৃষ্টি প্ৰকাশ আদি। এই স্তৰকেইটাৰ তিনিটা মুখ্য এলেকা যেনে- প্ৰজ্ঞাত্মক, মনোপেশীয় আৰু ভাবাৱেগ প্ৰকাশত সম্পূৰ্ণভাৱে লিপ্ত হোৱাৰ প্ৰয়োজন। সেই নিমিত্তে ই প্ৰকৃততে পৰীক্ষামূলক আৰু প্ৰতিজন শিকাৰুৰ সৰ্বাংগীন বিকাশত আগভাগ লয়। এই ধৰণৰ পৰীক্ষামূলক শিকনে অন্যান্য বিষয়ৰ শিকনক উন্নীত কৰাত সুবিধা কৰে।

● শিকন ফলাফলত কলা সমন্বিত শিকনে কেনেকৈ সহায় কৰে ?

কলা সমন্বিত শিকন পদ্ধতিয়ে তিনিটা মুখ্য এলেকাতে (প্ৰজ্ঞাত্মক, মনোপেশীয় আৰু প্ৰকাশ) একেলগে কাম কৰে যিয়ে শিক্ষনশৈলীৰ অৰ্থতাসম্পন্ন শিকন আৰু শিকন ফলাফলৰ প্ৰয়োজনীয়তাখিনি পৰিপূৰ্ণ কৰে।

● কলা সমন্বিত শিকনক কিয় আনন্দদায়ক শিকন বুলি কোৱা হৈছে ?

কলা হৈছে কল্পনা আৰু চিন্তাক মুক্তভাৱে প্ৰকাশ কৰাৰ এক প্ৰাকৃতিক মাধ্যম, য'ত শিকাৰু এজনক আনজনতকৈ ভিন্ন আৰু একক হোৱাত স্বাধীনতা দিয়ে। বিদ্যালয় স্তৰত শিকনশৈলী হিচাপে 'কলা সমন্বিত শিকনে' শিকাৰু

উদ্ঘাটন কৰাত অভিজ্ঞতা লাভত আৰু কোনো সিদ্ধান্তক চিন্তা কৰি প্ৰকাশভংগীৰ আনন্দ লোৱাত এটা সৃষ্টিশীল স্থান প্ৰদান কৰে। ইয়াত শিকাৰুৱে কি শিকিলে তাক চিন্তা নকৰি কলাক এটা মাধ্যম হিচাপে অভিজ্ঞতা লোৱাত সহযোগ কৰে, যিয়ে সিহঁতক বিষয়বস্তুৰ ওপৰত থকা ভয়ক পৰাভূত কৰাত আৰু শিকনৰ আনন্দ বৃদ্ধিত সহায় কৰে। কলাই বৈচিত্ৰ্যতাপূৰ্ণ শিকনৰ প্ৰয়োজনীয়তাক আহ্বান কৰে আৰু প্ৰতিজন শিকাৰুকে শিকনৰ বিকল্প অৰ্থপূৰ্ণ ভাব প্ৰদান কৰে যাৰ দ্বাৰা কোনো ফলাফলৰ হিচাপ নোপোৱাকৈ এটা বিষয়ৰ বিশ্লেষণ আৰু অভিজ্ঞতা ল'ব।

● কলা সমন্বিত শিকন প্ৰক্ৰিয়া অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ ব্যৱস্থাত কিদৰে সহায়কাৰী হয় ?

কলাৰ এটা অন্যতম বৈশিষ্ট্য হৈছে যে, ইয়াৰ কোনো শুদ্ধ বা ভুল উত্তৰ নাথাকে। জ্ঞানক আহৰণ কৰিব পাৰি কেৱল পৰীক্ষামূলক পদ্ধতিৰে। কলাকৃতিবোৰক শিক্ষিত, অশিক্ষিত, সক্ষম, অসক্ষম, লিংগ বৈষম্যৰ আধাৰত বিভক্ত কৰিব নালাগে। কলা নিজেই এটা অভিব্যক্তি, যিয়ে অন্তৰ্ভুক্তকৰণৰ গভীৰতম অনুভূতিসমূহক প্ৰকাশ কৰাত সহায় কৰে। ঠিক সেইদৰে সমাজৰ মূলসুঁতিৰ বাহিৰৰ শ্ৰেণীৰ শিকাৰুৱেও অন্যসকলৰ লগত সহজে একে লগত শ্ৰেণী কোঠাত কাম কৰিব পাৰে, কাৰণ কলা এনেকুৱা এটা যাত্ৰা য'ত কাৰো ওচৰতে সকলোবোৰ উত্তৰ নাথাকে। কলাকৰ্মই শিশুসকলক পৰস্পৰৰ মাজত সম্পৰ্ক স্থাপন কৰাত সহায় কৰে, এনেদৰে লাহে লাহে বাধাবোৰ ভাঙি যাব ধৰে আৰু পিছপৰা শ্ৰেণীৰ শিশুসকলেও পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়া আৰু ভাব প্ৰকাশত সহযোগ কৰিব পাৰে।

এই বিষয়ে স্তৰৰ সৱিশেষ জনাৰ বাবে প্ৰাথমিক শিক্ষকসকলৰ প্ৰশিক্ষণৰ টোপোলাৰ ৪ নং আৰু ৫ নং মডিয়ুলৰ সন্ধানত সোধা প্ৰশ্নলৈ (FAQ) উনুকিয়াব পাৰে।

শিকন ফলাফল (ৰাজ্যিক সমল গোট/শিক্ষক)

এই মডিয়ুলটোৰ ওপৰত দক্ষতা আহৰণৰ পিছত, প্ৰশিক্ষাৰ্থীসকল নিম্নোক্ত দিশবোৰত জ্ঞাত হ'ব—

- 'কলা' নিজস্ব এটা বিষয় আৰু 'কলা' শিক্ষাদানৰ এক আহিলা হিচাপে থকা পাৰ্থক্য।
- কেনেকৈ 'কলা' সমন্বিত শিকনে প্ৰশিক্ষাৰ্থীৰ মাজত সৰ্বাংগীন শিকনৰ ধাৰণা দিব পাৰে সেই সম্বন্ধে বৰ্ণনা দিয়া।
- বিভিন্ন বিষয়ত 'কলা' সমন্বিত শিকনৰ পৰিকল্পনা
- শিক্ষক হিচাপে 'কলা' সমন্বিত শিকন মডিয়ুলৰ ব্যৱহাৰ আৰু কৌশলগত প্ৰক্ৰিয়াৰে কলা সমন্বিত বৈঠক অনুষ্ঠিত কৰা।
- শিক্ষকক শ্ৰেণীকোঠাৰ শিক্ষণ-শিকনৰ ক্ষেত্ৰত 'কলা' সমন্বিত শিকনৰ কৌশল সংশোধিত কৰাত উৎকৰ্ষ সাধনত সহায় কৰা।
- কলাক কলাত্মক আৰু সৃষ্টিশীল বহিঃপ্ৰকাশৰ সঁজুলি হিচাপে বোধগম্য কৰা।

শিক্ষকসকলৰ বাবে নিৰ্দেশাৱলী

এই অধিবেশন ফলপ্ৰসূভাৱে পৰিচালনা কৰিবলৈ তলত দিয়া বিষয়সমূহ মন কৰিব পাৰে।

(ক) অধিবেশনৰ সমলসমূহ :

● প্ৰয়োজনীয় হাৰ্ডৱেৰ আৰু ছফ্টৱেৰৰ সমলবোৰ (Video Clip, Slide Show etc) অধিবেশনৰ সঠিকসময়ত ব্যৱহাৰৰ বাবে যোগাৰ কৰি ল'ব।

● অধিবেশন চলি থকা অৱস্থাত বিভিন্ন বিষয়ৰ সৈতে কলা বিষয়ক সমন্বিত কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে দলীয় কাৰ্যৰ হেতু পাঠ্যপুথি তথা প্ৰসঙ্গপুথি যোগাৰ কৰিব।

● ক্ৰিয়া-কলাপৰ প্ৰয়োজন অনুসাৰে প্ৰয়োজনীয় কেঁচা সামগ্ৰী, যেনে- বিভিন্ন কাগজ, পেঞ্চিল, স্কেটচ্ পেন, মাৰ্কাৰ, ফ্লিপ চাৰ্টচ্, ব্ৰাউন চিটচ্, থাম্ব পিন, ড্ৰয়িং পেপাৰ, কেঁচী, আঠা, মাটি, শব্দ উলিয়াব পৰা বাদ্যযন্ত্ৰ, সাজ-পোছাকৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় কেঁচা সামগ্ৰী, মঞ্চসজ্জাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী আদি যোগাৰ কৰি ল'ব। এইবোৰ যোগাৰ কৰোঁতে কম খৰচী অথবা একেবাৰে খৰচ নথকা সামগ্ৰীকহে গুৰুত্ব দিব।

● যিহেতুকে কলা সমন্বিত শিকন ব্যৱস্থাটো ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক, সেইবাবে অংশগ্ৰহণকাৰী আৰু শিক্ষকৰ সুবিধাৰ্থে আহল-বহল কোঠা ল'ব, য'ত তেওঁলোকে সুচলভাৱে চলাচল কৰিব পাৰিব।

(খ) অধিবেশনৰ শিক্ষাগত দিশঃ

● কলা সমন্বিত শিকন মডিয়ুলৰ পৰা আৰু সহজ ক্ৰিয়া-কলাপটো বাছি উলিয়াব। কলা সমন্বিত শিকন ধাৰণাৰ আৰ্হি নিজে তৈয়াৰ কৰিও উপস্থাপন কৰিব পাৰিব।

● শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ সৈতে মূল্যায়নৰ ইংগিতসমূহ ব্যৱহাৰ কৰিব। ৰাজ্যিক সমল গোট/শিক্ষকসকলে মূল্যায়ন কাৰ্যক শিকন হিচাপে উপলব্ধি কৰিব।

● প্ৰতিটো অধিবেশন বিদ্যালয়ৰ ভিন ভিন বিষয়ক ভিত্তি কৰি প্ৰস্তুত কৰা হৈছে (শ্ৰেণী/বিষয়কেন্দ্ৰিক বৰ্ণনা উল্লেখ কৰা হ'ব), যাতে ৰাজ্যিক সমল গোট/শিক্ষকসকলে কলা সমন্বিত শিকনক বিষয়ৰ ভিন ভিন ধাৰণাসমূহক অভিজ্ঞতাপূৰ্ণ শিকনৰ বাবে শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া গ্ৰহণ কৰাত সহায়ক হয়। লগতে তেখেতসকলক আৰু অধিক অধিবেশন প্ৰস্তুত কৰাত সহায় কৰিব।

● প্ৰতিটো অধিবেশনত দুটা শিকন ফলাফলৰ নথি থাকিব। শিকন ফলাফলৰ এটি নথি ৰাজ্যিক সমল গোট/শিক্ষকসকলৰ কলা সমন্বিত শিকনৰ অন্তৰ্গত মূল্যায়নৰ বাবে প্ৰয়োজন হ'ব আৰু আনটো নথি বিভিন্ন বিষয়ৰ লগতে জীৱন কৌশলৰ লগত জড়িত, যিসমূহ কলা সমন্বিত শিকন কাৰ্যক শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পৰা যাব।

● আমাৰ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ বহু বিদ্যালয়ত (বিশেষকৈ গ্ৰামাঞ্চল) বহু শ্ৰেণী পাঠদানৰ ব্যৱস্থা আছে, সেইবাবে কলা সমন্বিত শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াই কেনেদৰে শ্ৰেণী বিশেষক উন্নীত কৰিব পাৰে তাৰ ওপৰত আলোকপাতৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে।

● অৱশেষত শিকাৰুসকলৰ ১০০% অংশগ্ৰহণকাৰীতাক নিশ্চিত কৰিব লাগিব, সঠিক বিৱৰ্তিত জড়তা ভাঙিব

লাগিব, দলগত আলোচনা আৰু চিন্তা উদ্দেককাৰী অধিবেশন পাতিব লাগিব, ব্যক্তিগত কাৰ্য আৰু দলগত প্ৰকল্প আদি কৰিবলৈ দিব লাগিব।

(গ) কলা সমন্বিত শিকনৰ ক্ষেত্ৰত কলা বিষয়ক শিক্ষকৰ ভূমিকা (দৃশ্যকলা আৰু পৰিৱেশ্য কলা) :

বিদ্যালয়ৰ সকলো স্তৰৰ শিক্ষা ব্যৱস্থা আনন্দদায়ক আৰু অভিজ্ঞতাপূৰ্ণ শিকনৰ বাবে শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত কলা সমন্বিত শিকন প্ৰৱৰ্তন কৰা হৈছে, য'ত কলা বিষয়ক শিক্ষকৰ লগতে প্ৰত্যেক শিক্ষকে কলাক মাধ্যম হিচাপে ব্যৱহাৰৰ কৌশল জনাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে। কলা সমন্বিত শিকনত কলা বিষয়ক শিক্ষকে দ্বৈত কাৰ্য সম্পাদন কৰিবলগীয়া হ'ব পাৰে—

১। কলাক বিষয় হিচাপে লৈ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত কলা সমন্বিত শিকনক ব্যৱহাৰ কৰা।

২। আঁচনি ৰূপায়ণত শিক্ষকসকলক সহায় কৰা আৰু শ্ৰেণীকোঠাৰ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত 'দলীয় শিক্ষা ব্যৱস্থা'ক উৎসাহিত কৰা।

কলা সমন্বিত শিকনে কলা শিক্ষকৰ ভূমিকাক অধিক দায়িত্বশীল কৰি তুলিছে।

প্ৰথম অধিবেশনঃ

কলা সমন্বিত শিক্ষণ

বিষয় : ইংৰাজী

শ্ৰেণী : অষ্টম

অধ্যায় নং ৮ : 'A short Monsoon Diary'

এই কলা সমন্বিত শিকনৰ অধিবেশনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে নিম্নোক্ত শিকন ফলাফলসমূহ লাভ কৰিব।

উচ্চ প্ৰাথমিক ইংৰাজী বিষয়ত

শিক্ষাৰ্থীয়ে—

- স্কুল অথবা ৰাজহুৱা স্থানৰে যেনে— ৰে'লষ্টেচন, বজাৰ, বিমান বন্দৰ, চিনেমা হল আদিৰ নিৰ্দেশনাৱলী/ ঘোষণাবোৰৰ প্ৰতি সঁহাৰি আৰু সেই অনুযায়ী কাম কৰা।
- বিভিন্ন প্ৰসংগ আৰু পৰিস্থিতি অনুযায়ী প্ৰশ্ন সোধা (যেনে- পাঠৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি/পাঠ বৰ্হিভূত/ কৌতুহলবশতঃ শব্দ তালিকা আৰু সঠিক বাক্যৰে কথোপকথনত যেতিয়া জড়িত হয়)
- বিভিন্ন কাৰ্য যেনে— বিদ্যালয়ে কিনা আন অনুষ্ঠানে অনুষ্ঠিত কৰা চৰিত্ৰাভিনয়, কবিতা পাঠ, ব্যঙ্গ ৰচনা, নাটক, তৰ্ক বক্তৃতা, বচনভঙ্গি, বিজ্ঞপ্তি, কুইজ আদিত অংশগ্ৰহণ।
- কাহিনীৰ বৰ্ণনা (বাস্তৱ অথবা কল্পনা) আৰু বাস্তৱ জীৱনৰ অভিজ্ঞতা বৰ্ণনা।

- পঢ়া, তুলনাকৰা, প্ৰভেদ বিচৰা, সমালোচনাত্মক চিন্তা আৰু বাস্তৱ জীৱনৰ লগত সংগতি ৰখা।
- ছপাকৃত, অনলাইন, ন'টিচ ব'ৰ্ড আৰু বাতৰি কাকতৰ পৰা তথ্য সংগ্ৰহ কৰি লিখনি প্ৰস্তুত কৰা।
- যিহেতু এই মডিয়ুলখনে অৰ্হতাভিত্তিক শিকন সমৰ্থন কৰে গতিকে আমি শিকন ফলাফলক মুখ্য আধাৰ হিচাপে লৈ ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ পৰিকল্পনা কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়া হ'ল।
- ইয়াত সন্নিৱিষ্ট ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ শিকন ফলাফলক আধাৰ হিচাপে লোৱা হৈছে আৰু বিষয়বস্তুসমূহ এন.চি.আৰ.টি, নতুন দিল্লী আৰু এচ.চি.ই.আৰ.টি, অসমৰ পৰা লোৱা হৈছে। তথাপি ৰাজ্যই নিজৰ কিতাপ/ পাঠ্যক্ৰমকো সমল হিচাপে বিবেচনা কৰিব পাৰে।

কলাৰ উপাদান আৰু সঁজুলি

কাগজ, পেঞ্চিল, কেঁচী, আঠা, চাৰ্ট পেপাৰ, ক্ৰেয়নচ্, পুৰণি বাতৰি কাকত, আলোচনী, স্কেটচ্ পেন, দুফাল আঠাযুক্ত টেপ আৰু চেলোটেক, সামান্য সংগীত সৃষ্টিৰ বাবে দগৰ আৰু খুটিতাল (কলা সমন্বিত শিকনৰ ক্ৰিয়া-কলাপসমূহৰ পৰিকল্পনা স্থানীয় সামগ্ৰী/উপাদানসমূহক গুৰুত্ব দিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়া হ'ল।)

প্ৰশিক্ষণৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় আনুমানিক সময় : ২ ঘণ্টা ৪০ মিনিট।

শিক্ষণ শৈলীৰ কৌশল :

ক্ৰিয়া-কলাপ ১ (১০ মিনিট)

এটা বৰষুণৰ দিন (দেহৰ অংগী-ভংগীৰ জৰিয়তে বৰষুণৰ টোপালৰ সৃষ্টি কৰা আৰু বৰষুণত তিতি থকা ভাও দিয়া) আহা সকলোৱে থিয় হোৱা আৰু প্ৰথমে এটা আঙুলিৰে হাতত চাপৰি বজাই শব্দৰ সৃষ্টি কৰা আৰু ক্ৰমান্বয়ে দুটা আঙুলিৰ তাৰপিচত তিনিটা, পৰৱৰ্তী সময়ত চাৰিটা আৰু সৰ্বশেষত পাঁচটা আঙুলি ব্যৱহাৰ কৰা। শিক্ষকসকলে নিৰ্দেশনা দিব কেনেকৈ এক ধৰণৰ হাত চাপৰি পিছত আন ধৰণৰ হাত চাপৰি দিব লাগিব আৰু প্ৰশিক্ষার্থীয়ে এই ক্ৰিয়া-কলাপ অনুকৰণ কৰিব। এতিয়া সকলোৱে চকুমুদি একেখিনি কাৰ্য-কলাপ পুনৰাবৃত্তি কৰিব। এটা আঙুলিৰ পৰা পাঁচটা আঙুলি আৰু পাঁচটা আঙুলিৰ পৰা এটা আঙুলিলৈ কেনেকৈ আহিব তাৰ নেতৃত্ব শিক্ষকে দিব। এই কাৰ্য-কলাপৰ দ্বাৰা পাতলীয়া বৰষুণ আৰু ডাঠ বৰষুণ আৰু ডাঠ বৰষুণৰ পৰা পাতলীয়া বৰষুণৰ শব্দ সৃষ্টি কৰিব।

পৰৱৰ্তী পদক্ষেপঃ আধাখিনি অংশগ্ৰহণকাৰীয়ে হাতেৰে বৰষুণৰ শব্দৰ সৃষ্টি কৰিব আৰু বাকীখিনি অংশগ্ৰহণকাৰীয়ে তাক চকুমুদি শুনি আনন্দ ল'ব।

পৰামৰ্শমূলক প্ৰশ্নসমূহ :

- বৰষুণৰ শব্দবোৰ তোমালোকে শুনিছানে?
- বৰষুণ সম্বন্ধে তোমালোকৰ শৈশৱৰ বা আন কোনো ধৰণৰ অভিজ্ঞতা আছে নেকি?
- বৰষুণত তিতিলে তোমালোকৰ কেনেকুৱা অনুভৱ হয়?

ক্রিয়া-কলাপ -২ (১০ মিনিট)

বৰষুণৰ ওপৰত নাটকীয় খেল (দলগঠনৰ বাবে)

ক্রিয়া-কলাপসমূহ আৰম্ভ কৰাৰ আগতে নিৰ্দেশনাৱলীসমূহ বৰ্ণনা কৰা আৰু তেওঁলোকৰ বোধগম্যতা নিশ্চিত কৰা।

নিৰ্দেশনাঃ আমি সকলোৱে একেলগে গাম (*heavy rain is is falling run.... run....run...*) আৰু সংগীতৰ লগত ছন্দ মিলাই গাম আৰু চাৰিওপিনে দৌৰিম। নিৰ্দেশ দিয়া সংখ্যা এটাৰ মতে দল গঠন কৰি কল্পনা কৰা চালি এখনৰ তলত একত্ৰিত হোৱা। উদাহৰণস্বৰূপে, মই যদি 'পাঁচ' সংখ্যাৰ চালিখনৰ কথা কও— তোমালোকে তৎক্ষণাত এটা পাঁচজনীয়া দল গঠন কৰিব লাগিব। যদি তোমালোকে পাঁচজনকৈ কম বা বেছি সংখ্যাৰ দল গঠন কৰা তেতিয়া এই খেলটোৰ পৰা বাহিৰ হ'ব লাগিব। খেলটো বিচৰা সংখ্যানুযায়ী এনেদৰে আগবাঢ়িব।

সমূহ অংশগ্ৰহণকাৰীয়ে একেলগে গাব— "*heavy rain is falling run.... run....run...*" আৰু সংগীতৰ ছন্দ, লয় আৰু গতিৰ লগত মিলাই বিভিন্ন দিশত দৌৰিব। উপৰোক্ত নিৰ্দেশনাটো অনুকৰণ কৰিব। বিচৰাধৰণৰ সংখ্যাটো নোপোৱালৈ এই প্ৰক্ৰিয়াটো পুনৰাবৃত্তি কৰক। এই খেলটোৰ উদ্দেশ্য মাথো দল গঠন কৰাই নহয়, সকলোকে এই নাটকীয় খেলত অন্তৰ্ভুক্ত কৰাই বৰষুণ আৰু পানীৰ লগত সংযোগ কৰোৱা। গোটেই খেল পৰিক্ৰমাত তেখেতসকলক উৎসাহ যোগাব, যাতে তেওঁলোকে সঁচাকৈয়ে বৰষুণৰ সন্মুখীন হৈছে আৰু এখন চালি বিচাৰি ফুৰিছে।

প্ৰতিটো দলকে ঘূৰণীয়াভাৱে অথবা মুখামুখিকৈ বহিবলৈ ক'ব। আগতীয়াকৈ এইবোৰৰ ব্যৱস্থাপাতি কৰি থ'লে সুবিধাজনক হ'ব।

অনুসৰণীয় কাৰ্য হিচাপে নিম্নোলিখিত প্ৰশ্নোত্তৰ শিতান ক্ৰমে—

- তুমি যেতিয়া আশ্ৰয়ৰ বাবে চালিখনৰ তললৈ দৌৰিছিলি তেতিয়া তোমাৰ মনত কি কি ভাব আহিছিল?
- কোনে নিজৰ অভিজ্ঞতাসমূহ প্ৰকাশ কৰিব বিচাৰিব? ৪-৫ জন মানক প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ দিবলৈ দিয়ক যাতে এজনৰ উত্তৰৰ সৈতে আনজনৰ উত্তৰ ভিন্ন হয়।

শিকনৰ মূল্যায়ন :

• তেওঁলোকৰ মাজত থকা 'বৰষুণ' সন্মুখীয় অভিজ্ঞতাসমূহ বিচাৰ কৰি উলিওৱা আৰু তেওঁলোকে শিকিব খোজা বিষয় প্ৰসঙ্গৰ লগত সংযোগ কৰা।

• প্ৰশিক্ষাৰ্থীসকলক চিন্তামুখী, অন্বেষণকাৰী, কল্পনাপ্ৰসূ আৰু পৰস্পৰৰ মাজত ভাব বিনিময়ৰ লগতে ভাল শ্ৰোতা কৰোৱাটোৱেই ইয়াৰ প্ৰচেষ্টা হ'ব লাগিব।

- তেওঁলোকৰ উত্তৰ দিয়াৰ প্ৰচেষ্টাক উৎসাহ আৰু প্ৰেৰণা দিয়ক।
- শিক্ষকে তেওঁলোকৰ কাৰ্য তৎপৰতাৰ দক্ষতা, মনোযোগ আৰু ধ্যান, প্ৰত্যুৎপন্ন্যমতিতা আৰু নিৰ্দেশনাবোৰ মনত ৰখা আৰু অনুকৰণ কৰাৰ দক্ষতা আদিবোৰ পৰ্যবেক্ষণ কৰিব।
- তেওঁলোকৰ অভিজ্ঞতাসমূহক বৰ্ণনা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযুক্তি আৰু যোগাযোগৰ কৌশলৰ প্ৰয়োগ।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৩ (৩০ মিনিট)

প'ষ্টাৰ প্ৰস্তুত (দলীয় কাম)

চিন্তাধৰ্মী কিছু প্ৰশ্নৰ দ্বাৰা আৰম্ভ কৰক :

- আজিৰ দিনত বৰষুণৰ গুৰুত্ব তুমি কিদৰে অনুভৱ কৰা?
- তুমি ভাবানে; আজিৰ দিনত পানী আমাৰ বাবে এটা সমস্যা?
- পানীয়ে মানুহ আৰু পৃথিৱীৰ আন জীৱৰ ওপৰত কেনেদৰে প্ৰভাৱ পেলায়?
- পানী আমাৰ এক বহুমূলীয়া সম্পদ হিচাপে তুমি কি ভাবা?

আহা, আমি এই বিষয়সমূহৰ ওপৰত দলগতভাৱে এখন প'ষ্টাৰ প্ৰস্তুত কৰোঁ। প'ষ্টাৰখনত লিখনিৰ উপৰি দৃশ্যকলাৰ বিষয়, অভিব্যক্তি থকাটো বাধ্যতামূলক। নিজৰ দলৰ মাজত চিন্তাৰ আদান-প্ৰদানৰ বাবে এইটো এটা দলীয় কাম হ'ব লাগিব। বেছি সুবিধাজনক হ'ব যদিহে প্ৰতিটো দলৰ পৰা এজনে দলীয় নেতা হয় যিয়ে এই চিন্তনীয় বিষয়সমূহকলৈ মধ্যস্থতা কৰিব পাৰিব। সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগতে যদি কোনোবা বিশেষভাৱে সক্ষম ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আছে তেখেত সকলেও অংশগ্ৰহণ কৰিব লাগিব।

চিন্তা উদ্ৰেককাৰী কাৰ্য হৈছে এক ব্যৱহাৰিক অনুশীলন। এই অনুশীলনে অংশগ্ৰহণকাৰী সকলক এটা বিষয়বস্তুৰ ওপৰত যিমান পাৰি সিমান ধাৰণা আগবঢ়াবলৈ উৎসাহিত কৰি তেওঁলোকৰ সৃজনীশক্তিৰ উন্মেষ ঘটায়। এই প্ৰক্ৰিয়াক মূল্যায়ন কৰাৰ প্ৰয়োজন নাই বাবে ইয়াত ভুল শুদ্ধৰ কোনো স্থান নাই।

মূল্যায়ন :

এই স্তৰটোৰ মূল্যায়নৰ বাবে নিৰীক্ষণ তালিকা আৰু পৰ্যবেক্ষণৰ তালিকা ব্যৱহাৰৰ সুযোগ দিব। শিকন হিচাপে মূল্যায়ন এটা যথোপযুক্ত দিশ।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৪ (৩০ মিনিট)

উপস্থাপন আৰু প্ৰশংসা

প'ষ্টাৰ প্ৰস্তুতকৰণৰ পিছত প্ৰতিটো দলকে মাতি আনি বিষয়বস্তুৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ ধাৰণাসমূহৰ এক উপস্থাপন আৰু বিষয়বস্তুটোৰ ওপৰত নিজস্ব ভাব-অনুভূতিবোৰক আদান-প্ৰদান কৰিবলৈ দিব লাগিব।

স্ব-মূল্যায়ন আৰু সমনীয়াৰ দ্বাৰা মূল্যায়ন :

প্ৰশংসাসূচক ৰূপেৰে আৰু পৰ্যবেক্ষণৰ দ্বাৰা সমালোচনাত্মক বিশ্লেষণৰে তেওঁলোকে অংকন কৰা চিত্ৰ/

প'ষ্টাৰসমূহৰ বিষয়বস্তুসমূহক স্ব-মূল্যায়ন আৰু সমনীয়াৰ দ্বাৰা মূল্যায়ন কৰা।

নিৰ্দেশিত স্ব-মূল্যায়ন আৰু সমনীয়াৰ দ্বাৰা মূল্যায়ন দফা/সূচী :

স্ব-মূল্যায়ন :

- চিন্তাৰ উদ্বেক ঘটিছিল নে?
- দলৰ মাজত সহযোগিতা আছিলনে?
- দলগতকৈ ব্যক্তিগতভাৱে এই প'ষ্টাৰ তৈয়াৰী ক্ৰিয়া-কলাপটো দিলে বেছি ভাল হ'ল হৈ বুলি তুমি

ভাবানে?

সমনীয়াৰ দ্বাৰা মূল্যায়ন :

- নিৰ্দিষ্ট বিষয়বস্তুৰ লগত প'ষ্টাৰটোৰ বিষয়বস্তু/সংবাদ কিদৰে প্ৰাসঙ্গিক?
- দলটোৱে তেওঁলোকৰ প'ষ্টাৰেৰে চাক্ষুস যোগাযোগ দৃষ্টিত সক্ষম হৈছিলনে?
- প'ষ্টাৰটোৰ বিষয়বস্তুৰ লগত ইয়াৰ উপস্থাপন/বৰ্ণনাৰ মিল আছিলনে?
- প'ষ্টাৰটোৰ সামগ্ৰীক প্ৰভাৱ কি আছিল?

অনুসৰণীয় ক্ৰিয়া-কলাপঃ (১০ মিনিট)

দলীয় উপস্থাপনৰ পিছৰ সম্ভাৱনীয় পৰামৰ্শমূলক প্ৰশ্নোত্তৰ শিতান : (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ ৮-১০ টা উত্তৰ হ'ব পাৰে।)

টোকাঃ পৰ্বটো সমাপ্ত কৰাৰ বাবে অংশগ্ৰহণকাৰীসকলে দিয়া উত্তৰবোৰ কোনো এখন কাৰ্ড বা টোকা বহীত লিখিব লাগিব।

প্ৰাথমিক আৰু উচ্চ প্ৰাথমিক শ্ৰেণীবোৰৰ বাবে এই ক্ৰিয়া-কলাপটো কিমান প্ৰয়োজনীয় বুলি আপুনি ভাবে?

- 'বৰষুণ' আৰু 'বৰষুণ'ৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ অভিজ্ঞতাসমূহ ক'ত সংযোগ স্থাপন কৰিব পৰা যাব?
- শিশুৰ শিকন প্ৰক্ৰিয়াত এই ক্ৰিয়া-কলাপটোৱে সহায় কৰিব বুলি আপুনি কিদৰে ভাবিব?

ক্ৰিয়া-কলাপ ৫ (১০ মিনিট)

প্ৰশ্নোত্তৰ শিতান আৰু দলীয় কামৰ ফলাফলৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শিক্ষকে 'কলা সমন্বিত শিকন'ৰ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ ওপৰত ধাৰণাকৃত স্পষ্টীকৰণ/সহজ বোধগম্যতাবোৰ নিৰূপণ কৰিব।

- কলা সমন্বিত শিকন কি?
- 'চাক্ষুস'/'দৃশ্য কলা' আৰু 'পৰিৱেশ্য কলা' বুলিলে কি বুজা?
- 'কলা শিক্ষা' আৰু 'কলা সমন্বিত শিকন'ৰ মাজত পাৰ্থক্য কি?
- শিকনক সৰ্বাংগীন তথা পৰীক্ষামূলক কৰাত 'কলা'ৰ অৱদান কি?

- শিকন ফলাফলত 'কলা সমন্বিত শিকনে' কেনেকৈ সহায় কৰে?
- 'কলা সমন্বিত শিকন'ক কিয় আনন্দদায়ক শিকন বুলি স্বীকৃতি দিছে?
- কলা সমন্বিত শিকন প্ৰক্ৰিয়াই অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ ব্যৱস্থাত কিদৰে সহায়কাৰী হয়?

এই অধিবেশনখনৰ শেষত উপৰোক্ত প্ৰশ্নবোৰৰ সবিশেষ ইয়াত দিয়া হৈছে। তথাপি এই বিষয়ত সবিশেষৰ বাবে প্ৰাথমিক শ্ৰেণীৰ শিক্ষকসকলৰ প্ৰশিক্ষণৰ টোপোলাৰ ৪ নং আৰু ৫ নং মডিউলৰ সঘনে সোধা প্ৰশ্নলৈ (FAQ) উনুকিওৱা হ'ল।

www.ncert.nic.in/departments

ক্ৰিয়া-কলাপ ৬ (২৫ মিনিট)

কলা সমন্বিত শিকনৰ পৰিকল্পনা আৰু উন্নয়ন (দলগতভাৱে) :

শ্ৰেণী অনুসৰি প্ৰতিটো দলক বেলেগ বেলেগ বিষয়ত নিয়োগ কৰা যেনে, প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত ভাষা, পৰিৱেশ বিজ্ঞান আৰু গণিত, উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ বাবে ভাষা, বিজ্ঞান, সমাজবিজ্ঞান আৰু গণিত। অংশগ্ৰহণকাৰীৰ ১০০ শতাংশ অংশগ্ৰহণ নিশ্চিত কৰিব। কলা সমন্বিত শিকনশৈলী দ্বাৰা নিজৰ অধিবেশন/ উন্নীতকৰণৰ বাবে সক্ৰিয় অভিজ্ঞতা প্ৰদান কৰাৰ ই এটা সুযোগ।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৭ (২৫ মিনিট)

উপস্থাপন আৰু প্ৰশংসা:

নিজৰ কলা সমন্বিত শিকনৰ অধিবেশন সমাপ্ত কৰাৰ পিছত প্ৰতিটো দলে নিজৰ উপস্থাপন আগবঢ়াব।

নিৰ্দিষ্ট শিকন ফলাফলৰ বাবে এই পদ্ধতিটো শিকন মূল্যায়ন হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিব।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৮ (১০ মিনিট)

কলা সমন্বিত শিকনৰ সৱলীকৰণৰ কেইটামান দিশ (প্ৰশ্নোত্তৰ ৰূপত) :

- চান্দুস/দৃশ্য কলাৰ অন্তৰ্গত তিনিটা ক্ৰিয়া-কলাপৰ নাম কোৱা?
- পৰিৱেশ্য কলাই কি কি সামৰি লয়?
- কলা সমন্বিত শিকন কি?
- কলা শিক্ষা আৰু কলা-সমন্বিত শিকনৰ মাজত পাৰ্থক্য কি?
- কলা সমন্বিত শিকনে কেনেকৈ পৰীক্ষামূলক শিকনক উদ্গনি যোগাইবৰ্ণনা কৰা?
- কলা সমন্বিত শিকনে শিকন ফলাফল লাভত সহায় কৰেনে?
- স্কুলীয়া শিক্ষাৰ যিকোনো স্তৰতে কলা সমন্বিত শিকনক অনুশীলন কৰিব পাৰি। উপৰোক্ত বাক্যশাৰীৰ সৈতে সহ মতনে?

এই অধিবেশনৰ লগত জড়িত পাঠ্যক্ৰমিক বিষয়সমূহঃ

উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়	প্ৰথমিক পৰ্যায়
: ইংৰাজী, VIII অধ্যায় ২, চুনামী (Tsunami) : হিন্দী, VII (বসন্ত, দ্বিতীয় ভাগ) অধ্যায় ১৬, 'ভোৰ অউৰ বৰ্ষা' : হিন্দী, VIII (বসন্ত, দ্বিতীয় ভাগ) অধ্যায় ১৪, 'পানী কি কাহিনী' : হিন্দী, VII (দুৰ্বা, দ্বিতীয় ভাগ) অধ্যায় ১৪, 'পানী ঔৰ ধূপ' : বিজ্ঞান, VI অধ্যায় ১৪, 'পানী' : বিজ্ঞান, VII অধ্যায় ১৬, 'পানী এক অমূল্য সম্পদ' অধ্যায় ১৮, 'বৰ্জিত পানীৰ কথা' : বিজ্ঞান, VIII অধ্যায় ১৮, 'বায়ু আৰু পানীৰ প্ৰদূষণ'	• আমি আৰু আমাৰ পৰিৱেশ, দ্বিতীয় ভাগ, iv অধ্যায় ৩ 'পানী' • আমি আৰু আমাৰ পৰিৱেশ, তৃতীয় ভাগ, v অধ্যায় ৬ 'পানী' • হিন্দী v (ৰিমঝিম) অধ্যায় ১৬ 'পানী ৰে পানী', অধ্যায় ১৭ 'ছোট চি হামাৰি নদী'

* এই উদাহৰণবোৰ এন.চি.ই.আৰ.টি. পাঠ্যপুথিৰ পৰা লোৱা হৈছে। ৰাজ্যিক পাঠ্যপুথিৰ পৰাও উদাহৰণ ল'ব পাৰিব।

প্ৰাথমিক আৰু উচ্চ প্ৰাথমিক শ্ৰেণীৰ বিভিন্ন বিষয়ৰ সম্ভাৱনীয় শিকন ফলাফলসমূহঃ

উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায় : বিজ্ঞান

শিক্ষার্থীয়ে

• প্ৰক্ৰিয়া আৰু পৰিঘটনাৰ কাৰণসহ সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিব পৰা যেনে- বায়ুত থকা প্ৰদূষকৰ বাবে ধোঁৱা মিশ্ৰিত গাঢ় কুঁৱলীৰ সৃষ্টি, মানুহৰ কাৰ্য-কলাপৰ ফলত জলস্তৰ হ্ৰাস আদি।

• দৈনন্দিন জীৱনত বিজ্ঞানৰ ধাৰণাসমূহ প্ৰয়োগ কৰা যেনে- পানী বিশুদ্ধিকৰণ, প্ৰদূষিত পানীশোধন কৰি পুনৰ ব্যৱহাৰ ইত্যাদি।

• পৰিৱেশ সংৰক্ষণৰ বাবে প্ৰচেষ্টা যেনে- সম্পদৰ সদ্ব্যৱহাৰ, সাৰ আৰু কীটনাশক দ্ৰব্যৰ নিয়ন্ত্ৰিত ব্যৱহাৰ।

• বিপদ সঙ্কুল পৰিৱেশৰ সৈতে মোকাবিলা কৰা ইত্যাদি।

• সহজলভ্য সম্পদৰ ব্যৱহাৰ আৰু আৰ্হি প্ৰস্তুতিত সৃজনশীলতাৰ প্ৰদৰ্শন কৰা ইত্যাদি।

• সততা, যথার্থতা, সহযোগিতা, শংকা আৰু অন্ধবিশ্বাসমুক্ত মূল্যবোধৰ প্ৰদৰ্শন কৰা।

উচ্চ প্ৰাথমিক অসমীয়া

শিক্ষার্থীয়ে—

পঢ়ি-শুনি কৰিব পৰা ৰচনাৰ (হাস্য, সাহসিকতা, সামাজিক বিষয়বস্তুৰ আধাৰত লিখা কাহিনী, কবিতা আদি) বিষয়বস্তু, ঘটনাৱলী, দৃশ্য আৰু চৰিত্ৰ শীৰ্ষক আদিৰ ওপৰত আলোচনা কৰি/প্ৰশ্ন সুধি/নিজস্ব অভিমত দি/নিজৰ মতামতৰ কাৰণে যুক্তি উলিয়াই/নিজৰ চৌপাশত ঘটি থকা বিভিন্ন ঘটনাবোৰক ধৈৰ্য সহকাৰে পৰ্যবেক্ষণ কৰি ইয়াৰ ওপৰত মৌখিকৰূপে নিজৰ প্ৰতিক্ৰিয়া ব্যক্ত কৰা /প্ৰশ্ন সোধা/নিজস্বভাৱে অথবা শিক্ষকে নিৰ্দ্ধাৰিত কৰা

কাৰ্যকলাপৰ অন্তৰ্গত লিখনি প্ৰক্ৰিয়াক বুজিলে মূল্যায়ন কৰা আৰু লিখনিৰ উদ্দেশ্য আৰু পাঠকৰ ৰুচি অনুসাৰে লিখনিৰ পৰিৱৰ্তন কৰিব পৰা হয়। স্তৰ অনুসৰি বিভিন্ন বিষয়, প্ৰসংগ, কলাকৃতি আদিত যেনে- (গণিত, বিজ্ঞান, সমাজ অধ্যয়ন, নৃত্যকলা, চিকিৎসা আদি) প্ৰয়োগ হ'ব লগা শব্দাৱলীক বুজি পোৱা, সন্দৰ্ভ অথবা স্থিতি অনুযায়ী ইয়াৰ লিখনত ব্যৱহাৰ কৰা হয়।)

উচ্চ প্ৰাথমিক কলাশিক্ষা বিষয়ত

শিক্ষাৰ্থীয়ে—

- শ্ৰেণীকোঠা আৰু শ্ৰেণীকোঠাৰ বাহিৰৰ শিল্পকাৰ্যত যোগদান কৰক আৰু উপভোগ কৰক। নিজৰ সংগীয়ে বা আনে কৰা শিল্পকৰ্মক প্ৰশংসা কৰক।
- কলা সামগ্ৰী আৰু তথ্য আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ প্ৰয়োগেৰে বিভিন্ন বিষয়বস্তুৰ ওপৰত প'ষ্টাৰ প্ৰস্তুতকৰণ।
- পৰিৱেশ তথা সামাজিক বিষয়ৰ ওপৰত এখন চুটি নাটৰ আয়োজন।
- শৈল্পিক দক্ষতাক প্ৰদৰ্শন কৰক (শ্ৰেণীকোঠা আৰু তাৰ পাৰ্শ্বৱৰ্তী অঞ্চল পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্ন কৰি ৰখা, শ্ৰেণীকোঠাৰ প্ৰদৰ্শনত সহায় কৰা চাক্ষুস/দৃশ্যকলা আৰু পৰিৱেশ্য কলাৰ উপস্থাপনত মনোযোগীতাৰে অংশগ্ৰহণ কৰক।)

প্ৰাথমিক পৰ্যায় : পৰিৱেশ বিজ্ঞান

শিক্ষাৰ্থীয়ে—

- দৈনন্দিন জীৱনৰ মূল প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী (খাদ্য, পানী) সমূহৰ সহজলভ্য প্ৰক্ৰিয়া বৰ্ণনা কৰা আৰু দুৰ্গম অঞ্চলৰ (অতি উচ্চ মৰুভূমি অঞ্চল আৰু অতি শীত মেৰু অঞ্চল) সম্পদ আৰু সাংস্কৃতিক জীৱনৰ মাজত সম্পৰ্ক স্থাপন কৰা।
- পৰ্যবেক্ষণ/অভিজ্ঞতা/তথ্য সঠিকভাৱে লিপিবদ্ধ কৰা যেনে- (তালিকা, স্কেচ, দণ্ডচিত্ৰ, পাই চিত্ৰ) আৰু ক্ৰিয়া-কলাপ/পৰিঘটনা আদিৰ অনুমান কৰা যেনে (বস্তু কিয় উপঙে, কিয় ডুব যায়, মিশ্ৰণ, বাষ্পীভৱন, অংকুৰণ আদিৰ কাৰণ আৰু ফলাফলৰ মাজত সম্পৰ্ক স্থাপন)
- প'ষ্টাৰ, চানেকি আদি প্ৰস্তুত কৰা, বিভিন্ন থলুৱা/পেলনীয়া সামগ্ৰীৰ ব্যৱহাৰ আৰু কবিতা, শ্ল'গান, ভ্ৰমণ বৃত্তান্ত আদি লিখা।
- আমাৰ দ্বাৰা পৰ্যবেক্ষিত/অভিজ্ঞতা আহৰিত সমাজৰ ৰীতি-নীতি আৰু ঘটনাসমূহৰ লগত সম্পৰ্কিত কৰি মতামত প্ৰদান কৰা। (উদাহৰণস্বৰূপে প্ৰাপ্তিৰ অসুবিধা/সমলৰ মালিকীস্বত্ব)
- সম্পদ সংৰক্ষণৰ (হাবি, পানী আদি) বাবে পথ দেখুওৱাক আৰু ক্ষতি/অনাটনবোৰৰ প্ৰতি সংবেদনশীল হওক।

নিৰ্দ্ধাৰিত জীৱন কৌশল

জীৱন কৌশলবোৰ নিৰ্দিষ্টভাৱে, পৰ্যবেক্ষণ, উদ্যোগ গ্ৰহণ, দলীয় কাম, যোগাযোগ, সমস্যা সমাধান, পানীৰ যত্ন আৰু সাধাৰণ পৰিৱেশবোৰেই উল্লেখযোগ্য।

কলা সমন্বিত শিক্ষণ

দ্বিতীয় অধিবেশন

কলাত্মক ক্ৰিয়া-কলাপৰ নাম :

বিজ্ঞান, সমাজ বিজ্ঞান আৰু ভাষাত সন্নিৱিষ্ট লোককাহিনীসমূহ।

কলাত্মক ক্ৰিয়া-কলাপৰ ৰূপ

সাধুকথা/গল্পকথন/থিয়েটাৰ/পুতলা নাচ/কাৰুকালা/নাট/চিত্ৰকলা/সংগীত/কবিতা।

বিজ্ঞান
ষষ্ঠ শ্ৰেণী, পাঠ নং ৯ : 'জীৱ আৰু ইয়াৰ চৌপাশ' সপ্তম শ্ৰেণী, পাঠ নং ৭ : 'বতৰ, জলবায়ু আৰু জলবায়ুৰ সৈতে প্ৰাণীৰ অভিযোজন'
সমাজ বিজ্ঞান
ষষ্ঠ শ্ৰেণী, পাঠ নং ১০ : আদি প্ৰস্তৰ যুগ পাঠ নং ১১ : আদিম মানুহৰ অৰ্থনৈতিক কাৰ্যকলাপ আৰু স্থায়ী বসবাস
ইংৰাজী
Class VI (Honey Suckle, Text book in English) Chepter 9: 'Desert Animals' Class VI (Honey Suckle, Text book in English) Chepter 10 : 'The Banyan Tree'

ইংৰাজী

(Honey Dew, Class Viii), Chepter-1 'The Ant and the Cricket'

পৰামৰ্শমূলক মূল্যায়ন সঁজুলি

পৰ্যবেক্ষণ পত্ৰ, স্ব-মূল্যায়ন, সমনীয়াৰ জৰিয়তে মূল্যায়ন, মূল্যায়ন নিৰ্দেশ, তথ্যপঞ্জী (Portfolio)

শিকন উদ্দেশ্য

এই মডিউলে বিজ্ঞান, সমাজ বিজ্ঞান আৰু ভাষাৰ বিষয়বস্তুসমূহ সমন্বিতভাৱে লোক কাহিনীৰ জৰিয়তে শিকনত সক্ষম কৰি তুলিব।

শিকনীয় ফলাফল

পৰামৰ্শমূলক কৌশলসমূহ অনুসৰণ কৰাৰ পাছত শিকাৰক্ষকসকলে তলত উল্লিখিত অৰ্হতাসমূহ আয়ত্ত কৰিব পাৰিব।

ইংৰাজী ভাষা

শিক্ষাৰ্থীয়ে:

• যতি-বিৰাম চিহ্ন ব্যৱহাৰ, বৰ্ণনা, কোনো সাধু কিস্মা গল্পৰ সংলাপ প্ৰক্ষেপন, কাহিনীৰ বিষয়ৰ পৰা সংলাপ লিখন আদি চিহ্নিত কৰিব পাৰিব। লগৰ সমনীয়াৰ বিভিন্ন অভিজ্ঞতা শুনিবলৈ আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিব পাৰিব।

● বিভিন্ন ধৰণৰ নিদেৰ্শনা অনুসৰণ, শ্ৰৱণ আৰু বিভিন্ন ধ্বনি অনুকৰণতকৈ শব্দৰ লগত আন্তঃসম্পৰ্ক স্থাপন, সৃষ্টিশীল কামত এইবোৰৰ প্ৰয়োগ, নিজৰ আৰু চৌপাশৰ বিষয়ে কথা-বতৰা, পৰিয়াল, শিক্ষক, বন্ধু-বান্ধৱ তথা অন্যান্যৰ লগত সৰল বাক্যাংশ আৰু সঁহাৰিৰ সহায়ত কথোপকথনত জড়িত কৰিব পাৰিব।

● বিভিন্ন কাৰ্যসূচী যেনে, চৰিত্ৰাভিনয়/কবিতা আবৃত্তি/ব্যঙ্গাত্মক নাটক আদিত অংশগ্ৰহণ কৰা।

● চৌপাশৰ বিষয়ক কেন্দ্ৰ কৰি প্ৰশ্ন সোধা, কাহিনী বৰ্ণনা, বোধৰ সৈতে পাঠ পঠন, বিভিন্ন বিষয়ক পাঠৰ লগত জড়িতকৰণ, বিভিন্ন উৎসৰ পৰা কিতাপ সংগ্ৰহ কৰি পঢ়িব পাৰিব।

বিজ্ঞান

শিক্ষার্থীয়েঃ

- যুক্তিপূৰ্ণ ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব, সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰিব।
- প্ৰমাণৰ সপক্ষে যুক্তি দৰ্শাব পাৰিব।
- বিজ্ঞানৰ ধাৰণাসমূহ দৈনন্দিন জীৱনৰ সতে সংযোগ স্থাপন কৰিব পাৰিব।
- আগ্ৰহৰ ভাব প্ৰদৰ্শন কৰাৰ লগতে উদ্যমে অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰিব।
- সমালোচনাত্মক সঁহাৰি, আঁচনি প্ৰস্তুতিত সৃজনশীলতাৰ প্ৰদৰ্শন, সমস্যা সমাধানৰ কৌশল দেখুৱাব পাৰিব, প্ৰমূল্যৰ বহিঃপ্ৰকাশ কৰিব পাৰিব।
- কাৰ্য সম্পাদনত আগভাগ আৰু দায়িত্ব লোৱা।
- সমনীয়াৰ লগত সহযোগিতাবে কাম কৰা, আনৰ যুক্তি ধৈৰ্য সহকাৰে শুনা।
- পৰিৱেশ সংৰক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত পৰামৰ্শ আগবঢ়োৱা, পৰিৱেশ সুৰক্ষাৰ প্ৰতি সচেতনতা বৃদ্ধি কৰা।
- বৈচিত্ৰময় পৰিৱেশৰ মোল বুজা আৰু এইবোৰৰ পৰস্পৰ নিৰ্ভৰশীলতাৰ প্ৰতি সচেতনতা বৃদ্ধি কৰা।

সমাজবিজ্ঞান

● শিক্ষার্থীসকলে বিশেষভাৱে সক্ষম ব্যক্তিসকলৰ প্ৰতি সহমৰ্মিতাৰ মনোভাৱ গঢ়ি তোলা, বৈষম্যমূলক কাৰ্যৰ প্ৰতি প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰদৰ্শন কৰা, বিচিত্ৰতাৰ ভিত্তিত উদ্ভৱ হোৱা বিষয়ত ভিন ভিন মত প্ৰকাশ কৰা, চৌপাশ উদ্ঘাটনৰ প্ৰতি আগ্ৰহী হোৱা আৰু দলীয় কাৰ্যৰ শলাগ লোৱা।

কলা শিক্ষা

● শিক্ষার্থীসকলে শ্ৰেণীকোঠাত বা বাহিৰত কলা কাৰ্য সম্পাদনত অংশগ্ৰহণ কৰিব আৰু উপভোগ কৰিব। নিজৰ সমনীয়া বা আনৰ কলা কাৰ্য প্ৰশংসা কৰিব পাৰিব। কলাত্মক দক্ষতা প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰিব (শ্ৰেণী আৰু চৌহদ পৰিষ্কাৰ আৰু সুন্দৰকৈ ৰখা, শ্ৰেণীকোঠাৰ প্ৰদৰ্শন কাৰ্যত সহায় কৰা, আগ্ৰহেৰে দৃশ্যকলা আৰু পৰিৱেশ্য কলাত অংশগ্ৰহণ আৰু উপস্থাপন কৰিব পৰা ইত্যাদি।)

চমু পাতনি

ট্ৰিয়া-কলাপৰ আঁৰৰ বিজ্ঞান

এইটো সৰ্বজন বিদিত যে লোক-কাহিনীসমূহ যি অঞ্চলত সৃষ্টি হয় সেই অঞ্চলৰ সামাজিক, ঐতিহাসিক আৰু সাংস্কৃতিক দিশৰ প্ৰভাৱ এইবোৰত পৰে। লোক-কাহিনীবোৰক উদ্ভট কল্পনা হিচাপে উপস্থাপন কৰা হয়। সাধাৰণতে শিশুসকলে এনে এখন জগতত বাস কৰে য'ত কাল্পনিক আৰু বাস্তৱ পৃথিৱীখনৰ মাজৰ পাৰ্থক্য উলিয়াব নোৱাৰে। এনে এখন পৃথিৱী যত জন্তুৰে কথা কয় আৰু মানুহে অদ্ভুত শব্দ কৰি আকাশত ভ্ৰমি ফুৰে। এনে কিছুমান লোক-কাহিনী আছে যিবোৰৰ বৈজ্ঞানিক ভিত্তি আছে। আমি শিশুসকলক কিছুমান ট্ৰিয়া-কলাপৰ জৰিয়তে কাল্পনিক জগতখন বাস্তৱ জগতৰ পৰা পৃথক কৰাত সহায় কৰিব পাৰো। সাধুকোৱা আৰু লোক কাহিনীবোৰ ছবি আঁকি প্ৰকাশ কৰাৰ জৰিয়তে শিশুসকলে বিজ্ঞানসন্মতভাৱে শব্দৰ ভাঙল চহকী কৰিব পাৰে। এই লোক-কাহিনীসমূহ পঞ্চতন্ত্ৰৰ সাধুৰ পৰা লোৱা হৈছে। কিছুমান বৈজ্ঞানিক ধাৰণা অন্তৰ্ভুক্ত কৰি এইবোৰৰ সামান্য পৰিৱৰ্তন কৰা হৈছে।

এই মডিউলখনে জীৱিত প্ৰাণী আৰু ইয়াৰ চৌপাশ, বাসস্থানৰ বিচিত্ৰতা আৰু জনবায়ুৰ লগত প্ৰাণীৰ অভিযোজনৰ বিষয়ে কলা সমন্বিত শিকনৰ জৰিয়তে শিশুসকলক শিকিবলৈ সুবিধা প্ৰদান কৰিছে।

অধিবেশন মুঠ সময় : ২ ঘণ্টা

প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী

চাৰ্ট পেপাৰ, স্কেচ পেন, ক্ৰেয়ন, ৰং আৰু তুলিকা, কেচী আৰু অন্যান্য প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী। (কলা সমন্বিত শিকনৰ ট্ৰিয়া-কলাপৰ পৰিকল্পনাৰ সময়ত স্থানীয়ভাৱে উপলব্ধ সামগ্ৰীসমূহ গুৰুত্ব দিব।)

শিক্ষাদানৰ কৌশলসমূহ:

শিক্ষকৰ বাবে টোকা :

দলীয় ট্ৰিয়া-কলাপৰ দ্বাৰা শিক্ষাৰ্থীসকলক ব্যক্ত কৰাব লাগিব। এই দলসমূহৰ মাজত জাতি, ধৰ্ম বিশ্বাস আৰু লিংগ দক্ষতা আদিৰে সংমিশ্ৰিত হোৱাকৈ সাৱধানতা অৱলম্বন কৰিব লাগিব। বিশেষভাৱে সক্ষম ল'ৰা-ছোৱালীবোৰক সিহঁতৰ দক্ষতা অনুযায়ী দলত অংশগ্ৰহণ কৰাব লাগিব।

- শিক্ষকসকলে সকলোবোৰ দৃশ্যৰ অথবা প্ৰতিটো দৃশ্যৰ উপস্থাপনৰ অন্তত আলোচনাৰ আগভাগ ল'ব পাৰে।
- আলোচনাত বিভিন্ন শাখাৰ বিষয়বস্তু সমন্বিতকৰণৰ সৈতুক চিহ্নিত কৰিব লাগিব।
- সমান্তৰালভাৱে মূল্যায়ন সম্পন্ন কৰিব লাগিব।
- শিক্ষকে পাঁচজনকৈ শিক্ষাৰ্থীৰে মুঠ আঠটা দলত ভাগ কৰিব। শ্ৰেণীৰ শিক্ষাৰ্থীৰ উপস্থিতি অনুযায়ী কম-বেছিও হ'ব পাৰে। প্ৰত্যেকটো দলক একো একোটা দৃশ্যৰ ওপৰত ব্যাখ্যা চিত্ৰ অংকন কৰা, প'ষ্টাৰ, পুতলা নাচ, অভিনয় আৰু ৰংগমঞ্চত ব্যৱহৃত বস্তু/সামগ্ৰীৰ ধাৰণা, সংলাপ লিখন আদিৰ দৰে ট্ৰিয়া-কলাপ কৰিব দিয়ক।

দল গঠনৰ বাবে জড়তা ভাঙন : (২০ মিনিট)

এই শিতানটো কিছুমান মনোগ্ৰাহী অভিব্যক্তিৰে যেনে- কোনো এটা জন্তুৰ ছবি আঁকি, সেই জন্তুটোৰ মাত

আৰু দৈহিক চালনৰ অভিনয় কৰিবলৈ দিয়া এক পৰিচয় পৰ্বৰে আৰম্ভ কৰিব। তেওঁ (শিক্ষার্থী) কিয় সেই নিৰ্দিষ্ট জন্তুটো নিৰ্বাচিত কৰিলে বা ভাল লাগিলে বৰ্ণনা কৰিব দিব। যিকোনো ভাষা, প্ৰকাশভংগী আৰু কাৰ্যকলাপ, যেনে- মুখৰ অভিব্যক্তি, সাংকেতিক ভাষা আৰু অভিনয়, নাচ আৰু চিত্ৰ অংকনৰ দ্বাৰা কিছুমান শাৰীৰিক ভংগিমা আদিৰ যোগেদি নিজৰ অভিব্যক্তি প্ৰকাশৰ স্বাধীনতা দিয়া হ'ব। ইয়াৰ যোগেদি প্ৰত্যেকে সৃজনীশীল ভাৱেৰে চিন্তা কৰা আৰু এটা বস্তুক নতুন দিশেৰে উপস্থাপনৰ কল্পনা আৰু আনজনৰ কথা ধৈৰ্য আৰু গভীৰভাৱে শুনাৰ বাবে সক্ষম হ'ব।

দলসমূহক দৃশ্যবোৰ নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিব পাৰি

- নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিয়া দৃশ্যৰ চৰিত্ৰ আৰু ঘটনা অনুযায়ী যিকোনো কলাৰ মাধ্যমেৰে টুপী বা মুকুট প্ৰস্তুত/ বঙ্গমঞ্চৰ সামগ্ৰী/হাত পুতলা/বাখ্যাচিত্ৰ/মুখা/পুতলা নাচ আদি প্ৰস্তুত কৰি ব্যৱহাৰ কৰা। (চাৰু-কাৰু কলাৰ শিক্ষকৰ সহায়ৰ দ্বাৰা এইবোৰ কাৰ্য কৰিব পৰা যাব)

- হাতত উপলব্ধ যিকোনো উৎসৰে বিভিন্ন কেশসজ্জা, সাজ-সজ্জা আৰু প্ৰসাধনৰ বিভিন্ন ৰূপ তৈয়াৰ কৰি উলিওৱা।

- নিৰ্দ্ধাৰিত কৰি দিয়া বিষয়বস্তুৰ ওপৰত অভিনয় কৰিবলৈ/বৰ্ণনা কৰিবলৈ/মূকাভিনয়/দৃশ্যসমূহৰ পুতলা নাচ কৰিবলৈ/আঞ্চলিক লোককথাবোৰৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ আলোচনা, পৰিকল্পনা আৰু উপস্থাপনৰ প্ৰস্তুতিকৰণ।

- শিক্ষকে বিভিন্ন শাখাৰ বিষয়বস্তুৰ লগত সংগতি ৰাখি দৃশ্যবোৰৰ পৰা উৎপন্ন হোৱা প্ৰশ্নবোৰৰ ওপৰত আলোচনা পৰ্বৰ আঁত ধৰিব। উদাহৰণস্বৰূপে, জীৱ আৰু তাৰ পাৰিপাৰ্শ্বিকতাসমূহ, বতৰ, জনবায়ু আৰু তাৰ লগত জীৱৰ অভিযোজন, আদিম অধিবাসী, জনজাতি, অঘৰী আৰু সংস্থাপিত জাতিসমূহৰ বিস্তৃতি। বিষয়বস্তুৰ গভীৰতা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ জ্ঞান আহৰণৰ পৰ্যায়ৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব।

দলীয় ক্ৰিয়া-কলাপঃ

দৃশ্য- ১ দল- ১

বহুদিনৰ আগতে এখন ঠাইত এখন বিল আছিল। এই বিলখনৰ চৌপাশ ওখ ওখ ধুনীয়া শাৰী শাৰী গছ-গছনিৰে আবৃত হৈ আছিল। বিলখনৰ পানী স্বচ্ছনীলা আৰু পৰিষ্কাৰ আছিল। বিলটোত ঠায়ে ঠায়ে পদুম ফুল, ভেট ফুল আৰু কলমৌ জাতীয় জলজ উদ্ভিদ আছিল। পানী মেটেকা, পুনি আৰু চকুৰে মনিব নোৱৰা সৰু সৰু শেলাইবোৰ ওপঙি বৃহৎ এলেকা সেউজীয়া দলিচাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। বিলখনৰ বিভিন্ন প্ৰজাতিৰ মাছ, কাছ, ভেকুলী আৰু জলজ কীট-পতংগ আছিল। সকলোৱে মিলিজুলি বসবাস কৰিছিল। দলবদ্ধভাৱে থকা সৰু সৰু মাছবোৰৰ ৰং-ধেমালি আৰু এটুকুৰা সৰু কেঁচুৰ বাবে কাজিয়া লগা দৃশ্য অনন্য। ডাঙৰ ডাঙৰ মাছ বিলাকে খাদ্যৰ সন্ধানত পোক-পতংগ বিচাৰি ফুৰিছে। তাতে আকৌ কণামুচুৰি কেইটাই আঠুলৈ তিতি একে ঠাইতে খামুচি ধৰি লৰচৰ নকৰাকৈ সৰু মাছ ধৰিবলৈ ৰৈ আছে। কাছবোৰেও খাদ্যৰ সন্ধানত ইফালে-সিফালে ঘূৰি ফুৰিছে। মাছৰোকা চৰাইবোৰেও গছৰ

ডালৰ পৰা অকস্মাতে আহি পানীত ডুব মাৰি আহাৰ বিচাৰিছে। ভেকুলীবোৰে টোৰটোৰাই আছে আৰু লালুকীবোৰে শেলাইবোৰৰ ওপৰেৰে ঘূৰি ফুৰিছে। বিলখনত খাদ্যৰ বাবে, সুৰক্ষাৰ বাবে আৰু বংশবৃদ্ধিৰ বাবে উপযুক্ত আছিল। সেয়ে এই প্ৰাণী, জলজ কীট-পতংগ আৰু চৰাই-চিৰিকটিয়ে বিলখন আৰু তাৰ আশে-পাশে আশ্ৰয় লৈছিল।

দৃশ্য- ২ দল- ২

বিলটোৰ সকলো প্ৰাণীৰ মাজত দুটা মাছ আৰু এটা ভেকুলীৰ মাজত গভীৰ বন্ধুত্ব আছিল। সিহঁতে তিনিওজনে লগত কথা-বাৰ্তা পাতি ৰং-ধেমালি কৰে। আশে-পাশে থকা বিলটোৰ নতুন নতুন খবৰবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰে। মাছ দুটা উৎসাহী আৰু বুদ্ধিমান আছিল। শত্ৰুৰ পৰা হাত সাৰিবৰ এশটা বুদ্ধি আছে বুলি ভেকুলীৰ মাজে মাজে ফিতাহিও মাৰিছিল। মনে মনে মাছ দুটাই ভেকুলীক বেয়া পাইছিল। আনটো মাছটো আৰু এখোপ চৰা তেওঁ ক'লে যে তেওঁৰ হেনো এহেজাৰ বুদ্ধি আছে। মাছ দুটাৰ কথা শুনি ভেকুলীয়ে সন্দেহভাৱেৰে চকুকেইটা টিপিয়াই সিহঁতে মিছা মাতিছে বুলি মনতে পাণ্ডুলিয়াই থাকে। কিছু মনোমালিন্য থকা স্বত্বেও তিনিও লগ হয় আৰু পদুম ফুলৰ পাত আৰু কলিৰ মাজত লুকাভাকু খেলে। ইটোৱে-সিটোক নিজৰ বীৰত্বৰ কথা কয় আৰু সিহঁতৰ পূৰ্বপুৰুষৰ সাধুবোৰৰ কথা ক'বলৈ চেষ্টা কৰে।

দৃশ্য- ৩ দল- ৩

এদিন আবেলি পশ্চিম আকাশত বেলি অস্ত যোৱাৰ সময়ত কেইজনমান মাছমৰীয়াই মাছৰ সন্ধান কৰিবলৈ বিলটোৰ পাৰলৈ আহিল। এওঁলোকৰে বয়সীয়া মাছমৰীয়া এজনে ক'লে — 'এই বিলটোত অসংখ্য মাছ আৰু মিছা মাছ আছে। অহাকালি কাহিলিপুৱাতে আহি এই বিলটোত মাছ ধৰিম। কথাখিনি শুনি অন্য এজন মাছমৰীয়াই ক'লে— 'ভাল পৰামৰ্শ।' কথামতেই কাম পিছদিনা কাহিলিপুৱাতে সকলো মাছমৰীয়া বিলত মাছ ধৰিবৰ বাবে যো-জা চলালে।

দৃশ্য- ৪ দল- ৪

মাছমৰীয়া সকলৰ কথা-বাৰ্তা শুনি একমুহূৰ্তৰ বাবে তিনিওজন বন্ধুৰে ভেৰা লাগি চাই ৰ'ল। তেতিয়া ভেকুলীয়ে ধেমেলীয়া আৰু বুদ্ধিমত্তাৰে ক'বলৈ ধৰিলে— 'তোমালোকে মাছমৰীয়াসকলৰ কথা শুনিছানে? আমি এতিয়া কি কৰিম, ক'লে যাম? ইয়াতে থাকিম নে ইয়াৰ পৰা পলাই যাম! ভয়ে ভয়ে তিনিও বিলৰ মাজলৈ ল'ব দিলে। আৰু ক'বলৈ ধৰিলে— এতিয়া আমি কি কৰা উচিত! মাছমৰীয়াসকল কাহিলিপুৱাতে এই বিললৈ জাল মাৰিব আহিব। হাজাৰটা কৌশল জনা মাছটোৱে ডাঙৰকৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে। সি ভেকুলীটোক বুজোৱাৰ চলেৰে ক'লে— মাছমৰীয়াসকলৰ কথা-বাৰ্তা শুনিয়াই আমি পলাই যাম? এনেকুৱা পৰিস্থিতিৰ মোকাবিলা কৰিবলৈ মোৰ ওচৰত হাজাৰটা বুদ্ধি আছে। মই এই সকলোবোৰ জানো। মই তোমালোককো সুৰক্ষা দিব পাৰো। পাৰদৰ্শিতা আৰু কৌশলেৰে এজনে যিমান দূৰলৈ আগুৱাব পাৰে ইয়াক বতাহ আৰু সূৰ্যৰ পোহৰেও ঢুকি নাপায়। তোমালোক এই বিলৰ পৰা আঁতৰি যোৱাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। মই মোৰ জ্ঞানেৰে তোমালোকক সুৰক্ষা দিম। এই বিলটো আমাৰ ঘৰ। ঘৰ

ঘৰেই, এই ঘৰক কোনো স্বৰ্গৰ ঘৰৰ সৈতে তুলনা কৰিব নোৱাৰি।

দৃশ্য- ৫ দল- ৫

ভেকুলীৰ মনত মাছে কোৱা কথাখিনিত সন্দেহৰ ভাবটো থাকিয়েই গ'ল। ভেকুলীয়ে মনৰ মাজতে কিবা-কিবি ভাবি আত্মবিশ্বাসেৰে ক'লে— শূনা বন্ধুসকল এতিয়া মই বহু ভাবি-গুনি এটা বুদ্ধি পাইছো আৰু এই বুদ্ধিৰ দ্বাৰাই মাছমৰীয়াসকলৰ জালৰ পৰা হাত সাৰিব পাৰিম। সেয়ে মই মোৰ ঘৈণীৰ সৈতে এই বিল এৰি গুছি যোৱাৰ কথা ভাবিছো। আপোনালোকেও এই বিল এৰি যাওঁক। ভেকুলীয়ে ঘৈণীয়েকৰ সৈতে বিলৰ পৰা ওলাই গ'ল আৰু লগতে লাগি থকা খাল এটাত আশ্ৰয় ল'লে। মাছকেইটাই ভেকুলীটো যোৱালৈকে চাই থাকিল আৰু মূৰ লৰাই লৰাই ক'লে— 'মুখহঁত! সিহঁত সঁচাই গুছি যাব নালাগিছিল।'

দৃশ্য- ৬ দল- ৬

পিছদিনা ৰাতিপুৱাই মাছমৰীয়াসকল বিলৰ ওচৰলৈ আহিল আৰু বিলত মাছ ধৰিবলৈ জাল পেলালে। সিহঁতে ভবাতকৈ বহু বেছি মাছ, কাছ, কেৰোঁৰা, মিছামাছ আদি ধৰিলে। সূৰ্যাস্তৰ আভাই যেতিয়া দিগন্ত ৰাঙলী কৰিলে মাছমৰীয়াসকলে সকলো বস্তু সামৰি ঘৰমুৱা হ'ল।

দৃশ্য- ৭ দল- ৭

মাছমৰীয়াকেইজন ঘৰলৈ ঘূৰি যাওঁতে ভেকুলীয়ে তাৰ ঘৈণীয়েকৰ সৈতে আশ্ৰয় লোৱা খালৰ পাৰেৰে পাৰ হৈ যায়। ভেটফুলৰ পাতত বহি মাছমৰীয়াসকল যোৱালৈ ভেকুলী আৰু ঘৈণীয়েকে চাই ব'ল। ভেকুলীয়ে নিজৰ আন্তৰিক বন্ধুকেইজনক চিৰদিনৰ কাৰণে হেৰুৱাৰ দুখত স্ৰিয়মান হৈ পৰিল। ভেকুলীটোৱে তাৰ ঘৈণীয়েকক দুখ প্ৰকাশ কৰি ক'লে— চোৱা মোৰ মৰমৰ ঘৈণী, মোৰ বন্ধুসকলক খালৈত ভৰাই কি দৰে লৈ গৈছে। ভাবিয়েই মোৰ দেহত কপনি উঠিব ধৰিছে। তেওঁলোকক এতিয়া ক'ত নিব কি কৰিব, গৰম কেৰাহীত থ'ব নে জোল কৰিব নে শুকান কৈ ভাজিব? ভেকুলীৰ ঘৈণীয়েকে তেওঁৰ ফালে ঘূৰি চালে আৰু ক'লে— আমি আমাৰ নিজৰ ঘৰলৈ (বিল) যাওঁ বলা, এই মাছমৰীয়াসকলে আৰু কিছুদিনৰ বাবে এই বিলত জাল নেপেলায়। ভেকুলীয়ে ঘৈণীয়েকৰ কথাতো ভাল পালে আৰু যাবলৈ সন্মতি প্ৰকাশ কৰিলে।

দৃশ্য- ৮ দল- ৮

জঁপিয়াই জঁপিয়াই সিহঁত বিললৈ (সিহঁতৰ ঘৰলৈ) ঘূৰি আহিল। বিলত আহি সিহঁত যি দেখিলে সিহঁতৰ চকুকে বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰিলে। সিহঁতৰ মৰমৰ বন্ধু মাছ দুটিক দেখি আচৰিত আৰু আনন্দত আত্মহাৰা হৈ গ'ল। যাক সিহঁতে মাছমৰীয়াৰ খোৱাপাতত পৰি থাকিব বুলি ভাবিছিল। ভেকুলী আৰু ঘৈণীয়েকে উৎসাহিত হৈ সুধিলে — 'তোমালোকে কেনেকৈ বাচিলা?'

মাছকেইটাই একেলগে আনন্দমনেৰে গাবলৈ ধৰিলে—

আমি আমাৰ দুৰ্বলতাখিনিক চিনাক্ত কৰিছোঁ

আমি আমাৰ সফলতাৰ প্ৰতি আশাবাদী

জীৱন যুঁজত বৰ্তি থাকিবলৈ আমি
সফলতাৰে বহুদূৰ আগুৱাই যাব লাগিব।

শিকনৰ মূল্যায়ন

উপস্থাপনৰ সময়ত শিক্ষকে অংশগ্ৰহণকাৰীসকলে লোৱা পদক্ষেপ, তেওঁলোকৰ যোগাযোগৰ কৌশলসমূহ, সহযোগিতা, বুজাপৰা আৰু চিন্তাৰ স্পষ্টতা, বস্তু এটাৰ উপস্থাপনৰ সৃষ্টিশীলতা, সংযোগ কৰি ল'ব পৰা দক্ষতা, সম্পদসমূহৰ সদ্ব্যৱহাৰ আদিবোৰক পৰ্যৱেক্ষণ কৰিব পাৰে।

আলোচনাৰ বাবে প্ৰশ্নসমূহ

বিষয়বস্তুৰ লগত সংগতি ৰাখি আলোচনাৰ বাবে বিভিন্ন বিষয় সামৰি প্ৰশ্নৰ অৱতাৰণা কৰিব পাৰে।

- (১) বিলত উৎপত্তি হোৱা প্ৰাণীবোৰৰ খাদ্য-শৃংখলৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা।
- (২) পানী মেটেকা আৰু পুনি পানীত ওপঙি থাকে। এই জলজ উদ্ভিদবিলাকৰ শিপা আছেনে? এই উদ্ভিদবোৰ কিদৰে পুষ্টি আহৰণ কৰে।
- (৩) মানুহে জীৱন-যাপন কৰিবৰ বাবে কেনেকুৱা কাম বিচাৰি লয়?
- (৪) পৰিৱেশ পৰিৱৰ্তনে মানুহক কেনেদৰে প্ৰভাৱিত কৰে?
- (৫) মাছকেইটাই সিহঁতৰ শত্ৰুৰ পৰা হাত সাৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা কেইটামান বুদ্ধি লিখা।
- (৬) যদি বাকী মাছ-কাছবোৰে এই কৌশল/বুদ্ধিবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিলেহেঁতেন মাছমৰীয়াসকলে জালেৰে ধৰা মাছবোৰ জীয়াই থাকিব পাৰিলেহেঁতেন নে?
- (৭) তুমি কেতিয়াবা মাছ ধৰিছানে বা মাছ ধৰা দেখিছানে? ইয়াৰ বাবে পৰম্পৰাগতভাৱে কি কি সঁজুলি আৰু উপকৰণৰ ব্যৱহাৰ কৰে?
- (৮) বৃহৎ বা ব্যৱসায়িকভিত্তিত মাছ ধৰা প্ৰক্ৰিয়া কেনেকুৱা?
- (৯) 'ঘৰ ঘৰেই। স্বৰ্গ ঘৰৰ লগত তুলনা নহয়।' এই বক্তব্যখিনিৰ সতে তুমি সন্মত নে?
- (১০) ঘৰখনত থকা সাধাৰণ সুবিধাবোৰৰ উপৰি আৰু আন কি কি কাৰণে ঘৰখনে বিশেষত্ব প্ৰদান কৰে?
- (১১) ভেকুলীটো বিলখনৰ পৰা হঠাতে গুছি যোৱাৰ তাৎক্ষণিক সিদ্ধান্ত লোৱাৰ ক্ষেত্ৰত দুটা অনুকূলীয় বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰা।
- (১২) পুৰণি কালত সংবাদ প্ৰেৰণৰ মাধ্যম কি আছিল। (গুহাচিত্ৰ)
- (১৩) এই সাধুকথাৰ পৰা কি নৈতিকতা/নীতিশিক্ষাৰ জ্ঞান পোৱা যায়।
- (১৪) ভেকুলীৰ ঘৈণীয়েকে পুৰণা ঘৰলৈ ওভটি যোৱা পৰামৰ্শটি সৎ উপদেশ আছিল নে? কি দিছিল?
- (১৫) কোনো এটা সিদ্ধান্ত ল'বৰ বাবে পদক্ষেপ ল'ব-ইংগিত ১ঃ তুমি কি বিচৰা, সেইটো জনা; ইংগিত ২ঃ

সমস্যাটো বুজি লোৱা, ইংগিত ৩ ; বিকল্প বিচাৰ কৰা, ইংগিত ৪; উচিত উপাই বিচাৰি লোৱা।

(১৬) কোনোবা এটা জীৱ প্ৰজাতিৰ বংশগতি যদি দ্ৰুতগতিত হ্ৰাস পায় বা বৃদ্ধি হয় তেতিয়া কি হ'ব! ইংগিত—
খাদ্য শৃংখলাৰ বিপৰ্যয় হ'ব আৰু সুপোষণ হ'ব।

(১৭) জৈৱ বৈচিত্ৰতা বজাই ৰখা মানে কি? ইংগিত : আমি প্ৰত্যেকে জৈৱ বৈচিত্ৰতা ৰক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত কি কৰিব পাৰো। উদাহৰণৰ বাবে আমি কমকৈ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰোঁ আৰু ব্যৱহৃত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত সজাগ হোৱা।

(১৮) মাছবোৰে পানীত উশাহ লৈ জীয়াই থাকিবৰ বাবে ল'ব পৰা অনুকূলীয় লক্ষণবোৰ বৰ্ণনা কৰা।

(১৯) শত্ৰুৰ পৰা পলাবলৈ ভেকুলীটোৰ মনত কি বুদ্ধি আছিল বুলি ভাবা?

(২০) ভেকুলীক কিয় উভচৰ বুলি কোৱা হয়?

(২১) কিয় সিহঁতে পূৰ্বপুৰুষবোৰ একেই বুলি কৈছিল? সিহঁতৰ পূৰ্ব পুৰুষ আছিল বুলি কি প্ৰমাণৰ সহায় ল'ব।
ইংগিত : ভেকুলীৰ জীৱনৰ প্ৰথম পৰ্যায়টো মাছৰ দলে লালুকী হয়।

(২২) প্ৰাক্‌দুৰ্যোগ ব্যৱস্থাপনাৰ প্ৰতি সজাগ দেশৰ কোনোবা ঠাই কিম্বা অঞ্চলৰ নাম জানানে? তেওঁলোকৰ জীৱন আৰু সা-সম্পত্তিৰ ক্ষেত্ৰত লোৱা পদক্ষেপসমূহ আলোচনা কৰা।

(২৩) তুমি কোনো দুৰ্যোগপ্ৰৱণ ঠাই বা অঞ্চলত বসবাস কৰা নেকি? তোমাৰ ঘৰত প্ৰাক্‌দুৰ্যোগৰ কি কি ব্যৱস্থাপনা কৰিছা? স্থানীয় কৰ্তৃপক্ষই কি কি ব্যৱস্থা হাতত লৈছে?

আলোচনাৰ ওপৰত কৰা প্ৰশ্নবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিৰীক্ষণ কৰি তেওঁলোকে শিকন ফলাফল অনুযায়ী বিজ্ঞানৰ ধাৰণাসমূহ আয়ত্ত কৰিব পাৰিছেনে নাই মূল্যায়ন কৰাত শিক্ষকে সহায় কৰিব।

ক্ৰিয়া-কলাপ

• শিক্ষকজনে যিকোনো লোককথা বা লোকাচাৰৰ সাধুকথা বাছি লৈ এইবোৰৰ বৈজ্ঞানিক সত্যতাৰে শুধৰাই ল'ব বা পৰিবৰ্তিত কৰিব পাৰিব। আঞ্চলিক ভাষাৰ সাধু বা লোক কাহিনীবোৰ নিৰ্বাচিত কৰিব পাৰি।

• ইংৰাজী পাঠ্যপুঠিৰ কাহিনীবোৰ এই ক্ৰিয়া-কলাপৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰিব পাৰে।

টোকা : ক্ষমতা বৃদ্ধিৰ কাৰ্যসূচী অধিৱেশন/বৈঠকী এক (১) আৰু দুই (২) ৰ লগত অধিৱেশন/বৈঠকী তিনি (৩), চাৰি (৪) আৰু পাঁচ (৫) সংযোগ কৰি একত্ৰিত কৰিব।

কলা সমন্বিত শিক্ষণ

তৃতীয় অধিবেশন

বিষয় : ভাষা-১ (অংকুৰণ, অষ্টম ভাগ)

শ্ৰেণী : অষ্টম

পাঠ : ২, যুগমীয়া শৰাইঘাট

কলা সম্বন্ধীয় কাৰ্য

(চৰিত্ৰাভিনয়)

প্ৰয়োজনীয় সময় : ২ ঘণ্টা

এইটো জনা দৰকাৰী যে উল্লিখিত কাৰ্যটি অকল শিকনৰ এটা পদ্ধতি হিচাপেহে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে, শিকনৰ চূড়ান্ত ফলাফল হিচাপে নহয়।

শিকনৰ ফলাফল :

- কথোপকথন, চৰিত্ৰাভিনয় আদিৰ জৰিয়তে ভিন ভিন বিষয়ৰ আলোচনাত অংশগ্ৰহণ কৰি বিশ্লেষণ কৰিব পাৰি।
- কল্পনাশক্তি আৰু সৃজনীশীল প্ৰতিভা বিকাশ হ'ব। নিজৰ পছন্দ অনুযায়ী নাটক, অভিনয়, আবৃত্তি আদিত অংশগ্ৰহণ কৰি কৌশল আয়ত্ত কৰিব পাৰিব।

টোকা : প্ৰতিটো শিকন ফলাফলৰ বাবে এখন চুটি নাট বা চৰিত্ৰাভিনয় পৃথক পৃথককৈ পৰিৱেশন কৰিব পাৰি। সেই ধৰণৰ মাত্ৰ এটা পৰিৱেশনৰ পৰাই দুটা বা ততোধিক শিকন ফলাফল সাঙুৰি ল'ব পাৰি। কোনখন নাট পৰিৱেশন কৰিব সেইটো সময় অনুযায়ী নিৰ্ভৰ কৰিব।

প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী :

- প্ৰয়োজন অনুসৰি ভিন ভিন চৰিত্ৰৰ সাজ-পোছাক যেনে, চুৰীয়া, চোলা, চেলেং চাদৰ, পাগুৰী, কুৰ্তা, পায়জামা, ৰাজস্থানী পাগুৰি, তৰোৱাল, মণি-মুকুতা আদি।
- দৃশ্য কলাৰ সা-সামগ্ৰীবোৰ অধিৱেশন ১ত দিয়াৰ দৰে।
- কাৰ্যটোৰ প্ৰয়োজন অনুসৰি আৱহ সংগীত সৃষ্টিৰ বাবে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিৰ ব্যৱহাৰ।

ক্ৰিয়া-কলাপ

পৰ্যায় ১ : শিক্ষকে নাটক সম্বন্ধীয় কাৰ্যকলাপৰ ওপৰত শ্ৰেণীকোঠাত এটি চিন্তা উদ্ৰেককাৰী পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব যাৰ আধাৰত, শিক্ষার্থীয়ে মধ্যযুগৰ অসমৰ ঘটনা অনুভৱ কৰিব। শিক্ষকে চৰিত্ৰাভিনয় কৰিব পৰা অধ্যায়টোৰ ওপৰত এটি সংক্ষিপ্ত বিৱৰণ দাঙি ধৰিব। শিক্ষার্থীসকলক ৬-৮ জনীয়া দলত ভাগ কৰি অধ্যায়টো মনযোগেৰে পঢ়ি লৈ তাৰ অন্তৰ্নিহিত ধাৰণাখিনি আয়ত্ত কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰিব। পঢ়াৰ পাচত দলসমূহে গাইগুটীয়াভাৱে অধ্যায়টোৰ বিষয়বস্তু উপস্থাপন কৰিব।

পৰ্যায় ২ :

সহায়কাৰীয়ে অন্যান্য সহকৰ্মী আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত লগ হৈ নাটকৰ চৰিত্ৰসমূহ বিভিন্ন দলত ভগাই দিব। দলৰ মুৰব্বীজনে আন আন বিষয়ৰ লগত ৰজিতা খুৱাই নাটখন উপস্থাপন কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিব যাতে সকলো সদস্যই নাটকত চৰিত্ৰ ৰূপায়ণ, মঞ্চসজ্জা, মুখাবয়ৱৰ নক্সা সৃষ্টি, সংলাপ ৰচনা কাৰ্য আদিত অংশগ্ৰহণ কৰাৰ সুবিধা পায়।

পৰ্যায় ৩ :

শিক্ষকে আন আন সহকৰ্মীৰ সহযোগত শিকাৰুসকলৰ আগত এক প্ৰদৰ্শনমূলক চৰিত্ৰাভিনয় ৰূপায়ণ কৰিব যাতে কোনো কাহিনী পঢ়ি অথবা টিভিৰ ধাৰাবাহিক চাই তাৰ চৰিত্ৰসমূহ উপলব্ধি কৰাৰ দৰে শিকাৰুৱে চান্সুস অভিজ্ঞতা লাভ কৰিব পাৰে।

এইখিনিতে তথ্য যোগাযোগ প্ৰযুক্তিৰ সহায়ত চুটি ছবি, তথ্য চিত্ৰ আদি প্ৰদৰ্শন কৰিব আৰু তাৰ জৰিয়তে শিকাৰু সকলক কাহিনীৰ চৰিত্ৰসমূহৰ আন্তঃসম্পৰ্ক বুজিবলৈ সমৰ্থ হ'ব। চৰিত্ৰাভিনয়ৰ জৰিয়তে নিৰ্দিষ্ট বিষয়বস্তুৰ সঠিক উপস্থাপন কৰিবলৈ অনুপ্ৰাণিত হয়। চৰিত্ৰসমূহৰ অংগ-ভংগী আৰু শাৰীৰিক ভাষাৰ মাধ্যমত বিষয়বস্তুৰ সঠিক উপস্থাপন কৰাৰ বাবে শিক্ষকে শিকাৰু সকলক অভিৰোচিত কৰিব।

পৰ্যায় ৪ :

চৰিত্ৰাভিনয়ৰ বাবে তৈয়াৰ কৰা পাণ্ডুলিপিখন আৰু নাটকখনত প্ৰয়োজন হোৱা অংগী-ভংগী আৰু শাৰীৰিক ভাষাক ইংগিতৰ সহায়ত সংক্ষিপ্তভাৱে বৰ্ণনা কৰিব। নাটকৰ প্ৰয়োজনীয় সা-সামগ্ৰীসমূহ সাজ-সজ্জা শিকাৰুৱে যোগাৰ কৰি লোৱাৰ লগতে কিছুমান প্ৰাসংগিক ছবি আৰু প্ৰতিকৃতি পাণ্ডুলিপিৰ চাহিদা অনুসৰি যোগাৰ কৰি ল'ব আৰু অৱশেষত মঞ্চখন তৈয়াৰ কৰি ল'ব।

পৰ্যায় ৫ :

সহায়কাৰীয়ে নাটকৰ মূল প্ৰদৰ্শনৰ আগতে আখৰাৰ প্ৰয়োজন কৰিব পাৰে। নাটকৰ প্ৰয়োজনীয় সা-সামগ্ৰী তথা মঞ্চত ব্যৱহৃত সা-সামগ্ৰীসমূহ আখৰাত সম্পূৰ্ণৰূপে/পুৰামাত্ৰাই ব্যৱহাৰ কৰিব যাতে শিকাৰুসকলে সঠিকৰূপত সেইবোৰ ব্যৱহাৰ কৰাৰ প্ৰতি সজাগ হয়। এনে কাৰ্যই শিকাৰুসকলক সা-সামগ্ৰীৰ ব্যৱহাৰৰ জৰিয়তে সহশিক্ষীৰ লগত সহযোগিতাৰ মনোভাব গঢ়ি উঠাত সহায় কৰিব।

পৰ্যায় ৬ :

মঞ্চস্থ হৈ যোৱাৰ পিছত নাটকখনৰ ভিডিঅ' ৰেক'ৰ্ডিং ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দেখুৱাব পাৰে। সহায়কাৰী আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে নাটকখন চাই পৰিৱেশ্য কলাৰ ওপৰত আলোচনা আগবঢ়াব। পৰৱৰ্ত্তী পৰ্যায়ত নাটকখন উন্নত কৰাৰ বাবে লাভ কৰা পৰামৰ্শৱলী বাণীবদ্ধ কৰিব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ অভিনয়ৰ ওপৰত তুলনামূলক মন্তব্য দিয়াৰ পৰিৱৰ্তে নাটকৰ বিভিন্ন দিশৰ গুণগত মান উন্নয়নৰ আলোচনা কৰিব।

আন আন বিষয়ৰ সৈতে কলাৰ সমন্বিতকৰণ :

এনেদৰে সহায়কাৰীয়ে শিকাৰসকলক বিভিন্ন সামাজিক, ৰাজনৈতিক, ঐতিহাসিক দিশৰ লগত জড়িত বিষয়সমূহৰ পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব। শিকাৰে এই ভিন ভিন বিষয়সমূহক ভাষাৰ ভিন ভিন শৈলীৰ লগত সমন্বিত কৰিব পাৰিব। ভাষা হৈছে পৰিৱেশ্য কলাৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ অংগ বিশেষকৈ চৰিত্ৰাভিনয়, বাটৰ নাট য'ত বৰ্ণনা, সংলাপ প্ৰক্ষেপন, পাণ্ডুলিপি আদিৰ দৰে কামবোৰ জড়িত হৈ থাকে।

कला समेकित शिक्षा

SESSION 4

हिंदी (वसंत, भाग-1, कक्षा-6), पाठ-2 — ‘बचपन’

सीखने की संप्राप्ति (Learning Objectives)

- विभिन्न प्रकार की ध्वनियों, जैसे — घंटियाँ, पक्षी, जंगल आदि को सुनने का अनुभव मौखिक भाषा में प्रस्तुत करते हैं।
- सुनी, देखी गई बातों, जैसे — स्थानीय सामाजिक घटनाओं, कार्यक्रमों जैसी गतिविधियों के बारे में बेझिझक बात करते हैं।
- अपने से भिन्न भाषा, संदर्भ, खान-पान, रहन-सहन संबंधी विविधताओं पर बात करते हैं।
- विभिन्न विधाओं में लिखी साहित्यिक सामग्री को उचित उच्चारण, लय, हाव-भाव और गति के साथ पढ़ते हैं व लिखते हैं।
- भाषा की बारीकियों और व्यवस्था पर ध्यान देते हुए सराहना करते हैं।

अधिगम सामग्री

पेपर शीट, कपड़े (पुराने/नए) स्केचपेन, डोलक, घंटी, डमरू, कार्डबोर्ड, ग्लू, चार्टर्स क्रेयॉन, अखबार आदि। ‘कविता मंजरी’ एन.सी.ई.आर.टी. का यूट्यूब चैनल - संदर्भ पुस्तकें आदि।

गतिविधि – 1 — आईस ब्रेकर

आँख बंद करके आवाज़ें सुनें

छात्र-छात्राओं को आँख बंद करके आवाज़ों को सुनने के लिए पाँच मिनट की गतिविधि करवाएँ। जिसमें पंखे की आवाज़, घंटे की आवाज़, हवा की सरसराहट, पक्षियों की चहूँकार, पेड़-पत्तों की आवाज़, संगीत की आवाज़ आदि अनेक आवाज़ों का अनुभव उनके अपने शब्दों में बताने को कहें। जिससे उनकी अवलोकन शक्ति, कल्पनाशक्ति, संवेदनशीलता, सुनने की कला का विकास होता है। साथ ही, मौखिक अभिव्यक्ति से उनकी कथन कला भी विकसित होती है।

गतिविधि – 2

बचपन से संबंधित अभिनय, गान, हाव-भाव के साथ समूह में करवाएँ। बाल-गीत से उनकी रुचि और जिज्ञासा बढ़ती है और वे नए ज्ञान के लिए तत्पर होते हैं। इस प्रस्तुति के द्वारा वर्णों का उच्चारण, ध्वनि, आरोह-अवरोह और लय-ताल द्वारा संगीत एवं अभिनय जैसी कलाओं का समेकित उपयोग होगा।

- बच्चे मन के सच्चे...
- छोटा बच्चा जान कर हमको...
- आओ बच्चों तुम्हें सिखाएँ...

इस तरह के गानों के उपरान्त बचपन के बाल-गीत (अन्य क्षेत्रीय भाषाओं के) लेकर बच्चों को बचपन के अनुभवों से जोड़ सकते हैं। यह गतिविधि ‘सीखने’ के रोचक और आनंददायक अनुभव कराएगी।

गतिविधि – 3

‘बचपन’ पाठ को उचित उच्चारण, आवाज़, हाव-भाव एवं लयावर्तन के साथ पढ़ना है। शिक्षक के पाठ के बाद विद्यार्थियों से भी वाचन करवाया जा सकता है और बचपन के संस्मरण पर आधारित प्रश्नों द्वारा चर्चा कर सकते हैं, जैसे —

- हमारे बचपन की घटनाओं से इस पाठ की विषय-वस्तु कैसे भिन्न है?
- क्या-क्या समानताएँ हैं?
- क्या नवीनताएँ हैं?

इस तरह के मुद्दों को समूह में चर्चा करके चार्ट पर चित्रों द्वारा भी बना सकते हैं। (इस गतिविधि में भाषा की शैली, अभिव्यक्ति, नए शब्द, व्याकरणिक मुद्दे आदि की चर्चा, कला पक्ष के चित्र, कोलाज, ग्राफ़िक्स करके चार्ट का सृजन कर सकते हैं।)

गतिविधि – 4

‘बचपन’ संस्मरण में लेखिका ने अपनी वर्तमान उम्र और बचपन के दिनों के अंतराल को दर्शाया है। छात्रों को समूह में बाँटकर मातृपक्ष एवं पितृपक्ष के संबंधियों के नाम का वृक्ष चार्ट तैयार करवाना। यहाँ जिस क्षेत्र की जो पारंपरिक कलाएँ हैं, उसके चित्र भी बनाने के लिए कह सकते हैं, जैसे — वारली, पहाड़ी, गोंड़, पिथोरा, भील, मधुबनी आदि। इस गतिविधि में रंगीन पेपर्स से कोलाज भी बना सकते हैं। इस गतिविधि से सामाजिक विज्ञान, जीव विज्ञान आदि को भाषा के साथ कलाओं के माध्यम से जोड़ सकते हैं।

गतिविधि – 5

प्रोजेक्ट कार्य

‘बचपन’ संस्मरण में दर्शाए गए बचपन के विविध पहलुओं के साथ छात्र अपने अनुभवों का तुलनात्मक विश्लेषण करेंगे। जिसे समूह कार्य द्वारा किया जा सकता है। अलग-अलग समूह द्वारा बचपन में खाए जाने वाले पारंपरिक आहार, फल और पेय पदार्थ आदि को वर्तमान में खाए जाने वाली वस्तुओं के साथ जोड़कर उनका चित्र तैयार करें। लेखिका द्वारा पहने और बताए गए कपड़ों को वर्तमान समय के पहने जाने वाले कपड़ों के साथ मिलाकर अध्ययन करें और उसका संकलन करके चार्ट (चित्रों या कपड़ों) तैयार करें। लेखिका द्वारा बताए गए स्थलों के चित्रों की वर्तमान स्थिति के चित्रों के साथ तुलना कर आई.सी.टी. के माध्यम से चार्ट तैयार करें। (इन गतिविधियों में पहनावा, रहन-सहन ऐतिहासिक धरोहरें और आहार आदि विषयों को भी समझ सकते हैं। यहाँ पर सामाजिक विज्ञान, भूगोल, पर्यावरण जैसे विषयों के साथ सौंदर्यबोध एवं मूल्यों की समझ, कलाओं से संकलित कर बताई जा सकेगी।)

मूल्यांकन — सतत एवं समग्र मूल्यांकन होगा। शिक्षक अवलोकन नोट, रूब्रिक्स, चर्चा, प्रश्नोत्तर से समग्र मूल्यांकन करें।

পঞ্চম অধিবেশন

কলা সমন্বিত শিক্ষণ

সংগীত, লয়/ছন্দ, চিত্রাংকন

শ্ৰেণী : VII বিষয় : হিন্দী (বসন্ত অংশ III) পাঠ : ১৬ ‘ভোৰ অউৰ বৰখা’ পাঠ : ৫ (হাতী ধৰতী পাৰো)

ক্ৰিয়া-কলাপৰ আৰ্হি

দৃশ্যৰ লগতে পৰিৱেশ্য কলা

সপ্তম শ্ৰেণী হিন্দী পাঠ্যপুথিখনত চকু ফুৰাওঁতে পৰিলক্ষিত হোৱা কেইটামান পাঠ হ’ল—

হিন্দীত ভোৰ অউৰ বৰখা — বসন্ত অংশ

হিন্দীত হোড়ী ধৰতী পাৰো — দুৰ্বা অংশ

এই পাঠ্যসমূহ পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত আমাৰ পৰিৱেশৰ লগত যোগ ঘটাব পৰা যাব সমাজ বিজ্ঞানৰ অধ্যায় (বায়ু) (পানী) আৰু (মানুহৰ লগত পৰিৱেশৰ আন্তঃসম্পৰ্ক)

তলত দিয়া কলাকাৰ্যসমূহ আন্তঃবিষয়ক আৰু বাস্তৱ জীৱনৰ সংগতিপূৰ্ণ।

শিক্ষক সহায়কাৰীৰ বাবে টোকা : ক্ৰিয়া-কলাপ ১,২,৩,৪ স্বাধীন আৰু দুটা কবিতাক কেন্দ্ৰ কৰি প্ৰস্তুত কৰা হৈছে; ‘ভোৰ ঔৰ বৰখা’ আৰু ‘হোড়ী ধৰতী পাৰো’।

নিৰ্দ্ধাৰিত শিকন ফলাফল : (ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে)

শিকাৰৰ বাবে :

— পাঠভিত্তিক (কিতাপ অথবা আন আন উৎস) আৰু কৌতূহল বশত প্ৰশ্ন সুধিব আৰু সঁহাৰি জনাব পাৰিব।

— সমালোচনাত্মক দৃষ্টিভঙ্গীৰে চিন্তা কৰা, ঘটনাসমূহৰ তুলনা আৰু পাৰ্থক্য দেখুওৱা, বিষয়বস্তু আৰু ধাৰণা আদিক জীৱনৰ লগত সম্পৰ্কিত কৰা, সৃজনশীলতাৰে ধাৰণাৰ উপস্থাপন কৰিব পাৰিব।

নিৰ্দ্ধাৰিত জীৱন কৌশলসমূহ:

কোনো কাৰ্যত মুখ্য ভূমিকা লোৱা, দলীয় কাৰ্য, যোগাযোগ (মৌখিক আৰু অমৌখিক), সমস্যা-সমাধান প্ৰক্ৰিয়াৰ প্ৰতি সংবেদনশীলতা, পৰিৱেশৰ বাবে লোৱা সাৱধানতা আদি অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে।

প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰীসমূহ

কাগজ, পেঞ্চিল, কেঁচী, আঠা, চাৰ্ট পেপাৰ, ক্ৰেয়নচ্, পুৰণি বাতৰি কাকত, আলোচনী, স্কেটচ্ পেন, দুফাল আঠাযুক্ত টেপ আৰু চেলোটেক, দগৰ আৰু খুটিডাল সামান্য সংগীত সৃষ্টিৰ বাবে। (কলা সমন্বিত শিকনৰ ক্ৰিয়া-কলাপসমূহৰ পৰিকল্পনা স্থানীয় সামগ্ৰী/উপাদানসমূহক গুৰুত্ব দিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়া হ’ল।)

শিক্ষন-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ কৌশলসমূহ

ক্ৰিয়া-কলাপ : ১ (ৰাজ্যিক সমল গোটৰ বাবে; সময় : ১ঘণ্টা)

এটি কাহিলিপুৰাৰ স্মৃতি ৰোমন্থন আৰু অভিজ্ঞতা

চৰাই কাকলি/কিচিৰ-মিচিৰ (জড়তা ভাঙন) প্ৰত্যেককে থিয় হৈ আপোনাক অনুসৰণ কৰি ঘৰ চিৰিকাৰ মাত উলিয়াব। প্ৰদৰ্শনৰ জৰিয়তে পদ্ধতিৰ ব্যাখ্যা কৰিব, হাতৰ পতাত চুম্বন কৰোঁতে সজোৰে শব্দ কৰিব, চকু বন্ধ কৰি এই কাৰ্য বাৰে বাৰে কৰিব। ২-৩ মিনিট সময় ধৰি এই কাৰ্য চলাই থাকিব। এই পদ্ধতিৰ ওপৰত চিন্তা উদ্ৰেককাৰী প্ৰশ্ন সুধিব পাৰে।

- আপুনি কি অনুভৱ কৰিছিল?
- এই শব্দই আপোনাক আন কিবা কথা মনত পেলাই দিয়েনে?
- কোন সময়ত এইধৰণৰ কাকলি/কিচিৰ-মিচিৰ শব্দ শুনিবলৈ পাওঁ।

এই অভিজ্ঞতাই শিক্ষকক কিছুমান বিশেষ প্ৰশ্নৰ ওপৰত আলোচনাৰ সূত্ৰপাত কৰাত সহায় কৰিব।

উদাহৰণস্বৰূপে—

- তোমালোকৰ কেইজনে ৰাতিপুৱা উঠি ভাল পোৱা?
- ৰাতিপুৱা সোনকালে উঠি তোমালোকে কেনে অনুভৱ কৰা?
- যদি সেইটো এটা বৰষুণৰ দিন হয়, তেনেহ'লে তোমালোকৰ চিন্তা আৰু অনুভৱবোৰ কেনে হ'ব?
- ৰাতিপুৱা শুই উঠাৰ পাছত সাধাৰণতে তোমালোকৰ চৌপাশত কি পৰিলক্ষিত হয়?
- তোমালোকৰ শিশুকালৰ কাহিলিপুৰাৰ স্মৃতিৰ লগত বৰ্তমানৰ অভিজ্ঞতাৰ পাৰ্থক্য কেনেধৰণৰ?

দলীয় ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ

পৰ্যায় ১

পৰৱৰ্তী আলোচনাৰ বাবে অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক বিভিন্ন দলত ভাগ ভাগ কৰি লওক, য'ত দলৰ সদস্যসকলে তেওঁলোকৰ নিজৰ নিজৰ মাজত আলোচনাবোৰ কৰিব পাৰে আৰু কাহিলিপুৰাৰ ওপৰত থকা তেওঁলোকৰ অনুভৱ, চিন্তা তথা কাহিলিপুৰাৰ স্মৃতিবোৰ তেওঁলোকৰ ভাল লগা ধৰণে উপস্থাপন কৰিব পাৰে। এইবোৰ মুকাভিনয়/চৰিত্ৰাভিনয়/ব্যঙ্গাত্মক ৰচনা/সাধু বা গল্পকথন/সংগীত আৰু চিত্ৰকলাৰ আদি যিকোনো কলাৰ মাধ্যমেৰে উপস্থাপন কৰিব পাৰে য'ত দলৰ প্ৰতিজন অংশগ্ৰহণকাৰীয়ে সক্ৰিয়ভাৱে জড়িত হ'ব পাৰিব।

পৰ্যায় ২

সাজু হোৱাৰ পাছত অংশগ্ৰহণকাৰী সকলক এজন এজনকৈ উপস্থাপন কৰিবলৈ মাতক। আন দলসমূহৰ পৰ্যবেক্ষণ কাৰ্যক অৰ্থতাভিত্তিক শিকনৰ বাবে উৎসাহিত কৰিব। উপস্থাপনৰ জৰিয়তে অংশগ্ৰহণকাৰী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক এটি কাহিলিপুৰাৰ পৰিৱেশৰ সৈতে সংযোগ ঘটাব, যিটো 'ভোৰ অউৰ বৰ্খা' নামৰ কবিতাটিৰ পটভূমি।

পৰ্যায় ৩

দলৰ দ্বাৰা উপস্থাপিত বিষয়ৰ আঁত ধৰি শিক্ষকে ত্ৰিগ্ৰা-কলাপৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা আলোচনাত কবিতাটোৰ বিষয়বস্তু সংলগ্ন কৰিব পাৰিব। উদাহৰণস্বৰূপে, মাতৃ যশোদাই কৃষ্ণক শুই থকাৰ পৰা জগাবলৈ যি ধৰণে গায়— ‘*Jaago bansivaarey lalana, Jaago mere pyare...*’ প্ৰত্যেককে কবিতাটো সেই একে প্ৰেমৰ ভাবেৰে গাবলৈ ইংগিত দিব যেনেদৰে মীৰাবাই যি গাইছিল।

এই অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি সহায়কাৰী অথবা শিক্ষকে কোনো নিৰ্দিষ্ট পাঠৰ ভাষাৰ ত্ৰিগ্ৰা-কলাপ কৰাব পাৰিব।

মূল্যায়ন : দলীয় উপস্থাপনৰ পৰ্যবেক্ষণৰ দ্বাৰা স্ব আৰু যুৰীয়া শিকনৰ মূল্যায়ন কৰিব পৰা যাব। সহায়ক নিৰীক্ষণ তালিকাৰ সহায়ত কলা সমন্বিত কৰাৰ কৌশল বিচাৰ কৰি চাব পাৰিব।

ত্ৰিগ্ৰা-কলাপ ২ (৩০ মিনিট) (ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে)

পৰৱৰ্তী কবিতা ‘*Barse badaiya Sawan ki*’

পৰ্যায় ১

শিকাৰুসকলক আঙুলিৰ সহায়ত হাতৰ পাতাত বৰষুণৰ শব্দ সৃষ্টি কৰিবলৈ দিব। ‘*Barse badaiya Sawan ki*’ নামটো ডাঙৰ আখৰেৰে বোৰ্ডত লিখি দিব। সিহঁতে সিহঁতৰ স্মৃতিত থকা বৰষুণৰ ভিন ভিন শব্দ পুনঃ স্মৰণ কৰিব পাৰে। তেওঁলোকে বিভিন্ন বাদ্যযন্ত্ৰীৰ দ্বাৰা পৰিৱেশিত বৰষুণৰ ভিন ভিন শব্দ দৃশ্য-শ্ৰাব্য মাধ্যমৰ জৰিয়তে প্ৰদৰ্শিত কৰিব পাৰে অথবা প্ৰকৃত বৰষুণৰ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিৰ (ICT) সহায়ত কৰাব পাৰিব।

পৰ্যায় ২

বৰষুণৰ শব্দ সৃষ্টিৰ বাবে দুটা দল গঠন কৰিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰী/শিকাৰুসকলে বৰষুণৰ আৰম্ভণি টোপালৰ শব্দৰ পৰা ক্ৰমে কম বৰষুণৰ পৰা বাঢ়ি অহা বৰষুণৰ শব্দ হাত আৰু ভৰিৰ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা প্ৰকাশ কৰাৰ চেষ্টা কৰিব। (বাঢ়ি অহা আৰু কমি যোৱা বৰষুণ)

ইয়াৰ আলমত সুধিব পৰা প্ৰশ্নসমূহ —

- বৰষুণ নোহোৱা অৱস্থাত সমাজ বিজ্ঞানৰ ‘পানী’ নামৰ পাঠটোৰ লগত সংযোগ ঘটালে কি হ’ব?
- পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত শিকাৰুসকলে শিকা হিন্দী কবিতা এটিৰ শাৰী কেইটামান ল’ব পৰা যাব। কবিতাৰ শাৰী আৰু শব্দ সমূহক ছন্দোবদ্ধ কৰিব পাৰি। যাৰফলত স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে সুৰ আৰু তালৰ সৃষ্টিৰে কবিতাটিয়ে এটি গীতৰ ৰূপ ল’ব।

মূল্যায়নৰ সূচকসমূহ : আনৰ পৰিৱেশনৰ কাৰ্যত সাৱধানতাৰে পৰ্যবেক্ষণ আৰু শ্ৰৱণ কৰাৰ পাছত মন্তব্য প্ৰদান কৰিব (যুৰীয়া মূল্যায়নৰ বাবে)। শিক্ষকে শিকন ফলাফলৰ ভিত্তিত কৰা পৰ্যবেক্ষণ কাৰ্যক নথিভুক্ত কৰিব।

ক্ৰিয়াকলাপ ৩ (৩০ মিনিট)

কবিতা ‘*thodi dharti paoon*’

অধ্যায় ৫, কিতাপ : দুৰ্বা, সংখ্যা -২

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কিতাপসমূহ মেলি ল’ব আৰু শিক্ষকে উপযুক্ত ফলাফল সৃষ্টিৰ উদ্দেশ্যে লয়যুক্ত স্বৰেৰে পঠন কৰিব। তেওঁ প্ৰতি চাৰি শাৰী পঢ়াৰ অন্তত থমকি ব’ব আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তেওঁলোকে কৰা শ্ৰৱণৰ ভিত্তিত পাঁচ মিনিট সময়ৰ ভিতৰত বিষয়বস্তু চিত্ৰায়িত কৰিব। তেওঁ প্ৰত্যেকৰে চিত্ৰ চাই শলাগ ল’ব।

পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত শিক্ষকে শিকাৰসকলক পিছৰ চাৰিশাৰী দলক পঢ়িবলৈদি দৃশ্যায়িত কৰিবলৈ ক’ব। শিকাৰসকলে এই চাৰি শাৰীৰ বিভিন্ন দিশ চালিজাৰি চাই কৰোঁতে ভাষাৰ এই ক্ৰিয়াকলাপটোৰ সৈতে স্বতস্ফূৰ্তভাৱে জড়িত হৈ পৰিব। এইটোৰ দ্বাৰা শিকাৰসকলে অভিজ্ঞতাপূৰ্ণ শিকনৰ দিশে আগবাঢ়ি যাব।

নিৰ্দেশীত মূল্যায়ন :

- মৌখিক আৰু অমৌখিক অভিব্যক্তি
- নিৰ্বাচিত ধাৰণাৰ বোধগম্যতা
- একক পদক্ষেপ আৰু
- দলগত কৰ্ম

এইটো জনা প্ৰয়োজনীয় যে ইয়াত উল্লেখিত কলাৰ ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ এটা পদ্ধতি হিচাপে ব্যৱহাৰ হৈছে ফলাফল হিচাপে নহয়।

Assessment indicators suggested

- *verbal and non- verbal expression*
- *understanding of the selected concept*
- *individual initiative and*
- *working in the team*

It is important to know that art activities here are used as process and not as products.

REFERENCES

- BANERJEE, SHARBARI. 2018. *“Joy of Theatre” Teacher’s handbook – Upper Primary Stage Classes VI–VIII*. NCERT, New Delhi.
- BANERJEE, SHARBARI. 2018. *“Sangeet Shikshak Sandarshika” Teacher’s handbook in Music Classes VI–VIII, Kaksha*. NCERT, New Delhi.
- NCERT. 2005. *National Curriculum Framework*. New Delhi.
- . 2005. National Focus Group on Arts, Music, Dance and Theatre (1.7). In *National Curriculum Framework*. 2005. New Delhi.
- . 2018. *Learning Outcomes at the Elementary Stage*. New Delhi.
- SUDHIR, PAWAN. 2015. *Training Package on Art Education for Primary Teachers*. Volume I and II. NCERT, New Delhi.

Note: *The following list of suggested reading and viewing has variety of materials for facilitating users. The states may please add their own list of suggested reading and viewing to this.*

- **Har Diwas Kala Diwas (Art Education) (BRD-M-136)**— Incorporation of art into education stream meant teaching through activities that brought forward students artistic potentialities. Education through art can make learning joyful, interesting and meaningful.
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/5880928d472d4ac74d236ad5>
- **Yeh Sambhav Hai (Art education) (BT-m-1091)**— Integrating arts with other subjects give children opportunity to associate their knowledge with learning of new concepts providing pedagogical convenience which is very much organic to learning and developmental environment in schools and education.

- ***Baat cheet ek Adhyapak se (Art Education)***—art integrated learning has positive effects on the child’s holistic development. art cannot be separated from any individual’s life as it is all around us. as individuals each person has an inherent need of expressing herself/himself and arts.
- ***Sanjhi Kala (Arts) (BRD-M-696)***—This programme contains information about the long lost art of rural India i.e. Sanjhi art form from an art made from cowdung & colored stone how it has transformed on paper. Moreover the artist Rai Soni also tells the viewers about the entire process of Sanjhi art making through demonstration.
- ***ICT NROER Programme (Aug-2014)- Print Art (Stencils) (BRD-M-685)***—ICT NROER Programme (Aug-2014)- Print Art (Stencils)
- ***Billei Ka Panja***—This programme based on print making through thumb, leaves etc. by children.
- ***Color Around Us***—This programme on primary colours and secondary colours how to make and co relate with surrounding objects.
- ***Journey of Indian Painting, Part1&2 (Art and Culture) (CCRT)(BRD-M-676, BRD-M-77)***—After viewing the programmes the audience shall be able to understand the concept of Indian Art and Painting related to Indian Culture and Tradition through different aspect. This is explained by an expert through presentation.
- ***Bans ki Hastshilp kala (BT-M-966)***—The programme on Bambo Kala “ is produced by the children in the workshop organised by Bal Bhawan .
- ***Kagaz Kala (BT-M-072)***—The Programme Teaches How Children Can Make Toys With The Help Of Inexpensive Waste Paper. In This Programme “KAGAZ Ka Pataka” Paper Fire-Works/Pataka Toy Making Is Taught Which Is Safe, Smokeless, Pollution Free For Children.
- ***Kagaz kala (kalabaaz), Kagaz kala (rocket), Kagaz kala (adbhut khargosh) and Kagaz kala (pankha) (BT-M-072)***—The Programme Series Kagaz Kala Deals With Teaching Small Children How To Make Toys With The Help Of Inexpensive Waste Paper. This Programme Kalabaaz Teaches The Process Of Making A Moving Toy Looking Like A Puppet And Can Do Summersaults.
- ***Bobbing butterfly toy***—This is a program based on toys from trash; demonstrates how to make bobbing butterfly toy.

<https://nrocr.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/57da300d16b51c69a20c6fc2>

- **Origami series**—Cat, Curlice, Modular origami Ball, Book Mark, folding Paper Heart, Lord ganesh Sweet modak, mother Teresa's medicine Purse, No Glue Bag, etc. (nrocr.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/searchresults/?search_text=Origami#results)
- **Math activity 031**—This program presents the activity to make and explore various geometrical figures and shapes through paper folding activities. (<https://nrocr.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/page/57d17ef316b51c090c3868e2>)
- **Math activity**—The collection of videos contains different types of activities to explain, verify and demonstrate Mathematical concepts. <https://nrocr.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/page/586d3c05472d4a4f9d1aa461>
- **Khel-Khel me Mukhote**—In this programme, different type of mask has been made by children using mix materials paper and visit to Bal Bhawan.
- **Aao putli banaye**—This programme based on making puppets by children with the help of expert.
- **Chuha daur Billi Aai**—The programme is on the making of masks particularly paper masks. A group of children learn method of preparing masks with the teasing and pasting of paper using the very basic of masks making. The method has been evolved by the children and not been taught.
- **Bharatanatyam (BT-M-918, BT-M-919, BT-M-920, BT-M-909 & BT-M-911)**—Introduction to language of dance, co-ordination body and mind, Introduction to classical dance of india, Five *jaathi*-historical references (rhythmic measures of varied counts), *Paadbhedhas* - feet movements and positions, Basic of dance-i adava-I, Basic of dance-ii adava-ii, and Basic of dance-iii *adava-iii*, Language of gestures—single and double hand gestures, Usages of gestures-pathaakah, Usages of gesture - ardhpathaakah, Usages of gestures—*tripata taakahkarthre mukah ardhachandhra muyura* and *Drishti* and *greeva*.
- **Bharatanatyam: Basics of Dance, Part 1 and 14 Bharatanatyam-01&2 (classical dances of india) (BT-M-074)**—this programme aims to sensitize the audience about the special characteristics of bharatanatyam. In

her pleasant and captivating style Mrs. Geeta chandran, a renowned exponent of bharatanatyam talks to a group of children. She also demonstrates *hast mudra*.

- **Manipuri Dance 1&2 (BT-M-095, BRD-M-944)**—This is the second programme on Manipuri Dance under the series “Classical Dances of India” The programme focuses on the lyrical movement which is the specialty of this dance form
- **Kathak Parichay Part 1,2,3&4 (BT-M-086)**—well-known kathak dancer Uma sharma explains one of the events of the life of lord krishna when he was adolescent. This event or episode is called *kaleeya nag manthan*. Based on this episode kathak dance is presented.
- **Kathakali- 01, (classical dances of india) (BT-M-074)**—under the series “classical dances of India”. The two programme on classical dance form *kathakali* highlights the special features of kathakali the art of lavish make-up costume musical instruments.
- **Kathakali- 02 (classical dances of india) (BRD-M-744)**—under the series “classical dances of India”. The two programme on classical dance form “kathakali” highlights the special features of kathakali the art of lavish make-up costume musical instruments.
- **Ikkat weaving (English) 01** —The art of ikkat weaving is the topic of discussion here. The weave differs in practice from one state to the other. It has been demonstrated through Gujarat, Andhra Pradesh and Odisha.
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f44a1472d4a3cb1aae626>
- **Sattriya Dance Assam** — *Sattriya* dance is one of the classical dance of India, developed during Bhakti movement in the 15th century. This video is a lecture cum demonstration organised with the joint collaboration of CCRT and CIET.
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/58809532472d4ac74d236b41>
- **Hamare Vadya Yantra (BT-M-025)**—This programme is made to take children familiar about mainly four type of vadya yantra with emphasis is paid on mainly string (Taar) type of yantra. And how to reorganised different type of vadya yantra.
- **Ab kya karein (mook abhinay) (BT-M-166)**—it is a silent programme. The objective of the programme is to encourage the children to think of doing a thing differently than the

usual way of doing it. Through miming and actions, each child in a group uses a given length of cloth differently through.

- **Ravindra sangeet ‘lok geet bowl’(song, Scottish belly, dance, play “tole ki dastan”) (BRD-M-202)**—as a tribute to Rabindranath Tagore on the occasion of his 150th birth anniversary, NCERT organised celebrations on 20 December 2011 including his biographical exhibition. The teachers sang songs on the occasion. Renowned guru Pt. Debu Choudhary gave a musical.
- **Bangla poem (Pt. Debu Choudhary (Alap music) (BRD-M-203)**—as a tribute to Rabindranath Tagore on the occasion of his 150th birth anniversary, NCERT organized celebrations on 20 Dec. 2011 including his biographical exhibition.
- **Theatre activities for upper primary classes (mirror game)(BRD-M-529)**—A class of forty to forty five children participate in players and play a mirror game one child acting as subject and another as image
- **Kishan ka udan khatola**—This programme is based on classroom teaching-learning process. In this programme student explore and create new ideas.
- **Roz badalte kaise chand (changing moon) part 1**—A boy is in the process of painting a picture of the moon. He has been painting a picture of moon every day of the changing moon for the past month. As he paints the animated character tells him a story of the moon and a winged horse.
- **Roz badalte kaise chand (changing moon) part 2**—A girl shows us how a big bus looks smaller than her thumb because it is so far away. A boy shows her that his marble is the same size as the moon because it covers the moon completely. She shows him that the moon is much bigger by moving the marble away.
- **Ankhon ka dhokha (moving moon)**—The example of the moon seeming to move through clouds to the sun moving through the sky, the film goes on to explain how this too is an illusion by comparing the rotation of the earth to the rotation of a moon and the movement of the sun.
- **Ek jatan aur (bt-m-172)**—programme of shikshak samakhya project in parma. How the local teachers developed teaching aids and methodologies locally - based on mll. The programme got the japan prize for 1997. A smaller version of *ek jatan aur*.

- **A birthday party**—Guessing game, seeing is believing ; let us recite pt;5: let us recite pt-1-5(bt-m-813): between do good and do little puppet characters, about the rhyming words, followed by a poem on giraffe animated segment of forest where animals are playing a game touch and tell, a meeting of birds has also been shown in the forest.
- **No Grass In The Sky**—A teacher's responsibility is not only to provide students with facts but to make learning more creative. In this video, emphasis on child education is made as how a teacher can make classroom learning more fun with simple and creative activities.
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/5882097d472d4acf0f809ada>
- **आधार से आकार**— इस कार्यक्रम में आधार से आकार बनाने की प्रक्रिया को उदाहरण देकर समझाया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/58510673472d4a9b25a0905c>
- **रंग फुहार**— इस कार्यक्रम में आकृतियों द्वारा रंगों के उपयोग से चित्र बनाने की विधि को बताया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/5851003c472d4a9b25a08cfc>
- **आओ चित्र बनाएँ — नाक**— इस कार्यक्रम में नाक का चित्र बनाने के बारे में बताया गया है।
<https://nrocr.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/5850f3d9472d4a9b25a08252>
- **आओ चित्र बनाएँ — हमारा तोता**— इस कार्यक्रम में अध्यापक द्वारा बच्चों को मनुष्य के चहरे का चित्र बनाना सिखाया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/5850fb81472d4a9b25a0899c>
- **चमत्कारी चित्रकला**— इस कार्यक्रम में चमत्कारी चित्रकला को रंगों के माध्यम से चित्र बनाकर दिखाया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/5850f8e9472d4a9b25a08780>
- **दो रंगों से तीसरा रंग**— इस कार्यक्रम में दो रंगों को मिलाकर तीसरा रंग बनाने के बारे में विभिन्न प्रयोग द्वारा बताया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/5850f7c5472d4a9b25a08651>

- **आओ सीखो चित्रकारी** — इस कार्यक्रम में शून्य से लेकर चार तक के अंकों का उपयोग करके चित्र बनाना बताया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/5850e764472d4a9b25a07d48>
- **खेल पिटारा** — खेल पिटारा कार्यक्रम में बच्चे कुछ चित्रों को क्रम से लगाकर कहानी बनाने की कोशिश कर रहे हैं।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/588208f6472d4acf0f809ab6>
- **खेल घर 01** — खेल घर कार्यक्रम के इस भाग में हम चलेंगे ऐसे घर में जहाँ खेल ही खेल हैं और बहुत सारा ज्ञान भी है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/58820b6c472d4aded939163a>
- **खेल घर 02** — कार्यक्रम के इस भाग में हम ताश के पत्तों का गहल बनाना सीखेंगे और अमीना अपने लिए एक गुफा बना रही है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/58820be6472d4aded939165e>
- **खेल घर 03** — कार्यक्रम के इस भाग में हम पेड़ के पत्तों से पिपनी बनाना सीखेंगे। वायु और ध्वनि का संबंध भी जानेंगे।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/58820c6a472d4aded9391682>
- **पपेट द्वारा शिक्षण; स्वच्छता** — इस कार्यक्रम में बताया गया है कि पपेट के द्वारा शिक्षण में कैसे मदद मिलती है। इस कार्यक्रम में पपेट द्वारा स्वच्छता की अवधारणा सिखाने कोशिश की गई है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/588209f6472d4acf0f809afe>
- **एक प्रयास** — इस कार्यक्रम में दिल्ली में आयोजित पाँचवें युवा महोत्सव की एक झलक प्रस्तुत की गई है। इसमें मूर्तिकला के विभिन्न रूप दिखाए गए हैं।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/588206a1472d4acf0f809a26>
- **ग्लव पपेट पर आधारित; लालच बुरी बला है** — इस कार्यक्रम में ग्लव पपेट के ज़रिए 'लालच बुरी बला है' कहानी दर्शाई गई है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/588091da472d4ac74d236ab1>
- **बांधनी** — इस कार्यक्रम में बांधनी, कपड़ा रंगने की कला के बारे में बताया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f5237472d4a3cb1aaea82>

- **सीखें और बनाएँ**— इस कार्यक्रम में पतंग और गुड़िया बनाना सिखाया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f4dfa472d4a3cb1aae8f6>
- **लकड़ी पर नक्काशी**— इस कार्यक्रम में लकड़ी पर नक्काशी करने की कला के बारे में बताया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f47a5472d4a3cb1aae6fe>
- **टेराकोटा**— इस कार्यक्रम में टेराकोटा कला के बारे में बताया गया है। इसमें मिट्टी से बर्तन बनाना आदि भी दिखाया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f5191472d4a3cb1aaea3a>
- **फोटो फ्रेम बनाने की विधि**— इस कार्यक्रम में बेकार चीजों से फोटो फ्रेम बनाने के बारे में बताया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f48ed472d4a3cb1aae76a>
- **Neiki, The Weaver**— This is an interaction with Neiki, the weaver of shawls from Nagaland. She explains the art while also describing the significance of this art in her lineage.
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f48bc472d4a3cb1aae746>
- **किसी ने फेंका किसी ने सँवारा**— इस कार्यक्रम में बेकार चीजों से उपयोगी और सजावटी सामान बनाने के बारे में बताया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f46ff472d4a3cb1aae6b6>
- **Best Out of Waste Gujarati**— It demonstrates the repurposing of old bangles to make a pen stand. The creative idea is cost-effective and useful.
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f4291472d4a3cb1aac572>
- **कागज़ कला; कागज़ की उड़ने वाली चिड़िया बनाना**— इस कागज़ कला कार्यक्रम में कागज़ की उड़ने वाली चिड़िया बनाना सिखाया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f468a472d4a3cb1aae66e>
- **इक्कत बुनाई**— इस कार्यक्रम में इक्कत बुनाई के बारे में बताया गया है। यह बुनाई अलग-अलग प्रदेशों में अलग-अलग है। गुजरात, आंध्रप्रदेश और ओडिशा की इक्कत बुनाई कैसे अलग है, यह भी इस कार्यक्रम में बताया गया है।
<https://nrocr.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f43b6472d4a3cb1aae602>

- **फिंगर पपेट; चूहा बनाना** — इस कार्यक्रम में कागज़ और गोंद की मदद से चूहा पपेट बनाना सिखाया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f432a472d4a3cb1aae5de>
- **फिंगर पपेट; चिड़िया बनाना** — इस कार्यक्रम में कागज़ और गोंद की मदद से चिड़िया बनाना सिखाया गया है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f42f1472d4a3cb1aae5ba>
- **डोगरा कला** — इस कार्यक्रम में डोगरा कला के बारे में बताया गया है। डोगरा कला पीतल पदार्थ में की जाती है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f42ad472d4a3cb1aae596>
- **बाँस की हस्तशिल्प कला** — इस कार्यक्रम में बाँस की हस्तशिल्प कला के बारे में विस्तार से बताया गया है। 1999 के राष्ट्रीय हस्तशिल्प पुरस्कार से पुरस्कृत श्री मानेन्द्र डेकासे से भी इस शिल्प के बारे में बातचीत की गई है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f4265472d4a3cb1aae52a>
- **अनमोल उपहार** — इस कार्यक्रम में रद्दी कागज़ से नया कागज़ बनाना सिखाया गया है। दीपा नामक लड़की अपनी सहेली के जन्मदिन पर उपहार देने के लिए कागज़ बनाती है और अपने हाथों से बनाया अनमोल उपहार अपनी दोस्त को देती है।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587f41f7472d4a3cb1aae506>
- **कागज़ कला, भाग 2** — कार्यक्रम के इस भाग में ऑरिगामी या कागज़ की कला के बारे में बताया गया है तथा इस अंक में इसके कुछ मॉडल सिखाए गए हैं। डॉक्टर अनिल अवचट हमें यह मॉडल बनाकर सीखा रहे हैं।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587df14c472d4a1e60684e93>
- **कागज़ कला, भाग 1** — कार्यक्रम के इस भाग में ऑरिगामी या कागज़ की कला के बारे में बताया गया है तथा इस अंक में इसके कुछ मॉडल सिखाए गए हैं। डॉक्टर अनिल अवचट हमें यह मॉडल बनाकर सीखा रहे हैं।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587df0db472d4a1e60684e6f>
- **कागज़ कला, भाग 3** — कार्यक्रम के इस भाग में ऑरिगामी या कागज़ की कला के बारे में बताया गया है तथा इस अंक में इसके कुछ मॉडल सिखाए गए हैं। डॉक्टर अनिल अवचट हमें यह मॉडल बनाकर सीखा रहे हैं।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587df1ca472d4a1e60684eb7>

- **कागज़ कला, भाग 4** — कार्यक्रम के इस भाग में ऑरिगामी या कागज़ की कला के बारे में बताया गया है तथा इस अंक में इसके कुछ मॉडल सिखाए गए हैं। डॉक्टर अनिल अवचट हमें यह मॉडल बनाकर सीखा रहे हैं।
<https://nrocr.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587df255472d4a1c60684edb>
- **कागज़ कला, भाग 5** — कार्यक्रम के इस भाग में ऑरिगामी या कागज़ की कला के बारे में बताया गया है तथा इस अंक में इसके कुछ मॉडल सिखाए गए हैं। डॉक्टर अनिल अवचट हमें यह मॉडल बनाकर सीखा रहे हैं।
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/587df29c472d4a1c60684cff>
- **Sodium Rap (Audio)**
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/59f024ca16b51c59f65dfb62>
- **How Metals Are (Audio)**
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/59d5cfa916b51c458daf9249>
- **Sex determination in Human (video)**
<https://youtu.be/YVHDgyhS9pA>
- **Dazzling Flame (audio)**
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/59f0240716b51c59f65dfa43>
- **Sodium Rap (Video)**
<https://www.youtube.com/watch?v=fl13QIGxiZA>
- **Candle's Flame (audio)**
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/59f023ed16b51c59f65dfa15>
- **Candle's Flame (Video)**
<https://www.youtube.com/watch?v=ZyAvCq-8u-o&feature=youtu.be>
- **DOLLY (video)**
<https://www.youtube.com/watch?v=-JidbymamRE&feature=youtu.be>
- **Sex determination in Human (video)**
<https://www.youtube.com/watch?v=YVHDgyhS9pA&feature=youtu.be>
- **FRICION HELPS MONKEY TO CLIMB THE TREE (Video)**
<https://www.youtube.com/watch?v=gRQYgE5b2iE&feature=youtu.be>

- **Thundering and lightening (graphic story)**
<https://www.youtube.com/watch?v=51nDyzMMo38&feature=youtu.be>
- **Light (Audio)**
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/59f0244716b51c59f65dfad0>
- **Model Of Eye - Wonderful Model To Understand The Working Of The Eye (video)**
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/page/5699f8c481fccb15fb21412d>
- **What is light (video)**
https://www.youtube.com/watch?v=JTj5kvgy_mo&feature=youtu.be
- **Flip It – Moon (video)**
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/page/5699f87f81fccb15fb213df1>
- **Phases of Moon (video)**
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/page/5699ffec81fccb15fb21970c>
- **जल गया सल्फर (Audio)**
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/59f0243616b51c59f65dfaa0>
- **मुन्नी आज उदास है (Audio)**
<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/59f0246316b51c59f65dfafe>
- **मुन्नी क्यों उदास है? (Video)**
<https://www.youtube.com/watch?v=BNExO7BapKc&feature=youtu.be>
- **विस्थापन अभिक्रिया (video)**
<https://www.youtube.com/watch?v=FUq8RQ75Lpw&feature=youtu.be>
- **लिंग निर्धारण (video)**
<https://www.youtube.com/watch?v=9ojCq0ISiYM&feature=youtu.be>
- **किशोर अवस्था की ओर, भाग-1 (Video)**
<https://www.youtube.com/watch?v=LMSlLNScWDI&feature=youtu.be>
- **घर्षण द्वारा बंदर पेड़ पर चढ़ा**
https://www.youtube.com/watch?v=INSPFxi6_uw&feature=youtu.be
- **विज्ञान गीत मंजरी (उच्च प्राथमिक स्तर) Audio DVD-110**
- **Science Melodies (Upper primary Stage) Audio DVD -109**
- **Melodies of Science (Upper Primary Stage) Audio DVD**

বিদ্যালয় ভিত্তিত মান নিকপণ

বিদ্যালয় ভিত্তিত মান নিৰূপণ

১. অৱলোকন :

এই মডিয়ুলৰ জৰিয়তে বিদ্যালয় পৰ্যায়ৰ শিক্ষক আৰু ইয়াৰ লগত জড়িত ব্যক্তি বিদ্যালয় ভিত্তিক মান নিৰূপণৰ কিছু আৱশ্যকীয় দিশ সম্পৰ্কে অৱগত হ'ব। আমাৰ দেশত বিদ্যালয়ভিত্তিক মাননিৰূপণ আৰু অবিৰত আৰু সামগ্ৰিক মূল্যায়নৰ পটভূমিটো মূলতঃ পৰীক্ষাকেন্দ্ৰিক উদ্দেশ্যৰে আৰম্ভ কৰা হৈছে। এই ধাৰণাই বিদ্যালয়ৰ মান নিৰূপণত পাঠ্যক্ৰম আৰু পৰীক্ষা সংস্কাৰৰ বিষয়ে কিদৰে বিবেচনা কৰা হ'ব লগতে শিক্ষাৰ্থীৰ মনৰ পৰা পৰীক্ষা-সম্পৰ্কে থকা ভয় ভাব নিৰ্মূল কৰাত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিব। শিক্ষাৰ্থীৰ মনৰ পৰা পৰীক্ষাৰ বহী নিৰীক্ষক আৰু কঠোৰ কাৰ্যবিধি সম্পৰ্কে থকা ভয় নিৰ্মূল কৰাত, বিদ্যালয় মাননিৰূপণত পাঠ্যক্ৰম আৰু পৰীক্ষা সংস্কাৰ কি দৰে বিবেচনা কৰা হ'ব সেই সম্পৰ্কে গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে। এই মডিয়ুলে অবিৰত আৰু সামগ্ৰিক মূল্যায়ন আৰু বিদ্যালয়ভিত্তিক মান নিৰূপণৰ মাজত সংযোজক হিচাপে যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰিব। মান নিৰূপণৰ উদ্দেশ্য আৰু মাপকাঠী নিৰ্ণায়ক উল্লেখ কৰি এই মডিয়ুলে বিদ্যালয়ভিত্তিক মান নিৰূপণত ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা কৌশলসমূহ বিশদভাৱে বৰ্ণনা কৰে। শিক্ষকক শিক্ষণ-শিকন আৰু মান নিৰূপণত শিশুকেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগী গ্ৰহণ কৰাৰ বাবে সহায় কৰাটোৱেই এই মডিয়ুলৰ মূল উদ্দেশ্য।

২. মডিয়ুলৰ উদ্দেশ্যসমূহ

- বিদ্যালয়ভিত্তিক মাননিৰূপণৰ মূল দিশসমূহ আৰু ইয়াৰ গুৰুত্ব সম্পৰ্কে বুজি উঠাত সহায় কৰা।
- মাননিৰূপণৰ বাবে শিক্ষাৰ্থীকেন্দ্ৰিক দৃষ্টিভংগী সম্পৰ্কে পৰিচয় কৰোৱা।
- শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ সৈতে মাননিৰূপণৰ পদ্ধতিক সমন্বিত কৰিবলৈ সুচল কৰি তোলা।
- মাননিৰূপণৰ উদ্দেশ্য প্ৰাসংগিক বিষয়ত সংগতি থকা উদাহৰণৰ বৃদ্ধি বিকাশ কৰা।

৩. পটভূমি

স্বাধীনতাৰ সময়ছোৱাত ভাৰতীয় শিক্ষাব্যৱস্থা প্ৰধানত পৰীক্ষাকেন্দ্ৰিক আছিল আৰু লিখিত পৰীক্ষাত প্ৰদৰ্শন কৰা পাৰদৰ্শিতাৰ ভিত্তিত শিক্ষাৰ্থীক শ্ৰেণীভুক্ত কৰা হৈছিল। শিক্ষাৰ্থীৰ প্ৰয়োজন আৰু প্ৰত্যাশাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি ভাৰতীয় শিক্ষাব্যৱস্থাৰ পুনৰ গঠন প্ৰক্ৰিয়াত ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা নীতিয়ে (১৯৬৮, এন. পি. ই) বিদ্যায়তনিক আৰু সহ-বিদ্যায়তনিক দুয়োটা দিশৰ পাৰদৰ্শিতাৰ ভিত্তিত সামগ্ৰিক মূল্যায়নৰ মত পোষণ কৰে।

ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা নীতিয়ে (এন পি ই, ১৯৮৬) মূল্যায়নক শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ অবিচ্ছেদ্য অংশ বুলি গণ্য কৰে যিয়ে শিশুৰ বৃদ্ধি আৰু বিকাশত অৰিহণা যোগায়।

ছাত্র-ছাত্রীৰ বিদ্যায়তনিক আৰু সহ-বিদ্যায়তনিক দিশৰ উন্নয়ন আৰু বিকাশৰ বিষয়ত শিক্ষণ-শিকন পৰিক্ৰিয়াৰ গোটেই সময়খিনিত সামগ্ৰিক মূল্যায়ন জড়িত হৈ থাকে। অবিৰত আৰু সামগ্ৰিক মূল্যায়নৰ ধাৰণা ভাৰতীয় শিক্ষা ব্যৱস্থাত যোৱা ৩০ বছৰ ধৰি কেৱল লিখিত ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰি অহা হৈছে। বিদ্যালয়ত শিক্ষণ-শিকন পৰিক্ৰিয়াত ছাত্র-ছাত্রীয়ে কিমান উন্নতি আৰু বিকাশ লাভ কৰিলে তাৰ মান নিৰ্ণয় কৰাৰ উদ্দেশ্যে ইয়াক ব্যৱহাৰ কৰা হয়। প্ৰত্যেক বিদ্যালয়ৰে নিজাকৈ অবিৰত আৰু সামগ্ৰিক মূল্যায়নৰ প্ৰয়োগৰ স্বাধীনতা আছে বিদ্যালয় বা বিদ্যালয়ৰ শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীয়ে কৰা নিজা আঁচনি বা নিজা চিন্তা-চৰ্চাৰে কৰা নিজা মূল্যায়ন পৰিক্ৰিয়াই কেতিয়াবা কেতিয়াবা বিৰূপ প্ৰভাৱ সৃষ্টি কৰি অবিৰত আৰু সামগ্ৰিক মূল্যায়নৰ গোটেই পদ্ধতিকে বিশ্বাসহীনতাৰ পৰিৱেশলৈ লৈ যাব পাৰে।

সেইবোৰৰ কিছুমান হ'ল :

- শিক্ষণ-শিকন পৰিক্ৰিয়াক কেৱল অভীক্ষাইহে নিয়ন্ত্ৰণ কৰে, অকল প্ৰজ্ঞাত্মক দিশৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া কাৰণে মনোপেশীয়া আৰু মানসিক, ক্ৰিয়াত্মক দিশক কম গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা দেখা যায়।
- তথ্য সংৰক্ষণ, তথ্য লিপিবদ্ধকৰণ (মূল্যায়ন সংগ্ৰাস্ত্ৰীয়) বিষয়ত শিক্ষকে অধিক সময় খৰছ কৰিব লগা হয়।
- মুখস্থ বিদ্যাৰ ওপৰত বেছি প্ৰাধান্য দিয়া দেখা যায়।
- অভীক্ষাৰ বহুমুখী কৌশলৰ অত্যধিক কাৰিকৰী ব্যৱহাৰে অপপ্ৰয়োগ ঘটোৱাৰ সম্ভাৱনা বৃদ্ধিত সহায় কৰে।
- এই ক্ষেত্ৰত শিক্ষক, ছাত্র-ছাত্রীৰ মনোযোগ বা আগ্ৰহৰ অভাৱে শিক্ষণ পৰিক্ৰিয়াৰ ফলপ্ৰসূ পৰিৱৰ্তন অনাত বা গুণগত পৰিৱৰ্তন অনাত বাধাৰ প্ৰাচীৰ হৈ থিয় দিছে।
- শিক্ষকতা বৃত্তি আৰু বিদ্যালয় ব্যৱস্থাৰ গ্ৰহণযোগ্যতাৰ মান হ্ৰাস পাইছে।
- অবিৰত আৰু সামগ্ৰিক মূল্যায়ন ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি অভিভাৱকৰ অসন্তুষ্টি।

অবিৰত আৰু সামগ্ৰিক মূল্যায়ন ব্যৱস্থাৰ প্ৰতি আস্থাহীনতাৰ কাৰণবোৰৰ মূল কাৰণসমূহ তলত উল্লেখ হ'ল :

- 'অবিৰত' শব্দটোৱে 'পৰিয়দিক' শব্দটোৰ লগত এক ভুল ধাৰণাৰ সৃষ্টি কৰে। মূল্যায়ন শিক্ষণ-শিকন পৰিক্ৰিয়াৰ এটা অবিচ্ছেদ্য অংগ আৰু ইয়াৰ জৰিয়তে ছাত্র-ছাত্রীৰ আয়ত্তকৰণ হ'ল নে নাই তাক নিৰ্ণয় কৰিব পৰা যায়। শ্ৰেণী পৰীক্ষা, পাঠগোট পৰীক্ষা, গঠনমূলক মূল্যায়ন আৰু চূড়ান্ত মূল্যায়ন আদি অত্যধিক অভীক্ষাৰ ব্যৱহাৰে শিক্ষাৰ সমগ্ৰ পৰিক্ৰিয়াটোক কোণ্ডা কৰি পোলাইছে। বিদ্যায়তনিক দিশৰ মূল্যায়নৰ বাবেহে আমি বিভিন্ন পৰীক্ষা, অভীক্ষা, আদি অনুষ্ঠিত কৰো যদিও শিক্ষাৰ অইন দুটা বিকাশৰ দিশ প্ৰায়ে অবজ্ঞা কৰা হয়।

- সামগ্ৰিক মূল্যায়নে আচলতে শিক্ষাৰ দুয়োটা দিশৰ মূল্যায়নৰ কথাকে কয়, কিন্তু বাস্তৱক্ষেত্ৰত আধ্যাত্মিক, মনোশাৰীৰিক, আৱেগিক দিশৰ মান নিৰূপণৰ বাবে উন্নতমানসম্পন্ন সঁজুলি, পদ্ধতি, শিক্ষকে সময় উপযোগীভাৱে প্ৰস্তুত আৰু প্ৰয়োগ কৰিব নোৱাৰাৰ বাবে এই ক্ষেত্ৰত প্ৰকৃত ফলাফল পোৱা দেখা নাযায়। সেইবাবে সামগ্ৰিক মূল্যায়ন, অবিৰত আৰু সামগ্ৰিক মূল্যায়নৰ প্ৰয়োগ এতিয়াও এক সঠিক ধাৰা হৈ উঠিব পৰা নাই।
- মূল্যায়ন শব্দটো 'নিৰূপক-মাপক' শব্দৰ লগত সমাৰ্থক হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। 'নিৰূপক' শব্দটো বাস্তৱ জগতৰ প্ৰকৃত তথ্যৰ সৰ্বোচ্চ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু নিৰ্ভৰ যোগ্যতাৰ মাননিৰূপণৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়; বস্তু বা পদাৰ্থৰ প্ৰকৃত মান কি তাক নিৰ্ণয়ৰ বাবেও ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়। কিন্তু, 'মূল্যায়নে' অবিৰত সামগ্ৰিক মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়াৰ মাধ্যমেৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ জ্ঞান, বোধ, প্ৰয়োগ, কৌশল আদি দিশত আশাকৰা উদ্দেশ্যত উপনীত হোৱাৰ লক্ষ্য নিৰ্ণয় কৰে।
- মান নিৰূপণৰ ক্ষেত্ৰত অন্য এক দৰকাৰী দিশ হ'ল যে বিভিন্ন ধৰণৰ সঁজুলি আৰু কৌশল ব্যৱহাৰ কৰা, আনকি অবিৰত সামগ্ৰিক মূল্যায়নত (CCE) মান নিৰূপণৰ ক্ষেত্ৰত কেৱল লিখিত পৰীক্ষাইহে প্ৰাধান্যতা পাইছিল।
- এইবোৰ সমস্যা থকা স্বত্ত্বেও, অবিৰত সামগ্ৰিক মূল্যায়নৰ (CCE) আঁচনিখন কাৰো সন্দেহৰ আবৰ্ত্তত অহা নাছিল। তথাপিও এই অবিৰত সামগ্ৰিক মূল্যায়ন পদ্ধতিৰ প্ৰায়োগিক দিশসমূহ ব্যৱহাৰ হৈ আছিল। কিন্তু এই পদ্ধতিৰ মূল উদ্দেশ্যসমূহ এতিয়াও বিদ্যালয়বোৰত ফলপ্ৰসূভাৱে ব্যৱহাৰ হোৱা নাই।

বিদ্যালয়ভিত্তিক মাননিৰূপণ : (SBA)

বিদ্যালয়ভিত্তিক মাননিৰূপণ তলত দিয়া ধৰণে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰি :

- শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ ক্ষেত্ৰত মাননিৰূপণ কাৰ্যই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শিকন ফলাফল নাইবা শিকন অৰ্হতা আয়ত্ত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত সামগ্ৰিকভাৱে আগবঢ়াই নিয়ে।
- শিকনৰ বাবে মান নিৰূপণ, শিক্ষাৰ এই বৃহত্তৰ ধাৰণাৰ দিশত মান নিৰূপণ প্ৰক্ৰিয়াটো শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ এক অবিচ্ছেদ্য অংশ।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মান নিৰূপণ নিজৰ বিদ্যালয়ৰ শিক্ষক শিক্ষয়িত্ৰীসকলৰ দ্বাৰাই কৰা উচিত।

8.1 বিদ্যালয়ভিত্তিক মাননিৰূপণ পদ্ধতিৰ মুখ্য দিশসমূহ :

- সমন্বিত শিক্ষণ-শিকন আৰু মান নিৰূপন।
- তথ্য সংগ্ৰহ, প্ৰতিবেদন লিখা আদি কাৰ্য শিক্ষকৰ বোজা হ'ব নালাগে।

- বিদ্যালয়ত ছাত্র-ছাত্রীৰ শিকন অৰ্হতাৰ বিকাশৰ বাবে মুখস্থৰ পৰিবৰ্তে শিশু-কেন্দ্ৰিক আৰু কাৰ্য্যভিত্তিক শিকন-শিক্ষণৰ ওপৰত অধিক প্ৰাধান্য দিয়া।
- শিক্ষকৰ দ্বাৰা ছাত্র-ছাত্রীৰ শৈক্ষিক মাননিৰূপণৰ উপৰি ব্যক্তিগত মাননিৰূপণ আৰু দলগত মাননিৰূপণত গুৰুত্ব দিয়া।
- বিদ্যালয়ত ছাত্র-ছাত্রীৰ অংশগ্ৰহণ আৰু ভাৱ আদান-প্ৰদান প্ৰক্ৰিয়াটো সদায় ভয়মুক্ত আৰু চাপমুক্তভাৱে আগুৱাই নিয়া।
- ছাত্র-ছাত্রীৰ জ্ঞান অৰ্জনৰ পাৰদৰ্শিতাৰ মূল্যায়নতকৈ ছাত্র-ছাত্রীৰ জ্ঞানৰ মাননিৰূপণ আৰু শিকন ফলাফলৰ ওপৰত বেছি গুৰুত্ব দিয়া।
- শিক্ষক আৰু শিক্ষা ব্যৱস্থাটোৰ ওপৰত ছাত্র-ছাত্রীৰ বিশ্বাস জন্মোৱা।
- ছাত্র-ছাত্রীৰ আত্মবিশ্বাস গঢ়ি তোলা।

প্ৰতিফলন : আলোকপাত কৰো আহাঁ

- পৰীক্ষাই কেনেধৰণৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰে?
- বিদ্যালয়ভিত্তিক মাননিৰূপণৰ পৰা ই কেনেকৈ পৃথক?
- বিদ্যালয়ভিত্তিক মাননিৰূপণ আৰু পৰীক্ষাৰ কোনটো অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু প্ৰাসঙ্গিক?

শিশুক এক নিৰ্দিষ্ট শিকন লাভ কৰিবৰ বাবে কিছুমান সুবিধাৰ প্ৰয়োজন আৰু এনে শিকন প্ৰক্ৰিয়া আগবঢ়াই নিবৰ বাবে সিহঁতক সহায় আগবঢ়াব লাগে। অবিৰত আৰু সামগ্ৰিক মূল্যায়ন শিক্ষাৰ অধিকাৰ আইন ২০০৯ৰ আধাৰত প্ৰতিষ্ঠিত। ই এনে এক ব্যৱস্থা য'ত শিক্ষাৰ বিদ্যালয়ভিত্তিক মাননিৰূপণ কৰাৰ উপৰি নিৰ্দিষ্ট ব্যক্তিগত শিকনঘাটি সঠিক সময়ত চিনাক্ত কৰি তাক আঁতৰোৱাৰ বাবে পৰিপুষ্টি আৰু সহায় আগবঢ়াব পাৰি। বিদ্যালয় ভিত্তিক মান নিৰূপণৰ জৰিয়তে আমি বিদ্যালয় পৰ্যায়ত শিক্ষাৰ গুণগত মান সঠিকভাৱে নিৰূপণ কৰিব লাগে। ইয়াৰ উপৰি খণ্ড, জিলা, ৰাজ্যিক আনকি ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়তো শিক্ষাৰ গুণগত মান নিৰূপণ কৰিব লাগে। গতিকে বিদ্যালয়ভিত্তিক মাননিৰূপণ বিদ্যালয়ত প্ৰয়োগ কৰিব লাগে আৰু ইয়াক এনেভাৱে প্ৰয়োগ কৰিব লাগে যাতে ই শিক্ষক অথবা শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত কোনো বোজা নহয়। আমি মনত ৰখা উচিত যে সচৰাচৰ ব্যৱহাৰ কৰা বহুল পৰিসৰত কৰা এটা লিখিত অভিক্ষাই শিশুৰ সামগ্ৰিক ব্যক্তিত্ব বিকাশত প্ৰতিফলন কৰিব নোৱাৰিবও পাৰে। কিন্তু এনে ধৰণৰ বহুল ভিত্তিত কৰা ব্যৱস্থাই আমাৰ বিদ্যালয়, খণ্ড, জিলা পৰ্যায়ত শিক্ষাৰ গুণগত মান নিৰূপণ কৰি আহিছে। পৰিলক্ষিত হৈছে যে, কেন্দ্ৰীয় মূল্যায়ন ব্যৱস্থা আৰু বিদ্যালয়ভিত্তিক মাননিৰূপণে পৃথকভাৱে বিভিন্ন পৰ্যায়ত ইয়াৰ যথাযথ প্ৰয়োগৰ কথা উল্লেখ কৰি আহিছে।

আলোকপাত কৰো আহাঁ

- কেন্দ্ৰীয় মূল্যায়ন আৰু বিদ্যালয়ভিত্তিক মাননিৰূপণৰ কেনেধৰণৰ সুবিধা আৰু অসুবিধা থকা বুলি আপুনি ভাবে?

৫. মাননিৰূপণ— কি, কিয় আৰু কেনেকৈ ?

মান নিৰূপণৰ মুখ্য উদ্দেশ্য হৈছে শিশুৰ শিকন প্ৰয়োজনীয়তা বুজি লৈ সিহঁতক নিজৰ নিজৰ সামৰ্থৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি সবল হোৱাত সহায় কৰা আৰু নিৰ্দিষ্ট শিকন ঘাটি অতিক্ৰম কৰাৰ বাবে সহায় কৰা। মাননিৰূপণ কি, কিয় আৰু কেনেকৈ তাক বুজিবৰ বাবে তলৰ কথাখিনি মন কৰো আহক—

— মান নিৰূপণৰ বৈশিষ্ট্য সমূহ কি কি ?

— মান নিৰূপণে কি উদ্দেশ্য সাধন কৰে ?

এনে ধৰণৰ উপ-ভাগবোৰে বৈশিষ্ট্য সমূহ বিস্তাৰিত কৰে যেনে : শিকন ফলাফলবোৰ, নিৰূপণৰ মূল বৈশিষ্ট্যবোৰ আৰু ইয়াৰ কামবোৰ বিষদভাৱে বৰ্ণনা কৰে যিয়ে বিদ্যালয়ত শিশুৰ শিকন আৰু বিকাশৰ ওপৰত এক বিদ্যালয়ভিত্তিক কাৰ্যব্যৱস্থা হাতত লোৱাত সহায় কৰে।

৬. শিকনৰ ফলাফল : মান নিৰূপণৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ :

শিকন ফলাফলৰ মাননিৰূপণৰ বাবে কেনে ধৰণৰ শিকনৰ প্ৰয়োজন, সেয়া জানিলেই নহ'ব তাৰ উপৰি ফলাফলৰ বৈশিষ্ট্যসমূহো ভাল ধৰণে জানিব লাগিব। বহু ক্ষেত্ৰত আমি দেখা পাওঁ যে, বিষয়ববীয়া সকল বিদ্যালয় ভিত্তিক মান নিৰূপণৰ ক্ষেত্ৰত অধিক স্পষ্ট নহয় আৰু শিক্ষকসকলে পাঠ্যপুথিখনকেই সম্পূৰ্ণ পাঠ্যক্ৰম বুলি মানি লয় আৰু পাঠ্যপুথিৰ শেষৰ ফালে থকা অনুশীলনীৰ পৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মূল্যায়ন কৰে, আনহাতে পৰীক্ষা আৰু দক্ষতা নিৰূপনৰ বাবে কৰা জৰীপত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ শিকনীয় দিশসমূহৰ এটা সুস্পষ্ট ধাৰণা নোহোৱাকৈ তেওঁলোকক বহু বিকল্প প্ৰশ্ন (MCQ) ব্যৱহাৰ কৰি মূল্যায়ন কৰে। নিৰ্দিষ্ট বিষয়ভিত্তিক শিকন ফলাফলসমূহৰ প্ৰতিটো শ্ৰেণীৰ বাবে বেলেগে বেলেগে বিষয়ববীয়া সকলৰ বাবে বা জিলা/ৰাজ্যিক/ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত জনালেই নহ'ব এই মূল্যায়নৰ প্ৰক্ৰিয়াসমূহ বিদ্যালয় ভিত্তিত যেনে :— শিক্ষক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, পিতৃ-মাতৃ, অভিভাৱক-অভিভাৱিকা, বিদ্যালয় পৰিচালনা সমিতি, দায়িত্বশীল/নিষ্ঠাবান কৰ্মীসকলক দায়িত্ব অৰ্পণ কৰিব লাগিব আৰু গুণগত শিক্ষা নিৰূপনৰ বাবে তেওঁলোকক সজাগ কৰাৰ লগতে নিৰ্দেশনা দিব লাগিব। সেইবাবে বহুল অৰ্থত ইয়াকেই ক'ব পাৰি যে বিভিন্ন পৰ্যায়ৰ অংশীদাৰসকলৰ দায়িত্ব আৰু দায়বদ্ধতাবোৰ বুজাই দিয়াৰ লগতে ইয়াক নিশ্চিত কৰিব লাগিব যাতে পাঠ্যক্ৰমৰ বিভিন্ন দিশসমূহৰ ফলাফল সমূহ আশানুৰূপ পাব পাৰি।

শিক্ষণ ফলাফল (LO) ৰ কিছুমান উদাহৰণ তলত দিয়া হ'ল :

- শিকাৰুৱে বয়স অনুপাতে মানুহ, জীৱ-জন্তু আৰু চৰাই-চিৰিকতিৰ খাদ্যৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা কৰিব (তৃতীয় শ্ৰেণী)
- নিত্য প্ৰয়োজনীয় বস্তুৰ উৎপাদন আৰু কিনা-বেচা প্ৰক্ৰিয়া (যেনে- খাদ্য, পানী আৰু বস্ত্ৰ) আদি শিকাৰুৱে বৰ্ণনা কৰিব (চতুৰ্থ শ্ৰেণী)
- বিভিন্ন অঞ্চল, জলবায়ু, সম্পদ (খাদ্য, পানী, বাসস্থান, জীৱিকা) আদিৰ লগত সম্পৰ্ক স্থাপন কৰাৰ উপৰি সাংস্কৃতিক জীৱনত সংযোগ স্থাপন কৰাৰ বাবে শিকাৰুৱে বৰ্ণনা কৰিব। (পঞ্চম শ্ৰেণী)

৭. মান নিৰূপণ

শিকনৰ মান নিৰূপণ :

শিক্ষক মুক্ত আৰু নিৰপেক্ষ কৰিবলৈ হ'লে বিভিন্ন তথ্য সংগ্ৰহ কৰাৰ প্ৰয়োজন। সেই তথ্যসমূহ শিশুৱে শ্ৰেণী কক্ষৰ ভিতৰ আৰু বাহিৰৰ বিভিন্ন ক্ৰিয়া-কলাপৰ দ্বাৰা সংগ্ৰহ কৰিব পাৰিব। এই ক্ৰিয়া-কলাপৰ দ্বাৰা শিশুৱে যি বিষয়সমূহ শিকে সেইবোৰেই হ'ল— জ্ঞান, বোধ, কৌশল, আগ্ৰহ আৰু মনোভাৱ। ইয়াৰ জৰিয়তে শিক্ষকে শিশুসকলৰ শিকন ঘাটি সম্পৰ্কে জানিব পাৰিব আৰু প্ৰয়োজনীয়তা অনুসৰি শিক্ষাদান কৰিব পাৰিব।

এই প্ৰক্ৰিয়াত শিক্ষাৰ্থীসকলক শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ পৰিকল্পনা, পাঠৰ আদান-প্ৰদান আৰু মাননিৰূপণ কাৰ্যৰ সহযোগী হিচাপে প্ৰক্ষেপ কৰা হয় আৰু সেইহেতুকে ইয়াত শিক্ষক আৰু শিক্ষাৰ্থী উভয়কে পৰিপূৰ্তি প্ৰদান কৰা হয়।

এই প্ৰক্ৰিয়াত শিক্ষাৰ্থীসকলক প্ৰয়োজনীয় সুযোগ-সুবিধা প্ৰদান কৰাৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্ব দিয়া হয়, যাতে শিক্ষাৰ্থীসকলে শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ সময়ছোৱাত তেওঁলোকে নিজে কৰা কাৰ্যসমূহ সঠিকভাৱে প্ৰতিফলিত আৰু বিশ্লেষণ কৰিব পাৰে আৰু লগতে নিজৰ দোষ-গুণসমূহ চিনাক্ত কৰিব পাৰে। শিক্ষাৰ্থীসকলক তেওঁলোকে নিজে কৰা কাৰ্যসমূহৰ মান নিৰূপণ নিজে কৰিবলৈ আৰু সেই জ্ঞান সমনীয়া/লগৰীয়া আৰু দলীয় কাৰ্যত প্ৰতিফলিত কৰিবলৈ উৎসাহ যোগাব লাগে।

শিকনৰ মান নিৰূপণ কাৰ্যই শিশুৰ আত্মবিশ্বাস বৃদ্ধি কৰে আৰু লগতে জীৱনজোৰা শিকনৰ বাবে দক্ষতা বৃদ্ধি কৰে। ই শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেৰেই সম্পন্ন হয়।

শিকনৰ মান নিৰূপণঃ—

- পাঠ্যক্ৰমৰ নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্যসমূহৰ ভিত্তিত শিকাৰুৰ শিকন দক্ষতা (প্ৰক্ৰিয়া কৌশল, শিকন সংকেত আৰু শিকন ফল) জুখিবৰ বাবে এই প্ৰক্ৰিয়াটো ব্যৱহাৰ কৰা হয়।
- পাঠ্যক্ৰমৰ বিদ্যায়তনিক আৰু সহবিদ্যায়তনিক ক্ষেত্ৰত কোনোধৰণৰ বিভাজন নকৰাকৈ পাঠ্যক্ৰমৰ বিভিন্ন দিশত যেনে- পাঠ্যক্ৰমৰ লক্ষ্য, জ্ঞান অৰ্জনৰ কৌশল, মনোযোগ, অনুভূতি আৰু অভিৰোচনৰ দ্বাৰা সৰ্বাত্মক

ধাৰণা প্ৰদানৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হয়।

- শিক্ষকসকলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান বিভিন্ন সময়ত ব্যক্তি বিশেষ/গোট/স্ব-মূল্যায়ন/সমনীয়াৰ দ্বাৰা মূল্যায়ন আদি সময়ত গোটোৱা নথি-পত্ৰৰ সহায়ত লিপিবদ্ধ কৰে।

প্ৰতিগৰাকী শিশুৰ একোটা শৈক্ষিক তথ্য পঞ্জী থকাটো বাঞ্ছনীয়, যিটোৱে সেই শিশুগৰাকীৰ পূৰ্বৰ ফলাফলৰ সৈতে বৰ্তমানৰ ফলাফলৰ তুলনা কৰাত সহায়ক হয়। শিক্ষকগৰাকীয়ে প্ৰতিগৰাকী শিশুৰ শিকন অগ্ৰগতিৰ তদাৰক কৰিবলৈ এই পৰ্যৱেক্ষণসমূহ সময় সুবিধা সাপেক্ষে লিপিবদ্ধ কৰি যাব পাৰে (ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দিনলিপি, লগবুক, শিশুৰ টোকা বহীত লিখা মন্তব্য, Work Sheet, প্ৰকল্প আদি)। অৱশ্যে এই ফলাফলসমূহ শিক্ষক গৰাকীয়ে অৰ্থপূৰ্ণভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা উচিত যাতে শিকনসকলে তেওঁলোকৰ শিকন আৰু অগ্ৰগতি বৃদ্ধি কৰিব পাৰে।

এই পৰিপ্ৰেক্ষিতত ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক অনুসন্ধান আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদে (NCERT) এক পদক্ষেপ হাতত লৈছে। পাঠ্যক্ৰমৰ লক্ষ্য পূৰণৰ ক্ষেত্ৰত, শিকন ফলাফলৰ ওপৰত প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত পাঠ্যক্ৰমৰ সকলো দিশতে পাঠ আদান-প্ৰদানৰ কৌশলৰ ক্ষেত্ৰত উপযুক্ত পদক্ষেপ লোৱা হৈছে যাতে ইয়াৰ লগত জড়িত বিভিন্ন বিষয়বস্তুৰ বিষয়ে বিশেষকৈ শিক্ষকসকলে শিক্ষণ-শিকনৰ লক্ষ্যৰ দিশত থকা সংযোগসমূহ জানিব পাৰিব। আৰু শিক্ষণ-শিকনক আকাংক্ষিত লক্ষ্যলৈ লৈ যাব পাৰিব।

আলোকপাত কৰোঁ আহক

- আপোনাৰ ৰাজ্যৰ অথবা কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলৰ পাঠ্যক্ৰমৰ যিকোনো এটা বিষয় বা শ্ৰেণীৰ শিকন ফলাফল বিবেচনা কৰক, যিসমূহ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদৰ নথিসমূহত উল্লেখ কৰা আছে। এই বিষয় দুটাৰ মাজত কেনেধৰণৰ সম্পৰ্ক আছে বুলি আপুনি ভাবে?
- যিকোনো এটা বিষয় আৰু শ্ৰেণীৰ বিষয়বস্তু এটা নিৰ্বাচন কৰি শিকন ফলাফলসমূহ তালিকাভুক্ত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰক।

৭. মান নিৰূপণৰ কৌশলৰ বাবে বিদ্যালয়ভিত্তিক মান নিৰূপণ :

বিদ্যালয় ভিত্তিক মান নিৰূপণৰ বাবে লোৱা ব্যৱস্থা সমূহ :—

সাধাৰণতে মান নিৰূপণত বহুলভাৱে ব্যৱহাৰ হোৱা ব্যৱস্থাসমূহ হ'ল— পৰ্যৱেক্ষণ, সাক্ষাৎকাৰ, স্ব-মূল্যায়ন, দলগত কাৰ্যৰ মান নিৰূপণ, সমনীয়াৰ দ্বাৰা মান নিৰূপণ, পৰিপুষ্টি, শুদ্ধ আৰু বিশ্বাসযোগ্য মান নিৰূপণ, প্ৰদত্ত কাৰ্য, সাধুকোৱা, তথ্য পঞ্জীৰ মান নিৰূপণ, পোৰ্টফলিয়ৰ মান নিৰূপণ, অভিনয়, কৃত্ৰিম অৱস্থা, পৰীক্ষা নিৰীক্ষা, বিশেষ সংৰক্ষিত তথ্য, নিৰীক্ষণ তালিকা, মান নিৰূপণ সূচী, বিশেষ দলগত (Focus Group) আলোচনা আদি। বিদ্যালয়ৰ সহায়ক হোৱাকৈ মান নিৰূপণৰ কিছুমান ব্যৱস্থা তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

৭.১ স্বশিকনৰ বাবে মান নিৰূপণ

স্বশিকনৰ মান নিৰূপণৰ বাবে বিভিন্ন ধৰণৰ অভীক্ষা হাতত ল'ব পাৰি। যেনে— অভীক্ষা (লিখিত/মৌখিক), সৃজনীমূলক লিখন (ৰচনা, গল্প-কবিতা), ছবি অধ্যয়ন, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা, ব্যক্তিগত প্ৰকল্প, ছবি অঁকা, হাতৰ কাম আদি। যদিও ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক অনুসন্ধান আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদে বিভিন্ন পাঠ্যপুথিত এনেবোৰ সুবিধা প্ৰদান কৰিছে, তথাপিহে আগৰ পৰম্পৰাগত শ্ৰেণী পৰীক্ষা, বিদ্যালয় কেন্দ্ৰীক পৰীক্ষা অনুষ্ঠিত কৰাটোহে আমাৰ শিক্ষক আৰু ইয়াৰ লগত জড়িত বিষয়ববীয়াসকলে পচন্দ কৰাটো পৰিলক্ষিত হৈছে। এনেধৰণৰ কাম নিৰূপণৰ ক্ষেত্ৰত যদিওবা বহুতো সীমাবদ্ধতা আছে, আমি প্ৰায়েই দেখা পাওঁ যে শিক্ষক আৰু ইয়াৰ লগত জড়িত বিভিন্ন বিষয়ববীয়াসকলে এনে মান নিৰূপণক অতি সহজলভ্য আৰু পৰম্পৰাগত ভাৱে ব্যৱহাৰ কৰি অহা দেখা গৈছে। লিখিত পৰীক্ষাত অতি বেছিকৈ ব্যৱহাৰ হোৱা মান নিৰূপণৰ সঁজুলি, যিয়ে শিশুৰ শিকনৰ অৰ্থপূৰ্ণ আৰু প্ৰকৃত তথ্যৰ যোগান ধৰে, সেইবাবে শিক্ষক আৰু ইয়াৰ লগত জড়িত বিষয়ববীয়াসকলে ইয়াৰ এক নিৰ্দিষ্ট কৌশল আৰু অৱস্থাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি যুক্তিযুক্ত আৰু ন্যায্যসঙ্গতভাৱে মাননিৰূপণ কৰিব লাগে।

আলোকপাত কৰোঁ আহক :

- গতানুগতিক লিখিত পৰীক্ষাত সামগ্ৰিক মূল্যায়নৰ সকলো শিকন ফলাফলসমূহৰ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি নে?
- আমি শিশুসকলৰ নিজ নিজ উদ্দেশ্যক আগত ৰাখি সামাজিক আৰু আৱেগিক দিশবোৰৰ (কৌশল আৰু মনোৱস্থা) মান কেনেদৰে নিৰূপন কৰিব পাৰোঁ?
- শিকন আৰু বিকাশৰ বিভিন্ন মাত্ৰা (প্ৰজ্ঞাত্মক, সামাজিক-আৱেগিক, আৰু মনোস্থলন) আৱৰি সামগ্ৰিক মূল্যায়ন কৰিব পৰা পদ্ধতিসমূহ বাচনি কৰা উদাহৰণসহ বিস্তৃতভাৱে লিখক। পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ পাঠ্যপুথিখনত থকা অনুশীলনীবোৰ চালে বুজি পোৱা সহায় হ'ব।
- শুকান পাত ব্যৱহাৰ কৰি তোমাৰ টোকাবহীত বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ প্ৰাণীৰ ছবি প্ৰস্তুত কৰা।
- গছৰ পাতৰ আৰু গা-গছৰ ঘঁহা ছাপ লোৱা। এইকেইটা একে নে বেলেগ বেলেগ? কোনটোৱে ভাল মুদ্ৰা প্ৰদান কৰিছে? কোন কেইটাৰ ঘঁহি ছাপ লোৱাটো কঠিন? আৰু কিয়?
- তোমাৰ আশেপাশে থকা বস্তুবোৰ লক্ষ্য কৰা। কোনকেইটাৰ মাজত পাত আৰু ফুলৰ বিন্যাস আছে?
- তুমি দেখা কেইবিধমান উদ্ভিদৰ নাম লিখা। কেইটামান এনেকুৱা নাম লিখা যিবোৰৰ নাম তুমি শুনিছা কিন্তু কেতিয়াও দেখা নাই।

- তোমাৰ ঘৰ বা বিদ্যালয়ৰ ওচৰত থকা এডাল গছ বাছি লোৱা আৰু ইয়াৰ লগত বন্ধুত্ব স্থাপন কৰা। তুমি গছডালৰ কিবা বিশেষ নাম দিব বিচাৰিছা নেকি? গছ বন্ধুৰ বিষয়ে আৰু কিবা কিবি বিচাৰি উলিওৱা আৰু তোমাৰ বন্ধুবৰ্গৰ লগত বন্ধুৰ বিষয়ে ভাব বিনিময় কৰা।
- কিছুমান বয়োজ্যেষ্ঠ ব্যক্তিক সোধা যে; তেওঁলোকে এনেকুৱা কিছুমান গছৰ নাম জানে নেকি, যিবোৰ তেওঁলোকৰ বাল্যৰস্থাত দেখিছে কিন্তু আজিকালি দেখিবলৈ নাই।
- পানীৰ প্ৰয়োজন হোৱা দহটা কামৰ নাম লিখা। পানী কম ব্যৱহাৰ হোৱা কামৰ পৰা বেছি ব্যৱহাৰ হোৱা কামলৈ একাদিক্ৰমে সজ্জিত কৰা।
- তুমি শুনা বা দেখা নদীসমূহৰ নাম লিখা। তোমাৰ গাঁও বা নগৰখনৰ মাজেৰে কোনো নৈ বৈ গৈছে নেকি? যদি গৈছে নৈখনৰ নাম লিখা।
- নিজৰ ঘৰত তুমি ক'ৰ পৰা পানী পোৱা? পানী কোনে সংগ্ৰহ কৰে বা জমা কৰে?
- তলত দিয়া ছবিবোৰলৈ চোৱা। দুয়োটা পৰিয়ালৰ লোকসকলে কেনেকুৱা ধৰণৰ কাম কৰি আছে?
- তোমাৰ পৰিয়ালটো ইয়াৰ কোনোবা এটাৰ নিচিনা নেকি? যদি হয় কোনটো পৰিয়াল? তোমাৰ পৰিয়ালটো কেনেকৈ তেওঁলোকৰ দৰে হয়?
- এই কামটো তোমাৰ ঘৰত কোনে কৰে? আৰু তোমাৰ বন্ধুৰ ঘৰত কোনে কৰে?
- তুমি তোমাৰ পৰিয়ালৰ সদস্যৰ লগত খেল খেলানে? কি খেল খেলা আৰু কাৰ লগত?

যেতিয়া তুমি অসুস্থ হোৱা, গছৰ পৰা পোৱা ঔষধ ব্যৱহাৰ কৰানে? যদি কৰা কেনেকৈ কৰা?
আঘাতপ্ৰাপ্ত হ'লে .....
পেটৰ বিষ হ'লে .....
চৰ্দি বা কাহ হ'লে .....
দাঁতৰ বিষ হ'লে .....

কাৰ্য	তোমালোকৰ ঘৰত কোনে কৰে?	তোমালোকৰ বন্ধুৰ ঘৰত কোনে কৰে?
ৰন্ধন, বাচন-ধোৱা, ঝাৰু দিয়া, বজাৰ কৰা, পানী ভৰোৱা		

আমি চাওঁ আহা

- এইবোৰৰ মাজত কোন কেইটাৰ লিখিত মূল্যায়ন ল'ব পৰা যায়।
  - কোন কেইটাৰ মৌখিক মান নিৰূপন কৰিব পৰা যায়।
  - কোনকেইটা দিশত বিদ্যালয়ভিত্তিক মান নিৰূপণ অথবা কেন্দ্ৰীয় পৰীক্ষা অথবা দুয়োটাই কৰিব পাৰি।
  - ইয়াত এনেকুৱা কিবা অনুশীলন আছে নেকি, যিকেইটাৰ লিখিত অথবা মৌখিক মূল্যায়ন কৰি মান নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰি? যদি হয়, কোনবিলাক কৌশল ব্যৱহাৰ কৰি মান নিৰূপন কৰিব পাৰি আৰু কেনেকৈ?
  - শিকন ফলাফলৰ বিষয়ে তুমি ভাবা। স্থানীয়ভাৱে উপলব্ধ সামগ্ৰীৰে আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰি উদ্ভিদ, জীৱ-জন্তু, প্ৰাপ্তবয়স্ক আৰু বিশেষ ভাৱে সক্ষম লোকৰ প্ৰতি সংবেদনশীলতা দেখুওৱা।
- শিকন ফলাফলৰ কাৰণে তিনিমহীয়া, বছৰেকীয়া লিখিত পৰীক্ষাৰ কাৰণে কিছুমান আৰ্হি প্ৰশ্ন প্ৰস্তুত কৰা।
- শিশুসকলৰ শ্ৰেণীভিত্তিক পাঠটো যদি বাস্তৱ জীৱনৰ লগত সামঞ্জস্য থাকে তেনেহ'লে বুজাত সুবিধা হ'ব আৰু তেওঁলোকে পাঠ্যপুথিৰ জ্ঞানখিনি বেলেগ বুলি অনুভৱ নকৰে।
- পাঠ্যক্ৰমত অন্তৰ্ভুক্ত ধাৰণা আৰু বিষয় বস্তুৰ সমস্যাসমূহৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ নিজস্ব অভিজ্ঞতাসমূহ প্ৰতিফলিত কৰিবলৈ পোৱা সুবিধাসমূহে তেওঁলোকৰ শিকন সুদৃঢ় কৰে যিহেতু এই ধাৰণাসমূহে, প্ৰসংগ বিষয়বোৰ আৰু শিকন স্তৰৰ মাজত সংযোগ স্থাপনৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে।

NCERT ৰ পাঠ্যপুথিত এনেকুৱা অনুশীলন আছে য'ত ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে নিজৰ অভিজ্ঞতাৰে উত্তৰ দিব লাগে। য'ত পাঠ্যপুথিত থকা তথ্যবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পোনপটীয়া ভাবে ক'ব নিবিচাৰে, তেতিয়া নিজৰ অভিজ্ঞতাৰে দিব লাগে। এনে ধৰণৰ প্ৰশ্ন বিলাকে বহু বিকল্প প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়াত সুযোগ দিয়ে। কিয়নো কোনো এটা উত্তৰ শুদ্ধ নহয়। সেয়েহে এই বিলাকক বিদ্যালয়ভিত্তিক মান নিৰূপণৰ ক্ষেত্ৰত ফলপ্ৰসূভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। কিন্তু এককভাৱে প্ৰকাশিত কেন্দ্ৰীয় নিৰূপণ ব্যৱস্থা বৃহৎ পৰিমাণত থাকে। য'ত উত্তৰ বিলাক দিয়া থাকে। তাতে এইটো ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰিবও পাৰি। উদাহৰণ স্বৰূপে, যিবোৰ প্ৰশ্ন দিয়া হৈছে তাৰ প্ৰত্যেকটোৰ প্ৰথম বিকল্প উত্তৰটো শিশু জনৰ নিজৰ অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি থাকিব। দ্বিতীয়টো মুখস্থ বিদ্যাৰ ওপৰত হ'ব পাৰে।

A - 1 : তুমি কি কি যানবাহনত ভ্ৰমণ কৰিছা, নামবোৰ কি কি ?

A - 2 : তিনিখন কৈ দুচকীয়া, তিনিচকীয়া আৰু চাৰিচকীয়া বাহনৰ নাম লিখা।

B - 1 : এডাল গছৰ তলত কিছু সময় কটোৱা। তাত তুমি দেখা পোৱা চৰাই চিৰিকতি, পোক-পতংগ আদিৰ নাম লিখা।

ডালত .....

পাতত .....

গা-গছত .....

B - 2 : গছত বাস কৰা প্ৰাণীৰ নাম লিখা।

C - 1 : পানী ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা আৰু পানী ব্যৱহাৰ নকৰাকৈ কৰিব পৰা চাৰিটা কাৰ্যৰ নাম লিখা।

C - 2 : পানী ব্যৱহাৰ কৰা কিছুমান কাৰ্যৰ নাম লিখা।

আমি চাওঁ আহা

এই প্ৰশ্নবিলাকৰ বিষয়ে তুমি কি বুজি পাইছা ?

(ক) যেতিয়া তোমাৰ ভোক লাগে কেনেকুৱা অনুভৱ কৰা ? তুমি কেনেকৈ বৰ্ণনা কৰিবা ? ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰয়োজন অনুসৰি প্ৰস্তুত কৰি ল'ব লাগে ক্ৰিয়া-কলাপত সন্নিবিষ্ট ধাৰণা পাঠ্যপুথিৰ বাহিৰৰ পৰাও ল'ব পাৰে।।

উদাহৰণস্বৰূপে— পাঠ্যপুথিত তলত উল্লেখ কৰা প্ৰশ্নসমূহ সন্নিবিষ্ট কৰা হ'ল। যিবোৰ বিভিন্ন শিক্ষকে বিভিন্ন ধৰণে গ্ৰহণ কৰে।

প্ৰশ্ন নং-১ (ক) তোমাৰ ঘৰৰ কোনবোৰ বস্তুৱে পকা আৰু কেচা আমক বুজায়?

প্ৰশ্ন নং-১ (খ) তোমাৰ ঘৰৰ কোনবোৰ বস্তুৱে পকা বা কেঁচা কল/নাৰিকলক বুজাব পাৰে?

প্ৰশ্ন নং-১ (গ) তোমাৰ ঘৰত এইবোৰ বস্তু কেনেদৰে প্ৰস্তুত কৰিবা?

- নাৰিকলৰ লাডু
- গুৰৰ লাডু
- চুঙা পিঠা

প্ৰশ্ন নং-১ (ঘ) তোমাৰ ঘৰত এইবোৰ বস্তু কেনেদৰে প্ৰস্তুত কৰিবা?

- ভাপৰ পিঠা
- আমৰ আচাৰ
- তিলৰ লাডু

যি কোনো প্ৰশ্নকাকত কেন্দ্ৰীয়ভাৱে ৰাজ্যিক, জিলা বা খণ্ড পৰ্যায়ত প্ৰস্তুত কৰা হয় যাৰ আধাৰত কেন্দ্ৰীয়ভাৱে মান নিৰূপণ নকৰিবও পাৰে।

৭.২ দলীয় শিকনৰ মান নিৰূপণ

দলীয় ভিত্তিক মান নিৰূপণ কৰিবৰ বাবে শিক্ষকে নিশ্চয় লক্ষ্যৰ পিছত থাকিব লাগিব। ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমন, কৰ্ম শিক্ষা জৰীপকৰন, (আৰ্হি প্ৰস্তুত, ৰং প্ৰস্তুত), পৰ্যবেক্ষণ, প্ৰকল্প আদি উপযুক্ত সা-সুবিধাবোৰৰ মান নিৰূপণৰ কৌশলবোৰ সামাজিক কৌশলৰ দৰে হোৱাটো বাঞ্ছনীয়। উদাহৰণস্বৰূপে— এটা দলীয় কাৰ্যৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰা হ'ল—

জৰীপকৰণ : তোমালোকৰ বিদ্যালয়ৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ স্বাভাৱিক পোহৰৰ হিচাপ দৰ্শন, বায়ু সঞ্চালনৰ যতন, পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা আৰু বিশেষভাৱে সক্ষম সকলৰ সা-সুবিধাৰ হিচাপ।

পঞ্চম শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত এই কাৰ্য সমাপনৰ বাবে তেওঁলোকক শিক্ষকে চাৰিটা দলত বিভক্ত কৰিব লাগিব।

- দল I — তোমাৰ শ্ৰেণীকোঠাত প্ৰাকৃতিক পোহৰ কেনেকৈ সোমায় পৰ্যবেক্ষণ কৰা।
- দল II — ভিন ভিন শ্ৰেণী কোঠাৰ বায়ু সঞ্চালনৰ সুবিধাসমূহৰ পৰ্যবেক্ষণ কৰা।
- দল III — বিদ্যালয়ৰ পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা ঠাৱৰ কৰা বা নিৰ্ণয় কৰা।
- দল III — বিশেষভাৱে সক্ষম ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলৰ সা-সুবিধাসমূহৰ মান নিৰূপণ কৰা।

প্ৰতিটো দলকে নিজৰ দলৰ সদস্যসকলৰ মাজত নিৰ্ধাৰিত কাম যেনে— প্ৰশ্ন প্ৰস্তুত কৰা, নিৰীক্ষণ/পৰ্যবেক্ষণ কৰা, নথিযুক্ত কৰা আদি কামসমূহ ভাগ-বতৰা কৰিবলৈ ক'ব। শিক্ষকে এই কাৰ্য প্ৰণালীত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সহায় কৰিব।

পৰ্যবেক্ষণ আৰু নথিভুক্তকৰণ

প্ৰাকৃতিক পোহৰৰ সোমোৱাৰ বাট

- বিদ্যালয় গৃহটিত পৰ্যাপ্ত পৰিমাণৰ খিৰিকী আছেনে?
- শ্ৰেণীকোঠালৈ সোমোৱা প্ৰাকৃতিক পোহৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লিখা-পঢ়াৰ বাবে পৰ্যাপ্তনে?
- খিৰিকীৰ ফলকসমূহ পৰিষ্কাৰ হয়নে?
- খিৰিকীসমূহ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলৰ সন্মুখফাল বা পিছফালে সংস্থাপন কৰাৰ পৰিৱৰ্তে তেওলোকৰ বহা আসনৰ সোঁফাল বা বাওঁফালে (বাওঁফালে বেছি গ্ৰহণযোগ্য) সংস্থাপন কৰা হৈছেনে?
- বাহিৰৰ ফালৰ লতা জাতীয় উদ্ভিদ, গছ-গছনিয়ে শ্ৰেণী কোঠাৰ ভিতৰলৈ পোহৰ সোমোৱাত বাধাৰ সৃষ্টি কৰিছে নেকি?
- শ্ৰেণী কোঠাৰ ভিতৰভাগ ডাঠ বা ছায়াচ্ছন্ন ৰঙেৰে অংকিত কৰা হৈছে নেকি?
- শ্ৰেণী কোঠাবোৰত স্বাভাৱিক পোহৰৰ পৰিপূৰককৈ কৃত্ৰিম পোহৰৰ ব্যৱস্থা কৰাৰ প্ৰয়োজন হৈছে নেকি?
- প্ৰতিটো শ্ৰেণী কোঠাত কিমানটাকৈ বৈদ্যুতিক পইণ্টৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে?
- আটাইবোৰ বৈদ্যুতিক পইণ্ট কাৰ্যক্ষম অৱস্থাত আছেনে?

বায়ু সঞ্চালন সুবিধাৰ/পৰ্যবেক্ষণ

- তোমালোকৰ শ্ৰেণী কোঠাৰ ভিতৰলৈ বায়ু সঞ্চালনৰ বাবে ব্যৱহাৰ হোৱা উৎসসমূহ কি কি?
- তোমালোকৰ শ্ৰেণী কোঠাত কিমান সংখ্যক দুৱাৰ, খিৰিকী আৰু ভেণ্টিলেচনৰ ব্যৱস্থা আছে।
- সেইবোৰ সকলো সময়তে বন্ধ বা খোলা হৈয়ে থাকে নেকি?
- তোমালোকৰ শ্ৰেণী কোঠাবোৰত দীঘে-পথালিয়ে ভেণ্টিলেচন (Cross Ventilation)ৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে নে?
- দুৱাৰ, খিৰিকী আৰু ভেণ্টিলেচনসমূহৰ অৱস্থান কি?
- শ্ৰেণী কোঠাৰ দুৱাৰসমূহ একেখন বেৰতে আছে নেকি?
- খিৰিকী/ভেণ্টিলেচনসমূহ দুৱাৰবোৰ থকা বেৰৰ বিপৰীত বেৰত আছেনে?
- ভেণ্টিলেচনবোৰ চিলিঙৰ নিচেই ওচৰত বা বেৰৰ ওপৰৰ অংশত আছেনে?

পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতাৰ পৰ্যবেক্ষণ :

- শ্ৰেণী কোঠাসমূহ কোনে পৰিষ্কাৰ বা ছাফা কৰে?

- কিমান সঘনাই শ্ৰেণীকোঠাসমূহ পৰিষ্কাৰ বা ছাফা কৰা হয়?
- * শ্ৰেণীকোঠাৰ কিছু অংশ সেমেকা বা দাগযুক্ত নেকি?
- * শ্ৰেণীকোঠাত ডাষ্টবিনৰ ব্যৱস্থা আছেনে?
- * শ্ৰেণীকোঠাত জাৰৰ-জোঁথৰ সিঁচৰতি হৈ আছে নেকি?

বিশেষভাৱে সক্ষম লোকৰ বাবে যথোপযুক্ত ব্যৱস্থাৰ পৰ্যবেক্ষণ :

- * আপোনালোকৰ বিদ্যালয়ৰ কোনো ছাত্ৰ-ছাত্ৰী বা কৰ্মচাৰী বিশেষভাৱে সক্ষম নেকি?
- * যদি হয়, স্কুলৰ আন্তঃগাঁঠনিত তেওঁলোকৰ বাবে কি কি সুবিধা প্ৰদান কৰা হয়?
- * তেওঁলোকৰ বাবে স্কুলত উপযুক্ত ৰেম্পৰ ব্যৱস্থা আছে নেকি?
- * উক্ত ৰেম্পসমূহ উপযুক্ত সামগ্ৰীৰে নিৰ্মিত নে? ইয়াৰ ঢাল Wheel Chair চলাচলৰ বাবে উপযুক্তনে?
- * বিশেষভাৱে সক্ষম লোকৰ বাবে শৌচাগাৰৰ ব্যৱস্থা আছেনে?
- * বিদ্যালয়ৰ মজিয়া আৰু আচবাবসমূহ তেওঁলোকৰ প্ৰয়োজন অনুপাতে উপযুক্তনে? এইবোৰে আমাক চিন্তা আৰু ইয়াৰ প্ৰতিফলনৰ বাবে যথোপযুক্ত সুযোগ দিছে। এই সন্দৰ্ভত কেইটামান প্ৰশ্ন দিয়া হৈছে।

চিন্তা, প্ৰতিফলন আৰু কাৰ্য

- শ্ৰেণীকোঠাসমূহ পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্ন নহয় কিয়? শ্ৰেণীকোঠাসমূহ পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নকৈ ৰখাত শিক্ষক তথা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল কেনে ধৰণৰ সমস্যাৰ সন্মুখীন হৈছে? এই সমস্যা সমাধানৰ ক্ষেত্ৰত আপুনি কি পৰামৰ্শ আগবঢ়াব?
- শ্ৰেণীকোঠাসমূহত মুকলি বতাহ চলাচলৰ ক্ষেত্ৰত কোনবোৰ সমস্যাই দেখা দিছে?
- আমাৰ বিদ্যালয়খন কিদৰে বিশেষভাৱে সক্ষমসকলৰ বাবে সহায়ক হ'ব পাৰে?
- এই জৰীপত সন্নিৱিষ্ট কৰা সমস্যাবোৰ অতিক্ৰম কৰিবলৈ কি ব্যৱস্থা অৱলম্বন কৰিব পাৰি?
- ধাৰণা আৰু চিন্তাসমূহ নিৰ্বাচনৰ জৰিয়তে কিদৰে আপোনাৰ সহায়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কাৰ্যপন্থা অৱলম্বন কৰিব পাৰে?
- কাৰ্যপন্থাসমূহ অৱলম্বন কৰিবলৈ কৰ্তৃপক্ষৰ হাতত বিকল্প কি আছে? বিচাৰ কৰিব?
- অভিযোগসমূহ কৰ্তৃপক্ষৰ জ্ঞাত কৰিবলৈ আপুনি কেনেদৰে সহায় কৰিব?

উপৰোক্ত প্ৰশ্নাৱলীত শিক্ষকসকলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সহায় কৰিব পাৰে। প্ৰতিটো গোটে ইয়াৰ নিজস্ব প্ৰতিবেদন সমগ্ৰ শ্ৰেণীকোঠাত উপস্থাপন কৰিব। উক্ত কাৰ্যসমূহ ৰুব্ৰিকছ (Rubrics)ৰ ব্যৱহাৰৰ জৰিয়তে ত্ৰি বিন্দু স্কেলত মূল্যায়ণ কৰিব পাৰি যাতে এজন শিক্ষকে নিজেই বা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অন্তৰ্ভুক্ত কৰি উক্ত কাৰ্যসমূহ ৰূপাংকন কৰিব পাৰে।

মাপকাঠী	স্তৰ ১	স্তৰ ২	স্তৰ ৩
প্ৰশ্ন নিবন্ধন	সমনীয়াৰ সহায়ত প্ৰশ্ন নিবন্ধন	নিজাকৈ তেওঁলোকক নতুন প্ৰশ্ন নিবন্ধন কৰোৱা আৰু শিক্ষক আৰু সমনীয়াৰ সহায়ত চূড়ান্ত কৰা	স্বাধীন ভাবে/মুকলি মুৰীয়াকৈ প্ৰশ্ন নিবন্ধন
তথ্য সংগ্ৰহ	প্ৰশ্ন সোধা আৰু উত্তৰ	সুশৃংখলভাৱে সংগৃহীত	সুশৃংখলভাৱে নথিভুক্ত
তথ্য নথিভুক্ত	উত্তৰসমূহ নথিভুক্ত কৰা সাংগঠনিক নহয়	সুশৃংখলভাৱে সংগৃহীত বাতৰিসমূহ নথিভুক্ত কৰা	সুশৃংখলভাৱে নথিভুক্ত কৰা আৰু খবৰসমূহ উপস্থাপন কৰা
মন্তব্য অংকন	বাতৰিসমূহৰ সংজ্ঞা তৈয়াৰ কৰা	যথাযথ অৰ্থ অংকন কৰা	যুক্তিপূৰ্ণভাৱে ব্যাখ্যা কৰা আৰু অৰ্থ নিৰূপণ কৰা
প্ৰতিবেদন	প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত কৰাৰ অনিশ্চয়তা উপস্থাপনৰ সময়ত কেতিয়াবা আনৰ সৈতে কাম কৰাত অসুবিধা	প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত কৰা আৰু আত্মবিশ্বাসেৰে উপস্থাপন কৰা	সামূহিকভাৱে প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত কৰা সংগৃহীত প্ৰতিবেদন আৰু যুক্তিৰে আত্মবিশ্বাসেৰে ব্যাখ্যা কৰা
সমূহীয়া কাম	কেতিয়াবা আনৰ সৈতে কাম কৰাত অসুবিধা	দলত শান্তিৰে কাম কৰা	দলত শান্তিৰে কাম কৰা আৰু আনকো সহায় কৰা

স্তৰ ১ উল্লিখিত কাৰ্য আৰু ফলাফলসমূহৰ বাবে শিক্ষক আৰু প্ৰাপ্তবয়স্কৰ সমৰ্থন অতিকৈ প্ৰয়োজনীয়।

স্তৰ ২ উল্লিখিত কাৰ্য আৰু ফলাফলসমূহৰ বাবে শিশুসকলে পৰিৱেশন কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব সঁহাৰি আৰু সমৰ্থনৰ জৰিয়তে।

স্তৰ ৩ উল্লিখিত কাৰ্য আৰু ফলাফলসমূহৰ বাবে নিয়মীয়া সহযোগৰ সৈতে শিশুৱে স্বাধীনভাৱে কাম কৰিব পাৰিব।

সেয়েহে শিকন আৰু মান নিৰূপনত দলীয় কাৰ্য এক গঠনমূলক আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰক্ৰিয়া। এইক্ষেত্ৰত কামসমূহ কৰিবলৈ শিশুৰ এক দীৰ্ঘকালীন সময়ৰ প্ৰয়োজন হ'ব পাৰে। প্ৰয়োজনত একেৰাহে দিন আৰু সপ্তাহলৈ, আৰু এইসমূহৰ ওপৰত শ্ৰেণীকক্ষত বাধা আৰোপ কৰিব নোৱাৰিবও পাৰে আৰু প্ৰয়োজনত স্কুলৰ পৰিসীমাৰ বাহিৰত হ'ব পাৰে। এনেধৰণৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰা হ'ল।

- আপোনাৰ স্কুল/ঘৰ/ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ পানীৰ অপচয়ৰ হিচাপ।

- যোৱা তিনিমাহত আপোনাৰ অঞ্চলত কিমান মানুহ কোনো বিশেষ ৰোগত আক্ৰান্ত হৈছে তাৰ অতি কমেও ১৫ টা পৰিয়ালৰ ওপৰত এক জৰীপ প্ৰস্তুত কৰা।

চিন্তা কৰি চাওঁ আহক :

- আপুনি কি ভাবে এই কাৰ্যৰ বিষয়ে? আপুনি বিবেচনা কৰিবনে নে এয়া এক শিক্ষণ-শিকন আৰু নিৰূপণৰ প্ৰক্ৰিয়া?
- শিকন কি ধৰণৰ হ'ব পাৰে? কেনে ধৰণৰ কৌশলগত প্ৰক্ৰিয়া আৰু মনোবৃত্তি/মানসিকতা এনে ধৰণৰ কিছুমান কাৰ্যৰ জৰিয়তে বৃদ্ধি কৰিব পাৰি।
- শিকন ফলাফলৰ লক্ষ্য সন্নিৱিষ্ট কৰা?
- বিভিন্ন বিষয় আৰু তাৰ মাপকাঠী নিৰূপণ কৰিবৰ বাবে কিছুমান দলীয় কাৰ্যৰ ৰূপাংকণ। লগতে এইবোৰৰ জৰিয়তে শিকনীয় ফলাফলসমূহ চিনাক্তকৰণ।

নিৰূপণৰ কৌশলসমূহ এনে হ'ব লাগে যাতে আমি শিশুৰ পাঠ্যক্ৰমৰ পৰিসৰৰ ভিতৰত শিকন আৰু উন্নয়নৰ সঠিক তথ্য প্ৰকাশ কৰিব পাৰোঁ।

আমি দেখিছো যে নিৰূপণ কেৱল এক পৰিমাণৰ মাপকাঠী নহয়, ই অনুদিত কৰে শিক্ষা আৰু উন্নয়নৰ সামগ্ৰিক উৎকৰ্ষণ, যি জ্ঞান, দক্ষতা আৰু মানসিক বিকাশক নিৰবিচ্ছিন্ন প্ৰক্ৰিয়া হিচাপে চলাই যোৱাত সহায় কৰে। মান নিৰূপণৰ লগত সংশ্লিষ্ট কৰা শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াই নতুন শিক্ষণ পদ্ধতি যাৰ প্ৰয়োগ আৰু অভিজ্ঞতাক শিশুসকলে হাত-কামে প্ৰয়োগ কৰিব পাৰে। মান নিৰূপণৰ লগতে সংশ্লিষ্ট কৰা শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়া উৎকৃষ্ট মানৰ কৰি ইয়াৰ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াক সুযোগ প্ৰদান কৰে, কিদৰে নতুন শিকন প্ৰক্ৰিয়াক উৎকৃষ্ট মানৰ কৰি ইয়াৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰী কি দৰে সেই শিক্ষা হাতে-কামে প্ৰয়োগ কৰিছে। ইয়ে শিশুসকলৰ মান নিৰূপণ প্ৰক্ৰিয়াকেন্দ্ৰিক আৰু ভিত্তিহীন কৰি তোলে আৰু শিকন ফলাফল প্ৰতিষ্ঠাত সহায় কৰে।

৭.৩ ৰৱ্ৰিকছ

ৰৱ্ৰিকছ হ'ল এক সৰ্বাংগীণ মাপকাঠীৰ সমষ্টি, যি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ কেতবোৰ নিৰ্দিষ্ট কাৰ্যত মান নিৰূপণৰ অৰ্থে ব্যৱহৃত হয়। ৰৱ্ৰিকছ কোনো এটা সফলতা আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰী উভয়পক্ষৰ সামূহিক অংশগ্ৰহণৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত মাননিৰূপণৰ সঁজুলি হ'ব পাৰে। যেতিয়া ইয়াক শুদ্ধভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হয়, তেতিয়া ই সময়মতে সঁহাৰিৰ যোগান ধৰিব পাৰে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিশদ সঁহাৰিৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা, সমালোচনাত্মক চিন্তাক উৎসাহিত কৰা, শিকনীয় পদ্ধতি সংশোধন আৰু যোগাযোগৰ ব্যৱস্থা সুবিধাজনক কৰি তোলা ইত্যাদি দেখা যায়।

ৰৱ্ৰিকছ এক মান নিৰূপণৰ আহিলা যিয়ে স্পষ্টভাৱে সফলতাৰ মাপকাঠী নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ লিখিত, মৌখিক আৰু চান্দুস অভিজ্ঞতাৰ পৰা।

- ১। দায়িত্ব দিয়া কামৰ বৰ্ণনা (উদাহৰণস্বৰূপে ওপৰত উল্লিখিত পৰিষ্কাৰৰ ওপৰত লেখা পৰীক্ষা)
- ২। স্তৰ জোখ (স্তৰ ১, ২, ৩ তলত দিয়া তালিকাত উল্লিখিত)

৩। মাত্ৰা (উদাহৰণস্বৰূপে, প্ৰশ্ন নিবন্ধন, তথ্য সংগ্ৰহ ইত্যাদি তলৰ তালিকাত দিয়া হৈছে।)

৪। মাত্ৰা মাপকাঠী (স্বাধীনভাৱে আৰু সহায়ক প্ৰশ্ন নিবন্ধন ইত্যাদি বিলাক হ'ল কিছুমান মাত্ৰা যিয়ে শিশুসকলে প্ৰশ্ন নিবন্ধন, তথ্য সংগ্ৰহ ইত্যাদি কৰিবলৈ মাপকাঠী নিৰূপণ কৰিব পাৰে)

ৰুক্তিকছৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত কিছুমান পৰামৰ্শমূলক প্ৰশ্ন আগবঢ়োৱা হ'ল :

- কোনো এক কাৰ্য অথবা কোনো এক কৰ্ম পৰিকল্পনা কৰিবৰ বাবে মই/মোৰ বন্ধু কিমান ভাল ?
- কোনো এক কাৰ্যৰ কৰ্মৰ পৰিকল্পনা অথবা পৰ্যায়সমূহ অনুসৰণ কৰিবলৈ মই/তেওঁ/তাই কিমান ভাল ?
- অনাগত সময়ত এইসমূহক পৃথকভাৱে কেনেধৰণে কৰিব পৰা যাব ?
- মই/তেওঁ/তাই কঠিন কি আছিল বিচাৰ কৰা ?
- কিদৰে মই/তাই/তেওঁ নিৰ্দিষ্ট কাৰ্যত অগ্ৰগতি আনিব পাৰো ?
- মই নিজক/তেওঁ নিজক/তাই নিজক কি মাত্ৰা প্ৰদান কৰা উচিত ?

সমনীয়াৰ নিৰীক্ষণ

শিক্ষাৰ্থীসকলক অথবা তেওঁলোকৰ সমনীয়াসকলক তেওঁলোকৰ নিজৰ কাৰ্যসমূহ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিবলৈ বাৰুকৈ সঠিক সুবিধাসমূহ দিয়াটো প্ৰয়োজন; আত্মনিৰীক্ষণৰ সংজ্ঞা হৈছে শিক্ষাৰ্থীসকলে তেওঁলোকৰ সফলতা আৰু শিকন ফলাফলসমূহৰ সম্পৰ্কত যাতে তেওঁলোকৰ অন্তৰ্ভুক্তিয়ে বিচাৰ কৰিব পাৰে। আত্মনিৰীক্ষণে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শিকনত সমৰ্থন কৰে আৰু ই এক অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ কৌশল যিয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ভৱিষ্যতে বৃত্তিমূলক বিকাশ আৰু শিকনৰ সুদীৰ্ঘ জীৱন কালছোৱাৰ বাবে প্ৰয়োজন, যিয়ে শিকাৰক তেওঁলোকৰ প্ৰগতি আৰু কৌশল বিকাশৰ মূল্যাংকন কৰে, তেওঁলোকৰ বুজন শক্তি আৰু সামৰ্থ্যসমূহৰ মাজত থকা ব্যৱধানসমূহ চিনাক্ত কৰে আৰু চিনাক্ত কৰে কিদৰে দক্ষতাৰ উৎকৰ্ষ সাধন কৰিব পাৰি।

সমনীয়াৰ দ্বাৰা মান নিৰূপণ

সমনীয়াৰ নিৰীক্ষণত সাঁহাৰি অথবা মাত্ৰা (অথবা উভয়ে) যোগোৱা প্ৰয়োজন হয়। সমনীয়াৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ সৃষ্টি আৰু পৰিৱেশনৰ ওপৰত যিসমূহ সৃষ্টিৰ মাপকাঠী শ্ৰেষ্ঠতাৰ অনুসাৰে প্ৰতিষ্ঠিত অথবা যিসমূহ ঘটনাৰাজীৰ সৈতে অন্তৰ্ভুক্তিৰে সংকল্পবদ্ধ হ'ব পাৰে।

উদ্দেশ্য

- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তেওঁলোকৰ অগ্ৰগতি আৰু কৌশল বিকাশ প্ৰতিফলিত কৰিবলৈ আৰু সুস্থভাৱে মূল্যাংকন কৰিবলৈ শিকিব পাৰে।
- তেওঁলোকৰ বুজন শক্তি আৰু সামৰ্থ্যসমূহৰ মাজত থকা ব্যৱধানসমূহ চিনাক্তকৰণ কৰিব পাৰে।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কিদৰে তেওঁলোকৰ দক্ষতাৰ উৎকৰ্ষ সাধন কৰিব পাৰে।

সমনীয়াৰ মান নিৰূপণত সহযোগিতাৰ ৰুব্ৰিকছ (Rubric)

1	2	3	4	5
অংশগ্ৰহণ	দলীয় সদস্যই সম্পূৰ্ণৰূপে অংশগ্ৰহণ কৰা আৰু শ্ৰেণীত যিকোনো কামত সদায় ব্ৰতী হোৱা।	দলীয় সদস্যই প্ৰায়বোৰ সময়তে অংশগ্ৰহণ কৰে আৰু প্ৰায়বোৰ সময়তে কামত ব্ৰতী থাকে।	দলীয় সদস্যই অংশগ্ৰহণ কৰে কিন্তু নিয়মীয়াকৈ সময় অপচয় কৰে আৰু আংশিক ভাবেহে কামত ব্ৰতী থাকে।	দলীয় সদস্যই অংশগ্ৰহণ নকৰে, সময় অপচয় কৰে, অথবা সম্পৰ্কবিহীন সামগ্ৰীৰ ওপৰত কাম কৰে।
নেতৃত্ব	প্ৰয়োজনত দলীয় সদস্যই এক সঠিক ৰূপত নেতৃত্বক গ্ৰহণ কৰিব লাগিব যাতে দল পথৰ পৰা বিচলিত নহয়, দলীয় অংশগ্ৰহণত উৎসাহ জনোৱা, সমস্যাৰ সমাধান সূত্ৰ উলিওৱা আৰু ইতিবাচক দৃষ্টিভঙ্গী গ্ৰহণ কৰা।	দলীয় সদস্যই এক সঠিক ৰূপত নেতৃত্বক উপস্থাপন কৰা।	সাধাৰণতে দলীয় সদস্যই আনকো নেতৃত্ব বিচাৰ কৰিবলৈ অনুমতি দিয়ে অথবা প্ৰায় দলীয় শাসনক।	দলীয় সদস্যই নেতৃত্বক বিচাৰ নকৰে অথবা বিচাৰ কৰে অসুস্থিশীলভাৱে।
শুনা	দলীয় সদস্যই আনৰ ধাৰণাসমূহ মনোযোগেৰে শুনিব লাগে।	দলীয় সদস্যই সততে আনৰ ধাৰণাসমূহ শুনে।	দলীয় সদস্যই কেতিয়াবা আনৰ কথা নুশুনে।	দলীয় সদস্যই আনৰ কথা নুশুনে আৰু প্ৰায়ে সেইবোৰত বাধা জন্মায়।
প্ৰতিপুষ্টি	দলীয় সদস্যই যথাযথ বিস্তৃত, গঠনমূলক সঁহাৰি প্ৰদান কৰে।	দলীয় সদস্যই গঠনমূলক সঁহাৰি যেতিয়াই যথোচিত হয় প্ৰদান কৰে।	কেতিয়াবা দলীয় সদস্যই গঠনমূলক সঁহাৰি প্ৰদান কৰে। কিন্তু কেতিয়াবা মন্তব্যসমূহ অনুচিত অথবা ব্যৱহাৰযোগ্য নহ'ব পাৰে।	দলীয় সদস্যই গঠনমূলক অথবা ব্যৱহাৰযোগ্য সঁহাৰি প্ৰদান নকৰে।

1	2	3	4	5
সহযোগিতা	দলীয় সদস্যই আনক সন্মান কৰে। কামৰ বোজা সমিচিনভাৱে বিতৰণ কৰে।	প্ৰায়েই দলীয় সদস্যই আনক সন্মান কৰে আৰু কামৰ বোজা সমিচিনভাৱে বিতৰণ কৰে।	কেতিয়াবা দলীয় সদস্যই অপমানসূচকভাৱে আনক ব্যৱহাৰ কৰে আৰু/অথবা কামৰ বোজা সমিচিনভাৱে বিতৰণ নকৰে।	প্ৰায়েই দলীয় সদস্যই অপমানসূচকভাৱে আনক ব্যৱহাৰ কৰে আৰু/অথবা কামৰ বোজা সমিচিনভাৱে বিতৰণ নকৰে।
সময় ব্যৱস্থাপনা	দলীয় সদস্যই আৰোপ কৰা কামসমূহ সঠিক সময়ত সম্পূৰ্ণ কৰে।	প্ৰায়েই দলীয় সদস্যই দায়িত্ব দিয়া কামসমূহ সঠিক সময়ত সম্পূৰ্ণ কৰে আৰু অসম্পূৰ্ণ কামৰ বাবে অগ্ৰগতিসমূহ বাতৰিকাকতত শক্তিশালীভাৱে দাঙি ধৰিব নোৱাৰে।	সঘনাই দলীয় সদস্যই সঠিক সময়ত দায়িত্ব দিয়া কামসমূহ সম্পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰে আৰু কেতিয়াবা বাতৰিকাকতৰ সম্পূৰ্ণতা থমকি যায়।	দলীয় সদস্যই সঠিক সময়ত দায়িত্ব দিয়া কাম সম্পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰে আৰু অন্তিম সময়ত বলপূৰ্বকভাৱে দলক সংগঠিত কৰোৱা আৰু বাদ পৰা কাম সালসলনি ঘটাই কৰিবলৈ দিয়ে।

আমি কৰোঁ আহুক :

সহযোগিতামূলক কৌশলৰ অন্তৰ্গত বৰ্ণনাৰ সংখ্যা যি প্ৰত্যেক দলীয় সদস্যৰ অংশগ্ৰহণ ঘৰসমূহত লিখিব।
তোমালোকৰ নামসমূহ তালিকাত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব।

- উচ্চ স্তৰত ৪ জন ছাত্ৰ সক্ৰিয় আৰু অগ্ৰগতিৰ প্ৰয়োজন নাই।
- তিনিজন ছাত্ৰই দলৰ ভিতৰত ভাল কাম কৰি আছে কিন্তু কম সংখ্যক এলেকা আছে যত আৰু অগ্ৰগতি কৰিব পৰা হ'ব।
- দুজন ছাত্ৰই দলত ভাল কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে কিন্তু কিছুমান এলেকাত অগ্ৰগতিৰ কিছু প্ৰয়োজন আছে।
এজন ছাত্ৰই দলত ভাল কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে আৰু বৃহৎ ব্যৱধানত অগ্ৰগতি কৰাৰ প্ৰয়োজন আছে।

দলীয় সদস্য	অংশগ্রহণ	নেতৃত্ব	শুনা	প্রতিপুষ্টি	সহযোগিতা	সময় ব্যৱস্থাপনা

মান নিৰূপণ

স্ব মান নিৰূপণৰ সংজ্ঞা হৈছে ‘শিক্ষার্থীসকলে তেওঁলোকৰ সফলতা আৰু শিকন ফলাফলসমূহৰ সম্পৰ্কত যাতে তেওঁলোকৰ অন্তৰ্ভুক্তিৰে বিচাৰ কৰিব পাৰে।’

স্ব মান নিৰূপণ

মান নিৰূপণ হ’ল শিশুসকলৰ বুজন শক্তি যিসমূহ শিকন তেওঁলোকে আহৰণ কৰে আৰু ই এক মান নিৰূপণৰ আওতাৰ বাহিৰত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ আহিলা আৰু ইয়াক খুব কম সময়ৰ পৰাই গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হয়। বিবেচনাৰ জৰিয়তে শিক্ষণ সম্পৰ্কে শিকন সমনীয়া আৰু নিজৰ দ্বাৰা আনৰ কামক সমালোচনা নকৰি শিশুসকলৰ নিজস্ব পৰিসীমাৰ অগ্ৰগতি কৰিবলৈ সহায় কৰিব, আৰু সামগ্ৰিক দক্ষতাত অগ্ৰগতি প্ৰদান কৰিব। শিশুসকলক পাৰ্যমানে সুবিধা দিয়াৰ প্ৰয়োজন তেওঁলোকৰ নিজৰ কামসমূহ নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ অথবা তেওঁলোকৰ সমনীয়াকৈ তলত উল্লিখিত প্ৰশ্ন সমূহে সহায় কৰিব পাৰে।

- মই/মোৰ বন্ধু কিমান পৰিপক্ক, কাৰ্য প্ৰকল্পৰ বাবে অথবা ভ্ৰমণ অথবা আনসমূহ কাৰ্যৰ বাবে?
- মই/তুমি/তাই কিমান পৰিপক্ক প্ৰকল্প অনুসৰণ কৰিবলৈ?
- অনাগত সময়ত পৃথকভাৱে কেনেদৰে কৰিম?
- মই/তেওঁ/তাই কি অসুবিধাৰ সন্মুখীন হম?
- মই নিজকে কি মাত্ৰা প্ৰদান কৰিম?

এটা উদাহৰণমূলক ৰূব্ৰিকছ : ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে ৰূব্ৰিকছৰ মান নিৰূপণ

বিষয় — অংক

শিকন ফলাফল — বৰ্গক্ষেত্ৰ আৰু বৰ্গমূল অনুধাৱন কৰা।

স্তৰ ১	স্তৰ ২	স্তৰ ৩	স্তৰ ৪
মোক সহায়ৰ প্ৰয়োজন	মোৰ মৌলিক বুজন শক্তি আছে	মোৰ কাম-কাজ সমূহে ক্ৰমাগতভাৱে আকাংক্ষাসমূহ পূৰণ কৰে।	মোৰ এক গভীৰ বুজন শক্তি আছে।
নিখুঁত মৌলিক বৰ্গক্ষেত্ৰত সহায় কৰিবলৈ মই সংকল্পবদ্ধ হ'ব পাৰোঁ। সহায়ৰ জৰিয়তে মই সংকল্পবদ্ধ হ'ব পাৰোঁ মৌলিক সাংখ্যিক বৰ্গক্ষেত্ৰৰ মান সহায়ৰ জৰিয়তে মৌলিক বৰ্গমূলৰ নীতি নিৰূপণত মই সংকল্পবদ্ধ হ'ব পাৰোঁ।	মই সংকল্পবদ্ধ হ'ব পাৰোঁ নিখুঁত মৌলিক বৰ্গক্ষেত্ৰৰ নিৰূপণত মই সংকল্পবদ্ধ হ'ব পাৰোঁ মৌলিক সাংখ্যিক বৰ্গক্ষেত্ৰৰ মান নিৰূপণত মই সংকল্পবদ্ধ মৌলিক বৰ্গমূলৰ নীতিৰ মান নিৰূপণত	মই স্বাধীনভাৱে সংকল্পবদ্ধ হ'ব পাৰোঁ যদি নিৰ্দিষ্ট সংখ্যকে বৰ্গক্ষেত্ৰ নিখুঁত হয়। মই সংকল্পবদ্ধ হ'ব পাৰোঁ সাংখ্যিক বৰ্গক্ষেত্ৰৰ মান নিৰূপণত। মই সংকল্পবদ্ধ হ'ব পাৰোঁ বৰ্গমূলৰ নীতিৰ মান নিৰূপণত।	কিয় এক নিখুঁত বৰ্গক্ষেত্ৰ এক নিখুঁত বৰ্গক্ষেত্ৰ হয়? মই ব্যাখ্যা কৰিব পাৰোঁ। মই মোৰ কৌশল ব্যাখ্যা কৰিব পাৰোঁ সাংখ্যিক বৰ্গক্ষেত্ৰত নিৰ্ণয় কৰাত। মই মোৰ কৌশল ব্যাখ্যা কৰিব পাৰোঁ বৰ্গমূলৰ নীতিৰ মান নিৰূপণত।

তথ্য পঞ্জী

তথ্য পঞ্জী হ'ল এক নিৰ্দিষ্ট উদ্দেশ্য ভিত্তি সংগ্ৰহস্থলী য'ত শিকাৰ প্ৰচেষ্টা, শিকন অগ্ৰগতি আৰু শিকন সফলতা লিপিবদ্ধ কৰা হয়। তথ্য পঞ্জীত শিকাৰ কিছুমান নিৰ্দিষ্ট বিষয়ত অংশগ্ৰহণ, নিৰ্বাচনৰ মাপকাঠী মেধা মূল্যায়নৰ মাপকাঠী আৰু শিকাৰ স্ব-প্ৰতিফলনৰ তথ্যসমূহ সন্নিবিষ্ট হ'ব লাগে।

তথ্য পঞ্জী হ'ল শিকাৰ কাৰ্যাৱলীৰ পদ্ধতিগত আৰু শৃংখলাবদ্ধ সংগ্ৰহ ব্যৱস্থা। ইয়াৰ উদ্দেশ্য হ'ল শিকন অগ্ৰগতি মূল্যায়ন, যাৰ দ্বাৰা শিক্ষক আৰু শিকাৰ দুয়োজনে লাভান্বিত হ'ব পাৰে। এটা শিক্ষাবৰ্ষৰ অন্তত শিক্ষকে তথ্য পঞ্জীত উল্লেখ থকা তেওঁলোকৰ উৎকৃষ্ট কাৰ্যাৱলীসমূহ জমা দিবলৈ নিৰ্দেশনা দিব পাৰে। তথ্য পঞ্জীৰ আটাইতকৈ উল্লেখযোগ্য বৰঙণিটো হ'ল শিক্ষণ-শিকন আৰু মাননিৰূপণ প্ৰক্ৰিয়াত শিকাৰে সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ অভিৰোচিত হয়।

বিভিন্ন বিদ্যায়তনিক বিষয়ৰ পৰ্টফলিঅ'ৰ উদাহৰণ

বিজ্ঞান	গণিত	ইংৰাজী/অন্যান্য ভাষাৰ কলাসমূহ	সমাজ বিজ্ঞান
<ul style="list-style-type: none"> • সাৰণী, লেখচিত্ৰ প্ৰস্তুতকৰণ • প্ৰকল্প, উদাহৰণ, প'ষ্টাৰ • পৰীক্ষাগাৰ কাৰ্যৰ বিৱৰণ • গবেষণাৰ বিৱৰণ • অভীক্ষা 	<ul style="list-style-type: none"> • সমস্যা সমাধানৰ আৰ্হি • সমস্যা কিদৰে সমাধান কৰিব লাগে তাৰ লিখনি বাখ্যা • সাৰণী লেখচিত্ৰ 	<ul style="list-style-type: none"> • পঠন কাৰ্যৱলী • বিভিন্ন ধৰণৰ লিখন কাৰ্যৱলী যেনে- পদ্য/কবিতা, ৰচনা, চিঠি, শব্দভাণ্ডাৰৰ অগ্ৰগতি • অভীক্ষা • কিতাপৰ সাৰাংশ/বিৱৰণ • নাটকীয় কৰণ, সাধুকথাৰ সৃজনাত্মক পৰিণতি 	<ul style="list-style-type: none"> • কৰ্মপুথি • ৰচনা • প্ৰকল্প • আৰ্হি • মানচিত্ৰৰ কাৰ্যৱলী • স্ব-মান নিৰূপন • ছবি • পৰ্যবেক্ষণ
<ul style="list-style-type: none"> • শিকাৰৰ কাৰ্যৱলীৰ প্ৰতিফলন (সাপ্তাহিক, মাহেকীয়া বা ছমহীয়া) 	<ul style="list-style-type: none"> • শিকাৰৰ কাৰ্যৱলীৰ প্ৰতিফলন (সাপ্তাহিক, মাহেকীয়া বা দুমহীয়া) 	<ul style="list-style-type: none"> • শিকাৰৰ কাৰ্যৱলীৰ প্ৰতিফলন (সাপ্তাহিক, মাহেকীয়া বা দুমহীয়া) 	<ul style="list-style-type: none"> • পৰ্যবেক্ষণ • অভিজ্ঞতা • দায়িত্ববোধ বিৱৰণ

তথ্য পঞ্জী প্ৰস্তুতকৰণৰ কেতবোৰ প্ৰয়োজনীয় দিশ

- শিকাৰৰ তথ্য পঞ্জী হৈছে পৰ্টফলিঅ'ৰ এটা প্ৰয়োজনীয় অংশ
- তথ্য পঞ্জীত মূল্যায়ন কৰণৰ মাপকাঠী সমূহৰ বিষয়ে শিকাৰৰ লগত আগতীয়া আলোচনা

৭.৭. লিখিত অভীক্ষা

লিখিত অভীক্ষা সাধাৰণতে কাগজ কলমৰ অভীক্ষা বুলি জনা যায়। এই অভীক্ষা শিকাৰৰ বিদ্যায়তনিক দিশত মান নিৰূপনৰ নিৰ্ভৰযোগ্য আহিলা হিচাপে ধৰা হয়। কিন্তু এই লিখিত অভীক্ষাৰ প্ৰশ্নসমূহৰ সমস্যা হৈছে যে শিক্ষকসকলে মুখস্থ বিদ্যাজনিত প্ৰশ্ন প্ৰস্তুত কৰাৰ প্ৰৱণতা দেখুৱায়। কিন্তু বিদ্যালয় ভিত্তিক মান নিৰূপণ

কাৰ্যত প্ৰশ্নসমূহ অৰ্হতা ভিত্তিক আৰু শিকন ফলাফলৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি প্ৰস্তুত কৰিব লাগে। গতিকে, বিষয়ভিত্তিক প্ৰশ্নৰ পৰিবৰ্তে অৰ্হতা ভিত্তিক প্ৰশ্ন কৰিবলৈ আমাৰ শিক্ষকসকলক অৱগত কৰা প্ৰয়োজন। এই সন্দৰ্ভত গণিত, পৰিৱেশ বিজ্ঞান আৰু ভাষাৰ প্ৰশ্নৰ কিছুসংখ্যক উদাহৰণ অনুসূচী- ২ত শিক্ষকসকলৰ সহায়ক হোৱাকৈ সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে। এই উদাহৰণৰ পৰিপেক্ষিতত প্ৰস্তুত কৰা প্ৰশ্নসমূহে শিক্ষাৰ্থীসকলৰ সমস্যা সমাধান, সমস্যা উপস্থাপন, সবিচাৰাত্মক চিন্তন, পৰাসংজ্ঞানাত্মক কৌশল উন্নত কৰাত সহায় কৰিব আৰু লগতে বিদ্যালয়কো।

৮. তথ্য সংৰক্ষণ আৰু বিৱৰণ দাখিলকৰণ

মান নিৰূপণে শিক্ষকজনক প্ৰতিজন শিশুৱে কিমান ভালকৈ প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰিছে সেই বিষয়ে জনাত, শিশুৰ অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ কৰাত আৰু ভবিষ্যত অগ্ৰগতিৰ বাবে প্ৰতিপুষ্টি প্ৰদান কৰাত সহায় কৰে। ই কোনোধৰণৰ স্থান (Rank) প্ৰদান কৰাৰ বাবে বা শিশুসকলক তুলনা কৰিবৰ বাবে নহয়। শিশুৰ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ানপত্ৰ খনি এনেধৰণৰ হ'ব লাগে যাতে ই প্ৰতিজন শিশুক অভিৰোচিত কৰে আৰু আত্মবিশ্বাস বৃদ্ধি কৰে। সামগ্ৰিক মান নিৰূপণে শিকাৰ সক্ষমতা আৰু শিকন অগ্ৰগতিক এক বহুল প্ৰেক্ষাপটত দাঙি ধৰে। মান নিৰূপণৰ বিৱৰণত শিকাৰ সক্ষমতা আৰু সামৰ্থ্য প্ৰতিফলিত হ'ব লাগে তথা শিকন উন্নতি আৰু অগ্ৰগতিৰ বাবে ল'বলগীয়া প্ৰয়োজনীয় পদক্ষেপ সমূহৰো উল্লেখ থাকিব লাগে। ঋণাত্মক মন্তব্য, সাম্প্ৰদায়িক উক্তি বা কটুক্তি বৰ্জন কৰা উচিত; কাৰণ এনে কাৰ্যই শিকাৰ শিকন আৰু অগ্ৰগতিত কোনোধৰণৰ বৰঙনি প্ৰদান নকৰে।

উদাহৰণস্বৰূপে, এন. চি. ই. আৰ. টি-য়ে প্ৰণয়ন কৰা তৃতীয় শ্ৰেণীৰ পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ বিষয় পাঠ্যপুথিৰ অন্তৰ্গত “পৰিয়াল আৰু বন্ধু-বান্ধব” নামৰ বিষয়বস্তুত সন্নিৱিষ্ট শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া আৰু মান নিৰূপন ব্যৱস্থাৰ সমন্বিত ৰূপটোৱে আপোনাক যথেষ্ট সহায় কৰিব। ইয়াৰ দ্বাৰা আগতে উল্লেখ কৰা মান নিৰূপণৰ প্ৰধান তিনিটা উদ্দেশ্যকো আপুনি সহজে অনুধাৱন কৰিব পাৰিব আৰু উদ্দেশ্যকেইটাক প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰিৱেশ অধ্যয়ন শ্ৰেণীৰ শিকাৰ অনুযায়ী আৰু সিহঁতৰ প্ৰয়োজন অনুসৰি শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত প্ৰয়োগ কৰিব পাৰিব। উল্লিখিত উদাহৰণটিত অসমৰ (উত্তৰ-পূৱ ভাৰত) গ্ৰামাঞ্চলৰ এটা পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ শ্ৰেণীৰ কথা বৰ্ণনা কৰা হৈছে। আমি এই কথা মনত ৰাখিব লাগিব বা অনুধাৱন কৰিব লাগিব যে পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ পাঠ আদান-প্ৰদান ফলপ্ৰসূ হোৱাত স্থানীয় পৰিৱেশৰ পৰা সংগৃহীত উদাহৰণসমূহে এক নিৰ্ণায়ক ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। এই প্ৰসঙ্গত মনত ৰখা উচিত যে মান নিৰূপণৰ মূলনীতিসমূহৰ লগত ইয়াৰ সামঞ্জস্য থাকিব লাগিব। এনেধৰণৰ প্ৰাসঙ্গিক উদাহৰণে আপোনাক পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়ৰ পাঠভিত্তিক বিষয়বস্তু গ্ৰহণ কৰাত আৰু ধাৰণ কৰাত তথা পাঠৰ সীমাবদ্ধতাৰ বাহিৰত গৈ শিকন পৰিৱেশৰ আঁচনি প্ৰস্তুত কৰাত সহায় কৰিব।

প্ৰতিফলিত কৰোঁ আহক

— পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়ৰ পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষা আৰু শিকন ফলাফলসমূহৰ বিষয়ে আপুনি কি ভাবে?

— মান নিৰূপণত এইসমূহ কিদৰে সহায়ক হয়?

- পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষা আৰু শিকন ফলাফলসমূহ সম্পন্ন কৰিবলৈ কেনেধৰণৰ শিক্ষণ-শিকন কৌশল ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি?

প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়ৰ পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষাসমূহ হৈছে—

- নিকট আৰু বিস্তৃত চৌপাশত থকা বিভিন্ন বিষয়বস্তু যেনে পৰিয়াল, উদ্ভিদ, প্ৰাণী, খাদ্য, পানী, যাতায়াত, আবাস ইত্যাদি সমূহৰ বিষয়ে বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ জৰিয়তে সচেতনতা আহৰণ কৰা।
- নিকট চৌপাশৰ বিষয়ে স্বভাৱজাত উৎসুকতা আৰু সৃজনীশীলতাক পৰিপূৰ্ত্তি প্ৰদান কৰা।
- নিকট চৌপাশৰ লগত মিলামিচাৰ জৰিয়তে বিভিন্ন ধৰণৰ প্ৰক্ৰিয়া/কৌশল যেনে— নিৰীক্ষণ, আলোচনা, বাখ্যা, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা, যুক্তিৰে বিচাৰ কৰিব পৰা আদিসমূহৰ বিকাশ
- নিকট পৰিৱেশৰ প্ৰাকৃতিক, ভৌতিক আৰু মানৱ সম্পদ সমূহৰ প্ৰতি সংবেদনশীল মনোভাৱৰ বিকাশ ঘটোৱা।
- সমতা, ন্যায্যপৰায়নতা আৰু মানৱ অধিকাৰ তথা মৰ্য্যদাৰ প্ৰতি সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰা তথা বিষয়সমূহৰ উত্থাপন কৰা।

এই পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষাসমূহ হৈছে বিস্তৃত। শিশুৰ বিকাশৰ এক সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিবৰ বাবে আৰু পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়ৰ শিকন অগ্ৰগতি চিহ্নিত কৰিবৰ বাবে উল্লেখিত পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষাসমূহ অনুসৰি প্ৰত্যেক শ্ৰেণীৰ বাবে শিকন ফলাফলৰ ঠুপ বা সংহতি নিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া হৈছে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰী বা শিকাৰসকলৰ বয়স আৰু শিকনৰ পৰিস্থিতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি আৰু তেওঁলোকৰ শিকন প্ৰয়োজনীয়তা আৰু শিকনৰ ধৰণ অনুসৰি শিক্ষকসকলে আগৰেপৰা ব্যৱহাৰ কৰি অহা আঁচনি বা পৰিকল্পনাসমূহ নৱনিৰ্মিত কৰিবৰ বাবে আৰু তেওঁলোকৰ জ্ঞান, কৌশল, মূল্য ৰুচি আৰু প্ৰকৃতি উন্নত কৰিবৰ বাবে শিক্ষণ পদ্ধতিসমূহ জড়িত হৈ থকা প্ৰয়োজন। তলৰ তালিকাত শ্ৰেণী অনুসৰি শিক্ষণ পদ্ধতিসমূহৰ পৰামৰ্শ দিয়া হৈছে। এইসমূহে শিক্ষাৰ বিভিন্ন অংশীদাৰ, বিশেষকৈ শিক্ষকসকলক শিকন পৰিস্থিতি সমূহৰ যিয়ে কিছুমান সংকেত বা ইঙ্গিত প্ৰদান কৰিব। এইসমূহে শিক্ষকসকলক বিভিন্ন শিকন কাৰ্যসমূহৰ আঁচনি প্ৰস্তুত কৰাত আৰু সমবেশী শ্ৰেণীকোঠাত শিশুসকলৰ শিকন অগ্ৰগতি নিৰূপণ কৰাত সহায় কৰিব।

নৱনীতাই এখন চৰকাৰী বিদ্যালয়ৰ প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়ৰ শিক্ষাদান কৰে। আজি তেখেতে

তেখেতৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ সন্মুখত উদ্ভিদ আৰু উদ্ভিদৰ কিছুমান দৈহিক বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে উপস্থাপন কৰাৰ আঁচনি কৰিছে। নৱনীতাই পাঠটোত তলত দিয়া শিকন বিন্দুসমূহ চিনাক্ত কৰিলে :

- উদ্ভিদৰ বৈচিত্ৰতা
- কাণ্ডৰ আকাৰ, ৰং আৰু গঠন
- পাতৰ আকৃতি আৰু ৰং
- শস্য চপোৱাৰ লগত জড়িত স্থানীয় উৎসব

তেখেতে কিছুমান শিকন পৰিস্থিতিৰ আঁচনি প্ৰস্তুত কৰিলে যাতে শিশুসকলে উৎসাহী অনুভৱ কৰে—

- চৌপাশৰ উদ্ভিদ বৈচিত্ৰতা নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ
- উদ্ভিদৰ শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্যসমূহ নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ (কাণ্ডৰ আকাৰ, ৰং আৰু বিন্যাস আৰু পাতৰ আকৃতি ৰং গঠন আৰু সুগন্ধ ইত্যাদি)
- নিৰীক্ষণ বা পৰ্যবেক্ষণৰ তথ্যসমূহ লিপিবদ্ধ কৰিবলৈ
- পৰ্যবেক্ষণসমূহ তুলনা কৰি শ্ৰেণীবিভক্ত কৰিবলৈ
- চৌপাশৰ উদ্ভিদসমূহ বাছি উলিয়াই ইয়াৰ ব্যৱহাৰসমূহ আলোচনা কৰিবলৈ
- দলীয়ভাৱে কাৰ্য কৰিবলৈ
- খেল ধেমালিসমূহত সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ

প্ৰতিফলিত কৰোঁ আহক

- এই শিকন পৰিস্থিতিসমূহ সৃষ্টি কৰিবৰ বাবে নিয়োজিত কৰিব পৰা কেইটামান শিক্ষণ কৌশলৰ নাম উল্লেখ কৰক।
- শিকনৰ কোনবিলাক পদ্ধতিয়ে কি কি গুৰুত্ব আৰোপ কৰে?
- ৰাজ্যিক শিক্ষা-গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদৰ পাঠ্যপুথি সমূহত (ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰম ৰূপৰেখা - ২০০৫ অনুসৰি) মান নিৰূপণৰ ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ পাঠৰ শেষত, পাঠৰ মাজে মাজে সন্নিৱিষ্ট হৈ আছে। এনেকুৱা কিয় কৰা হৈছে বুলি আপুনি ভাবে?
- এই ব্যৱস্থাই শিক্ষাৰ্থী আৰু শিক্ষকসকলক কিদৰে সহায় আগবঢ়ায়?
- এন. চি. ই. আৰ. টি. পাঠ্যপুথিত থকা মান নিৰূপণ ক্ৰিয়া-কলাপৰ লগত আপোনাৰ ৰাজ্যৰ/কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলৰ পাঠ্যপুথিত থকা মান নিৰূপণ ক্ৰিয়া-কলাপ সমূহ তুলনা কৰি এইসমূহৰ মাজৰ পাৰ্থক্যসমূহ চাওঁক।

৯. মূখ্য সমল ব্যক্তিৰ বাবে প্ৰদত্ত কৰ্মসমূহ

১. আপোনাৰ মতে ভয়মুক্ত বাতাবৰণ কি? চাপমুক্ত আৰু ভয়মুক্ত পৰিৱেশত শিশুৰ শিকন সক্ষম কৰি তুলিবৰ বাবে শিক্ষকে মাননিৰূপণ কৰোঁতে সহায়ক হ'ব পৰা কিছুমান কাৰকৰ তালিকা প্ৰস্তুত কৰক।
২. শিক্ষণ-শিকনৰ লগত সংহত ভাবে মাননিৰূপণ কাৰ্য কৰিবলৈ কেনেধৰণৰ কৌশল আৰু সক্ষমতা আহৰণ কৰা দৰকাৰ? দলগতভাৱে আলোচনা কৰক আৰু সকলো অংশগ্ৰহণকাৰীৰ সন্মুখত প্ৰদৰ্শন কৰক।
৩. সমবেশী বাতাবৰণত আমি কিদৰে বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন (CWSN) শিশুসকলৰ মান-নিৰূপণ কৰিব পাৰোঁ? এই কাৰ্য কৰিবৰ বাবে শিক্ষকসকলে কি কৰা প্ৰয়োজন? আমি কিদৰে শিক্ষক আৰু বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন শিশু উভয়কে সুবিধা প্ৰদান কৰিব পাৰোঁ? দলগত ভাবে আলোচনা কৰি সকলো অংশগ্ৰহণকাৰীৰ সন্মুখত প্ৰদৰ্শন কৰক।
৪. বিভিন্ন ধৰণৰ অংশীদাৰসকলে (প্ৰত্যেক স্তৰত- মণ্ডল, খণ্ড, জিলা আৰু ৰাজ্যিক) কিদৰে শিক্ষকসকলক প্ৰত্যেকজন শিশুৰ শিকন তথা সৰ্বাত্মক বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকৰ ভূমিকা পালন কৰাত সহায় কৰিব পাৰে?
৫. আপোনাৰ ৰাজ্য/ কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলৰ প্ৰাথমিক স্তৰত যিকোনো এটা শ্ৰেণীত প্ৰচলিত পাঠ্যপুথিৰ গণিত বা ভাষা বিষয়ৰ যিকোনো এটা পাঠ/বিষয়বস্তু/গোট নিৰ্বাচিত কৰি তাত থকা ধাৰণাসমূহ চিনাক্ত কৰক। শিক্ষণ-শিকন আৰু মাননিৰূপণৰ কৌশলসমূহ সন্নিৱিষ্ট কৰি এটা আঁচনি প্ৰস্তুত কৰক।

Suggested Readings

- Continuous and Comprehensive Evaluation Guidelines- 2019.
NCERT, New Delhi
- Education Commission, 1964 - 66. MHRD, New Delhi.
- Exemplar Package on CCE at the primary Stage, 2010. MHRD. New Delhi.
- Learning without Burden. 1993. MHRD, New Delhi
- Looking Around, 2008, NCERT Class III-V, Textbooks 2018
NCERT, New Delhi.
- National Curriculum Framework, 1975, NCERT, New Delhi.
- National Curriculum Framework, 2000, NCERT, New Delhi

- National Curriculum Framework, 2005, NCERT, New Delhi
- National Policy on Education, 1968, MHRD, New Delhi
- National Policy on Education, 1986, MHRD, New Delhi
- Right to Children for free and compulsory Education - 2009. MHRD.
- Source Book on Assessment for class I-V; Environmental Studies. 2008 NCERT Publication, New Delhi.
- Syllabus for Classes at the Elementary Level 2006, NCERT Publication, New Delhi.

শিক্ষণ-শিকন কৌশল বাছনি

শিকন পৰিৱেশ সৃষ্টি আৰু দৃশ্যায়ন

দৃশ্য আৰু সৃষ্টিশীল শিক্ষণ পৰিস্থিতি :

যেতিয়া এই পাঠটো আলোচনা কৰা হৈছিল— নৱনীতাই তেওঁৰ সহপাঠী মেমচাৰ সৈতে আলোচনা কৰিছিল, যিজনো তেওঁক বিভিন্ন গছ-গছনি, পাত আৰু ফুলৰ ছবি শ্ৰেণীকক্ষত শিশুসকলক আনিবলৈ ধাৰণা দিছিল আৰু সেইবিলাক শিশুসকলক দেখাবলৈ কৈছিল। কিন্তু নৱনীতাই এই কথাটোত সন্মত হোৱা নাছিল আৰু তাই বিশ্বাস কৰিছিল যে যেনেকৈ নহওঁক শিশুসকলক গছ-গছনিৰ বিষয়ে শিকাবলৈ আটাইতকৈ উত্তম উপায় হ'ল, সিহঁতৰ চৌপাশৰ প্ৰাকৃতিক পৃথিৱীখনৰ অভিজ্ঞতাক আহৰণ কৰিবলৈ দিয়াটোহে। তেওঁ শিশুসকলৰ গছ-গছনিৰ প্ৰতি থকা ধাৰণাবিলাক জানিবলৈ সিহঁতৰ লগত মত বিনিময় কৰিছিল।

নৱনীতা (শিক্ষক) : তোমালোকে গছ-গছনি ক'ত দেখিছা?

অনিতা : বাইদেউ পাৰ্কত, বাগিচাত, জংঘলত।

তগৰ : বাইদেউ, তাৰ ভিতৰত কিছুমান মোৰ ঘৰতো আছে।

প্ৰণীতা : ময়ো বহুত গছ ৰাস্তাৰ কাষত দেখিছোঁ যেতিয়া আমি যোৱা মাহত মামাহঁতৰ তালৈ ফুৰিবলৈ গৈছিলোঁ।

নৱনীতা : কেইজোপামান গছ-গছনিৰ নাম ক'ব পাৰিবানে?

জেৰিণা : বাঁহ, কল, আমগছ, অমিতা, বেঙেনা, গোলাপ, Nobap (Citous Plant) আদি।

নৱনীতা : সকলো গছ-গছনি দেখাত একেনে?

চায়েৰা : নহয় বাইদেউ! সকলোবিলাক বেলেগ বেলেগ। কিছুমান ওখ আৰু কিছুমান চাপৰ।

নৱনীতা : ভাল। গছ-গছনি বিলাকৰ কি কি বিভিন্ন ধৰণৰ বস্তু দেখা পাইছা।

পিংকি : বাইদেউ আমি পাত, ফল-মূল দেখা পাইছোঁ।

- প্ৰণীতা : বাইদেউ, মই চৰাই আৰু পখিলাও দেখিছোঁ।
জেহেৰুল : কিছুমান গছ-গছনিৰ ফুল হয়।
নৱনীতা : য'ত কোনো গছ-গছনি নাথাকে তাত কি হ'ব পাৰে কোৱাচোন?
জন : বাইদেউ, আমি কল, আপেল আৰু বেলেগ ফল-মূল পোৱা নাই।
জোছেফ : আমি শাক-পাচলিও পোৱা নাই।
শ্যাম : বাইদেউ, তাত কোনো মৌ মাখি নাই।
নৱনীতা : তুমি তেনেকৈ কিয় ভাবা?
শ্যাম : মোৰ দেউতাই মৌ-মাখিৰ বাহ তৈয়াৰ কৰিছিল আৰু তেওঁ কৈছিল যে, মৌমাখিয়ে ফুলৰ পৰা ৰস শুহি সিহঁতৰ মৌ বাহ সাজে।
পিংকি : মই ভাবোঁ মোৰ দেউতাই খেতি-বাতি কৰিবলৈ সমৰ্থ হোৱা নাই।
জেহেৰুল : কিন্তু বাইদেউ, মই টিভিত এখন মৰুভূমি দেখিছিলো। তাত কোনো গছ-গছনি নাই কেৱল বালি হৈ আছে। সিহঁতে কৈ আছিল তাত হেনো বৰ গৰম।

শিশুসকলৰ লগত শিক্ষকৰ অনানুষ্ঠানিক আলোচনাত প্ৰকাশ পালে যে, তেওঁলোকৰ মাজৰ পৰা কিছুমান গছ-গছনিৰ নাম, গছ-গছনিৰ কিছুমান অংশৰ নাম আৰু ইয়াৰ ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে ক'ব পাৰিছে। শিশুসকলে তেওঁলোকৰ চাৰিওফালে থকা পৰিৱেশৰ লগত এইবিলাকৰ সংগতি/সম্বন্ধ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে। কিছুমানে আকৌ গছ-গছনিৰ সৈতে নিজৰ দৈনিক জীৱনৰ লগত সম্বন্ধ কৰিবলৈ পাৰিছে। সিহঁতৰ গছ-গছনিৰ বিষয়ে থকা পূৰ্ব অভিজ্ঞতাৰপৰা নৱনীতাই মৰুভূমিৰ ধাৰণা এটা দিবলৈ সহায় কৰিছে। ইয়াৰ ফলত সিহঁতৰ বুজি পোৱা শক্তিটো গভীৰ কৰি তুলিছে, তেওঁ ভাবিছিল গছ-গছনিৰ বিষয়ে শিশুসকলক দিয়া অভিজ্ঞতাটো যিটো সিহঁতৰ চৌপাশৰ গছ-গছনিৰপৰা পৰ্যাপ্ত পৰিমাণে আছিল। তেওঁ সিদ্ধান্ত কৰিলে যে এই পাঠটো আলোচনা কৰোঁতে কোনো প্ৰাকৃতিক বিভিন্নতাৰ বিষয়ে বুজ ল'ব লাগিব।

চিন্তা কৰি চাওঁ আহা

- শিশুসকলৰ পূৰ্ব অভিজ্ঞতাৰ বুজ লোৱাটো কিয় গুৰুত্বপূৰ্ণ।
- শিক্ষণ-শিকন কাৰ্যকলাপৰ পৰিকল্পনা কৰোঁতে এই প্ৰক্ৰিয়াটোৱে শিক্ষকক সহায় কৰেনে? যদি কৰে, কেনেকৈ?

ভ্ৰমণলৈ যোৱাৰ পৰিকল্পনা

ভ্ৰমণত যোৱা প্ৰকৃতি, কম্পৰ বিষয়ে যেনে— বাগিচা পাৰ্ক আদিৰ বিষয়ে তেওঁ শিশুসকলক সিহঁতৰ অভিজ্ঞতাবিলাক (শ্বেয়াৰ) আদান-প্ৰান কৰিবলৈ ক'লে। আলোচনাৰ কিছুমান দিশ আছিল—

- তেওঁলোকে ভ্ৰমণ কৰিবলৈ যোৱা বাগিচা, পাৰ্কৰ গছ-গছনিৰ নাম আৰু বৈশিষ্ট্য।
- পাতৰ আকাৰ/আকৃতি

- ফুল আৰু সিহঁতৰ ৰং আদি।
- গছ-গছনিৰ ব্যৱহাৰ।
- কোনটো ঋতুত কি কি গছ-গছনি ডাঙৰ হয়।

তেওঁ শিশুসকলক স্বাধীনভাৱে প্ৰকাশ কৰিবলৈ অনুমতি দিলে যাতে, তেওঁ সিহঁতৰ তেনেকুৱা ধৰণৰ মিল থকা ঠাইবিলাকৰ অভিজ্ঞতাৰ বিষয়ে জানিবলৈ পায়। তাৰ পিছত সকলোৱে প্ৰকৃতি কেম্পৰ বাবে খোজকাটি যাবলৈ সিদ্ধান্ত ল'লে। নৱনীতাই পৰিকল্পনা কৰিলে তাৰ পিছত কি কৰিব আৰু গোটেই শ্ৰেণীটোক ৫ টা ভাগত ভাগ কৰিলে। প্ৰত্যেক গ্ৰুপত ৬০ জনকৈ থাকিব আৰু তেওঁ শিশুসকলক প্ৰকৃতি কেম্পৰ বাবে ভ্ৰমণ ক'ৰাব বুলি জনালে।

(নৱনীতাই এদিন স্কুল চলি থকা দিনত ভ্ৰমণ কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত ল'লে। যেনেকৈ নহওঁক কেতিয়াবা সময় আৰু বতৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি আপুনিও তেনেকুৱা ২ বা ৩ দিনৰ কাৰ্যসূচী পৰিকল্পনা কৰিব পাৰে।)

টোকা : বিষয়ৰ ওপৰত ধাৰণা, সূচীপত্ৰ আৰু উপযুক্ত সা-সঁজুলিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি শিক্ষণ-শিকন কৌশল নিৰ্বাচন কৰাটোও এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা। আন এটা পৰিৱেশৰ বিষয়বস্তু হ'ল (Contextualise the learning process) প্ৰাসংগিক শিকন প্ৰক্ৰিয়া। এই ক্ষেত্ৰত উদাহৰণস্বৰূপে (North Eastern Region) উত্তৰ পূবৰ দিশটো ল'ব পাৰোঁ। যি কি নহওঁক, পাহাৰীয়া পৰিৱেশত য'ত শিশুসকলক নিবলৈ সম্ভৱ হয়, তেনে কিছুমান ঠাইৰ পৰিৱেশত নি বা ওচৰৰ পাৰ্ক, বাগিচা বা স্কুলৰ ভিতৰত কাৰ্যকলাপ পৰিকল্পনা কৰিব লাগে। তেওঁ সকলো শিশুকে টোকাবহী লগত লৈ যাবলৈ ক'লে, লগতে পেঞ্চিল, সূতা, পানী বটল আৰু অলপ খাদ্যও লৈ যাবলৈ ক'লে।

ভ্ৰমণত গৈ থকা অৱস্থাত :

তেওঁ শিশুসকলক খোজকাটাই লৈ যাব লাগে। তেওঁ শিশুসকলৰ চাৰিওপিনে থকা গছ-গছনি, জীৱ-জন্তু আদিৰ প্ৰতি মনোযোগ আকৰ্ষিত কৰিব লাগিব।

- নৱনীতা : সকলো গছ-গছনিৰ আকৃতি একেনে?
- শিশুসকল : নহয় বাইদেউ, কিছুমান ওখ, কিছুমান চাপৰ।
- নৱনীতা : গছ-গছনিবিলাকৰ কোনটো ৰং দেখা পাইছা?
- মামনি : বাইদেউ পাতবিলাকৰ ৰং সেউজীয়া, কিন্তু লাঠিডালৰ মুগা ৰং। (গছডালৰ পিনে দেখুৱাই দি)
- নৱনীতা : এই ডাল লাঠি নহয়। এই ডালক গা-গছ বুলি কোৱা হয়। কিন্তু এইডাল শকত বা পাতল।
- শ্যাম : বাইদেউ, এইডাল শকতনে?
- নৱনীতা : কিয় তুমি তেনেকৈ ভাবিছা?
- শ্যাম : বাইদেউ মই মোৰ দুখন হাতেৰে এইডাল ধৰিবলৈ অসমৰ্থ।
- নৱনীতা : সকলোৱে শ্যামৰ লগত সন্মত নে?
- শিশুসকল : হয়, বাইদেউ।

জ'ন : বাইদেউ, মই কিছুমান গছৰ পাতৰ হালধীয়া আৰু বেঙুনীয়া ৰং দেখা পাইছো।

নৱনীতা : সকলো গছ-গছনিৰ আকৃতি দেখাত একেনে?

বিনীতা : বাইদেউ কিছুমান একে, কিছুমান বেলেগ।

শিশুসকলে গছবিলাকৰ আকৃতিৰ বিষয়ে সেইবিলাকৰ নাম, বিভিন্ন অংশ ইত্যাদিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিছে। গন্তব্য স্থানত উপস্থিত হৈ তেওঁ কিছুমান কাম গ্ৰুপত ভগাই দিছিল—

- প্ৰত্যেক গ্ৰুপৰ শিশুকে সিহঁতৰ চাৰিওফালে থকা গছ-গছনিবিলাক লক্ষ্য কৰিব দিছিল আৰু তথ্য সংগ্ৰহ কৰিব দিছিল। যাৰ বাবে তেওঁ শিশুসকলক নিৰীক্ষণ/পৰ্যবেক্ষণৰ বাবে কামৰ তালিকা, কাগজ দিছিল আৰু তথ্যবিলাক সংৰক্ষণ কৰিব দিছিল।
- তেওঁ সকলো শিশুকে দুডালকৈ গছ নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ দিছিল আৰু যদি ইচ্ছা কৰে তাতকৈ বেছিকৈও কৰিব পাৰে।
- তেওঁ সকলো শিশুকে সৱধান হ'বলৈ কৈছিল যাতে তেওঁলোকে কোনো গছৰ ফুল আৰু পাত নিছিঙে আৰু সৰি থকা ফুল বা পাতৰ পৰা নিজৰ ক্ৰিয়া-কলাপ কৰে।
- নিৰীক্ষণ/পৰ্যবেক্ষণটো সংৰক্ষণ কৰি তেওঁ শিশুসকলক যিবিলাক কথা হয় সেইবিলাক তালিকাত থকা ঘৰটোত খঁচনি দিব কৈছিল।

ক্ৰিয়া-কলাপ ১

উদ্ভিদৰ নাম	ডাঠ		গা-গছৰ বৰণ
	ক্ষীণ	ডাঠ	
বাঁহ			পাতল সেউজীয়া

- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকৰ অঞ্চলত পোৱা উদ্ভিদৰ নাম স্থানীয় ভাষাত ক'বলৈ অনুমতি দিয়া হৈছিল।

শিক্ষণ-শিকনৰ সময়ত হোৱা মান নিৰূপণ সময় সাপেক্ষে প্ৰতিপুষ্টিৰ বাবে শিক্ষকৰ নিৰীক্ষণ :

নৱনীতাই পৰ্যবেক্ষণৰ অন্তত তলত দিয়া বিষয়বোৰ পাইছে—

- তেওঁ দেখিছিল যে কিছু সংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে উদ্ভিদৰ নাম চিনাক্ত কৰণত ব্যৰ্থ হৈছে। তেওঁ দলৰ সদস্যসকলক নোৱাৰা সকলক সহায় কৰিবলৈ কয়।
- তেওঁ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিভিন্ন উদ্ভিদৰ নামবোৰ কৈ সহায় কৰিছে। নিৰীক্ষণৰ অন্তত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে জানিব পাৰিছে যে গছবোৰ ডাঠ আৰু ক্ষীণ।
- তেওঁ জোচেফ, তগৰ আৰু মন্দিৰাহঁতে ব্যৱহাৰ কৰা পদ্ধতিটো আনকো দেখুৱাবলৈ কৈছিল।

— ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শিকনত সহায় কৰাৰ বাবেহে শিক্ষকৰ পৰ্যবেক্ষণটো ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল, কিন্তু প্ৰতিবেদনৰ বাবে নহয়।

চিন্তা কৰি চাওঁ আহা

- ছাত্র-ছাত্রীৰ উৎকৰ্ষ সাধনৰ বাবে শিক্ষকৰ নিৰীক্ষণ কিমান প্ৰয়োজনীয়।
- তোমাৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ প্ৰতি গৰাকী ছাত্র-ছাত্রীৰ এনেকুৱা প্ৰতিবেদন লিপিবদ্ধ কৰিছানে?
- এই প্ৰতিবেদন ছাত্র-ছাত্রীৰ উৎকৰ্ষ সাধনৰ ক্ষেত্ৰত কেনেদৰে সহায় কৰিছে?

এই পদ্ধতি ছাত্র-ছাত্রীৰ শিক্ষণ-শিকনৰ অগ্ৰগতিৰ ক্ষেত্ৰত তুমি ব্যৱহাৰ কৰিছানে? যদি কৰিছা কেনেকৈ?

ক্ৰিয়া-কলাপ :

উদ্ভিদৰ নাম	গা-গছৰ উপৰিভাগ	
	খহতা	মসৃণ
আমলখি		
মধুৰিআম		

শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ সময়ত মান নিৰূপণ আৰু যথা সময়ত প্ৰতিপুষ্টি (স্কেফ'ল্ড আৰু যুৰীয়া শিকন)

নৱনীতাই লক্ষ্য কৰিছিল যে তিনিটা দলৰ কিছু সংখ্যক ছাত্র-ছাত্রীয়ে পৃষ্ঠ (Surface) শব্দটো বুজি পোৱা নাছিল। এই ক্ষেত্ৰত আনসকলে তেওঁলোকক সহায় কৰিছিল। নৱনীতাই বৰ্ণনা কৰিছিল যে কোনো বস্তুৰ উপৰি ভাগ মসৃণ নে খহতা সেয়া স্পৰ্শৰ যোগেদি জানিব পাৰি। এই ক্ষেত্ৰত নৱনীতাই বিদ্যালয়ৰ বেগ, পেঞ্চিল স্পৰ্শৰ জৰিয়তে মসৃণ অথবা খহতা বুজাইছিল।

ছাত্র-ছাত্রীৰ শিকনৰ উন্নীতকৰণৰ বাবে কৰা সহায় :

ছাত্র-ছাত্রীসকলে দিয়া উত্তৰবোৰ ভুল বা শুদ্ধ বুলি দেখুৱাই দিয়াটো অপ্ৰয়োজনীয় যিহেতু এটা অশুদ্ধ উত্তৰে আমাক সেই নিৰ্দিষ্ট ছাত্রজনক কেনেকুৱা পদ্ধতিৰে শিকাব লাগে তাক নিৰ্ণয় কৰে। সেয়েহে শিশুসকলক 'কিয়' আৰু 'কেনেকৈ' আদি প্ৰশ্ন সুধিলে তেওঁলোকৰ পৰা পোৱা উত্তৰৰ সহায় শিকন উন্নত কৰিব পাৰে।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৩

ছাত্র-ছাত্রীক ব্যৱহাৰিকভাৱে উদ্ভিদ স্পৰ্শ কৰি তাৰ মসৃণ অথবা খহতা অৱস্থা অনুধাৱন কৰিব দিছিল। তেওঁ ব্যাখ্যা কৰিছিল যে টান বা কোমল গুণটো আমি কোনো এটা বস্তুত হেঁচা দি উপলব্ধি কৰোঁ।

উদ্ভিদৰ নাম	গা-গছৰ উপৰিভাগ	
	কোমল	কঠিন
আমলখি গছ		
মধুৰিআম গছ		

যদি আমি হেঁচা দি সামান্যভাৱে দবাই দিব পাৰোঁ আমি কোমল বুলি কওঁ। যেনে আমাৰ হাতৰ তলুৱা। যদি আমি অকণো দবাই দিব নোৱাৰোঁ আমি টান বুলি কওঁ। যেনে আমাৰ দাঁত, নখ

শিক্ষকৰ পৰ্যবেক্ষণ আৰু সময়ত প্ৰতিপুষ্টি (Feedback) সংগ্ৰহ :

কোমল অথবা কঠিনৰ পাৰ্থক্য ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বুজি নোপোৱাৰ বাবে নৱনীতাই এডাল কাঠ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক স্পৰ্শ কৰি বুজাই দিছিল।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৪

তেওঁ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক এখন কাগজত এডাল গছৰ চিত্ৰ আঁকিবলৈ কৈছিল। বিনিতাই উত্তৰ দিছিল যে তেওঁ মুদ্ৰা ঘৰ্ষণ প্ৰণালীৰ জৰিয়তে চিত্ৰ আঁকিব পাৰে। মুকুতাই কৈছিল— তেৱোঁ একে পদ্ধতিৰে গছৰ চিত্ৰ অংকন কৰিব পাৰে। ইয়াৰ পাছত নৱনীতাই একে পদ্ধতিৰে ছবি আঁকিবলৈ চেষ্টা কৰিবলৈ দিয়ে।

শিক্ষণ-শিকনৰ সময়ত মান নিৰূপণ আৰু প্ৰতিপুষ্টি সংগ্ৰহ

- নৱনীতাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক উৎসাহিত কৰিছে আৰু প্ৰয়োজনৰ সময়ত সহায় কৰিছে।
- তেওঁ লক্ষ্য কৰিছিল যে কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সঠিকভাৱে কাগজখন ধৰিব নোৱাৰে বাবে গছৰ ছবি অঁকাত ব্যৰ্থ হৈছিল। তেওঁ লক্ষ্য কৰিছিল যে জন আৰু জেহেৰুলে সঠিকভাৱে বাঁহ গছৰ আৰু বনৰ ছবি আঁকিব পৰা নাছিল। শিক্ষকে সিহঁতক নিম গছৰ ছবি আঁকিবলৈ দিছিল। এইবাৰ সিহঁত সফল হৈছিল। বাঁহ গছৰ আৰু বনৰ ছবি আঁকিব নোৱাৰাৰ কাৰণ ইয়াৰ উপৰি ভাগ কোমল আৰু নিম গছ আঁকিব পৰাৰ কাৰণ ইয়াৰ উপৰি ভাগ কঠিন আৰু খহতা।

চিন্তা কৰি চাওঁ আহা

- আপুনি মান নিৰূপণ ভীতিমুক্ত কৰিবলৈ লাগে বুলি ভাবানে?
- আপোনাৰ শ্ৰেণীকোঠাত এনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আছেনে? যিয়ে প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ সংকোচ কৰে বা আলোচনাত অংশগ্ৰহণ নকৰে। তেনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণৰ বাবে কি ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব।
- শিশুৰ উপযোগী পৰিৱেশ বুলিলে আপুনি কি বুজে।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৫

ইয়াৰ পাচত নৱনীতাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিভিন্ন ধৰণৰ গছৰ পাত পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিয়ে। তেওঁ বুজায় দিয়ে যে বিভিন্ন গছৰ পাতবোৰ ইয়াৰ ৰং, আকৃতি, গোলক, মসৃণতা বা খহতা অনুসৰি ভিন্ন হয়। এই সম্পৰ্কত এখন কৰ্ম তালিকা কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক উৎসাহিত কৰে।

গছৰ পাতবোৰ :

গছৰ নাম	পাতৰ ৰং	পাতৰ আকৃতি (ঘূৰণীয়া, ডিম্বাকৃতি, দীঘল, অন্যান্য)	গোন্ধ আছেনে ?	পাতৰ উপৰিভাগ
শেৰালী ফুল গছ	সেউজীয়া	ডিম্বাকৃতি	আছে নাই	খহতা মসৃণ

বিদ্যালয় ভিত্তিক মান নিৰূপনত ব্যক্তিগত মতামতৰ উপৰি যুটীয়া আৰু দলগতভাৱে কাম কৰাটো প্ৰয়োজনীয়।

আমি ভাবি চাওঁ আহক

শিকন পৰিৱেশত মান নিৰূপণৰ অবিহনে য'ত শিকনৰ মূল বৈশিষ্ট্য সমূহ যেনে— কাৰ্য আৰু কৌশল ৰূপান্তৰৰ ক্ষেত্ৰত নমনীয়তা, পৰীক্ষাৰ ফলাফল, গোট পৰীক্ষাৰ ফলাফলখিনি চোৱা হ'ব বা পৰীক্ষা কৰা হ'ব য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে পাঠসমূহ কিমানখিনি মনত ৰাখিব পাৰিছে আৰু কিমান খিনি পুনৰ উপস্থাপন কৰিব পাৰিছে, আমি বুজিব পাৰিম।

সপ্তম শ্ৰেণীৰ পাঠ্যপুথি NCERT ৰ হানিডিউৰ 'A short Monsoon Diary' ৰ পৰা এটা উদাহৰণ দিয়া হৈছে। শিক্ষা বিজ্ঞান শিক্ষাৰ্থীয়ে যাতে অৰ্থ, ব্যাকৰণ আদি বুজিবলৈ সক্ষম হয় পঠনৰ ক্ষেত্ৰত আৰু পাঠ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত এনে সুখময় অভিজ্ঞতা লাভ কৰে তাৰ কাৰণে শিক্ষা বিজ্ঞান আৰু মান নিৰূপণক সমন্বিত কৰা হৈছে। শিক্ষাৰ্থীৰ স্তৰ আৰু আগ্ৰহক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰি কিছুমান সম্ভাৱ্য ক্ৰিয়া-কলাপ আৰু মান নিৰূপক পদক্ষেপ আৰু পৰামৰ্শ গ্ৰহণ কৰা হৈছে। শিক্ষাৰ্থীৰ ব্যক্তিগত তথ্য আৰু শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিস্থিতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি শিক্ষকে শুধৰনি কৰিব যাতে সিহঁতে সিহঁতৰ লগত জড়িত হ'ব পাৰে আৰু সহাঁৰি জনাব পাৰে।

শিক্ষকে নিম্নলিখিত শিকন ফলাফলৰ ওপৰত দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিছে—

- শিক্ষাৰ্থীয়ে ইংৰাজী আৰু ব্ৰেইলীত পাঠ আৰু পাঠ বহিৰ্ভূত সামগ্ৰীসমূহ পঢ়ি বুজি পোৱা।
- পঠনত বৰ্ণনা, চৰিত্ৰ, মুখ্য ধাৰণা, ধাৰাবাহিকতা চিনাক্ত কৰিব পাৰে।
- জীৱন ধাৰণাৰ লগত সম্পৰ্ক ৰাখি পঢ়া, তুলনা, পাৰ্থক্য নিৰ্ধাৰণ কৰি, জটিল ভাবে চিন্তা কৰিব পৰা।
- মনোৰঞ্জনৰ কাৰণে বিভিন্ন ধৰণৰ পাঠ পঢ়া।
- সংগতি দৰ্শাই পূৰ্ণভাবে দফা লিখন।

প্ৰথম স্তৰ ১

পূৰ্বে শিক্ষণশৈলী তথ্যসমূহৰ লেখিয়া পঠন, ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ আছিল শিক্ষার্থীয়ে কেনেকৈ পাঠৰ ধাৰণা শব্দভাণ্ডাৰ, সৃজনীমূলক পদক্ষেপ ইত্যাদি কিমান ভালদৰে আয়ত্ত কৰিব পাৰিছে সেইটো বিচাৰি উলিওৱা। সম্ভবত এয়াই আছিল মান নিৰূপণ প্ৰক্ৰিয়াৰ আৰম্ভণি।

শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে প্ৰাসংগিক লিখক ৰাফিন বগু আৰু তেওঁৰ গ্ৰন্থসমূহৰ জৰিয়তে নতুন কথা উত্থাপন কৰিব পাৰে। শিক্ষকে পাৰে—

- পাঠৰ নাম পঢ়ি যাতে শিক্ষার্থীয়ে বিষয়বস্তু অনুমান কৰিব পাৰে তাৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক জড়িত কৰা।
- অনুমান কৰা কথাখিনি শব্দ/বাক্যত লিখিবলৈ দিয়া।
- সিহঁতে দিনলিপি লিখিলেনে সুধিব, যদি লিখে কিয় লিখিছে আৰু কোনবোৰ কথা লিখিবলৈ অনুপ্রাণিত কৰিছে।
- সিহঁতে ইংৰাজী, মাতৃভাষা আৰু আন ভাষাৰে লিখিব পাৰেনে।
- শিশুসকলে তেওঁলোকৰ ভাব-চিন্তা, কবিতা, ঘৰুৱা খৰছ ইত্যাদি লৈ দিনলিপি লিখেনে।
- শিক্ষার্থীয়ে তেওঁলোকৰ দিনলিপি বন্ধু-বান্ধবীক পঢ়িবলৈ দিবনে!

পূৰ্বে পঠন কাৰ্যসমূহ আছিল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বোধ কৌশল (Skill of Comprehension) আয়ত্ত কৰিবৰ বাবে শিকনৰ এক পদক্ষেপ। বিদ্যালয় ভিত্তিক মান নিৰূপণে শিক্ষার্থীক ভালদৰে শিকাত সহায় কৰাৰ উপৰিও শিক্ষকসকলক তেওঁলোকৰ শিক্ষাদান কাৰ্যৰ গুণগত মান উন্নত কৰাত সহায় কৰে। প্ৰয়োজন অনুসৰি শিক্ষকে শিক্ষাদানৰ কৌশলসমূহৰ সংশোধন ঘটাব পাৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে যদি দিন লিপি- লিখনত নিজকে জড়িত কৰিব নোৱাৰে তেনেহ'লে আলাপ-আলোচনাৰ জড়িয়তে তাৰ উমান পাব তাৰ পাছত কিছুমান দিনলিপিৰ আৰ্হি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ আগত দাঙি ধৰিব।

এতিয়া মান নিৰূপণৰ সুযোগসমূহ চাওঁ আহক

শিক্ষকে নিম্নোক্ত ধৰণে মান নিৰূপণ কৰিব পাৰিব—

- শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পাঠ্যপুথিৰ বিষয়ে তেওঁলোকৰ দিনলিপি লিখন সম্বন্ধে থকা বোধশক্তিৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে।
- বাক পটুতা আৰু খোকোজা নলগাকৈ চিন্তাসমূহ প্ৰকাশ কৰাৰ সক্ষমতা।
- দিনলিপি লিখন সম্পৰ্কে পূৰ্ব পৰিচিতি নোহোৱাৰ ফলত সৃষ্টি হ'ব পৰা প্ৰত্যাহান সমূহ, পাঠটোৰ শিৰোনাম পঢ়ি তাৰ অৰ্থ পাঠোদ্ধাৰ কৰিবলৈ অসমৰ্থ হোৱাৰ ফলত হ'ব পৰা প্ৰত্যাহানসমূহ ইত্যাদি।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ লিখা দক্ষতা যেনে— চিন্তাৰ প্ৰকাশ, শব্দ ভাণ্ডাৰ, যতি বা বিৰাম চিহ্নৰ প্ৰয়োগ আৰু ব্যাকৰণ।

- প্ৰশ্নসমূহ বুজি পোৱাৰ সক্ষমতা তথা সমনীয়াই আগবঢ়োৱা প্ৰতিক্ৰিয়াসমূহ বুজি পোৱাৰ সক্ষমতা।
  - ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ইজনে-সিজনকৰ লগত একেলগে কাম কৰাৰ সমৰ্থতা বা আক্ৰমণাত্মক মনোভাব প্ৰকাশ নকৰাকৈ মনোযোগিতা তথা ধৈৰ্যৰে শুনি সহযোগিতাবে কাম কৰাৰ সক্ষমতা।
  - সবিনয়ে তথা সৌহাৰ্দমূলক ভাৱে কৰা আচৰণ আদি। যেনে— মই পাৰোনে? দুঃখিত।
- এনেদৰে শিক্ষকে নিজাববীয়াকৈ পৰ্যৱেক্ষণ/মান নিৰূপণেৰে আৰু বহুতো কথা যোগ দিব পাৰে।

শিক্ষাদানৰ কৌশলসম্বন্ধে চিন্তা

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ প্ৰতিক্ৰিয়া, এজন শিক্ষক হিচাপে আমাৰ শিক্ষাদানৰ পদ্ধতিসমূহ সংশোধনত কেনেদৰে সহায় কৰিব—সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে আলোচনাত ভাগ নলয়।

- মই বাৰু একেবাৰে উজু প্ৰশ্ন সুধিব পাৰোঁনে?
- দুটা ভাষাতেই আলোচনা হওঁক।
- তেওঁলোকে সঁহাৰি পাবলৈ বেছি সময় নালাগে নেকি?

সমনীয়াৰ মান নিৰূপণ আৰু স্বশিকন

সমনীয়াৰ মান নিৰূপণ প্ৰক্ৰিয়াত অংশীদাৰী মূলক মূল্যায়ন হ'ল—সহযোগীমূলক (শিক্ষক আৰু ছাত্ৰৰ) মূল্যায়নৰ এটা প্ৰক্ৰিয়া। যেতিয়া শিকাৰুসকলক ইজনে সিজনৰ কাৰ্য্যাবলীবোৰ নিজৰ ভিতৰত মূল্যায়ন কৰে।

- তেওঁলোকৰ লগত ব্যক্তিগত ভাৱে আলোচনা কৰক আদি।
- মই কেনেকৈনো তেওঁলোকৰ বানান আৰু ব্যাকৰণগত সবলতা আৰু দুৰ্বলতা সমূহক লৈ দোষাৰোপ, নিৰ্দিষ্ট কৰি, এটা নকৰাকৈ দৃষ্টি আকৰ্ষন কৰিব পাৰোঁ।

তুমি পৰ্যৱেক্ষণ আৰু পৰিমাণৰ ভিত্তিত (মূল্যায়ন) অধিক বিষয় পাঠত সন্নিৱিষ্ট কৰিব পাৰা। শিকাৰুৰ ৰুচি আৰু আয়ত্তকৰণত মূল্যায়নৰ বাবে পাঠ্যপুথিৰ প্ৰশ্নসমূহৰ এটা গুৰুত্ব আছে।

এন. চি. ই. আৰ্. টিৰ পাঠ্যপুথি 'হানি ডিউ' (Honey Duce)ৰ পৰা পাঠসমূহৰ টোকাই যেনেদৰে বিশদ প্ৰশ্নসমূহৰ আৰু তেনেদৰে শব্দকোষ যোগান ধৰিছে— এইটো মন কৰিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক প্ৰশ্নোত্তৰ অনুসন্ধানত মনোনিৱেশ কৰাওঁক। তেওঁলোকক প্ৰাসংগিক কথা চিহ্নিত কৰা আৰু নিজৰ ভাষাত প্ৰশ্নোত্তৰ লিখিবলৈ দিব পাৰে। পাঠটো সামগ্ৰিকভাৱে সামৰাৰ পাছত শিক্ষকে বোধমূলক প্ৰশ্ন আৰু শব্দকোষৰ জ্ঞান দিবৰ পাৰে যদিহে পাঠ্যপুথিত সেইবোৰ দিয়া নাথাকে।

তেওঁ/শিক্ষকে শিশুৰ কৰ্মসমূহ যেনে— ছবি অঁকা, সজা আৰু কৰাৰ কাম (Make and do task), কাগজ-কলমৰ কাম আৰু প্ৰকল্প প্ৰতিবেদনসমূহ প্ৰতিজন শিশুৰ তথ্য পঞ্জীত ভৰাই ৰাখিছিল। ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলৰ কৰ্ম সমূহৰ মান নিৰূপণ কৰিবলৈ বিশেষ ধৰণৰ ৰুব্ৰিক্স (rubrics) নিৰ্মাণ কৰি লৈছিল। তেওঁ প্ৰকল্পটোৰ মাননিৰূপণ কৰিবলৈ তলত দিয়া দিশসমূহ অনুসৰণ কৰিছিল। যেনে— প্ৰশ্ন সজা (framing questions), তথ্য সংগ্ৰহ (data collection), পৰ্যবেক্ষণৰ সবিশেষ (details in observation), প্ৰতিবেদন লিপিবদ্ধকৰণ আৰু প্ৰস্তুত কৰণ (re-cording and report making) আৰু ইয়াৰ উপস্থাপন কৰা, ত্ৰিয়া-কলাপসমূহত জড়িত হোৱা, দলত একেলগে কাম কৰা ইত্যাদি।

ওপৰোক্ত সাক্ষ্য (evidence) সমূহৰ উপৰি তৃতীয় শ্ৰেণীৰ প্ৰত্যেকজন শিশুৰ শিকন ফলাফলৰ নিমিত্তে শিকন অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান ল'বৰ বাবে অন্যান্য উৎসসমূহৰ যেনে— শিশুৰ পৰ্টফলিঅ', তেওঁৰ নিজা ডায়েৰী আৰু লগবুক (Lag book) আদিৰ প্ৰমাণ সংগ্ৰহ কৰিছিল। একাংশ (quarter) মান নিৰূপিত তথ্য বিশ্লেষণ কৰাৰ পাছত তেওঁ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলৰ কাৰ্য সম্পাদনৰ প্ৰতিবেদন দাখিল কৰিছিল। সামগ্ৰিক অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান দাখিল কৰিবলৈ শিক্ষকে প্ৰতিজন শিশুৰ বাবে তিনিটা সূচাংক সম্বলিত (Three point scale) গুণগত বিৱৰণ থকা এটা বৃত্তান্ত (Profile) প্ৰস্তুত কৰিছিল।

তলত এটা নমুনা দাঙি ধৰা হ'ল—

নাম — মানসী

শ্ৰেণী — ৩য়

শাৰীৰিক স্বাস্থ্য :

উচ্চতা — ..... ছে. মি.

ওজন — ..... কেজি

চকু আৰু দাঁতৰ স্বাস্থ্য :

উপস্থিতি — বিদ্যালয়ত উপস্থিতি থকা দিনৰ সংখ্যা/কৰ্ম দিনৰ সংখ্যা

বিষয় ভিত্তিক-সবিশেষ

বিষয়	কর্ম সম্পাদনৰ স্তৰ								
	১ম ত্ৰৈমাসিক			২য় ত্ৰৈমাসিক			৩ ত্ৰৈমাসিক		
	১ম	২য়	৩য়	১ম	২য়	৩য়	১ম	২য়	৩য়
পৰিৱেশ অধ্যয়ন									
শিকন ফলাফল নমুনা চিনাক্তকৰণ, উদ্ভিদৰ বৈশিষ্ট্য, জীৱ-জন্তু, বস্তু, চৌপাশৰ পৰিৱেশ, চৌপাশৰ পৰিৱেশ									
চৌপাশৰ পৰিৱেশ, পাৰ্থক্য অনুসৰি বা বিভিন্ন দিশত থকা সাদৃশ্য ব্যৱহাৰ কৰি দলসমূহ, সামগ্ৰীসমূহ, চৰাইসমূহ, জীৱ-জন্তু সমূহ আৰু সিহঁতৰ বৈশিষ্ট্য আৰু ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ									
নীতিসমূহ, নিৰীক্ষণসমূহ; পৰীক্ষণসমূহ, সামগ্ৰীসমূহ, ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ, বিভিন্ন উপায়েৰে আৰু সম্ভাৱ্য পদ্ধতিৰে দৰ্শন কৰা ঠাইসমূহৰ তথ্য ছবিসমূহ, নক্সাসমূহ, সঘনাই ব্যৱহৃত হোৱা চিত্ৰসমূহ আৰু সূচীসমূহ; শ্লগানসমূহ, কবিতাসমূহ সৃষ্টি কৰে।									
সামূহিক কাম-কাজ সমূহত নীতি-নিয়মসমূহ নিৰীক্ষণ কৰে। দৈনন্দিন জীৱনত গছ-গছনি আৰু জীৱ-জন্তুৰ, বয়োজ্যেষ্ঠ আৰু বিশেষভাৱে সক্ষমসকলৰ প্ৰতি সংবেদনশীলতা প্ৰদৰ্শন কৰে।									
দলীয় পৰিস্থিতিসমূহত মানসীয়ে বেছিভাগ তাইৰ কামত মনোনিৱেশ কৰে আৰু আনক সহায় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।	দলীয় পৰিস্থিতিসমূহত মানসীয়ে বেছিভাগ তাইৰ কামত মনোনিৱেশ কৰে আৰু আনক সহায় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে।								

পাৰ্থক্য অনুসৰি বা বিভিন্ন দিশত থকা সাদৃশ্য ব্যৱহাৰ কৰি দলসমূহ, সামগ্ৰীসমূহ, চৰাইসমূহ, জীৱ-জন্তু

সমূহ আৰু সিহঁতৰ বৈশিষ্ট্য আৰু ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ নথিসমূহ, নিৰীক্ষণ সমূহ; পৰীক্ষণ সমূহ, সামগ্ৰীসমূহ, ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ, বিভিন্ন উপায়েৰে আৰু সম্ভাৱ্য পদ্ধতিৰে দৰ্শন কৰা ঠাইসমূহৰ তথ্য ছবিসমূহ, নক্সাসমূহ, সঘনাই ব্যৱহৃত হোৱা চিত্ৰসমূহ আৰ্হি সমূহ; শ্ল'গানসমূহ, কবিতাসমূহ সৃষ্টি কৰে।

সংগৃহীক কাম-কাজ সংগ্ৰহিত নীতি-নিয়মসমূহ নিৰীক্ষণ কৰে। দৈনন্দিন জীৱনত গছ-গছনি আৰু জীৱ-জন্তুৰ, বয়োজ্যেষ্ঠ আৰু বিশেষভাবে সক্ষমসকলৰ প্ৰতি সংবেদনশীলতা প্ৰদৰ্শন কৰে।

দলীয় পৰিস্থিতিসমূহত মানসীয়ে বেছিভাগ তাইৰ কামত মনোনিৱেশ কৰে আৰু আনক সহায় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। তাইৰ জন্মদিনত তাই এটা নবসিংহ পুলি ৰুইছিল আৰু তাই ইয়াৰ প্ৰতিপালন কৰে, বয়োজ্যেষ্ঠসকল আৰু জীৱ-জন্তুৰ প্ৰতি থকা তাইৰ সংবেদনশীলতা তাই অঁকা ছবিসমূহত আৰু তাইৰ মুখৰ প্ৰকাশভংগী ফুটি উঠে।

* প্ৰদৰ্শনৰ স্তৰসমূহ

স্তৰ I : বহু পৰিমাণৰ সমৰ্থনৰ প্ৰয়োজন

স্তৰ II : সহায়ৰ যোগেদি কৰিবলৈ সক্ষম

স্তৰ III : বয়স উপযোগী

(টোকা : শিকন ফলাফলসমূহ একত্ৰিকৰণৰ বাবে আৰু শ্ৰেণী পৰ্যায়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰদৰ্শনৰ সঞ্চিত প্ৰতিবেদন প্ৰদান কৰাৰ বাবে ওপৰোক্তসমূহক লেখা দিবও পাৰি, যেনে স্তৰ I ৰ বাবে 1, স্তৰ II ৰ বাবে 2 আৰু স্তৰ III ৰ বাবে 3)

উপৰোক্ত তথ্যসমূহৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শিক্ষকজনে প্ৰত্যেক শিশুৰ বাবে এক ত্ৰৈমাসিক বৃত্তান্ত লিখিছিল। মানসী আৰু চাওৱীৰ বাবে তেখেতে তলৰ প্ৰতিবেদন কেইটা লিখিছিল।

মানসীৰ বৃত্তান্ত : সেৱা প্ৰদানকাৰী, যিহেতু বৈশিষ্ট্য সমূহৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি তাই সামগ্ৰীসমূহ চিনাক্ত কৰে আৰু পৃথকীকৰণ কৰে। তাই বিধ বিধকৈ ভাগ কৰাৰ কৌশলটো আচৰিত ধৰণৰ যিহেতু তাই আনকি সুক্ষ্মভাৱে বিতংকৈ পৰ্যবেক্ষণ নকৰে। লিপিবদ্ধকৰণত তাই সম্পূৰ্ণবদ্ধ কিন্তু বিশ্লেষণ কৰাত বা পৰ্যবেক্ষণসমূহত উপায় উলিওৱাত তাইক সহায়ৰ প্ৰয়োজন। পাঠ্যপুথি আৰু বিদ্যালয়ৰ বাহিৰতো শিকন জড়িতকৰণ কৰিবলৈ তাই সক্ষম, যিটো পৰিস্ফুট হয় তাই দাঙি ধৰা উদাহৰণসমূহৰ ধৰণৰ পৰা আৰু শ্ৰেণীত তাই বিনিময় কৰা অভিজ্ঞতাসমূহৰ পৰা, অৱশ্যে দলসমূহত কাম কৰোতে তাই অলপ ধৈৰ্যশীল হোৱাৰ প্ৰয়োজন আৰু যেতিয়া দৰকাৰ হয়, তাই আনক সহায় কৰাৰ প্ৰয়োজন।

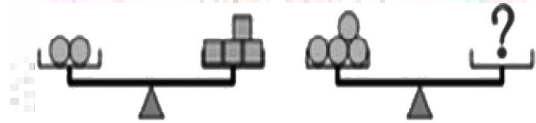
এনেক্সাৰ- ২

শিকন ফলাফলৰ লগত জড়িত নমুনা প্ৰশ্নঃ

গণিত, পৰিৱেশ অধ্যয়ন, ইংৰাজী আৰু হিন্দী বিষয়ৰ

শিঃফঃ II (4) সাধাৰণ তুলাচনী ব্যৱহাৰ নকৰাকৈ বস্তুসমূহ গধুৰ নে পাতল তাৰ তুলনা কৰিব পাৰিব।

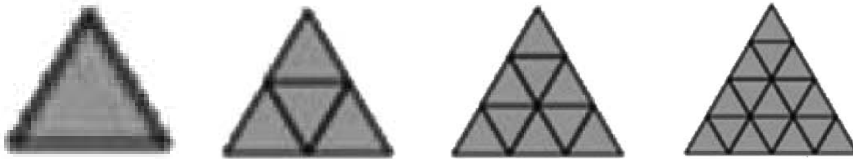
(ক) যদি 3 টা বল 4 টা বাকচৰ সমান হয়, তেন্তে 8টা বলৰ সমান হ'বলৈ কেইটা বাকচ লাগিব।

(খ) তুলাচনীকেইখনলৈ চাই 3 নং খনৰ সমতা আনিবলৈ কি কি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিবা বিচাৰি উলিওৱা।

শিঃফঃ V (7) : ত্ৰিভুজাকৃতি আৰু বৰ্গাকৃতি গঠন সমূহ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

শিশুটিক সুধিবঃ

ইয়াৰ পিছৰটি আকৃতি গঠন কৰিবলৈ তোমাক কিমানটা ত্ৰিভুজৰ প্ৰয়োজন হ'ব? ত্ৰিভুজটি আঁকা।

শি : ফ : III (4.1) কাগজ ভাঁজ কৰি, ফুট জালীৰ ওপৰত কাগজ কাটি আৰু সৰল ৰেখা ব্যৱহাৰ কৰি দ্বিমাত্ৰিক বস্তু চিনাক্ত কৰিব পাৰিব আৰু প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব।

ত্ৰিখ্যাকলাপ 107

ধাৰণা সম্বন্ধীয় ক্ষেত্ৰ :—

ক্ষেত্ৰফল নিৰ্ণয় আৰু পৰিসীমা নিৰ্ণয়।

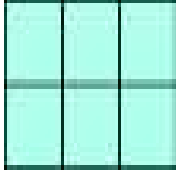
প্ৰয়োজনীয় বস্তু/সামগ্ৰী : অংকন কাগজ
বা কাৰ্যপত্ৰ, পেঞ্চিল

নিৰ্দেশনা : বৰ্গাকৃতি ফুট জালীৰ ওপৰত একে ক্ষেত্ৰফল বিশিষ্ট কিন্তু বেলেগ বেলেগ পৰিসীমাৰ দুটা বস্তু অংকন কৰা। উদাহৰণস্বৰূপে : আখৰ 8×2 আৰু 4 চেঃমি বাহু বিশিষ্ট বৰ্গ। ইয়াৰ কোনটোৰ পৰিসীমা বেছি?

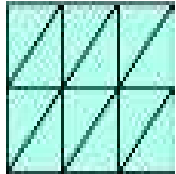
এককবোৰৰ মাজত বিচাৰি উলিয়াব পাৰিব।

এক মিটাৰ দৈৰ্ঘ্য হৈছে—

- (১) মোৰ ভৰিৰ সমান দীঘল
- (২) মোৰ কিতাপখনৰ সমান দীঘল
- (৩) মোৰ ভৰিৰ পতাৰ সমান দীঘল।

যদি এজন ছাত্ৰৰ বাবে চিত্ৰ (ক) সহজ যেন লাগে; তেন্তে চিত্ৰ (খ) দৰে সামান্য জটিল আকৃতি দিব পৰা যাব।

(খ) সমস্যা সমাধানৰ বেলিকা সমতুলতাৰ ধাৰণাটি ইয়াত অন্তৰ্নিহিত হৈ থাকে। যদি কোনো শিশুৱে এনে ধৰণৰ ক্ৰিয়া-কলাপ সুকলমে কৰিব পাৰে, তেন্তে আমি বুজিব লাগিব, তেওঁ সমতুলতাৰ ধাৰণা ভালদৰে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিছে।

শিঃফঃ II (5.22) প্ৰদত্ত ভগ্নাংশ এটাৰ সমতুল্য ভগ্নাংশ গঠন কৰিব আৰু বাছি উলিয়াব পাৰিব।

নিৰ্দেশনা : ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তলত উল্লেখ কৰা প্ৰত্যেকটি ভগ্নাংশ নিৰ্দিষ্ট ঘৰবোৰত বহুৱাবলৈ দিয়ক।

$5/6$, $6/11$, $17/17$, $111/112$, $4/3$, $34/37$, $31/2$, $100/100$

1 তকৈ সৰু	1 ৰ সমান	1 তকৈ ডাঙৰ

শিঃফঃ V (5) : ভূমিখণ্ড, জলবায়ু, সম্পদ, জীৱিকা আদিৰ লগত মানুহৰ সাংস্কৃতিক জীৱনৰ সংযোগ স্থাপন কৰিব পাৰিব।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ উদ্দেশ্যে :

- দুৰ্যোগ-দুৰ্ঘটনা আদিৰ সময়, তাৰিখ তথা ইয়াৰ কাৰণসমূহ উল্লেখ কৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে নিজে একোখন প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত কৰিব।
- উক্ত দুৰ্যোগ জীৱন, জীৱিকা, সা-সম্পত্তিৰ কেনেধৰণৰ ক্ষয়-ক্ষতি কৰিছিল?
- সহায়-সহযোগিতাৰ বাবে কোনসকল লোক আগবাঢ়ি আহিছিল? কোন কোন চৰকাৰী কাৰ্যালয় তথা অন্যান্য সংস্থা এই কামৰ বাবে আগবাঢ়ি আহিছিল?
- জৰুৰীকালীন অৱস্থাত তোমালোকক কিছুমান সংস্থাৰ সহায়ৰ প্ৰয়োজন হ'ব পাৰে। তেনে কিছুমান সংস্থা

বিচাৰি উলিয়াই সেইবিলাকৰ ঠিকনা আৰু ফোন নং সংগ্ৰহ কৰি তালিকাত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা।

	ঠিকনা	ফোন নং
অগ্নি নিৰ্বাপক :	.....	.....
সমীপৰ চিকিৎসালয় :	.....	.....
এম্বুলেন্স :	.....	.....
থানা :	.....	.....

LO II(3): Identifies connectors and sequence of event in the story (poem)

Hypothetical Responses:

- (i) No response.
- (ii) "Tree." Or responds in mother tongue/L1.
- (iii) Correct response in English.

For response no. (i) (Needs help. 1)

For response no. (ii) (Adequate. 2)

For response no. (iii) (Good. 3)

(C) Reading with Understanding

This could begin with a simple picture and word association.

Poem

After a bath
After my bath
I try, try, try
to wipe myself
till I'm dry, dry, dry.
Hands to wipe
and fingers and toes
and two wet legs
and a shiny nose.
Just think how much
less time I'd take
if I were dog
and could shake, shake, shake.

The teacher asks children to read the names of all the body parts listed in the poem.

Hypothetical Responses:

- (i) Names 1-2.
- (ii) Names less than 5 but more than 2.
- (iii) Names all the body parts.

For response no. (i), 'needs help'

For response no. (ii), 'adequate'.

For response no. (iii), 'good'.

LO I (2): Names familiar object seen in the picture

(D) Understands and Writes

Look at the following pictures and write the names of the objects you see.

LO V(1): Answer coherently in written and oral forms to questions in english based on day to day life experiences unfamiliar story and poems heard and unheard<

- Given in the box below are names of different means of transport.
- You can ask students to group these different means of transport into the correct boxes: Land, Water and Air.

Bus	Car	Aeroplane	Ship
Boat	Bicycle	Helicopter	Truck
Steamer	Scooter	Balloon	Submarine
Glider			

LAND

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

AIR

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

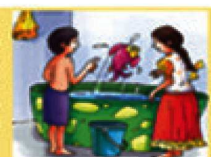
WATER

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

LO III(4): Read small text in English with comprehension that is identifies main idea details and sequence and draw conclusion in English.

- Ask children to read the following paragraph and answer the questions.
- You can then ask children to imagine that they are little fish in the river and ask them to write down a description of what they might see around them.

Once upon a time, in the small town of Kovalam in Kerala, Mr. Chandranna a farmer, caught a fish. He took it home for dinner. His children fell in love with the fish and stopped him from killing and cooking it. Since then it has lived in the bathtub and shared it with children when they were small. The family has trained the fish to swim in the bathtub. When someone needs to take bath it swims into a bucket. Mrs. Radha says, "He is part of our family".

1. What is this paragraph about?
2. Who caught the fish?
3. What did the family train the fish to do?
4. When did the fish share the bathtub?

LO III(4): Read small text in English with comprehension that is identifies main idea details and sequence and draw conclusion in English

कच्चा आम - पका आम

- कच्चे और पके आम से बनी कौन-कौन सी चीजें तुम खाते हो?

कच्चे आम से बनी चीजें

पके आम से बनी चीजें

LO II (3): Identifies characters and sequence of events in the story

- इनमें से कौन-से फल गुठली वाले हैं और कौन-से बीज वाले? सही उत्तर पर (✓) का निशान लगाओ।

फल	गुठली वाले	बीज वाले
पपीता		
आम		
खैर		
अमरुद		
जामुन		
अंगूर		

LO II(5): draws or write a few words for short sentences in respect to poems and stories

कविता में से ऐसे शब्दों को चुनो जिनमें “म” आया है।

जैसे-

मुझे   मोठे-मोठे   नाम   मुँह   मत   आम   काम

इन शब्दों को देखो अब “म” से बने कोई तीन शब्द तुम लिखो।

সুযোগ দিয়া হয়, তেতিয়া তেওঁলোকৰ কামবোৰ লাহে লাহে উন্নতিৰ প্ৰতিফলন ঘটাবলৈ ধৰে।

কৌশল (Strategy)

- শিকাৰসকলক এজনক আনজনৰ উত্তৰসমূহ পঢ়িবলৈ ক'ব পাৰে।
- তেওঁলোকক দলত কাম কৰিবলৈ দিব আৰু উত্তৰবোৰত কোনবোৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয় সন্নিবিষ্ট হৈ আছে—তাৰ সিদ্ধান্ত নিৰ্ণয় কৰিবলৈ দিব।
- কোনো এটা উত্তৰ গড় অনুপাতে উন্নতৰ আৰু অনুন্নতৰ হোৱাত নিৰ্ণয় কৰে,— তাৰ সিদ্ধান্ত ল'বলৈ ক'ব?
- যদি এইটো সিদ্ধান্ত লোৱা হয় যে তেওঁলোকে দিয়া উত্তৰবোৰৰ-যিবোৰ নিজে দিয়া নহয়, সেইবোৰৰ পুণৰ মান নিৰূপণ কৰিবলৈ দিব পাৰে।
- এনেদৰে তেওঁলোকক নিজৰ উত্তৰবোৰৰ মান নিৰূপন কৰিলে দিয়াৰ বাবে তেওঁলোকে কৰা উত্তৰবোৰ উন্নত কৰাৰ সুযোগ পায়।

এই অনুশীলনে তেওঁলোকক শিকন কৰ্মৰ প্ৰতি নিজৰ বোধসম্য স্তৰলৈ বিষয় বস্তুক লৈ যাব। এনেদৰে তেওঁলোকে তালিকা/নিয়ম আদিৰে লিখন কাৰ্যত বিকাশ ঘটাবলৈ সামৰ্থ্য হ'ব। তেওঁলোকক নাট্যাভিনয়, চৰিত্ৰাভিনয় আদিত আত্মনিয়োগ কৰাই সমনীয়াৰ দ্বাৰা মান-নিৰূপন কৰিবলৈ সুযোগ দিয়ক।

পৰৱৰ্তী পঠন কাৰ্য (Post Reading)

“আহক আমি পৰ্যালোচনা কৰোঁ আৰু লিখোঁ”

আমি যেতিয়াই বৰ্তাৰ দিনলিপিখন পঢ়ো (ভাব হয়) এইখন সুন্দৰ লিখনী। ৰাফিন ব'ণ্ডে তেওঁৰ সৃষ্টিশীল দস্তৰৰ এটা লিখনীত আমাক বনাঞ্চলত বৰ্ষাৰ সময়ছোৱাত কীট-পতঙ্গ, প্ৰাণীৰ জীৱন প্ৰণালীৰ বিষয়ে অৱতাৰণা কৰিছে। শব্দ আৰু তাৰ প্ৰতিফলনসমূহ বৰ্ষা ঋতুৰ এটা বিস্তৃত ধাৰণা সৃষ্টি কৰি থাকে। লিখকৰ দিনলিপিত লিখনীয়ে ইয়াক এটা বাস্তৱ অভিজ্ঞতা বুলি চিহ্নিত কৰিছে। শিক্ষকে শিকাৰক সৃষ্টিশীল লিখনীৰ জৰিয়তে ভাষাৰ উৎকৰ্ষ সাধন, প্ৰতিফলন, ব্যক্তিগত চিন্তা ধাৰাৰ বিকাশ, অভিজ্ঞতা লিখাৰ মাজেৰে প্ৰকাশ কৰাৰ আনন্দ লাভৰ বাবে নিয়োজিত কৰিব পাৰে।

লিখন কাৰ্য ১ (Writing task - I)

“সৃজনীমূলক লিখনী”

শিক্ষকে ইংৰাজীভাষা বা অন্যভাষাৰ কবিতা পঠনৰ মাজেৰে শিকাৰক পূৰ্ণমূল্যায়নৰ বাবে নিয়োজিত কৰিব

পাৰে। শিক্ষকে ঋতু আৰু বৰ্ষা কালৰ বিষয়ত লিখা কবিতা আৰু গল্পসমূহ পুনঃ সংস্কৰণ বা অধিক সংযোজন কৰিব পাৰে। ইয়াত বিশ্লেষণ বা প্ৰশংসাৰ প্ৰয়োজন নাই। তেওঁলোকে সেইবোৰ পঢ়ক আৰু নিজে তাৰ উদ্ঘাটন কৰি পাঠৰ মৰ্ম উপলব্ধি কৰক। তেওঁলোকৰ লিখনীত এনে পৰামৰ্শ দিয়া হ'ল যে পাঠটোৰ ধাৰণাৰ পুনৰাবৃত্তি, অপ্ৰয়োজনীয় শব্দৰ ব্যৱহাৰ হ'ব নালাগে। উদাহৰণস্বৰূপে, পাঠ্যপুথি পঢ়াৰ পাছত শিক্ষাৰ্থীক এটা স্তবক ৰচনা কৰিবলৈ দিয়া হওঁক, গোটেই নিশাটো বৰষুণৰ টোপালবোৰে মামৰ ধৰা টিনৰ চালখনৰ ওপৰত ঢোল বজাই থাকিল। আৰু.....

(ই পাঠ্যপুথিৰ এটা সংস্কৰিত বাক্য— ইয়াৰ আলমত বহুটো বাক্য সৃষ্টি কৰিব পাৰি।)

- শিকাৰুকে তেওঁলোকে আটাইতকৈ ভালপোৱা ঋতু সম্বন্ধে দিনলিপি লিখিবলৈ দিয়ক।

সৃষ্টিশীল লিখনী— মান নিৰূপণ

(Creative writing & assessment)

আত্মপ্ৰকাশ আৰু যোগাযোগৰ বিকাশৰ কাৰণে লিখন কাৰ্য/সৃষ্টিশীল লিখনী সদায় গুৰুত্বপূৰ্ণ। ই শিকাৰুৰ কাৰণে বিবিধ ধৰণৰ আৱেগিক আৰু বৌদ্ধিক মুহূৰ্তবোৰ, অভিজ্ঞতা সমূহৰ বহিঃপ্ৰকাশ ঘটায়। এইটো তেওঁলোকৰ বাস্তব লিখনী। গতিকে মান-নিৰূপণৰ পৰামৰ্শমূলক ধাৰণা হ'ল—

- অভিজ্ঞতাৰ যথার্থত
- উপযুক্ত শব্দসম্ভাৰ, শব্দ আৰু প্ৰকাশ ভঙ্গীৰ ব্যৱহাৰ।
- ভাল, পৰ্যাপ্ত, মধ্যমীয়া ইত্যাদি পৰিমাণেৰে ভাষাৰ ওপৰত সম্পূৰ্ণ।
- গুৰুত্বপূৰ্ণ, আনকি সূক্ষ্মাতিসূক্ষ্ম কথাবোৰো ব্যৱহাৰ কৰিব জনা।
- চৰিত্ৰসমূহত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা।
- বৰ্ণনাৰ গতিশীলতা থকা।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে লিখিবোৰৰ খচৰা প্ৰস্তুত তথা সংশোধনৰ জড়িয়তে পুনৰীক্ষণ কৰণৰ দৰে প্ৰণালীবদ্ধ পদ্ধতিৰে লিখন
- বিন্যাস, ছন্দ, ৰূপক আদিৰ ব্যৱহাৰ।
- দিনলিপি লিখনত নিজাববীয়া কল্পনা শক্তি তথা সৃজনী শক্তিৰ ব্যৱহাৰ।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পাৰদৰ্শিতাৰ ভিত্তিত আৰু বহুতো কথা ইয়াত সংলগ্ন কৰিব পৰা যায়। ক্ৰমাগতভাৱে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অংশগ্ৰহণৰ লগে লগে কিছু বিধি বা নিয়মৰ বিকাশ ঘটাব পাৰি।

তথ্যপঞ্জী পদ্ধতি

ছাত্র-ছাত্রীসকলে তেওঁলোকৰ সৃষ্টিশীল লেখাসমূহৰ তথ্য পঞ্জী তৈয়াৰ কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিব। শিক্ষকৰ সহায়ত তেওঁলোকে অগ্রগতিৰ তথ্য পঞ্জী বজাই ৰখাৰ ব্যৱস্থা কৰিব। এনেধৰণৰ তথ্য পঞ্জীৰ সহায়ত কেৱল লেখা-মেলা বা প্ৰদত্ত কৰ্ম সমূহৰ সংগ্ৰহ কৰাৰ উপৰি তেওঁলোকৰ ক্ৰমাগত উন্নতিৰ ৰেকৰ্ড ৰখা হয়। সেয়েহে লেখা মেলাৰ সময়ত সমনীয়াৰদ্বাৰা মূল্যায়ন কৰাটো প্ৰয়োজনীয় আৰু সমনীয়াসকলে আগবঢ়োৱা মতামতক গুৰুত্ব দিবলৈকো উৎসাহিত কৰা হয়। লেখাসমূহৰ সংগ্ৰহিত থুপে ছাত্র-ছাত্রীৰ উন্নতি কেনেদৰে হৈছে সেয়া দাঙি ধৰে। লগতে প্ৰণালীবদ্ধ লিখন কেনেদৰে আয়ত্ত কৰিছে সেয়াও বুজি পাব পাৰি।

লিখন কৰ্ম ২

গ্ৰীষ্মৰ প্ৰথৰ উত্তাপৰ দীৰ্ঘ সময়খিনিত মৌচুমী বায়ু এক আশীষ স্বৰূপ। বৰষুণত তিতি-বুৰি ফুৰাটো এক মজা আৰু ই দেহা শাত পেলাই থৈ যায়। কিন্তু অসময়ত অহা তথা দীৰ্ঘদিনীয়া বৰষুণে চেম্বাই, কাশ্মীৰ আদিৰ দৰে চহৰত দুৰ্যোগৰ সৃষ্টি কৰে।

- মৌখিকভাৱে বা ইণ্টাৰনেট, নিউজপেপাৰ আদিৰ পৰা ছাত্র-ছাত্রীসকলক তথ্য সংগ্ৰহ কৰিবলৈ ক'ব।
- তাৰিখ, কাৰণ আৰু চৰকাৰ আৰু ৰাইজে গ্ৰহণ কৰা ব্যৱস্থাসমূহৰ ভিত্তিত তথ্যসমূহ সজাবলৈ দিব।
- মানুহ, জীৱ-জন্তু ইত্যাদিৰ প্ৰাণ ৰক্ষা কৰাত অতুলনীয় সাহস প্ৰদৰ্শন কৰা সাহসী ব্যক্তিসকলৰ কাহিনীসমূহ পুনৰ লিখিবলৈ দিব।

শিক্ষকলৈ টোকা

উল্লিখিত দুয়োটা কাৰ্য সম্পাদন কৰোঁতে তথ্য সংগ্ৰহ আৰু লিখিবলৈ সময় লাগে। সেয়েহে শিক্ষকে ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ কাম কাজৰ প্ৰগতিৰ খতিয়ান লৈ থাকিব আৰু প্ৰয়োজন হ'লে কাৰ্য সম্পাদনত সহায় কৰি দিব।

ছাত্র-ছাত্রীসকল যেতিয়া সাজু হৈ উঠে তেতিয়াই মান নিৰূপন (Assessment) কৰিব পৰা যায়। নিম্নোক্ত ধৰণে মান নিৰূপণ কৰিব পৰা যায়—

- ভিন্ন উৎসৰ পৰা সমল সংগ্ৰহত তেওঁলোকৰ সক্ষমতা।
- মন কৰিব লাগে যাতে তথ্যসমূহ নিৰ্ভৰযোগ্য হয়।
- তেওঁলোকৰ পদ্ধতিসমূহত যাতে স্বচ্ছতা থাকে আৰু সমনীয়াৰ সৈতে সমলসমূহ ভাগ-বতৰা কৰাত আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰে।
- সমলসমূহ পঢ়ো কৰা আৰু সাৰ অংশ গ্ৰহণৰ কৌশল আয়ত্ত কৰা।

- বৰ্ণনাসমূহৰ ক্ৰম তথা সুসংহত আৰু সুসংঘবদ্ধভাৱে লিখিবলৈ শিকা।

এনেদৰে পৰ্যবেক্ষণ আৰু মান নিৰূপণৰ দ্বাৰা আৰু বহুতো কথা ইয়াত সংলগ্ন কৰি ল'ব পাৰি।

শিক্ষকলৈ টোকা

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ভাষাগত কৌশলৰ বিকাশ আৰু যোগাযোগৰ পাৰদৰ্শিতা বৃদ্ধিৰ বাবে শিক্ষকে স্থানীয় বিশেষ কিছুমান কাৰ্য কলাপ সংযোগ কৰিব পাৰে।

ইতিহাস (উচ্চ প্ৰাথমিক)

ইতিহাসৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ঐতিহাসিক ঘটনাৱলী আৰু ধাৰণাসমূহ জনা আৰু বুজি পোৱাটো দৰকাৰ। ইতিহাস অধ্যয়নৰ সৈতে সততে জড়িত বিভিন্ন যৌক্তিক চিন্তা, কৌশল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ব্যৱহাৰ কৰাটো আশা কৰিব পাৰি। ইয়াৰোপৰি, জ্ঞান আৰু কৌশলক প্ৰায়ে এই ক্ষেত্ৰত দুটা ভিন্ন উপাদান হিচাপে প্ৰক্ষেপ কৰা যায়। সেয়েহে, ইতিহাস এক বিষয় হিচাপে, এক সংগৃহীত তথ্যৰ বৰ্ণনা হিচাপে শিকোৱা হয়। কিন্তু বক্তৃতা, পাঠ্যপুথি পঠন, মুখস্থকৰণ আৰু পৰীক্ষা আদিৰ মাধ্যমত যিদৰে ইতিহাসৰ পাঠদান কৰা হয় সেয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বাবে আমনিদায়ক হৈ পৰে। ইয়াৰোপৰি ই প্ৰকৃত ইতিহাস শিকনৰ ক্ষেত্ৰতো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কোনোধৰণে ফলপ্ৰসূভাৱে সহায় কৰিব নোৱাৰে। যদি সত্যৰ অপলাপ কৰা নহয় তেনেহ'লে ক'ব পাৰি যে যদিহে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ঐতিহাসিক তথ্য যুক্তিৰ তুলচনীত বিচাৰ বিশ্লেষণ কৰিবলৈ নিশিকে তেনেহ'লে তেওঁলোকৰ ইতিহাসৰ জ্ঞান আহৰণ সম্ভৱ নহয়। যৌক্তিক চিন্তা কৌশল (critical thinking skills)ক বিষয়বস্তুৰ সৈতে সাঙুৰিবলৈ হ'লে, শিকন প্ৰক্ৰিয়াত সেইমতে নিৰ্দেশনাৰ উদ্দেশ্য (Instructional Objected) ত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিব লাগিব। ই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ চিন্তা শক্তিক জগাই তুলিব পৰাকৈ প্ৰয়োগ হ'ব লাগিব। সেয়েহে ইতিহাস শিক্ষণৰ পৰম্পৰাগত পদ্ধতিৰ পৰা আঁতৰি আহি বৰ্তমান সময়ত আকৰ্ষণীয় আৰু সৃজনীমূলক পদ্ধতিৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক নিজববীয়াকৈ জ্ঞান আহৰণৰ সুবিধা দিব লাগিব। উদাহৰণ স্বৰূপে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উচ্চ স্তৰৰ চিন্তা কৌশল বিকাশৰ বাবে তেওঁলোকৰ প্ৰাথমিক উৎসৰ পৰা জ্ঞান আহৰণৰ সুবিধা কৰি দিলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সেই কাম কৰিবলৈ ভাল পায়।

প্ৰাথমিক উৎসৰ পৰা কেনেদৰে আশাকৃত শিকন ফলাফলৰ লগতে মান নিৰূপণ কৰিব পৰা যায় তাৰে এক উদাহৰণ আগবঢ়োৱা হ'ল। শিকনৰ বিশেষ ফলাফল লাভ কৰাৰ লগতে কিদৰে ইতিহাস শিকণত বৌদ্ধিক চিন্তাৰ কৌশলৰ বিকাশ ঘটাব পাৰি এয়া তাৰে এক উদাহৰণ।

শিকনৰ ফলাফল

- বিভিন্ন ধৰণৰ (যেনে প্ৰত্নতাত্ত্বিক, সাহিত্য ইত্যাদি) উৎস চিনাক্তকৰণ আৰু সেই সময়ৰ ইতিহাসৰ নিৰ্মাণত এই

সমলসমূহ ব্যৱহাৰৰ বৰ্ণনাকৰণ।

প্ৰাথমিক আলোচনা/প্ৰশ্নোত্তৰ

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ যৌক্তিক চিন্তা কৌশলৰ উদ্দীপনাৰ বাবে যথোপযুক্ত প্ৰশ্ন সোধাটো অতিকৈ প্ৰয়োজনীয়। এনেধৰণৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে কৰা আলাপ-আলোচনা আৰু তেওঁলোকৰ সমিধানসমূহৰ পৰা শিক্ষকে তেওঁলোকৰ পূৰ্ববৰ্তী জ্ঞান সম্বন্ধে এক ধাৰণা কৰি ল'ব পাৰে।

শিক্ষকে ব্লেকব'ৰ্ডত 'প্ৰাথমিক উৎস' শব্দ দুটা লিখি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কিছুসময় চিন্তা কৰিবলৈ দিব আৰু তাৰপিছত তেওঁলোকৰ নিজা ভাষা বা ছবি আঁকি তাৰ অৰ্থ বুজাই দিবলৈ ক'ব।

তাৰো কিছুসময়ৰ পিছত শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক "প্ৰাথমিক উৎসসমূহ কি কি?" চিন্তা কৰিবলৈ দিব।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বিভিন্ন ধৰণৰ উত্তৰ দিব আৰু তাৰে ভিত্তিত শিক্ষকে তেওঁলোকৰ পূৰ্বজ্ঞান সম্বন্ধে ধাৰণা কৰিব পাৰিব।

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকে যোৱা ২৪ ঘণ্টাত কৰা কাম-কাজ সমূহৰ বিষয়ে চিন্তা কৰিবলৈ দিব। তেওঁলোকে সদ্যহতে সেই ঘটি যোৱা ঘটনাসমূহৰ কিবা প্ৰমাণ বা সাঁচ দিব পাৰিবনে শিক্ষকে সুধিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বিভিন্ন ধৰণৰ উত্তৰ আগবঢ়াব পাৰে :—

“আমাৰ দেউতাই কালি মোক গৃহকাৰ্য্য কৰি থকা দেখিছিল” ছাত্ৰজনে ক'ব পাৰে যে এইক্ষেত্ৰত দেউতাকে প্ৰয়োজন হ'লে সাক্ষী দিব পাৰে।

আন এজন ছাত্ৰই ক'লে, “মই কালি মোৰ বন্ধুৰ ঘৰলৈ গৈছিলো।” এইক্ষেত্ৰতো বন্ধুজনে তেওঁৰ ঘৰলৈ যোৱাটো ক'ব পাৰিব।

(এনেদৰে শিক্ষকজনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ দৈনন্দিন অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিত তেওঁলোকৰ প্ৰাথমিক উৎস সম্বন্ধে কি ধাৰণা আছে সেয়া মূল্যায়ন কৰিব পাৰিব। লগতে তেওঁলোকৰ ধাৰণাসমূহ যে ধূসৰ হৈ আছে সেয়াও অনুভৱ কৰিব পাৰিব। সেয়েহে শিক্ষকে প্ৰাথমিক তথ্য সম্পৰ্কে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ভালদৰে বুজি পাবলৈ সহায় কৰিব। ইয়াৰ মাজতে শিক্ষকে এটা আলোচনা কেনেদৰে ভালদৰে আগবঢ়াই নিব পাৰি সেয়া শিকাব লগতে কি কি মানদণ্ডৰ ভিত্তিত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে স্ব-মান নিৰূপন কৰিব সেয়া ক'ব।)

আলোচনাটো আগবঢ়াই নিবৰ অৰ্থে শিক্ষকে সুধিব, “তোমালোকৰ অৱস্থিতিটোৰ প্ৰমাণ আন কোনো বস্তুৰে দিব পাৰিব নেকি য'ত কোনো ব্যক্তি জড়িত নহয়?” ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ভাবিবলৈ আৰম্ভ কৰিব।

এজন ছাত্ৰই সমিধান দিলে— “মই কালি চিকিৎসকৰ ওচৰলৈ গৈছিলোঁ আৰু তেওঁ মোক কিছু ঔষধৰ বিধান দিলে” —ঘটনাটোৰ অৱস্থিতিৰ প্ৰমাণ।

অন্য এজন ছাত্ৰই ক'লে, “মোৰ উপস্থিতিৰ ৰেকৰ্ড উপস্থিতিৰ হাজিৰা বহীত উল্লেখ কৰা আছে।”

এনেদৰে সকলোবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে তেওঁলোকৰ অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিত কিবা নহয় কিবা ক'বলৈ আৰম্ভ কৰে

আৰু তেওঁলোকে এই অভ্যাসন আনন্দেৰে উপভোগ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। লগতে শিক্ষকে সকলোকে অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰে।

(এনেদৰে শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ আগ্ৰহ আৰু বিষয়বস্তুৰ সৈতে অংশগ্ৰহণ সম্পৰ্কে জ্ঞাত হয়। শিক্ষকে প্ৰতিজন ছাত্ৰকে অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰাই নহয় লগতে এই কথাও বুজাত সহায় কৰে যে কোনো এক বিষয় বা বস্তুৰ বিষয়ে জানিবলৈ বিভিন্ন ধৰণৰ উৎসৰ সহায় ল'ব পাৰি।)

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ইতিমধ্যে যিখিনি শিকিলে সেয়া সুদৃঢ় কৰিবলৈ তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ নিজা নিজা পৰিয়ালৰ সদস্য সকলক সুধি তেওঁলোকৰ ককা-আইতাক বা আজোককা-আজো আইতাকৰ বিষয়ে জানি আহিবলৈ কোৱা হ'ল। লগতে প্ৰত্যেককে তেওঁলোকৰ ককা-আইতাকৰ অৱস্থিতিৰ প্ৰমাণ দিব পৰাকৈ ২/৩ বিধ বস্তুৰ নাম লিখিবলৈ কোৱা হ'ল।

(শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ইংগিতপূৰ্ণভাৱে ক'ব যে সেই প্ৰমাণ ফটোগ্ৰাফ/আলোকচিত্ৰ বা চিঠি-পত্ৰাদিও হ'ব পাৰে যিবোৰ তেওঁলোকে ব্যৱহাৰ কৰিছিল।)

পৰৱৰ্তী দিনা শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত এক উখল-মাখল পৰিৱেশ প্ৰত্যক্ষ কৰিব। আৰু আলোচনা আগবাঢ়িযোৱাৰ লগে লগে কোনজন ছাত্ৰ/ছাত্ৰীয়ে কি প্ৰস্তুত কৰি আনিছে সেয়া দেখুৱাব। এজন ছাত্ৰই তেওঁৰ দেউতাকে কোৱা মতে “ককাক ঘড়ীৰ প্ৰতি চৌখিন আছিল আৰু এটা Swiss ঘড়ী এতিয়াও তেওঁলোকৰ লগত আছে যিটো অচল যদিও ককাকৰ কথাটোৰ এক প্ৰমাণ।” আন এজন ছাত্ৰই এনেতে সুধিব যে “এই কথাৰ কি প্ৰমাণ আছে?” —এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰত ছাত্ৰজনে সমিধান দিয়ে যে “মোৰ ওচৰত এখন আলোকচিত্ৰ আছে য'ত ককাই সেই একেটা ঘড়ীকে পিন্ধি আছে।” এনেদৰে প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে নিজা নিজা ককাক-আইতাকৰ বা আজো-ককাক/আইতাকৰ বিষয়ে ক'বলৈ ল'ব।

(এই আলোচনাৰ জড়িয়তে শিক্ষকে চিনাক্তকৰণ, সংগ্ৰহকৰণ আৰু বস্তুবোৰ পৰিৱেশনৰ বেলিকা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ প্ৰচেষ্টাৰে মান নিৰূপণ কৰিব। এনেদৰে শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পাঠৰ বিষয়ৰ সৈতে এটা সংযোগ স্থাপন কৰিব পাৰিব আৰু লগতে এই ধাৰণা প্ৰোথিত কৰিব পাৰিব যে ইতিহাস হৈছে ইতিমধ্যে ঘটি যোৱা ঘটনাৱলীৰ অধ্যয়ন। এই ধাৰণাৰ ভেঁটিত শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিব যে কেনেদৰে তেওঁলোকৰ লেখা-মেলা বা প্ৰতিক্ৰিয়াই কোনো এক অতীতৰ ঘটনা বা ঠাই, ব্যক্তি সম্বন্ধে এক কাহিনী দাঙি ধৰিলে আৰু তেওঁলোকে লৈ অহা উৎসবোৰেই ‘প্ৰাথমিক উৎস’।

স্ব-মাননিৰূপন (Self-Assessment)

ইতিহাসৰ শ্ৰেণীকক্ষত আলোচনা বা প্ৰশ্নোত্তৰৰ জড়িয়তে কোনো বিষয়ৰ আলোচনা এক স্বাভাৱিক প্ৰক্ৰিয়া। কিন্তু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে এইটো কথা স্পষ্ট ৰূপত জানিব লাগিব যে কোনবোৰ কথা কেনেদৰে আলোচনা কৰিলে আলোচনা এটা ফলপ্ৰসূত আলোচনা হ'ব পাৰে। শিক্ষকেও এটা ফলপ্ৰসূত আলোচনাৰ লক্ষ্য বান্ধি ল'ব লাগে। আলোচনাই কোনো এক বিষয়বস্তু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ঘৰুৱা ভাৱত শিকিবলৈ পায় আৰু তেওঁলোকৰ নিজা শব্দভাণ্ডাৰত তাক সহজে অন্তৰ্ভুক্ত কৰি ল'বলৈ সুবিধা পায়। লগতে সেয়া নতুন পৰিৱেশত প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰতো সহায়ক হয়।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে তেওঁলোকৰ কাম-কাজবোৰ সঠিক দিশত গতি কৰিছেনে সেয়া জানিবলৈ চেকলিষ্ট (Checklist) উপযোগী। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে আলোচনাত অংশগ্ৰহণৰ সময়ত স্ব-মান নিৰূপন (Self Assessment) কৰাত সহায়ক হোৱাকৈ তলত এখন চেকলিষ্টৰ উদাহৰণ দিয়া হ'ল—

সবলতাসমূহ

আনৰ প্ৰতি মোৰ আচৰণ সৌহাৰ্দপূৰ্ণ আছিল।

মই ধীৰে-স্থিৰে চিন্তা কৰিহে কথা কৈছিলোঁ।

মই আন সকলৰ কথাও মনোযোগেৰে শুনিছিলোঁ।

মই চকুত চকু থৈ কথা পাতিছিলোঁ।

মই কোনো কথা বুজি নেপালে প্ৰশ্ন সুধিবলৈ কোনোধৰণৰ সংকোচবোধ কৰা নাছিলোঁ।

মই প্ৰকাশ কৰা অভিব্যক্তি মই মুকলি মনেৰে গ্ৰহণ কৰিছিলোঁ।

মোৰ বক্তব্য অথবা প্ৰশ্নৰ সমৰ্থনত মোৰ দৈনন্দিন অভিজ্ঞতাৰ পৰা তথ্যসমূহ দাঙি ধৰিছিলোঁ।

আলোচনাৰ সময়ছোৱাত সহজবোধ কৰিছিলোঁ।

মই মোৰ মতামত মুকলিকৈ প্ৰকাশ কৰিছিলোঁ।

মোৰ ককা/আইতা বা আজোককা/আজোআইতাৰ সৈতে সম্বন্ধ থকা ২/৩ বিধ বস্তুৰ বিষয়ে লিখিব পাৰিছিলোঁ।

মই যি লিখিছিলো সেই সম্পৰ্কে সহপাঠীসকলে সুধোতে মই ভালদৰেই ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিছিলোঁ।

মই ফটোগ্ৰাফ, চিঠি-পত্ৰাদি প্ৰমাণ-পত্ৰ আদিৰ দৰে বিভিন্ন প্ৰামাণ্য দলিল উদাহৰণ হিচাপে দিব পাৰিছিলোঁ।

আলোচনাটোৰ উদ্দেশ্য সম্পৰ্কে মই ভালদৰেই জ্ঞাত আছিলোঁ।

মই আলোচনাটোৰ বাবে প্ৰস্তুত আছিলোঁ।

দূৰ্বলতা সমূহ

আনে কথা কৈ থাকোঁতে মই তাৰ মাজত ব্যাঘাত জন্মাইছিলোঁ।
মই মোৰ সমুখত থকা বক্তাজনৰ চকুলৈ চোৱা নাছিলোঁ।
মই একোকে ক'বলৈ সক্ষম হোৱা নাছিলোঁ।
মই খুউব বেছিকৈ কথা কৈছিলোঁ।
মই আলোচনা কৰিবলগীয়া পাঠটোৰ বাহিৰেও বিষয়বোৰৰ ওপৰত কৈছিলোঁ।
মই বেলেগৰ কথা শুনা নাছিলোঁ।
মই বেলেগৰ প্ৰতি নম্ৰ নাছিলোঁ।
মই সেই বস্তুবোৰৰ বিষয়ে অধিক বেছি লিখিব পৰা নাছিলোঁ। যিবোৰ মোৰ ককা-আইতা আৰু আজো ককা-আইতাৰ লগত জড়িত আছিল।
মই কেৱল মোৰ ককা-আইতাৰ চিঠিবোৰ সংগ্ৰহ কৰিব পাৰিছিলোঁ। যেতিয়া মোৰ সহপাঠী সকলে মই লিখা বিষয়ৰ ওপৰত প্ৰশ্ন কৰিছিল।
মই ব্যাখ্যা কৰিব নোৱাৰিছিলোঁ।
মই আলোচনাৰ উদ্দেশ্য সঠিকভাৱে জনা নাছিলোঁ।
মই আলোচনাটোৰ কাৰণে সাজু নাছিলোঁ।
ওপৰোক্ত ফলাফলৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে পৰৱৰ্তী আলোচনাত তেওঁলোকৰ অংশ গ্ৰহণৰ বাবে এটি নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্য নিৰ্ধাৰণ কৰিব পাৰে। মনত ৰাখিবা উন্নতিকৰণৰ বাবে “সদায়” ব্যৱস্থা থাকে।

মেহৰুলি, দিল্লীৰ লৌহ স্তম্ভ

প্ৰাথমিক উৎসৰ ওপৰত আলোচনা চলি থাকিব আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিভিন্ন প্ৰাথমিক উৎস দেখুৱাব যেনে, নক্সা, দেৱীমাৰ ছবি, মোহৰ, মাটিৰ পাত্ৰ, হস্তকলা, তুলিলোৱা লিপি বিভিন্ন ঠাইৰ দৃশ্য, ঘৰ আৰু আৰক ইত্যাদি আৰু কিয় আৰু কেনেকৈ প্ৰতিটো উৎস প্ৰাচীন ভাৰত-অসম বুৰঞ্জীৰ লগত প্ৰাসঙ্গিক সেইবিষয়ে আলোচনা চলিব।

এই থিনতে আমি মনত ৰখা উচিত যে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে এই উৎসবোৰ চিনাকি কৰি দি সেই উৎসবোৰৰ বিষয়ে বিশেষকৈ জ্ঞান দিবলৈ অবিৰত তহাৰধানৰ প্ৰয়োজন। ইয়াৰ কাৰণে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত বিবিধ উৎসৰ ওপৰত যিমান পাৰে সিমান প্ৰশ্ন সুধিবলৈ অভ্যাস গঢ়ি তুলিবলৈ উৎসাহ যোগাব লাগে।

ইয়াৰ উপৰি যদি শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পাঠ্য সম্পৰ্কীয় আৰু দৃশ্যমান উৎসবোৰ বিশদভাৱে পৰ্যবেক্ষণ কৰায় তেন্তে লাহে লাহে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰিব আৰু বিষয়সমূহ যুক্তিপূৰ্ণ ভাৱে চাবলৈ শিকিব আৰু বুৰঞ্জী এক বিষয় হিচাপে ইয়াৰ স্বকীয় গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ সমূহ অনুভৱ কৰিব পাৰিব, যে কোনো ঘটনাৰ বিৱৰণী যিমানেই পক্ষপাত দুষ্ট নহওঁক কিয় বিষয়চৰ্চাৰ বাবে ই গুৰুত্বপূৰ্ণ।

মহেঞ্জদাৰোত পোৱা শিলৰ প্ৰতিমূৰ্তি

মুদ্ৰা চিহ্নিত মুদ্ৰা

জৈন মঠ, উৰিষ্যা

বিভিন্ন ধৰণৰ প্ৰাথমিক উৎস উপস্থাপনে কেৱল প্ৰাথমিক উৎসৰ সৰ্বোত্তম উৎকৰ্ষ সাধন আৰু প্ৰাথমিক উৎসৰ বিষয়ে পাৰস্পৰিক আলোচনাকেই সহায় নকৰে বৰং অধিক পৰিপক্কস্তৰৰ বুৰঞ্জীমূলক চিন্তনৰ কাৰণেও ভেটি তৈয়াৰ কৰাত সহায় কৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে নিৰ্দেশনা আৰু মুকলি আলোচনাৰ দ্বাৰা যেতিয়া উৎসবোৰ পূৰ্ণঃবীক্ষণ কৰিব, তেতিয়া সিহঁতে আৱিষ্কাৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিব যে, কেনেকৈ প্ৰাথমিক উৎসবোৰ সঁজুলি হৈ পৰে যিটো ইতিহাসবিদ সকলে এটা সাধুকথা বুলি কবলৈ-লয়।

এটা ভাল প্ৰাথমিক উৎসৰ ধাৰণাৰে শিক্ষক সকলে পৰৱৰ্তী কাৰ্যকলাপলৈ আগবাঢ়িব আৰু পঢ়িবলৈ এটা সংক্ষিপ্ত সমল যোগান ধৰিব আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সেই সমলটোৰ পৰা এতিয়ালৈ কি শিকিলে তাক বিচাৰি উলিয়াব।

এইবোৰেই ৰজা অশোকে তেওঁৰ এখন লিপিত ঘোষণা কৰিছিল—

ৰজা হোৱাৰ ৮ বছৰৰ পাছত মই কলিঙ্গ বিজয় কৰিছিলোঁ।

প্ৰায় ডেৰলাখ মানুহ বন্দী কৰা হৈছিল। এক লাখতকৈ অধিক মানুহ নিহত হৈছিল। এইটোৱে মোক মৰ্মাহত কৰিছিল। কিয়?

যেতিয়া এখন স্বাধীন দেশ জয়কৰা হয় তেতিয়া লায় লাখ মানুহ মৰে আৰু বহুতক বন্দী কৰি অনা হয়। এইসকলৰ ভিতৰত ব্ৰাহ্মণ আৰু সাধু সকল নিহত হৈছিল।

সি সকল মানুহ তেওঁলোকৰ আত্মীয় আৰু বন্ধু-বান্ধবৰ, দাস আৰু চাকৰৰ প্ৰতি সদয় আছিলে তেওঁলোকৰ মৃত্যু হৈছিল অথবা আপোন সকলক হেৰুৱাইছিল। সেইকাৰণে মই মৰ্মাহত হৈছিলোঁ আৰু ধৰ্ম অবলম্বন কৰিবলৈ মনস্থ কৰিছিলোঁ আৰু আনক এই বিষয়ে অনুপ্ৰাণিত কৰিছিলোঁ। মই বিশ্বাসকৰোঁ যে মানুহক বলপূৰ্বকভাৱে দমন কৰাতকৈ ধৰ্মৰ দ্বাৰা জয় কৰাটো শ্ৰেয়। মই ভবিষ্যতৰ কাৰণে এই বাৰ্তাবোৰ খোদিত কৰিছোঁ যাতে মোৰ ল'ৰা আৰু নাতিয়ে মোৰ পিচত যুদ্ধৰ কথা নাভাৱে।

ইয়াৰ পৰিৱৰ্তে কেনেকৈ ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিব পাৰে তাৰ বাবেহে চিন্তা কৰা উচিত।

ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ ইতিহাসৰ পাঠ্যপুথিৰ “আমাৰ অতীত”ত মহামতী অশোকৰ দিনৰ শিলালিপিৰ পৰা লোৱা এটা অংশ।

শিক্ষকে ক্ৰিয়া-কলাপটোৰ বিষয়ে আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পৰা কি আশা কৰে সেইবিষয়ে আগতীয়াকৈ বুজাই ক'ব/ব্যাখ্যা কৰিব (যি কেইটা দিশৰ ওপৰত সমনীয়াৰ সহযোগত মান নিৰূপণ কৰা হ'ব)। শিক্ষক/শিক্ষয়ত্ৰীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কেইটামান প্ৰশ্ন যোগান ধৰিব আৰু লগতে তেওঁ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত আলোচনা কৰি প্ৰস্তুত কৰা মান নিৰূপণ সঁজুলি (assessment rubric) তেওঁলোকক যোগান ধৰিব। তেওঁ লগতে ব্যাখ্যা কৰিব যে এজন ইতিহাসবিদে যেতিয়া ইয়াৰ বিষয়ে বা যি কোনো পাঠ্যংশৰ বিষয়ে জানিব বিচাৰিলে এনেধৰণৰ প্ৰশ্নকৰে। শিক্ষকে ছাত্ৰ-

ছাত্ৰীৰ লগত আলোচনা কৰিব যে যিকোনো উৎসৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা প্ৰশ্নই সেই উৎসটো বুজাত আৰু সেই উৎসত থকা তথ্যসমূহ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। ইয়াৰ বাবে তেওঁ এটা মুদ্ৰাৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰে আৰু কয় যে—

আমি সকলোৱে জানো যে মুদ্ৰা ইতিহাসৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ উৎস। কিয়নো ইয়াৰ পৰা এনেধৰণৰ প্ৰশ্ন যেনে— ই কিহেৰে তৈয়াৰী, ইয়াক ক'ত পোৱা গৈছিল, ইয়াৰ মূল্য কিমান; ইয়াক কেতিয়া প্ৰচলন কৰা হয়, কোনে প্ৰচলন কৰিছিল, ইয়াত থকা প্ৰতীকচিহ্নই বিভিন্ন অৰ্থ আৰু প্ৰেক্ষাপট বহন কৰে, সেইবাবেই এটা মুদ্ৰাক গুৰুত্বপূৰ্ণ ঐতিহাসিক উৎস বুলি গন্য কৰা হয়। যেতিয়া অনুসন্ধান আগবঢ়াই নিয়া হয় তেতিয়াই একেই উৎসৰ পৰা নতুন নতুন প্ৰশ্নৰ উদ্ভৱ হয়। সেই প্ৰশ্নসমূহৰ নতুন উত্তৰ সমূহে মুদ্ৰাটোৰ প্ৰচলন হোৱা কালছোৱাৰ বিষয়ে বিভিন্ন ধৰণৰ মতামতত উপনীত হোৱাৰ সুযোগ দিয়ে।

তেওঁ আৰু পৰিষ্কাৰকৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক জনায় যে এজন অধ্যয়নৰত ইতিহাসবিদে যেনেধৰণে উৎসসমূহৰ পৰীক্ষণ কৰে, বিদ্যালয়ৰ ইতিহাস অধ্যয়ন কৰে, শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়েও এনে উৎসৰ ওপৰত প্ৰশ্ন কৰিব পাৰে আৰু এই বিষয়টোৰ ওপৰত বিষদভাৱে অধ্যয়ন কৰিব পাৰে।

ইয়াৰ পিছত শিক্ষকে ৪/৫ জনীয়া বিভিন্ন বুদ্ধিমতাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকলৈ এটা দল গঠন কৰে। প্ৰত্যেকজন ছাত্ৰ-

ছাত্ৰীক পাঠাংশটো ভালকৈ পঢ়িবলৈ নিৰ্দেশনা দিয়ে আৰু পাঠাংশৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ধাৰণা, শব্দবোৰ দলত আলোচনা কৰি তেওঁলোকক দিয়া প্ৰশ্নসমূহ লিখিবলৈ দিব। প্ৰতিদলৰ এজন সদস্যই উত্তৰ সমূহ লিখিব আৰু দলৰ আন এজন সদস্যই উত্তৰ সমূহ পঢ়িব লাগিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৱে পাঠাংশৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ শব্দ বা ধাৰণাসমূহৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰিব লাগিব।

তলত দিয়া প্ৰশ্নসমূহ অৱতাৰণা কৰিব

১. এখন চিঠি, লিপি, বাতৰি কাকতৰ বক্তব্য বা এখন ছবিৰ চিনাক্ত কৰা?
২. কোনে লিখিছিল/কোনে লিখোৱাইছিল এইটো এটা চাক্ষুস সাক্ষী/উল্লেখিত চৰ্চাটোত জড়িত ব্যক্তি বা আনে শুনি বা গৱেষণা কৰি পোৱা .....
৩. কেতিয়া এইটো লিখা হৈছিল ঘটনাৰ সময়ত নে পিছত
৪. কাৰ বাবে লিখা হৈছিল? কিয় লিখা হৈছিল?
৫. ই কি ব্যক্ত কৰে? ই অতীত সম্পৰ্কে কি কয়?
৬. মূল শব্দবোৰ কি আছিল আৰু ই কিহৰ বিষয়ে?
৭. বৰ্ণনাটো বিশ্বাস যোগ্য হয় নে? ব্যক্তিজন তাত উপস্থিত আছিল তথ্যটো সঠিক নে? এইটো পক্ষপাতিত্বমূলক নেকি? এইটো কাৰ দৃষ্টিভংগী?

৮. যদি মই সেই সময়ৰ ইতিহাস লিখোঁ এইয়া ব্যৱহাৰ যোগ্য হবনে? এই পাঠাংশটো অশোকৰ দিনৰ ইতিহাস অধ্যয়ন কৰা এজন ইতিহাস বিদৰ কাৰণে কিমান প্ৰয়োজনীয় হ'ব?

শিক্ষকে বুজি পালে যে সৰহ/বুজন সংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰতিক্ৰিয়া এই যে এইটো মহামতি অশোকৰ দিনৰ লিপিৰ এক পাঠাংশ যিটো এক প্ৰাথমিক উৎস। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বিশ্বাস কৰিলে পাঠাংশৰ বৰ্ণনাখিনি সম্ৰাট অশোকৰ নিজৰ বক্তব্য আছিল।

(শিক্ষকে নিৰূপণ কৰিলে যে ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলে যি শিকিছে সেইখিনি প্ৰয়োগ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব)

৪ নং প্ৰশ্ন অনুসৰি সৰহ সংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কয় যে কলিংগ যুদ্ধৰ ধ্বংসলীলাই অশোকৰ মনত যথেষ্ট ৰেখাপাত কৰিছিল আৰু তেওঁ অনুতপ্ত হৈছিল; ফলস্বৰূপে তেওঁ মনৰ ভাৱবোৰ ভৱিষ্যত প্ৰজন্ম আৰু সাধাৰণ মানুহৰ বাবে লিপিবদ্ধ কৰি যোৱাৰ সিদ্ধান্ত ল'লে যাতে তেওঁলোকে ভৱিষ্যতে যুদ্ধৰ পৰা বিৰত থাকে।

যদিও ৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰৰ সঁহাৰিত ভিন্নতা আছিল তথাপিও উত্তৰত একেই ভাৱধাৰা প্ৰকাশ পাইছিল। এজন ছাত্ৰই কয় যে “সম্ৰাট সকলে যুদ্ধ কৰে আৰু নতুন নতুন অঞ্চল জয় কৰে আৰু সেই যুদ্ধই অঞ্চলটোৰ সকলোৰে ওপৰত প্ৰভাৱ পেলায়।” অন্য এজন ছাত্ৰই আঙুলীয়াই দিয়ে যে পাঠাংশটোৱে মহামতি অশোকৰ অনুতাপৰ বিষয়ে কয় আৰু অত্যাধিক ৰক্তপাত দেখি তেওঁ যুদ্ধ নকৰাৰ সিদ্ধান্তৰ বিষয়েও কয়।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ চিন্তাশীল পৰ্যবেক্ষণত শিক্ষক অতিকৈ সুখী হৈছিল। যি দুটা প্ৰশ্ন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে প্ৰত্যাহ্বান আছিল সেই কেইটা প্ৰশ্ন হ'ল নং ৩ (এইটো/এইখন কেতিয়া লিখা হৈছিল? ঘটনা হৈ থকা সময়ত লিখিছে নে পিছত লিখি দিয়া) আৰু প্ৰশ্ন নং ৭ (আমি তাত কোৱা কথা খিনি ভৰষা কৰিব পাৰোনে? ব্যক্তিজন উপস্থিত আছিলনে? প্ৰথমতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ধৰিব পৰা নাছিল যে প্ৰশ্ন নং ৩ ৰ কাৰণে ক'বপৰা অনুসন্ধান আৰম্ভ কৰিব। সেইকাৰণে শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সহায় কৰিবৰ বাবে সোধে, ‘তোমালোকে পাঠাংশৰ পৰা জানিছিলো নে কলিংগক কেতিয়া দখল কৰিছিল? শিক্ষকে ক'লে যদি তেওঁ অশোক ৰজা হোৱা তাৰিখটো কয় তেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কলিংগ যুদ্ধ হোৱাৰ তাৰিখটো উলিয়াব পাৰিবনে? যদিও কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সঁহাৰি জনালে কিন্তু শিক্ষকে তেওঁলোকৰ মুখৰ অভিব্যক্তি দেখি গম পালে যে তেওঁলোক উত্তৰ সম্পৰ্কে নিশ্চিত নহ'ল। তেওঁ তেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ইংগিত (clue) দিলে যে অশোকৰ আনুষ্ঠানিক ৰাজ অভিষেক ২৬৯ খ্ৰীঃপূঃ, তেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক শিক্ষকে সুধিলেঃ “এই তথ্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি তোমালোকে ধৰিব পাৰিছানে এইয়া কেতিয়া লিখা হৈছিল? ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে উক্ত তাৰিখটো বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰিছিল। তেতিয়া তেওঁ ব্যাখ্যা কৰিলে যে যেতিয়া তাৰিখ বিলাক খ্ৰীষ্টপূৰ্বত (B.C) থাকে, যদি অশোক ২৬৯ খ্ৰীঃপূঃত ৰজা হৈছিল আৰু ৮ বছৰ পিছত কলিংগ জয় কৰিছিল তেতিয়া তেওঁলোকে সেই তাৰিখৰ পৰা ৮ বছৰ বিয়োগ কৰিব লাগিব আৰু উত্তৰটো ২৬১ খ্ৰীঃপূঃত বুলি ফলাফল ওলাব আৰু ধৰি লোৱা হ'ব, এই লিখনি/লিপিটো সেই সময়ত লিখা হৈছিল।

প্ৰশ্ন নং ৬ ৰ কাৰণে এজন ছাত্ৰই বুজাত অসুবিধা পাই সুধিলে যে লিপিটোত “ধৰ্ম্ম” শব্দটো ভুলকৈ “ধম্মা” বুলি লিখা আছে। শিক্ষকে তেতিয়া বুজাই ক’লে যে “ধম্মা” সংস্কৃতৰ “ধৰ্মৰ” লগত একেই কিন্তু এইয়া প্ৰাকৃত ভাষাত লিখা আছে। তেওঁ আকৌ ক’লে যে অশোকৰ সৰহ সংখ্যক লিখনি প্ৰাকৃত ভাষাত লিখা আছে।

(শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ নিৰীক্ষণ দেখি সুখী হ’ল। এই কথাই আন ছাত্ৰ/ছাত্ৰীক সংকেত দিয়ে যে প্ৰশ্ন সোধা বা সন্দেহ প্ৰকাশে শ্ৰেণী শিকন আৰু শুদ্ধ উত্তৰ জনাত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে।)

৭নং প্ৰশ্নৰ বিষয়ে এজন ছাত্ৰই কয় যে, “এই লিখনিত অশোকৰ কলিংগ জয় আৰু তাৰপিছত তেওঁৰ অনুশোচনাৰ বিষয়ে আছে।” আন এজন ছাত্ৰই কয় অশোকে এই লিখনিসমূহত ৰাইজক প্ৰথম পুৰুষত সম্বোধন কৰিছে আৰু কলিংগ যুদ্ধ হিংসাত্মক ৰূপত হোৱাৰ কাৰণে তেওঁ দুখ প্ৰকাশ কৰিছে, কিন্তু তেওঁলোকে ইয়াৰ বিশ্বাসযোগ্যতা, পক্ষপাতিত্ব আৰু দৃষ্টিকোণৰ বিষয়ে নিশ্চিত নহয়।

উক্ত কথাখিনিৰ বিষয়ে শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কয় যে যিহেতু এইয়া অশোকৰ নিজৰ উক্তি য’ত, তেওঁ কৈছে যে এইখিনি তেওঁৰ নিজৰ অভিজ্ঞতা সেই কাৰণে এইয়া বিশ্বাসযোগ্য। তেওঁ ব্যাখ্যা কৰিছে যে মৌৰ্য ৰাজত্ব আৰু ৰজাসকলৰ বিষয়ে পিছৰ সাহিত্য লিখনি সমূহত যেনে পুৰান, বৌদ্ধ ধৰ্মীয় লিখনি, জৈন ধৰ্মীয় লিখনি আদিত পোৱা যায়। কিন্তু অশোকৰ লিখনিবোৰত অন্য লিখনিতকৈ এটা ডাঙৰ সুবিধা আছে যে এইবোৰ সমসাময়িক, মূল উৎসস্থল আৰু এই তথ্যবোৰৰ তাৰিখ সঠিক আৰু বিশ্বাসযোগ্য। শিক্ষকে ছাত্ৰ/ছাত্ৰীসকলক ‘বিজয়ী’ শব্দটোত মনযোগ দিবলৈ নিৰ্দেশনা দিয়ে আৰু ব্যাখ্যা কৰে যে অশোকক নিৰপেক্ষ দেখা গৈছিল কাৰণ তেওঁ যুদ্ধত বিজয়ী হৈ হে যুদ্ধ পৰিত্যাগ কৰিছিল; কিন্তু যুদ্ধ হাৰি নহয়। তেওঁ যুদ্ধৰ বিভীষিকা অনুভৱ কৰিছিল আৰু এনেধৰণৰ যুদ্ধৰপৰা বিৰত থাকিবলৈ মানুহক যুক্তিৰে বুজাইছিল সময়ৰ লগে লগে তেওঁ ধম্মাৰ বিষয়ে কৈছিল যে সকলো ধৰ্ম্মৰে নীতিগত আৰু আধ্যাত্মিক কথাবোৰ। গতিকে এই লিখনিটো এটা সমতুল আৰু নিৰপেক্ষ দলিল।

বুজন সংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সাঁহাৰি জনাই যে সেই সময়ৰ ইতিহাস আলোচনা কৰি লিখিবলৈ এইটোৱে আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ উৎস হ’ব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে এইটোৱে আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ উৎস হ’ব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বুজিলে যে পুথিভঁৰালত থকা তথ্যসমূহতকৈ বাস্তৱিক আৰু পুৰাতাত্ত্বিক সামগ্ৰীসমূহ বেছি সত্যতনে ৰখা সামগ্ৰী। সেয়েহে ইতিহাসবিদ এইবোৰক অধিক নিৰ্ভৰ যোগ্য সামগ্ৰী হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

(শিক্ষকজনে প্ৰায়েই সকীয়নী দিছিল যে যিকোনো এটা যুগৰ অসম্পূৰ্ণ বোধাগম্যতাৰ বাবে এইধৰণৰ উৎসই যথেষ্ট নহয়।)

ক্ৰিয়া-কলাপটো সমাপন কৰাৰ লগে লগে শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বুজাই কয় যে— তেওঁলোকে এইমূহত যিটো ক্ৰিয়া-কলাপ সমাপন কৰিলে সেইটো এটা লিখনিৰ অধ্যয়ন আৰু ব্যাখ্যাৰ আধাৰত যিটো ঐতিহাসিক সকলৰ মতে প্ৰাথমিক উৎসৰ পৰা কৰা কাৰ্মৰ লগত প্ৰায়েই একে।

এইধৰণৰ আদান-প্ৰদানে শিক্ষকক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বিষয়বস্তুৰ প্ৰতি আগ্ৰহ, উৎসুকতা আৰু প্ৰশ্নৰ যোগেদি যুক্তিপূৰ্ণভাৱে তথ্যৰ বিশ্লেষণ কৰি নিজকে পতিয়ন নিওৱা আদি দিশবোৰ মূল্যায়ন কৰাত সহায় কৰে। তেওঁ লগতে এইটোও বিচাৰ কৰি থাকে যে কেনেকৈ কিছুমান ছাত্ৰ/ছাত্ৰীৰ প্ৰশ্নই সমগ্ৰ শ্ৰেণীটোক ভালদৰে শিকাত সহায় কৰে। যদি যথোপযুক্ত প্ৰশ্ন বা মন্তব্য উত্থাপন নহয় তেতিয়া শিক্ষকে নিজৰ পৰা তেনেধৰণৰ প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰে।

সহপাঠীৰ মান নিৰূপণ মাপকাঠি

১	২	৩	৪	৫
দিশ	অতি উত্তম	উত্তম	মধ্যমীয়া	নিম্ন মধ্যমীয়া
উৎসৰ চিনাক্তকৰণ	বিভিন্ন ধৰণৰ উৎসবোৰ চিনাক্ত কৰিব পৰা পাঠ্যপুথি আৰু স্থানীয়	উৎসৰ প্ৰকাৰ চিনাক্ত কৰিব পৰা কিন্তু উদাহৰণ দাঙি ধৰিব নোৱাৰা।	বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ উৎস সম্পৰ্কে বোধগম্যতা কমকৈ প্ৰদৰ্শন কৰা	বিভিন্ন প্ৰকাৰ উৎস সম্পৰ্কে একো বোধগম্য নোহোৱা
	পৰিৱেশৰ পৰা উদাহৰণ দিব পৰা। উদাহৰণ-লিপি, শিৰোনাম লিখন, ধৰ্মীয় গ্ৰন্থ, পুৰাতত্ত্ব উদঘাটন ইত্যাদি			
মূল বিষয়ৰ চিনাক্তকৰণ/মূল বিন্দু/উৎস সাধাৰণ প্ৰেক্ষাপট	উৎসত অন্তৰ্ভুক্ত মূল বিষয়ে আৰু মূল বিন্দুৰ চিনাক্ত কৰা	উৎসৰ সকলো চিনাক্ত কৰা কিন্তু সকলো বিলকে প্ৰধান নহ'ব। অধিকাংশ বিষয় আৰু মূল বিন্দুৰ চিনাক্ত কৰা	উৎসত অন্তৰ্ভুক্ত এটা বিষয় বা ধাৰণাৰ সাধাৰণ সূত্ৰত বৰ্ণনা কৰা	তথ্যৰ মূল বিষয় আৰু মূল বিন্দুবোৰক সংক্ষিপ্ত আৰু অনিৰ্দিষ্টকৈ আদান-প্ৰদান (deal) কৰা।
ইতিহাসিক প্ৰেক্ষাপটৰ জ্ঞান	উৎস লিপিবদ্ধ বা উদ্ভৱ হোৱা সময়ৰ বিস্তৃত জ্ঞানৰ প্ৰমাণ/সাক্ষী দেখুওৱা; নিৰ্দিষ্ট ইতিহাসিক প্ৰেক্ষাপটৰ	উৎসৰ সাধাৰণ ইতিহাসিক জ্ঞান দেখুওৱা কিন্তু বিশেষ প্ৰেক্ষাপটৰ সৈতে উৎস সম্বন্ধিত হ'ব নালাগে	ইতিহাসিক প্ৰেক্ষাপটৰ সীমিত জ্ঞান	ইতিহাসিক প্ৰেক্ষাপট যিকোনো জ্ঞানৰ নামমাত্ৰ ইংগিত দিয়া

	লেখকৰ নিৰ্ভৰযোগ্যতাৰ অনুসন্ধান কৰা; বিভিন্ন সূত্ৰৰ অৰ্থ তেওঁৰ নিজৰ ভাষাত ব্যক্ত কৰাত সমৰ্থ; ঘটনা সম্পৰ্কত লেখকৰ দৃষ্টিভঙ্গী; লিপি লিপিবদ্ধকৰণ	উৎসৰ সাধাৰণ ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱা	উৎসৰ ন্যূনতম বোধৰ প্ৰদৰ্শন কৰা	উৎসৰ কোনো বিশ্লেষণ বা ব্যাখ্যা নকৰি এটা বা দুটা ঘটনা পূৰ্ণব্যক্ত কৰা।
--	--	----------------------------------	-----------------------------------	--

যেতিয়া বিষয়টো শেষ হ'ব, শিক্ষক জনে সোধে, “বৰ্তমান আমি জানিলো, যে প্ৰাথমিক উৎসৰ সংজ্ঞা পৰিবৰ্তন কৰিব পাৰি?” শিক্ষাৰ্থীসকলে প্ৰাথমিক উৎসৰ নতুন সংজ্ঞা এনেদৰে গঠন কৰে “যিবোৰ বস্তুৰে প্ৰস্তুত কৰে যে কিবা এক/এটা বৰ্তি আছে আৰু যিটোৱে আমাক অতীতৰ প্ৰমাণ দিয়ে” আৰু উৎসবিলাক সাধাৰণতে অতীতত ঘটি যোৱা ঘটনা আৰু মানুহৰ কাম-কাজৰ আধাৰত লোৱা হৈছে।” অতীতৰ ঘটনাবোৰ বৰ্তমান যদিও নাই কিন্তু ইয়াৰ স্থিতি কিছুমান দিশত দেখা যায়। সেইবোৰে এৰি থৈ যোৱা চিনবোৰে ঘটনাবোৰক বাস্তৱ কৰি তুলিছে। এজন ঐতিহাসিকে এই চিনবোৰৰ (উদাহৰণ-উৎসসমূহ) জৰিয়তে ঘটনাবোৰৰ পুনৰ্গঠন কৰে। শিক্ষাৰ্থীসকলক প্ৰাথমিক উৎসৰ ব্যৱহাৰ আৰু বিশ্লেষণ সম্পৰ্কে দূৰদৰ্শনৰ প্ৰদৰ্শনী/পৰিৱেশৰ যোগেদি ব্যক্ত কৰিবলৈ কৈ বিষয়টোক তেওঁলোকৰ জীৱনৰ সৈতে খাপখুৱাবলৈ এক চূড়ান্ত প্ৰয়াস চলোৱা হ'ব শিক্ষাৰ্থীসকলে উদ্দেশ্যেৰে ভাবৰ বিনিয়ম কৰে যে ঐতিহাসিক সকলৰ দৰে চি আই ডি আৰু দস্তক আদি টিভি শ্ৰবোৰৰ চৰিত্ৰবোৰে প্ৰমাণৰ বিশ্লেষণ কৰে আৰু অনুসন্ধান কাৰ্য চলায়।

বিদ্যালয়ত সু-স্বাস্থ্য আৰু সুন্দৰ পৰিৱেশ

বিদ্যালয়ত সু-স্বাস্থ্য আৰু সুন্দৰ পৰিৱেশ

আলোকপাত

এই অধ্যায়ত আমি কিছুমান কাৰ্য আৰু নিয়মৰ মাজেদি কিদৰে বিদ্যালয়ত সু-স্বাস্থ্য আৰু সুন্দৰ পৰিৱেশ নিশ্চিত কৰিব পাৰি, সেই বিষয়ে আলোচনা কৰিম। শাৰীৰিক বিকাশ আৰু ইয়াৰ লগত সম্পৰ্ক থকা পৌৰাণিক গল্প, সুঠাম শৰীৰ আৰু ইয়াৰ উপাদানসমূহৰ বিষয়ে, এই অধ্যায়ত আলোচনা কৰা হ'ব। শাৰীৰিক, মানসিক আৰু আবেগিক বিকাশ আৰু মানুহৰ সৰ্বাংগীণ বিকাশৰ বাবে যোগ শিক্ষাক এই অধ্যায়ত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। সু-খাদ্য খাদ্যভ্যাস আৰু অনাময় ব্যৱস্থাই শিশুৰ স্বাস্থ্যই সঠিক কৰি ৰাখে বাবে, ইয়াক এই অধ্যায়ত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। আবেগিক কুশলতা, স্ব-সজাগতা, সামাজিক সজাগতা, হিংসা আৰু গালি, আঘাত আদি বিষয়ো এই অধ্যায়ৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। এই মডিউলত লিংগ সম্পৰ্কীয় আৰু শিশুৰ যত্ন সম্পৰ্কীয় সকলো কথা সামৰি লোৱা হৈছে।

শিকন উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো সমাপ্তিৰ পাছত আপুনি তলৰ কথাখিনি শিকিব পাৰিব।

- বিদ্যালয়ত শিশুৰ স্বাস্থ্য আৰু কুশলতা সম্পৰ্কে বুজিব।
- বিদ্যালয়ত শিশুৰ বাবে যে এটা সুন্দৰ পৰিৱেশ লাগে, সেই সম্পৰ্কে বুজিব।
- শিশুৰ মাজত ব্যৱহাৰিক দিশ আৰু স্বাস্থ্যৰ প্ৰতি সু-দৃষ্টিভংগী বৃদ্ধি কৰিবৰ বাবে শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া কিদৰে উন্নত কৰিব পাৰি, সেই বিষয়ে জানিব।

• প্ৰয়োজনীয় জীৱন কৌশল কিদৰে বিকাশ ঘটাব আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কিদৰে বিদ্যালয়ৰ স্বাস্থ্য আৰু সুন্দৰ পৰিৱেশ সম্পৰ্কীয় শিকন ফলাফল আয়ত্ত কৰিব সেই সম্পৰ্কে জানিব।

• সম্পদ আৰু শিক্ষণ-শিকন বিজ্ঞান

• ঘটনা অধ্যয়ন, অভিজ্ঞতা, পদাভিনয়ৰ পৰিৱেশ আৰু এইবোৰৰ লগত জড়িত প্ৰশ্ন, চাৰ্ট, ফটোগ্ৰাফ, ভিডিঅ', খেলা-ধূলা আদি।

দলগত কৰ্ম, আলোচনা, প্ৰদৰ্শন, পাৰস্পৰিক কথা-বতৰা, খেল, স্ব-প্ৰতিফলন, স্ব-শিকন, কাৰ্য, যেনে— বাকচ, পদাভিনয়, ঘটনা অধ্যয়ন, কুইজ আদি— এই সকলোবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰয়োজনীয় দৃষ্টিভংগী বিকাশৰ বাবে আৰু জীৱন কৌশলৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।

স্বাস্থ্য আৰু কুশলতা

• স্বাস্থ্য মানে কি? সামগ্ৰিক স্বাস্থ্যই কি কি সাঙুৰি লয়? মানুহক যেতিয়া তেওঁলোকৰ স্বাস্থ্য সম্পৰ্কে সোধা হয় আৰু তেওঁলোকৰ উত্তৰ কি হ'ব? এই সম্পৰ্কে প্ৰশিক্ষাৰ্থীসকলক সোধক আৰু তেওঁলোকৰ মতামত আলোচনা কৰক। আলোচনাৰ অন্তত স্বাস্থ্য মানে যে অকল বেমাৰ নোহোৱাটোকে নুবুজায়, ই সামগ্ৰিকভাৱে মানুহৰ শাৰীৰিক, সামাজিক, আৱেগিক আৰু মানসিক সুস্থিৰতাক হে বুজায়, এই কথা প্ৰশিক্ষাৰ্থীসকলক ক'ব লাগিব।

• শাৰীৰিক স্বাস্থ্য, সামগ্ৰিক স্বাস্থ্যৰ এটা অংশহে। বেমাৰ নোহোৱাকৈ থাকিব পৰাটোকে শাৰীৰিক স্বাস্থ্য বুজায়। শাৰীৰিক স্বাস্থ্য সম্পৰ্কে সজাগতা আনিবলৈ শাৰীৰিক গঠন, শাৰীৰিক বিকাশ, খাদ্য আৰু অনাময় ব্যৱস্থা আদি সম্পৰ্কে জানিব লাগিব।

• সামাজিক স্বাস্থ্যই মানুহক অইনৰ লগত আৰু পৰিৱেশ অনুযায়ী কথা-বতৰা পতা, দলগতভাৱে কাম কৰা, সকলোৰে লগত ব্যক্তিগত সম্পৰ্ক ভালে ৰখা আদি দিশক সামৰি লয়।

• আৱেগিক স্বাস্থ্যই, এজন মানুহে সুখ অনুভৱ কৰাৰ বাবে, তেওঁ কেনেকৈ নিজৰ আৱেগ নিয়ন্ত্ৰণ আৰু পৰিচালনা কৰিব পাৰে তাকে বুজায়। মানুহে যদি সুন্দৰভাৱে নিজৰ অনুভৱ প্ৰকাশ কৰিব পাৰে, তেতিয়া তেওঁক আৱেগিকভাৱে সুস্থ বুলি ক'ব পাৰি।

• যেতিয়া এজন মানুহে নিজৰ সক্ষমতাক অনুভৱ কৰিব পাৰে, জীৱনৰ মানসিক অৱসাদৰ লগত মোকাবিলা কৰিব পাৰে, উৎপাদনমুখী আৰু ফলাফলধৰ্মী কাম কৰিব পাৰে আৰু সমাজৰ প্ৰতি বৰঙণি যোগাবলৈ সক্ষম হয় তেতিয়া তেওঁক মানসিক স্বাস্থ্য আৰু কুশলতাৰ অধিকাৰী বুলি ক'ব পাৰি (WHO)। মানসিক স্বাস্থ্যই দৈনন্দিন জীৱন ক্ৰিয়া আৰু সম্পৰ্কৰ ওপৰতো প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে যিয়ে পৰোক্ষভাৱে শাৰীৰিক স্বাস্থ্যৰ প্ৰতিও ভাবুকি আনিব পাৰে। মানসিক স্বাস্থ্যই জীৱনটো উপভোগ কৰাত সহায় কৰে আৰু জীৱনৰ কাৰ্য আৰু চেষ্টাৰ মাজত ভাৰসাম্য ৰক্ষা কৰি মনোবিজ্ঞানক সুস্থিৰতা আহৰণ কৰাত সহায় কৰে।

• ভয়, দোষ, উৎকণ্ঠা, হতাশা, লজ্জা, অসহায়, স্ব-সন্দেহ, অকলশৰীয়া, দুখ, খং আদিৰ সময়ছোৱাত মানুহে প্ৰত্যাহানৰ সন্মুখীন হয় আৰু নিজেই বা আনৰ সহায়ত সমস্যা সমাধানৰ উপায় উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰে। আমি দেখা পাওঁ যে বিপদ বা আত্মকালৰ সময়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শৈক্ষিক পাৰদৰ্শিতা নিম্নগামী হয় আৰু খং, কুব্যৱহাৰ, অপ্ৰয়োজনীয় কাৰ্য আদিৰ আৱিৰ্ভাৱ হয়।

• যেতিয়া আত্মকালৰ সন্মুখীন হোৱাৰ সময় দীঘলীয়া হয় তেতিয়া বেমাৰ-আজাৰৰ আৱিৰ্ভাৱ হয়। যিজন ব্যক্তিৰ খোৱা আৰু শোৱাৰ কঠিনতা, আত্মহত্যাৰ চেষ্টা, সংগীহীনতা, খঙাল ব্যৱহাৰ আদি লক্ষণে দেখা দিয়ে তেতিয়া তেওঁক দক্ষ ব্যক্তিগত ব্যক্তিৰ সান্নিধ্যৰ প্ৰয়োজন হয়।

• অবিৰত আত্মকালে মানুহৰ জীৱন পংগু কৰে। কিন্তু শাৰীৰিক, আৱেগিক, সামাজিক আৰু বৌদ্ধিক অথবা মানসিক স্বাস্থ্যৰ জৰিয়তে মানুহৰ আত্মকাল বা বিপদ নোহোৱা কৰিব পাৰি। তলত এই বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল।

শাৰীৰিক বিকাশ :

• শাৰীৰিক বিকাশ হ'ল শিশুৰ স্বাস্থ্যৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সোধক যে তেওঁলোকে শিশু অৱস্থাৰ পৰা এতিয়ালৈকে কি কি শাৰীৰিক পৰিৱৰ্তন দেখা পাইছে।

চিত্ৰ : জীৱনৰ বিকাশৰ বিভিন্ন স্তৰ

তলত উল্লেখ কৰা টেবুলখন ব্লেকবোৰ্ডত আঁকি দিয়ক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক প্ৰতিটো বৰ্গত থকা বিকাশৰ স্তৰ অনুযায়ী দলগতভাৱে চাৰি বা পাঁচটা পৰিৱৰ্তন সম্পৰ্কে লিখিবলৈ দিয়ক। ইয়াৰ বাবে ৫ মিনিট সময় দিয়ক।

শৈশৱ	শিশুকাল	বয়ঃসন্ধিকাল	প্ৰাপ্তবয়স্ক	বয়সীয়া

আলোচনা কৰাৰ পাছত আপুনি তলত দিয়া ধৰণে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সাৰাংশ দিব পাৰিব।

• আমাৰ দেহত হোৱা পৰিৱৰ্তন হ'ল প্ৰাকৃতিক, স্বাভাৱিক আৰু স্বাস্থ্য সন্মত। এইবোৰ মানুহৰ বৃদ্ধি আৰু বিকাশৰ বাবে অপৰিহাৰ্য্য। এনে পৰিৱৰ্তন নিজৰ দেহত দেখাটো অতি ৰুচিপূৰ্ণ পৰিঘটনা।

• সকলো পৰিৱৰ্তন একে সময়তে নহয়। একোজন মানুহৰ শাৰীৰিক বিকাশ আগতে কিন্তু মনো-সামাজিক বিকাশ পিছত হয়।

• একে বয়সৰ দুজন শিশুৰ ভিন্ন পৰিপক্কতা আৰু অভিজ্ঞতা থাকিব পাৰে।

• কেতিয়াবা আমাৰ জীৱনত পৰিৱৰ্তনক প্ৰভাৱান্বিত কৰিব পাৰে, অন্যহাতে কেতিয়াবা ইয়াৰ ওপৰত আমাৰ নিয়ন্ত্ৰণ একেবাৰেই নাথাকে।

- সমনীয়াৰ পৰা কেতিয়াবা দেখাত বেলেগ হ'লে শিশুৱে অন্য শিশুৰ পৰা ঠাট্টা-মস্কৰাৰ সন্মুখীন হয়।
- শিশুৰ বৃদ্ধি আৰু বিকাশ প্ৰক্ৰিয়াত কিছুমান প্ৰাক্ ধাৰণা আৰু অনিষ্টকাৰী ধাৰণা মানুহৰ মাজত থাকে আৰু সেইবোৰ বিতংকৈ আলোচনা কৰাৰ দৰকাৰ।

টোকাঃ অষ্টমশ্ৰেণীৰ পাঠ্যপুথিত এই পৰিৱৰ্তন সম্পৰ্কে বিতংভাৱে আলোচনা কৰা হৈছে।

সকলো শিশুৰ একেধৰণৰ বৃদ্ধি আৰু বিকাশ লাভ নহয় আৰু এই ক্ষেত্ৰত মানুহৰ কিছুমান পৌৰাণিক কথা আৰু ভুল ধাৰণা আমাৰ মাজত বিৰাজমান।

বৃদ্ধিৰ লগত পৌৰাণিক কথা আৰু ভ্ৰান্ত ধাৰণাৰ সম্পৰ্ক :

তলত উল্লেখ কৰা ঘটনা অধ্যয়নৰ জৰিয়তে শিশুৰ বৃদ্ধিৰ লগত যে পৌৰাণিক কথা, সমনীয়াৰ প্ৰভাৱ, ভ্ৰান্ত ধাৰণা আৰু লিংগ বৈষম্যৰ সম্পৰ্ক আছে সেই কথা বুজিব পাৰি।

ঘটনা অধ্যয়নঃ বৃদ্ধি আৰু বিকাশৰ ভিন্নতা

ৰাকেশ আৰু মিহিৰে একেলগে বিদ্যালয়লৈ যায়। ৰাকেশে মিহিৰক তেওঁৰ মাতটো ছোৱালীৰ দৰে বুলি জোকাই থাকে। ৰাকেশে মিহিৰক ওঁঠৰ ওপৰত দাঢ়ি নাই বুলিও জোকাই থাকে। ৰাকেশে মিহিৰক কয়— মোৰ ফালে চোৱা মইহে আচল মানুহ। মোৰ মাতটো মোটা আৰু মুখত বহুত দাঢ়িও আছে। দেউতাই মোক সিংহ বুলি কয়। এই কথাত মিহিৰ বৰ বিতুষ্ট হ'ল আৰু তেওঁ মনত পেলালে যে মায়ে মোক 'মই চুইট বয়' বুলি মাতে। মিহিৰে ঘৰলৈ গৈ মাকক ৰাকেশৰ সম্পৰ্কে সোধে আৰু তাৰ লগত কয় এনেকুৱা হ'বলৈ পালে মাকক প্ৰশ্ন কৰে।

আলোচনাৰ বাবে প্ৰশ্ন :

- ৰাকেশ আৰু মিহিৰ একে বয়সৰ যদিও তেওঁলোকৰ মাজত পাৰ্থক্য ইমান বেছি কিয়?
- তোমালোকে ভাবা নেকি যে মিহিৰৰ লগত কিবা ভুল হৈছে? কিয়?
- মিহিৰে নিজকে কি বুলি অনুভৱ কৰে বুলি তুমি ভাবা?
- মিহিৰৰ মাকে তাক এই সম্পৰ্কত কি উত্তৰ দিয়া উচিত?

ঘটনা অধ্যয়ন ২

সমনীয়াৰ ইতিবাচক আৰু নেতিবাচক প্ৰভাৱ। ৰাজুৱে বিদ্যালয়ৰে বা ঘৰ সকলো সময়তে অধ্যয়ন কৰি থাকে আৰু সকলো পৰীক্ষাতে ভাল নম্বৰ পায়। অধ্যয়নৰ বাহিৰে তেওঁৰ কোনো অন্য হবি বা ৰুচি নাই। যেতিয়া তেওঁ

একাদশ শ্ৰেণীত এখন অন্য বিদ্যালয়ত নাম লগালে জাহিৰ আৰু মতি তেওঁৰ বন্ধু হ'ল। দুয়োজনে ক্ৰিকেট খেলে। ৰাজুৱেও তেওঁলোকৰ লগত ক্ৰিকেট খেলিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে আৰু ৰাজুৰ অভিভাৱকৰ চিন্তা হ'ল যে এনেদৰে যদি ৰাজুৱে ক্ৰিকেটত নিমগ্ন হৈ থাকে তেওঁৰ অধ্যয়নত ক্ষতি হ'ব।

আলোচনাৰ বাবে প্ৰশ্ন :

- ৰাজুৰ ওপৰত জাহিৰ আৰু মতিৰ ভাল প্ৰভাৱ পৰিছেনে?
- ৰাজুৰ নতুন হবিৰ ক্ষেত্ৰত ৰাজুৰ পিতৃ-মাতৃয়ে ভাল চিন্তা কৰিছেনে?
- ৰাজুৰ পিতৃ-মাতৃৰ উৎকণ্ঠা দূৰ কৰিবলৈ শিক্ষকে কি ভূমিকা ল'ব পাৰে?
- ৰাজুৱে ক্ৰিকেট খেলি থকা উচিতনে?

ঘটনা অধ্যয়ন ৩

শৰীৰ সম্পৰ্কত একে ধৰণৰ মনোভাব

ছালিনী আৰু তেওঁৰ বান্ধৱীয়ে আগন্তুক বিদ্যালয় বাৰ্ষিক উৎসৱৰ বাবে নিজকে প্ৰস্তুত কৰিছে। ছালিনীয়ে শাস্ত্ৰীয় নৃত্যৰ অভ্যাস কৰিছে আৰু বান্ধৱী অনিতা আৰু ফাৰাহে খেলৰ অভ্যাস কৰিছে। এদিনাখন অনিতাই ছালিনীক ক'লে, 'তুমি ইমান ক'লা যে মঞ্চত তোমাক অতিৰিক্ত পোহৰৰ প্ৰয়োজন হ'ব।' ছালিনীয়ে একো উত্তৰ নিদিলে। ফাৰাহে তেতিয়া ছালিনীক ক'লে, 'তুমি খুউব ভাল নৃত্য কৰা। তুমি কিয় তোমাৰ মুখখন বগা কৰিবলৈ ভাল ক্ৰীম ব্যৱহাৰ নকৰা। তুমি অনুভৱ কৰাছোন বগা মুখ এখনেৰে সৈতে তুমি মঞ্চত নৃত্য কৰিলে কিমান ধুনীয়া লগা হ'ব।'

ছালিনীয়ে হাঁহিলে আৰু ক'লে, 'ধন্যবাদ ফাৰাহ। তোমাৰ ভাবনাক মই সন্মান কৰিছোঁ। কিন্তু মই যেনেকৈ আছোঁ তাক লৈ মই সুখী। এতিয়া মই আৰু মোৰ শিক্ষাগুৰুৰ সৈতে ভাল নৃত্য কৰিবলৈ অভ্যাস কৰি আছোঁ আৰু মোৰ বিশ্বাস আছে যে আমাৰ চেষ্টা আৰু তোমাৰ আশাই আমাক নৃত্যত ভাল ফল দেখুৱাব।'

আলোচনাৰ বাবে প্ৰশ্ন:

- ছালিনী সম্পৰ্কে অনিতাৰ মন্তব্য সঠিক হৈছেনে?
- ফাৰাহৰ মন্তব্য একে ধৰণৰ। ভাল দেখিবলৈ ক্ৰীমৰ প্ৰয়োজননে? বৰ্ণনা কৰা।
- ছালিনীৰ মন্তব্যৰ পৰা তেওঁৰ নিজৰ ব্যক্তিত্বৰ প্ৰতিফলন ঘটিছেনে? কাৰণ দৰ্শোৱা।
- ছালিনী এজনী পৰিপক্ক ছোৱালী বুলি ভাবনে যিয়ে নেকি ইতিবাচক যোগাযোগ কৰিব পাৰে?

ঘটনা অধ্যয়ন ৪

বন্ধুত্ব আৰু কাজিয়া

সুজিত আৰু মনোজে বিদ্যালয়ৰ বাহিৰৰ দোকান এখনৰ পৰা এখন গানৰ চিডি কিনিবলৈ ধৰিছিল। এনেতে তেওঁলোকে সাৰদক ঘৰলৈ গৈ থকা দেখা পাইছিল আৰু তেওঁক চিডিখন কিনাৰ বাবে টকা খুজি ব্যতিব্যস্ত কৰিছিল। সাৰদে এই বিদ্যালয়ত নৱম শ্ৰেণীত নামভৰ্তি কৰাৰ পৰা তেওঁলোকে সাৰদৰ পৰা টকা ধাৰ লৈ পৰিশোধ নকৰা বাবে এইবাৰ সাৰদে চিডি কিনিবলৈ দুয়োজনকে টকা দিবলৈ মান্তি নহৈছিল। তেতিয়া দুয়োয়ে জোৰপূৰ্বক সাৰদৰ পৰা টকা কাঢ়ি লৈ পলায়ন কৰিছিল। সাৰদৰ শ্ৰেণী শিক্ষকে তেওঁক মাটিত পৰি থকা দেখি তেওঁক থিয় কৰাই দিছিল আৰু শিক্ষকে বাৰম্বাৰ সোধা স্বত্বেও তেওঁ ঘটনাটো গাপ দিয়াৰ চেষ্টা কৰিছিল। পিছদিনা সাৰদৰ বন্ধু আবিদে ঘটনা সংক্ৰান্তত সাৰদক কৰ্তৃপক্ষলৈ আবেদন লিখিবলৈ কোৱাত, তেওঁ প্ৰথমতে অমান্তি হৈছিল কিন্তু আবিদে তেওঁৰ সহযোগ কৰিম বুলি কোৱাতহে সাৰদে কৰ্তৃপক্ষক ঘটনাৰ বিচাৰৰ বাবে আবেদন দিবলৈ মান্তি হৈছিল।

আলোচনাৰ বাবে প্ৰশ্নঃ

- সাৰদে বহুদিন ধৰি কাজিয়ালিঙ্গা বন্ধু দুজনৰ বিৰুদ্ধে কৰ্তৃপক্ষক জনোৱা নাছিল কিয়? মতামত দিয়া।
- এইবাৰ তেওঁ কিয় আবেদন দিবলৈ মান্তি হৈছিল?
- আবিদে এই ঘটনাৰ লগত কিয় জড়িত হৈ পৰিছিল?

শিক্ষকে ঘটনাটো তলত দিয়া ধৰণে বৰ্ণনা কৰা উচিত—

- সমনীয়াৰ বন্ধুত্বৰ ইতিবাচক আৰু নেতিবাচক দুয়োধৰণৰ প্ৰভাৱ থাকিব পাৰে।
- ইতিবাচক বন্ধুত্ব গঢ় দিবলৈ আত্মবিশ্বাস আৰু মনৰ দৃঢ়তা থাকিব লাগে।
- শিক্ষক আৰু অভিভাৱকে বয়ঃসন্ধিৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বন্ধুত্বৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক সঠিক কৰাৰ বাবে উৎসাহ দিব লাগে আৰু প্ৰশংসা কৰিব লাগে।

• প্ৰাপ্তবয়স্কৰ পৰা বয়ঃসন্ধিৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বহুখিনি শিকে আৰু প্ৰাপ্তবয়স্ক সকলে তেওঁলোকক তেওঁলোকৰ অনুভৱ নম্ৰ আৰু ভদ্ৰভাৱে যে ব্যক্ত কৰিব লাগে সেই বিষয়ে ক'ব লাগে।

• অজ্ঞতা আৰু পূৰ্ব অনুমানৰ বাবে কিছুমান শিশুৱে বেয়া সামগ্ৰী কিনে যিয়ে তেওঁলোকৰ বৃদ্ধি আৰু বিকাশত বাধা জন্মায়। উদাহৰণস্বৰূপে কিছুমান খাদ্যবস্তুৱে শিশুৰ ওজন বৃদ্ধি কৰাত আৰু পেটৰ অসুখৰ সৃষ্টি কৰাত সহায় কৰে।

• সাজোন-কাচোনৰ বিজ্ঞাপনৰ প্ৰভাৱত অত্যাধিক ভাল দেখিবলৈ কৰা চেপ্টাৰ বাবে এটা সময়ত উৎকৰ্ণা আৰু বিষাদেৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মন ভৰি পৰে। এই ক্ষেত্ৰত সতৰ্ক হোৱা উচিত।

• শিশুৱে সকলোৰে লগত সন্মানসহকাৰে আৰু ভদ্ৰভাৱে আচৰণ কৰিব লাগে। যাতে আনৰ মনত আঘাত নজন্মে।

মান নিৰূপণৰ বাবে প্ৰশ্ন

- বৃদ্ধিৰ সময়ত ল'ৰা-ছোৱালীয়ে কি কি শাৰীৰিক পৰিৱৰ্তনৰ মুখামুখি হয়?
- সকলোৰে একে সময়তে শাৰীৰিক পৰিৱৰ্তন হয়নে?
- আমাৰ শৰীৰত পৰিৱৰ্তনৰ ইংগিত পালে আমি কি কৰা উচিত?

ল'ৰা আৰু ছোৱালীৰ মাজত পৰিৱৰ্তন :

ল'ৰা আৰু ছোৱালীৰ মাজত পৰিৱৰ্তনৰ পাৰ্থক্য দেখুৱাবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক দলগতভাৱে তলৰ তালিকাখন পূৰ কৰিবলৈ দিব লাগে।

কাৰ্য ২

পৰিৱৰ্তন	ল'ৰা	ছোৱালী	ল'ৰা-ছোৱালী উভয়ে
<ul style="list-style-type: none"> • বন্ধুৰ সংস্পৰ্শ বেছি • নিজস্বভাৱে ৰাস্তা পাৰ হ'ব পাৰে • ওজন বাঢ়িব পাৰে • বেছিকৈ দৌৰিব পাৰে • বেছি ঘাম ওলায় • তৈল চাল • বেছি কঠিন যোগ অংক কৰিব পাৰে			

পৰিৱৰ্তন	ল'ৰা	ছোৱালী	ল'ৰা-ছোৱালী উভয়ে
<ul style="list-style-type: none"> • বহুসময় ধৰি পঢ়ি থাকিব পাৰে • শৰীৰৰ গঠন আৰু অৱস্থাৰ সম্পৰ্কে বেছি সচেতন • মুখৰ দাড়ি গজে • স্তনৰ বিকাশ হয় • বেছি সাহসী আৰু লাজুকীয়া হয় • বেছি ওখ হয় • মাত কৰ্কশ হয় • অন্যান্য যোগ কৰিব পাৰে 			

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক শিক্ষকে নিজৰ দেহত দেখা পোৱা অন্য পৰিৱৰ্তন সমূহ লিখিবলৈ আৰু শুদ্ধ ঠাইত টিক (✓) চিহ্ন দিবলৈ ক'ব লাগে। শিক্ষকে কিছুমান পৰিৱৰ্তন যে ল'ৰা-ছোৱালী উভয়ৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায় উদাহৰণ সহ বুজাই দিব। একে বয়সৰ শিশুৰ ক্ষেত্ৰত পৰিৱৰ্তনৰ পাৰ্থক্যও দেখা যায়। বংশগতি, খাদ্যাভাস আৰু শাৰীৰিক ব্যায়ামৰ ফলত এনে হয় আৰু এনে পাৰ্থক্যই নিজৰ জীৱনৰ উন্নতিত বাধাৰ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে।

কাৰ্য ৩

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উচ্চতা আৰু ওজন সম্পৰ্কে

তলত দিয়া তালিকা অনুসৰি শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিভিন্ন শিশুৰ বয়স ওজন আৰু উচ্চতা লিখিবলৈ দিব।

টেবুল : ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উচ্চতা আৰু ওজন

ক্রঃনং	নাম	বয়স (বছৰ)	উচ্চতা (ছেমি)	ওজন (কিঃগ্ৰা)

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক টেবুলখনৰ পৰা বিভিন্ন জনৰ উচ্চতা আৰু ওজন, বয়স অনুযায়ী তুলনা কৰিবলৈ দিব আৰু ছমাহ পিছত পুনৰ একেই তালিকাখন পূৰ কৰি আগৰখনৰ লগত তুলনা কৰি পৰিৱৰ্তনৰ পাৰ্থক্যৰ কাৰণ বিশ্লেষণ কৰিবলৈ দিব। শিক্ষকে বুজাই দিব যে বিভিন্ন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দেহত দেখা দিয়া এনে পৰিৱৰ্তন এক স্বাভাৱিক প্ৰক্ৰিয়া। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক টেবুলখনৰ তথ্য ব্যৱহাৰ কৰি গ্ৰাফো আঁকিবলৈ দিব পাৰে। শিক্ষকে শেষত এই পৰিৱৰ্তনৰ সূচাম শৰীৰ গঠনৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ লগত ৰিজাই এক বিশ্লেষণ আগবঢ়াব।

শাৰীৰিকভাৱে মজবুত হৈ কিদৰে থাকিব পাৰি:

সঠিক বৃদ্ধি আৰু বিকাশৰ দ্বাৰা শিশুৱে সু-স্বাস্থ্যৰ গৰাকী হ'ব পাৰে। সু-স্বাস্থ্যৰ গৰাকী হ'বলৈ প্ৰতিজন শিশুৱে শাৰীৰিকভাৱে মজবুত হ'ব লাগিব, আৱেগিকভাৱে সবল হ'ব লাগিব আৰু মানসিকভাৱে সুস্থ হ'ব লাগিব। শৰীৰ সুস্থ কৰি ৰাখিবলৈ হাতত লোৱা কাৰ্যবোৰে শৰীৰৰ হৃদযন্ত্ৰৰ কাৰ্য, ৰক্ত-সঞ্চালন আৰু অন্য অংগ-তন্ত্ৰ কাৰ্য মজবুত কৰে। ইয়াৰ জৰিয়তে শিশুৰ শিকন কৌশল বৃদ্ধি পায়, খেল-ধেমালিত পাৰদৰ্শিতা বাঢ়ে আৰু মানসিকভাৱে সুস্থ হয়। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক শৰীৰ সূচাম কৰি ৰাখিবলৈ, বয়স অনুযায়ী বিভিন্ন শাৰীৰিক কাৰ্য দিব লাগে। সূচাম শৰীৰৰ উপাদানসমূহ হ'ল— বল, দ্ৰুতি, ধৈৰ্য্য, শিথিলতা আদি।

শাৰীৰিক কাৰ্য কৰিবলৈ সক্ষম হ'লে আৰু সক্ৰিয়ভাৱে দৈনন্দিন কৰ্মবোৰ কৰিব পাৰিলে; সেইজনক সূচাম শৰীৰৰ অধিকাৰী বুলি ক'ব পাৰি। শাৰীৰিক শক্তিতে অৱসাদ নোহোৱাকৈ কৰ্ম কৰা সময়মতে খোৱা আৰু অৱসৰ বিনোদন সঠিকভাৱে উপভোগ কৰা সূচাম শৰীৰৰ লক্ষণ। বিশুদ্ধ খাদ্য খোৱা, শাৰীৰিক ব্যায়াম আৰু যোগাভ্যাস কৰা, সময়মতে খেলা আদিৰ জৰিয়তে শৰীৰ সুন্দৰ কৰি ৰাখিব পাৰি। শিশুৰ বয়স আৰু প্ৰয়োজন অনুসৰি ক্ৰমে কাৰ্যবোৰৰ কিছু সাল-সলনি ঘটাব পাৰি।

প্ৰশ্ন আৰু আলোচনা

- সূচাম শৰীৰৰ উপাদান সমূহ কি কি?

- এই উপাদান সমূহ কিদৰে বিকাশ কৰিব পাৰি?
- শৰীৰ সঠিক কৰি ৰাখিবলৈ কি কি শাৰীৰিক কাৰ্য কৰিব পাৰি?

৫-৬ মিনিট এইদৰে দলগত আলোচনাৰ পাছত শিক্ষকে তলত দিয়া ধৰণে সুঠাম শৰীৰৰ উপাদান বা লক্ষণ সমূহৰ বিষয়ে চমুকৈ ক'ব।

বল : বাধাৰ বিপৰীতে মাংসপেশীৰ কৰ্ম কৰাৰ সামৰ্থ্যই হ'ল বল। ঠেলা বা টনা, জঁপিওৱা আদি বলৰ জৰিয়তেই হয়।

দ্ৰুতি : দ্ৰুতি হ'ল চলন বা গতিৰ হাৰ। দ্ৰুতি ভাল হ'লে শিশুৱে কম সময়ৰ ভিতৰত বেছি দূৰত্ব অতিক্ৰম কৰিব পাৰে।

ধৈৰ্য্য : ভাগৰ ধৰা স্বত্বেও কিছুমান শিশুৱে বহু দূৰত্ব ধৈৰ্য্য সহকাৰে গতি কৰিব পাৰে।

শিথিলতা : মনৰ দৃঢ়তা অনুযায়ী শিশুৱে যিমান দূৰ পাৰে সিমান দূৰত্ব অতিক্ৰম কৰিব পাৰে।

ক্ষিপ্ৰগতি : কিছুমান শিশুৱে অতি সোনকালে ক্ষিপ্ৰগতিত আগবাঢ়িব পাৰে। 4×10 মিটাৰ দৌৰ পৰীক্ষা কৰি শিশুৰ ক্ষিপ্ৰগতিৰ উমান ল'ব পাৰি।

কাৰ্য ৪

শিক্ষকে দৈনন্দিন শিশুসকলে যিবোৰ কৰ্ম কৰে, সেইবোৰৰ কোনবোৰ কৰ্ম সুঠাম শৰীৰৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় তাৰ এখন তালিকা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব। ইয়াৰ বাবে শিক্ষকে কেইটামান ঘৰৰ ভিতৰত কৰিব পৰা কাৰ্য আৰু বাহিৰত কৰিব পৰা কাৰ্য ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক দিব আৰু ইয়াৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বাকী কাৰ্য ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিজাববীয়াকৈ লিখিবলৈ দিব।

ঘৰৰ ভিতৰত কৰিব পৰা কাৰ্য

- টেবুলৰ তলত আঁঠু কঢ়া
- ভাৰসাম্যৰ অভ্যাস জানিবলৈ বস্তুৰ সহায়ত অনুশীলন কৰা।
- জঁপিওৱা
- নৃত্য কৰা
- যোগাভ্যাস

ঘৰৰ বাহিৰৰ কাৰ্য

- জখলা বগোৱা
- এঠাইৰ পৰা আনঠাইলৈ জঁপিওৱা, বগোৱা, খোজ কঢ়া
- বাধাৰ মাজেদি দৌৰা
- বিভিন্ন বস্তুৰ ওপৰেৰে জঁপিওৱা
- খোজ কঢ়া

সংগীতৰ তালে তালেও শৰীৰ সঞ্চালন কৰি সুঠাম শৰীৰ গঢ়িব পাৰি। ইয়াৰ কিছুমান উদাহৰণ হ'ল— মুক্ত হস্ত ব্যায়াম, সঁজুলিৰ সৈতে শাৰীৰিক ব্যায়াম, মাৰ্চপাচ, ভংগীমা গীত, নৃত্য আদি। এনে কাৰ্যৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় কিছুমান সামগ্ৰী হ'ল— ব'ল, ডাম্বেল, হুপ্‌চ, ছাতি, লাখুটি আদি।

চিত্ৰ 2a (মনোযোগ) (ঘূৰিবলৈ খোজ) (মাচ পাৰ খোজ)

শুদ্ধ ভংগিমাৰ বিকাশ

খোজ কঢ়া, থিয় হোৱা, বহি থকা, দৌৰাৰ সময়ত কিছুমান ল'ৰা-ছোৱালীৰ ভংগীমা সঠিক হোৱা দেখা নাযায়। তলত কিছুমান শুদ্ধ ভংগিমাৰ উদাহৰণ দিয়া হ'ল—

বহি থকাৰ সময়ত ভংগীমা : ভৰিৰ পতা সঠিক দূৰত্বত সম্পূৰ্ণভাৱে মাটিত লাগি থাকিব লাগে। চকীৰ পিছফালে সমান্তৰালকৈ ৰাজহাড় পোনকৈ বহিব লাগে।

Fig 3A বহাৰ ভংগিমা

Fig 3B বস্তু ওঠোৱাৰ ভংগিমা

যদি আমি ভালদৰে নবহো বা নুশুও তেতিয়াহ'লে আমাৰ পিঠি আৰু গলৰ বিষ হ'ব পাৰে। ভংগিমা ঠিক কৰিবলৈ তলত দিয়া ব্যায়াম/আসনসমূহ কৰিব লাগে।

- ভূজাংগ আসন
- খোজ কঢ়াৰ সময়ত চকু আগফালে চোৱাকৈ ৰাখিব লাগে।
- মূৰত এখন কিতাপ থৈ নিজৰ ভাৰসাম্য ৰাখি খোজ কঢ়াৰ অভ্যাস কৰিব লাগে।

খেল-ধেমালিৰ প্ৰয়োজনীয়তা : ল'ৰা-ছোৱালীক খেল-ধেমালিত ব্যস্ত কৰি ৰাখিবলৈ আপুনি কেতিয়াবা চিন্তা কৰিছেনে? তেওঁলোকে কেতিয়াবা ৰাষ্ট্ৰীয় খেল চাইছেনে? তেওঁলোকে ৰাষ্ট্ৰীয় খেলুৱৈৰ দৰে খেলিবলৈ আশা কৰেনে?

আপোনাৰ বিদ্যালয়ত/অঞ্চলত শাৰীৰিক শিক্ষাৰ অৱস্থিতি কেনেকুৱা? প্ৰতিটো শ্ৰেণীত শাৰীৰিক শিক্ষাৰ পিৰিয়ড আছেনে? প্ৰাথমিক স্তৰৰ শ্ৰেণীত মাত্ৰ শাৰীৰিক শিক্ষাৰ শিক্ষকজনে শাৰীৰিক শিক্ষাৰ পাঠ লোৱা উচিতনে?

অংশগ্ৰহণকাৰী সকলক নিজে খেলা খেলৰ বিষয়ে আৰু তেওঁলোকক স্থানীয় খেল সমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ দিয়ক। তেওঁলোকক আপুনি ক'ব যে খেল সাধাৰণতে দুই প্ৰকাৰৰ; দলীয় আৰু ব্যক্তিগত। ট্ৰেকত, খেলপথাৰত হোৱা খেল, জিমনাষ্টিক আদি ব্যক্তিগত খেল হ'ব পাৰে। ট্ৰেক আৰু খেলপথাৰত অনুষ্ঠিত হোৱা ব্যক্তিগত খেল সমূহ হ'ল— দৌৰা, জঁপিওৱা, দলিওৱা আদি। প্ৰতিটো খেলত পাৰদৰ্শিতা আহৰণৰ বাবে কিছুমান প্ৰাথমিক কৌশলৰ প্ৰয়োজন হয়।

দলীয় খেলৰ বাবে সহযোগ, সংহতি, খেলুৱৈ সুলভ মন আৰু ইতিবাচক দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰয়োজন। ফুটবল, কাবাদী, খো-খো, ভলীবল, বাচকেটবল, ক্ৰিকেট, হকী আদি দলীয় খেলৰ ভিতৰত পৰে। সুবিধাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি বিভিন্ন শিশুক বিভিন্ন স্থানীয় তথা ৰাষ্ট্ৰীয় খেলৰ অভ্যাস কৰাব লাগে আৰু লগতে যোগাভ্যাস কৰিব লাগে।

শাৰীৰিক শিক্ষাৰ লগত অন্য বিষয়ৰ সম্পৰ্ক :-

- ৫-৬ জন অংশগ্ৰহণকাৰীক লৈ এটা দল গঠন কৰাক।
- বিষয় অনুযায়ী দলসমূহক নামাকৰণ কৰক। যেনে— ভাষা, পৰিৱেশ অধ্যয়ন, গণিত, বিজ্ঞান আদি।
- সংশ্লিষ্ট বিষয়ৰ পাঠদান কৰোঁতে যিবোৰ শাৰীৰিক ক্ৰিয়া অৱলম্বন কৰা হয়, সেইবোৰৰ প্ৰস্তুত কৰা।
- এতিয়া দলগত অংশীদাৰী আলোচনা কৰিবলৈ দিয়ক আৰু শাৰীৰিক ক্ৰিয়াৰ লগত বিভিন্ন বিষয়ৰ সম্পৰ্কৰ কথা অনুধাৱন কৰিবলৈ দিয়ক।

সৰ্বাংগসুন্দৰ স্বাস্থ্যৰ বাবে যোগ :-

যোগ সম্পৰ্কে অংশগ্ৰহণকাৰী সকলক সম্যক ধাৰণাৰ উমান পাবলৈ তলৰ প্ৰশ্নবোৰ সুধিব পাৰে।

- যোগ মানে কি বুজে?
- প্ৰাথমিক স্তৰত যোগশিক্ষা অন্তৰ্ভুক্তি কৰা উচিতনে?
- যোগেই শিশুৰ স্বাস্থ্য কেনেকৈ ঠিকে ৰাখিব পাৰে?

- যোগাভ্যাসৰ ফলাফল সমূহ কি কি?
- যোগাভ্যাসৰ সময়ত কি কি কথাৰ প্ৰতি যত্ন লোৱা দৰকাৰ?

প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ সাপেক্ষে তলত দিয়া ধৰণে সাৰাংশ দিব লাগে।

সাধাৰণ মানুহেভাবে যে যোগ মানে হ'ল আসন আৰু প্ৰাণায়াম। যোগেই বহু ধৰণৰ অভ্যাস সামৰি লয়। যেনে— যম, নিয়ম, আসন, প্ৰত্যাহাৰ, ত্ৰিণ্ডা, মুদ্ৰা, বন্ধ, ধৰ্মা ধ্যান। প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ পৰা যোগ শিক্ষা অন্তৰ্ভুক্তি কৰিব পাৰে, যদিও ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ পৰাহে আনুষ্ঠানিক যোগ শিক্ষা দিব লাগে। শিশুৰ শাৰীৰিক, মানসিক আৰু আবেগিক বিকাশৰ বাবে যোগাভ্যাসৰ প্ৰয়োজন হয়। যোগেই শিশুৰ বল, সাহস, ধৈৰ্য্য, শক্তি বৃদ্ধি কৰে। শিশুৰ মনৰ দৃঢ়তা শান্ত স্বভাৱ আৰু মানসিক সুস্থিৰতাৰ বাবে যোগাভ্যাসৰ প্ৰয়োজন হয়। সেইবাবে শিশুৰ সৈতে নিয়মীয়াভাৱে যোগাভ্যাস কৰা দৰকাৰ। তলত কিছুমান আসন, প্ৰাণায়াম আৰু ত্ৰিণ্ডাৰ ভংগীমা দিয়া হ'ল—

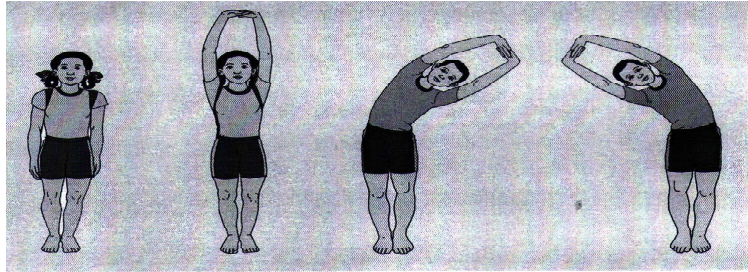

Fig. 4: Practicing Yoga

আসন :-

থিয় হোৱা ভংগীমা :- তড়াসন, বৃক্ষাসন, ত্ৰিকোণাসন, গুৰুডাসন।

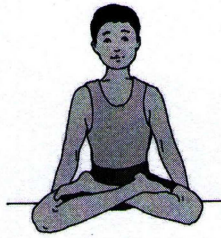
বহাৰ ভংগীমা :- যোগামুদ্ৰাসন, বাধা, পদ্মাসন, পশ্চিমটানাसन, সুপ্তা বজ্জাসন, গোমুখাসন, অৰ্ধনমস্তেন্দ্ৰিয়াসন

ওপৰমুৱাকৈ শোৱা ভংগীমা :- ভূজংগাসন, শালাভাসন, ধনুৰাসন, মকৰাসন।

তলমুৱাকৈ শোৱা ভংগীমা :- সেতুবন্ধাসন, অৰ্ধহলাসন, মৎস্যাসন, চক্ৰাসন, পৰন মুক্তাসন

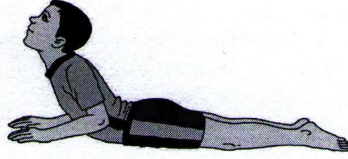
প্ৰাণায়াম :- অনুলমবিলোম, সিতকাৰি, ভ্ৰমাৰি

ত্ৰিণ্ডা :- কপালভাটি আৰু অগ্নিসাৰা।

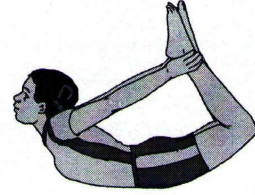
Yogamudrasana

যোগমূদ্রাসন

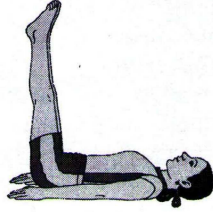
Bhujangasana

ভূজাংগাসন

Dhanurasana

ধনুৰাসন

Ardhalasana

অধহালাসন

Bhastrika Pranayama

ভাস্ট্ৰিকা প্ৰাণায়াম

যোগাভ্যাসৰ সাধাৰণ নিৰ্দেশনা :—

- বেছিভাগ আসনেই খালী পেটত বা অলপ খাদ্য খাই অভ্যাস কৰিব লাগে।
- যোগাভ্যাসৰ বাবে উচিত সময় হ'ল ৰাতিপুৱা। দুপৰীয়াৰ আহাৰ গ্ৰহণৰ ৪ ঘণ্টামান পিছতো যোগাভ্যাস কৰিব পাৰে।
- ভাগৰুৱা সময়ত বা ততাতৈয়াকৈ যোগাভ্যাস কৰিব নালাগে।
- যোগাভ্যাস কৰা ঠাই পৰিষ্কাৰ, বায়ু চলাচল আৰু শান্তিপূৰ্ণ পৰিৱেশত হ'ব লাগে।
- সাধাৰণতে পাটিৰ ওপৰত যোগাভ্যাস কৰিব লাগে।
- যোগাভ্যাসৰ আগতে পাৰিলে গা ধুই ল'ব লাগে। ইয়াৰ বাবে ঠাণ্ডা বা গৰম যিকোনো পানী ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।
- পিন্ধা কাপোৰ ঢিলা হ'ব লাগে।

- উশাহ-নিশাহ প্ৰক্ৰিয়া স্বাভাবিক হ'ব লাগে।
- অসুখত ভুগি থাকিলে বা বহুদিনীয়া বেমাৰ থাকিলে শিক্ষকৰ পৰামৰ্শ লৈ যোগাভ্যাস কৰিব লাগে।
- প্ৰথম অৱস্থাত সহজ আসন সমূহ কৰিব লাগে আৰু পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত কঠিন আসনসমূহৰ অভ্যাস কৰিব লাগে।
- বিদ্যালয়ত ভালকৈ শিকাৰ পিছতহে ঘৰত যোগাভ্যাস কৰিব লাগে।
- যোগৰ অৰ্থ বহল। সেইবাবে আসন আৰু প্ৰাণায়াম কৰাৰ উপৰি জীৱনত মানৱীয় গুণৰ অধিকাৰী হ'বৰ বাবে চেষ্টা কৰিব লাগে।

বিশেষভাবে সক্ষম শিশু সকলে দক্ষব্যক্তিৰ পৰামৰ্শ লৈহে যোগাভ্যাস কৰা উচিত। ইয়াৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় শিকন সঁজুলি তলত দিয়া হ'ল—

এন. চি. ই. আৰ. টিয়ে প্ৰকাশ কৰা শাৰীৰিক শিক্ষাৰ পাঠ্যপুথি— "Assessment on Health and Physical Education for Primary Stage and Teacher's guide in Health and Education for class VI, VII and VIII".

স্বাস্থ্য সন্মত যোগাভ্যাস আৰু পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা :—

শাৰীৰিক ক্ৰিয়াৰ লগতে শিশুৰ স্বাস্থ্যৰ বাবে সঠিক যোগাভ্যাস আৰু পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতাৰ প্ৰয়োজন। দেহৰ বিভিন্ন অংগ সঠিক থাকিলেহে শৰীৰ সুঠাম হৈ থাকিব। প্ৰয়োজনীয় পুষ্টিৰ খাদ্য, পৰিষ্কাৰ হৈ থকাৰ অভ্যাস, নিয়মীয়া ব্যায়াম আৰু যোগাভ্যাসৰ জৰিয়তে দেহৰ অংগতন্ত্ৰ সক্ৰিয় কৰি ৰাখিব পাৰি। সুস্থ শৰীৰ থাকিলেহে আনৰ প্ৰতি ইতিবাচক দৃষ্টি ভংগীৰ বিকাশ হয়। এতিয়া তলত দিয়া ধৰণে দক্ষব্যক্তিয়ে প্ৰশিক্ষাৰ্থী সকলক কাম কৰিবলৈ দিব পাৰে।

- ৫-৬ জনীয়াকৈ দল গঠন কৰি প্ৰতিটো দলকে বেলেগ বেলেগ কাম দিয়ক। একে কাম দুটা দলটো দিব পাৰে।
- প্ৰতিটো দলক নিজস্ব কৰ্ম কৰাৰ সময় ১৫ মিনিটকৈ দিব পাৰে।

১ নং দলৰ কাম :— ৰাতিপুৱা, দুপৰীয়া আৰু ৰাতিৰ আহাৰৰ বাবে এখন খাদ্য তালিকা প্ৰস্তুত কৰক আৰু কি সময়ত কি কি খাদ্য দিলে, তাৰ যুক্তি আগবঢ়াওঁক।

২ নং দলৰ কাম :— স্বাস্থ্য সন্মত খাদ্যাভ্যাসৰ বাবে ছটাকৈ শ্লগান প্ৰস্তুত কৰক ইয়াৰ পক্ষে যুক্তি আগবঢ়াওঁক।

৩ নং দলৰ কাম :— স্বাস্থ্য সন্মত খাদ্য বিক্ৰী কৰিবৰ বাবে এটা বিজ্ঞাপন প্ৰস্তুত কৰক আৰু সমনীয়া সকলৰ মাজত কিদৰে সু-খাদ্য খোৱাৰ অভ্যাস গঢ়ি তুলিব পাৰি তাৰ পৰামৰ্শ আগবঢ়াওঁক।

৪ নং দলৰ কাম :— প্ৰচাৰ মাধ্যমে কিদৰে স্বাস্থ্য সন্মত খাদ্যাভাসৰ পৰিৱেশ গঢ়ি তুলিব পাৰে তাৰ তিনিটা উদাহৰণ দিয়ক।

৫ নং দলৰ কাম :— সমনীয়া/পৰিয়াল/অন্যৰ পৰা জ্ঞান আহৰণ কৰি এখন স্বাস্থ্য সন্মত খাদ্যৰ তালিকা প্ৰস্তুত কৰক। প্ৰতিটো খাদ্যৰ উপকাৰিতা সম্পৰ্কে লিখিবলৈ ক'ব। এই ক্ষেত্ৰত বন্ধা খাদ্যৰ উপকাৰিতা সম্পৰ্কেও লিখিব পাৰে।

দলগত আলোচনা হোৱাৰ পাছত শিক্ষকে তলৰ কথাখিনিৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিব লাগে—

- শিশুৰ স্বাস্থ্য ঠিকে ৰাখিবলৈ স্বাস্থ্য সন্মত খাদ্য শিশুক দিব লাগে।
- সুস্বাদু খাদ্য মানে হ'ল— যি খাদ্যত আহাৰৰ উপাদান- প্ৰ'টিন, কাৰ্বহাইড্ৰেট, স্নেহ, ভিটামিন সঠিক পৰিমাণে থাকে। তলৰ চিত্ৰৰ জৰিয়তে ইয়াৰ আভাস দিয়া হ'ল—

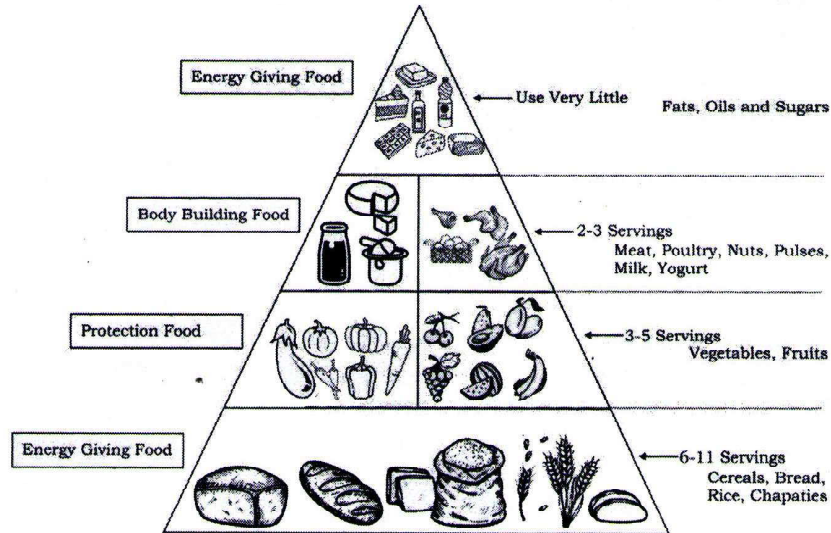

Fig. 5—The Food Pyramid

- প্ৰতিটো অঞ্চল বিশেষে বেলেগ বেলেগ খাদ্য পোৱা যায় আৰু এই খাদ্য গ্ৰহণ কৰিব লাগে।

- পেকেটত থকা খাদ্য আৰু জাংক ফুডৰ পুষ্টিৰ মূল্য সাধাৰণ খাদ্যতকৈ কম।
- অধিক খাদ্যাভ্যাস আৰু ডাক্তৰক নোসোধাকৈ ঔষধ সেৱন দুয়োটাই বদ্ অভ্যাস। বিজ্ঞাপনৰ প্ৰতি আসক্ত হৈ ধুনীয়া হ'বলৈ, শকত হ'বলৈ, ক্ষীণ হ'বলৈ ঔষধ সেৱন কৰাটো ভাল নহয়। এইবোৰ কাৰণত শিশুৰ স্বাস্থ্য বেয়া হয়।
- সু-খাদ্য অভ্যাস সমূহ হ'ল—
  - লাহে লাহে খোৱা আৰু চোবাই খোৱা।
  - খোৱাৰ সময়ত আৰু পঢ়াৰ সময়ত টিভি চোৱাটো বন্ধ কৰা।
  - সুযম খাদ্য খোৱা
  - সঠিক সময়ৰ মূৰে মূৰে খাদ্য খোৱা
  - খাদ্যৰ পৰিমাণ অতি কম বা অতি বেছি হ'ব নালাগে।
  - প্ৰতিদিনে ৮-১০ গিলাছ পানী খাব লাগে।

পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতাৰ অভ্যাস :-

- খাদ্যৰ উপৰি অন্য কি কি কথাই শৰীৰ সুঠাম কৰি ৰাখিব পাৰে, শিকাৰু সকলক ক'বলৈ দিয়ক। শিকাৰুৰে শাৰীৰিক ব্যায়াম, পৰিষ্কাৰ পৰিৱেশ আদিত কথা ক'ব পাৰে। কোনোবাই ব্যক্তিগত পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতাৰ ব্যৱস্থা হাতত লওঁতে প্ৰত্যাশ্বানৰ সন্মুখীন হৈছে নেকি সুধিব পাৰে। নিজক পৰিষ্কাৰ কৰি নাৰাখিলে কি হ'ব পাৰে সুধি তলত দিয়া “পাৰ্চেলেটো পাচ কৰি দিয়া” খেলটো শিকাৰুৰ মাজত খেলাব পাৰে।
- ১০-১২ জনৰ দ্বাৰা ঘূৰণীয়া হৈ থিয় হ'বলৈ দিয়ক।
  - ঘূৰণীয়া দলটোৰ কেন্দ্ৰত পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা অভ্যাসৰ ১৫ টা নোট বলৰ ভিতৰত থ'বলৈ দিয়ক।
  - এতিয়া এজনে হাতচাপৰি বজোৱাৰ লগে লগে অন্যসকলে এজনৰ পৰা এজনলৈ বলটো খেলি পঠিয়াব।
  - যেতিয়া হাত চাপৰি বজোৱা শেষ হ'ব, তেতিয়া যাৰ হাতত বলটো আছিল, তেওঁ বলটোৰ পৰা নোট চিত উলিয়াব আৰু তাত থকা অনুসৰি পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতাৰ অভ্যাস অভিনয় কৰি দেখুৱাব।
  - দলত থকা অন্য সদস্য বৃন্দই অভ্যাসটো চিনাক্ত কৰিব আৰু পিছত প্ৰদৰ্শন কৰিব।
  - যদি অভিনয় বুজি পোৱা ধৰণৰ হোৱা নাই, তেন্তে অন্য এজনে সেই অভিনয় কৰিব আৰু বাকী সকলে

অনুমান কৰিব। অভ্যাসৰ অনুমান সঠিক নোহোৱালৈ অভিনয় চলি থাকিব।

- ১৫ টা নোটচিট শেষ নোহোৱালৈ এই খেল চলি থাকিবলৈ দিয়ক আৰু ১৫ টা নোট তলত দিয়া ধৰণৰ—

- হাত চাবোনেৰে কেনেকৈ ধুব।
- টয়লেটত যোৱাৰ পিছত হাত কেনেকৈ ধুব।
- দিনটোত দুৱাৰ দাঁত মজা।
- সদায় গা ধোৱা
- হাত আৰু ভৰিৰ নখ কটা
- মুখ ধোৱাৰ সময়ত চকু চাফা কৰা
- কাণ দুখন চাফা কৰি ৰখা
- কাহ উঠাৰ সময়ত মুখত হাত ৰখা
- চাফা কাপোৰ পিন্ধা
- খোৱাৰ পাছত মুখ ভালকৈ আওখলা
- টয়লেট ব্যৱহাৰৰ পিছত পানী ঢলা।
- নখ কামুৰি নথকা
- নাক খুচুৰি নথকা
- প্ৰতিজনে মূৰ ফণিওৱা
- চাৰিওফালৰ পৰিৱেশ ভালে থকা

শিক্ষকে তলত দিয়া ধৰণে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত কাৰ্য কৰি তেওঁলোকক উৎসাহিত কৰিব।

- তালিকাত থকা নোটৰ কি কি অভ্যাস ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পালন কৰে সেইবোৰ থকা চাৰ্টত টিক চিহ্ন দিবলৈ কওঁক। এই কাৰ্যটো এসপ্তাহ ধৰি কৰালে ভাল হয়।
- যিবোৰে টিক চিহ্ন দিলে তেওঁলোকক আনৰ লগত আলোচনা কৰিবলৈ দিয়ক
- সপ্তাহৰ শেষত এটা গণনা কৰক যে, সকলোৰে ভাল অভ্যাস গঢ়ি উঠিছেনে নাই। যদি নাই গঢ়া তেন্তে

আকৌ এসপ্তাহ অভ্যাস কৰাওঁক।

এতিয়া শিশুৱে তলত দিয়া ধৰণে বৰ্ণনা কৰিব

- সদায় খাদ্য খাব লাগে আৰু এই খাদ্যত শক্তিদায়ক খাদ্য, শৰীৰ বৃদ্ধি হোৱা খাদ্য আৰু সুৰক্ষাদায়ক খাদ্য প্ৰয়োজন অনুসৰি থাকিব লাগে। খাদ্যত থকা সুক্ষ্ম পুষ্টিৰ উপাদান সমূহে শিশুৰ স্বাস্থ্য সঠিক কৰাত সহায় কৰে।
- ব্যক্তিগত পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতাই শিশুক বেমাৰ আৰু সংক্ৰমণৰ পৰা ৰক্ষা কৰে।
- হাত ধোৱা, দাঁত মজা, খোৱাৰ পিছত মুখ অণ্ডা, নখ কটা, দুবাৰকৈ গা ধোৱা, নখ-কামুৰি নথকা, নাক খুচৰি নথকা, বাহিৰলৈ গ'লে চেণ্ডেল বা জোতা পিন্ধা, কাপোৰ নিয়মীয়াকৈ ধোৱা, কাঁহ উঠাৰ সময়ত মুখত হাত দিয়া বা আঁতৰলৈ যোৱা আৰু অভ্যাসবোৰে শিশুৰ ব্যক্তিগত পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা আৰু সু-স্বাস্থ্য ৰক্ষা কৰাত সহায় কৰে।
- ব্যক্তিগত পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতাৰ অভ্যাস কৰাটো প্ৰতিগৰাকী ব্যক্তিৰ বাবে অতি প্ৰয়োজন।

মান নিৰূপনৰ বাবে প্ৰশ্ন :-

১. সু-খাদ্য অভ্যাসবোৰ বৰ্ণনা কৰা।
২. সু-স্বাস্থ্যৰ বাবে ব্যক্তিগত পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা কিয় প্ৰয়োজন?
৩. ব্যক্তিগত পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা আহৰণৰ বাবে প্ৰতিজন ব্যক্তিয়ে কি কি অভ্যাস কৰিব লাগে।

আৱেগিক সুস্থতা আৰু মানসিক স্বাস্থ্য :-

বিভিন্ন আৱেগক লৈ ব্ৰেইন ষ্টৰমিং কাৰ্য কৰালে আৱেগ ভালদৰে নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব পাৰি। এই ক্ষেত্ৰত শিক্ষকে শিকাৰ সকলক বিভিন্ন আৱেগৰ বিষয়ে লিখিবলৈ ক'ব আৰু এই ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকক সহায় কৰাৰ বাবে তলত দিয়া তালিকাখন শিকাৰক দেখুৱাব পাৰে।

আবেগ			
সুখ	লাজ	আচৰিত	ভিত্তিগ্ৰস্ত
খং	আনন্দ	দুখ	পাজল
সুখ	আঘাত	বিভ্ৰান্ত	আশা
ভালপোৱা	হিংসা	হতাশাগ্ৰস্ততা	দোষ

উত্তেজনা	চিন্তা	আতংক	মৰম
হতাশ	গৌৰৱ	চিন্তাশ্বিত	কৰ্মৰ হেঁচা

এতিয়া শিকাৰক্ষক সুধিব যে—

- আমি খঙাল হ'লে আমাৰ দেহৰ কেনেকুৱা পৰিৱৰ্তন হয়?
  - আমি আনন্দ অনুভৱ কৰোঁনে?
  - আমি দুখ অনুভৱ কৰোঁনে?
  - আমি উত্তেজিত অনুভৱ কৰোঁনে?
  - আমি ভয় অনুভৱ কৰোঁনে?
  - শিকাৰক্ষক পৰা সঁহাৰি গ্ৰহণ কৰি তলৰ তথ্য সমূহ প্ৰয়োগ কৰক
  - ক্ৰোধ — আমি গৰম অনুভৱ কৰিব পাৰোঁ। ঘামিব পাৰো বা মূৰৰ বিষ অনুভৱ কৰিব পাৰোঁ।
  - আনন্দিত — আমি শক্তি সম্পন্ন অনুভৱ কৰিব পাৰোঁ, আমাৰ দেহটো পাতল অনুভৱ কৰিব পাৰোঁ।
  - দুঃখিত — আমি অৱসাদ অনুভৱ কৰিব পাৰোঁ
  - উত্তেজিত — আমাৰ হৃদ স্পন্দন খৰতকীয়া হ'ব পাৰে
  - ভয়/শংকিত — আমি ঘামিবলৈ আৰম্ভ কৰিব পাৰো, আমাৰ ছালত শিহৰণৰ অভিজ্ঞতা লাভ কৰিব পাৰোঁ।
  - আমাৰ আবেগ সম্বন্ধে সজাগ হোৱা আৰু সেইবোৰ চিহ্নিত কৰাটো হৈছে প্ৰথম পদক্ষেপ। আৰু সেইবোৰ ভালদৰে ব্যৱস্থাপনাত সহায় কৰা আৰু সু-সিদ্ধান্ত ল'ব পৰাটো ভাল কথা। আবেগ সকলোৰে জীৱনৰ এক অভিন্ন অংশ। ই ভালো হ'ব পাৰে বা বেয়াও হ'ব পাৰে; কিন্তু সেইবোৰ কেনেকৈ প্ৰকাশ হয়, সেইটোহে গুৰুত্বপূৰ্ণ।
  - আবেগ সন্দৰ্ভত সজাগতা বিকশিত কৰা এক কৌশল, যাক গঢ় লবলৈ কিছু সময়ৰ প্ৰয়োজন আৰু তাক অভ্যাস কৰাটো প্ৰয়োজন। দল বা কোনো ব্যক্তিৰ সবলতা জানিবলৈ এইটো খুবেই প্ৰয়োজনীয়।
- মোৰ মূল শক্তিবোৰ— ‘মোৰ আছে’, ‘মই হওঁ’, ‘মই পাৰোঁ’, ‘আমাৰ আছে’, ‘আমি হওঁ’, ‘আমি পাৰোঁ’,
- প্ৰত্যেকৰে বিভিন্ন মূল শক্তি আছে এইবোৰ মূল্যবোধ, চৰিত্ৰ বাহক, বিশেষ চৰিত্ৰ, বৈশিষ্ট্য, মনোভাব, বিশ্বাস বা সমল সমূহ। মূল শক্তিবোৰৰ ভিতৰত ক্ষমা, দয়া, দলীয় কাম, শাৰীৰিক ক্ষমতা, সংগীতৰ ৰাপ, সৃজনশীলতা,

উৎসুকতা, বসবোধ আদি আছে। এই ক্ষমতা সমূহ বাছি লওঁ আহক
ব্লেকবোর্ডত তিনিটা স্তম্ভৰে এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰক।

— মই হওঁ, মোৰ আছে, মই পাৰোঁ। এই স্তম্ভবোৰত কিছুমান উদাহৰণ তলত দিয়া হ'ল

মই হওঁ	মোৰ আছে	মই পাৰোঁ
(আভ্যন্তৰীণ ব্যক্তিগত ক্ষমতা— অনুভৱ আৰু বিশ্বাস যিবিলাক সহায়ৰ যোগেদি সবল কৰিব পাৰি) উদাহৰণঃ মই সৎ আৰু যদিহে আমাৰ সপোন বাস্তৱত ৰূপায়িত কৰিব লাগে, তেনেহ'লে আমি কঠোৰ পৰিশ্ৰম কৰিব লাগিব- এই কথাত বিশ্বাসী।	(বাহ্যিক সহায়, সমলবোৰ যিয়ে দুৰ্যোগৰ পৰা তাৎকালিনভাৱে নিৰাময় আৰু কুশলতা অনাত সহায় কৰিব পাৰে) উদাহৰণঃ মোৰ এগৰাকী খুড়ী আছে, যিয়ে মোক সহায় আৰু নেতৃত্ব দিয়ে। মোৰ দুজন অন্তৰংগ বন্ধু আছে; যাৰ লগত মই সকলো কথা ভাগ বতৰা কৰোঁ।	(সামাজিক আৰু আন্তঃব্যক্তিগত কৌশল— আনৰ লগত আদান- প্ৰদানৰ পৰা অৰ্জন বা শিকি লোৱা) উদাহৰণঃ মোৰ অনুভৱ প্ৰকাশ কৰিবলৈ মই সক্ষম আৰু মোৰ কাষত থকা সকলৰ প্ৰয়োজনত সহায় ল'বলৈ। — মোৰ সহপাঠীসকলে মোক বিশ্বাসত লয়।

৫-৭ জন অংশগ্ৰহণকাৰীৰ পৰা একোটাকৈ দল গঠন কৰক আৰু তেওঁলোকৰ ক্ষমতা/সামৰ্থ্যবোৰ বাচি
উলিয়াই 'আমি হওঁ', 'আমাৰ আছে' আৰু 'আমি পাৰোঁ' এই স্তম্ভ সমূহ পূৰ কৰিবলৈ দিয়ক। বাকচৰ ভিতৰত
থকা প্ৰশ্নসমূহে আপোনাৰ ব্যক্তিগত আৰু দলগত সবলতা, দুৰ্বলতা, সা-সুবিধা আৰু ভয়াবহতা সমূহ চিনাক্ত
কৰাত সহায় কৰিব। দলবোৰক আলোচনাৰ বাবে ১০ মিনিটকৈ সময় দিয়ক আৰু বৃহৎ দলৰ মাজত উপস্থাপন
কৰিবলৈ দিয়ক। আলোচনাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি মুখ্য বিন্দুবোৰ উল্লেখ কৰিব পাৰে।

- সবলতা — মোৰ/আমাৰ সবলতাবোৰ কি কি?
- কোনবোৰ সফলতাৰ বাবে মই/আমি গৌৰৱ বোধ কৰোঁ?
- কোনবোৰ কামে মোক/আমাক আনন্দিত হৈ থাকিবলৈ সহায় কৰে
- দুৰ্বলতা — কোনবোৰ শিকনত/কৌশলত মই পিছপৰি আছোঁ বা উন্নতি কৰাৰ থল আছে?
- মোৰ সহপাঠী/বন্ধুসকলৰ বা পিতৃ-মাতৃৰ আৰু শিক্ষকৰ মতে মোৰ দুৰ্বলতা কোনবোৰ?
- সা-সুবিধা — মই নতুন কৌশল আয়ত্ত কৰিবলৈ কোনবোৰ সা-সুবিধা মোৰ ওচৰত আছে?
- কোনবোৰ ব্যক্তি, যিয়ে মোক সহায় আগবঢ়াব পাৰে?
- ভয়াবহতা — কোনবোৰ বাহ্যিক সমল, যিয়ে মোৰ/আমাৰ প্ৰগতিত বাধা হিচাবে দেখা দিয়ে?

(উপদেশ/সহপাঠীৰ সহযোগ/পিতৃ-মাতৃৰ সহযোগিতা আদি)

- কোনবোৰ বাহ্যিক কাৰক (পিতৃ-মাতৃ/শিক্ষক/বন্ধুৰ দাবী, কাজিয়া, মতদ্বন্দ) যিয়ে মোৰ কাৰ্যৰ উন্নতিৰ হেঙাৰ আৰু সম্পৰ্কৰ বাধা হয়?
- সবল বা দুৰ্বল দিশ সমূহ বাছি উলিয়ালে ব্যক্তি বিকাশত সহায়ক হ'ব আৰু ব্যক্তিগত প্ৰত্যাশ্বান সমূহ সফলভাবে মুখামুখি হ'বলৈ সক্ষম কৰি তোলে।
- নতুন কৌশল শিকিবলৈ/আয়ত্ত কৰিবলৈ যিবোৰ ব্যক্তিৰ সহায় সহযোগিতাৰ প্ৰয়োজন তাক বাছি উলিওৱাটো গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু ইয়ে নতুন শিকন ও ব্যক্তিগত বিকাশত সহায় কৰিব।

কাৰ্য ৫

বিভিন্ন পৰিৱেশত কোনে কেনেধৰণে আচৰণ কৰে তাৰ চৰিত্ৰাভিনয়

- অংশগ্ৰহণকাৰী সকলক ৫-৬ জনীয়া দলত ভাগ কৰক
- কোনো এটা পৰিৱেশ এটাতকৈ অধিক দলত বিতৰণ কৰক
- চৰিত্ৰাভিনয়ৰ প্ৰস্তুতিৰ বাবে ১০ মিনিটকৈ সময় দিয়ক
- এজন কাঢ়া শ্ৰেণী শিক্ষকৰ ওচৰত এগৰাকী সহপাঠীয়ে আপোনাৰ বিপক্ষে মিছা অভিযোগ আনিছে।
- আপোনাৰ ঘৰত এটা ডাঙৰ সমস্যা হৈছে আৰু আপোনাৰ আটাইতকৈ ভাল বন্ধুজনে খবৰ কৰিবলৈ আহিছে।
- বিদ্যালয়ত কোনো এটা বিষয়ত আপুনি ভাল ফলাফল দেখুৱাব পৰা নাই।
- আপোনাৰ দেউতাই কোনো কাৰণ নোহোৱাকৈ খং কৰিছে
- আপোনাৰ দলে আন্তঃ বিদ্যালয় খেল প্ৰতিযোগিতাত বিজয়ী হৈছে

চৰিত্ৰাভিনয়ৰ আৰু আলোচনাৰ পিছত শিক্ষকে সংক্ষিপ্তকৰণ কৰিলে যে—

- বিভিন্ন পৰিৱেশত আমি ধনাত্মকৰ পৰা ঋণাত্মকলৈ বিভিন্ন অৱস্থাৰ মুখা মুখি হৈ আছোঁ। উদাহৰণ স্বৰূপে — আনন্দ বোধক, সন্তুষ্টি, দুখজনক, ক্ৰোধ, হতাশা আদি
- এই সকলোবোৰ আমাৰ চাৰিওফালে থকা ব্যক্তিসমূহে পুনৰ সজীৱ কৰি ৰাখে
- এই আৱেগসমূহ প্ৰকাশ কৰাটো প্ৰয়োজনীয়; কিন্তু ইয়াৰ প্ৰকাশৰ ধৰণ ধনাত্মক আৰু ঋণাত্মক বিধৰ হ'ব পাৰে।

- মানসিক চাপ আৰু ক্ৰোধ আবেগসমূহ বিচাৰি উলিওৱাটো প্ৰয়োজনীয় আৰু ইয়াৰ সন্মুখীন হৈ, নিয়ন্ত্ৰণ আৰু হ্ৰাস কৰিব পাৰি।
- নিজকে আনৰ লগত তুলনা কৰাতকৈ নিজৰ সত্তাৰ লগত প্ৰতিযোগিতা কৰাটো সুস্থ আৰু গঠনমূলক প্ৰচেষ্টা হৈয়ে আমাৰ নিজৰ পাৰদৰ্শিতা/আচৰণ বিকশিত কৰিব।
- আবেগৰ প্ৰত্যাশ্ৰানমূলক অভিজ্ঞতাসমূহৰ সন্মুখীন হওঁতে কেনে সুস্থ প্ৰতিক্ৰিয়া অইনে দেখুৱাব পাৰে, তাৰ ওপৰত এটা আলোচনা চলাওক আৰু ব্লেক বোৰ্ডত এখন তালিকাত লিখক নিম্নোক্ত প্ৰসংগ তালিকাৰ পৰাও কিছুমান ল'ব পাৰে।
- সংগীত শুনক
- যেতিয়া মই উদ্বিগ্ন অনুভব কৰোঁ দীঘলীয়া উশাহ কেইটামান লওঁ
- যেতিয়া খঙত থাকে, খেল খেলক, চিৰিত উঠা নমা কৰক
- ধ্যান বা প্ৰাৰ্থনা কৰক
- ঘটনাৰ পৰা আঁতৰি থাকক
- ঘটনা প্ৰবাহৰ লগত পোনপটীয়াভাবে জড়িত নথকা বন্ধুৰ লগত, যাক আপুনি বিশ্বাসত ল'ব পাৰে; তেখেতৰ লগত আপোনাৰ অনুভৱকলৈ কথা পাতক।
- ভাল লগা সংগীত শুনক
- ব্যায়াম বা কিছুমান শাৰীৰিক কাৰ্য কৰক
- যি ব্যক্তিৰ ওপৰত আপোনাৰ খং উঠিছে, তেওঁলৈ বুলি চিঠি লিখক আৰু ফালি পেলাওঁক।
- আমোদ জনক চিনেমা চাওক
- নিজৰ ভাল লগা কামবোৰ কৰি সময় কটাওঁক
- সৃজনাত্মক কাম কৰক
- আনক সহায় কৰক

পুষ্টি, শাৰীৰিক কাৰ্য, সু-সম্পৰ্ক আৰু সুস্থ মনে আমাৰ সু-স্বাস্থ্যত প্ৰভাৱ পেলায়। যেতিয়া প্ৰত্যাশ্ৰানৰ মুখা-মুখি হয়, তেতিয়া কিছুমানে নিজাববীয়াকৈ কুশলতা পৰ্যায়লৈ ঘূৰি যায়, আনহাতে কিছুমানে আনৰ সহায় বিচাৰে।

আত্ম প্রতিফলনৰ প্ৰশ্নসমূহ :-

প্ৰত্যেক অংশগ্ৰহণকাৰীক তলৰ প্ৰশ্ন দুটাৰ প্ৰতিটোৰ বাবে কমেও তিনিটা চৰিত্ৰৰ বাহকৰ নথিভুক্ত কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰা উচিত।

- মই মূল্যবান আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰণ-----
- মোৰ পৰিয়াল, বন্ধুবৰ্গ আৰু শিক্ষকসকল মূল্যবান আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰণ-----

শিক্ষক/সহায়কে তলৰ কথাবোৰ গুৰুত্ব দিয়া উচিত :

- ধনাত্মক চৰিত্ৰৰ বাহক সমূহ/গুণসমূহৰ সজাগতাই কাৰোবাক ভাল লগায় আৰু আত্ম আকাঙ্ক্ষা বঢ়ায়।
- আনক প্ৰশংসা কৰিলেও আমাৰ ভাল লাগে।
- যেতিয়া আমি নিজকে ভাল অনুভৱ কৰো, আমি প্ৰতি দিনেই পৰিৱেশৰ প্ৰতি ধনাত্মকভাবে সঁহাৰি জনাব পাৰোঁ।
- ধনাত্মক দৃষ্টিভংগীয়ে আমাক মনত পেলোৱাত সহায় কৰিব। অনা অগ্ৰগতি আৰু ঘাটসমূহৰ সম্পৰ্ক কাম কৰিবলৈ আৰু ধাৰাবাহিকভাবে কোনো কষ্ট নোপোৱাকৈ আগবাঢ়ি যোৱা।

বিদ্যালয়ত নিৰাপত্তা আৰু সুৰক্ষা :-

বিদ্যালয়ৰ নিৰাপত্তাই নিজৰ ঘৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বিদ্যালয়লৈ আৰু বিদ্যালয়ৰ পৰা উভতি যোৱালৈকে শিশুসকলৰ বাবে নিৰাপদ বাতাবৰণ/পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি তোলাকে বুজায়। এই সুৰক্ষা সমূহৰ ভিতৰত বৃহৎ পৰিমাণৰ ভূতাত্ত্বিক/জলবায়ু কেন্দ্ৰীক প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ, মানৱ সৃষ্ট দুৰ্যোগ, মাৰি মাৰক, হিংসাত্মক ঘটনাৰ লগতে ক্ষুদ্ৰ পৰিমাণৰ আৰু সঘনাই ঘটা জুই জাতীয়, পৰিবহন আৰু আন জৰুৰীকালীন ঘটনাই শিশুৰ জীৱনত বিৰূপ প্ৰভাব পেলাব পাৰে।

বিদ্যালয়ৰ সুৰক্ষা/নিৰাপত্তাজনিত প্ৰচেষ্টাই সকলো ধৰণৰ বিপদ যেনে— বানপানী আৰু ভূমিকম্প, অট্টালিকা ভাঙি পৰা, লাহেকৈ পাতি থোৱা গধুৰ বস্তু যেনে— আলমিৰা, চৌহদত সাপ সোমোৱা বা আন পোক পতংগ সোমোৱা, ভগা বা চৌহদৰ বেৰ নথকা, অসমান মজিয়া, আবদ্ধ হৈ থকা সকলক উলিয়াই অনা বাট, দুৰ্বল ভাবে সজোৱা/আছৰাব, কম পৰিমাণৰ অনাময় ব্যৱস্থা আৰু পথ সুৰক্ষাকো সামৰি লয়। শিশুৰ নিৰাপত্তা, তেওঁলোকৰ শিক্ষক সকল আৰু অভিভাৱক সকলক দেখা আৰু অদৃশ্য সম্ভাবনীয়তাক সৰ্বতো প্ৰকাৰে জনোৱাটো প্ৰয়োজন।

- পথ সুৰক্ষাৰ বাবে, শিশু সকলে জনা উচিত—
- চিহ্ন চিনি পোৱা
- ৰখা, চোৱা আৰু ৰাস্তা পাৰ হোৱা.....
- মনোযোগ দিয়া আৰু শূণ্য
- ৰাস্তাৰ ওপৰেৰে দৌৰি নোযোৱা
- ৰাস্তাৰ কাষেৰে খোজ কঢ়া
- ৰাস্তা পাৰ হওঁতে পথাচাৰী পাৰ হোৱা.....
- যান-বাহনৰ পৰা হাত উলিয়াই নিদিয়া
- ৰাস্তাৰ বেঁকা অংশৰে পাৰ নহ'ব

বিদ্যালয় প্ৰশাসন :-

- জ্ঞান আৰু জীৱন কৌশল গঠন ক্ৰিয়া-কলাপত সাপ্তাহিক ভাবে সময় আৱণ্টন কৰা
- বিদ্যালয় উন্নয়ন আঁচনিত বিদ্যালয় সুৰক্ষাৰ বিষয়সমূহ সংলগ্ন কৰা
- পঞ্চায়ত ৰাজ অনুষ্ঠান/চহৰ, স্থানীয় নিকায় আৰু একে দিশৰ বিভাগবোৰক সুৰক্ষা পৰিকল্পনা অনুশীলনত জড়িত কৰা
- বিদ্যালয় সম্প্ৰদায়ৰ বিদ্যালয় সুৰক্ষা বিষয়ত সক্ৰিয় আৰু সমানে অংশগ্ৰহণ কৰা। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকে ধৰি নিৰ্বাচিত প্ৰতিনিধি সকলোৰে বিদ্যালয় উন্নয়ন পৰিকল্পনা প্ৰস্তুত কৰাৰ উপৰি কাৰ্যত পৰিণত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত অংশগ্ৰহণ কৰোৱা
- নিজ বিদ্যালয় গৃহ আৰু কামবোৰত বিদ্যালয় সুৰক্ষা প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োজনীয় নীতি নিয়ম আৰু মান ৰক্ষা কৰাটো নিশ্চিত কৰা
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দুৰ্যোগ প্ৰশমন জ্ঞান, পৰিয়াল তথা সমাজলৈ বিয়পোৱাৰ বাবে উপযুক্ত কাৰ্যপন্থা গ্ৰহণ কৰি সিহঁতক উৎসাহিত কৰাৰ লগতে সহায় কৰা।

কাৰ্য

দুৰ্যোগ প্ৰশমন ব্যৱস্থাপনা সন্দৰ্ভত বিভিন্ন অংশীদাৰসকলৰ ভূমিকা আৰু দায়বদ্ধতাৰ বিষয়ত এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰক

- ৰাজ্যিক দুৰ্যোগ ব্যৱস্থাপনা কৰ্তৃপক্ষ
- জিলা দুৰ্যোগ ব্যৱস্থাপনা কৰ্তৃপক্ষ
- ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ৰ শিক্ষা কৰ্তৃপক্ষ
- ৰাজ্যিক শিক্ষা-গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদ (SCERT) আৰু জিলা শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণ প্ৰতিষ্ঠান (DIET) সমূহ
- বিদ্যালয় প্ৰশাসন
- বিদ্যালয়ৰ মূল্যায়ন আৰু পঞ্জীয়ন কৰ্তৃপক্ষ
- পঞ্চায়ত ৰাজ অনুষ্ঠান/চহৰ স্থানীয় নিকায় আৰু সংযোজিত বিভাগ সমূহ
- বিদ্যালয় শিশু

কোনো এখন বিদ্যালয় নিৰাপদ শিকন পৰিৱেশৰ বাবে বিদ্যালয় শিশুৰ অধিকাৰৰ বাবে দায়বদ্ধ হ'ব নোৱাৰে। দুৰ্যোগ প্ৰশমন ব্যৱস্থাপনাৰ ৰাষ্ট্ৰীয় নীতিয়ে দুৰ্যোগ প্ৰশমন ব্যৱস্থাপনা প্ৰত্যেকৰে দায়বদ্ধতা বুলি সন্নিৱিষ্ট থাকে।

তলৰ প্ৰতিটো গল্প লাহে লাহে পঢ়াক আৰু কাৰ্টুনৰ কথাবোৰ শিকাসকলক দেখুৱাব।

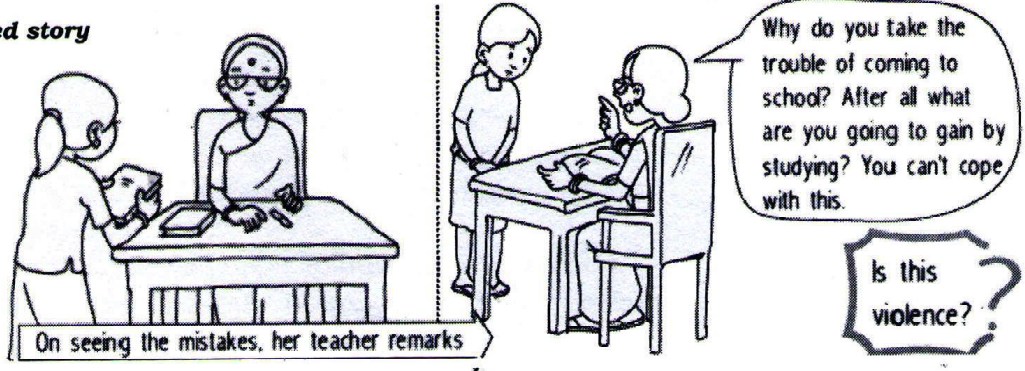
যদি সম্ভৱ হয় কাৰ্টুন কথোপকথন বিলাক ফট'কপি কৰি অংশগ্ৰহণকাৰী সকলৰ লগত আলোচনা কৰক।

প্রতিটো গল্প পঢ়াৰ পাছত তলত উল্লেখ কৰা প্ৰশ্নবোৰৰ সহায়ত আলোচনাৰ বাবে সুযোগ গ্ৰহণ কৰক

School based story

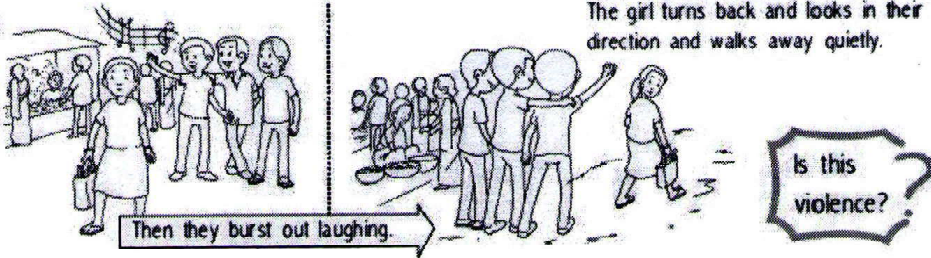
One day Usha takes her Maths notebook to the teacher.

Is this violence?

Neighbourhood based story

A girl is walking in the local market. A group of boys see her and start passing remarks and humming a film song.

Is this violence?

আলোচনাৰ বাবে প্ৰশ্ন :-   কাৰ্য—৬ হিংসা আৰু হাৰাশাস্তি

দুয়োটা গল্পতে হিংসা আছেনে? আপুনি তেনেকৈ কিয় ভাবে?

- উষাই এই পৰিৱেশত কেনে অনুভৱ কৰিব তাক আপুনি কেনেকৈ ভাবে?
- বিদ্যালয় সন্দৰ্ভত এই গল্পটোত শিক্ষক গৰাকীয়ে অন্যভাৱেও প্ৰতিক্ৰিয়া দেখুৱাব পাৰিলেহেতেন নে? যদি হয়, কেনেকৈ?
- পাছৰ গল্পটোত ছোৱালীজনীয়ে সেই পৰিৱেশত কেনে অনুভৱ কৰিছিল?
- তেনেকুৱা ঘটনা মহিলা আৰু ছোৱালীসকলৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰায়েই ঘটেনে?
- তেনেবোৰ ঘটনা কেনেদৰে বন্ধ কৰা যাব?

- এনেধৰণৰ হাৰাশাস্তি বন্ধ কৰিবলৈ ছোৱালীজনীয়ে কেনেদৰে সহায় বিচাৰিব পাৰে?
- শিক্ষকসকলে তলৰ উদ্ধৃতি সমূহ ব্যৱহাৰ কৰি কুইজ প্ৰতিযোগিতাও পাতিব পাৰে
- দেউতাকে তেওঁৰ শিশুৰ অধ্যয়নত সহায় কৰে
- যেতিয়া গৃহকৰ্ম সমূহ কৰাত ভুল কৰোঁতে ৰাধাক শিক্ষক গৰাকীয়ে 'ষ্টুপিড' বুলি ক'লে।
- এজন ডাঙৰ ল'ৰাই খেলোঁতে সৰু ল'ৰা এটাক থেলা মাৰিলে
- ছোৱালীজনীয়ে তেওঁৰ শ্ৰেণীৰ কোমলক লৈ ঠাট্টা কৰিলে কাৰণ তাইৰ চুলিবোৰ চুটি আছিল
- মাকজনীয়ে জীয়েকক সাজু হোৱাত সহায় কৰে
- ল'ৰাবোৰে ছোৱালীবোৰ দেখিলে সুখৰিয়াই।
- এখন কিতাপ ফলা বাবে চনুৰ মাকে তাক পিটিছিল।
- ওচৰ চুবুৰীয়াই তেনেদৰে চুই দিয়াটো এগৰাকী শিশুৰে ভাল নেপায়
- সি ছোৱালীবীলাকৰ ওপৰত মন্তব্য নিদিয়া বাবে বন্ধুবোৰে তেওঁক ঠাট্টা কৰিছে
- এগৰাকী বয়সীয়া ব্যক্তিয়ে শিশুক বেয়া ধৰণৰ ফটো দেখুৱাইছে
- ৰূপেশক তেওঁৰ ওচৰ চুবুৰীয়াই ঘৰুৱা কাম-কাজত সহায় কৰাৰ বাবে ইতিকিং কৰিছে
- এগৰাকী ঘৰুৱা শিক্ষকে অংসযত ভাৱে ৰক্বেণ্ড বজালে
- ৰবাৰ্ট আৰু মিনাই একেলগে খো খো খেলিলে।

কাৰ্য - ৮ (ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে)

সম্প্ৰদায়, ঘৰ, বিদ্যালয়ৰ চৌপাশ পৰ্যবেক্ষণ কৰি তেওঁলোকৰ প্ৰতিফলনৰ বিষয়ে সোধা হৈছে

- আপোনাৰ চৌপাশে হিংসাধৰ্মী কোনো কাৰ্য দেখা পাইছেনে? সিহঁতে কেনে ধৰণৰ হিংসা দেখিব পাৰে? তেনে ধৰণৰ ঘটনা প্ৰতিহত কৰাৰ বাবে কি কৰিব পৰা যায়, সেই বিষয়ে তেওঁৰ বন্ধু-বান্ধৱ অথবা পিতৃ-মাতৃৰ লগত আলোচনা কৰিবলৈ দিয়ক?
- যোৱা দুই সপ্তাহৰ বাতৰি কাকত পঢ়ক আৰু যি কোনো হিংসা জাতীয় ঘটনা সম্বন্ধীয় লিখনিৰ কাট্ আউট উলিয়াই আনক। এনেবোৰ বন্ধ কৰিবলৈ কি কৰিব পৰা যায়, তাক বন্ধু অথবা পিতৃ-মাতৃৰ লগত আলোচনা কৰক?

- আপুনি নিজেই বা অইন কাৰোবাৰ সহযোগত আপোনাৰ চৌপাশে ঘটি থকা হিংসা সম্পৰ্কীয় কাৰ্যত হস্তক্ষেপ অথবা বন্ধ কৰিবলৈ কেতিয়াবা চেষ্টা কৰিছেনে? আপোনাৰ বন্ধু অথবা শ্ৰেণীশিক্ষকৰ সৈতে তেনে অভিজ্ঞতাৰ বিষয়ে লিখক বা মনযোগ আকৰ্ষণ কৰক।
- অসুৰক্ষিত পৰিৱেশৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ সহায় পাব পৰা বিশ্বাস যোগ্য ব্যক্তিৰ তালিকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক উৎসাহিত কৰক।
- হিংসা আৰু শোষণৰ পৰা সহায় বিচাৰি আৰু ৰাইজৰ সঁহাৰিৰ বাবে কিছুমান শ্লোগান লিখি বিদ্যালয়ত পোষ্টাৰ লগাওঁক।

শিক্ষকসকলে তলত দিয়া ধৰণে পুনঃ সমৃদ্ধ কৰিব :

- কোনো এজন ব্যক্তিয়ে কৰা কাৰ্যৰ দ্বাৰা আন এজন ব্যক্তিৰ ক্ষতি (শাৰীৰিক, মানসিক, আৱেগিক বা যৌন সম্বন্ধীয়) কৰিব পাৰে আৰু যাৰ ওপৰত সেই কাৰ্য কৰা হৈছে— সেয়ে হিংসা।
- দুৰ্বল ব্যক্তি নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ শক্তিমান ব্যক্তিয়ে হিংসাক ব্যৱহাৰ কৰে।
- যি কোনো মানুহে জীৱনত বিভিন্ন সময়ত হিংসাৰ মুখামুখি হ'ব পাৰে। যি কি নহওঁক সমাজত দুৰ্বল অৱস্থানৰ ব্যক্তিয়ে তেওঁলোকৰ লিংগ, বয়স, জাতি, ধৰ্ম ইত্যাদিৰ বাবে প্ৰায়েই হিংসাৰ সন্মুখীন হয়।
- হিংসা আৰু ককৰ্থনা আৱেগিক হিংসা, যৌন হাৰাশাস্তি, শাৰীৰিক হিংসা, দৈহিক শাস্তি, কাজিয়া হ'ব পাৰে।
- হিংসাৰ বহু ধৰণৰ পৰিস্থিতি হ'ব পাৰে। হিংসা যিকোনো ধৰণৰ বা যি কোনো পৰিস্থিতিৰে হওঁক তাকেই কেতিয়াও গ্ৰহণযোগ্য নহয়। আমাৰ নিজৰ বাবেই হওঁক বা আনৰ বাবেই হওঁক পৰিৱেশ সুৰক্ষিত কৰাৰ স্বার্থত যিকোনো ধৰণৰ হিংসাকে প্ৰত্যাহ্বান জনোৱাটো প্ৰয়োজন।
- হিংসাৰ সন্মুখীন হোৱাৰ লগে লগে প্ৰত্যেকেই সদায় আইনৰ সহায় বিচৰাটো উচিত। মনে মনে থাকি আৰু হিংসাৰ বিৰুদ্ধে মাত্ৰ নামাতিলে বিষয়টো আৰু জটিল হৈ যাব।
- এই পৰিস্থিতিত আমাক সহায় কৰিবলৈ বিভিন্ন ব্যক্তি, সেৱা আৰু সংস্থা সমূহে সহায় কৰা উচিত। হিংসাৰ পৰিৱেশৰ প্ৰতি যৌথ ভাবে সঁহাৰি জনোৱাটো প্ৰয়োজন।
- নহয় বা নোৱাৰো বুলি খাটাং। এইটো যদি 'নহয়' বুলি ক'বলৈ টান পায় তেন্তে ভাবিবলৈ আৰম্ভ কৰক 'নহয়'- 'নহয় বুলি ভাবক'।

- কাৰোবাৰ পৰা যদি কিবা অসুবিধা পাইছে, তেন্তে আঁতৰি থাকক। সুৰক্ষিত তথ্য বেছি সমাগমৰ ঠাইত থাকিবলৈ চেষ্টা কৰক।
- শিশু সকলক শোষণৰ পৰা সুৰক্ষিত কৰিবলৈ কিছুমান আইন আছে।
- UNO ৰ শিশুৰ অধিকাৰৰ মতে কোনো শিশুকে অন্তৰত আঘাত পোৱা যি কোনো ধৰণৰ কামৰ পৰা বিৰত ৰাখা।
- ভাৰত চৰকাৰে শিশুৰ যৌন সম্বন্ধীয় অপৰাধ সুৰক্ষাৰ আইন (POCSO) ৰ জৰিয়তে যৌন শোষণৰ পৰা শিশুক ৰক্ষা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে।

এই আইনৰ অধীনত যি কোনোৱে (প্ৰাপ্তবয়স্ক বা আন শিশু) যদি শিশুক যৌনভাৱে শোষণ কৰে বা অনুচ্ছেদ ৩৪ ভংগ কৰে, তেন্তে এই আইনৰ অধীনত শাস্তি ভোগ কৰিব লাগিব।

ইণ্টাৰনেটৰ, ইলেক্ট্ৰনিক আহিলা আৰু প্ৰচাৰ মাধ্যমৰ সুৰক্ষিত ব্যৱহাৰক উৎসাহ যোগোৱা

আজিকালি খৰখেদাকৈ তথ্য পাবলৈ বহুতো মানুহে ইণ্টাৰনেটৰ দৰে নতুন মাধ্যম পছন্দ কৰে। একে সময়তে তেওঁলোকে তেনে মাধ্যমৰ লগত বহুত সময় খৰছ কৰে। যদিওবা মাধ্যমসমূহ চহকী তথ্যৰ উৎস; কিন্তু সকলো ক্ষেত্ৰতে ই বিশ্বাস যোগ্য অথবা শুদ্ধ নহ'বও পাৰে। বিজ্ঞাপনত দেখুৱা ধৰণে সকলোবোৰকে বিশ্বাস কৰা উচিত নহয়। সকলো তথ্যয়ে শোধন কৰা দৰকাৰ। মিছা তথ্যই আমাৰ মনোভাব আৰু আচৰণক ব্যাঘাত জন্মায়। মাধ্যম আৰু ইণ্টাৰনেট ব্যৱহাৰ কৰোঁতে বিশ্বাস যোগ্য প্ৰাপ্ত বয়স্কৰ পৰা পৰামৰ্শ/সহযোগিতা বিচৰাটো পৰামৰ্শ যোগ্য।

কাৰ্য ৯

মাধ্যম ব্যৱহাৰৰ সময় পঞ্জী

সহযোগ প্ৰদানকাৰী সকলোলৈকে পৰামৰ্শ :—

- এই কাৰ্যৰ সহায়ত আমি ধনাত্মক আৰু ঋণাত্মক বতৰা সমূহ ভাগ বতৰা কৰাৰ ক্ষমতা বিকাশ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হ'ব বুলি অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক কওঁক।
আমি জানিছো যে প্ৰকৃত সত্য (Real) আৰু প্ৰচাৰ মাধ্যমত দেখুওৱা কথাবোৰৰ (Reel) ৰ মাজত বৃহৎ ব্যৱধান আছে। সেয়েহে প্ৰচাৰ মাধ্যমত দেখা সকলোবোৰ আৰু বিজ্ঞাপনত মন ভুলোৱা কথা, সহজে বিশ্বাস কৰাটো উচিত নহয়।
- শিকাৰু সকলক কামৰ বাবে, জিৰণিৰ বাবে পিতৃ-মাতৃৰ সৈতে কটাবলৈ দিনটোৰ এক নিৰ্দিষ্ট কেই ঘণ্টামান সময়হে আমাৰ হাতত আছে বুলি জনাওঁক।
- সেয়েহে আমি সময় পঞ্জী তৈয়াৰ কৰা দৰকাৰ
- তলৰ তালিকাখন ব্লেকবোৰ্ডত আঁকক

সময়	কাৰ্য	এই সময়ত মাধ্যম/ইলেক্ট্ৰনিক সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ কৰা	মাধ্যম/ইলেক্ট্ৰনিক সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰাৰ সময়/কাৰণ
উদাহৰণ স্বৰূপে ৬.০০-৭.০০ বজা ৰাতিপুৱা	বিচনাৰ পৰা উঠি সাজু হ'লো	বাতৰি কাকত	প্ৰথম পৃষ্ঠাৰ বাতৰি আৰু খেলৰ বাতৰি/১৫ মিনিট
৭.০০-৭.৩০ বজা ৰাতিপুৱা	ৰাতিপুৱাৰ আহাৰ আৰু বিদ্যালয়লৈ গমন	ৰেডিঅ'	৫ মিঃ গান শুনা

- অংশগ্ৰহণকাৰী সকলক তালিকাখন নিজৰ বহীত ভালদৰে পূৰাবলৈ দিয়ক। এনে ধৰণৰ আন কাৰ্যও ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে গ্ৰহণ কৰিব পাৰে।
- তেওঁলোকক দিনটোৰ কাৰ্যসমূহ মনত পেলাবলৈ কণ্টাক আৰু একাদিক্ৰমে, সময়মতে তালিকাত কাৰ্য সমূহ ভৰাবলৈ দিয়ক
- প্ৰচাৰ মাধ্যমসমূহত খৰচ কৰা সময় সমূহৰ ওপৰত আলোচনাৰ আঁত ধৰক। সকলোকে সক্ৰিয়ভাৱে আলোচনাত অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ উৎসাহ যোগাওঁক।
- দিনটোৰ সময় সমূহ ভালভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ বিভিন্ন কাৰ্যত ব্যৱহাৰ কৰা সময়বোৰ সাল-সলনি কৰিবলৈ কণ্টাক এই বিষয়ে ভাৱক
- প্ৰচাৰ মাধ্যম সমূহ বাবে ওপৰত আপুনি কিমান সময় কটায়?
- নতুন কৌশল আয়ত্ত কৰিবলৈ, অবসৰৰ সময়ত পছন্দৰ কাম কৰিবলৈ আৰু শাৰীৰিক পৰিশ্ৰম কৰিবলৈ যথেষ্ট সময় ব্যৱহাৰ কৰে বুলি ভাবেনে?
- প্ৰচাৰ মাধ্যম সমূহৰ বেছি সময় ব্যৱহাৰে আমাৰ শৰীৰৰ স্বাস্থ্য আৰু সম্পৰ্কবোৰত প্ৰভাৱ পেলায়নে?

সময় খুব ক্ষণিকীয়া, সেয়েহে ইয়াক গঠনমূলক ভাবে ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰয়োজনীয়। টেলিভিছনৰ প্ৰচাৰ চাই থকা/ইণ্টাৰনেট আদিত সময় অপচয় কৰি ঘৰৰ ভিতৰত সোমাই বহি থকাতকৈ নিজৰ অৱসৰ বিনোদনৰ

সময়ত হৰি সমূহত শৰীৰ চৰ্চা আৰু খেল ধেমালি আদিত এক বিশেষ সময় ভগাই লৈ নতুনকৈ দিনটোৰ পৰিকল্পনা কৰাটো সুস্থ চিন্তা।

এনেকুৱা পৰিকল্পনা এসপ্তাহৰ বাবে কৰিবলৈ চেষ্টা কৰক। শাৰীৰিক আৰু মানসিক স্বাস্থ্যত কিবা পাৰ্থক্য ঘটিলনে নথিভুক্ত কৰক। এনেধৰণৰ পৰিবৰ্তনবোৰ আন শিক্ষকৰ লগত ভাগ-বতৰা কৰক।

REFERENCES

- Expression India: Booklets and Some Reference Material.*
Health and Wellness Curriculum Framework. 2018. NCERT
Health and Wellness Facilitator Guide, NCERT. 2019
Health and Wellness Training Material, NCERT. 2019
National Disaster Management Authority. 2016: *National Disaster Management Guidelines School Safety Policy,* Government of India, New Delhi
Simmi's Journey Toward Cleanliness, Primary Stage, NCERT. 2017, New Delhi
Sanitation and Hygiene, Upper Primary Stage, New Delhi, NCERT. 2017
Teacher's Guide on Health and Physical Education, Class VI. NCERT. 2016, New Delhi
Teacher's Guide on Health and Physical Education, Class VII, NCERT. 2017, New Delhi
Teacher's Guide on Health and Physical Education, Class VIII. NCERT. 2019, New Delhi
Training and Resource Material-Revised, NCERT. 2019
Yoga— a Healthy Way of Living, Upper Primary Stage, English. NCERT. 2015
Yoga— a Healthy Way of Living, Secondary Stage, English. NCERT. 2015

শিক্ষণ-শিকন আৰু মান নিৰূপণত ICT ৰ সমন্বিতকৰণ

শিক্ষণ - শিকন আৰু মান নিৰূপণত ICT ৰ সমন্বিত কৰণ

শিকন উদ্দেশ্য

এই মডিয়ুলটো আলোচনাৰ জৰিয়তে শিকাৰু সকলে

- ICT ৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।
- শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত বিষয় বস্তুৰ প্ৰকৃতি আৰু শিক্ষণ-শিকন কৌশল অনুযায়ী উপযুক্ত শিকন সমল বিচাৰি উলিয়াব পাৰিব/চিনাক্ত কৰিব পাৰিব
- বিভিন্ন বিষয়ৰ শিক্ষণ- শিকন আৰু মান নিৰূপণৰ বাবে (ব্যৱহৃত) বিভিন্ন বৈদ্যুতিক বিষয়বস্তু, আহিলা, চফ্টৱেৰ , হাৰ্ডৱেৰ বিচাৰি উলিয়াব পাৰিব।
- ICT-বিষয় বস্তু -শিকন শৈলীৰ সমন্বিত কৰণৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শিক্ষণ-শিকন পৰিকল্পনাৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত আৰু কাৰ্যকৰী কৰণ কৰিব পাৰিব।

মডিয়ুলটোৰ বিৱৰণ

এই মডিয়ুলটোত ICT ৰ ধাৰণা আৰু শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত ইয়াৰ প্ৰয়োগৰ সম্ভাৱনীয়তাৰ সম্পৰ্কে আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে। এই মডিয়ুলটোৰ উদ্দেশ্য হৈছে, শিক্ষক এজনক বিষয়বস্তুৰ যুক্তিপূৰ্ণ বিশ্লেষণ, ইয়াৰ প্ৰেক্ষাপট, শিক্ষণ-শিকনৰ পদ্ধতি আৰু তাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় উপযুক্ত ICT চিনাক্ত কৰিব পৰাকৈ প্ৰস্তুত কৰি তোলা। এই মডিয়ুলটোৱে সমন্বিত কৰণৰ কৌশলসমূহ ফলপ্ৰসূ ভাবে পৰিকল্পনা কৰিবলৈ শিক্ষক সকলক সমৰ্থবান কৰি তুলিব।

পৰামৰ্শদাতাৰ(Mentor) বাবে টোকা :

- পৰামৰ্শদাতা সকলে প্ৰয়োজন অনুসৰি প্ৰশিক্ষণ স্থানত desktop/laptop, projection system, speaker, mobile phone, internet ৰ সংযোগ আদিৰ উপলব্ধতা নিশ্চিত কৰিব।

- পৰামৰ্শদাতা সকলে প্ৰশিক্ষণৰ সময়ত আলোচনাৰ বাবে নিৰ্দ্ধাৰিত বিষয়বস্তু পঢ়িব আৰু বুজি ল'ব লাগিব। পৰামৰ্শদাতা সকলে মডিয়ুলত উল্লেখ কৰাৰ বাহিৰেও বিভিন্ন উদাহৰণ দিব পাৰিব।
- আলোচনাৰ নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ৰ বাবে প্ৰয়োজন হোৱা সকলো যাত্ৰাতীয়া সমল আগতিয়াকৈ পৰীক্ষা কৰি লব লাগিব।
- নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ৰ নিৰ্দিষ্ট বিষয়ত সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণৰ বাবে অংশগ্ৰহনকাৰী সকলক আগতিয়াকৈ তেখেতসকলৰ mobile/smart phone with internet connectivity আনিবলৈ কব লাগিব।
- মডিয়ুলত উল্লেখিত কাৰ্য সমূহ কৰিবৰ বাবে, নিৰ্দেশনা মানি চলিব।

প্ৰস্তাৱনা (Introduction);

এইটো সকলোৱে জনা কথা যে কোনো দুজন ব্যক্তি সম্পূৰ্ণ একে নহয়। এই ব্যক্তিগত বৈষম্যৰ বাবে প্ৰত্যেকজন শিশুৱে নিজস্ব শৈলীৰে শিকিব বিছাৰে। এইটো সত্য যে, শিকাৰু সকলক এটাতকৈ অধিক ইন্দিয়ৰ ব্যৱহাৰেৰে শিকনত অংশ গ্ৰহন কৰালে তেওঁলোকৰ শিকন অধিক ফলপ্ৰসূ হয়। শিকন উল্লভকৰণৰ বাবে সাধাৰণতে ব্যৱহাৰ কৰা বহুসংবেদনশীল কৌশল সমূহ হৈছে চোৱা, শুনা, স্পৰ্শ আৰু গোন্ধ লোৱা।

পাঠ্যপুথি, স্থানীয় পৰিৱেশ, শ্ৰেণীকোঠাৰ চাৰিবেৰৰ ভিতৰে বাহিৰে পৰিকল্পনা কৰা অভিজ্ঞতা আদি শিক্ষণ-শিকন সমলবোৰে শিকনত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। ইয়াৰ উপৰিও আমি শিকাৰু সকলক সমস্যা সমাধান কাৰি, যুক্তিপূৰ্ণ আৰু সৃজনমূলক চিন্তাৰ অধিকাৰী, স্বাধীন শিকাৰু হিচাপে নিশ্চিত ৰূপত সাক্ষ্যবান কৰি গঢ়ি তোলাৰ প্ৰয়োজন। ইয়াৰ কাৰণে শিকাৰুৱে তথ্য সংগ্ৰহ, বিশ্লেষণ, সংশ্লেষণ, তথ্যৰ উপস্থাপন, আনৰ স'তে ভাগ বতৰা আদি কৰাৰ প্ৰয়োজন। এই প্ৰক্ৰিয়াই শিশুক ধাৰণা গঠনত সহায় কৰে। সেয়েহে, শিশুসকলে পাঠ্যপুথিৰ বাহিৰলৈ গৈ বহু পৰিমাণে ডিজিটেল আৰু ভৌতিক সমল সমূহ ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰয়োজন। এই ক্ষেত্ৰত, তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তিৰ শিক্ষাই (ICT) শিক্ষণ-শিকন পৰিৱেশৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত এক অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তি (ICTs) অতি কম দিনৰ ভিতৰতে, আধুনিক সমাজৰ গঠনৰ আধাৰ স্বৰূপ হৈ উঠিছে। পঠন, লিখন আৰু সংখ্যাগণনাৰ সমান্তৰাল ভাবে আজিকালি ICT বুজিপোৱা আৰু ইয়াৰ মৌলিক কৌশল সমূহ আহৰণ কৰাতোও মূল শিক্ষাৰ এক অপৰিহাৰ্য অংগ হৈ উঠিছে।

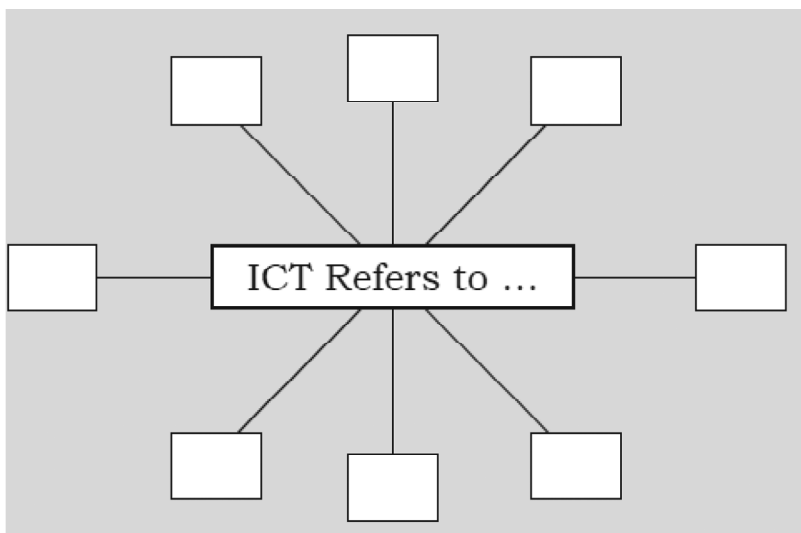

ICT ৰ ধাৰণা

ক্ৰিয়াকলাপ ১

ICT ৰ ধাৰণা বুজি উঠা

আপোনাৰ মতে ICT য়ে কি বুজায়

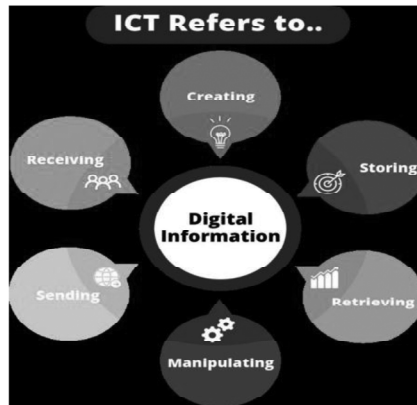

UNESCO ৰ মতে ICT বুলিলে তথ্যৰ সৃষ্টি, অংশিদাৰকৰণ, প্ৰেৰণ, সংৰক্ষণ আৰু আদান প্ৰদানৰ বাবে ব্যৱহৃত বিভিন্ন প্ৰযুক্তিগত আহিলা আৰু সমলসমূহক বুজায়। এই প্ৰযুক্তিগত বিভিন্ন আহিলা আৰু সমল বিলাক হৈছে কম্পিউটাৰ, ইণ্টাৰনেট (websites, blogs and emails) চলন্ত বিৱৰণীৰ প্ৰচাৰৰ প্ৰযুক্তি (radio, television and webcasting) সংৰক্ষিত বিৱৰণী প্ৰচাৰৰ প্ৰযুক্তি (podcasting, audio and video players, and storage devices) আৰু দূৰভাষ (fixed or mobile, satellite, audio/video -conferencing, etc.)।

যি কোনো ধৰণৰ প্ৰযুক্তি/আইলা কেনেকৈ ICT হিচাপে শ্ৰেণী বিভক্তি কৰণ কৰিব।

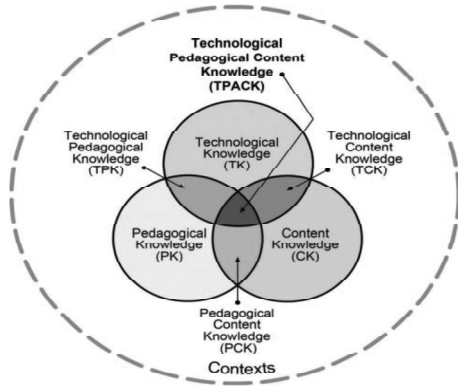
Smart Phone ৰ উদাহৰণটোকে লোৱা হওঁক। Smart Phone টোক ICT ৰ এটা যতন হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি কাৰণ ইয়াৰ জৰিয়তে এখন ডিজিটেল ছবি প্ৰস্তুত কৰিব পাৰি যিখনক আমি সংৰক্ষণ আৰু প্ৰয়োজন অনুসাৰে পুনৰ উলিয়াই ল'ব পাৰো। এই ডিজিটেল ছবিখন আমাৰ আৱশ্যক অনুযায়ী সালসলনি কৰিব পাৰো যাক বেলেগৰ স'তে ভাগবতৰা কৰি মতামতো সংগ্ৰহ কৰিব পাৰি। সেয়েহে, যিকোনো ধৰণৰ সজুলি/প্ৰযুক্তি যিবিলাকৰ দ্বাৰা ডিজিটেল তথ্য সৃষ্টি, সংৰক্ষণ, পুনৰ উদ্ধাৰ, সালসলনি, প্ৰেৰণ, আৰু গ্ৰহণ কৰিব পাৰি এই সকলো বোৰক ICT ৰ বৰ্গত ৰখা হয়।

শিক্ষণ-শিকনকে ধৰি বৰ্তমান সময়ৰ সকলো দিশতে ICT য়ে যুগান্তকাৰী পৰিৱৰ্তন আনিছে। শিকন আৰু মান নিৰূপণৰ সম্প্ৰসাৰণত নতুন সময়ৰ শিক্ষক সকলৰ বিষয়বস্তুৰ প্ৰতি দৃষ্টিভংগী, উপযুক্ত পদ্ধতিৰ ব্যৱহাৰেৰে বিষয়বস্তুৰ উপস্থাপন, উপযুক্ত সমলৰ সমন্বিতকৰণ, আৰু উপযুক্ত নীতি গ্ৰহণত ইয়াৰ প্ৰভাৱ পৰা দেখা পোৱা যায়। ডিজিটেল বিশ্বৰ অগ্ৰগতি প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি, শিক্ষক সকলে শিক্ষণ আৰু শিকনত ICT সমন্বিতকৰণৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় বৃত্তিগত অৰ্হতাসমূহ আহৰণ কৰি লোৱাটো প্ৰয়োজনীয়। শিক্ষণ শিকনত ICT সমন্বিতকৰণে মাত্ৰ ইণ্টাৰনেট আৰু ডিজিটেল সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ কৰাটোৱেই নুবুজায়। সমন্বিতকৰণ বুলিলে শিকিবলগীয়া আৰু শিকাৰ লগা বিষয় বস্তুৰ লগত জড়িত শিকন উদ্দেশ্য আৰু শিকন ফলাফল আহৰণৰ বাবে ডিজিটেল আৰু ইণ্টাৰনেটক এটা মাধ্যম হিচাপে লোৱাটোকে বুজায়। শিক্ষকে কেনেকৈ প্ৰযুক্তি, শিকন শৈলী, আৰু বিষয়বস্তু সমন্বিত কৰি শিকন আৰু জ্ঞান আহৰণৰ পথ সুচল কৰি তুলিব পাৰি তাক বুজি

লোৱাটো অতি দৰকাৰ। তলৰ চিত্ৰটোৱে প্ৰযুক্তিৰ সম্ভাৱনাপূৰ্ণ দ্ৰুত পৰিৱৰ্তনক কেনেবৈ শিকনশৈলী আৰু বিষয়বস্তুৰ লগত ফলপ্ৰসূ হোৱাকৈ সমন্বিত কৰিছে তাক দেখুৱাইছে।

সমন্বিতকৰণৰ সময়ত বিবেচনা কৰিবলগীয়া স্থিতিমাপক (parameters) সমূহ:

বিবেচনা কৰিবলগীয়া মুখ্য স্থিতিমাপক সমূহ হৈছে বিষয়বস্তু, প্ৰেক্ষাপট, প্ৰকৃতি শিক্ষণ-শিকন পদ্ধতি, প্ৰযুক্তিৰ প্ৰকাৰ আৰু ইয়াৰ বৈশিষ্ট্য সমূহ।

স্থিতিমাপক ১: বিষয়বস্তুৰ প্ৰকৃতি

শিক্ষণ বা শিকনৰ সকলো বিষয়বস্তুত ICT ব্যৱহাৰ কৰাটো প্ৰয়োজনীয়নে?

বিষয়বস্তুৰ প্ৰকৃতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি, কিছু ক্ষেত্ৰত প্ৰকৃততে ICT ব্যৱহাৰ কৰা অপ্ৰয়োজনীয়।

উদাহৰণ স্বৰূপে, খাদ্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰোঁতে, খাদ্য বস্তুৰ চৰ্চা ব্যৱহাৰ কৰাতকৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে টিফিন বাকচত অনা বা মধ্যাহ্ন ভোজনত পৰিবেশন কৰা খাদ্যবস্তু ব্যৱহাৰ ফলপ্ৰসূ হ'ব।

একেধৰণে, গছৰ বিভিন্ন অংশ শিকাবলৈ, বাস্তৱ গছ দেখুওৱা, স্পৰ্শৰ জড়িয়তে পাত গা-গছ, ডাল, শিপা আদি শিশু সকলক অনুভৱ কৰিবলৈ দিয়াটো বেছি ফলপ্ৰসূ

হ'ব। ইয়াৰোপৰি, শিশুসকলক ব্যৱহাৰিক জ্ঞান আৰু জীৱন কৌশল আহৰণৰ বাবে, এটা শস্যৰ গুটি পাত্ৰত থৈ পৰ্যাপ্ত সূৰ্যৰ পোহৰ, পানী, বায়ু আদিৰ যোগানেৰে গুটিৰ পৰা গুটিলৈ সম্পূৰ্ণ অংকুৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ জৰিয়তে কৰাব। এই ধৰণৰ অভিজ্ঞতাপূৰ্ণ শিকন, যি কোনো ধৰণৰ PPT, ভিডিঅ', মাল্টিমিডিয়া, আদিতকৈ বহু বেছি স্মৰণীয় হ'ব। আমি জানো যে, যি কোনো ধৰণৰ জীৱবিজ্ঞানৰ শ্ৰেণী এটাত জীৱ বা উদ্ভিদ বা প্ৰাণীৰ ছেদন এটা নিয়মিত ঘটনা। কিন্তু বৰ্তমান, ভেকুলীৰ ছেদন অবৈধ, আৰু নীতি বৰ্হিভূত। সেয়েহে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক দৃশ্য শ্ৰাব্য মাধ্যমেৰে ছেদনৰ অভিজ্ঞতাৰ আভাস দিয়াটোৱেই হৈছে শিক্ষকৰ বাবে ভাল বিকল্প। কিছুমান ক্ষেত্ৰত, বিষয় বস্তুৰ প্ৰকৃতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি, উপযুক্ত মাধ্যম/প্ৰযুক্তি চিনাক্ত কৰাটোও অতি প্ৰয়োজনীয়। সেয়েহে, উপযুক্ত মাধ্যম/প্ৰযুক্তিৰ নিৰ্বাচনৰ বাবে তলৰ কথা কেইটালৈ গুৰু দিয়া দৰকাৰ:

- যিকোনো এটা নিৰ্দিষ্ট বিষয়বস্তু শিক্ষন আৰু শিকনৰ বাবে ICT প্ৰয়োজনীয় নেকি?
- যদি হয়, কি ধৰণৰ ICT/মাধ্যম ব্যৱহাৰ কৰিব।
তলৰ উদাহৰণ সমূহ বিবেচনা কৰক
  ১. মৌলিক কৰ্তব্য বিলাকৰ তালিকা কৰণ
  ২. গোটা চিলিন্ডাৰৰ পৃষ্ঠ কালিৰ সংজ্ঞাকৰণ
  ৩. পাচনতন্ত্ৰৰ কাৰ্যপ্ৰণালী
  ৪. “যুদ্ধই দুখন দেশৰ মাজৰ বিবাদৰ অৱসান ঘটোৱাৰ উপযুক্ত পথ নেকি”- এই বিষয়ে চিন্তন কৰাব।

তলৰ তালিকাখন চাই বিষয়বস্তু প্ৰকৃতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি কেনেধৰণৰ মাধ্যম ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি আৰু তাক চিনাক্ত কৰণৰ যুক্তি কি বুজো আহক।

ক্রমিক নম্বৰ	বিষয়বস্তু	বিষয়ব স্তুৰ প্ৰকৃতি	ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা মাধ্যম	মাধ্যম ব্যৱহাৰৰ যুক্তি-যুক্ততা
১	ভাৰতৰ সংবিধানত মৌলিক অধিকাৰ (শ্ৰেণী- VIII)	তথ্যভিত্তিক	মৌলিক অধিকাৰ সমূহৰ তালিকাৰ দৃশ্যগত-	যিহেতু বিষয়বস্তু তথ্যভিত্তিক, আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলে

			যিকোনো ধৰণৰ স্লাইড উপস্থাপন, ডিজিটেল পোষ্টাৰ, ডিজিটেল ফ্লাচ কাৰ্ড, ইত্যাদি	মৌলিক অধিকাৰ সমূহ তালিকা কৰণ কৰা প্ৰয়োজনীয়, সেয়েহে দৃশ্য-শ্ৰাব্য সমলেই পৰ্যাপ্ত হ'ব।
২	গোটা চিলিভাৰৰ পৃষ্ঠ কালি (শ্ৰেণী-VI)	ধাৰণা কৃত	প্ৰদৰ্শন মূলক ভিডিঅ'	ইয়াত, ছাত্ৰ- ছাত্ৰীসকলে এটা গোটা চিলিভাৰৰ পৃষ্ঠ কালি কেনেকৈ উলিয়াব পাৰি তাক বুজি পাব লাগিব। অকল শ্ৰাব্য জৰিয়তে এই ধাৰণা পৰ্যাপ্ত নহয় কাৰণ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলে চিলিভাৰ আৰু ইয়াৰ বিভিন্ন পৃষ্ঠ বাস্তৱায়িত কৰাৰ প্ৰয়োজন। এটা প্ৰদৰ্শন মূলক ভিডিঅ' যত দুটা বৃত্ত, আৰু এটা আয়তৰ দ্বাৰা চিলিভাৰৰ গঠন দেখুৱাব পাৰি যি বেছি ফলপ্ৰসূ হ'ব।
৩	পাচনতন্ত্ৰৰ কাৰ্যপ্ৰণালী (শ্ৰেণী-VIII)	প্ৰক্ৰিয়া গত	এনিমেচন ভিডিঅ' অগমেন্টেড ৰিয়েলিটি, ম'বাইল ভিত্তিক এপ, যেনে	যিহেতু ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলে বিষয়বস্তুটোৰ পৰা প্ৰক্ৰিয়াটো বুজি পাব লাগিব সেয়েহে কেৱল শ্ৰাব্য বা কেৱল দৃশ্য

			এনাটমি 4D, বায়'ডিজিটেল হিউমেন ইত্যাদি	মাধ্যমৰ জৰিয়তে বিষয়বস্তুৰ ফলপ্ৰসু শিকন সম্ভৱ নহব পাৰে। যদি এটা এনিমেটেড ভিডিঅ' বা অগমেটেড ৰিয়েলিটিৰ সমল এটাৰ জৰিয়তে দেখুওৱা হয় তেন্তে খাদ্যৰ পাচন প্ৰক্ৰিয়াটো ছাত্ৰ ছাত্ৰীসকলে বেছি ভালদৰে বুজিব পাৰিব।
8	The Best Christmas Present in the World (শ্ৰেণী- VIII) ক্ৰিয়াকলাপ: “যুদ্ধই দুখন দেশৰ মাজৰ বিবাদৰ অৱসান ঘটোৱাৰ উপযুক্ত উপায় হয় নে নহয়?”	মেটাকগ' নিচন্ (Metacognition)	আলোচনা মঞ্চ	ইয়াত নিজৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া কৰিব আৰু বিশ্লেষণ কৰিব। বিভিন্নজনৰ মতামত আৰু শিক্ষাৰ্থীৰ সিদ্ধান্ত সমূহৰ ওপৰত আলোচনা কৰিবলৈ আলোচনা মঞ্চখন ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিব।

উল্লেখিত কথাখিনিয়ে এইটোৱে বুজায় যে ব্যৱহাৰৰ অৱকাশ আছে নে নাই জানিবলৈ
বিষয়বস্তুৰ প্ৰকৃতি বুজি লোৱাটো অত্যন্ত দৰকাৰ। শিক্ষক এজনে এটা উপযুক্ত বিষয়বস্তু
নিৰ্বাচন কৰিবলৈ হ'লে তেওঁৰ বিষয়বস্তুৰ লগতে বিভিন্ন ধৰণৰ ICT/মাধ্যমৰ প্ৰকাৰৰ
জ্ঞান থকাতো উচিত।

বৈদ্যুতিন বিষয়বস্তুসমূহ বহলভাবে তলত দিয়াৰ ধৰণে বিভিন্ন শ্ৰেণীত ভাগ কৰিব পাৰি
বৈদ্যুতিন বিষয়বস্তুৰ বহল শ্ৰেণীসমূহ :-

- লিখনি
- চিত্ৰ
- শ্ৰাৱ্য
- ভিডিঅ
- পাৰস্পৰিক
- এনিমেচন
- অনুকৰণ

চিত্ৰ ১: বৈদ্যুতিন বিষয়বস্তুৰ বহল শ্ৰেণীসমূহ

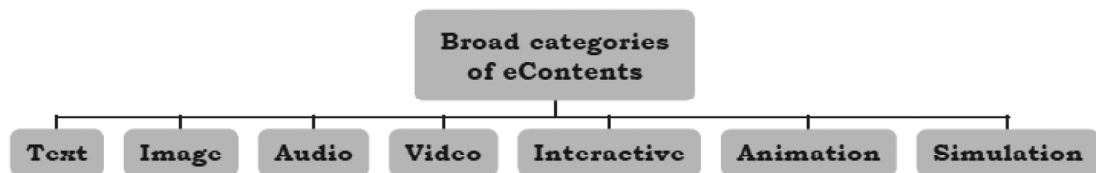

Fig 1: Broad categories of eContent

শিক্ষকে শ্ৰেণীকোঠাত বিবেকপূৰ্ণভাৱে ICT ৰ প্ৰয়োগ কৰাত সক্ষম হ'ব তেতিয়াহে, যেতিয়া তেওঁ বিষয়বস্তুৰ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব। লগতে বিষয়বস্তুৰ প্ৰকৃতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি সঠিক মাধ্যম বাচি লৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সহজে বোধগম্য হোৱাৰ বাবে বিহীত ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব।

ক্রিয়াকলাপ - ২

আপোনাক দিয়া কাৰ্ড সমূহৰ পৰা এটা বিষয় বাচি লওঁক। আপুনি বাচি লোৱা বিষয়ৰ পৰা যিকোনো এটা বিষয়বস্তু নিৰ্ধাৰণ কৰক। বিষয়বস্তু বিধৰ সকলো আকাংক্ষিত শিকন ফলৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰক। আকাংক্ষিত ফল প্ৰাপ্তিৰ বাবে আপুনি বাচি লোৱা বিষয়বস্তুৰ পৰা অতি কমেও তিনিটা মূল শিক্ষণীয় ধাৰণা চিনাক্ত কৰক। বিষয়বস্তুৰ প্ৰকৃতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি বিষয় সমূহক বিশ্লেষণ আৰু শ্ৰেণীবিভাজন কৰক। (তথ্যমূলক, ধাৰণামূলক, পদ্ধতিগত, Metacognitive)

স্থিতিমাপক - ২ - প্ৰসংগ

প্ৰসংগ বিশ্লেষণ হ'ল এক পদ্ধতি যাৰ জৰিয়তে ICT প্ৰয়োগ কৰি শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া আগবঢ়াই নিয়া পৰিবেশৰ বিশ্লেষণ কৰা হয়। প্ৰসংগ বিশ্লেষণে শিক্ষণ-শিকন পৰিস্থিতিৰ লগত সংগত সমগ্ৰ পৰিবেশৰ বিবেচনা কৰে।

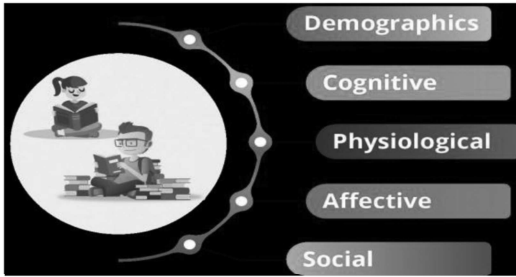
তলত দিয়া বিষয় বস্তুসমূহৰ প্ৰতিফলন কৰক।

- ১) বিদ্যালয়খনত উপলব্ধ ICT যুক্ত সুবিধা সমূহ কি কি ?
- ২) বিদ্যালয়খনৰ পৰিচালনা তথা ব্যৱস্থাপনাই ICT ৰ প্ৰয়োগক কিদৰে উদগনি যোগায়?
- ৩) বিদ্যালয়খনৰ শিক্ষকসকলে কি ধৰণৰ ICT অৰ্হতা আহৰণ কৰিছে ?
- ৪) বিদ্যালয়খনৰ সকলো শিক্ষাৰ্থীয়ে ICT ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিবনে ?
- ৫) বিদ্যালয়খনত থকা সা-সুবিধা সমূহ আৰু শিকাৰুৰ প্ৰকৃতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ICT ৰ আহিলা-পাতি সমূহ নিৰ্বাচন কৰা হৈছেনে ?

শ্ৰেণীকোঠাৰ বিশ্লেষণ কৰাৰ সময়ত গুৰুত্ব দিবলগীয়া দুটা বিষয় হৈছে- আন্তঃগাঠনি আৰু মানৱ-সম্পদ। আন্তঃগাঠনিয়ে শ্ৰেণীকোঠাত থকা সা-সুবিধা সমূহ, যেনে- বিজুলি, আলোকৰশ্মি প্ৰক্ষেপক যন্ত্ৰ (Projector), ইণ্টাৰনেট, মুদ্ৰণ যন্ত্ৰ (Printer), কম্পিউটাৰ

আদি সামৰি লয়। ICT যুক্ত শ্ৰেণীকোঠাত মানৱ সম্পদ বুলিলে শিক্ষকৰ উপলব্ধতা, কাৰিকৰী দক্ষতা সম্পন্ন ব্যক্তি, শিক্ষকৰ ICT ব্যৱহাৰৰ প্ৰতি থকা অৰ্হতা ইত্যাদি বুজায়।

শিক্ষকে শিকাৰুৰ শিকন উন্নিতকৰণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত সঠিক পদ্ধতি আৰু ICT আহিলা / সমলসমূহ নিৰ্বাচন কৰাৰ উপৰিও শিকাৰুৰ বুজি উঠাটোও অতি প্ৰয়োজনীয়। শ্ৰেণীকোঠাত ICT ব্যৱহাৰৰ বাবে শিকাৰুৰ বুজি উঠাৰ বাবে চাৰিটা প্ৰয়োজনীয় দিশ হ'ল –

১) জনতাত্ত্বিক (Demographic)

২) সংজ্ঞানাত্মক / পূৰ্বজ্ঞান (Cognitive and Prior Knowledge)

৩) ভাৱাত্মক / সামাজিক (Affective / Social)

৪) শাৰিৰীক (Physiological)

১) **জনতাত্ত্বিক:** শিক্ষকে শ্ৰেণীকোঠাত শ্ৰেণীৰ আকাৰ, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বয়সৰ ভিন্নতা, সংস্কৃতি, আৰ্থ-সামাজিক অৱস্থিতি, লিংগ, ভৌগলিক অৱস্থিতি আৰু প্ৰযুক্তি বিদ্যাৰ উপলব্ধতা / প্ৰৱেশক্ষমতা বিবেচনা কৰা উচিত।

২) **সংজ্ঞানাত্মক / পূৰ্বজ্ঞান:** শৈক্ষিক স্তৰ, প্ৰাথমিক, উচ্চ প্ৰাথমিক, পূৰ্বজ্ঞান তথা অভিজ্ঞতা, শিকণ ভংগিমা, কম্পিউটাৰ স্বাক্ষৰতাৰ স্তৰ, বৌদ্ধিক দক্ষতা।

৩) **ভাৱাত্মক / সামাজিক:** ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ স্হাপন কৰাৰ সময়ত শিক্ষকজনে শিক্ষা আৰু শিকণ, সঁতাৰ (Online) শিকণ পৰিবেশ, অভিৰোচনৰ স্তৰ, পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ আৰু আগ্ৰহ আৰু লগতে নিজৰ মনোবৃত্তিৰ অন্তঃদৰ্শণ বিশ্লেষণ কৰাটো বাঞ্ছনীয়।

৪) **শাৰিৰীক:** শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সাধাৰণ শাৰিৰীক, আৱেগিক তথা বিশেষ প্ৰয়োজন সমূহৰ সম্পৰ্কে সজাগ হব লাগিব। এই ধৰণৰ সজাগতাই শিক্ষকক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ

চিকিৎসাজনিত উপদেশ দিয়াৰ উপৰিও বিভিন্ন ধৰণৰ সহায়ক প্ৰযুক্তি বিদ্যা গ্ৰহণৰ ক্ষেত্ৰত পৰামৰ্শ আগবঢ়াব পাৰিব। উদাহৰণ স্বৰূপে, অন্ধ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক শিক্ষা সমল যোগান ধৰোতে, ICT আহিলা যেনে- ‘লিপিৰ পৰা বাচ্য’ যন্ত্ৰই (Text to speech) তথ্য সৰবৰাহ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। শিক্ষা সমল সমূহক মুক্ত আৰু বিনামূলীয়াকৰণে আৰ্থিক ভাৱে পিছপৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে সহজলভ্য কৰি তোলে।

সেই হেতুকে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ভালদৰে বুজিব পৰাটোৱে, সঠিক ICT নিৰ্বাচন কৰাত আৰু শ্ৰেণীকোঠাটোক অধীক অন্তৰ্বৰ্তীকৰণ (Inclusive) কৰি তোলাত সহায় কৰে।

ক্ৰিয়াকলাপ - ৩

বিস্তৃত কাৰ্য্যকলাপ (মঞ্চ / বৈদ্যুতিন দলত আলোচনা)

তলত দিয়া ভিডিঅ’ সমূহত দুজন শিক্ষকে বিভিন্ন প্ৰসংগত ICT ব্যৱহাৰ কৰি থকা দেখুওৱা হৈছে। আপোনালোকে মনযোগ দি চাওঁক।

Link-1 https://youtu.be/yhhmcaq-8_w

Link-2 <https://youtu.be/fyXRYb3awfA>

প্ৰতিফলন কৰক:

- ১) ক্ৰিয়াকলাপত দিয়া বিষয়বস্তুটোৰ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত কি কি ICT সা-সুবিধাৰ প্ৰয়োজন ? এই সা-সুবিধা সমূহ আপোনাৰ বিদ্যালয়ত উপলব্ধ হয়নে ?
- ২) ক্ৰিয়া কলাপত প্ৰয়োজন হোৱা ব্যৱহৃত ICT আহিলা সমূহ সকলো স্তৰৰ শিক্ষাৰ্থীৰ বাবে উপযুক্ত হয়নে ?
- ৩) বেলেগ-বেলেগ শিকাৰুৰ বাবে বেলেগ-বেলেগ ICT আহিলাৰ প্ৰয়োজন বুলি আপুনি ভাৱেনে ?

সিহতিমাপক – ৩

শিক্ষণ-শিকন পদ্ধতি:

প্ৰতিফলন কৰক:

- ১) ICT যে কি দৰে বিভিন্ন শিক্ষণ-শিকন পদ্ধতি সমূহক প্ৰয়োগ কৰাত সহায় কৰে ?
- ২) কি কি উদ্ভাৱনীমূলক আৰু সমন্বিত পদ্ধতিয়ে বিশেষ বিষয়বস্তুৰ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত ICT প্ৰয়োগ কৰিব পাৰি?

ICT আহিলাসমূহ / মাধ্যম তেতিয়া ফলপ্ৰসূ হৈ উঠে যেতিয়া ইয়াক বিষয়বস্তু আৰু শিক্ষণ-শিকন পদ্ধতিৰ লগত সঠিকভাৱে প্ৰয়োগ কৰা হয়।

উদাহৰণস্বৰূপে, যদি এজন শিক্ষকে ধাতু আৰু অধাতুৰ ধাৰণা দিব খোজে, শিক্ষকজনে যিকোনো এটা পদ্ধতি নিৰ্বাচন কৰিব পাৰে। তাৰে এক পদ্ধতি হ'ল – ধাৰণা প্ৰাপ্তি আৰ্হিৰ (Concept attainment model) যোগেদি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক প্ৰদান কৰা সঁজুলিৰ মাজত দলবদ্ধ ভাৱে তুলনা আৰু নিৰূপণ কৰি ধাতু আৰু অধাতুৰ এটা নিৰ্দিষ্ট সংজ্ঞা

নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত তলত দিয়া স্তৰৰ যোগেদি আগবাঢ়িব পাৰি –

- শ্ৰেণীকোঠাত ধাতু (Stapler pin, Gold ring etc.) আৰু অধাতু (প্লাষ্টিকৰ চামুচ, কাঠৰ টুকুৰা) ৰে নিৰ্মিত সামগ্ৰীৰ প্ৰদৰ্শন।
- ধাতু আৰু অধাতুৰ ধৰ্মসমূহ তুলনা আৰু পৰ্যবেক্ষণ কৰি ইয়াৰ প্ৰয়োজনীয় (যেনে গোটা

অৱস্থা, বিদ্যুৎ পৰিবাহী) আৰু অপ্ৰয়োজনীয় (যেনে- আকৃতি, ৰং) বিশেষস্বসমূহ নিৰূপণ।

- পৰ্যবেক্ষণ কৰা বিশেষত্বৰ ভিত্তিত ধাতু আৰু অধাতুক ব্যাখ্যা ।
- অধিক উদাহৰণ (লো আৰু তাম), প্ৰতি-উদাহৰণ (প্লাষ্টিক আৰু কাঠ) আৰু বিপৰীত উদাহৰণ (পাৰা) ।

ক্ৰিয়াকলাপ - ৪

ক্ৰিয়াকলাপ-২ ত নিৰ্বাচন কৰা বিষয়বস্তু সমূহৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি প্ৰত্যেক বিষয়বস্তুৰ শিক্ষণ-শিকন কাৰ্ডৰ যোগেদি সঠিক শিক্ষণ পদ্ধতি চিনাক্ত কৰক। আপুনি নিৰ্বাচন কৰা শিক্ষণ পদ্ধতিৰ যুক্তি-যুক্ততা বিশ্লেষণ কৰক।

স্থিতিমাপক - ৪

(প্ৰযুক্তি / আহিলা / বৈদ্যুতিন বিষয়বস্তু)

বিষয়বস্তুৰ প্ৰকৃতি আৰু ব্যৱহাৰ কৰিব খোজা পদ্ধতিৰ গ্ৰহণযোগ্যতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি সঠিক ICT আহিলা আৰু সমল নিৰ্বাচন কৰিব পাৰি।

অনুকৰণীয় পৰীক্ষণ:

শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিবেশত সহজতে উপলব্ধ নোহোৱা সামগ্ৰীসমূহ ICT ৰ যোগেদি উপস্থাপন কৰিব পাৰি। উদাহৰণস্বৰূপে- ধাতু আৰু অধাতুৰ বিক্ৰিয়া সমূহ পৰীক্ষণ কৰি এক সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱাৰ বাবে অনুকৰণৰ (Simulation) ৰ সহায় ল'ব পাৰি।

স্লাইড উপস্থাপন: ধাতু আৰু অধাতুৰ উদাহৰণৰ সহায়ত সংজ্ঞা প্ৰদান কৰাত স্লাইডৰ সহায় ল'ব পাৰি।

** পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়াকলাপ: H5P

ধাতুৰ আৰু অধাতুৰ সামগ্ৰীসমূহৰ মাজত তুলনা কৰিবলৈ দলবদ্ধ কাৰ্য দিয়ক। তাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ধাতুৰ আৰু অধাতুৰ সামগ্ৰীসমূহক শ্ৰেণীবিভাজন কৰি সংজ্ঞা

নিৰূপণ কৰক। পাৰস্পৰিক বিষয়বস্তু (H5P Interactive Content)
<http://nroer.gov.in> ত চাওঁক।

গতিকে শিক্ষণ-শিকন পদ্ধতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি সঠিক আহিলা ব্যৱহাৰ কৰাটো শিক্ষকজনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। তাৰোপৰি বিভিন্ন উদ্দেশ্য যেনে- বিষয়বস্তুৰ আৱষ্কণি, বৰ্ণনা, সাৰাংশ আদি উপস্থাপন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষকে বিভিন্ন ICT যুক্ত আহিলা ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

গতিকে, প্ৰতিটো শিক্ষণ পদ্ধতি আৰু ইয়াৰ লগত জড়িত ICT ৰ ব্যৱহাৰৰ চাহিদাৰ সম্ভাৱনাক বুজি উঠাটো অতি প্ৰয়োজনীয়। কোনো এক শিক্ষণ পদ্ধতি আৰু ইয়াৰ ICT ৰ চাহিদাৰ সম্ভাৱনীয়তাৰ বিশ্লেষণ কৰি শিক্ষকজনে সঠিক ICT আহিলা তথা মাধ্যম বাচি ল'ব পাৰে। বিভিন্ন উদ্ভাৱনশীল পদ্ধতি যেনে- Flipped Class, Blended learning, সহযোগী শিক্ষণ (Co-operative learning) ইত্যাদি বহল পৰিসৰত শিকন অভিজ্ঞতা উন্নীতকৰণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ কৰি থকা হৈছে। বৈদ্যুতিন বিষয়বস্তু বা প্ৰযুক্তিগত আহিলা সমূহ নিৰ্বাচন কৰাৰ সময়ত শিক্ষকে মন কৰিবলগীয়া স্থিতিমাপক সমূহ তলত দিয়া ধৰণৰ:

ক্ৰঃনং	স্থিতিমাপক	বৈশিষ্ট
1	লক্ষ্য দল Target Group	বয়সৰ সীমা, পূৰ্বজ্ঞান, সামাজিক-সাংস্কৃতিক স্থিতি, শিকন ভংগিমা, ভাষা, জনগাঁঠনিমূলক তথ্য, আৱেগিক বিকাশ, দক্ষতাৰ স্তৰ, সামাজিক বিকাশ।
2	বিষয়বস্তু (Content)	নিশ্চয়তা, প্ৰাসংগিকতা, বিষয়বস্তু সাঙুৰি লোৱা, বৰ্তমানৰ লগত সম্বন্ধ থকা, পাঠ্যক্ৰমৰ লগত সামঞ্জস্য থকা।
3	শিক্ষণ-শিকন বিচাৰ্যতা (Pedagogical consideration)	উদ্দেশ্য, বিষয়বস্তু উপস্থাপন পদ্ধতি, মাধ্যম নিৰ্বাচন, উপস্থাপন সূচী, স্পষ্ট যোগাযোগ, অপক্ষপাতিত্ব, স্থানীয় প্ৰয়োজন সমূহৰ প্ৰতি প্ৰাসংগিকৰণ, মূল্যায়নৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰ, শিকাৰুৰ জড়িতকৰণ ইত্যাদি।
4	উপস্থাপন	নান্দনিক, অভিৰোচন, উদ্ভাৱনশীল, সৃষ্টিশীল, লিপি, প্ৰভাৱ, মাধ্যমৰ উপাদান সমূহৰ সংযোজন, প্ৰকাশন, সংগঠন, বিশেষ

		প্ৰয়োজন থকা শিকাৰুৰ বাবে ফলদায়ক, লিংগসম, ভিন্ন সংস্কৃতিৰ পয়োভৰ।
5	কাৰিকৰী	কাৰিকৰী বিজুতিৰ পৰা মুক্ত, দৃশ্য-শ্ৰাব্যৰ মানদণ্ড, মসূন পাৰস্পৰিকতা, নেভিগেচন, প্ৰাধিকৰণ ইত্যাদি।
6	প্ৰশাসনীয় বিচাৰ্যতা	মূল্য, নিষ্ক্ষেপন প্ৰক্ৰিয়া, সমৰ্থন, সেৱা, প্ৰশিক্ষণ, প্ৰতিপালন, আন্তঃগাথনি আৰু কাৰিকৰী প্ৰয়োজনীয়তা, কিনা-বেচাৰ উৎস আৰু উপলব্ধতা।

শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা আৰু বৈদ্যুতিন বিষয়বস্তু প্ৰস্তুতকৰণৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন মুক্ত আৰু বিনামূলীয়া ছফ্টৱেৰৰ বৰ্তমান ইন্টাৰনেট জগতত উপলব্ধ। তাৰে কিছু ছফ্টৱেৰ বিষয়বস্তু সম্বন্ধীয় যি সমূহ ব্যৱহাৰ কৰি শিকন প্ৰক্ৰিয়া ফলপ্ৰসূ কৰিব পাৰি। কিছুমান বিষয়বস্তু ভিত্তিক ছফ্টৱেৰৰ উদাহৰণ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল।

Software		Category
Geogebra		Subject Specific — Mathematics
KHangman		Subject Specific — English
Kalzium		Subject specific — Chemistry
Avogadro		Subject specific — Chemistry
Marble		Subject specific — Geography
GComprise Educational Suit		Subject specific — Primary level all subjects
Audacity		Generic
Openshot Video Editor		Generic
Freeplane		Generic
GIMP		Generic
Turtleblock		Generic
Scratch		Generic
Tux Paint		Generic

স্কুলীয়া শিক্ষাৰ উদ্যোগসমূহ

স্কুলীয়া শিক্ষাৰ উদ্যোগসমূহ

সমীক্ষা

মানৱ সম্পদ উন্নয়নৰ মূল হৈছে শিক্ষা, যিয়ে দেশৰ সামাজিক-অৰ্থনৈতিক গঠন সন্তুলিত কৰি ৰখাৰ ক্ষেত্ৰত মহত্বপূৰ্ণ আৰু সহযোগিতামূলক ভূমিকা পালন কৰে। এটা অধিক উন্নত জীৱন লাভ কৰাৰ কাৰণে, এগৰাকী ভাল নাগৰিক হ'বলৈ আমাৰ শিশুসকলৰ সামূহিক বিকাশৰ প্ৰয়োজন। শিক্ষাৰ ভেটিটো অধিক সুদৃঢ় কৰি এই বিকাশ লাভ কৰিব পাৰি। এই লক্ষ্য সাধন কৰিবলৈ, মানৱ সম্পদ উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ে দুটা বিভাগৰ লগত কাম কৰে :

স্কুলীয়া/বিদ্যালয় শিক্ষা আৰু সাক্ষৰতা বিভাগ (DoSE&L)

উচ্চ শিক্ষা বিভাগ

বিদ্যালয় শিক্ষা আৰু সাক্ষৰতা বিভাগে যেতিয়া দেশৰ বিদ্যালয় শিক্ষাৰ উন্নতিৰ কাৰণে দায়বদ্ধ হয়, উচ্চ শিক্ষা বিভাগটোৱে বিশ্বৰ ভিতৰত আমেৰিকা আৰু চীনৰ পিছতে আন এটা অন্যতম সৰ্ববৃহৎ অনুষ্ঠান উচ্চ শিক্ষাৰ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ তত্ত্বাবধান কৰে। মানৱ সম্পদ উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ে ইয়াৰ অধীনস্থ অনুষ্ঠান যেনে 'ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদ' (NCERT), ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক যোজনা আৰু প্ৰশাসন প্ৰতিষ্ঠান (NIEPA), ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত বিদ্যালয় (NIOS), ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষক শিক্ষা পৰিষদ (NCTE) ইত্যাদি অনুষ্ঠানৰ সহযোগত কাম কৰি আছে। মানৱ সম্পদ উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ৰ পৰিসৰ যদিও সুবিশাল, এই মোডিউলে কেৱল শিক্ষা সাৰ্বজনীন আৰু ইয়াৰ মান উন্নীতকৰণৰ হকে বিদ্যালয় শিক্ষা আৰু সাক্ষৰতা বিভাগে সাম্প্ৰতিকভাৱে গ্ৰহণ কৰা উদ্যোগসমূহৰ ওপৰতহে গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।

শিক্ষণৰ উদ্দেশ্যসমূহ

এই মডিউলৰ সহযোগত শিকাৰসকলে শিকিবলৈ সক্ষম হ'ব।

বিদ্যালয়সমূহত ৰূপায়ণ কৰাৰ কাৰণে বিদ্যালয় শিক্ষা আৰু সাক্ষৰতা বিভাগে গ্ৰহণ কৰা প্ৰদৰ্শন গ্ৰেডিং সূচক (PGI), বিদ্যালয় শিক্ষাৰ জিলা স্তৰীয় সংগঠিত তথ্য (UDISE+) আদি সাম্প্ৰতিক উদ্যোগসমূহৰ বিষয়ে সজাগতা লাভ কৰিব।

স্কুলীয়া শিক্ষাৰ মানদণ্ড উন্নত কৰিবৰ কাৰণে সমগ্ৰ শিক্ষাৰ অধীনত উদ্দেশ্য আৰু সুবিধাসমূহৰ বিষয়ে বুজিব পাৰিব।

শিশুসকলক আনন্দদায়ক আৰু অভিজ্ঞতাপূৰ্ণ শিক্ষা যোগান ধৰিবলৈ খেল-ধেমালি, শাকনি বাৰী, যুৱ আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিকতামূলক সংঘ আদিৰ লগত জড়িত বিভিন্ন কাৰ্য্যৱলী তথা পুথিভঁৰালৰ কিতাপ ব্যৱহাৰ কৰি পঠনৰ অভ্যাস গঢ়াৰ ক্ষেত্ৰত বিদ্যালয়ে উদ্যোগ গ্ৰহণ কৰিব।

পৰিচয়

১৯৭৬ চনৰ পূৰ্বে, শিক্ষা ৰাজ্যৰ স্বতন্ত্ৰ দায়িত্ব আছিল। ১৯৭৬ চনৰ সংবিধান সংশোধনী বিধেয়ক, যিয়ে শিক্ষাক সমৰতী সূচীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছিল সেয়া অতিশয় ব্যাপক আছিল। বাস্তৱিক, আৰ্থিক আৰু প্ৰশাসনিক ৰূপায়ণৰ ক্ষেত্ৰত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত দায়িত্বৰ এক নতুন ভাগ বিতৰণৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। যেতিয়া শিক্ষাত ৰাজ্যসমূহৰ ভূমিকা আৰু দায়িত্ব প্ৰধানত পূৰ্বৰ দৰেই আছিল, কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে সকলো স্তৰতে শিক্ষা বৃত্তিক সংলগ্ন কৰি গুণগত মান

আৰু আদৰ্শ বজায় ৰাখি শিক্ষাৰ ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু সংহত চৰিত্ৰ শক্তিশালী কৰা আৰু অধ্যয়ন আৰু শৈক্ষিক প্ৰয়োজনীয়তা নিয়ন্ত্ৰণ কৰাৰ এক বৃহত্তৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰিছিল। UEE (প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ সাৰ্বজনীনকৰণ) লাভ কৰিবলৈ লগতে মাধ্যমিক শিক্ষাৰ প্ৰসাৰণৰ কাৰণে ভাৰত চৰকাৰে বিভিন্ন ধৰণৰ কাৰ্য্যক্ৰম আৰু প্ৰকল্পৰ প্ৰৱৰ্তন কৰিছে যাক একেলগে কেন্দ্ৰীয়ভাৱে আয়োজিত/ সমৰ্থিত যোজনা বুলি কোৱা হয়। কেন্দ্ৰীয়ভাৱে আয়োজিত / সমৰ্থিত যোজনাবিলাক হৈছে সেইবিলাক যোজনা যিবিলাক ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত চৰকাৰে ৰূপায়ণ কৰে কিন্তু যাৰ অধিকাংশ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে আৰু এটা নিৰ্দিষ্ট অংশ ৰাজ্য চৰকাৰে বহন কৰে।

সকলোৰে কাৰণে মান সম্পন্ন শিক্ষা নিশ্চিত কৰি ৰাষ্ট্ৰৰ মানৱ সম্পদৰ সম্ভাৱনীয়তাক যাতে সম্পূৰ্ণৰূপে উপযোগী কৰিব পাৰি তাৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা নীতিৰ মূল বিষয়সমূহক লৈ চৰকাৰে কেন্দ্ৰ চৰকাৰৰ দ্বাৰা সমৰ্থিত আঁচনিসমূহ ৰূপায়ণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত সংহত দৃষ্টিভঙ্গী গ্ৰহণ কৰিছে। এনে আঁচনিসমূহৰ সামূহিক উদ্দেশ্যসমূহ হৈছে- গুণগত স্কুলীয়া শিক্ষাৰ প্ৰসাৰ বৃদ্ধি, দুৰ্বল আৰু বঞ্চিতসকলক সংলগ্ন কৰি সাম্যভাৱ প্ৰদৰ্শন; আৰু শিক্ষাৰ মানদণ্ড উন্নত কৰা।

মানৱ সম্পদ উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ে অলপতে সমগ্ৰ শিক্ষাৰ অধীনত শিক্ষাৰ ফলাফলত বিকাশ আনিবৰ কাৰণে প্ৰশাসনিক/ পৰিচালন সম্পৰ্কীয় বিষয়সমূহক একেলগে লৈ বিদ্যালয় শিক্ষাৰ মান উন্নত কৰিবলৈ Performance Grade Index (PGI); UDISE+, School Audit (Shagunotsav) and National Achievement Survey (NAS) আদি নতুন উদ্যোগসমূহ গ্ৰহণ কৰিছে। এই উদ্যোগসমূহৰ সফলতা ইয়াৰ ফলপ্ৰসু ৰূপায়ণ, সকলো স্তৰতে সহযোগিতা আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় স্তৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বিদ্যালয় স্তৰলৈ বিভিন্ন অনুষ্ঠানসমূহৰ মাজত শক্তিশালী সম্পৰ্কৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে।

সমগ্ৰ শিক্ষা- স্কুলীয়া /বিদ্যালয় শিক্ষাৰ কাৰণে সংহত যোজনা

মানৱ সম্পদ উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ে ২০১৮-১৯ বৰ্ষত 'সমগ্ৰ শিক্ষা' মুকলি কৰে। যথার্থ শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ ফলাফল আৰু সম পৰিমাণৰ সা-সুবিধাৰ ক্ষেত্ৰত বিদ্যালয়ৰ প্ৰভাৱশীলতা এই বিশাল লক্ষ্যটোক লৈ এই কাৰ্য্যক্ৰমটো প্ৰাক-প্ৰাথমিকৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ বিস্তৃত শৈক্ষিক ক্ষেত্ৰৰ কাৰণে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ।

বিদ্যালয়ৰ শিশুসকলৰ সকলো দিশৰ উন্নতি লক্ষ্য হিচাপে লোৱা এক সৰ্বোৎকৃষ্ট কাৰ্য্যক্ৰম

সমগ্ৰ শিক্ষা

বিদ্যালয় শিক্ষা আৰু সাক্ষৰতা বিভাগ

মানৱ সম্পদ উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়

ভাৰত চৰকাৰ

'সমগ্ৰ শিক্ষা' কাৰ্য্যক্ৰমে পূৰ্বৰ তিনিটা কাৰ্য্যক্ৰম ক্ৰমে সৰ্বশিক্ষা অভিযান (SSA), ৰাষ্ট্ৰীয় মাধ্যমিক শিক্ষা অভিযান (RMSA) আৰু শিক্ষকৰ শিক্ষা (TE) কো অন্তৰ্ভুক্ত কৰি

লৈছে। শিক্ষাৰ মানদণ্ড উন্নত হৈ থকাৰ দিশত এই কাৰ্য্যক্ৰমৰ উদ্দেশ্যসমূহৰ পৰা প্ৰক্ৰিয়াৰ ভিন্ন স্তৰৰ কাৰ্য্য ক্ষমতা বৃদ্ধি আৰু বিদ্যালয়ৰ ফলাফলত উৎসাহ প্ৰেৰণৰ ফালে ধ্যান সলনি নিশ্চিত কৰে।

‘সমগ্র শিক্ষা’ কাৰ্য্যক্ৰমৰ যোগেদি এখন ‘বিদ্যালয়’ প্ৰাক-প্ৰাথমিক, প্ৰাথমিক, উচ্চ প্ৰাথমিক, মাধ্যমিক, উচ্চ মাধ্যমিক স্তৰলৈ অবিৰত হোৱাতো পৰিকল্পনা কৰিছে। এই যোজনাৰ মুখ্য অৱলোকন হৈছে শিক্ষাত দীৰ্ঘকালীন বিকাশৰ লক্ষ্যৰে প্ৰাক প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি উচ্চ মাধ্যমিক স্তৰলৈ সন্মিলিত আৰু যথার্থ মান সম্পন্ন শিক্ষা নিশ্চিত কৰা।

লক্ষ্য SDG - ৪.১ ৰ লক্ষ্য অনুসৰি- ২০৩০ ৰ ভিতৰত প্ৰাসংগিক আৰু কাৰ্য্যকৰী ফলাফলেৰে সম্পূৰ্ণভাৱে বিনামূলীয়া, যথার্থ আৰু মানসম্পন্ন প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক শিক্ষা সকলো ল’ৰা আৰু ছোৱালীয়ে সম্পূৰ্ণ কৰিব, এইটো নিশ্চিত হ’ব। ইয়াৰ পিছতে SDG - ৪.১ ৰ আন এটা লক্ষ্য অনুসৰি শিক্ষাক্ষেত্ৰৰ পৰা লিংগভেদ আঁতৰ কৰা হ’ব আৰু দিব্যাঙ্গ, মূল আধিবাসী আৰু অসুৰক্ষিত পৰিৱেশত থকা শিশুসকলক লৈ অসুৰক্ষিত সমুদায়ৰ কাৰণে বৃত্তিমূলক প্ৰশিক্ষণ আৰু শিক্ষাৰ সকলো স্তৰতে সমপ্ৰৱেশ অধিকাৰ নিশ্চিত কৰা হ’ব।

অনুধাৰন কৰোঁ আহক

দীৰ্ঘকালীন বিকাশৰ লক্ষ্য পাবলৈ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত লিংগভেদৰ আঁতৰকৰণে কেনেদৰে সহায় কৰিব?

আপোনাৰ সহকৰ্মীসকলৰ সৈতে আপোনাৰ বিদ্যালয়ৰ যিকোনো উদ্যোগ সম্পৰ্কে মত বিনিময় কৰক য’ত এজন বিশেষভাৱে সক্ষমসম্পন্ন শিকাকৰে সফলতাৰে তেওঁৰ শিক্ষা সমাপ্ত কৰিছে।

যোজনাৰ উদ্দেশ্যসমূহ

গুণগত শিক্ষা আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ শিক্ষাৰ ফলাফল উন্নত কৰাৰ ব্যৱস্থা।

স্কুলীয়া শিক্ষাত লিংগ আৰু সামাজিক ভেদা-ভেদৰ মাজত সাঁকো নিৰ্মান।

স্কুলীয়া শিক্ষাৰ সকলো স্তৰত যথার্থতা আৰু অন্তৰ্ভুক্তি নিৰূপিত কৰা।

লঘু মানসম্পন্ন খাদ্যৰ যোগান নিশ্চিত কৰা।

বৃত্তিমূলক শিক্ষাৰ প্ৰসাৰ কৰা।

ৰাজ্যসমূহক শিশুসকলৰ মুক্ত আৰু বাধ্যতামূলক শিক্ষাৰ অধিকাৰ অধিনিয়ম ২০০৯ কাৰ্য্যকাৰী কৰাত সমৰ্থন জনোৱা।

শিক্ষকসকলৰ প্ৰশিক্ষণৰ কাৰণে SCERTs State Institutes of Education and Training (DIET)

আদি প্ৰধান সংস্থাসমূহক শক্তিশালী আৰু উন্নত কৰি তোলা।

যোজনাটোৰ লক্ষণসমূহ

●বিদ্যালয়সমূহ উচ্চতৰ মাধ্যমিক স্তৰলৈ উন্নিত কৰি অন্তৰ্ভুক্ত নোহোৱা অঞ্চললৈ শৈক্ষিক সা-সুবিধাৰ প্ৰসাৰৰ জৰিয়তে মান সম্পন্ন বিদ্যালয় শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত সাৰ্বজনীন প্ৰৱেশ।

●বিদ্যালয়সমূহে নিদ্ধাৰিত মানকসমূহ যাতে পূৰণ কৰিব পাৰে সেয়া নিশ্চিত কৰিবলৈ পৰ্যাপ্ত উপযোগী সা-সুবিধা নিশ্চিত কৰা।

●গ্ৰন্থাগাৰ উন্নত কৰিবলৈ প্ৰত্যেক বিদ্যালয়ৰ বছৰেকীয়া অনুদান ৫০০০ পৰা ২০০০০ লৈ বৃদ্ধি

বিদ্যালয়ত নামভৰ্তিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বছৰী ২৫০০০ ৰ পৰা ১ লাখলৈ আৱণ্টন দিয়া হ’ব, য’ৰ পৰা ১০ শতাংশ স্বচ্ছতা কৰণ যোজনাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ কৰা হ’ব।

●খেল-ধেমালিৰ বিভিন্ন সা-সৰঞ্জামৰ কাৰণে বাৰ্ষিক অনুদান হিচাপে প্ৰাথমিক বিদ্যালয়সমূহক ৫০০০ টকা, মাধ্যমিক

বিদ্যালয়সমূহক ১০,০০০ টকা, উচ্চ মাধ্যমিক আৰু উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়সমূহক ২৫০০০ টকাৰ অনুদান।
প্রথম শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ বিশেষভাৱে সক্ষম ছাত্ৰীসকললৈ প্ৰত্যেক মাহতে ২০০ টকা তথা বিশেষ প্ৰয়োজন অনুভৱী সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীলৈ বাৰ্ষিক ৩৫০০ টকা নিৰ্দ্ধাৰণ।

- প্ৰত্যেক শিশুৰ ইউনিফৰ্মৰ কাৰণে দৰ হিচাপত বাৰ্ষিক ৬০০ টকা নিৰ্দ্ধাৰণ।
- প্ৰত্যেক শিশুৰ পাঠ্যপুথিৰ কাৰণে দৰ হিচাপত বাৰ্ষিক ২৫০ / ৪০০ টকা নিৰ্দ্ধাৰণ।
- কস্তুৰাবা গান্ধী বিদ্যালয়সমূহক অষ্টম শ্ৰেণীৰ পৰা ষষ্ঠ-দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ উন্নিত কৰা।
- শিক্ষকসকলৰ মান উন্নত কৰাৰ কাৰণে 'ৰাজ্যিক শিক্ষা-গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদ' (SCERT), আৰু 'জিলা শিক্ষা আৰু প্ৰশিক্ষণ প্ৰতিষ্ঠান (DIET)' আদিৰ দৰে অনুষ্ঠানসমূহক শক্তিশালী কৰি তোলা।
- DTH চেনেল, স্মাৰ্ট বোৰ্ড, ডিজিটেল শ্ৰেণীকোঠা আদিৰ যোগেদি শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ডিজিটেল প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ ব্যৱহাৰ উন্নত কৰা।
- শিক্ষাৰ অধিকাৰ অধিনিয়মৰ অধীনত এই অধিনিয়মৰ খণ্ড ১২ (১) (c) ৰ অধীনত ব্যয় পৰিশোধকে ধৰি খাদ্য যোগান ৰূপায়ণ কৰাত ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰ শাসিত অঞ্চলসমূহক সহায় কৰা।
- সঙ্কটাপন্ন পৰিৱেশ আৰু অঞ্চলত আবাসিক বিদ্যালয় আৰু ছাত্ৰাবাস-ছাত্ৰীনিবাস (হোষ্টেল) নিৰ্মাণ।
- সমতাপূৰ্ণ শৈক্ষিক উন্নতিৰ প্ৰসাৰৰ দৃষ্টিৰে শৈক্ষিকভাৱে পিছপৰা খণ্ড (EBBS), LWES, নীতি আয়োগে চিনাক্ত কৰা ১১৭খন আকাঙ্ক্ষাপূৰ্ণ জিলা, সীমামূৰীয়া অঞ্চল, বিশেষভাৱে দৃষ্টি নিবদ্ধ জিলাক অগ্ৰাধিকাৰ।

অনুধাৰন কৰোঁ আহকঃ

লক্ষ্যসমূহৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি আপুনি 'সমগ্ৰ শিক্ষা' শিৰোনামটোৰ সঠিকতা কেনেদৰে নিৰূপণ কৰিব?

এই যোজনাটোৰ মূল গুৰুত্ব হৈছে দুটা 'টি', টিচাৰ (শিক্ষক) আৰু টেক্সটব'ল'জী (প্ৰযুক্তি) ৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰি স্কুলীয়া শিক্ষাৰ মান উন্নত কৰা। বিদ্যালয়ৰ সকলো স্তৰতে শৈক্ষিক ফলাফল উন্নিত কৰাই হ'ব এই যোজনাৰ অন্তৰ্গত সকলো মধ্যৱৰ্তীতাৰ কাৰ্যনীতি। এই যোজনা ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলসমূহলৈ যোজনাৰ মানকসমূহৰ ভিতৰত তেওঁলোকৰ বাবে থকা সামগ্ৰিক সম্পদৰ ভেঁৰাল অনুসৰি তেওঁলোকৰ মধ্যৱৰ্তীসমূহকপৰিযোজনা আৰু প্ৰাথমিকতা দিবলৈ প্ৰস্তাৱ দিয়ে। অনুদানসমূহ লক্ষ্যৰ অনুমাপকসমূহৰ ওপৰত, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ নাম ভৰ্ত্তিকৰণৰ ওপৰত তথা দিবলগীয়া দেনা বা ঋণ, শৈক্ষিক ফলাফল আৰু বিভিন্ন প্ৰদৰ্শন নিৰ্দেশকৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি প্ৰদান কৰাৰ প্ৰস্তাৱ ৰখা হৈছে।

এই যোজনাই স্কুলীয়া শিক্ষাৰ বিভিন্ন স্তৰত পৰিৱৰ্তনৰ হাৰ উন্নত কৰাত সহায় কৰিব আৰু অনুদানে স্কুলীয়া শিক্ষা সমাপ্ত কৰিবলৈ শিশুসকললৈ সাৰ্বজনীন প্ৰৱেশৰ পথ প্ৰশস্ত কৰিব। শিক্ষক প্ৰশিক্ষণৰ একত্ৰীকৰণে প্ৰভাৱশালী কেন্দ্ৰাভিমুখীতা সুগম কৰে আৰু সংগঠিত প্ৰশিক্ষণ সূচী, শিক্ষাশৈলীৰ নৱীকৰণ, পৰামৰ্শদান তথা পৰিচালন আদিৰ দৰে মধ্যৱৰ্তনৰ মাজেৰে বিভিন্ন সহযোগী অনুষ্ঠানসমূহৰ মাজত সংযোগ স্থাপন কৰে। এই একক যোজনাটোৱে সকলো প্ৰকাৰৰ সেৱাৰত প্ৰশিক্ষণ আয়োজন আৰু পৰিচালনা কৰি ইয়াক গতিশীল আৰু প্ৰয়োজন সাপেক্ষ কৰি তুলিবলৈ SCERT ক কেন্দ্ৰীয় সংস্থা হিচাপে সক্ষম কৰি তুলিব। আকৌ এই যোজনাটোৱে প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সহায় গ্ৰহণ কৰিব আৰু সকলো ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলতে আৰু সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীতে মান সম্পন্ন শিক্ষা লাভ কৰাতো সম্ভৱ কৰিব।

চৰ অঞ্চলত যোজনাটোৰ ৰূপায়ণ—

এই যোজনাটো ৰাজ্যিক আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলৰ স্তৰত এখন একক ৰাজ্যিক ৰূপায়ণ সমিতি (SIS) ৰ সহায়ত বিভাগৰ দ্বাৰা কেন্দ্ৰীয় ভাৱে সমৰ্থিত যোজনা হিচাপে ৰূপায়ণ কৰা হয়। ৰাষ্ট্ৰীয় স্তৰত এটা ‘পৰিচালনা পৰিষদ’ (Governing Council) আছে যাক মানৱ সম্পদ উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ে পৰিচালনা কৰে আৰু এখন ‘প্ৰকল্প অনুমোদন সমিতি’ (Project Approval Board (PAB)) যাক সচিব, স্কুলীয়া শিক্ষা আৰু সাক্ষৰতা বিভাগে পৰিচালনা কৰে। ‘শাসক পৰিষদ’ ৰ বিত্তীয় আৰু কাৰ্য্যক্ৰমনিকা সংক্ৰান্তীয় অনুমাপকসমূহ পুণঃ সংশোধন কৰাৰ আৰু যোজনাটোৰ কাঠামোৰ ভিতৰত নিৰ্দেশাৱলীসমূহ ৰূপায়ণ কৰাৰ অনুমোদন আছে। এই বিভাগটোক ভাৰত শৈক্ষিক পৰামৰ্শদাতা লিঃ (Educational Consultants of India Limited (Ed.CIL)) ৰ ভিতৰত সৰ্বশিক্ষা অভিযান, ৰাষ্ট্ৰীয় মাধ্যমিক শিক্ষা অভিযান, শিক্ষক প্ৰশিক্ষণ আদিৰ দৰে পূৰ্বৰে পৰা চলি থকা অভিযানসমূহৰ কাৰিকৰীভাৱে সক্ষম সহায়কাৰী দলসমূহক একেলগ কৰি প্ৰৱেশ, যথার্থতা আৰু মান সম্পন্ন শিক্ষা সম্বন্ধিত ব্যৱহাৰিক ক্ষেত্ৰত সহায় প্ৰদান কৰিবলৈ এটা কাৰিকৰীভাৱে সক্ষম সহায়কাৰী দলে (Technical Support Group (TSG)) সহযোগ কৰে। গোটেই স্কুলীয়া শিক্ষা খণ্ডটোক এটা একক যোজনাৰ ভিতৰলৈ আনিবলৈ ৰাজ্যসমূহৰ পৰা আশা কৰা হৈছে। এই যোজনাত উত্তৰ-পূবৰ ৮ খন ৰাজ্য- অসম, অৰুণাচল প্ৰদেশ, মিজোৰাম, নাগালেণ্ড, ত্ৰিপুৰা, মেঘালয় আৰু ছিকিমৰ লগতে আন তিনিখন হিমালয় পাদদেশীয় ৰাজ্য জম্মু-কাশ্মীৰ, উত্তৰাখণ্ড আৰু হিমাচল প্ৰদেশৰ কাৰণে কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত অনুদান প্ৰদান কৰাৰ অনুপাতৰ বৰ্তমান হাৰ ৯০-১০ আৰু অন্যান্য ৰাজ্য তথা কেন্দ্ৰীয় শাসিত ৰাজ্য আৰু বিধানমণ্ডলৰ কাৰণে এই হাৰ ৬০-৪০ শতাংশ ৰখা হৈছে। বিধানমণ্ডল নোহোৱা কেন্দ্ৰীয় শাসিত প্ৰদেশসমূহলৈ ১০০ শতাংশই কেন্দ্ৰীয়ভাৱে প্ৰদান কৰা হ’ব। এইটো ২০১৫ চনত প্ৰাপ্ত কেন্দ্ৰীয়ভাৱে সমৰ্থিত যোজনাসমূহৰ সাপেক্ষে মুখ্যমন্ত্ৰীসকলৰ সিদ্ধান্ত অনুসৰি কৰা।

এই যোজনাৰ উপাদানসমূহ—

প্ৰাক-প্ৰাথমিক শিক্ষা

বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ গৱেষণাই আঙুলিয়াই দিয়াৰ দৰে সমগ্ৰ শিক্ষা ৰূপায়ণৰ কাঠামোটোৱে প্ৰাক-প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু গুৰুত্ব স্বীকাৰ কৰিছে। গুণসম্পন্ন প্ৰাথমিক শিক্ষাই কেৱল মাত্ৰ বিদ্যালয়ত শিশুসকলৰ বিকাশ আৰু সফলতাই বৃদ্ধি নকৰে, ই ভৱিষ্যত সমৃদ্ধি, শিক্ষণ আৰু বিকাশৰ ভেটি গঢ়ে আৰু যোগাত্মক সঁহাৰি আৰু শিকাৰ আগ্ৰহ গঢ়ি তোলে। সেয়েহে, ই শিশুসকলৰ কাৰণে গুণগত শিক্ষাৰ অভিজ্ঞতা দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত অত্যাৱশ্যক হৈ পৰে। সমগ্ৰ শিক্ষাৰ ভিতৰত, প্ৰাক-প্ৰাথমিক অনুষ্ঠান পূৰ্বৰ ‘পঢ়ে ভাৰত বাঢ়ে ভাৰত’ অনুষ্ঠানৰ এটা সূক্ষ্ম অনুষ্ঠান হিচাপে চিহ্নিত হৈছে যিয়ে প্ৰাক-স্তৰৰ বিদ্যালয়ত প্ৰাৰম্ভিক ভাষা, সাক্ষৰতা আৰু প্ৰাৰম্ভিক সংখ্যাৰ ভেটিমূলক শিক্ষণৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে, সেই কাৰণে প্ৰাক-বিদ্যালয় স্তৰৰ পৰা প্ৰাৰম্ভিক স্তৰলৈ (১ম শ্ৰেণীৰ পৰা ৩য় শ্ৰেণীলৈ) নিৰৱচ্ছিন্নতা মান্য কৰা হৈছে।

স্কুলীয়া শিক্ষাৰ সকলো দিশৰ উন্নতিৰ কাৰণে কিয় প্ৰাক-প্ৰাথমিক শিক্ষা অধিক প্ৰয়োজনীয় হৈ পৰিছে? আপোনাৰ ৰাজ্য/কেন্দ্ৰ শাসিত অঞ্চলত প্ৰাক-প্ৰাথমিক শিক্ষা ৰূপায়ণৰ ক্ষেত্ৰত কি কি প্ৰত্যাহ্বান আছে?

বিদ্যালয়ত প্ৰাক-প্ৰাথমিক শিক্ষা দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত ৰাজ্য চৰকাৰৰ প্ৰচেষ্টাক *সমগ্ৰ শিক্ষা* ব্যৱস্থাই সমৰ্থন কৰিব। ইয়াৰ কাৰণে, যতেই সম্ভৱ হয় অঙ্গনবাদীসমূহৰ সহ-অৱস্থানৰ কাৰণে আৰু মহিলা আৰু শিশু কল্যাণ বিভাগ/মন্ত্ৰালয়ৰ লগত সন্মিলিতভাৱে পাঠ্যক্ৰম উন্নিত কৰাৰ কাৰণে সমৰ্থন আগবঢ়োৱা হ'ব। প্ৰাক-বিদ্যালয়ৰ সময়কাল দুবছৰ হ'ব যিটো ৪ বছৰৰ পৰা ৬ বছৰ বয়সৰ শিশুসকলৰ কাৰণে হ'ব। UDISE ২০১৫-১৬ ৰ মতে ভাৰতবৰ্ষত মুঠ ৪১.৩ শতাংশ চৰকাৰী বিদ্যালয় আছে, য'ত অঙ্গনবাদী কেন্দ্ৰও একেলগে আছে। একেলগে থকা অঙ্গনবাদী কেন্দ্ৰসমূহত ৩ বছৰৰ পৰা ৬ বছৰৰ শিশুসকলৰ কাৰণে নামভৰ্ত্তি কৰোৱাৰ সুবিধা ৰখা হ'ব, ৪ বছৰৰ পৰা ৬ বছৰৰ ভিতৰৰ শিশুসকল প্ৰাক-বিদ্যালয় শিশু বুলি বিবেচিত হ'ব। UDISE ২০১৬-১৭ ৰ অনুসৰি প্ৰাথমিক খণ্ড থকা ১২.৩৬ লাখ বিদ্যালয়ৰ ভিতৰত ২.৯৪ লাখ বিদ্যালয়ৰ প্ৰাক-প্ৰাথমিক খণ্ড আছে, আৰু এয়া ২৪ শতাংশ বুলি গণনাত কৰি পোৱা গৈছে। প্ৰাক-প্ৰাথমিক খণ্ড (দুয়োটা খণ্ডতে)ত ১.৩৬ কোটি শিশুৰ নামভৰ্ত্তী কৰোৱা হয় যাৰ ভিতৰত কেৱল .৩৬ কোটি শিশুহে চৰকাৰী বিদ্যালয়ৰ। ৰাজ্য চৰকাৰে আনুষ্ঠানিক প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ত প্ৰাথমিক শিক্ষা প্ৰদান কৰিবলৈ য'তেই ইচ্ছা কৰিব, এই যোজনাটোৱে তাত সমৰ্থন জনাব।

এই যোজনাটোৱে স্বচ্ছতাৰ বিভিন্ন সা-সুবিধা, সঠিক পাঠ্যপুথিৰ উন্নিতকৰণ, শিক্ষণৰ কাৰ্য্যকলাপ, শিক্ষণশৈলীৰ অভ্যাস আৰু মূল্যায়ন; শিক্ষকসকলৰ বৃত্তিমূলক বিকাশৰ লগতে সংজ্ঞাসমূহৰ বিকাশ আৰু অংশগ্ৰহণৰ, সুৰক্ষিত আৰু নিৰাপদ বুনীয়াদী ব্যৱস্থাৰ বাবে বিভিন্ন নিৰ্দেশনা দিছে। পাঠ্যপুথিৰ উন্নিতকৰণ, অঙ্গনবাদী কৰ্মীসকলৰ সক্ষমতাৰ বৃদ্ধি, বিদ্যালয়ৰ শিক্ষকসকল আৰু প্ৰধান শিক্ষকৰ দ্বাৰা পৰামৰ্শদান আৰু সমৰ্থন, শিক্ষণ সামগ্ৰীৰ পৰিৱৰ্ত্তনৰ কাৰণে 'মহিলা আৰু শিশু কল্যাণ মন্ত্ৰালয়'ৰ সৈতে সন্মিলিতভাৱে আৰু সহযোগিতা নিশ্চিত কৰাৰ ওপৰত জোৰ দিয়ে। প্ৰাক-প্ৰাথমিক বিদ্যালয়সমূহৰ উন্নিত কৰাৰ কাৰণে ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত চৰকাৰক প্ৰত্যেক বিদ্যালয়ৰ কাৰণে ৩ লাখলৈকে টকা যোগান ধৰা হয়।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত অধ্যয়নৰ অভ্যাস গঢ়ি তোলা :

সমগ্ৰ শিক্ষাৰ অধীনত পুথিভঁড়ালৰ অনুদান (পঢ়ে ভাৰত বাঢ়ে ভাৰত)

নতুনলৈ মুকলি কৰা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ দ্বাৰা সমৰ্থিত সমগ্ৰ শিক্ষা যোজনা ২০১৮-১৯ ৰ অন্তৰ্গত 'পঢ়ে ভাৰত বাঢ়ে ভাৰত'ৰ অন্তৰ্গত বিভিন্ন কাৰ্য্য সম্পাদন কৰাত সহায়ৰ বাবে তথা সকলো বয়সৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত যাতে অধ্যয়নৰ অভ্যাস গঢ়ি উঠে, তাৰ বাবে চৰকাৰী বিদ্যালয়সমূহৰ পুথিভঁড়ালৰ কাৰণে অনুদান প্ৰদানেৰে বিভিন্ন কিতাপৰ সুবিধাৰ সৈতে বিদ্যালয়ৰ পুথিভঁড়ালৰ শক্তি বৃদ্ধি কৰিবলৈ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা হৈছে। ৰাষ্ট্ৰীয় সফলতা জৰিপ ২০১৭ ৰ ফলাফলে এইটো প্ৰকাশ কৰিছে যে কিতাপৰ অধ্যয়নে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সফলতা বৃদ্ধি কৰে। প্ৰথম বাৰৰ কাৰণে প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰা উচ্চতৰ মাধ্যমিক স্তৰলৈ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি বাৰ্ষিক পুথিভঁড়ালৰ অনুদান বেলেগকৈ দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰা উচ্চতৰ মাধ্যমিক স্তৰলৈ পুথিভঁড়ালৰ বাবে অনুদান ৫,০০০ টকাৰ পৰা ২০,০০০ টকালৈ তলত উল্লেখ কৰা অনুসৰি দিয়াৰ ব্যৱস্থা ৰখা হৈছে -

১. প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ কাৰণে ৫,০০০ আৰু উচ্চ প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ কাৰণে ১০,০০০ টকালৈ
২. ১৩,০০০ টকালৈকে সংলগ্ন প্ৰাথমিক বিদ্যালয় (প্ৰথম শ্ৰেণীৰ পৰা অষ্টম শ্ৰেণীলৈ থকা বিদ্যালয়)সমূহৰ কাৰণে
৩. ১০,০০০ টকালৈকে মাধ্যমিক বিদ্যালয় (নৱম শ্ৰেণীৰ পৰা দশম শ্ৰেণীলৈ থকা বিদ্যালয়)সমূহৰ কাৰণে

৪. ষষ্ঠশ্রেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ থকা বিদ্যালয়ৰ কাৰণে ১০,০০০ টকা
  ৫. সংলগ্ন মাধ্যমিক বিদ্যালয় (প্ৰথম শ্ৰেণীৰ পৰা দশম শ্ৰেণীলৈ থকা বিদ্যালয়)সমূহৰ কাৰণে ১৫,০০০ টকালৈ
  ৬. সংলগ্ন মাধ্যমিক বিদ্যালয় (নৱম শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ থকা বিদ্যালয়)সমূহৰ কাৰণে ১৫,০০০ টকালৈ
  ৭. উচ্চ মাধ্যমিক বিদ্যালয় (একাদশ শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ থকা বিদ্যালয়)সমূহৰ কাৰণে ১০,০০০ টকালৈ
  ৮. সংলগ্ন উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয় (প্ৰথম শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ থকা বিদ্যালয়)সমূহৰ কাৰণে ২০,০০০ টকালৈ
- এই অনুদানসমূহ বাৰ্ষিক হিচাপত প্ৰদান কৰা হ'ব।

‘পঢ়ে ভাৰত বাঢ়ে ভাৰত’ (PBBB) ৰ আলোকত অধ্যয়নৰ প্ৰক্ৰিয়াটো আগবঢ়াবলৈ পুথিভঁড়ালৰ সাধনসমূহ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰা উচ্চতম মাধ্যমিক স্তৰলৈ অধ্যয়নৰ প্ৰক্ৰিয়াটো অব্যাহত ৰাখিবলৈ অবিৰত অভ্যাস, বিকাশ আৰু পৰিমাৰ্জনৰ প্ৰয়োজন, যাৰ কাৰণে পুথিভঁড়ালসমূহ সময়ে সময়ে অতিৰিক্ত কিতাপ, দৈনিক সংবাদ পত্ৰ, আলোচনী আৰু অন্যান্য অধ্যয়ন সামগ্ৰীৰে সময়োপযোগী কৰি ৰখা হ'ব।

কাৰ্য্য

প্ৰত্যেক ব্যক্তিকে প্ৰস্তুত কৰিবলৈ কওঁক

তেখেতসকলে যোৱা ৫ বছৰত পঢ়া কিতাপৰ এখন তালিকা

শিশুসকলে পঢ়ি ভাল পাব বুলি তেখেতসকলে অনুধাৱন কৰা কিতাপৰ এখন তালিকা

এই তালিকা কেইখন বেৰত আঁৰি থওঁক আৰু তেখেতসকলক বিদ্যালয়ৰ পুথিভঁড়ালৰ কাৰণে শিশুসকলৰ উপযোগী কিতাপৰ শিৰোনাম সংগ্ৰহ কৰিবলৈ কওঁক।

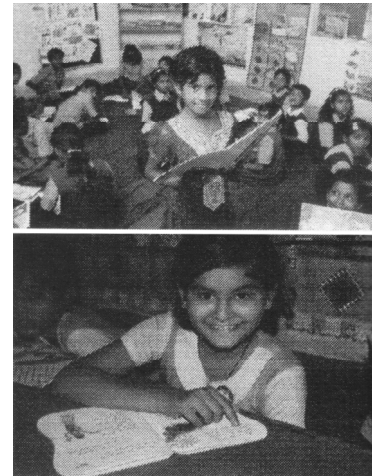
সমগ্ৰ শিক্ষাৰ অধীনত খেল-ধেমালিৰ অনুদান (খেলে ভাৰত ফুলে ভাৰত)

খেল-ধেমালিয়ে বিদ্যালয়ত শিশুসকলক আৰু শৈক্ষিক প্ৰক্ৰিয়া দুয়োটাকে অপৰিসীম লাভ প্ৰদান কৰে। খেল-ধেমালিয়ে শাৰীৰিক, ভাৱনাত্মক, সামাজিক, জ্ঞান আদিৰ দৰে দৃষ্টিকোণসমূহ বিকাশ কৰাত সহায় কৰে। খেল-ধেমালিয়ে

সামাজিক কাৰ্য্যশীলতা, সামাজিক চৰিত্ৰ, জীৱনশৈলী, স্বাভীমান, বিদ্যালয় সম্বন্ধীয় মনোভাৱ নিপুণ কৰাত অত্যন্ত সহায় কৰে।

খেল-ধেমালিৰ অসংখ্য লাভ আছে। খেল-ধেমালিৰ ভিতৰত শাৰীৰিক কাৰ্য্য আৰু ব্যায়ামে শৰীৰ আৰু মনৰ একীকৃত বিকাশত সহায় কৰে, শৰীৰৰ কাৰণে বায়বীয় (aerobic) আৰু অবায়বীয় (anaerobic) ব্যায়ামৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে বোধগম্যতাৰ বিকাশ কৰে আৰু আত্মবিশ্বাস বৃদ্ধি কৰে।

ই বিভিন্ন সামাজিক ভূমিকা পালন কৰিবলৈ, সামাজিক কৌশল (সহনশীলতা আৰু অন্য মানুহৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাশীল হোৱা আদিৰ দৰে) আয়ত্ব কৰিবলৈ তথা দলীয় সামূহিক উদ্দেশ্য (সহযোগিতা আৰু একতাৰ দৰে) ৰ লগত খাপ খাবলৈ আৰু অন্যান্য মানুহৰ লগত পৰিচয় হোৱাত আৰু যোগাযোগ স্থাপন কৰিবলৈ সুযোগ প্ৰদান কৰে। ইয়ে মানুহক মানসিকভাৱে আৰু আবেগিকভাৱে শক্তিশালী হোৱাত সহায় কৰে।

শিশুসকলৰ সমগ্ৰ বিকাশ হোৱাৰ উদ্দেশ্যৰে প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে সমগ্ৰ শিক্ষাৰ অধীনত শিশুসকলক খেল-ধেমালি আদি অনুষ্ঠানত অংশগ্ৰহণ কৰাৰ সুযোগ প্ৰদান কৰিবৰ বাবে অনুদানৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। প্ৰত্যেক চৰকাৰী বিদ্যালয়ে ইনড'ৰ আৰু আউটহ' খেল-ধেমালিৰ ব্যয় আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ সা-সৰঞ্জাম কিনাৰ বাবে প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ে ৫০০০ টকা, উচ্চ প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ে ১০,০০০ টকা, আৰু উচ্চ মাধ্যমিক আৰু উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ে ২৫,০০০ টকালৈকে লাভ কৰিব।

সংলগ্ন বিদ্যালয় অনুদান

এই যোজনাটোৱে সকলো চৰকাৰী বিদ্যালয়কে ব্যৱহাৰ অযোগ্য আছবাব পত্ৰৰ সাল-সলনি, উপভোগ্য খেল-ধেমালিৰ সামগ্ৰী, সা-সঁজুলি, গৱেষণাগাৰ, বিজুলী শুষ্ক, ইণ্টাৰনেট, পানী, শৈক্ষিক সামগ্ৰী ইত্যাদিৰ কাৰণে বাৰ্ষিক পুণঃউপলব্ধ অনুদান যোগান ধৰে। বাৰ্ষিক সংলগ্ন বিদ্যালয় অনুদানৰ পৰিমাণ ২৫,০০০ ৰ পৰা ১,০০,০০০ লৈ তলত দিয়া ধৰণে বিদ্যালয়ৰ মুঠ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সংখ্যাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে-

বিদ্যালয়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সংখ্যা	বিদ্যালয় অনুদান
≤১০০	২৫,০০০ (স্বচ্ছ ভাৰত যোজনাৰ কাৰণে কমেও ২,৫০০ টকা ইয়াৰ লগত সংলগ্ন হৈ আছে)
>১০০ ৰ পৰা ২৫০ লৈ	৫০,০০০ (স্বচ্ছ ভাৰত যোজনাৰ কাৰণে কমেও ৫,০০০ টকা ইয়াৰ লগত সংলগ্ন হৈ আছে)
>২৫০ ৰ পৰা ১০০০ লৈ	৭৫,০০০ (স্বচ্ছ ভাৰত যোজনাৰ কাৰণে কমেও ৭,৫০০ টকা ইয়াৰ লগত সংলগ্ন হৈ আছে)
>১০০০ ৰ ওপৰৰ	১,০০,০০০ (স্বচ্ছ ভাৰত যোজনাৰ কাৰণে কমেও ১০,০০০ টকা ইয়াৰ লগত সংলগ্ন হৈ আছে)

অন্তৰ্ভুক্তিমূলক শিক্ষাৰ উন্নতি

বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন শিশুসকল (CWSN) ৰ কাৰণে অন্তৰ্ভুক্তিমূলক শিক্ষা পূৰ্বকালীন SSA-RTE আৰু RMSA যোজনাৰ প্ৰমুখ পদক্ষেপসমূহৰ ভিতৰত হৈছে এটা অন্যতম। বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন শিশুসকলকে ধৰি, সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে সমগ্ৰ শিক্ষাই ২০১৮-১৯ বৰ্ষৰ পৰা শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ উন্নতিৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছে। সেয়েহে, এই পদক্ষেপ সমগ্ৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান। এই উপাদানসমূহে শিক্ষাৰ্থীমুখী বিভিন্ন কাৰ্য্য সমৰ্থন প্ৰদান কৰে যাৰ লগত বিশেষভাৱে বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন শিশুৰ চিনাক্তকৰণ আৰু মূল্যায়ন, সাহায্যৰ ব্যৱস্থা, সা-সৰঞ্জাম, ঠিক কৰাৰ কাৰণে অস্ত্ৰোপচাৰ, ব্ৰেইলী (Braille) কিতাপ, বৃহৎ ছপা কিতাপ আৰু ইউনিফৰ্ম, ভেষজ চিকিৎসা আৰু শিক্ষণ সামগ্ৰীৰ বিকাশ (TLM), মূল্যায়ন যন্ত্ৰ আৰু সঁজুলি, প্ৰকৃতি সম্পৰ্কে যোগাত্মক ধাৰণা আৰু সজাগতা সৃষ্টি কৰিবলৈ

পৰিৱেশ নিৰ্মাণ আৰু দিশ নিৰ্দেশ (orientation) অনুষ্ঠান, বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰয়োজন, নিৰ্দেশমূলক সা-সামগ্ৰীৰ ত্ৰণ্য/বিকাশ, বিশেষ শিক্ষকসকলৰ সেৱাৰত প্ৰশিক্ষণ, পাঠ্যপুথি অভিযোজনত সাধাৰণ শিক্ষক, বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন শিশু আৰু ছাত্ৰীৰ কাৰণে মজুৰি ইত্যাদি জড়িত হৈ আছে। এই উপাদানসমূহেও বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন (৬ বছৰৰ পৰা ১৪ বছৰ বয়সৰ ভিতৰৰ শিশুসকল) আৰু শিশুসকলৰ কাৰণে বিনামূলীয়া আৰু বাধ্যতামূলক শিক্ষা (RTE) অধিনিয়ম, ২০০৯ ৰূপায়ণৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে।

বৰ্তমান, সমগ্ৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাই বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন শিশুসকল (CWSN) ৰ সৈতে প্ৰথম শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ একেলগে সামৰি লোৱাৰ লক্ষ্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছে। প্ৰত্যক্ষ লাভ হস্তান্তৰ (DBT) ৰ যোগেদি প্ৰথম শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ বিশেষভাৱে প্ৰয়োজন সম্পন্ন ছাত্ৰীসকলক ২০০ টকাকৈ মজুৰি প্ৰত্যেক মাহতে যোগান ধৰা হ'ব। পূৰ্বতে এই সুবিধা কেৱল নৱম শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈহে আছিল। বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন শিশুসকল (CWSN) ৰ কাৰণে এই আৱন্তন বাৰ্ষিক ৩০০০ টকাৰ পৰা ৩৫০০ টকালৈ বৃদ্ধি কৰা হৈছে। অতিৰিক্তভাৱে, বিদ্যালয়ৰ ভিতৰত যথাযথভাৱে বিশেষভাৱে প্ৰয়োজন সম্পন্ন শিশুসকল (CWSN)ক সম্বোধন কৰিবলৈ পৃথক সমল সমৰ্থন (বিশিষ্ট শিক্ষক সমল ব্যক্তিৰ মজুৰিৰ বাবদ আৰ্থিক সাহায্য) ৰো ব্যৱস্থা পৰ্যাপ্ত পৰিমাণে ৰখা হৈছে।

কস্তুৰবা গান্ধী বালিকা বিদ্যালয় (Kasturba Gandhi Balika Vidyalaya (KGBV))

সমগ্ৰ শিক্ষাৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য হ'ল স্কুলীয়া শিক্ষাৰ সকলো স্তৰতে থকা লিংগ আৰু সামাজিক শ্ৰেণীৰ মাজত থকা বৈষম্যসমূহ নাইকিয়া কৰা। ইয়াৰ লগতে শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত ছোৱালীৰ অংশগ্ৰহণ বৃদ্ধি কৰিবৰ বাবে কস্তুৰবাগান্ধী বালিকা বিদ্যালয়ত (KGBVs) থকা উচ্চ প্ৰাথমিক বিদ্যালয় আৰু মাধ্যমিক স্তৰত থকা ছাত্ৰীনিবাসসমূহ আবাসিক তথা স্কুলীয়া সা-সুবিধাসমূহ প্ৰদান কৰিবলৈ এই যোজনাৰ অধীনত দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে।

এই যোজনাই পিছপৰা শ্ৰেণীৰ বালিকাসকলক বিশেষকৈ ১০-১৮ বছৰ বয়সৰ যিয়ে ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীৰ ভিতৰত পঢ়াৰ আকাংক্ষা ৰাখে তেওঁলোকৰ নামভৰ্তি আৰু গুণগত শিক্ষা; য'ত এই সম্ভৱ অনুসূচীত জনজাতি, অনুসূচীত জাতি, অন্যান্য পিছপৰা শ্ৰেণী, সংখ্যালঘু সম্প্ৰদায় আৰু দৰিদ্ৰ সীমাৰেখাৰ তলত বসবাস কৰা পৰিয়াল প্ৰতিনিধিত্ব কৰা বালিকাসকলৰ প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰা মাধ্যমিক স্তৰলৈ আৰু দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ মসৃণ উত্তৰণ হোৱাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰিছে।

সমগ্ৰ শিক্ষা আঁচনিৰ অধীনত পুৰণি কস্তুৰা গান্ধী বালিকা বিদ্যালয়সমূহ প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰা মাধ্যমিক স্তৰলৈ উন্নীত কৰাৰ সুবিধা আছে। ইয়াৰ দ্বাৰা শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত পিছপৰি থকা যিকোনো এটা অঞ্চল যিটো কোনো আঁচনিৰে ঢুকি পোৱা নাই

তাত যষ্ঠ শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ বালিকাসকলৰ কাৰণে বিদ্যালয়ৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা হৈছে।

অনুসূচিত জনজাতি, অনুসূচিত জাতি, অন্যান্য পিছপৰা সম্প্ৰদায়, সংখ্যালঘু সম্প্ৰদায় আৰু দৰিদ্ৰ সীমাৰেখাৰ তলত বাস কৰা পৰিয়াল প্ৰতিনিধিত্ব কৰা ১০ বছৰৰ পৰা ১৮ বছৰ বয়সৰ বালিকা যিয়ে যষ্ঠ শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীত পঢ়াৰ আকাংক্ষা ৰাখে তেনে বালিকাসকলেই এই যোজনাৰ লক্ষ্য। অতিৰিক্তভাৱে গৃহ নিৰ্মানৰ বাবে এককালীন মঞ্জুৰী, সমগ্ৰ শিক্ষাই বনুৱাৰ হাজিৰাকে ধৰি নিম্নলিখিত ধৰণে পুণঃউপলব্ধ মঞ্জুৰী প্ৰদান কৰে—

১. কস্তুৰবা গান্ধী বালিকা বিদ্যালয়ৰ যষ্ঠ শ্ৰেণীৰ পৰা অষ্টম শ্ৰেণীলৈ প্ৰতি বছৰে ৬০ লাখলৈকে টকা
২. কস্তুৰবা গান্ধী বালিকা বিদ্যালয়ৰ যষ্ঠ শ্ৰেণীৰ পৰা দশম শ্ৰেণীলৈ প্ৰতি বছৰে ৮০ লাখলৈকে টকা
৩. কস্তুৰবা গান্ধী বালিকা বিদ্যালয়ৰ যষ্ঠ শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ প্ৰতি বছৰে ১ লাখলৈকে টকা
৪. কেৱল ছাত্ৰী নিবাসৰ বাবে প্ৰথম শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ প্ৰতি বছৰে ২৫ লাখ টকা

বৰ্তমান, ২০১৮-১৯ চনলৈকে অনুমোদিত হোৱা ৫৯৭০ খন কস্তুৰবা গান্ধী বালিকা বিদ্যালয়ৰ ৪৮৪১ খন কাৰ্যকাৰী হৈছে আৰু ৫.৯১ লাখ বালিকাৰ নাম ইয়াত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। ২০১৮-১৯ ৰ ভিতৰত ৩৫ খন নতুন কস্তুৰবা গান্ধী বালিকা বিদ্যালয়ৰ অনুমোদন দিয়া হৈছে আৰু ১২৩২ খন কস্তুৰবা গান্ধী বালিকা বিদ্যালয় অষ্টম শ্ৰেণীৰ পৰা দশম/দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ উন্নিত কৰা হৈছে।

আত্মৰক্ষাৰ বাবে প্ৰশিক্ষণ (ৰক্ষা)

আমাৰ দেশৰ লিংগ ভিত্তিক হিংসাই কিশোৰীসকলৰ বৃদ্ধি, বিকাশ, শিক্ষা আৰু স্বাস্থ্যৰ ওপৰত গভীৰ প্ৰভাৱ পেলাইছে। ৰাষ্ট্ৰীয় অপৰাধ পঞ্জীয়ন বিভাগ (NCRB) ৰ দ্বাৰা ভাৰতবৰ্ষত অপৰাধ সংক্ৰান্তীয় প্ৰতিবেদনৰ মতে যোৱা কেইটামান বছৰত লিংগভিত্তিক অপৰাধৰ সংখ্যা বৃদ্ধি পাইছে। দুৰ্ভাগ্যক্ৰমে পঞ্জীয়ন নোহোৱাকৈ বৈ যোৱা বহুতো ঘটনা পাবলৈ নাই।

ইয়াৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি দেশত দিনে দিনে বাঢ়ি যোৱা কিশোৰীৰ নিৰ্যাতনৰ পৰা সুৰক্ষা পাবলৈ বিদ্যালয়সমূহত আত্মসুৰক্ষাৰ বাবে প্ৰশিক্ষণ দিয়াটো অতি প্ৰয়োজনীয়। আত্ম সুৰক্ষাৰ বাবে দিয়া প্ৰশিক্ষণে কিশোৰীক চৌপাশৰ পৰিস্থিতিৰ বিষয়ে সজাগ কৰে আৰু যিকোনো পৰিৱেশতে নিজক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰিব পাৰে। আত্ম সুৰক্ষাৰ প্ৰশিক্ষণৰ দ্বাৰা বালিকাসকলৰ মানসিক স্থিতি, বোধশক্তি বৃদ্ধি পায় আৰু শাৰীৰিক ভাৱে শক্তিশালী হৈ উঠে আৰু নিজকে ৰক্ষা কৰিবলৈ সক্ষম হৈ উঠে। এই প্ৰশিক্ষণে তেওঁলোকৰ মনোবল ধীৰে ধীৰে বৃদ্ধি কৰে আৰু বিশেষকৈ উচ্চ আৰু উচ্চতৰ মাধ্যমিক স্তৰলৈ বালিকাসকলৰ শিক্ষা প্ৰসাৰ কৰে আৰু বিদ্যালয় এৰা ছোৱালিৰ সংখ্যা হ্ৰাস কৰে।

আত্ম সুৰক্ষা প্ৰশিক্ষণৰ দ্বাৰা বালিকাসকলে মনোবল বৃদ্ধি কৰাৰ কৌশল আয়ত্ত কৰে। ভয়ানক পৰিস্থিতিৰ মোকাবিলা কৰিবলৈ সমৰ কলাৰ প্ৰয়োজন নাই, ইয়াৰ পৰিৱৰ্তে আন কিছুমান কৌশলৰ দ্বাৰা যেনে জোঙা বস্তু, আঘাত কৰিব পৰা চোকা অস্ত্ৰ নাইবা এটা গোৰ নতুবা এটা ঘোচেই যথেষ্ট হয়। বালিকাসকলক প্ৰত্যেক দিনাই দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহৃত

সামগ্ৰী যেনে- ছাবিৰ ৰিং, দোপাট্টা, মাফলাৰ, বেগ, কলম/পেন্সিল, বহী ইত্যাদি যাতে তেওঁলোকৰ সহায়ক হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে সেই সম্পৰ্কে প্ৰশিক্ষণ প্ৰদান কৰা হয়।

সমগ্ৰ শিক্ষাৰ অধীনত আত্মৰক্ষাৰ বাবে প্ৰত্যেকখন বিদ্যালয়তে তিনিমহীয়া প্ৰশিক্ষণৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে আৰু বালিকাসকলৰ নাম ভৰ্তিৰ বাবে প্ৰত্যেক মাহতে ৩০০০ টকাকৈ দিয়া হয়। প্ৰশিক্ষণ ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীৰ বালিকাসকলক প্ৰদান কৰা হয়। কস্তুৰবা গান্ধী বালিকা বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰীসকলকো এই প্ৰশিক্ষণ প্ৰদান কৰা হয়। বিভিন্ন ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলসমূহে আত্ম ৰক্ষাৰ প্ৰশিক্ষণৰ বিত্তীয় অনুদানৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰৰ মহিলা আৰু শিশু বিকাশ বিভাগৰ অন্তৰ্গত নিৰ্ভাৰা আঁচনিৰ অধীনত পুলিচ বিভাগ, গৃহৰক্ষী বিভাগ, ৰাষ্ট্ৰীয় কেডেট বাহিনী আৰু অন্যান্য ৰাজ্যিক আঁচনিৰ সহায় ল'ব পাৰে।

বিদ্যালয়ৰ সুৰক্ষা

সকলো ছাত্ৰী-ছাত্ৰীৰে সুৰক্ষিত, সংৰক্ষিত আৰু সহায়ক পৰিৱেশত বৃদ্ধি আৰু বিকশিত হোৱাৰ আৰু সন্মানৰে জীয়াই থকাৰ অধিকাৰ আছে। বিদ্যালয়ৰ সুৰক্ষা আৰু নিৰাপত্তা কেৱল আন্তঃগাঁথনি আৰু শাৰীৰিক দিশতেই নহয় ইয়াক বহল পৰিপ্ৰেক্ষিতৰ পৰা চোৱা হ'ব। শাৰীৰিক নিৰ্যাতন, যৌন নিৰ্যাতন, আবেগিক আতিশয্য ইত্যাদি বঢ়াৰ লগে লগে বিদ্যালয়ৰ সুৰক্ষা আৰু অধিক জটিল হৈ পৰিছে। কেইদিনমান পূৰ্বে, বিদ্যালয়ত হত্যা, অত্যাচাৰ, ধৰ্ষণ আদিকে ধৰি বিভিন্ন হিংসামূলক আৰু বেদনাদায়ক ঘটনা সংঘটিত হৈছে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ কাৰণে বিভিন্ন ধৰণৰ যৌনগন্ধীমূলক, অত্যাচাৰ, অপৰাধ আৰু অন্যান্য ভিডিঅ' ইণ্টাৰনেট যোগে চোৱাতো অতি সহজলভ্য হৈ পৰিছে। মদ, ড্ৰাগচ, চিগাৰেট ইত্যাদি অতি সহজে য'তে ত'তে পোৱা হৈছে। একে সময়তে ল'ৰা-ছোৱালীসকলে পৰীক্ষা, অভিভাৱক, শিক্ষক, সন্মানীয় ব্যক্তি তথা সহপাঠীসকলৰ পৰা অত্যধিক চাপ অনুভৱ কৰে আৰু ইয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক নৈৰাশ্য, হতাশাত ভোগাই আৰু খঙাল কৰি তোলে আৰু কিছুক্ষেত্ৰত আত্মহত্যাৰ পথ বাচি লবলৈকো প্ৰেৰণা দিয়ে। গতিকে এইক্ষেত্ৰত বিদ্যালয়ৰ পৰিচালনা সমিতি, প্ৰধান শিক্ষক, শিক্ষক আৰু অন্যান্য কৰ্মীসকলৰ ভাবধাৰা সাধাৰণতকৈ বেলেগ হ'ব লাগিব। এইটোৱে বিদ্যালয়ৰ সুৰক্ষা আৰু নিৰাপত্তাক লৈ চিন্তাকৰিবলগীয়া একমাত্ৰ কাৰণ। গতিকে বিদ্যালয়ৰ সকলো অংশীদাৰসকল যেনে- পৰিচালনা সমিতি, শিক্ষক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, অভিভাৱক, পৰামৰ্শদাতা আদিৰ পৰামৰ্শৰ ভিত্তিত বিদ্যালয়ৰ সুৰক্ষা আৰু নিৰাপত্তাৰ বাবে এখন ব্যাপক নিৰ্দেশাৱলী প্ৰস্তুত কৰি থকা হৈছে।

সজাগ হোৱা সলনি কৰা কোৱা

POCSO অধিনিয়ৰ অধীনত পুলিচ বিভাগৰ সৈতে টেলেফোনাৰ ৰাজ্যিক শিক্ষা পৰিষদে শিশুসকলৰ যৌন নিৰ্যাতনৰ বিৰুদ্ধে বছৰ জুৰি প্ৰচাৰ অভিযান চলাই আহিছে। ইয়াৰ অধীনত প্ৰধান শিক্ষক আৰু শিক্ষকসকলৰ কাৰণে প্ৰশিক্ষণৰো ব্যৱস্থা ৰখা হৈছে।

এটা অনুকূল পৰিস্থিতিত, প্ৰত্যেক বিদ্যালয়তে পৰামৰ্শদাতা যোগান ধৰা হ'ব পাৰে, কিন্তু বৰ্তমান সময়ত এইটো সম্ভৱ নোহোৱাৰ কাৰণ হ'ল আমাৰ দেশত প্ৰশিক্ষণ প্ৰাপ্ত পৰামৰ্শদাতাৰ অভাৱ, গতিকে এই ক্ষেত্ৰত শিক্ষকসকলেই পৰামৰ্শদাতা হিচাপে প্ৰথমে ভূমিকা পালন কৰিব লাগিব। তেওঁলোকে নিজকে এনেধৰণে প্ৰস্তুত কৰি ল'ব লাগিব যাতে ল'ৰা-ছোৱালীৰ ব্যৱহাৰত ফুটি ওলোৱা ভাব চিনাক্ত কৰি তেওঁলোকৰ লগত জড়িত কৰিব পাৰে। এক সংযুক্ত শিক্ষক প্ৰশিক্ষণ

ব্যৱস্থাৰ অধীনত শিক্ষকসকলক পৰামৰ্শদান, POCSO, JJ অধিনিয়মৰ সুবিধা, বিদ্যালয় সুৰক্ষাৰ নিৰ্দেশাৱলী, জৰুৰীকালীন সহায়ৰ বাবে নম্বৰ, অভিযোগ দাখিল কৰা বাকচ ইত্যাদিক লৈ বোধ প্ৰদান কৰা হয়। এই উদ্দেশ্যে সকলো বিদ্যালয়ৰে প্ৰথম শ্ৰেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈ সকলো শিক্ষককে ১০০০ টকাকৈ দিয়া হয়। ইয়াৰ উপৰি সকলো বিদ্যালয়ৰে সহায়ৰ বাবে দৰকাৰী আৰু জৰুৰীকালীন নম্বৰসমূহ ব'ৰ্ডত লিখি ৰখা দৰকাৰ আৰু ইয়াৰ বাবে ৫০০ টকাকৈ প্ৰত্যেক বিদ্যালয়কে প্ৰদান কৰা হয়।

ৰঙ্গোৎসৱ

ৰঙৰ উৎসৱ মানৱ সম্পদ উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ে আগবঢ়োৱা এক পদক্ষেপ যাৰ যোগেদি ৰাষ্ট্ৰৰ ডেকা শিকাৰুসকলৰ মাজত সাংস্কৃতিক বৈচিত্ৰ সম্পৰ্কে সজাগ কৰা হয়। এই অনুষ্ঠানটোৰ ভিতৰত বিভিন্ন ধৰণৰ সাংস্কৃতিক কাৰ্য আৰু প্ৰতিযোগিতা আছে আৰু গোটেই ভাৰতবৰ্ষৰ বিদ্যালয়সমূহে ইয়াত অংশগ্ৰহণ কৰে আৰু এই অনুষ্ঠানটো এনে উৎসাহপূৰ্বকভাৱে আয়োজন কৰা হয় যাতে সকলো শিশুৰে বাবে ৰহনীয়া উজ্জ্বল সাংস্কৃতিক সৌন্দৰ্যৰ অভিজ্ঞতা লাভ কৰিব পাৰে। ৰঙ্গোৎসৱ সাংস্কৃতিক সন্ধিয়া ২০১৮ চনৰ ৭ ডিচেম্বৰ তাৰিখৰ পৰা ২১ তাৰিখলৈ এই ধাৰণা লৈ অনুষ্ঠিত কৰা হৈছিল যে তাত অংশগ্ৰহণ কৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বিচাৰ কৰা নহ'ব আৰু শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী তথা অংশগ্ৰহণকাৰীসকলক উৎসাহিত কৰা হ'ব। ৰঙ্গোৎসৱৰ প্ৰধান উদ্দেশ্যসমূহ হ'ল—

- বিদ্যালয়ৰ পৰিৱেশ আনন্দমূলক আৰু উজ্জ্বল পৰিৱেশলৈ ৰূপান্তৰ কৰিব লাগে যাতে বিদ্যালয়ৰ প্ৰত্যেক সদস্য যেনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, শিক্ষক, বিভাগীয় সদস্য আটায়ে নিজৰ সৃজনীশীল কলা প্ৰতিভা প্ৰকাশ কৰিব পৰাৰ এখন মঞ্চ লাভ কৰে।
- ভাৰতবৰ্ষৰ ঐশ্বৰ্যশালী সংস্কৃতি আৰু ইয়াৰ বৈচিত্ৰসমূহৰ প্ৰদৰ্শন আৰু উদযাপন আৰু সকলো শিশুকে বয়স অনুপাতে সঠিক প্ৰদৰ্শনৰ সুবিধা প্ৰদান যাতে তেওঁলোকে ৰাষ্ট্ৰৰ ভিন্ন সংস্কৃতি, ভূগোল, ভাষা, খাদ্য আৰু ৰীতি-নীতি আদি বুজিব পাৰে আৰু সন্মান কৰিব পাৰে।
- এক ভাৰত শ্ৰেষ্ঠ ভাৰত এই লক্ষ্য সাধন কৰিবলৈ সঠিক ভাৱে পৰিকল্পিত কাৰ্য্যাবলীৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্ৰীয় অখণ্ডতাৰ উদ্যম প্ৰসাৰণ কৰিব পাৰি।
- বিদ্যালয়ত গোটেই বছৰটোত আনন্দদায়ক শৈক্ষিক পৰিৱেশ গঢ়াৰ বাবে দৈনিক বিদ্যালয়ৰ ৰুটিনৰ লগত সংযুক্ত কলাৰ অভ্যাস (ৰঙ্গোৎসৱৰ পিছতো)।
- ৰঙ্গোৎসৱলৈ সঁহাৰি যথেষ্ট আৰু সম্পূৰ্ণৰূপে আদৰণীয় আছিল। গোটেই দেশৰে বিদ্যালয়সমূহে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ কাৰণে, লগতে শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলৰ কাৰণে সাংস্কৃতিক প্ৰৱেশদ্বাৰ মুকলি কৰাত প্ৰয়াস কৰিছিল, যাৰ ফলস্বৰূপে ৰাষ্ট্ৰজুৰি কলাত্মক প্ৰতিভা উদযাপন কৰিব পৰা গৈছিল।
- বিদ্যালয় স্তৰত ভাষা সংগম আৰু অন্যান্য অনুষ্ঠানৰ বাহিৰেও ৰঙ্গোৎসৱৰ এটা অংশ হিচাপে তাত ৰাষ্ট্ৰীয় শিশু সংসদ আৰু একীকৰণ শিবিৰ, ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ৰ লোক নৃত্য, ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ৰ ভূমিকা পালন, কলা উৎসৱ, সঙ্গীত কলা সঙ্গম আৰু আন্তঃ বিদ্যালয় বেণ্ড প্ৰতিযোগিতা আদিৰ দৰে নানা ধৰণৰ আঞ্চলিক, ৰাজ্যিক, ক্ষেত্ৰীয়, ৰাষ্ট্ৰীয় আদি বিভিন্ন অনুষ্ঠানৰ আয়োজন কৰা হৈছিল।

বিদ্যালয় ভিত্তিক মূল্যায়ন (বাৰ্ষিক সফলতা জৰীপ)

শিক্ষণৰ ফলাফলসমূহ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাৰ উদ্দেশ্যে এই বিভাগে ইতিমধ্যে ৰাষ্ট্ৰীয় সফলতা জৰীপৰ আয়োজন কৰাৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰম্ভ কৰিছে যিটো নিয়মিত ব্যৱধানত কৰা বাহ্যিক মূল্যায়ন। এই প্ৰক্ৰিয়াটো সকলো অংশীদাৰৰ লগত ভাব-বিনিময়ৰ কৰাৰ পিছত বিকাশ কৰা হৈছে। ২০১৭ চনত কৰা মূল্যায়নৰ তথ্য ইতিমধ্যে ৰাজহুৱাভাৱে ঘোষণা কৰা হৈছে।

২০১৭ চনত NSA য়ে সম্পাদন কৰোঁতে ২.২ কোটি শিক্ষাৰ্থীৰ পৰা পোৱা তথ্যৰ ভিত্তিত আৰু ইয়াৰ অনুৱৰ্তীভাৱে শৈক্ষিক ফলাফল বৃদ্ধিৰ বাবে এটা কাঠামো সৃষ্টি কৰিবলৈ NCERT য়ে কৰা প্ৰায়োগিক জৰীপৰ ভিত্তিত ২০১৯ বৰ্ষত প্ৰাথমিক স্তৰত সকলো শিশুকে অন্তৰ্ভুক্ত কৰি শৈক্ষিক ফলাফল নিৰ্ণয় কৰিবলৈ এটা বিদ্যালয় ভিত্তিক মূল্যায়ন আয়োজন কৰাৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰা হৈছিল যিটো নিৰ্দিষ্ট বিদ্যালয়খনৰ দ্বাৰা অনুষ্ঠিত কৰা গুণাত্মক আৰু ভীতি প্ৰদৰ্শন নকৰা মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়া হ'ব।

বাহ্যিক মূল্যায়নৰ সৈতে অনুবদ্ধ এইবোৰ গুণগত আৰু সংখ্যাগত মূল্যায়ন পদ্ধতি বাধিত শৈক্ষিক ফলাফল লাভ হৈছে নে চোৱাৰ কাৰণে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। গতিকে যুক্তিগত নিৰন্তৰতাৰ ক্ষেত্ৰত দুয়োটা মূল্যায়ন পদ্ধতিয়ে অতি আৱশ্যকীয়।

যুৱ আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিক সংঘ গঠন

যুৱ সংঘ হ'ল বিদ্যালয়সমূহৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ আহিলা য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ জীৱনৰ বিভিন্ন কৌশল, আত্ম মৰ্যাদা, আত্ম বিশ্বাস ইত্যাদি বৃদ্ধি হয় আৰু ঋণাত্মক ভাবধাৰা, ভয়, লাজ ইত্যাদিৰ পৰা মুক্ত হ'ব পাৰি।

পাৰিপাৰ্শ্বিক সংঘৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে অৰ্থপূৰ্ণ পৰিৱেশত কাম তথা প্ৰকল্পত ভাগ ল'ব পাৰে। এইখন এখন ৰাজহুৱা অনুষ্ঠান য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে মাক-দেউতাকৰ লগতে ওচৰ-চুবুৰীয়াকো সুন্দৰ পৰিৱেশ গঢ়িবৰ বাবে অনুপ্রাণিত কৰিব পাৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পাঠ্যক্ৰমৰ লগত জড়িত নথকা বিভিন্ন পৰিৱেশৰ ঘটনাসমূহ উদ্ঘাটন কৰে।

উপৰোক্ত কথাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি প্ৰত্যেক বিদ্যালয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ কাৰণে যুৱ সংঘ আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিক সংঘ গঠন কৰিব য'ত তেওঁলোকে বিদ্যালয় ছুটিৰ পাছত বা বন্ধৰ দিনত তৰ্ক, খেল-ধেমালি, দৈহিক কাৰ্য্য ইত্যাদিত অংশগ্ৰহণ কৰিব। ইয়ে বিদ্যালয়খনৰ আন্তঃগাঁথনি যেনে, খেল পথাৰ, পুথিভঁড়াল, খেলা সঁজুলি আদিৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষভাৱে সহায় কৰিব যিয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ৰুচি, আগ্ৰহ, কৌশল আদিৰ বিকাশ কৰিব নহলে তেওঁলোকে অন্বেষণ কৰিবলৈ সক্ষম নহ'ব।

যুৱ সংঘ আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিক সংঘৰ কাৰণে প্ৰাথমিক স্তৰত প্ৰত্যেক বছৰে প্ৰত্যেক বিদ্যালয়লৈ ১৫০০০ টকা আৰু মাধ্যমিক স্তৰলৈ ২৫০০০ টকাৰ আৰ্থিক অনুদান প্ৰদানৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে।

যাতায়াত আৰু নিৰাপত্তা ব্যৱস্থা

এই আঁচনিখনে প্ৰথম শ্ৰেণীৰ পৰা অষ্টম শ্ৰেণীলৈ শিশুসকল তথা বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্নসকলৰ কাৰণে বিদ্যালয়লৈ আহিবলৈ যাতায়াত আৰু নিৰাপত্তা ব্যৱস্থা প্ৰদান কৰে। দূৰ-দূৰণি তথা পাতল জনবসতি প্ৰধান অঞ্চলৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ লগতে চহৰ অঞ্চল যাৰ থাকিবলৈ মাটিৰ অভাৱ বা সেইবিলাক ল'ৰা-ছোৱালী যিবিলাক অতিশয় বধিত শ্ৰেণীটোৰ প্ৰতিনিধি বা CWSN বিদ্যালয়লৈ আহিবলৈ সক্ষম নহ'ব পাৰে। তেনে ধৰণৰ বিশেষকৈ কম জনবসতিপূৰ্ণ, পাহাৰীয়া, ঘন হাবি বা মৰুভূমি তথা চহৰ অঞ্চল য'ত বিদ্যালয় স্থাপন কৰিবলৈ কোনো ধৰণৰ সা-সুবিধা বা মাটিৰ অভাৱ তেনেধৰণৰ

ল'ৰা-ছোৱালীৰ ক্ষেত্ৰত যাতায়াত আৰু নিৰাপত্তাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা হয়। সৰু সৰু বস্তু অঞ্চল (দুৰ্গম, মৰুভূমি/জনজাতীয় অঞ্চল)ত বসবাস কৰা শিশুসকলও য'ত বিদ্যালয় স্থাপন কৰা সম্ভৱ নহয়, সেই ঠাইৰ পৰা আৰু বিদ্যালয়ৰ পৰা সেই ঠাইলৈ বিনামূলীয়া যাতায়াত সেৱা নতুবা আবাসিক ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তে তেনে শিশুসকলক বিদ্যালয়লৈ অহাতো নিশ্চিত কৰিবলৈ তেনে শিশুসকলৰ প্ৰয়োজনসমূহ পূৰণ কৰা হৈছে।

দুৰ্গম অঞ্চল নাইবা চহৰ অঞ্চল য'ত বিদ্যালয়ৰ সুবিধা নাই তেনে অঞ্চলৰ ১ম শ্ৰেণীৰ পৰা ৮ম শ্ৰেণীলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ কাৰণে বা চহৰ অঞ্চলৰ অৱহেলিত শ্ৰেণীটোৰ কাৰণে যাতায়াতৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা হৈছে। এনে ধৰণৰ প্ৰত্যেক শিশুৰ কাৰণে বাৰ্ষিক ৩০০০ টকা সৰ্বশিক্ষা অভিযানৰ অধীনত প্ৰদান কৰা হয়, এই আৰ্থিক সাহায্য যাতায়াতৰ প্ৰকৃত ব্যয়, ভূখণ্ডৰ প্ৰকৃতি আৰু দূৰত্ব অনুসৰি ৬০০০ টকালৈ বৃদ্ধি কৰাৰ সুবিধা আছে।

বিনামূলীয়া ইউনিফৰ্ম আৰু পাঠ্যপুথি :

পাঠ্যপুথি এখনৰ সঠিক ব্যৱহাৰ বিদ্যালয় এখনে প্ৰদান কৰা গুণগত শিক্ষাৰ প্ৰধান নিৰ্দেশক। সেয়েহে, পাঠ্যপুথি প্ৰকাশন সংশোধন, পৰিকল্পনা আৰু নক্সা, আখৰ আৰু বেটুপাতৰ আকাৰ আৰু সবিশেষ বিৱৰণ, চিয়াহী, ছপা আৰু বাইণ্ডিং ইত্যাদিৰ অৰ্থপূৰ্ণ নিহিতাৰ্থ আছে। প্ৰাথমিক স্তৰৰ কাৰণে মাদ্ৰাছাকে ধৰি চৰকাৰী, ব্যক্তিগত আৰু চৰকাৰী সাহায্যপ্ৰাপ্ত তথা ৰাজ্যিক পাঠ্যপুথি ব্যৱহাৰ কৰা বিদ্যালয়ৰ প্ৰত্যেক শিশুৰ কাৰণে বাৰ্ষিক ১৫০ টকাৰ পৰা ২৫০ টকালৈ বৰ্দ্ধিত মূল্য ধাৰ্য্য কৰা হৈছে আৰু উচ্চ প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ কাৰণে ২৫০ টকাৰ পৰা ৪০০ টকালৈ ধাৰ্য্য কৰা হৈছে। জনজাতীয় ভাষাৰ কাৰণে শিক্ষাদানৰ বাবে ব্যৱহৃত ৰাজ্যিক ভাষা আৰু ইংৰাজীৰ সৈতে সমন্বয় সাধন কৰিবলৈ সংযোগীমূলক সামগ্ৰীৰে এনে প্ৰাক্ পাঠ্যপুথি/ পাঠ্যপুথি বিকশিত কৰা হৈছে আৰু এইবোৰ প্ৰত্যেক শিশুৰ কাৰণে ২০০ টকাৰ ভিতৰত প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ পাঠ্যপুথিকোপে উপযুক্ত হ'ব।

CRCৰ ক্ষমতা বৃদ্ধি- CRC লৈ গতিশীল সমৰ্থন

বিদ্যালয় আৰু শিক্ষকসকলক প্ৰশিক্ষণ আৰু ঠাই বিশেষে সমৰ্থন জনোৱাৰ ক্ষেত্ৰত মণ্ডল সমল কেন্দ্ৰ (Cluster Resource Centers) হৈছে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ খণ্ড। বেছি সংখ্যা বিদ্যালয়ৰ ফলাফলৰ হেতু CRC ৰ কাৰণে শিক্ষা সম্পৰ্কীয় বিষয় আৰু আঁচনিৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দৈনিক পৰিদৰ্শন আৰু মাহেকীয়া মিটিং আদিৰ আয়োজন কৰাৰ প্ৰয়োজন। আন্তঃগাঁথনি, সুবিধা আৰু প্ৰশাসনিক আদি বিষয় চোৱাৰ কাৰণে সময়ে সময়ে নিৰীক্ষণ আৰু পৰ্যবেক্ষণ কৰা অতি প্ৰয়োজন। শিক্ষকসকলৰ ক্ৰমাগত বৃত্তিমুখী উন্নয়নৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰিবলৈ এটা সঠিক শৈক্ষিক প্ৰক্ৰিয়া আৰু পাঠ্যক্ৰম সম্বন্ধীয় সমৰ্থন বিকাশ কৰিব লাগিব। এই সংক্ৰান্তত, প্ৰত্যেকজন মণ্ডল সমল সংগঠকে দুমাহত কমেও এবাৰকৈ বিদ্যালয়সমূহ নিৰীক্ষণ কৰিব লাগিব আৰু তেখেতৰ অধিকাৰ ক্ষেত্ৰৰ অধীনত ঠাই বিশেষে শৈক্ষিক সমৰ্থন যোগান ধৰিব আৰু প্ৰতিবেদনসমূহ মানৱ সম্পদ উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ৰ দ্বাৰা পৰিচালিত সাৰ্বজনীন মঞ্চলৈ প্ৰেৰণ কৰিব।

BRC সমূহৰ দ্বাৰা প্ৰতিৰেনঃ

শৈক্ষিক সমল কেন্দ্ৰ হিচাপে খণ্ড সমল কেন্দ্ৰসমূহৰ সামৰ্থ উপলব্ধি কৰিবলৈ আৰু তেওঁলোকৰ ভূমিকা আৰু কাৰ্য্যসমূহৰ পথ নিৰ্দেশ কৰিবলৈ এতিয়াও বাকী আছে। বিদ্যালয়ত শৈক্ষিক বিষয়সমূহ চাবলৈ অসুবিধাসমূহৰ অধ্যয়ন আৰু নীতিসমূহৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিবলৈ BRCs/URCs সমূহৰ সমল কেন্দ্ৰ হিচাপে কাৰ্য্য কৰাৰ প্ৰয়োজন।

খণ্ড সমল ব্যক্তিসকলক পৰ্যাপ্ত ৰূপত প্ৰশিক্ষিত কৰা হ'ব আৰু অধিক প্ৰভাৱশীলতাৰে প্ৰয়োগ কৰা হ'ব। এই সংগঠিত শিক্ষক প্ৰশিক্ষণ অধীনত সকলো লক্ষ্য, অৰ্থাৎ শিক্ষক, অধ্যক্ষ, খণ্ড আৰু মণ্ডল সমল ব্যক্তি সকলক একেখন মঞ্চৰ ভিতৰলৈ অনা হ'ব আৰু তেওঁলোকৰ বিশেষ ভূমিকা আৰু দায়িত্ব সম্পৰ্কে দিশ নিৰ্দেশ দিয়া হ'ব। শ্ৰেণীকোঠাৰ আদান-প্ৰদানত প্ৰশিক্ষণত শিকি অহাখিনি সঠিকভাৱে প্ৰয়োগ হৈছে নে নাই তাক নিশ্চিত কৰিবলৈ আৰু নিৰন্তৰতা তথা নিৰন্তৰ নিৰীক্ষণ কৰাৰ কাৰণে খণ্ড সমল ব্যক্তিয়ে সদায় বিদ্যালয় পৰিদৰ্শন কৰিব। প্ৰতিবেদন মোবাইল এপৰ দ্বাৰা দাখিল কৰিব লাগিব, যিটো এটা কেন্দ্ৰীয় চাৰ্ভাৰত সংকলিত হ'ব, য'ত ছফ্টৱেৰে বিসংগতিৰ এখন প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত কৰিব আৰু যাক পৰৱৰ্তী সময়ত দৰকাৰী পদক্ষেপ লোৱাৰ ক্ষেত্ৰত অৱলম্বন কৰা হ'ব।

বিদ্যালয় পৰিচালনা সমিতিৰ প্ৰশিক্ষণঃ

মণ্ডল সমল ব্যক্তিয়ে বিদ্যালয় পৰিচালনা সমিতিৰ সদস্যসকলৰ কাৰণে প্ৰশিক্ষণৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে। সকলো বিদ্যালয়ৰ কাৰণে ৰাজ্য চৰকাৰে নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা তাৰিখ অনুসৰি বিদ্যালয় পৰিচালনা সমিতিৰ চাৰিখন তিনিমহীয়া বৈঠক আয়োজন কৰিব লাগিব। বৈঠকসমূহ আয়োজন কৰাৰ অৰ্থে আৰু ইয়াৰ প্ৰতিবেদনসমূহ তথা স্থিতিবোৰ মোবাইল এপৰ দ্বাৰা আপলোড কৰিবলৈ বিদ্যালয়সমূহক সমৰ্থন জনোৱা হয়।

নিৰ্দিষ্ট যোজনা অনুসৰি প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক দুয়োটা স্তৰতে চৰকাৰী বিদ্যালয়সমূহলৈ বাৰ্ষিক ৩০০০ টকালৈ আৰ্থিক সাহায্য প্ৰদানৰ ব্যৱস্থা আছে।

সমগ্ৰ শিক্ষাৰ মুদ্ৰাঙ্ক প্ৰদৰ্শন

এটা মুদ্ৰাঙ্ক হৈছে এক বীক্ষাৰ প্ৰতীক আৰু যোজনাৰ উদ্যম। সামূহিক ভাবে এটা মুদ্ৰাংকই সম্প্ৰদায় আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আৰু বিদ্যালয়ৰ মাজত এটা সম্বন্ধ স্থাপন কৰাৰ উদ্যম বজাই ৰখাত সহায় কৰে। পূৰ্বতে সৰ্বশিক্ষা অভিযানৰ মুদ্ৰাংকটো বিদ্যালয়ৰ বেৰত আঁকি থোৱা হৈছিল আৰু ইয়াক মানুহে গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু বিদ্যালয়খনক চিনাক্ত কৰাত সহায় কৰিছিল।

সেয়েহে, সকলো বিদ্যালয়ৰ কাৰণে স্পষ্টভাৱে বিদ্যালয়ৰ ভৱনত মুদ্ৰাংক প্ৰদৰ্শন কৰাতো প্ৰয়োজন হৈছে। সকলো বিদ্যালয়ৰ কাৰণে সমগ্ৰ শিক্ষাৰ মুদ্ৰাংক আৰু ইয়াৰ অধীনত থকা বিনামূলীয়া পাঠ্যপুথি, ইউনিফৰ্ম আদি উৎকৃষ্ট ঠাইত দেৱাল চিত্ৰ আৰু প্ৰদৰ্শন ফলকৰ যোগেদি প্ৰদৰ্শন কৰাতো প্ৰয়োজন। মুদ্ৰাংকৰ আৰ্হিটো মানৱ সম্পদ উন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ে বিতৰণ কৰিব।

বিশ্বাসযোগ্য তথ্য, দায়বদ্ধতা আৰু পুৰস্কাৰ

UDISE+

বিদ্যালয় শিক্ষাৰ জিলা স্তৰীয় সংগঠিত তথ্য (Unified District Information on School Education (UDISE+)) ই দেশৰ সকলো বিদ্যালয়ৰ তথ্য সংগ্ৰহ কৰে। ২০১৮-১৯ চনৰ পৰা ইয়াক উন্নীত কৰাৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰা হৈছে আৰু নতুন সংৰচনা কৰা হৈছে। UDISE+ এপ্লিকেছনসমূহ যেনে (i.e., UDISE Plus) অনলাইনত উপলব্ধ আৰু ই ক্ৰমাগতভাৱে সময়োচিত তথ্য সংগ্ৰহ কৰাৰ ফালে আগুৱাব। তথ্য সংগ্ৰহৰ ক্ষেত্ৰত UDISE+ ৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ তলত উল্লেখ কৰা ধৰণৰ-

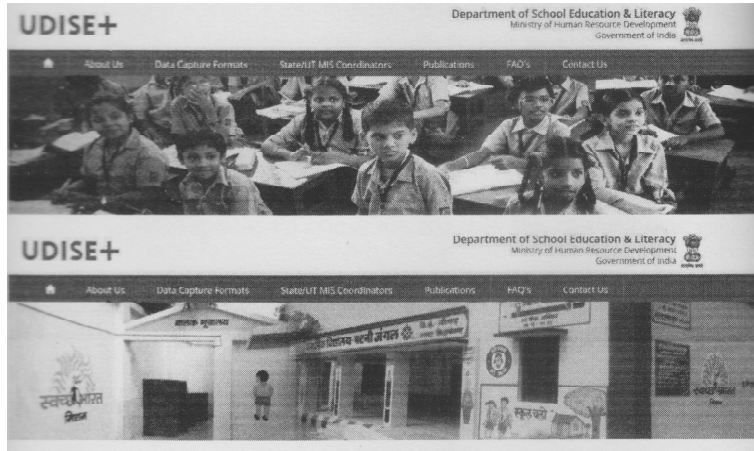
১. তথ্যৰ বিশ্লেষণ আৰু জীৱন দৰ্শনৰ সৈতে এখন ডাচবোৰ্ডৰ বিকাশ কৰা হ'ব। ইয়াত এটা বৰ্ষৰ প্ৰবাহ আৰু বিকাশ

অধ্যয়ন কৰিবলৈ তথ্যসমূহ সময় অনুসাৰে অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হ'ব। মূল প্ৰদৰ্শনৰ নিৰ্দেশকসমূহক চোৱা হ'ব।

২. গোটেই প্ৰক্ৰিয়াটোক GIS মানচিত্ৰৰ লগত সংলগ্ন কৰা হ'ব আৰু বিদ্যালয়ৰ ফলাফল কাৰ্ড তৈয়াৰ কৰা হ'ব।

৩. তথ্যসমূহৰ গুণাগুণ নিৰ্ধাৰণ কৰিবৰ বাবে এটা মোবাইল এপৰ সৈতে তৃতীয় পক্ষৰ মূল্যায়নৰ বাবে বেলেগকৈ এটা মোডিউল বিকাশ কৰা হ'ব।

প্ৰদৰ্শন গ্ৰেডিং সূচক (PGI)

প্ৰদৰ্শন গ্ৰেডিং সূচকৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য হ'ল স্কুলীয়া শিক্ষাৰ ৭০ টা নিৰ্দেশকৰ ভিতৰত ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত ৰাজ্যসমূহৰ প্ৰদৰ্শন গ্ৰেডিং কৰা।

১. এই সূচকে ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলসমূহক গ্ৰেডিং কৰিব আৰু এইকাৰণে এখনতকৈ অধিক ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলক একেটা গ্ৰেড দখল কৰাৰ অনুমতি দিয়া হ'ব যাৰ ফলত অৱশেষত ৩৬ খন ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলে উচ্চতম স্তৰত উপনীত হ'ব। অনলাইনত নিযুক্তি, শিক্ষকৰ বদলি, ছাত্ৰ-ছাত্ৰী তথা শিক্ষকৰ ইলেকট্ৰনিক উপস্থিতি ইত্যাদিৰ দৰে অভ্যাসবোৰ আহৰণ কৰিবলৈ ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলসমূহক উৎসাহিত কৰাৰ উদ্দেশ্যে প্ৰদৰ্শন গ্ৰেডিং সূচক (PGI) ক উপকৰণ হিচাপে ধৰা হৈছে।

২. প্ৰদৰ্শন গ্ৰেডিং সূচক (PGI) ৰ মুঠ ৭০ টা নিৰ্দেশকক দুটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে – ফলাফল আৰু নিয়ন্ত্ৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াসমূহ। ইয়াৰে প্ৰথম ভাগটোক আকৌ চাৰিটা কাৰ্যক্ষেত্ৰত ভাগ কৰা হৈছে, যিবোৰ – শিক্ষণৰ ফলাফল, প্ৰৱেশৰ ফলাফল, আন্তঃগাঁথনি আৰু সা-সুবিধা আৰু নিৰপেক্ষ ফলাফল। দ্বিতীয় ভাগটো হ'ল প্ৰধানত নিয়ন্ত্ৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াসমূহৰ বিষয়ে যিয়ে উপস্থিতি, শিক্ষকৰ উপযুক্ততা, প্ৰশাসনীয় উপযুক্ততা, প্ৰশিক্ষণ, বিশ্বাসযোগ্যতা আৰু পাৰদৰ্শিতা আদি দিশ সামৰি লয়।

৩. মুঠ ১০০০ নম্বৰৰ ভিতৰত প্ৰদৰ্শন গ্ৰেডিং সূচক (PGI) ৰ নম্বৰ নিৰ্দ্ধাৰিত হয়। প্ৰত্যেক নিৰ্দেশকৰ কাৰণে ২০ ৰ পৰা ১০ নম্বৰৰ ভিতৰত নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা হয়।

সগুণ পোর্টেল

১৮ জানুৱাৰী ২০১৭ ত সন্মানীয় মানৱ সম্পদ উন্নয়ন মন্ত্ৰীয়ে সগুণ পোর্টেল www.seshagun.nic.in মুকলি কৰে। ইয়াৰ দুটা মোডিউল আছে - (১) নতুন উদ্ভাৱনৰ সংগ্ৰহ (Repository of innovation) আৰু (২) অনলাইন নিৰীক্ষণ (Online monitoring)

ডিজিটেল সংগ্ৰহ

বৈচিত্ৰময় পৰিপ্ৰেক্ষিতত ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলসমূহত প্ৰৱৰ্তনৰ দ্বাৰা নতুন উদ্ভাৱন আৰু সফলতাসমূহ সকলোকে দেখুৱাই বিদ্যালয়ৰ শিক্ষাৰ পটকথা সলনি কৰিবলৈ ডিজিটেল সংগ্ৰহ ৰূপাংকণ কৰা হৈছে। ইয়ে সফল পদক্ষেপসমূহ প্ৰতিষ্ঠা কৰি মান নিৰ্ণয় কৰাত সক্ষম কৰিছে।

ভাল অভ্যাসৰ এই সংগ্ৰহে ল'ৰা-ছোৱালীৰ যোগাত্মক কাহিনীৰ লগতে উন্নয়নৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্ব দিছে যিয়ে স্কুলীয়া শিক্ষাৰ সফলতাক অধিক বিকশিত কৰি তুলিছে। এই সৃষ্টিমূলক অভ্যাসক পৰিস্থিতিমূলক অধ্যয়ন, ভিডিঅ', প্ৰমাণ আৰু প্ৰতিকৃতিসমূহ নথিভুক্ত কৰি ৰখা হৈছে।

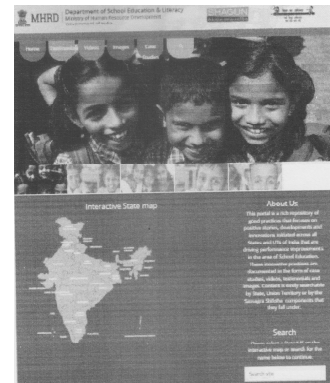
প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত পঞ্জীভূত হৈ থকা এই অভিনৱ সফল ঘটনাসমূহৰ সাক্ষী হ'বলৈ জনসাধাৰণ, জনসংযোগ বিভাগ, অংশীদাৰ, অনুপ্ৰেৰক আৰু বিশ্বৰ শৈক্ষণিক সমুদায় সমূহৰ বাবেই এই ডিজিটেল মঞ্চখন। এই সংগ্ৰহটোৰ জৰিয়তে নথিভুক্ত আৰু প্ৰচাৰিত হোৱা ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, শিক্ষক, পাব্লিক স্কুল আৰু ৰাজ্য চৰকাৰ এই উদ্ভাৱনটোৰে লাভান্বিত হ'ব। সগুণ সংগ্ৰহত ২৯৬ টা ভিডিঅ', ২৯৬ টা পৰিস্থিতিমূলক অধ্যয়ন, ১৫১ খন প্ৰমাণ-পত্ৰ আৰু ৪৫৮৬ খন ফটো আছে।

২০১৮-১৯ বৰ্ষত NCERT, NIEPA, CBSE, NCTE, NIOS, KVS, NVS আৰু National Bal Bhawan (NBB) আদিৰ দৰে স্বায়ত্ব শাসিত অনুষ্ঠানসমূহ বিভিন্ন কাৰ্যাৱলী আৰু বিভাগীয় বিভিন্ন যোজনাসমূহকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰি এই সংগ্ৰহৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি কৰাৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰা হৈছে।

নিয়ন্ত্ৰণ

'সগুণ'ৰ অনলাইন নিয়ন্ত্ৰণে মূল শৈক্ষিক নিৰ্দেশকৰ বিপৰীতে ৰাজ্যিক স্তৰত প্ৰদৰ্শন আৰু বিকাশৰ জোখ-মাখ কৰে যিয়ে ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলৰ DSEL আৰু শিক্ষা বিভাগসমূহক সময়োচিত মূল্যায়ন অনুষ্ঠিত কৰিবলৈ সক্ষম কৰি তোলে। ইয়াৰ প্ৰধান কাৰ্য্যসমূহ হ'ল পুঁজিৰ ব্যৱহাৰৰ পৰ্য্যৱেক্ষণ, মূল শৈক্ষিক নিৰ্দেশকসমূহত প্ৰদৰ্শনৰ জোখ-মাখ, অনলাইন যোজনা প্ৰস্তুত আৰু লক্ষ্য নিৰ্দ্ধাৰণ, শাৰীৰিক লক্ষ্য আৰু ফলাফল নিয়ন্ত্ৰণ।

এই পোর্টলে তথ্য বিশ্লেষণ আৰু গ্ৰাফিক্স তৈয়াৰৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে যিয়ে ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলৰ বিদ্যালয়ত মুখ্যধাৰাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সঠিক সংখ্যা, ব্যক্তিগত খণ্ডৰ বিদ্যালয়ৰ তুলনাত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সংখ্যা বৃদ্ধি আৰু হ্ৰাস, বৰ্দ্ধিত শৈক্ষিক ফলাফল আৰু শিক্ষকৰ বেতনৰ ব্যয় আদিৰ দৰে মুখ্যভাৱে চিনাক্ত কৰা নিৰ্দেশকৰ বিপৰীতে অগ্ৰগতিৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰে।

স্বগুণোৎসৱঃ

গুৰুত্বপূৰ্ণ পদক্ষেপৰ ভিতৰত, ২০১৯ বৰ্ষৰ আগষ্ট আৰু ছেপ্তেম্বৰ মাহৰ ভিতৰত গোটেই দেশৰ সকলো বিদ্যালয়কে নিৰীক্ষণ কৰা হ'ব আৰু পৰীক্ষা কৰা হ'ব। এইটো ভাৰতবৰ্ষৰ সকলো ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলৰ প্ৰায় ৭ লাখ প্ৰাথমিক বিদ্যালয়কে ধৰি ১১.৮৫ লাখ চৰকাৰী আৰু চৰকাৰী সাহায্য প্ৰাপ্ত বিদ্যালয়ৰ ২০১৯ বৰ্ষৰ ছেপ্তেম্বৰ মাহত কৰিব লগা এটা জৰিপ ভিত্তিক মহালেখ। বিদ্যালয় স্তৰত আন্তঃগাঁথনি আৰু গুণাগুণ নিৰ্ণয় কৰিবলৈ বিভিন্ন বিদ্যালয় ভিত্তিক নিৰ্দেশক বৰ্তমান 'শিক্ষাৰ জিলা স্তৰীয় সংগঠিত তথ্য' (UDISE), সগুণ, প্ৰকল্প নিয়ন্ত্ৰণ ব্যৱস্থা (PMS), ফলাফল মানাংক সূচক (PGI) আদিৰ জৰিয়তে সংগ্ৰহ কৰি থকা হৈছে। যদিও এইবোৰ স্থান পৰিদৰ্শনৰ দ্বাৰা প্ৰতিপাদিত হোৱা নাই। বিভিন্ন জিলাৰ কেন্দ্ৰীয় বিষয়ববীয়াই এইটো সহাৰি দিছে যে বহুতো বিদ্যালয়ৰ এতিয়ালৈ পৰিদৰ্শন হোৱা নাই আৰু পৰিদৰ্শনৰ মাত্ৰা বহুত কম। গতিকে, সকলো বিদ্যালয়কে সামৰি আন্তঃগাঁথনিৰ সুবিধাৰ, শিক্ষক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰী, বিদ্যালয় পৰিচালনা সমিতি আৰু সম্প্ৰদায়ক অংশগ্ৰহণ আদিৰ অনুৰূপতা প্ৰমাণ কৰিবলৈ এটা বিদ্যালয় ভিত্তিক জৰিপ কৰিবলৈ অনুভৱ কৰা হৈছিল।

বিদ্যালয় শিক্ষাৰ জিলা স্তৰীয় সংগঠিত তথ্য+, ফলাফল মানাংক সূচক, সগুণৰ নিৰ্দেশকসমূহৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বিদ্যালয় জৰীপৰ কাৰণে নিৰ্দেশকসমূহ হ'ব। শৈক্ষিক ফলাফলৰ মূল্যাংকনসমূহ এই জৰীপৰ অন্তৰ্ভুক্ত নহ'ব আৰু এইটো পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত NAS/বিদ্যালয় নিৰ্ভৰ মূল্যাংকনত কৰা হ'ব। এই অনুষ্ঠানটোৰ কাৰণে নিৰ্দেশাবলীসমূহ 25 এপ্ৰিল, 2019 ত জাৰি কৰা হৈছে।

ভাল পৰিৱেশনক মান্যতা প্ৰদানঃ

শিক্ষকলৈ ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰঃ

১৯৫৮ চনত এইসমূহ পুৰস্কাৰৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। ১৯৫৮ চনৰ মধ্যভাগত ৫ ছেপ্তেম্বৰ তাৰিখটো ভূতপূৰ্ব ৰাষ্ট্ৰপতি ড° সৰ্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণণৰ জন্মদিন উপলক্ষে এই দিনটোকে এই অনুষ্ঠানৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰা হৈছিল। বছৰে বছৰে এই পুৰস্কাৰৰ সংখ্যা বৃদ্ধি হৈ ৩৭৮ পাইছে কিন্তু এইটো অনুভৱ হৈছিল যে এই পুৰস্কাৰে নিজৰ মহত্ব হেৰুৱাইছে। এই যোজনা নিৰ্দেশাবলীসমূহ অন্যান্য প্ৰধান পুৰস্কাৰসমূহৰ গঢ় সাল-সলনি কৰাৰ ২০১৮ বৰ্ষত সংশোধন কৰা হৈছে। এই নতুন যোজনাটো স্বচ্ছ, নিৰপেক্ষ আৰু পুৰস্কাৰে উৎকৃষ্টতা আৰু প্ৰদৰ্শন প্ৰমাণিত কৰে।

এই নতুন যোজনাটোৰ উপাদানসমূহ হ'ল-

১. www.mhrd.gov.in. ৰ যোগেদি শিক্ষকসকলৰ পৰা আত্ম-মনোনয়ন আমন্ত্ৰিত কৰা হৈছিল। এই ৱেব পোৰ্টেলটো ভাৰত প্ৰশাসনিক পদাধিকাৰী মহাবিদ্যালয়ে (ASCI) বিকাশ কৰিছিল আৰু গোটেই ছফ্টৱেৰটো কোনোধৰণৰ অভিযোগ তথা ত্ৰুটি নোহোৱাকৈ পৰিচালিত হয়।

২. গোটেই ভাৰত বৰ্ষৰ পৰা পোৱা প্ৰায় ৬০০০ আবেদনে এই উদ্যোটোৰ সফলতা স্পষ্টভাৱে নিৰ্দেশ কৰে।

৩. সকলো নিয়মীয়া শিক্ষক এই পুৰস্কাৰৰ কাৰণে উপযুক্ত আৰু সেৱাৰ কোনো ধৰণৰ নিম্নতম বছৰৰ প্ৰয়োজন নাই। ইয়াত তীক্ষ্ণ বুদ্ধিসম্পন্ন যুৱ শিক্ষকেও আবেদন কৰিব পাৰে।

৪. পুৰস্কাৰৰ সংখ্যা ৪৫ ত সীমাবদ্ধ কৰা হৈছে যাতে এই পুৰস্কাৰৰ মৰ্যাদা অক্ষুণ্ণ থাকে।

৫. অন্তিম নিৰ্বাচনত কোনো ৰাজ্য, কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চল বা আন কোনো অনুষ্ঠানৰ কাৰণে সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা নাই। এইটোৱে তেওঁলোকক পুৰস্কাৰৰ কাৰণে প্ৰতিযোগিতা কৰিবলৈ অনুপ্ৰেৰণা যোগায়।

৬. ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত এখন স্বতন্ত্ৰ নিৰ্ণায়ক সমিতিয়ে অন্তিম তালিকাখন প্ৰস্তুত কৰে। নিৰ্ণায়ক সমিতিখনে সকলো ৰাজ্য, কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চল আৰু অনুষ্ঠানসমূহৰ পৰা দাখিল কৰা ১৫২ খন আবেদন পৰীক্ষা কৰে। প্ৰত্যেকজন মনোনীত ব্যক্তিয়ে নিৰ্ণায়ক সমিতিৰ সন্মুখত উপস্থাপন কৰে, যাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি অন্তিম মূল্যায়ন কৰা হয় আৰু ৪৫ গৰাকী ব্যক্তিক এই পুৰস্কাৰৰ কাৰণে বাঁছনি কৰা হয়।

উৎকৃষ্ট সেৱাৰ প্ৰতি স্বীকৃতি :

শিক্ষকসকললৈ আগবঢ়োৱা ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰসমূহ :

এই পুৰস্কাৰসমূহ ১৯৫৮ চনত প্ৰৱৰ্তন কৰা হৈছিল। ভাৰতবৰ্ষৰ ভূতপূৰ্ব ৰাষ্ট্ৰপতি ড° সৰ্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণণৰ জন্মদিন উপলক্ষে ১৯৬০ দশকৰ মাজভাগৰ পৰা ৫ চেপ্তেম্বৰ তাৰিখলৈ এই অনুষ্ঠানটো অনুষ্ঠিত কৰাৰ বাবে নিৰ্দ্ধাৰিত তাৰিখ হিচাপে ধাৰ্য কৰা হৈছিল। বিগত বৰ্ষবোৰত, পুৰস্কাৰসমূহৰ সংখ্যা ৩৭৮ টা লৈ বৃদ্ধি পালে, কিন্তু পুৰস্কাৰসমূহৰ মৰ্যাদা লাঘৱ হৈ অহা যেন অনুভৱ হৈছে। গুৰুত্বপূৰ্ণ ৰাষ্ট্ৰীয় বঁটাসমূহৰ ক্ষেত্ৰত গ্ৰহণ কৰা পৰিৱৰ্তনীয় পদক্ষেপসমূহৰ আৰ্হি আগত ৰাখি আঁচনিখনৰ নিৰ্দেশসমূহ ২০১৮ ৰ বৰ্ষটোত সংশোধিত কৰা হৈছিল। নতুন আঁচনিখন স্বচ্ছ তথা নিকা আৰু পুৰস্কাৰসমূহ উৎকৃষ্টতা আৰু কৃতিত্বক প্ৰতিফলিত কৰে।

নতুন আঁচনিখনৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ হ'ল :

(১) www.mhrd.gov.in ৱেবছাইট যোগে শিক্ষকসকলৰ পৰা অনলাইনযোগে স্ব-মনোনয়ন আহ্বান কৰা হৈছিল। এই ৱেব পৰ্টেলটো ভাৰতীয় প্ৰশাসনিক পদাধিকাৰী মহাবিদ্যালয়ৰ দ্বাৰা (ASCI) উন্নীত কৰা হৈছিল আৰু সম্পূৰ্ণ ছফ্টৱেৰটো কোনো ভ্ৰূটি নোহোৱাকৈ আৰু ওজৰ-আপত্তিহীনভাৱে মসৃণকৈ চলিছিল।

(২) গোটেই দেশজুৰি শিক্ষকসকলৰ পৰা প্ৰায় ৬০০০ খন আবেদনৰ প্ৰাপ্তি হৈছিল যিটোৱে স্পষ্টকৈ এইটো সূচায় যে এই পদক্ষেপটো এক সফল পদক্ষেপ আছিল।

(৩) সকলো নিয়মীয়া ভিত্তিৰ শিক্ষক আবেদনৰ বাবে যোগ্য আছিল আৰু কোনো ন্যূনতম সেৱাবৰ্ষৰ প্ৰয়োজন নাছিল। এইটোৱে মেধাৱী যুৱ শিক্ষকসকলক আবেদন কৰাৰ বাবে যোগ্য কৰি তুলিছিল/সমৰ্থবান কৰিছিল।

(৪) পুৰস্কাৰসমূহৰ সংখ্যা ৪৫ টালৈ সীমিত কৰা হৈছিল। যাৰফলত পুৰস্কাৰসমূহৰ গৰিমা পুনৰ প্ৰতিষ্ঠিত হৈছিল।

স্কুলীয়া শিক্ষাত নিহিত পদক্ষেপসমূহ:

(৫) চূড়ান্ত বাছনিত কোনো ৰাজ্য, কেন্দ্ৰীয়শাসিত অঞ্চল অথবা কোনো স্থাৰ নিৰ্দিষ্ট ভাগ নাছিল। এইটোৱে

তেওঁলোকক পুৰস্কাৰসমূহকলৈ প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰাৰ বাবে উৎসাহ যোগাইছিল।

(৬) ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ৰ এক স্বতন্ত্ৰ জুৰীয়ে/নিৰ্বাচকমণ্ডলীয়ে চূড়ান্ত বাছনিসমূহ কৰিছিল। সমূহ ৰাজ্য, কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চল আৰু সংস্থাসমূহৰ দ্বাৰা প্ৰেৰিত ১৫২ গৰাকী প্ৰাৰ্থীৰ তালিকা জুৰীয়ে পুনৰীক্ষণ কৰিছিল। প্ৰত্যেকগৰাকী মনোনয়নপ্ৰাপ্ত ব্যক্তিয়ে জুৰীৰ সন্মুখত মত উপস্থাপন কৰি দেখুৱাইছিল।

যি জুৰীয়ে চূড়ান্ত মূল্যায়ন কৰিছিল আৰু ৪৫ গৰাকীৰ নাম শিক্ষকৰ পুৰস্কাৰসমূহৰ বাবে প্ৰস্তাৱ কৰিছিল।

মাননীয় প্ৰধানমন্ত্ৰী মহোদয়ে ২০১৮ চনৰ ৪ চেপ্তেম্বৰ তাৰিখে তেখেতৰ বাসগৃহত বঁটাপ্ৰাপকসকলৰ সৈতে মত-বিনিময় কৰিছিল আৰু তেওঁলোকক সম্বৰ্দ্ধনা জনাইছিল। তেওঁ বঁটাপ্ৰাপকসকলৰ সৈতে হোৱা মত-বিনিময়ৰ বিষয়ে টুইটো কৰিছিল।

যি সময়ত ঝাৰখণ্ডৰ অৰবিন্দ জাজৱাড়ে আৰু মহাৰাষ্ট্ৰৰ বিক্ৰম আদৰ্শৰ দৰে পুৰস্কাৰপ্ৰাপ্ত শিক্ষকে পঢ়া বাদ দিয়া শিক্ষাৰ্থীৰ সংখ্যা কমাবলৈ আৰু শিক্ষাৰ্থীৰ নামভৰ্তিৰ সংখ্যা বৃদ্ধিৰ উদ্দেশ্যে আনন্দদায়ক শিকন শৈলীৰ চৰ্চা কৰিছিল, তেনে সময়তে আনফালে আকৌ গুজৰাটৰ ৰাজেশ পেটেল আৰু ৰাজস্থানৰ ইমৰাণ খানৰ দৰে শিক্ষকে নিজৰ বিদ্যালয়সমূহক শিক্ষাৰ আলয়স্বৰূপে গঢ় দিবলৈ ICT অৰ্থাৎ তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তি তথা শিশু অনুকূল ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক শিকন প্ৰক্ৰিয়াক প্ৰসাৰিত কৰি তুলিছিল। কৰ্ণাটকৰ শ্বেইলা আৰ.এন.ৰ দৰে শিক্ষকসকলে শিক্ষাৰ্থীৰ উৎকৰ্ষ সাধনৰ উদ্দেশ্যে বিদ্যালয়ৰ আন্তঃগাঁথনি উন্নীত কৰাৰ বাবে সমূহীয়া সহযোগিতাক গতিশীলতা প্ৰদান কৰিছিল, য'ত ছিকিমৰ কৰ্ম চোমু ভূটীয়াই নামভৰ্তিকৰণৰ সংখ্যা বৃদ্ধি কৰাৰ অৰ্থে অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিছিল।

ভাৰতৰ মাননীয় উপ ৰাষ্ট্ৰপতি মহোদয়ে ২০১৮ চনৰ ৫ চেপ্তেম্বৰ তাৰিখে বিজ্ঞানভৱনত পুৰস্কাৰসমূহ প্ৰদান কৰে। প্ৰত্যেকজন বঁটাপ্ৰাপকৰ কৃতিত্বৰ খতিয়ান যুগুতাই প্ৰস্তুত কৰা কথাছবিও অনুষ্ঠানটোৰ সময়ছোৱাত প্ৰদৰ্শন কৰা হৈছিল।

স্বচ্ছ বিদ্যালয় পুৰস্কাৰৰ অধীনত আটাইতকৈ স্বচ্ছ বিদ্যালয়সমূহক পুৰস্কাৰ প্ৰদানঃ

স্কুলীয় শিক্ষা আৰু সাক্ষৰতা বিভাগে ২০১৬-১৭ বৰ্ষৰ স্বচ্ছ বিদ্যালয় পদক্ষেপৰ পৰৱৰ্তী পৰ্যায় হিচাপে জিলা,

ৰাজ্যিক আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় স্তৰত স্বচ্ছ বিদ্যালয় পুৰস্কাৰৰ (SVP) প্ৰৱৰ্তন কৰে। বিদ্যালয়সমূহত স্বচ্ছতাৰ দিশত অভ্যাসৰ পৰিৱৰ্তন আৰু দীৰ্ঘকালীনভাৱে ইয়াক বজাই ৰখাটো সুনিশ্চিত কৰাৰ উদ্দেশ্য এই পুৰস্কাৰসমূহ প্ৰদান কৰা হয়। স্বচ্ছ বিদ্যালয় পুৰস্কাৰটো বিদ্যালয়সমূহত পানী, অনাময় আৰু চাফ-চিকুণতাৰ অভ্যাসৰ ক্ষেত্ৰত স্বীকৃতি প্ৰদান কৰা, অনুপ্ৰাণিত কৰা আৰু উৎকৃষ্টতাক উদ্‌যাপন কৰাৰ অৰ্থে এক পদক্ষেপ। বিদ্যালয়সমূহে স্বচ্ছমূলকভাৱে এক ৱেবছাইট আৰু ম'বাইল এপৰ জৰিয়তে, পুৰস্কাৰসমূহৰ বাবে অনলাইন আবেদন কৰিছিল। চৰকাৰী আৰু চৰকাৰৰ দ্বাৰা সাহায্যপ্ৰাপ্ত বিদ্যালয়সমূহৰ বাহিৰেও বেচৰকাৰী বিদ্যালয়সমূহৰ বাবেও ২০১৭-১৮ চনৰ স্বচ্ছ বিদ্যালয় পুৰস্কাৰ মুকলি আছিল।

স্বচ্ছ বিদ্যালয়পুৰস্কাৰ ২০১৭-১৮

স্ব.বি.পু (SVP) ২০১৭-১৮ ইং বিদ্যালয়সমূহৰ পৰা অভাৱনীয় সাঁহাৰি লাভ কৰিছিল। ৬,১৫,১৫২ খন বিদ্যালয় স্বচ্ছ বিদ্যালয় পুৰস্কাৰ ২০১৭-১৮ বাবে অনলাইনযোগে পঞ্জীয়ন কৰিছিল, যিটো সংখ্যা বিগত বৰ্ষত পুৰস্কাৰটোৰ বাবে ভাগ লোৱা বিদ্যালয়সমূহৰ সংখ্যাৰ দুগুণতকৈ অধিক আছিল। ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ৰ বাঁটসমূহৰ ক্ষেত্ৰত বিবেচনাৰ বাবে ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয়শাসিত অঞ্চলসমূহে ৭২৭ খন বিদ্যালয়ক বাচনি কৰিছিল। পুনৰ বৈধতা পৰীক্ষণ আৰু পুংখানুপুংখভাৱে চালিজাৰি চোৱাৰ পিছত শীৰ্ষৰ ৫২ খন বিদ্যালয়ক (SVP) স্ব.বি.পু ২০১৭-১৮ ৰ ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰসমূহ প্ৰদান কৰা হয়। শীৰ্ষৰ চাৰিখন ৰাজ্য ক্ৰমে পুডুচেৰী, তামিলনাডু, গুজৰাট আৰু অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ তথা আটাইতকৈ শ্ৰেষ্ঠ ৯ খন জিলা ক্ৰমে— পুডুচেৰী, শ্ৰীকাকুলাম, চণ্ডীগড়, হিছাৰ, কাৰাইকল, লাটুৰ, নেলোৰ, দক্ষিণ গোৱা আৰু বডোদৰাক ১৮/০৯/২০১৮ তাৰিখে অনুষ্ঠিত হোৱা অনুষ্ঠানত স্বীকৃতিৰ প্ৰমাণপত্ৰ প্ৰদান কৰা হৈছিল।

স্কুলীয়া শিক্ষাৰ নিহিত পদক্ষেপসমূহ

পুৰস্কাৰসমূহৰ বাবে গ্ৰহণ কৰা পদ্ধতি

(ক) পানী, (খ) শৌচালয়/প্ৰসাৱগাৰ, (গ) চাবোনেৰে হাত-ধোৱা, (ঘ) পৰিচালনা আৰু চোৱাচিতা (ঙ) ব্যৱহাৰৰ পৰিৱৰ্তন আৰু সক্ষমতা সাধন — এই পাঁচটা উপবিভাগত বিদ্যালয়সমূহে লাভ কৰা নম্বৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পুৰস্কাৰৰ বাবে বিদ্যালয়সমূহৰ বাছনি কৰা হয়। এখন স্বীকৃতিৰ প্ৰমাণপত্ৰৰ লগতে, বিদ্যালয় এখনত অনাময় আৰু চাফ-চিকুণতাৰ পৰিৱেশ উন্নত কৰা তথা ইয়াক বাহাল ৰখাটোত গুৰুত্ব দি তাৰ বাবে নগদ ৫০০০০ টকাৰ ধনৰাশি এক ওপৰঞ্চি বিদ্যালয় মঞ্জুৰী হিচাপে, শ্ৰেষ্ঠ বিদ্যালয়সমূহলৈ ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰ প্ৰাপক হিচাপে বাছনি হোৱাৰ পিছত আগবঢ়োৱা হয়। স্বচ্ছ বিদ্যালয় পুৰস্কাৰত ভাগ লোৱা শ্ৰেষ্ঠ ৰাজ্যসমূহ আৰু শীৰ্ষৰ জিলাসমূহকো স্বীকৃতি প্ৰদান কৰা হয়।

ৰাজ্যসমূহ আৰু কেন্দ্ৰীয়শাসিত অঞ্চলসমূহত চলা শ্ৰেষ্ঠ পদ্ধতিসমূহ/অনুশীলনসমূহঃ

নালিকলি, কৰ্ণাটক

এক উদ্দীপনামূলক আৰু আনন্দময় পৰিৱেশত ভিন্নস্তৰৰ শিক্ষাৰ্থীৰে পূৰ্ণ শ্ৰেণীকোঠাত শিশুসকলে পঢ়িবলৈ লিখিবলৈ আৰু নিজৰ সৃষ্টিশীলতাক উন্মুক্ত কৰিবলৈ শিকাটোক গুৰুত্ব দিয়াই ‘নালিকলি’ৰ উদ্দেশ্য। ২০০৯-১০ বৰ্ষত প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ বাবে, কৰ্ণাটকৰ সকলো চৰকাৰৰ দ্বাৰা পৰিচালিত কানাড়া মাধ্যমৰ বিদ্যালয়ত ‘নালি কলি’ৰ সূচনা কৰা হৈছিল। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সমগ্ৰ শিকন প্ৰণালীটোত সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰে; শিক্ষকৰ বোজা লাঘৱ কৰে; শ্ৰেণীকোঠাত অধিকতম হাৰত কথোপকথন/মত-বিনিময় হয়; কোনো পৰীক্ষাৰ আতংক অথবা উদ্বেগ নাথাকে। কৌতুহল, গতিশীলতা আৰু অন্বেষণ আদিৰ দৰে শিশুৰ স্বাভাৱিক প্ৰৱণতাসমূহে সঠিক দিশত ধাৰিত হোৱাৰ এক ঠাই বিচাৰি পায়। শ্ৰেণীকোঠাত আদান-প্ৰদানৰ ‘নালিকলি’ পদ্ধতিয়ে অকল শিক্ষকক আৰু বহল অৰ্থত স্বতন্ত্ৰতা প্ৰদান কৰাতেই ক্ষান্ত নাথাকে, বৰঞ্চ এক বন্ধুত্বসুলভ আৰু আনন্দময় পৰিৱেশত শিকাৰ বাবে শিশুসকলক এক উপযুক্ত পৰিৱেশো সৃষ্টি কৰি দিয়ে। বাৰ্তা বিনিময়মূলক শৈলীত বয়সভিত্তিক পাৰদৰ্শিতা ভিত্তিত গঠিত দলসমূহত শিকন প্ৰক্ৰিয়াটো প্ৰণালীবদ্ধভাৱে সংঘটিত হয়। যেতিয়া শিশুসকলে এটা দলৰ পাৰদৰ্শিতাৰ ক্ষেত্ৰত দক্ষ হৈ উঠে, তেতিয়া তেওঁলোকে পৰৱৰ্তী পাৰদৰ্শিতামূলক জ্ঞান অৰ্জন কৰিবলৈ আনটো দললৈ ধাৰমান হয়। গীত-মাত, খেলা-ধূলা, জৰীপ পদ্ধতি, সাধুকোৱা, থলীতে উপলব্ধ শিক্ষণ-শিকন সামগ্ৰী তথা শৈক্ষিক খেলা আদিৰ ব্যৱহাৰৰ জৰিয়তে শিক্ষণ পদ্ধতিটো পৰিচালিত হয়, যিসমূহ উপাদান শিক্ষকসকলে নিজেই তৈয়াৰ কৰে। যেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কিছুমান দলত ভাগ কৰা হয় আৰু শিকন প্ৰক্ৰিয়াটো অনানুষ্ঠানিকভাৱে সংঘটিত হয়, তেতিয়া তেওঁলোকে শিকা কথাখিনি আৰু বেছি সময়লৈ মনত ৰাখিব পৰাৰ সম্ভাৱনা থাকে। এই ধাৰণাটোৱে শিকনৰ বোজা কমোৱাত আৰু শিকনৰ ন্যূনতম পৰ্যায়ত সম্পূৰ্ণ জ্ঞান লাভ কৰাটোত বিশ্বাস কৰে।

‘গণিথা কলিকা আন্দোলন’ (জি কে এ) কৰ্ণাটক নামেৰে এক গণিত শিকন আন্দোলন কাৰ্যসূচীৰ পদক্ষেপ হাতত লৈছে। ব্যাপকভাৱে এইটো বিশ্বাস কৰা যায় যে গণিত হ’ল এনে এক মৌলিক বিভাগ যিটোৰ ওপৰত

বিদ্যালয়ত পিছলৈ হ'বলগীয়া ভৱিষ্যত শিকনৰ বহুখিনি নিৰ্ভৰ কৰে। এইটো এক আৰ্হি সহযোগ কাৰ্যক্ৰম যিটোৰ সহায়ৰ/জৰিয়তে গাণিতিক ধাৰণাসমূহৰ মুখস্থ বিদ্যাৰ পৰিৱৰ্তে সহপাঠীৰ সৈতে শিকন, প্ৰয়োগিক শিকন পদ্ধতি তথা ক্ৰিয়া-কলাপৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ এক সৃষ্টিশীল দৃষ্টিভঙ্গী ব্যৱহাৰ কৰি শিশুসকলৰ মাজত গণিত শিকোতে দেখা দিয়া খোকোজা আঁতৰ, কৰিবলৈ লক্ষ্য লোৱা হয়। এই পদ্ধতিয়ে স্পষ্ট বিচাৰধাৰা আৰু নৈদ্দিন জীৱনত সচৰাচৰ দেখা পোৱা গাণিতিক সমস্যাসমূহৰ সমাধান সূত্ৰ বিচাৰৰ সামৰ্থক উৎসাহ যোগাবলৈ প্ৰয়াস কৰে। চৰকাৰী প্ৰাথমিক বিদ্যালয়সমূহত শিক্ষকসকলক প্ৰশিক্ষণ আৰু সমৰ্থন যোগাই আৰু বিদ্যালয়সমূহৰ বাবে গণিত শিক্ষণ-শিকন সামগ্ৰীৰ ব্যৱস্থা কৰি এই কাৰ্যক্ৰমখন ৰূপায়ন কৰা হয়। কৰ্ণাটকৰ ৰাজ্যিক পাঠ্যক্ৰমত নিৰ্দেশিত পাৰদৰ্শিতামূলক বিষয়বস্তুসমূহৰ শিকন প্ৰক্ৰিয়া সহজতে কৰি তুলিবলৈ এই শিক্ষণ-শিকন সামগ্ৰীসমূহ প্ৰস্তুত কৰা হয়। শিকনৰ পৰিণাম/ফলাফলসমূহ চালিজাৰি চাবলৈ, টেবলেট এটাত এণ্ড্ৰয়ড ভিত্তিক এপ্লিকেশ্যন এটা ব্যৱহাৰ কৰি শিশুসকলৰ মূল্যায়ণ কৰি থকা হৈছে। গণিত শিকনৰ ফলাফলসমূহ আৰু উন্নত কৰি তুলিবলৈ যিবোৰ চৰকাৰী প্ৰচেষ্টা হাতত লোৱা হৈছে, সেই প্ৰচেষ্টাসমূহৰ পৰিপূৰক হিচাপে কাম কৰে এই পদক্ষেপটোৱে।

ক্ৰিয়া-কলাপভিত্তিক শিকন, (Activity Based Learning) তামিলনাডু:

শ্ৰেণীকোঠাৰ সংস্কাৰৰ ওপৰত গুৰুত্ব দি অতীব প্ৰয়োজনীভাৱে এই এ বি এল প্ৰস্তুত কৰা হৈছে যিটোৱে এক মনোগ্ৰাহী আৰু মত-বিনিময়মূলক ধৰণেৰে স্বতন্ত্ৰ, স্ব-শিকন প্ৰক্ৰিয়া সম্ভৱপৰ কৰি তোলে আৰু এই পদ্ধতি বেচৰকাৰী সংস্থা ঋষি ভেলী ৰুৰেল এডুকেইশ্যন চেণ্টাৰৰ আৰ্হিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত, যি সংস্থা সুবিবেচনাপূৰ্ণ শিক্ষক প্ৰশিক্ষণ আৰু আনন্দদায়ক শিকন কাৰ্যক্ৰমৰ ওপৰত কৰা পৰীক্ষণসমূহৰ বাবে ভালকৈয়ে জনাজাত। শ্ৰেণীকোঠাত এ.বি এল পদ্ধতিৰ শিক্ষকগৰাকী শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ সহায়কাৰী এগৰাকী হৈ পৰিছে; তেওঁ কোনো ভাষণ শিক্ষাৰ্থীসকলক প্ৰদান নকৰে অথবা একেটা ধৰণতে সম্পূৰ্ণ শ্ৰেণীটোৰ শিকন প্ৰক্ৰিয়াক নিৰ্দেশিত নকৰে। এ বি এল শ্ৰেণীকোঠাসমূহত শিশুসকলে তেওঁলোকৰ শিকনৰ পৰ্যায় অনুসৰি একেলগে বহে, যি তেওঁলোকৰ বয়স অনুযায়ী পোৱা পৰ্যায়ৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ নকৰে।

এ বি এল শ্ৰেণীকোঠাত এক ব্যাপক মাত্ৰাত ভিন্নধৰণৰ কাৰ্ড আৰু সামগ্ৰীসমূহ উপলব্ধ হয় যিটোৱে পাৰদৰ্শিতাৰ ভিন্ন পৰ্যায়ত অৱস্থান কৰা শিশুসকলৰ মাজত এক সুসংগঠিত শিকন প্ৰক্ৰিয়াক সম্ভৱপৰ কৰি তোলে। শিশুসকলে এক কোমল বয়সৰ পৰাই দিনটোৰ বাবে কাৰ্ডখন পছন্দ কৰাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি, নিজৰ উপস্থিতিৰ খতিয়ান চিহ্নিত কৰালৈকে বিভিন্ন স্বতন্ত্ৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিবলৈ শিকে।

স্বপ্নো কি উড়ান কাৰ্যক্ৰম : ভ্ৰাম্যমাণ বিদ্যালয়ৰ জৰিয়তে বিদ্যালয়ৰ পৰা আতৰি থকা স্কুলীয়া শিক্ষাৰ পৰা বঞ্চিত শিশুসকলক শিক্ষিত কৰি তোলাৰ প্ৰয়াস (উত্তৰাখণ্ড)

শিক্ষাৰ অধিকাৰ আওতাত উন্নত মানদণ্ডৰ শিক্ষাৰ পৰিসৰ বিস্তাৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যে জনসাধাৰণৰ মাজত সজাগতা

আৰু উদগনিমূলক প্ৰচাৰক প্ৰসাৰিত কৰি ভ্ৰাম্যমাণ বিদ্যালয়ৰ সুবিধা উপলব্ধ কৰিবলৈ ভ্ৰাম্যমাণ বিদ্যালয় ভিন্ন উদ্দেশ্যত ব্যৱহৃত যানবাহন ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই বাহনসমূহত ভিন্ন ধৰণৰ শিকন সঁজুলিৰ ব্যৱস্থা আছে, লগতে আছে দৃশ্য-শ্ৰাব্য মাধ্যমৰ সঁজুলিৰ ব্যৱস্থা তথা অৰ্হতাসম্পন্ন সমল ব্যক্তিসকল যিয়ে পৰামৰ্শদাতা প্ৰক্ৰিয়া আৰু সজাগতা সৃষ্টিৰ উদ্দেশ্যসমূহ পৰিপূৰ্ণ কৰি তোলাত উদ্যোগ লয়। এই পদক্ষেপৰ মূল লক্ষ্য হ'ল বিদ্যালয়ৰ পৰা আতৰি থকা শিশুসকলক চিনাক্ত কৰা আৰু তেওঁলোকক মূলসুঁতিলৈ অনা, যি চিনাক্তকৰণ প্ৰক্ৰিয়া বিশেষ কিছু উপায়েৰে কৰা হয় আৰু ওচৰৰ বিদ্যালয়সমূহত তেওঁলোকক সংস্থাপিত কৰাৰ বাবে সঠিক বয়স ভিত্তিক বিশেষ প্ৰশিক্ষণ ব্যৱস্থা কৰা হয়। এই ব্যৱস্থাতোৱে বিদ্যালয়লৈ শিক্ষাৰ পৰা আঁতৰত অৱস্থান কৰা শিশুসকলৰ গোটবোৰ প্ৰয়োজনসমূহ বিচাৰ কৰি উলিওৱাত সহায় কৰিছে আৰু যিটো সম্ভৱ হৈছে তেওঁলোকক বিদ্যালয়ৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত কৰাৰ দ্বাৰা আৰু একে সময়তে তেওঁলোকৰ পিতৃ-মাতৃক উদগনি যোগোৱাৰ দ্বাৰা।

বহুভাষিক শিক্ষা (এম এল ই) উৰিষ্যা :

বহুভাষিক শিক্ষা এক সুসংগঠিত কাৰ্যক্ৰম যাৰ দ্বাৰা সঠিক ৰূপত বৌদ্ধিক আৰু যুক্তিপূৰ্ণ কৌশল সমূহ বিকাশ কৰাৰ লক্ষ্য লোৱা হয় আৰু যাৰদ্বাৰা শিশুসকলক মাতৃভাষাৰে আৰম্ভ কৰি দ্বিতীয় ভাষা (ওড়িয়া) আৰু তৃতীয় ভাষা (ইংৰাজী) লৈ ৰূপান্তৰিত হোৱাত আগভাগ লৈ অৱশেষত জাতীয়, ৰাজ্যিক আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় ভাষাসমূহত সমানেই কাম চলাই নিয়াৰ ক্ষেত্ৰত সমৰ্থৱান কৰি তোলা হয়। উৰিষ্যা শিশুসকলক ওড়িয়া ভাষাত শিক্ষাদান কৰা হয়, যিটো বেছিভাগ জনজাতীয় শিশুৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰত্যাৱানমূলক হৈ পৰে, যিসকলৰ মাতৃভাষা ওড়িয়া নহয়। পাঠ্যপুথিৰ প্ৰসংগসমূহো জনজাতীয় শিশুসকলৰ বাবে অপৰিচিত, যাৰ বাবে তেওঁলোকে শ্ৰেণীকোঠাৰ শিক্ষণ আৰু শিকন ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ সম্পূৰ্ণৰূপে বুজি পোৱাটো দুৰূহ হৈ পৰে, যিটোৰ ফলস্বৰূপে মনত ৰখা কাৰ্য আৰু শিকনৰ ফলাফলৰ ওপৰত বিৰূপ প্ৰভাৱ পৰে।

মাতৃভাষাভিত্তিক বহুভাষিক শিক্ষা কাৰ্যক্ৰমত (এম এল ই) বিদ্যালয়ৰ শিক্ষা মাতৃভাষাত আৰম্ভ হয় আৰু ক্ৰমান্বয়ে ওপৰৰিঙা ভাষাসমূহলৈ এই প্ৰক্ৰিয়াটোৰ ৰূপান্তৰ হয়। আৰম্ভণিৰ শ্ৰেণীবোৰত শিক্ষা প্ৰদানৰ মাধ্যম স্বৰূপে মাতৃভাষাৰ ব্যৱহাৰ শিশুসকলক তেওঁলোকে সকলোতকৈ বেছিকৈ জনা ভাষা এটাৰে শিক্ষাৰম্ভ কৰাৰ জৰিয়তে, তেওঁলোকে শ্ৰেণীকোঠালৈ যি জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতা লৈ আহে তাৰ ভিত্তিত এক সবল শৈক্ষিক ভেটিৰ বিকাশ সাধন কৰাত সমৰ্থৱান কৰে আৰু লগতে আত্মবিশ্বাস আৰু আত্মসন্মান বঢ়োৱাত উদগনি যোগায়। জনজাতি অধ্যুষিত ১৭ খন জিলাৰ ২১ টা জনজাতীয় ভাষাৰ বিভিন্ন বিদ্যালয়ত বহুভাষিক শিক্ষা কাৰ্যক্ৰমটো চলি আছে।

প্ৰজ্ঞা : গুজৰাটৰ এক ক্ৰিয়া-কলাপ ভিত্তিক শিকন আৰ্হি

ভাৱনাগড়ৰ দক্ষিণামূৰ্তি বিদ্যালয়ত স্বৰ্গীয় শ্ৰীগিজুভাই বাধেকাই কৰা কামৰ কাৰণে ৰাজ্যখনত ক্ৰিয়া-কলাপভিত্তিক আনন্দদায়ক শিকন এক ধাৰণাস্বৰূপে গভীৰভাৱে শিপাই আছে। আনকি প্ৰাথমিক শ্ৰেণীসমূহৰ পাঠ্যপুথিসমূহো

একেটা শিক্ষানীতিৰ জৰিয়তে বিকাশ সাধন কৰা হৈছিল। তৎস্বত্ত্বেও গুণগোৎসৱ ১ (বৰ্ষ ২০০৯)ত এয়া পৰিলক্ষিত হৈছিল যে আনকি পঞ্চম শ্ৰেণীৰ পিছতো বহুসংখ্যক শিশুৱেই পঠন, লিখন আৰু সংখ্যাগণনাৰ একান্ত মৌলিক কৌশলসমূহত পিছপৰি ৰৈছিল। সমস্যাটো বিশ্লেষণ কৰোঁতে এইটো অনুধাৱন কৰা হ'ল যে, ৰাজ্যখনত এনে এক শিক্ষানীতিৰ প্ৰয়োজন যিয়ে শিকনৰ নিশ্চয়তা দিব পাৰে। ৰাজ্যিক ভিত্তিত শিক্ষানীতিৰ কৰ্মশালা অনুষ্ঠিত কৰা হয় য'ত বিভিন্ন ধৰণৰ শিক্ষানীতিৰ আৰ্হিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হয় আৰু এক আগতকৈ সবল এ, বি, এল পদ্ধতিৰ ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে সিদ্ধান্ত কৰা হয়। সেইমতে ৰুচি ভেলী আৰ্হিৰ (এম ছি এম এল) পৰা অনুপ্ৰাণিত আৰ্হিটো কিছু পৰিৱৰ্তিত কৰি লোৱা হয়। ৰাজ্যখনে এম জি এম এল (MGML) পদ্ধতিটোত সংশোধনী ঘটালে আৰু এ বি এল প্ৰজ্ঞা (প্ৰবৃত্তিৰ দ্বাৰা জ্ঞান) পদ্ধতিটো প্ৰৱৰ্তন কৰিলে। ৰাজ্যিক ভিত্তিত মূল দলটো গঠিত হ'ল আৰু তেওঁলোকক আন ৰাজ্যসমূহত এম জি এম এল পদ্ধতি ৰূপায়ণ কৰি থকা বিদ্যালয়সমূহলৈ নি তাৰ চমু আভাস দিয়া হ'ল। তাৰপিছত একেটা মূলৰ দৰে ইউনিচেফৰ সৈতে লগ লাগি এ বি এল প্ৰজ্ঞা পদ্ধতিৰ বাবে নতুন বিষয়বস্তুৰ বিকাশ সাধন কৰিলে।

এই এ, বি, এল প্ৰজ্ঞা পদ্ধতিত প্ৰত্যেকটো ধাৰণাৰ বাবে শিকন চক্ৰ (সূচনা— অনুশীলন — মূল্যায়ন) সুনিশ্চিত কৰা হয়।

এই পদক্ষেপটোৰ সবিশেষ

- ইয়াৰ সূচীসমূহ সৰু ক্ৰিয়া-কলাপত বিভক্ত কৰা হয় আৰু প্ৰতিটো ক্ৰিয়া-কলাপৰ বাবে বিশেষ কাৰ্ড আছে।
  - সূচীসমূহ পৰ্যায়ক্ৰমে ভাগ ভাগ কৈ জখলাৰ দৰে সজোৱা হয় যাৰ জৰিয়তে এটাৰ পিছত আনটো ক্ৰিয়াক সম্পূৰ্ণ কৰি শিশুসকলে নিজেই আগবাঢ়ি যাব পাৰে।
  - চাৰিটা ভিন্নধৰণৰ গোটত শিশুসকলক ভাগ কৰা হয়। শিশু এটিয়ে নিজৰ অগ্ৰগতি অনুসৰি নিজাকৈ দলসমূহ সলনি কৰি থাকে।
- তিনিধৰণৰ মত-বিনিময় (শিক্ষক-শিশু, শিশু-শিশু, শিশু-সামগ্ৰী) সুনিশ্চিত কৰা হয়।
- প্ৰতিটো শিশুৰ দ্বাৰা শিকন চক্ৰৰ পৰিপূৰ্ণতাৰ মৌলিক পৰ্যায়সমূহ (সূচীৰ সূচনা, অনুশীলন, মূল্যায়ন) প্ৰতিটো ধাৰণাৰ বাবে সজাই-বজাই ৰখা হয়।
  - প্ৰজ্ঞাৰ মূল গঠনৰ অংশ হ'ল অবিৰত মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়া যিহেতু প্ৰতিটো শিশুক সমগ্ৰ শিকন সূচীৰ জখলা ডালত মূল্যায়ন কৰি যোৱা হয়।

প্ৰভাৱ

শিশুসকলৰ বিদ্যায়তনিক কৃতিত্ব উন্নত কৰা হৈছে। তিনিটা গুৰুত্বপূৰ্ণ অধ্যয়নত এইটো পোহৰলৈ আহিছে যে প্ৰজ্ঞা বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে অপ্ৰজ্ঞা বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলতকৈ অধিক উন্নত প্ৰদৰ্শন আগবঢ়াইছে।

প্ৰথমটো গৱেষণা চলোৱা হৈছিল প্ৰথমৰ দ্বাৰা, আনটো গৱেষণা চলোৱা হৈছিল ইউনিচেফ আৰু শিক্ষাৰ পদক্ষেপৰ দ্বাৰা আৰু তৃতীয়টো গৱেষণা চলোৱা হৈছিল গুজৰাট চৰকাৰৰ মূল্যায়ন বিভাগৰ দ্বাৰা। ইয়াত দেখা পোৱা আন এটা সুফল হ'ল প্ৰজ্ঞা শ্ৰেণীকোঠাসমূহ এক অন্তৰ্ভুক্তিমূলক শ্ৰেণীকোঠা, কাৰণ ইয়াৰ গতিশীল দলীয় আৱৰ্তন প্ৰক্ৰিয়াই প্ৰতিটো শিশুকে আন সকলো শিশুৰ সৈতে কাম কৰাৰ বাবে সুযোগ প্ৰদান কৰে।

এক গুৰুত্বপূৰ্ণ সুফল হিচাপে শিকনৰ সফলতাৰ প্ৰাপ্তিৰ বাহিৰেও তলত উল্লেখ কৰা সুফলসমূহো পৰিলক্ষিত হয়।

- ব্যক্তিগত বিদ্যালয়সমূহ এই শিকনৰ দৃষ্টিভংগীৰদ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হৈছে আৰু নিজৰ বিদ্যালয়সমূহত ইয়াক ৰূপায়ণ কৰিছে।

- বিনিময়মূলক আৰু নতুনত্বৰ পূৰ্ণ শিক্ষণে কথন শ্ৰৱণ আৰু সৃষ্টিশীল চিন্তাৰ অনুশীলনৰ যথেষ্ট পৰিসৰ বৃদ্ধি কৰে আৰু ভাষাৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত আত্মবিশ্বাস আৰু সৱলীলতা বিকাশ কৰে।

- ই শিশুসকলক অভিজ্ঞতাৰ জৰিয়তে শিকিবলৈ আৰু কোনো বোজা অবিহনে শিকন সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ এক সুযোগ প্ৰদান কৰে।

- বিভিন্ন প্ৰকল্পমূলক কাম আৰু ক্ষেত্ৰভিত্তিক কামৰ অভিজ্ঞতাৰ সোৱাদ শিশুসকলে পায়।

- শিশুৱে কিবা এটা সৃষ্টি কৰাৰ বাবে আৰু সেয়া প্ৰদৰ্শন কৰাৰ বাবে যথেষ্ট সুযোগ পায়।

২০১০ চনত ২৫৬ খন বিদ্যালয়ত এই কাৰ্যক্ৰমটোৰ আৰম্ভণি কৰা হয়। ক্ৰমান্বয়ে ২০১৭-১৮ বৰ্ষটোলৈ কাৰ্যক্ৰমটোৰ প্ৰসাৰ প্ৰায় ২২০০০ খন বিদ্যালয়লৈ বৃদ্ধি পালে। তাৰপিছত কিছু সালসলনিৰে সৈতে প্ৰজ্ঞা সমগ্ৰ ৰাজ্যজুৰি ২০১৮-১৯ বৰ্ষত সকলো বিদ্যালয়ত প্ৰৱৰ্তন হ'ল।

মধ্যাহ্ন ভোজন : নতুন দৃষ্টিভংগীসমূহ

নামভৰ্ত্তিকৰণ, উপস্থিতি আৰু ধাৰণ ক্ষমতা উন্নত কৰিবলৈ আৰু একে সময়তে শিশুসকলৰ পৰিপুষ্টিৰ অৱস্থা উন্নীত কৰিবলৈ 'নেশ্যনল প্ৰোগ্ৰাম অৱ নিউট্ৰিশ্যনেল চাপ'ৰ্ট টু প্ৰাইমাৰী এডুকেইশ্যন' (এন পি এন এচ পি ই) অৰ্থাৎ "প্ৰাথমিক শিক্ষাত পৰিপুষ্টিমূলক সহযোগিতাৰ ৰাষ্ট্ৰীয় কাৰ্যসূচী" নামেৰে আঁচনিখন ১৯৯৫ চনৰ ১৫ আগষ্ট তাৰিখে আৰম্ভ কৰা হয়, যিখন এখন কেন্দ্ৰীয়ভাৱে পৰিকল্পিত আৰু ৰূপায়িত আঁচনি। ২০০৮-০৯ বৰ্ষত আঁচনিখন উচ্চ প্ৰাথমিক শ্ৰেণীৰ শিশুসকলক সাঙুৰি লোৱাৰ উদ্দেশ্যে প্ৰসাৰিত কৰা হয় আৰু আঁচনিখনক 'নেশ্যনল প্ৰোগ্ৰাম অৱ মিড্-দে মীল' ৰূপে অৰ্থাৎ 'মধ্যাহ্ন ভোজনৰ ৰাষ্ট্ৰীয় আঁচনি' ৰূপে পুনৰ নামকৰণ কৰা হয় যি 'মিড্-দে মীল স্কীম' (এম.ডি.এম.এচ) অৰ্থাৎ মধ্যাহ্ন ভোজন আঁচনি নামেৰে জনপ্ৰিয়। এই এম ডি এম এচে সকলো চৰকাৰী আৰু চৰকাৰৰ সাহায্যপ্ৰাপ্ত বিদ্যালয়সমূহ বিশেষ প্ৰশিক্ষণ কেন্দ্ৰসমূহত (STCS) আৰু মাধ্যমিকসমূহত আৰু সমগ্ৰ শিক্ষাৰ অধীনৰ মোক্তাৱসমূহত অধ্যয়নৰত সকলো প্ৰথম/অষ্টম (I-VIII) শ্ৰেণীলৈ শিক্ষাৰ্থীসকলক সামৰি লয়।

মধ্যাহ্ন ভোজন আঁচনিৰ লক্ষ্যসমূহৰ মাজৰ এটা হ'ল শিশুসকলৰ পৰিপুষ্টিৰ অৱস্থাৰ উন্নিত সাধন কৰা আৰু এই লক্ষ্য পূৰণ কৰা আৰু লগতে ভাৰতৰ অধিকাংশ শিশুৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ সমস্যা অৰ্থাৎ 'ক্ষুধা'ক নিবাৰণ কৰাটোত উদ্যোগ লোৱা, এম ডি এম নিৰ্দেশনাৱলীয়ে এইটো দৰ্শায় যে শিশুসকলে প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত ৪৫০ কেলৰিকৈ আৰু উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত ৭০০ কেলৰিকৈ পোৱাটো উচিত।

২০১৮-১৯ বৰ্ষটোত, ১১.৩৪ লাখ বাছনিপ্ৰাপ্ত বিদ্যালয়ত প্ৰথম শ্ৰেণীৰ পৰা অষ্টম শ্ৰেণীলৈ অধ্যয়নৰত ৯.১৭ কোটি শিশুক আঁচনিখনৰ অধীনত সামৰি লোৱা হয়।

বিদ্যালয় পৰিপুষ্টি বাগিচা স্থাপন :

বিদ্যালয় পৰিপুষ্টি বাগিচা (এচ এন জি) হ'ল ঠাই এখন যি বিদ্যালয় প্ৰাংগণৰ ভিতৰৰ আৰু য'ত গছ-লতিকা, ফল আৰু পাচলিৰ খেতি কৰা হয় আৰু যিসমূহ সামগ্ৰী মধ্যাহ্ন ভোজন প্ৰস্তুতিৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। অপুষ্টিৰ সমস্যা আৰু ক্ষুদ্ৰাতিক্ষুদ্ৰ পোষক দ্ৰৱ্যৰ অভাৱ দূৰ কৰাৰ বিষয়টো কৰাটো আৰু ইয়াৰ লগতে শিশুসকলক প্ৰকৃতি আৰু বাগিচাৰ প্ৰতিপালনৰ অভিজ্ঞতাৰ সৈতে সচক্ষে পৰিচয় কৰাই দিয়াটো বিদ্যালয় পৰিপুষ্টি বাগিচাৰ বিকাশ সাধন কৰাৰ আঁৰৰ উদ্দেশ্য।

বিদ্যালয় পৰিপুষ্টি বাগিচা স্থাপনৰ বাবে বৃহদাকাৰৰ ভূমিখণ্ডৰ প্ৰয়োজন নহয় আৰু আনকি ছাদৰ উপৰিভাগটোকো টাবত দিয়া শাক-পাচলি, ফলমূল উৎপাদন কৰাৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। সৰু সৰু টেমাট, টিনত, ঝাৰ, বেয়া হোৱা মাটিৰ মলাত, কাঠৰ পেটিত, চীনা মাটিৰ টাবত, খাদ্যৰ টিনত আৰু আটাৰ বস্তা আদিতো মাটি দি গছ ৰুৱ পাৰি, যেতিয়া পৰ্যাপ্ত ভূমি উপলব্ধ নহয়।

বিদ্যালয় পৰিপুষ্টি বাগিচাত উৎপন্ন হোৱা সমূহ শাক-পাচলি, ফল-মূল ইত্যাদি মধ্যাহ্ন ভোজনৰ অধীনত খাব পাৰি, যিসমূহৰ ভিতৰত বিভিন্ন অংশ যেনে আগ বা কাণ্ড আদি যেনে, (কল, পানীলাও, ৰঙালাও), শাকসমূহ (ধনীয়া, পদিনা, পালেং), ফুলখিনি (ৰঙালাও ফুল, চজিনাফুল), পাচলিৰ বাকলি (পানীলাও, ৰঙালাও, জিকা) আদি ব্যৱহাৰ হয়। বিদ্যালয় পৰিপুষ্টি বাগিচা স্থাপন কৰাৰ বাবে ৰাজ্যই সংশ্লিষ্ট বিভাগসমূহ যেনে কৃষি বিজ্ঞান কেন্দ্ৰ, কৃষি/উদ্যান শস্য বিভাগ, খাদ্য আৰু পৰিপুষ্টি বিভাগ, ৰাজ্যিক কৃষি বিশ্ববিদ্যালয়সমূহ ইত্যাদিৰ সৈতে মিলিত হ'ব পাৰে।

মধ্যাহ্ন ভোজন আঁচনিত নতুনত্বমূলক হস্তক্ষেপৰ বাবে থকা পৰিৱৰ্তনীয় পুঁজিৰ উপাদানৰ অধীনত, প্ৰতি বিদ্যালয়ৰ পৰিপুষ্টি বাগিচাৰ বাবে ৫০০০ টকাৰ ধনবাশিক কেন্দ্ৰ, ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলসমূহৰ মাজত ভাগ-বটোৱাৰ ভিত্তিত বীজ, সা-সৰঞ্জাম আৰু সাৰ আদি যিহেতু প্ৰচলিত নিৰ্দেশনাসমূহৰ পৰা ঘটোৱা নামমাত্ৰ সালসলনিৰ সৈতে আঁচনিখন ৰূপায়িত কৰাৰ অধিকাৰ জিলা দণ্ডাধীশৰ অধ্যক্ষতাত গঠিত জিলা পৰ্যায়ৰ সমিতিক প্ৰদান কৰা হৈছে, সেয়েহে সমিতিয়ে যুক্তিযুক্তভাৱে চাইচিতি প্ৰত্যেকখন বিদ্যালয় পৰিপুষ্টি বাগিচাৰ বাবে ৫০০০ কৈ টকাৰ ধনবাশিৰ ভিতৰত সামগ্ৰিক গড় হিচাপত, বিদ্যালয় ভিত্তিক, প্ৰয়োজনীয়তাৰ ভিত্তিত পুঁজি মুকলি কৰি দিব

পাৰে। বীজ/পুলিসমূহ কৃষি/উদ্যান শস্য বিভাগৰ পৰা পাব পাৰে। ৰাজ্যই মহাত্মা গান্ধী ৰাষ্ট্ৰীয় গ্ৰাম্য নিয়োগ নিশ্চিতকৰণ আঁচনি (MNREGS) যিখন আঁচনি গ্ৰামোন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ৰ; সেই আঁচনিত সন্মিলিত হৈ বিদ্যালয়সমূহত চৌহদৰ দেৱাল নিৰ্মাণ কৰাৰ বাবে, মাটি সমান কৰিব পাৰে, ই মুখ্য অধিসূচনা অনুসৰি সম্ভৱপৰ হ'ব পাৰে যি ২০১৮-১৯ বিত্তীয় বৰ্ষত আঁচনি ৰূপায়ণৰ নিৰ্দেশিকা আৰু যিখন MNREGS ৰ জৰিয়তে সহায়তাৰ কাৰণে জৰুৰী বিষয়সমূহ সাঙুৰি গ্ৰামোন্নয়ন মন্ত্ৰালয়ৰ দ্বাৰা জাৰী কৰা হৈছিল। বিদ্যালয় পৰিপূষ্টি বাগিচাৰ আলোকচিত্ৰ (উচ্চ মানদণ্ড)ৰ লগতে সৰু লিখনী ত্ৰিমাসিক হিচাপত এন ডি এম এম আই এচ পৰ্টেলত আপলোড কৰিব পাৰি।

তিথি ভোজন

তিথি ভোজন হ'ল ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয়শাসিত অঞ্চলসমূহে বিদ্যালয়ত অধ্যয়নৰত শিশুসকলক অতিৰিক্ত পৰিপূষ্টি প্ৰদান কৰাৰ বাবে হাতত লোৱা এক পদক্ষেপ। এই আঁচনিৰ অধীনত, সামাজিক বিষয়সমূহ বিশেষ উপলক্ষত যেনে— উৎসৱ-পাৰ্বন, বাৰ্ষিক অনুষ্ঠান, জন্মদিন, বিয়া-সবাহ আৰু ৰাষ্ট্ৰীয়ভাৱে গুৰুত্বপূৰ্ণ দিনবোৰত সম্পূৰ্ণ আহাৰ অথবা অতিৰিক্ত উপাদান প্ৰদান কৰে। এইটো কথাত জোৰ দিয়া হৈছে যে তিথি ভোজন মধ্যাহ্ন ভোজনৰ সলনি নহয় আৰু এই খাদ্য মাত্ৰ মধ্যাহ্ন ভোজনৰ পৰিপূৰক অথবা সম্পূৰক হিচাপেহে দিয়া হয়। মানৱ সম্পদ বিকাশ মন্ত্ৰালয়ৰ পৰা ইতিমধ্যেই তিথি ভোজনৰ নিৰ্দেশনাৱলী জাৰী কৰা হৈছে।

ৰাজ্য তথা কেন্দ্ৰীয়শাসিত অঞ্চলসমূহত যেনে অসমত (সম্প্ৰীতি ভোজন), অন্ধ্ৰপ্ৰদেশত (বিন্দু ভোজনম), দাদৰা আৰু নগৰ হাভেলীত (তিথি ভোজন), দমন আৰু দিউত (তিথি ভোজন), গুজৰাট (তিথি ভোজন), হাৰিয়ানাৰ (বেটা কা জনমদিন), কৰ্ণাটকত (শ্যেলেগাগী নাভু নীভু), মধ্যপ্ৰদেশ, মহাৰাষ্ট্ৰত (স্নেহ ভোজন), চণ্ডীগড়ত (তিথি ভোজন), পুডুচেরীত (অন্ন ধনম), পাঞ্জাবত (প্ৰীতি ভোজন), ৰাজস্থানত (উৎসৱ ভোজ), তামিলনাডুত (নাল বিৰুন্দু) আৰু উত্তৰাখণ্ডত (বিশেষ ভোজ) তিথি ভোজনৰ ধাৰণাটো গ্ৰহণ কৰি লোৱা হৈছে।

কল্যাণ মন্ত্ৰালয়ৰ সৈতে মিলিত হোৱা প্ৰক্ৰিয়া—

এম ডি এম ৰ স্বাস্থ্য আৰু পৰিপূষ্টিৰ বিষয়টোৰ বাবে এই মন্ত্ৰালয়ে, স্বাস্থ্য আৰু পৰিয়াল কল্যাণ মন্ত্ৰালয়ৰ সৈতে একেলগে কাম কৰাৰ উদ্যোগ লৈছে।

(১) ৬ ৰ পৰা ১৪ বছৰ বয়সলৈ থকা আৰু বুনিয়াদী শ্ৰেণীসমূহ (I-VIII) অধ্যয়ন কৰা শিশুসকলৰ স্বাস্থ্য পৰীক্ষা ৰাষ্ট্ৰীয় বাল স্বাস্থ্য কাৰ্যক্ৰম (RBSK)ৰ অধীনত কৰা হয়। ৰাজ্য আৰু কেন্দ্ৰীয়শাসিত অঞ্চলসমূহৰ স্বাস্থ্য পৰীক্ষাসমূহ সুনিশ্চিত কৰাৰ দিহা দিয়া হৈছে।

(২) ক্ষুদ্ৰাতিক্ষুদ্ৰ পোষক দ্ৰব্যসমূহ স্বাস্থ্য আৰু পৰিয়াল কল্যাণ মন্ত্ৰালয়ৰ সৈতে সন্মিলিতভাৱে প্ৰদান কৰা হয়। আইৰণ আৰু ফলিক এছিডৰ বড়িসমূহো উইকলী আইৰণ এণ্ড ফলিক এছিড চাপ্লিমেণ্টেইশ্যন আঁচনিৰ (WIFS) অধীনত প্ৰদান কৰা হয়।

(৩) ৰাষ্ট্ৰীয় পেলু নিৰ্মূলকৰণ দিৱসত ছমহীয়াভাৱে/অৰ্ধবাৰ্ষিকভাৱে পেলু নিৰ্মূলকৰণৰ ঔষধি প্ৰদান কৰা হয়।

(এলবেনডাজল ৪০০)

ৰন্ধন প্ৰতিযোগিতা

২০১৯-২০ বৰ্ষত আটাইতকৈ গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা দিশসমূহৰ ভিতৰত এটা হৈছে মধ্যাহ্ন ভোজনৰ বাবে ৰন্ধনৰ প্ৰতিযোগিতা অনুষ্ঠিত কৰা। সম্পূৰ্ণ পাচলিৰ অংশ যেনে কাণ্ড, পাতশাক, বাকলি আদি ব্যৱহাৰ কৰি সৰ্বোৎকৃষ্ট মানৰ খাদ্যবস্তুৰ ৰন্ধন প্ৰণালীৰে খাদ্য তৈয়াৰ কৰাৰ বাবে ৰান্ধনী অথবা সহায়কসকলক প্ৰেৰণা যোগোৱা, সাংস্কৃতিকভাৱে গ্ৰহণযোগ্য খাদ্যাভাস অনুসৰি স্থানীয়ভাৱে উপলব্ধ খাদ্যবস্তুৰে মধ্যাহ্ন ভোজন প্ৰস্তুতকৰণত জোৰ দিয়া, মধ্যাহ্ন ভোজনৰ প্ৰস্তুতিত সমূহীয়া যোগদানত উৎসাহ যোগোৱা, বিদ্যালয়ৰ শিশুসকলক এগৰাকী প্ৰাথমিক শ্ৰেণীসমূহৰ পৰা আৰু আন এগৰাকী উচ্চ প্ৰাথমিক শ্ৰেণীসমূহৰ পৰা প্ৰতিযোগিতাৰ বিচাৰক হিচাপে সংযুক্ত কৰা কাৰণ তেওঁলোকেই হ'ল মধ্যাহ্ন ভোজন কাৰ্যসূচীৰ আচল হিতাধিকাৰী আদিয়েই হ'ল ৰন্ধন প্ৰতিযোগিতা অনুষ্ঠিত কৰাৰ মূখ্য উদ্দেশ্যসমূহ। ইয়াৰ উপৰিও পুষ্টি বিশেষজ্ঞ সকলকো ৰন্ধন প্ৰতিযোগিতাত জড়িত কৰাব পাৰি। প্ৰতিযোগিতাৰ বিজয়ীসকলক যোগ্যতা অনুসৰি পুৰস্কাৰ প্ৰদান কৰিব পাৰি আৰু আনুষ্ঠানিকভাৱে সম্বৰ্ধনা জনাব পাৰি।

সমগ্ৰ শিক্ষা, এম ডি এম আৰু কিছুমান সৰ্বোৎকৃষ্ট অনুশীলনৰ ৰূপায়ণ

প্ৰতিখন বিদ্যালয়ৰ প্ৰধান মূৰব্বী আৰু শিক্ষকসকলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ উৎকৰ্ষ সাধনৰ অৰ্থে স্কুলীয়া শিক্ষাৰ গুণাগুণ উন্নত কৰাৰ বাবে সমগ্ৰ শিক্ষা, এম ডি এম আৰু কিছুমান সৰ্বোৎকৃষ্ট অনুশীলন প্ৰক্ৰিয়াৰ ব্যৱস্থাসমূহ অধিক হাৰত ব্যৱহাৰ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বিদ্যালয় পৰ্যায়ৰ পৰিকল্পনা প্ৰস্তুত কৰিব লাগে।

তেওঁলোকে নিজৰ বিদ্যালয়ৰ ক্ৰিয়া-কলাপসমূহত এই ব্যৱস্থাসমূহ কামত খটোৱাৰ অৰ্থে পুনৰীক্ষণ কৰিব লাগে, ইয়াৰ লগতে তেওঁলোকে এইটোও পৰিকল্পনা কৰিব লাগে যে কিমান সুন্দৰকৈ এই ব্যৱস্থাবলী শ্ৰেণীকোঠাৰ পদ্ধতিৰ সৈতে খাপ খুৱাব পৰা যায় অথবা এইসমূহে কিদৰে শ্ৰেণীকোঠাৰ পদ্ধতিসমূহক সবলীকৰণ কৰাব যেনে— ইক' ক্লাব, যুৱক সংঘ, পুথিভঁড়াল ইত্যাদি।

ক্ৰিয়া-কলাপ

প্ৰতিটো দলত ছয় গৰাকীকৈ অংশগ্ৰহণকাৰীক লৈ সৰু দল সৃষ্টি কৰক আৰু তেওঁলোকক এই প্ৰয়াসসমূহৰ ৰূপায়ণত দেখা দিব পৰা মূল প্ৰত্যাহ্বান সমূহৰ বিষয়ে আৰু ইয়াৰ সমাধানৰ উপায় সমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি পিছত উপস্থাপন কৰিবলৈ দিয়ক।

পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ শিক্ষণ শৈলী

পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ শিক্ষণ শৈলী

১। অৱলোকন

প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠৰ শিক্ষণ-শিকনৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন দিশত ল'বলগীয়া মনোগ্ৰাহী কৌশলসমূহৰ বিষয়ে এই মডিয়ুলত আলোচনা কৰা হৈছে। মডিয়ুলটোত বিশদভাৱে আলোচনা কৰা তথ্যসমূহ এনেধৰণৰ -

- মডিয়ুলৰ শিকন উদ্দেশ্যৰ ব্যাখ্যা
- প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ অধ্যয়ন প্ৰকৃতি পৰ্যায় আৰু পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষিত লক্ষ্যসমূহ
- পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ অন্তৰ্গত শিকন ফলাফল আৰু শিক্ষণ কৌশলৰ অৱতাৰণা।
- 'পানী' ধাৰণাটোক উদাহৰণ হিচাপে লৈ শিক্ষণ কৌশলৰ বিশদ আলোচনা।
- পাঠসমূহৰ সৈতে সংগতি ৰাখি সুবিধা অনুসৰি মূল্যবোধৰ শিক্ষা, কলা আৰু সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতি আগ্ৰহ, লিঙ্গ বৈষম্যতাৰ সচেতনতা, অনৈক্যৰ মাজত একত্ৰৰ বান্ধোন প্ৰভৃতি শিকোৱাৰ পদক্ষেপ গ্ৰহণ।
- পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ মূল ধাৰণাসমূহৰ সঠিক অনুভৱ তথা অনুধাবন কৰি শিকন ফলাফল লাভ কৰিবৰ বাবে পৰিকল্পিত ক্ৰিয়া-কলাপৰ প্ৰয়োগ।
- মূল্যায়ন হৈছে শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ এক অবিচ্ছেদ্য অংগ। শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ সৈতে মূল্যায়নক কেনেকৈ সমন্বিত কৰিব পাৰি সেই বিষয়ে এই মডিয়ুলত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে।

২। শিকনৰ উদ্দেশ্য সমূহ

মডিয়ুলখন সম্পূৰ্ণৰূপে বোধগম্য হোৱাৰ পাছত শিক্ষকসকলে—

- প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়টো এটা সংহত পাঠ্যক্ৰমিক বিষয় হিচাপে গণ্য কৰিব পাৰিব।
- পাঠ্যক্ৰমৰ অন্তৰ্গত মূলধাৰণা আৰু বিষয়বস্তুসমূহ উদ্দেশ্যৰ সৈতে সংযোজিত/সম্পৰ্কিত কৰিব পাৰিব।
- পাঠ্যপুথিৰ অন্তৰ্গত বিষয় আৰু মূল ধাৰণাসমূহ চিহ্নিত কৰিব পাৰিব আৰু শ্ৰেণী কক্ষত পাঠ আদান-প্ৰদানৰ বিভিন্ন প্ৰক্ৰিয়া সম্পৰ্কে সজাগ হ'ব।
- ল'ৰা-ছোৱালীৰ উপযুক্ত আৰু প্ৰয়োজনীয় শিকন পৰিৱেশ গঢ়ি তুলিবৰ বাবে পৰিকল্পনা আৰু আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব।
- সকলো শিকাৰ্থকৰ বাবে উপযুক্ত শিকন সুযোগ আৰু জড়িতকৰণৰ ব্যৱস্থা কৰিব পাৰিব।
- পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ শিকন ফলাফলৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি বিভিন্ন মূল্যায়ন প্ৰক্ৰিয়া অৱলম্বন কৰি ল'ৰা-ছোৱালীৰ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান ল'ব পাৰিব।

৩। পাঠ্যক্ৰমিক বিষয় হিচাপে পৰিৱেশ অধ্যয়ন

ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰমৰ ৰূপৰেখাই (২০০৫) পৰিৱেশ অধ্যয়নক তৃতীয় শ্ৰেণীৰ পৰা পঞ্চম শ্ৰেণীলৈ এটা বিষয় হিচাপে নিৰ্ধাৰণ কৰিছে, যিয়ে বিজ্ঞান (প্ৰাকৃতিক আৰু ভৌতিক), সমাজ অধ্যয়ন (প্ৰাকৃতিক, ভৌতিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক) আৰু পৰিৱেশ শিক্ষাৰ বিভিন্ন দিশসমূহক সমন্বিত কৰিছে। শিশুসকলৰ অতিৰিক্ত পাঠৰ বোজা লাঘব কৰিবলৈ প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় শ্ৰেণীত পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়টোক পৃথক কৈ অন্তৰ্ভুক্ত নকৰি বিষয়টোৰ কিছুমান দিশ বা ধাৰণাক, ভাষা আৰু গণিতৰ পাঠত সমন্বিত কৰা হৈছে।

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ অধ্যয়নে তেওঁলোকৰ চৌপাশৰ পৰিৱেশৰ সৈতে পৰিচয় কৰি দিয়াৰ লগতে সমাজত চলি থকা প্ৰাকৃতিক, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক পৰিৱেশৰ সমস্যা বা ঘটনাৰাজি সম্পৰ্কে সচেতন তথা সজাগ হৈ সাহসেৰে সন্মুখীন হোৱাত সহায় কৰে। প্ৰাৰম্ভিক পৰ্যায়ত পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ জৰিয়তে শিশুসকলক নিজৰ চিনাকি পৰিৱেশৰ পৰা আৰম্ভ কৰি (প্ৰাকৃতিক, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক পটভূমিক সাঙুৰি) নিজৰ, ঘৰৰ, বিদ্যালয় আৰু পৰিয়ালৰ সম্পৰ্কে শিকোৱা আৰু ক্ৰমান্বয়ে বিস্তৃত পৰিৱেশ সম্পৰ্কীয় (চুবুৰীয়া আৰু বহল সমাজৰ) ধাৰণালৈ লৈ যোৱা হৈছে। পৰিৱেশ অধ্যয়ন শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াত শিশুসকলৰ বাবে প্ৰয়োজন অনুসৰি শিকন পৰিৱেশ গঢ়ি তোলাটো এটা অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ কাম। এই প্ৰক্ৰিয়াত প্ৰত্যক্ষ জ্ঞান, সংজ্ঞা আৰু বৰ্ণনা দিয়াৰ পৰা বিৰত থাকি ল'ৰা-ছোৱালীক নিজৰ চিনাকি পৰিৱেশৰ সৈতে জড়িত হোৱাৰ পৰিৱেশ গঢ়ি তুলি অভিজ্ঞতা আহৰণৰ জৰিয়তে জ্ঞান গঠনৰ সুযোগ দিব লাগে। এই প্ৰক্ৰিয়াত তেওঁলোকে নিৰ্দিষ্ট পাঠ্যপুথি আৰু শ্ৰেণীকক্ষৰ বাহিৰেও বিভিন্ন পৰিৱেশৰ ভিন ভিন জ্ঞানৰ উৎসসমূহৰ পৰা পৰিৱেশ সম্পৰ্কে শিকিব পাৰে।

বাস্তৱ পৰিৱেশৰ অভিজ্ঞতাই শিশুসকলক বিভিন্ন সামাজিক সমস্যাৰ সন্মুখীন হোৱাৰ সুযোগ দিয়ে, যেনে — লিংগ বৈষম্যতা, বৃদ্ধ আৰু দুৰ্বল ব্যক্তিৰ অসুবিধাসমূহ, শিশু শ্ৰমিক, নিৰক্ষৰতা, গাঁও বা নগৰাঞ্চলত থকা সমাজৰ বৈষম্যতা, বিশেষভাৱে সক্ষমসকলৰ প্ৰত্যাহ্বানসমূহ আদি। পাঠ্যপুথি বা অন্যান্য সমল সামগ্ৰীৰ উপৰি শ্ৰেণী কোঠাৰ পৰিৱেশ আৰু শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াও সকলো ধৰণৰ সক্ষম ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে উপযোগী কৰি তুলিবলৈ যত্নপৰ হোৱাটো নিশ্চিত কৰিব লাগিব। পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ সৈতে জড়িত বাস্তৱ কিছুমান দিশ, (যেনে— প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ প্ৰতিপালন, সংৰক্ষণ, সুৰক্ষা প্ৰদান, পৰিৱেশ সন্মুখীন ন্যায় বিচাৰ (enviromental justice) আৰু অন্যান্য পৰিৱেশ সম্পৰ্কীয় দিশসমূহ) অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ। ল'ৰা-ছোৱালী আৰু তেওঁলোকৰ প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশৰ মাজত এটা সবল সংযোগ সৃষ্টিৰ বাবেও যত্নপৰ হোৱা উচিত। পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়টো শিকাওতে শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া এনেধৰণে কাৰ্যকৰী কৰা উচিত যাতে শিকাকৰে তাক অনুভৱ কৰিব পাৰে তেওঁলোকৰ সিদ্ধান্ত আৰু কাৰ্যসমূহে কিদৰে প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশত প্ৰভাৱ পেলায়। এনেধৰণৰ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াই ল'ৰা-ছোৱালীক জ্ঞান গঠন আৰু কৌশল আহৰণত সহায় কৰে, যাৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে চৌপাশৰ প্ৰত্যাহ্বানসমূহৰ সৈতে সন্মুখীন হ'বলৈ সক্ষম হয় আৰু ভৱিষ্যতৰ সুৰক্ষিত পৰিৱেশ সুনিশ্চিত কৰাত সহায়ক হয়।

প্ৰতিফলন

• পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ বিষয়ে এইখিনি বোধগম্য হোৱাৰ পিছত প্ৰাথমিক স্তৰৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কিমানখিনি শিকিবৰ বাবে আগ্ৰহী হয় বুলি ভবা হৈছে?

- শিকাৰ এই আগ্ৰহ বা আকাংক্ষাসমূহ আমি কিদৰে পূৰ কৰিব পাৰোঁ?
- এইখিনি কৰোঁতে আমি কি ধৰণৰ ব্যৱস্থাবলী হাতত ল'ব পাৰোঁ?

৪, ৫ আৰু ৬ নং অনুচ্ছেদৰ পৰা আমি আকাংক্ষিত পাঠ্যক্ৰম, শিক্ষা পদ্ধতি আৰু তাৰ পৰা লাভ কৰা ফলাফলৰ মাজত সংযোগ স্থাপনৰ কিছু আভাস পাবোঁ। তলত দিয়া আকাংক্ষিত লক্ষ্য আৰু শিকন ফলাফলসমূহ পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যক্ৰমৰ ক্ষেত্ৰত কিদৰে সম্পৰ্কিত হৈ আছে ভাবি চাব পাৰি নে?

৪। পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ আকাংক্ষিত পাঠ্যক্ৰম আৰু শিকন ফলাফল

পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষিত লক্ষ্যসমূহ অধিক সম্ভাৱনাপূৰ্ণ আৰু ব্যাপক যাৰ জৰিয়তে এটা নিৰ্দিষ্ট শিকন পৰ্যায়ত উপনীত হ'ব পাৰি। শিকন ফলাফল সমূহে এই লক্ষ্যত উপনীত হোৱাত সহায় কৰে। প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষিত লক্ষ্যসমূহ তলত দিয়া হ'ল।

৪.১ পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষিত লক্ষ্য

পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যক্ৰম অনুসৰি প্ৰাথমিক স্তৰত শিকাৰূপে তলত দিয়া দিশসমূহ আয়ত্ত কৰিব পাৰিব বুলি আশা কৰা হৈছে। সেইবোৰ হৈছে-

- দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত জড়িত বিভিন্ন বিষয়ত লাভ কৰা বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ জৰিয়তে তাৎক্ষণিক আৰু বিস্তৃত পৰিৱেশ সম্পৰ্কে সচেতনত হোৱা। যেনে-পৰিয়াল, উদ্ভিদ, প্ৰাণী, আহাৰ, যাতায়াত, বাসস্থান আদি।
- নিকটবৰ্তী পৰিৱেশৰ প্ৰতি স্বাভাৱিক কৌতূহল জগাই তোলা আৰু সৃজনশীলতাৰ আকোঁৱালী লোৱা।
- নিকটবৰ্তী পৰিৱেশত পৰ্যবেক্ষণ, আলোচনা, বৰ্ণনা, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা, যুক্তিযুক্ত কাৰণ প্ৰদৰ্শন আদি কৌশল বা প্ৰক্ৰিয়াসমূহ বিকাশ কৰা।
- নিকটবৰ্তী পৰিৱেশৰ প্ৰাকৃতিক, ভৌতিক আৰু মানৱ সম্পদৰ প্ৰতি সচেতন হোৱা।
- সমতা, ন্যায্য সম্পৰ্কীয় বিষয় বা সমস্যাবোৰ আঙুলিয়াই দিব পৰা আৰু উত্থাপন কৰিব পৰা আৰু মানৱ অধিকাৰ তথা মৰ্যাদাৰ প্ৰতি সন্মান জনোৱা।

৪.২ পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ শিকন ফলাফল

প্ৰাসংগিকতা আৰু বয়সৰ উপযুক্ততা অনুসৰি শিকন পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষিত লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ শিক্ষকসকলে অতি নিপুণভাৱে পৰিকল্পনা কৰি লোৱা উচিত, যাৰ আধাৰত তেওঁলোকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৰ্বাংগীন উন্নতিৰ খতিয়ান ৰখাৰ লগতে সঠিক শিকনীয় দিশত সহায় আগবঢ়াই থাকিব পাৰে। শিকন ফলাফল সম্পৰ্কে সেয়েহে শিক্ষকৰ লগতে অভিভাৱক আৰু বিদ্যালয়ৰ সৈতে জড়িত অন্যান্য ব্যক্তিসকল আনকি ছাত্ৰ-

ছাত্ৰীও অবগত আৰু সচেতন হ'ব লাগে। পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষিত লক্ষ্যৰ আধাৰত ল'ৰা-ছোৱালীৰ গুণগত তথা পৰিমাণগত বিকাশ আৰু শিকন পৰ্যায় নিৰূপণ কৰিবলৈ পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ শিকন ফলাফলসমূহ অনুসৰণ কৰাটো এটা ভাল ব্যৱস্থা।

ৰাষ্ট্ৰীয় পাৰদৰ্শিতা জৰীপ, ২০১৭ (National Achievement Survey) সম্পূৰ্ণ শিক্ষণ ফলাফল ভিত্তিক আছিল। এই মূল্যায়নত পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়ত ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত তৃতীয় আৰু পঞ্চম শ্ৰেণীত (গড় হিচাপত) শুদ্ধ উত্তৰ এনেধৰণৰ-

তৃতীয় শ্ৰেণী—৬৫%

পঞ্চম শ্ৰেণী— ৫৭%

আমাৰ অসমৰ ক্ষেত্ৰত এই ফলাফল এনেধৰণৰ —

তৃতীয় শ্ৰেণী — ৬৯%

পঞ্চম শ্ৰেণী — ৬৪%

বিশদ বিৱৰণৰ বাবে এনে ধৰণে যোগাযোগ কৰিব পাৰে—

<http://www.ncert.nic.in/programmes/NAS/SRC.html>.

পৰিৱেশ অধ্যয়নত শিকন ফলাফল আয়ত্তকৰণত আমাৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে কেনেদৰে আগবাঢ়িব পাৰে সেই বিষয়ে আমাৰ পৰিকল্পিত ক্ৰিয়া-কলাপত প্ৰতিফলিত হোৱা উচিত।

তলৰ কথাখিনিৰ সম্পৰ্কে আপোনালোকে কি ভাৱে ?

শিশুসকলে-

- অতীতৰ (পূৰ্বপুৰুষৰ দিনৰ) আৰু বৰ্তমানৰ বিভিন্ন সামগ্ৰী আৰু ক্ৰিয়া-কলাপৰ পাৰ্থক্য উলিয়াব পাৰিব (যেনে— বাচন-বৰ্তন, সাজপাৰ, খেল ইত্যাদি)
- অতি সাধাৰণ সামগ্ৰীৰ জৰিয়তে (যেনে- হাতৰ বেগেত, চামুচ, মগ আদি) ব্যৱহাৰ কৰি কিছুমান বস্তুৰ দৈৰ্ঘ্য পৰিমাণ আদি স্থানীয়/অনিৰ্ধাৰিত এককত প্ৰকাশ কৰিব পাৰিব।
- কোনো বস্তু, পৰিঘটনা, ভ্ৰমণ কৰা ঠাই আদি পৰ্যবেক্ষণ কৰি বা অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিত নথি বা আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব।
- চিত্ৰ, আৰ্হি, নমুনা, মেপ, ছন্দমিলাই কবিতা, শ্লোগান আদি প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব।
- চৌপাশে থকা উদ্ভিদ, প্ৰাণী জ্যেষ্ঠ ব্যক্তি, বিশেষভাৱে সক্ষম ব্যক্তি, বৈচিত্ৰতা থকা পৰিয়ালৰ (বাহ্যিক ৰূপ, সামৰ্থতা, পচন্দ-অপচন্দ, বাসস্থান আদি) প্ৰতি সহানুভূতিশীল হ'বলৈ শিকিব।

এই সমূহৰ হৈছে তৃতীয় শ্ৰেণীৰ কিছুমান শিকন ফলাফল। পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষিত লক্ষ্যৰ সৈতে শিকন ফলাফলসমূহক আমি সংযোজন কৰিব পাৰোঁনে? এই শিকন ফলাফলসমূহ প্ৰাপ্তিৰ বাবে আমি পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ

পাঠ্যপুথিখনৰ আদান-প্ৰদানৰ ক্ষেত্ৰত কি কি শিক্ষণশৈলীৰ প্ৰক্ৰিয়া (Pedagogical process) গ্ৰহণ কৰিব পাৰোঁ?

টোকা- প্ৰাথমিক স্তৰত শিকন ফলাফল, ২০১৭ পুথিখনৰ সহায় ল'ব।

প্ৰতিফলন

- উক্ত আকাংক্ষিত পাঠ্যক্ৰমৰ লক্ষ্যসমূহত উপনীত হওঁতে আমি কি ধৰণৰ পাঠ্যপুথি, পৰিপূৰক পুথি বা সামগ্ৰী, সমল আদি ব্যৱহাৰ/প্ৰয়োগ কৰিব পাৰোঁ?
- কি ধৰণৰ শিক্ষণ শিকন প্ৰক্ৰিয়া গ্ৰহণ কৰিব পাৰোঁ?
- কি ধৰণৰ পাঠ্যপুথি আৰু সমল ব্যৱহাৰ কৰিলে পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যক্ৰমৰ ধাৰণাসমূহ স্পষ্ট হ'ব?
- এই আকাংক্ষিত পাঠ্যক্ৰমৰ লক্ষ্য প্ৰাপ্তিৰ উদ্দেশ্যে কি ধৰণৰ শিক্ষণ-শিকনৰ প্ৰয়োজন?

৫। পৰিৱেশ অধ্যয়ন শিকন-শিক্ষণৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় পৰিকল্পনা আৰু সমলসমূহ :-

শিশুসকল অনুসন্ধিৎসু মনৰ অধিকাৰী। সেয়েহে তেওঁলোকে যিকোনো এটা ঘটনা/পৰিঘটনা/বিষয় কিয় হয়, কিদৰে হয় আদি কথাবোৰ জানিবলৈ বিভিন্ন প্ৰশ্ন কৰে আৰু পুংখানুপুংখভাৱে জানিবলৈ বিচাৰে। গৱেষণালব্ধ তথ্যৰ পৰা জানিব পাৰি যে শিশুসকলে সম্পূৰ্ণ কোনো নজনা বা জ্ঞান আহৰণ কৰিব নোৱাৰা নহয়, বৰঞ্চ সকলো শিশুৰেই নিজস্বভাৱে কিছু জানিব বা শিকিব পৰা ক্ষমতা আছে। শিক্ষকৰ ভূমিকা কেৱল মাত্ৰ জ্ঞান বা তথ্যসমূহ বা প্ৰেৰক বা বাহক নহৈ এজন সহায়কাৰী ৰূপতহে হ'ব লাগে যাৰ সহায়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে জনা তথ্যৰ ভিত্তিত জ্ঞান প্ৰতিষ্ঠা কৰিব পাৰে।

এতিয়াও বেছিভাগ শিক্ষকেই পাঠ এটা পঢ়াওঁতে বহুলাই ব্যাখ্যা কৰা বা এটা-দুটা উদাহৰণ দি শিক্ষাদান কৰাতেই সীমাবদ্ধ থাকে। কিন্তু শিক্ষকে এনেদৰে পাঠসমূহ যুগুত কৰিব লাগে, আৰু শ্ৰেণীকক্ষত এনেকুৱা পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰিব লাগে যাতে শিশুসকলে অধিক জানিবলৈ আগ্ৰহী হয়। অনুসন্ধান কৰি সমস্যা সমাধান কৰিব বিচাৰে। শিশুসকলক সমস্যা সমাধানৰ বাবে উৎসাহিত কৰি যিকোনো ক্ৰিয়া-কলাপত জড়িত কৰিলে তেওঁলোক অভিৰোচিত হৈ সমস্যা সমাধানৰ দিশে অগ্ৰসৰ হয়। শিকনীয় দিশ আৰু ধাৰণাসমূহৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি এনেধৰণৰ পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰিব লাগে যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বিষয়বস্তুৰ ভিত্তিত প্ৰশ্ন আৰু অনুসন্ধান কৰিব পাৰে।

আমি জানো যে, শিকন এটি অবিৰত পদ্ধতি যাক শিক্ষকে কিছু সংগতিপূৰ্ণ বিষয়ভিত্তিক উদাহৰণ, পদ্ধতিগত কৌশল, (যেনে— আলোচনা, ব্যাখ্যা শ্ৰেণীকৰণ, পৰীক্ষণ, কথোপকথন, পূৰ্বাভাস আদি) ভুল বা শুদ্ধ উত্তৰ লিখিলে নিৰূপণ (ভুল শুদ্ধৰ চিহ্ন) নকৰি শিশুসকলক অধিক জনাৰ বাবে আগ্ৰহী আৰু উৎসাহিত কৰা আদিৰ দ্বাৰা শিকনৰ এই পদ্ধতিক অধিক অৰ্থবহু কৰি তুলিব পাৰে, আৰু এনেবোৰ কাৰ্যই শিশুৰ জনা তথ্যৰ ভিত্তিত নতুন জ্ঞান গঠন কৰাত সহায়ক হোৱাৰ উপৰি লব্ধজ্ঞানৰ সৈতে ইতিমধ্যে আহৰণ কৰা জ্ঞান সংযোজিত কৰিব পাৰে। শিশুক যিকোনো ক্ৰিয়া-কলাপত অৰ্থবহুভাৱে জড়িত কৰিবলৈ হ'লে শিক্ষকে পৃথক পৃথক শিকন অভিজ্ঞতাসমূহ এনেদৰে পৰিকল্পনা কৰিব লাগে, যাতে প্ৰয়োজনীয় কৌশল বা দক্ষতাসমূহৰ লগতে পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ প্ৰধান বিষয়বস্তু হিচাপে পৰিগণিত সামাজিক আৰু জটিল দিশসমূহো বিকশিত হ'ব পাৰে। বিভিন্ন ধৰণৰ শিকন অভিজ্ঞতাই শিশুসকলক

চৌপাশৰ পৰিৱেশৰ সৈতে পৰিচিত কৰাই প্ৰজ্ঞাত্মক, মূল্যবোধ আৰু মনোভাবৰ বিকাশত সহায় কৰে। শিকণীয় বিষয়ত থকা ব্যখ্যামূলক লিখন, ক্ষেত্ৰ অধ্যয়ন, সাংবাদিকৰ তথ্য আদিৰ দ্বাৰা শিশুসকলক বিভিন্ন পৰিৱেশ সম্পৰ্কীয় সমস্যাৰাজি, সামাজিক অসমতা তথা অন্যান্য জটিল বিষয়ৰ প্ৰতি সংবেদনশীল কৰি তুলিব পাৰি।

আমি এনেধৰণৰ কিছুমান বিষয় আলোচনা কৰিব পাৰোঁ:

৫.১ পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ শিক্ষণ-শিকন কৌশলসমূহ-

ক) প্ৰকল্প:

প্ৰকল্প পদ্ধতি শিকনৰ এটি উত্তম পদ্ধতি যিটো গাইণ্ডটীয়া বা সামূহিকভাৱে কৰাব পাৰি। এগৰাকী শিক্ষকে প্ৰকল্প এটা পৰিকল্পনা কৰোঁতে প্ৰত্যক্ষভাৱে পাঠ্যভিত্তিক বা বিষয়বস্তুভিত্তিক প্ৰকল্প নিৰ্বাচন কৰিব পাৰে। এই ক্ষেত্ৰত তেওঁ ল'ৰা-ছোৱালীৰ সৰ্বোত্তমপ্ৰকাৰ অংশগ্ৰহণৰ সুযোগ থকাকৈ প্ৰকল্প আৰ্হি গঠন আৰু পৰিকল্পনা কৰিব পাৰে। প্ৰকল্পসমূহ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে বিদ্যালয়ত থকা সময়ত বা ঘৰত থকা সময়তো কৰিব পাৰে।

কিছুমান উদাহৰণ এনেধৰণৰ-

- ককা-আইতাৰ দিনত (অতীতকালত) পানীৰ উৎস আৰু পৰ্যাপ্ততা কেনেধৰণৰ আছিল তেওঁলোকক সুধি লৈ বৰ্তমানৰ উৎস আৰু পৰ্যাপ্ততাৰ সৈতে তুলনা কৰা।
- যদি বিদ্যালয় বা ঘৰৰ ওচৰতে কোনো হ্ৰদ বা বিল, কুৱাঁ, দমকল আদি আছে, তেনেহলে পৰ্যবেক্ষণ কৰি ইয়াৰ বিষয়ে অধিক জানি লৈ সেইবিষয়ে নথিভুক্ত কৰিবলৈ দিব পাৰে।

পানী প্ৰদূষণ, পানীৰ পৰ্যাপ্ততা, পানীৰ পুনৰ ব্যৱহাৰ আৰু পুনৰাৱৰ্তন বিষয়ক প্ৰকল্পও ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাবে পৰিকল্পনা কৰিব পাৰি। এই ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকক দলত বিভক্ত কৰি প্ৰতিটো দলক কিছুমান ধাৰণাৰ বিষয়ত কৰি পৰিকল্পনা কৰিবলৈ দিব পাৰি। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পুথিভঁৰাল ভ্ৰমণ, ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমণ, পৰীক্ষাকৰণ, জৰীপকৰণ আদি কাৰ্যৰ বাবে উৎসাহিত কৰিব লাগে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে প্ৰকল্পসমূহ প্ৰস্তুত কৰি উপস্থাপন কৰিব পাৰিব। শিক্ষকৰ সহায় লৈ দলীয়ভাৱে প্ৰতিবেদন লিখি শ্ৰেণীত উপস্থাপন কৰিব। সেই প্ৰতিবেদনসমূহৰ আলমত প্ৰশ্ন প্ৰস্তুত কৰি শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ শিকন পৰ্যায় মূল্যায়ন (Assesment) কৰিব পাৰে।

খ) আলোচনা:

আলোচনা পদ্ধতিয়ে কথোপকথন বা আদান প্ৰদানৰ জৰিয়তে দলগতভাৱে শিকণত সুবিধা কৰি দিয়ে।

ধাৰণা আৰু অভিজ্ঞতাসমূহ দলগত ভাৱে আলোচনা কৰিলে অৰ্থপূৰ্ণ জ্ঞান আহৰণত সহায়ক হয়।

পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ পাঠসমূহৰ জৰিয়তে শিক্ষণ-শিকনৰ সময়ত ল'ৰা-ছোৱালীক বহুল সুযোগ প্ৰদান কৰিব লাগে যাতে তেওঁলোকে নিজৰ সহপাঠী অথবা শিক্ষকৰ সৈতে শ্ৰেণীকক্ষত আলোচনা কৰাৰ সুযোগ পায়।

এনেধৰণৰ প্ৰশ্ন কৰিব পাৰি—

- তোমাৰ ভোক লাগিলে তুমি কেনেকুৱা অনুভৱ কৰা?

- দুদিনলৈ যদি পানী নোপোৱা কি হ'ব পাৰে?
- কিয় কিছুমান মানুহে পানী নাপায় আৰু কিছুমানে প্রচুৰ পৰিমাণে পায়?

এনেধৰণৰ প্ৰশ্নৰ অবতারণাৰে শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অধিক আলোচনাৰ বাবে আগ্ৰহী কৰি তুলিব পাৰে। এনে আলোচনাত শিশুসকলক স্বাধীন ভাবে মতামত ব্যক্ত কৰাৰ সুযোগ দি প্ৰতিটো মতামত গুৰুত্ব সহকাৰে বিবেচনা কৰা উচিত। সমসাময়িক প্ৰাসংগিকতাক ৰক্ষা কৰি খবৰ কাগজ, দূৰদৰ্শনৰ সংবাদ, প্ৰতিবেদন, ঘটনা, পৰিঘটনা, পৰ্যৱেশন আদিৰ সহায়ত শিক্ষকে আলোচনা আগবঢ়াই লৈ যাব পাৰে।

প্ৰতিফলন

- এই ক্ষেত্ৰত (আলোচনা পদ্ধতি) শিক্ষকৰ ভূমিকা কি হোৱা উচিত?
- এগৰাকী শিক্ষকে শ্ৰেণী কোঠাত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত কিদৰে আলোচনাৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব পাৰে? শিক্ষকৰ বাবে কিছুমান ইংগিত নিৰ্দেশনা (tips) নথিভুক্ত কৰিব পাৰে।
- পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ পাঠ্যপুথিত থকা কিছুমান ক্ৰিয়া কলাপ নিৰূপণ কৰি শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে আলোচনা কৰিব, যাৰ দ্বাৰা তেওঁলোকে পৰিৱেশৰ জটিল দিশসমূহত সংবেদনশীল আৰু সজাগ হ'ব পাৰে।

গ) পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা আৰু উদঘাটনঃ

পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা আৰু উদঘাটনৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলকে অনুসন্ধান, পৰ্যৱেশন, নতুন তথ্য বা ঘটনাৰ উদ্ভাৱন, আলোচনা, জটিল চিন্তা, শ্ৰেণী বিভাজন, যুক্তি প্ৰদৰ্শন আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিব পাৰিব। ৰাজ্যিক শিক্ষা গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদ, অসমৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত কৰি উলিওৱা পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যপুথি আৰু পাঠ্যক্ৰমৰ লগতে শিক্ষণ শিকন প্ৰক্ৰিয়াই শিশুক পৰীক্ষা নিৰীক্ষাৰ জৰিয়তে নিজাববীয়াকৈ ক্ৰিয়া-কলাপ তথা পৰ্যৱেশন কৰি আৰু অধিক শিকাৰ সুযোগ দিয়ে আৰু শিকনৰ বাবে আগ্ৰহী কৰি তোলে। পঞ্চম শ্ৰেণীৰ শিকন ফলাফলৰ নথিত থকা কিছুমান ক্ৰিয়া-কলাপ যেনে—

- ওপঙি থকা আৰু ডুব যোৱা বস্তু কোনবোৰ ?
- দৰীভূত আৰু অদৰীভূত পদাৰ্থ কোনবোৰ ?
- পানী বাষ্পীভৱন হৈ ক'লৈ যায় ?

এইদৰে প্ৰশ্ন সোধাৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সক্ৰিয়ভাৱে জড়িত হৈ দলগত কাৰ্য কৰাত সহায় কৰিব পাৰি। তাৰ দ্বাৰা তেওঁলোকে ধাৰণাসমূহ অধিক বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰি সহপাঠীৰ জৰিয়তে প্ৰাপ্ত জ্ঞানসমূহ পুনৰ সঞ্চিত কৰি সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। এনেধৰণৰ ক্ৰিয়া-কলাপৰ সৈতে অভ্যস্ত কৰি তোলাটো অত্যন্ত প্ৰয়োজনীয় আৰু শিশুসকলে ইয়াৰ দ্বাৰা তথ্য লাভ কৰে আৰু ভৱিষ্যতলৈ অধিক অনুসন্ধান কৰাৰ সুবিধা লাভ কৰে। শিক্ষকে শিশুসকলৰ মনযোগ আকৰ্ষণ কৰি প্ৰয়োজন অনুসাৰে তেওঁলোকক উৎসাহিত কৰিব লাগে আৰু সহায় কৰিব লাগে।

ঘ) জৰীপ আৰু কথোপকথনঃ

জৰীপকৰণ কাৰ্যই ল'ৰা-ছোৱালীক তথ্য অনুসন্ধান, সংগ্ৰহ আৰু ব্যৱহাৰ কাৰ্যত জড়িত হৈ অৰ্থপূৰ্ণ শিকনত সহায় কৰে। এই কাৰ্যই ল'ৰা-ছোৱালীক জ্যেষ্ঠ বক্তৃতাৰ সৈতে মত-বিনিময় কৰি তাৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ জৰিয়তে তথ্যৰ অনুসন্ধানত সহায় কৰে। কথোপকথনৰ সুযোগ দি তেওঁলোকক দিয়া কাৰ্য বা সমস্যাটোৰ সম্পৰ্কে তথ্য সংগ্ৰহ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব পাৰে। ল'ৰা-ছোৱালীক কথোপকথন বা সাক্ষাৎকাৰৰ বাবে প্ৰশ্নপত্ৰ প্ৰস্তুত কৰি লব্ধ তথ্যসমূহৰ ওপৰত প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব লাগে। বিভিন্ন জনৰ সৈতে মত-বিনিময় বা কথোপকথন কৰাৰ ফলত ল'ৰা-ছোৱালীৰ যোগাযোগৰ কৌশল, আদান-প্ৰদান, প্ৰশ্ন যুগুত কৰি সুধিব জনা, প্ৰশ্নৰ উত্তৰ বা সঁহাৰি নথিভুক্ত কৰা আৰু প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত কৰাৰ কৌশল বিকাশ হয়।

জৰীপকৰণ কাৰ্যৰ কিছুমান উদাহৰণ—

- 'পানীৰ অপচয় আৰু সংৰক্ষণ' বিষয়ত বিদ্যালয় আৰু তাৰ ওচৰে পাজৰে কৰা জৰীপ কাৰ্য।
- ল'ৰা-ছোৱালীয়ে বিদ্যালয় বা সমাজত দেখা পোৱা ফুটা থকা টেপেৰে পানী গৈ থকা, পাইপৰ পানী উপচি পৰি যোৱা টেংকি, প্ৰয়োজনতকৈ অধিক পানীৰ ব্যৱহাৰ আদি কাৰ্যৰ সম্বন্ধে তথ্য সংগ্ৰহ কৰি প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত কৰিব আৰু শ্ৰেণীকক্ষত সমনীয়াৰ সৈতে আলোচনা কৰিব পাৰে।

ঙ) অভিজ্ঞতাৰ আদান-প্ৰদান (Sharing of Experiences)ঃ

পৰিৱেশ অধ্যয়ন শ্ৰেণীকক্ষৰ এটি গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য হ'ল যে ল'ৰা-ছোৱালীক মুক্তভাৱে নিজৰ মতামত প্ৰকাশৰ সুযোগ দিয়া। মনত কোনো দ্বিধাবোধ নথকাকৈ প্ৰত্যেকজন শিশুৱেই নিজৰ মত ব্যক্ত কৰিব পৰাকৈ শিক্ষকে পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব পাৰিব লাগে। ল'ৰা-ছোৱালীক শিক্ষা প্ৰদান কৰোঁতে মৌখিক, লিখিত, চিত্ৰাংকন বা অন্য যি কোনো উপায়ে মতামত ব্যক্ত কৰাৰ সুযোগ দিয়া উচিত। উদাহৰণস্বৰূপে, আমি ল'ৰা-ছোৱালীক তেওঁলোকৰ ঘৰত পানীৰ উৎস অথবা পানী তেওঁলোকে ক'ৰ পৰা পায় আদি প্ৰশ্ন কৰিব পাৰোঁ। আমাৰ পৰিয়ালবোৰত আমিনো কি কি উৎসৱত পানী ব্যৱহাৰ কৰোঁ এনেধৰণৰ বিষয়বোৰ শ্ৰেণীকক্ষত আলোচনাৰ বাবে আমি ল'ৰা-ছোৱালীক উৎসাহিত কৰিব পাৰোঁ। ল'ৰা-ছোৱালী এই মতামতসমূহ লিখিতভাৱে (কেইশাৰীমান লিখি) বিষয়বস্তু ব্যাখ্যা কৰি, চিত্ৰ অংকন কৰি যিকোনো এটা মাধ্যমতেই আদান-প্ৰদান কৰাৰ সুবিধা দিব লাগে। এই কাৰ্যৰ দ্বাৰা ল'ৰা-ছোৱালীয়ে তেওঁলোকৰ চাৰিওফালৰ বৈচিত্ৰময় সামাজিক-সাংস্কৃতিক পৰিৱেশ সম্পৰ্কে সচেতন হ'ব পাৰে।

চ) চৰিত্ৰ অভিনয়ঃ

প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শিশুসকলে যিকোনো ক্ৰিয়া-কলাপ হাতে-কামে কৰি দেখুৱাবলৈ ভাল পায়। শিশুসকলে বাস্তৱ জীৱন বা কাল্পনিক চৰিত্ৰ অভিনয় কৰাৰ সুবিধা পালে তাৰ দ্বাৰা তেওঁলোকৰ আত্মবিশ্বাসৰ লগতে মূল্যবোধ আৰু সুস্থ মনোভাৱ গঢ়ি উঠে। যিটো চৰিত্ৰ অভিনয় কৰে সমাজত চৰিত্ৰটোৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে জনাত সুবিধা হয়। এনেধৰণৰ চৰিত্ৰ অভিনয়ৰ দ্বাৰা শিশুসকলৰ শিকিবলগীয়া বিষয়টো ভালদৰে শিকাৰ লগতে বোধগম্য হোৱাত

সহায়ক হয়। এনেধৰণৰ বহু পৰিস্থিতি আছে যিটো আমি চৰিত্ৰ অভিনয়ৰ দ্বাৰা অৱতাৰণা কৰিব পাৰোঁ।

শিক্ষকে ল'ৰা-ছোৱালীক এনেধৰণৰ পৰিস্থিতি অভিনয় কৰি দেখুৱাবলৈ ক'ব পাৰে। সেইবোৰ হ'ল-

- এজনী কন্যা শিশু, যিয়ে ঘৰত থাকি সকলো ঘৰুৱা কাম কৰিব লাগে।
- এনেকুৱা এটা পৰিয়াল, যিটো পৰিয়ালে পানী টেংকীৰ পৰা প্ৰতিদিনে মাত্ৰ দুবাল্টি পানীহে পায়।

প্ৰতিফলন

- এই চৰিত্ৰাভিনয়ৰ জৰিয়তে কি ধৰণৰ দক্ষতা আৰু প্ৰমূল্যৰ প্ৰদৰ্শন কৰিব পৰা যায়?

• পাঠ্যক্ৰমৰ আকাংক্ষিত লক্ষ্য আৰু শিকন ফলাফলৰ লগত এই ক্ৰিয়া-কলাপবিলাক কিদৰে জড়িত হৈ আছে?

- কম দৃষ্টি সম্পন্ন ল'ৰা-ছোৱালীক কিদৰে এই ক্ৰিয়া-কলাপসমূহত জড়িত কৰিব পাৰিব?

ছ) ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমণঃ

সুপৰিকল্পিত আৰু সুসংগঠিতভাৱে আয়োজন কৰা ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমণে ল'ৰা-ছোৱালীক আনন্দ প্ৰদান কৰাৰ লগতে সামাজিক আৰু পৰিৱেশৰ সমস্যা সম্পৰ্কে সংবেদনশীল কৰি গঢ়ি তোলে। এনেধৰণৰ ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমণ কাৰ্যই পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যক্ৰমৰ উদ্দেশ্য ৰূপায়ন কৰাত সহায় কৰে। ওচৰে-পাজৰে থকা যি কোনো এটা জলাশয় যেনে (কুঁৱা, পুখুৰী, বিল, নিজৰা আদি) ভ্ৰমণ কৰি সেই বিষয়ে স্থানীয় মানুহৰ সতে বিস্তৃতভাৱে আলোচনা কৰি জ্ঞান আহৰণ কৰাটোও ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমণৰ এটি উদাহৰণ হ'ব পাৰে। বিষয়বস্তু আৰু শিকাৰ প্ৰয়োজনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শিক্ষকে ল'ৰা-ছোৱালীক গাইগুটীয়া বা দলগত কাৰ্যত বিভিন্ন উপায়ে জড়িত কৰাব পাৰে। বিভিন্ন ধৰণেৰে দলীয় কাৰ্যসমূহ কৰাব পাৰে, যেনে- প্ৰকল্প, চৰিত্ৰাভিনয়, আলোচনা আদি।

৫.২ শিকন সমল সমূহ

ল'ৰা-ছোৱালীয়ে বিভিন্ন পন্থাৰে বা উপায়েৰে শিকে। সেয়েহে বিভিন্ন ধৰণৰ শিকন সমল প্ৰয়োগ কৰি ভিন্ন ভিন্ন শিকন সুযোগৰ অৱতাৰণা কৰিব পৰাটো এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰ্য। পৰিৱেশ অধ্যয়ন শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত আমি বহুতো ধৰণৰ সমল ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰোঁ। উদাহৰণস্বৰূপে (১) ছপা পাঠ্যপুথিসমূহ আৰু অন্যান্য পৰিপূৰক আৰু প্ৰাসংগিক পুথিসমূহ (২) দৃশ্য, শ্ৰাব্য, লিখিত, চিত্ৰ, কাৰ্টুন চৰিত্ৰ আদি ৰূপত থকা বৈদ্যুতিন সমল (E-Resource) সমূহ, মানৱসৃষ্ট আৰু প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশ, ব্যক্তি আৰু ব্যক্তিত্বৰ পৰা পোৱা তথ্য ইত্যাদি।

এটা ভাল শিকন সমল বাছি উলিওৱাটো জটিল কাম। প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ পাঠ্যপুথিসমূহ শিশুসকলৰ চিনাকি পৰিৱেশক কেন্দ্ৰ কৰি প্ৰস্তুত কৰি উলিওৱা প্ৰয়োজন, য'ত ভৌতিক, প্ৰাকৃতিক, সামাজিক তথা সাংস্কৃতিক অৱস্থাৰ সাঙুৰি লোৱা হয়। পাঠ্যপুথিসমূহক জ্ঞান আহৰণৰ একমাত্ৰ উৎস হিচাপে গণ্য কৰা উচিত নহয়, বৰঞ্চ এইবোৰৰ সহায়ত বিভিন্ন উৎসৰ পৰা শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে আহৰণ কৰা অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিত জ্ঞান গঠন কৰিব পাৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা শিশুৱে বাস্তৱ জীৱনৰ ঘটনাবাজিৰ সৈতে লক্ষজ্ঞান সংযোজিত কৰাৰ এটা সুযোগ লাভ কৰে।

যিবোৰ পাঠ্যপুথিত সচৰাচৰ সংজ্ঞা আৰু কেৱলমাত্ৰ কিছুমান কঠিন তথ্য সংযোজন কৰা হয়, তেনে পাঠ্যপুথিসমূহ পৰাপক্ষত পৰিহাৰ কৰা উচিত, কিয়নো এনে পাঠ্যপুথিয়ে ল'ৰা-ছোৱালীক কেৱল মুখস্থ বিদ্যাৰ প্ৰতিহে আগ্ৰহী কৰে। তদুপৰি পাঠ্যপুথিত ভাষাৰ উপস্থাপন সহজ হোৱা প্ৰয়োজন যাতে এটা নিৰ্দিষ্ট পৰ্যায়ৰ সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বোধগম্য হয়।

পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যক্ৰমত আমাৰ পৰিৱেশৰ কিছুমান বিশেষ বিষয়বস্তুৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পাঠ্যক্ৰমিক বিষয়সমূহ উপস্থাপন কৰা হৈছে যেনে— (১) শিশুৰ পৰিৱেশ (২) পৰিৱেশ আৰু শিশুৰ প্ৰয়োজনীয়তা (৩) পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্নতা আৰু পৰিৱেশৰ যত্ন (৪) ওচৰৰ আৰু দূৰৰ পৰিৱেশ (৫) পৰিৱেশৰ যত্ন আৰু সংৰক্ষণ আদি

এই বিষয়বস্তুসমূহ ল'ৰা-ছোৱালীৰ উপযোগী হোৱাকৈ ৩য় শ্ৰেণীৰ পৰা ৫ ম শ্ৰেণীলৈ পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যপুথিৰ বিভিন্ন পাঠত উপস্থাপন কৰা হৈছে। পাঠ্যপুথিৰ এই পাঠসমূহত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাস্তৱ জীৱনৰ লগত মিল থকা চিনাকি পৰিৱেশৰ ঘটনাসমূহ সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে তেওঁলোকে দৈনন্দিন জীৱনত গ্ৰহণ কৰা চিনাকি আহাৰ, স্থানীয় পৰিৱেশৰ পানী ব্যৱস্থা, হাবি-বননি, চিনাকি পৰিৱেশত থকা ঘৰচীয়া প্ৰাণীৰ যতন,

নিজৰ পৰিৱেশ প্ৰদূষণ ইত্যাদি। ল'ৰা-ছোৱালীৰ আগ্ৰহ আৰু অনুসন্ধিৎসু মনৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি পাঠ্যপুথিৰ পাঠত সন্নিৱিষ্ট থকা প্ৰতিটো ভাব আৰু ধাৰণা কিছুমান ক্ৰিয়া-কলাপ আৰু আলোচনাৰ মাজেৰে দিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। তাৰ জৰিয়তে সংবেদনশীল মনোভাৱ গঢ়ি তুলিবৰ বাবে ল'ৰা-ছোৱালীয়ে জড়িত হ'ব পৰা ক্ৰিয়া-কলাপ, তৰ্ক আদিৰ সুবিধা ৰখা হৈছে।

অনুচ্ছেদ ৬ ত “পানী” নামৰ বিষয়বস্তুৰ উপস্থাপনৰ মাজেৰে পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ আকাংক্ষিত পাঠ্যক্ৰম, শিক্ষণ শিকন শৈলীৰ পৰিসীমা আৰু শিকন ফলাফলৰ মাজত সমন্বয় স্থাপনৰ বাবে প্ৰয়াস কৰা হৈছে। আমি শিক্ষণ-শিকন শৈলীৰ পৰিসীমা ভাৱাৰ আগতে পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ বিষয়বস্তুসমূহ কেনেকৈ বিজ্ঞান, সমাজবিজ্ঞান বিষয়ৰ সৈতে অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকাৰ লগতে প্ৰাথমিক স্তৰৰ অন্যান্য বিষয় যেনে- গণিত, ভাষা, কলা-শিক্ষা আৰু স্বাস্থ্য আৰু শাৰীৰিক শিক্ষাৰ বিভিন্ন পাঠ বা ধাৰণাৰ মাজেৰে সমন্বিতভাৱে প্ৰতিফলিত হৈছে তাক জানি লোৱা উচিত।

৬. পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ বিষয়বস্তু হিচাপে ‘পানী’ৰ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া আৰু ইয়াৰ পৰিসৰ

৬.১. পানী

পৃথিৱীৰ সকলো প্ৰাণীৰ জীৱন ধাৰণৰ বাবে পানী অতি প্ৰয়োজনীয় সম্পদ। পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়টো বিভিন্ন বিষয়ৰ এক সমন্বিত বিষয় হোৱা হেতুকে ই শিশুৰ প্ৰাকৃতিক আৰু সামাজিক - সাংস্কৃতিক পৰিৱেশৰ মাজত সমন্বয় সাধন কৰিব বিচাৰে। ‘পানী’ৰ লগত জড়িত বিষয়বস্তু আৰু ধাৰণাসমূহ সকলো শ্ৰেণী, অঞ্চল বা ভৌগোলিক অৱস্থান আদিৰ ক্ষেত্ৰত সাৰ্বজনীন হোৱা হেতুকে ই বিভিন্ন পৰিৱেশ সম্বন্ধীয় ধাৰণাসমূহ সামগ্ৰিকভাৱে বুজাত সহায় কৰে। সেয়েহে প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যক্ৰমত ‘পানী’ক এটা বিষয়বস্তু হিচাপে (Theme) গণ্য কৰা হয়। পৰিৱেশ অধ্যয়নত পানী বিষয়টো এক সমন্বিত বিষয়বস্তু ৰূপে শিকাৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন শিকনীয় সুবিধা প্ৰদানৰ যথেষ্ট থল আছে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বোধ শক্তিৰ বিকাশৰ পৰ্যায় অনুসৰি তৃতীয় শ্ৰেণীৰ পৰা পঞ্চম

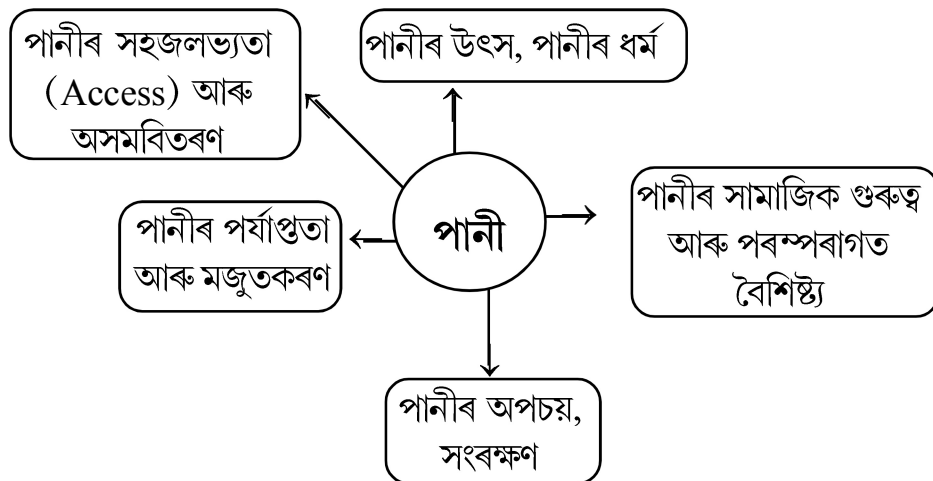

শ্ৰেণীলৈ ‘পানী’ বিষয়ৰ শিকনীয় ধাৰণাসমূহ ক্ৰমান্বয়ে বঢ়াই যোৱা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে প্ৰাৰম্ভিক পৰ্যায়ত পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিজৰ চিনাকি পৰিৱেশৰ পৰা আৰম্ভ কৰি (প্ৰাকৃতিক, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক পটভূমিক সাঙুৰি) নিজৰ, ঘৰৰ, বিদ্যালয়ৰ আৰু পৰিয়ালৰ সম্পৰ্কে শিকোৱা হয় আৰু ক্ৰমান্বয়ে বিস্তৃত পৰিৱেশ সম্পৰ্কীয় ধাৰণালৈ (চুবুৰীয়া আৰু সমাজৰ বহলভিত্তিক ধাৰণা) লৈ যোৱা হয়। বাস্তৱ পৰিৱেশৰ অভিজ্ঞতাই তেওঁলোকক বিভিন্ন সামাজিক দিশ বা সমস্যা (যেনে— লিংগ বৈষম্যতা, ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ সৈতে পানীৰ বাবে হোৱা বিবাদ, পানী প্ৰদূষণৰ বাবে হোৱা সমস্যাসমূহ, পানীৰ ঐতিহাসিক উৎসসমূহ চিনাক্ত কৰা, পানী সংৰক্ষণৰ পৰম্পৰাগত আৰু আধুনিক পদ্ধতিবোৰৰ বিষয়ে জনা) আদিৰ সৈতে সন্মুখীন হ’বলৈ শিকায়। তাদুপৰি ‘পানী’ বিষয়টোৰ জৰিয়তে বিভিন্ন দক্ষতাসমূহ যেনে— পৰ্যবেক্ষণ, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা, মান-নিৰূপণ, বিশ্লেষণ আৰু প্ৰকাশ আদিৰ বিকাশ ঘটাৰ পাৰে। ‘পানী’ সম্পৰ্কীয় বিভিন্ন ধাৰণা আৰু দিশসমূহ বুজি লৈ নিজৰ জীৱনৰ সৈতে ইয়াক সম্পৰ্কিত কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সমৰ্থবান কৰি গঢ়ি তোলাত এই অনুচ্ছেটোৱে আমাক সহায় কৰিব। ‘পানী’ বিষয়বস্তুটোৰ জৰিয়তে পৰিৱেশ অধ্যয়ন শিকনৰ বিভিন্ন শিকন কৌশলসমূহৰ বিকাশৰ লগতে অন্যান্য পাঠ্যক্ৰমিক বিষয়বোৰো শিকাত সহায় হয়।

প্ৰতিফলন

- কোনবোৰ ধাৰণা আৰু দিশৰ সহায়ত পানী বিষয়টো এটা সামগ্ৰিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে শিকাব পৰা যাব।
- পানীৰ লগত সংগতি থকা বিভিন্ন দিশ আৰু ধাৰণাসমূহৰ তালিকা কৰোঁ আহক। ধাৰণাৰ মেপ (Mind Map) আকাৰে ইয়াক উপস্থাপন কৰক।

এনেধৰণৰ এখন ধাৰণা মেপ তলত দাঙি ধৰা হ’ল—

- পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ বাহিৰে আৰু আন কোনবোৰ পাঠ্যক্ৰমিক বিষয়ৰ লগত ইয়াক সংলগ্ন কৰিব পাৰি?
- পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ আন আন বিষয়বস্তুৰ সৈতে ইয়াক জড়িত কৰিব পাৰিনে?
- পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ বিষয়বস্তুসমূহ সমন্বিত ৰূপত লক্ষ্য কৰিছেনে? যদি কৰিছে কেনেকৈ?

জ্ঞান, দক্ষতা আৰু প্ৰমূল্য আহৰণত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সহায় কৰিবলৈ শিক্ষকে কেনেকৈ উপযুক্ত শিকন পৰিৱেশ গঢ়ি তুলিব পাৰে, তাৰ বাবে কিছুমান ধাৰণা বা দিশ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰোঁ আহক।

৬.২ পৰিকল্পনা আৰু শিকন-অভিজ্ঞতা —

সচৰাচৰ দেখি থকা পানীৰ বিভিন্ন উৎসবোৰৰ কিছুমানৰ সৈতে আমাৰ ল'ৰা-ছোৱালীসকল পৰিচিত। কিয়নো কিছুমান উৎসৰ পানী তেওঁলোকে ব্যৱহাৰ কৰি আছে। অৱশ্যে পানীৰ উৎস সম্পৰ্কে কিছুমান ল'ৰা-ছোৱালীৰ বেলেগ ধাৰণাও থাকে। (উদাহৰণস্বৰূপে সাগৰৰ ওচৰত ডাঙৰ-দীঘল হোৱা শিশুৱে পানীৰ উৎস সাগৰ বুলি ভাবিব, সেইদৰে চহৰত ডাঙৰ হোৱা শিশুৰ বাবে পানীৰ উৎস বুলিলে টেংকী, পানীৰ পাইপ আদি হ'ব পাৰে।)

পানীৰ উৎস সম্পৰ্কে থকা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পূৰ্ব অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিত তেওঁলোকৰ নিজা ধাৰণা গঠন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষকে সুযোগ প্ৰদান কৰাটো গুৰুত্বপূৰ্ণ।

৬.২.১ পানী : পৰ্যাপ্ততা, সহজলভ্যতা আৰু বিতৰণ

ক্ৰিয়া-কলাপ ১

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক আমি পানী ক'ৰ পৰা পাপুঁ এই বিষয়ে সুধিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে এজন এজনকৈ উত্তৰ দিব, প্ৰত্যেকৰে উত্তৰবোৰ বেলেগ বেলেগ হ'ব পাৰে। যেনে কিছুমানে নদী, কিছুমানে নিজৰা, আন কিছুমানে কুঁৱা বা বৰষুণ আদি বুলি ক'ব পাৰে। কিছুমানে আকৌ কলহ, বাল্টি নতুবা পানীৰ টেংক বুলিও ক'ব পাৰে। শিক্ষকজনে প্ৰত্যেকগৰাকী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সঁহাৰিবোৰক গুৰুত্ব দি সেইবোৰ যথাসম্ভৱ ব্লেকবোৰ্ডত লিখিব।

পানীৰ উৎস সম্বন্ধে অশুদ্ধ সঁহাৰি দিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক চিনাক্ত কৰি উলিওৱাটো প্ৰয়োজন আৰু তেনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পুনৰ প্ৰশ্ন সোধাৰ জৰিয়তে দ্বিতীয়বাৰ চিন্তা কৰি সঁহাৰি জনোৱাৰ সুযোগ দিয়া উচিত।

টোকাঃ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰতিক্ৰিয়াবোৰ ভুল বা শুদ্ধ বুলি চিহ্নিত কৰিব নালাগে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পৰা পোৱা বিভিন্ন উত্তৰবোৰৰ বিশ্লেষণ, ব্যাখ্যা আগবঢ়াই শিক্ষকজনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পানীৰ উৎসৰ ধাৰণাটো বুজাই দিব। পানীৰ উৎসৰ বিষয়ে শিক্ষকজনে নিজাকৈ প্ৰশ্ন সুধিব পাৰে। কোনোবা ছাত্ৰ বা ছাত্ৰীয়ে যদি ভুল উত্তৰ দিয়ে, তেন্তে সেইবোৰ শুদ্ধ কৰি দিয়াৰ লগতে ব্যাখ্যাও আগবঢ়োৱা প্ৰয়োজন।

ছাত্র-ছাত্রীয়ে দিয়া পানীৰ উৎস সম্পৰ্কীয় সঁহাৰিসমূহৰ ভিত্তিত শিক্ষকগৰাকীয়ে তলত দিয়া ধৰণে সেইবোৰ তালিকাভুক্ত কৰিব পাৰে—

পানী মজুত কৰি ৰাখিব পৰা সামগ্ৰী কিছুমান	পানীৰ প্ৰাকৃতিক উৎসসমূহ
১.	১. নিজৰা
২. বাল্টি	২. পুখুৰী
৩.	৩.
৪.	৪.
৫.	৫.

ছাত্র-ছাত্রীয়ে যদি পানীৰ উৎস হিচাপে হেণ্ডপাম্প আৰু কুঁৱা বুলি উত্তৰ দিয়ে তেতিয়া আপুনি কি কৰিব বাৰু?

ইংগিত (Hint)— কিছুমান আনুসংগিক প্ৰশ্নৰ দ্বাৰা শিক্ষকজনে অধিক আলোচনা কৰিব পাৰে।

উদাহৰণস্বৰূপে—

- তোমালোকে কুঁৱা দেখিছানে? যদি দেখিছা ক'ত দেখিছা বাৰু?

টোকা— ছাত্র-ছাত্রীক কুঁৱা-দমকলৰ বিষয়ে নিজৰ নিজৰ প্ৰতিক্ৰিয়াবোৰ জনাবলৈ উৎসাহিত কৰিব।

শিক্ষকজনে তলত দিয়া ধৰণে প্ৰশ্ন সুধিব পাৰে;

- কুঁৱা বা দমকলৰ পানী ক'ৰ পৰা আহে?
- মাটিৰ তলত থকা পানী ক'ৰ পৰা পোৱা যায়? বুলি ভাবা?
- বৰষুণৰ পাছত পানীবোৰ ক'লৈ যায়?

উক্ত প্ৰশ্নকেইটিৰ পৰা ছাত্র-ছাত্রীয়ে পানীৰ মজুত কাৰণ আৰু পানীৰ উৎসৰ মাজত থকা পাৰ্থক্য বুজিব পাৰিব।

প্ৰতিফলন

উক্ত আলোচনাৰ পাছতো যদি কিছুমান ছাত্র-ছাত্রীৰ পানীৰ উৎস সম্পৰ্কে বিকল্প ধাৰণা থাকে, তেতিয়া আপুনি তেওঁলোকক কিদৰে সহায় কৰিব?

ইংগিত : সম্ভৱ হ'লে শিক্ষকজনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিদ্যালয় চৌহদৰ বাহিৰলৈ লৈ গৈ ঘৰ আৰু বিদ্যালয়ত পৰ্যাপ্ত পানী কি দৰে পোৱা যায় দেখুৱাব পাৰে।

ক্ৰিয়া-কলাপ ২

শিক্ষকজনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিদ্যালয় চৌহদৰ ভিতৰত থকা খোৱা পানীৰ উৎসৰ ওচৰলৈ অৰ্থাৎ পানীৰ টেপ (বা ফিল্টাৰ) বা দমকলৰ ওচৰলৈ লৈ গৈ তলত দিয়া ধৰণেৰে প্ৰশ্নবোৰ সুধিব পাৰে—

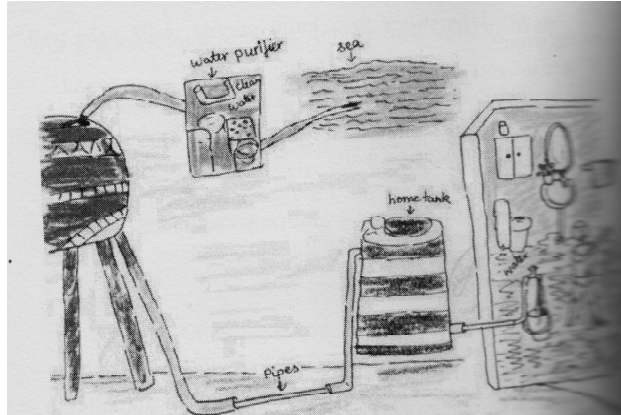
- পানী-টেপৰ পানীবোৰ ক'ৰ পৰা আহে বাক?
- টেংকীত পানীখিনি কি দৰে ভৰোৱা হয়?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে প্ৰশ্ন সোধাৰ লগে লগে উত্তৰ দিব নোৱাৰিবও পাৰে। শিক্ষকজনে কিদৰে মাটিৰ তলৰ পৰা পানী পোৱা যায়, মাটিৰ তলৰ পানীখিনি ক'ৰ পৰা আহে আদি কথাবোৰ স্থানীয় পৰিৱেশৰ প্ৰসংগত ভালদৰে বুজাই দিব।

ক্ৰিয়াকলাপ ৩

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিজৰ নিজৰ ঘৰত পানী ক'ৰপৰা আৰু কেনেকৈ সংগ্ৰহ কৰে তাৰ এখন চিত্ৰ আঁকিবলৈ দিব পাৰে।

এনেধৰণৰ ক্ৰিয়া-কলাপে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৃজনী শক্তিৰ বিকাশ ঘটায়। ছবি অঁকাটো কেৱল এটা আনন্দদায়ক কাৰ্যই নহয়, ইয়াৰ মাধ্যমেৰে আকাংক্ষিত শিকনৰ লক্ষ্য অনুসৰি, ল'ৰা-ছোৱালীয়ে নিজৰ ভাব বা সঁহাৰি প্ৰকাশ কৰাৰ সুযোগ পায়।

এনেধৰণৰ চিত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰি শিক্ষকজনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিষয়বস্তুৰ গভীৰলৈ লৈ যাব পাৰে। চিত্ৰৰ লগত সংগতি ৰাখি শিক্ষকজনে তলত দিয়া ধৰণৰ প্ৰশ্ন সুধিব পাৰে।

- পাত্ৰটোত কিয় পানী ভৰাইছে বাৰু?
- চিত্ৰখনত বৈদ্যুতিক যন্ত্ৰ বা মটৰ কিয় আঁকিছে?

এই প্ৰশ্নবোৰৰ উপৰি শিক্ষকজনে নিজৰ ফালৰপৰা আন আন প্ৰশ্নও সুধিব পাৰে।

প্ৰশ্নবোৰৰ সঠিক উত্তৰ নাপালে শিক্ষকগৰাকীয়ে আলোচনা, দৃশ্য-শ্ৰাব্য সঁজুলি, জ্যেষ্ঠ লোকৰ সৈতে কথোপকথন আদিৰ জৰিয়তে আৰু জলবোৰ্ডৰ কাৰ্যালয় নতুবা ওচৰ-পাজৰৰ এলেকাবোৰলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক লৈ গৈ বুজাই দিব পাৰে। নিজৰ নিজৰ এলেকাৰ বিভিন্ন পানীৰ উৎস, পৰ্য্যাপ্ততা, বিতৰণ আৰু সহজলভ্যতা আদিৰ বিষয়ে বিভিন্ন প্ৰশ্ন সোধাৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিজৰ অভিজ্ঞতা প্ৰকাশ কৰাৰ সুবিধা দিয়া উচিত। তদুপৰি এইবোৰৰ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব লাগে যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মনত পানীৰ উপযোগিতা আৰু পানীৰ অপচয়ৰোধ কৰাৰ লগতে পানী সংৰক্ষণৰ বাবে সচেতনতা গঢ় লৈ উঠে।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৪

পানীৰ অসমবিতৰণৰ কাৰণে জনসাধাৰণে সন্মুখীন হোৱা বিভিন্ন সমস্যাৰ বিষয়ে শিক্ষকজনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ লগত আলোচনা কৰিব পাৰে।

আলোচনাৰ বিষয়বস্তু তলত দিয়া ধৰণৰ হ'ব পাৰে—

- সকলো প্ৰাণীকে জীয়াই থাকিবৰ বাবে পানীৰ অতি প্ৰয়োজন। পৃথিৱীৰ সকলোতে পানী পোৱা যায়।
- ঘৰুৱা ব্যৱহাৰৰ বাবে পানী পাব পৰা বিভিন্ন উৎসবোৰ কি কি?
- পানী সংগ্ৰহৰ ক্ষেত্ৰত জনসাধাৰণে কি ধৰণৰ সমস্যাৰ সন্মুখীন হয়?
- প্ৰত্যেকগৰাকী ব্যক্তিয়ে খোৱা আৰু অন্যান্য ব্যৱহাৰৰ বাবে পৰ্য্যাপ্ত পৰিমাণৰ পানী পায়নে?
- কি কাৰণত কিছুমান মানুহে যথেষ্ট পৰিমাণে পানী পায় আনহাতে আন কিছুমানৰ বাবে ন্যূনতম পানীৰো অভাব হয়?
- ভূগৰ্ভৰ পানী নিষ্কাশন কাৰ্য বা সংগ্ৰহৰ জৰিয়তে কিছুমান মানুহে অপৰ্য্যাপ্ত পানী ব্যৱহাৰ কৰি আছে বুলি ভাবেনে?
- ইয়াৰ ফলত আনৰ সমস্যাৰ সৃষ্টি হয় নেকি?

- এনেকুৱা কিবা আগৰ অভিজ্ঞতা আছেনে?
- তোমালোকৰ ঘৰত বাৰু পানী কোনে কঢ়িয়ায় আৰু কেনেকৈ?
- সকলো মানুহেই একে উৎসৰ পানী ব্যৱহাৰ কৰে নেকি?
- তোমালোকে পানীৰ বাবে বহু দূৰলৈ যাব লগা হয় নেকি?
- সকলো মানুহৰ পানীৰ উৎস একেইনে?

টোকা : ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মানসিক পৰিপক্বতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি সমাজত প্ৰচলিত কিছুমান স্পৰ্শকাতৰ প্ৰথা বা সমস্যা যেনে- জাতিভেদ প্ৰথা, শ্ৰেণীবৈষম্য আদি দিশবোৰ অতি সতৰ্কতাৰে আলোচনা কৰিব।

প্ৰতিফলন

- আপোনালোকে এনে ধৰণৰ আৰু কিছুমান ক্ৰিয়া-কলাপৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিবনে?
- ১ নম্বৰৰ পৰা ৪ নম্বৰলৈ ক্ৰিয়া-কলাপকেইটা কৰাওঁতে কি কি ব্যৱস্থা আৰু কৌশল ব্যৱহাৰ কৰিছে?
- পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ জৰিয়তে কলা শিক্ষাক সমন্বিত ৰূপত শিকাব পাৰিনে? যদি পাৰি কেনেকৈ?
- পৰিৱেশ অধ্যয়নত কোনো সামাজিক বিষয় উল্লেখ কৰা হৈছে নে? যদি হৈছে কোনটো ক্ষেত্ৰত আৰু কেনেকৈ?

৬.২.২ পানী : বৈজ্ঞানিক নীতি আৰু প্ৰক্ৰিয়া

ৰাসায়নিক গঠনৰ বাবে পানীৰ ধৰ্ম আৰু বৈশিষ্ট্যবোৰ সাৰ্বজনীন আৰু অনন্য। পানীৰ এই গুণৰ বাবেই বিভিন্ন বৈজ্ঞানিক পৰিঘটনা আৰু নীতিয়ে উদ্ভাৱনত সহায় কৰে। দৈনন্দিন জীৱনৰ বিভিন্ন ঘটনাৰ পৰা পানীত কিছুমান বস্তু ওপঙা, ডুব যোৱা আৰু মিশ্ৰণ আদি কাৰ্য সম্পৰ্কে শিশুসকলে সৰুৰে পৰা অভিজ্ঞতা লাভ কৰে। হাতে-কামে কৰাৰ উপযুক্ত সুবিধা প্ৰদান কৰিলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লব্ধ জ্ঞানৰ প্ৰতিফলন ঘটাব পৰা যায়।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৫

পানী কঢ়িয়াবলৈ, পানী মজুত কৰি ৰাখিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা বিভিন্ন আকাৰৰ আৰু আকৃতিৰ পাত্ৰ (containers) বোৰৰ নাম ক'বলৈ আৰু আঁকিবলৈ উৎসাহিত কৰিব পাৰে। তাৰপিছত ইজনে সিজনৰ অংকনবোৰ চাবলৈ আৰু আলোচনা কৰিবলৈ সুবিধা দি তলৰ প্ৰশ্নসমূহ সুধিব পাৰে :-

- পাত্ৰবোৰ কিহেৰে তৈয়াৰী?
- পাত্ৰবোৰত থকা পানীবোৰ কি কি কামত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি ?

- সকলো ঘৰুৱা কাম শেষ কৰাৰ পছত পাত্ৰটোত কিমান পানী বাকী থাকিব?
- পাত্ৰবোৰত কিমান পৰিমাণৰ পানী মজুত কৰি ৰাখিব পাৰি?
- এটা ঠেক (narrow) আৰু এটা বহল (broad) পানীৰ পাত্ৰত যদি পানীৰ স্তৰ (level) একে হয়, তেন্তে তাত থকা পানীৰ পৰিমাণ সমান হোৱাটো বুজাবনে?

ক্ৰিয়া-কলাপ ৬

শিক্ষকগৰাকীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দলগতভাবে তলৰ কাৰ্যসমূহ কৰাব পাৰে :

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কিছুমান সামগ্ৰী যেনে - বালি, চেনি, চক পাউদাৰ, হালধি পাউদাৰ আদি আনিবলৈ দি এইবোৰ এবিধ এবিধ কৈ পানীত ডুবাই দি পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিয়ক। কোনবোৰ পানীত মিহলি হয় আৰু কোনবোৰ মিহলি নহয় তাৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব। কিছুমান পানীয়া সামগ্ৰী যেনে- পানী, চিয়াঁহী, গাখীৰ, মৌ, তেল আদি আগৰ দৰে কোনবোৰ পানীত মিহলি হয় আৰু কোনবোৰ মিহলি নহৈ পানীত ওপঙি থাকে, সেইবোৰ পৰ্যবেক্ষণ কৰাৰ পাছত তালিকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৭

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পেঞ্চিল, কলম বেলুন, ইটাৰ টুকুৰা, ষ্টিলৰ চামুচ, প্লাষ্টিকৰ চামুচ, আইচক্ৰীমৰ বাটি, মমবাতি, মাখন, তেল, দিয়াচলাইৰ কাঠি, ববৰ (craser), ষ্টিলৰ প্লেট, গছৰ পাত, শিল, খালী পানীৰ বটল, পানী ভৰ্তি পানীৰ বটল আদি সংগ্ৰহ কৰি সেইবোৰৰ ভিতৰত কোনবোৰ পানীত ডুব যায় আৰু কোনবোৰ ওপঙি থাকে তাৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বিভিন্ন সামগ্ৰীবোৰ পানী ভৰ্তি বাল্টি এটাত ডুবাই দি পৰ্যবেক্ষণ কৰিব আৰু তলত দিয়া তালিকাখনৰ দৰে নথিভুক্ত কৰিব পাৰে।

(Object) সামগ্ৰী/বস্তু	(Float) ওপঙা	(Sink) ডুব যোৱা

ইয়াৰ পিছত শিক্ষকগৰাকীয়ে তলত দিয়া ধৰণৰ প্ৰশ্নবোৰ সুধিব পাৰে। যেনে-

- কোনবোৰ বস্তু পানীত ওপঙে?
- কোনবোৰ বস্তু পানীত ডুব যায়?

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত কি কাৰণত কোনবোৰ সামগ্ৰী পানীত ডুব যায় আৰু কোনবোৰ ওপঙি থাকে সেই সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব। তদুপৰি একে পদাৰ্থৰ বেলেগ বেলেগ আকৃতিৰ সামগ্ৰীৰ ক্ষেত্ৰত ওপঙা আৰু ডুবা কাৰ্যৰ ধৰ্ম বেলেগ বেলেগ হয়, সেই সম্পৰ্কেও আলোচনা কৰিব পাৰে।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৮

পানীপূৰ্ণ বাল্টি এটাত এটা ৰবৰৰ বল পেলাই দি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বলটো ডুবাবলৈ চেষ্টা কৰিবলৈ দিয়ক। বলটো ডুবিলে নে নাই নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ দিব।

শিক্ষকগৰাকীয়ে কি পৰিস্থিতিত বা কাৰণত পানীত ওপঙা বস্তু এটাক ডুবাব পৰা যায় অথবা পানীত ডুব যোৱা বস্তু এটা পানীত ওপঙাব পৰা যায়, সেই বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত আলোচনা কৰিব।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে পৰ্যবেক্ষণ কৰি কি পালে ক'বলৈ দিব। এই পৰ্যবেক্ষণৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বুজি পাব যে পানীত নিমজ্জিত হোৱা বা ডুব যোৱা সামগ্ৰীবোৰৰ অংশ বা পৰিমাণ পৃথক পৃথক।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৯

এটা ডাঙৰ কাচৰ গিলাচত পানী ভৰাবলৈ দি লাহেকৈ কণী এটা তাত ডুবাই দিয়া হ'ল। কণীটো ডুব গ'ল নে ওপঙি থাকিল সেয়া পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিয়ক। এতিয়া পানীখিনিত লাহে লাহে ১০-১২ চামোচ মান নিমখ দি কি পৰিৱৰ্তন হ'ল সেয়া লক্ষ্য কৰিবলৈ দিয়ক। নিমখৰ সলনি চেনি মিহলাই পৰীক্ষা কৰিলে কিবা পৰিৱৰ্তন হয় নেকি পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিব পাৰে।

টোকাঃ প্ৰতিগৰাকী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ক্ৰিয়া-কলাপত জড়িত হৈ নিৰীক্ষণ কৰি পোৱা তথ্যবোৰ তালিকা প্ৰস্তুত আৰু নথিকৰণ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব। যিহেতু নিম্ন প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পানীৰ ঘনত্ব, আদ্রতা আদি সংজ্ঞাসমূহৰ বিষয়ে জনাৰ প্ৰয়োজন নাই, গতিকে তেওঁলোকে পানী 'গধুৰ' বা 'পাতল' বুলি কোৱা সঁহাৰিকো আমি গুৰুত্ব দিয়া উচিত। আমি জানো যে বিজ্ঞান মুখস্থবিদ্যাৰ পৰিৱৰ্তে অনুমান, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা আৰু সাধাৰণীকৰণ আদিৰ জৰিয়তেহে শিকিব পাৰি যিটো উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবেহে প্ৰয়োজন।

প্ৰতিফলন

- ৫ ৰ পৰা ৯ লৈ থকা কাৰ্যকেইটাৰ পৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পানী সম্পৰ্কে কি কি ধাৰণা গঢ় লৈ উঠিব পাৰে?
- এই ক্ৰিয়া-কলাপকেইটাই কৌশল বিকাশ দক্ষতাক কিদৰে আগুৱাই নিয়াত সহায় কৰে?
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কিদৰে মূল্যায়ন কৰিব পাৰিব?
- ক্ৰিয়া-কলাপবোৰৰ জৰিয়তে মূল্যায়নক শিকনৰ সৈতে কেনেকৈ সম্পৰ্কিত কৰিব পৰা যায়?

ইংগিত : শিকন হিচাপে মূল্যায়নে স্বপ্ৰতিফলন/স্বশিকন আৰু সমনীয়াৰ সৈতে স্বশিকন আদিত গুৰুত্ব দিয়ে।

• এই ক্ৰিয়া-কলাপবোৰৰ জৰিয়তে কোনবোৰ শিকন ফলাফল প্ৰাপ্ত হ'ব বুলি আশা কৰিব পাৰোঁ ? শিকন ফলাফলবোৰৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰক।

• প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত পানী সম্পৰ্কে আন কি কি ধাৰণা গ্ৰহণ কৰিব পাৰি? এই ধাৰণাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি আন কিছুমান ক্ৰিয়া-কলাপৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰক।

৬.২.৩ পানীৰ সাংস্কৃতিক দিশ

পুৰণিকালৰ পৰা আমাৰ সমাজত কিছুমান উৎসৱ আৰু মাংগলিক অনুষ্ঠানত পানী এক অপৰিহাৰ্য অংগ হিচাপে ব্যৱহৃত হৈ আহিছে। এই কাৰ্যৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সামাজিক সাংস্কৃতিক দিশৰ বিকাশ হোৱাৰ লগতে তেওঁলোকৰ মনত প্ৰাকৃতিক সম্পদসমূহৰ সংৰক্ষণৰ প্ৰতি সচেতনতা জাগি উঠে।

ক্ৰিয়া-কলাপ ১০

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক শ্ৰেণীকোঠাৰ ভিতৰত পানীৰ সৈতে জড়িত কবিতা, লোকসংগীত আদি আবৃত্তি কৰিবলৈ বা গাবলৈ উৎসাহিত কৰি তলত দিয়া ধৰণৰ প্ৰশ্ন সুধিব পাৰে—

- এই গানটো তেওঁলোকে ক'বপৰা শিকিলে?
- কি উৎসৱত এই গানটো গোৱা হয়?
- কিছুমান উৎসৱৰ নাম কোৱা, যিবোৰত পানীৰ এক সাংস্কৃতিক মহত্ব আছে। উদাহৰণস্বৰূপে—
গৰুবিহু, মাংগলিক অনুষ্ঠানত পানী তোলা, বিজয়া দশমী.. ইত্যাদি
- তোমাৰ এলেকাত প্ৰচলিত কিছুমান উৎসৱৰ নাম কোৱা, যিবোৰত পানীৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছে?
- সেই উৎসৱবোৰ পালন-কৰোঁতে পানীয়ে কিদৰে সহায় কৰে?

- বিভিন্ন উল্লেখনীয় উৎসৱৰ বাহিৰেও আন কোনবোৰ সামাজিক, সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানত পানী ব্যৱহাৰ কৰা হয়? (যেনে- জন্মদিন, শ্ৰাদ্ধ, বিবাহ)
- উৎসৱসমূহত পানীক জড়িত কৰি কোনো গান গোৱা হয় নেকি?
- কোনো মাংগলিক অনুষ্ঠানত (পূজা-পাৰ্বণ)গান গোৱা হয় নেকি? আমি পানীলৈ কিবা উৎসৰ্গা বা বিসৰ্জন কৰো নেকি?
- কোনো ধৰ্মীয় অনুষ্ঠানত আমি নৈৰ পানীত পবিত্ৰ স্নান কৰোঁ নেকি? (অশোক অষ্টমী)

প্ৰতিফলন

পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ জৰিয়তে লাভ কৰা অভিজ্ঞতাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সামগ্ৰীক শিকন তথা সৰ্বাংগীন বিকাশত সহায় কৰে। এই ক্ষেত্ৰত উল্লেখ কৰা ক্ৰিয়া-কলাপসমূহে কেনেদৰে সহায় কৰে বুলি ভাবে?

ইংগিত : প্ৰজ্ঞাত্মক ধাৰনাৰ সৈতে সামাজিক আৱেগিক দিশসমূহ আঙুলিয়াই দিব লাগে।

৬.২.৪ পানী সংৰক্ষণ : পৰিৱেশ সচেতনতা

পানীয়ে আমাৰ জীৱনধাৰণত এক উল্লেখযোগ্য ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। সকলো প্ৰাণীকে জীয়াই থাকিবলৈ আৰু দৈনন্দিন কাম-কাজৰ কৰিবলৈ পানীৰ প্ৰয়োজন। পানী দুৰ্লভ আৰু অমূল্য সম্পদ হোৱা হেতুকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কেৱল সংবেদনশীল কৰি গঢ়ি তোলাই নহয়, তেওঁলোকৰ মনত সৰুৰে পৰা পানী সংৰক্ষণৰ মনোভাব আৰু কৌশল আয়ত্ত কৰোৱাৰো প্ৰয়োজন।

কিন্তু কেৱল পানীৰ অপচয় ৰোধ কৰিবলৈ বা পুনৰ ব্যৱহাৰ আৰু সংৰক্ষণৰ বাবে উপদেশ দিলেই উল্লিখিত কামখিনি হৈ নুঠিবগৈ। তাৰ পৰিৱৰ্তে আমি জীৱনত সন্মুখীন হোৱা বা দেখি থকা প্ৰকৃত ঘটনা কিছুমানৰ পৰা প্ৰকৃত শিক্ষা দিবলৈ চেষ্টা কৰা উচিত (উদাহৰণস্বৰূপে, বানপানীৰ সময়ত বা পাছত আৰু খৰালিৰ সময়ত ব্যৱহাৰযোগ্য পানীৰ অভাব পৰিলক্ষিত হোৱা দেখা যায়। তদুপৰি কেতিয়াবা পানী যোগানৰ পাইপৰ পৰা পানী অপচয় হোৱা দেখা যায়)

ক্ৰিয়া-কলাপ ১১

পানী যোগান ব্যৱস্থাৰ অভাৱৰ বিভিন্ন পেপাৰ কাটিং, ছবি আৰু ভিডিঅ' দেখুৱাব পৰা যায়।

উদাহৰণস্বৰূপে, খবৰ কাগজত পোৱা কিছুমান বাতৰি অনুসৰি- অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত হোৱা বানপানীৰ সময়ত খোৱাপানীৰ অভাৱ হয়। কোনো কোনো ভিতৰুৱা অঞ্চলত মানুহে দূৰণীবটীয়া ঠাইৰ পৰা কিছুমান অপৰিষ্কাৰ

পানীৰ উৎসৰ পৰাও খোৱাপানী সংগ্ৰহ কৰে। পানী যোগান ব্যৱস্থাৰ অভাবৰ বাবে উদ্ভৱ হোৱা সমস্যাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পৰা যায়। এই সম্পৰ্কে কিছুমান প্ৰশ্নৰো অৱতাৰণা কৰিব পাৰি। যেনে-

- তোমালোকে কেতিয়াবা পানীৰ অভাবৰ সন্মুখীন হৈছনে?
- যদি হৈছা, কেতিয়া? কেনেদৰে এই সমস্যাটো সমাধান কৰিব পৰা যায়?
- যদি তোমালোকৰ ঘৰত মাত্ৰ দুবাৰলি পানীহে আছে, তেতিয়া কোনবোৰ কামক প্ৰথমে অগ্ৰাধিকাৰ দিব? তাৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰা।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বাস্তৱ জীৱনত ঘটা কিছুমান ঘটনা-পৰিঘটনাৰ উদাহৰণৰ জৰিয়তে পানীৰ প্ৰয়োজনীয়তা, অপচয় ৰোধ, প্ৰদূষণ ৰোধ আদি কাৰ্যৰ প্ৰতি গভীৰভাৱে চিন্তা, ব্যাখ্যা আৰু প্ৰতিফলন কৰাব লাগে আৰু আনকো এনেধৰণৰ কামৰ বাবে প্ৰশংসা কৰাৰ গুণ আয়ত্ত কৰাব লাগে। তাৰ বাবে তেওঁলোকক চৌপাশে ঘটি থকা ঘটনাবোৰৰ লগত পৰিচয় কৰোৱা উচিত।

ক্ৰিয়া-কলাপ ১২

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক নিজৰ বিদ্যালয়, ঘৰ, স্কুলৰ বা ঘৰৰ চৌপাশে পানীৰ অপচয়, অপব্যৱহাৰ হৈছে নেকি তাৰ ওপৰত জৰীপ চলাবলৈ দিব পাৰে। শিক্ষকে তেওঁলোকৰ পৰ্যবেক্ষণবোৰ তলত দিয়া তালিকাখনৰ দৰে।

তালিকাভুক্ত (নথিভুক্ত) কৰিবলৈ দিব। আৰু পৰ্যবেক্ষণ অনুসৰি সঠিক ঠাইত শুদ্ধ চিন (✓) দিবলৈ দিব।

ক্ৰমিক নং	পানী অপচয়ৰ কাৰণ	বিদ্যালয়	ঘৰ	স্থানীয়ভাৱে
১।	পানীৰ টেপ ফুটাৰ বাবে			
২।	পানীৰ নলী ফুটাৰ বাবে			
৩।	পানীৰ টেংক, পাত্ৰৰ পৰা পানী উপচি পৰা বাবে			
৪।	অন্যান্য			

অভিজ্ঞ ব্যক্তিৰ সহায়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পাইপৰ ফুটাৰে পানী নিগৰি থকা, পানী উপচি পৰা আদিৰ কাৰণবোৰ বিচাৰি উলিয়াবলৈ উৎসাহিত কৰিব পাৰে। তেওঁলোকে সেইবোৰ নথিভুক্ত কৰিব আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিব পাৰে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে জৰীপৰ পৰা পোৱা তথ্যসমূহ শ্ৰেণীকোঠাত দলীয়ভাৱে আলোচনা কৰি উপস্থাপন কৰিব তাৰপিছত শিক্ষকে তলত উল্লেখ কৰা দিশসমূহৰ ভিত্তিত মূল্যায়ন কৰিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সহযোগত শিক্ষকগৰাকীয়ে

তলত দিয়াৰ দৰে মূল্যায়নৰ নিৰ্দেশ (rubric) প্ৰস্তুত কৰিব।

দিশসমূহ	পৰ্যায় ১	পৰ্যায় ২	পৰ্যায় ৩
প্ৰশ্ন প্ৰস্তুতকৰণ	প্ৰতিটো দলৰ বাবে শিক্ষকগৰাকী সকলোখিনি প্ৰশ্ন প্ৰস্তুত কৰিব	শিক্ষক আৰু সহপাঠীৰ সহযোগত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে প্ৰশ্ন প্ৰস্তুত কৰিব	সহপাঠীৰ সহযোগত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে দলগতভাৱে প্ৰশ্ন প্ৰস্তুত কৰিব
সঁহাৰি সংগ্ৰহ	কোনো সঁহাৰি নাপালেও প্ৰশ্ন কৰিব	সঁহাৰি বিচাৰি কিছুমান প্ৰশ্ন সুধিব	সঁহাৰিৰ আলমত অধিক প্ৰশ্ন সুধিব আৰু আলোচনা কৰিব
তথ্য নথিভুক্তকৰণ আৰু প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুতকৰণ	সংহত বা প্ৰণালীবদ্ধভাৱে সঁহাৰি নাপালেও মৌখিকভাৱে তথ্যবোৰ আলোচনা কৰিব	প্ৰণালীবদ্ধভাৱে তথ্যবোৰ নথিভুক্তকৰণ আৰু লিখিত প্ৰতিবেদন (report) উপস্থাপন কৰিব।	প্ৰণালীবদ্ধভাৱে তথ্যবোৰ নথিভুক্তকৰণ আৰু লিখিত প্ৰতিবেদন উপস্থাপন আৰু শ্ৰেণীকোঠাত মৌখিক আৰু লিখিত প্ৰতিবেদন উপস্থাপন কৰিব।
সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ	কোনো পৰামৰ্শ নিদিয়াকৈ কিছুমান তথ্য গ্ৰহণ	প্ৰাসংগিক আৰু অৰ্থপূৰ্ণ পৰামৰ্শ আগবঢ়াব	সঠিক, অৰ্থবহু আৰু প্ৰায়োগিক পৰামৰ্শ আগবঢ়াব।
সহযোগিতা	কিছুমান সদস্যই সহযোগিতা আগবঢ়াব আৰু আন কিছুমানে একেবাৰেই জড়িত নহয়	কোনো কোনো সদস্যৰ সহযোগিতা থাকে আৰু আনকো অৱগত কৰায়	সকলো সদস্যই কামটোত সমানে সহযোগিতা আগবঢ়াব

বিকাশৰ প্ৰয়োজন থকা বিষয়বোৰ চিহ্নিত কৰি সেইবোৰৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষকে উপৰুক্ত মূল্যায়ন বিধি (rubric)ৰ সহায় ল'ব পাৰে। উপযুক্ত প্ৰতিপুষ্টি আৰু সমৰ্থন পোৱাৰ পিছত শিক্ষকে সংশোধন কৰি নিজকে আগবঢ়ায় নিব পাৰিব।

ক্ৰিয়া-কলাপ ১৩

পানীৰ অভাৱৰ বাবে উদ্ভৱ হোৱা সমস্যাবোৰৰ সৈতে মুখামুখি হোৱাৰ আৰু বিভিন্ন ব্যৱস্থাবলী গ্ৰহণ কৰাৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক উৎসাহ যোগাব লাগে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মানসিক পৰিপক্বতাৰ উমান লৈ তেওঁলোকৰ সহাৰিবোৰ বিশ্লেষণ কৰাৰ প্ৰয়োজন। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পানীৰ গুৰুত্ব বা প্ৰয়োজনীয়তা উপলব্ধি কৰোৱা আৰু পানীৰ নাটনি দূৰ কৰাৰ বিভিন্ন ব্যৱস্থাবলী বুজিবলৈ সুবিধা দিয়াৰ প্ৰয়োজন।

ক্ৰিয়া-কলাপ ১৪

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সুধিব 'তোমালোকে পানীৰ পুনৰব্যৱহাৰ কৰি পাইছানে? যদি পাইছা তাৰ এখন তালিকা কৰাছোন। উদাহৰণস্বৰূপে পাচলি, ফল-মূল আদিৰ ধোৱা পানীখিনি ঘৰ মচিবলৈ আৰু গছৰ গুৰিত দিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।' ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ পৰা পোৱা বিভিন্ন ধৰণৰ প্ৰতিক্ৰিয়াবোৰ ব্লেকবোৰ্ডত (কৃষ্ণফলক) বা কাগজৰ টুকুৰাত লিখি চাৰ্টত আঠা লগাই দিব আৰু তাৰ ওপৰত আলোচনা কৰিব। সিহঁতৰ পৰা পোৱা সঁহাৰিবোৰৰ কিছুমান গ্ৰহণ কৰিব লাগে যিবোৰৰ সহায়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে অতিৰিক্ত জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে—

- কাপোৰ ধোৱা পানীবোৰ আমি প্ৰাণীক খাবলৈ দিব পাৰিমনে?
- যদি নোৱাৰি, কিয়?
- যদি পাৰি, কেনেকৈ?
- কাপোৰ ধোৱা পানীবোৰ আমি খাব পাৰিমনে?

শিক্ষকজনে তলত দিয়া ধৰণেৰে পুনৰ প্ৰশ্ন সুধিব পাৰে—

- এই পানীৰ পৰা গছ-গছনিৰ ক্ষতি হ'ব নেকি? কেনেকৈ?
- এই পানীখিনি আমি পুনৰব্যৱহাৰ কৰিব পাৰোঁনে?
- যদি পাৰোঁ কেনেকৈ? কেইটামান পৰামৰ্শ আগবঢ়োৱা।

এইদৰে বিভিন্ন সঁহাৰিৰ ভিত্তিত পানীৰ পুনৰ তথা উপযুক্ত ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰিব।

পানী সংৰক্ষণ আৰু পানীৰ অপচয় ৰোধৰ বাবে ভাৰতৰ জলশক্তি মন্ত্ৰণালয়ে জলশক্তি অভিযান নামৰ এলানি সজাগতামূলক অভিযান দুটা পৰ্যায়ত আৰম্ভ কৰিছে। প্ৰথম পৰ্যায়ত ২০১৯ চনৰ ১ জুলাইৰ পৰা ১৫ চেপ্তেম্বৰলৈ আৰু দ্বিতীয় পৰ্যায়ত ১ অক্টোবৰৰ পৰা ৩০ নৱেম্বৰলৈ আৰম্ভ কৰিব বিচৰা হৈছে। জনসাধাৰণৰ অংশগ্ৰহণৰ জৰিয়তে পানীৰ সংৰক্ষণ সম্পৰ্কে সজাগতা আৰু তাৰ ওপৰত জন আন্দোলন গঢ়ি তোলাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ জৰিয়তে শিক্ষক আৰু বিদ্যালয়ৰ সহযোগত এই অভিযানৰ কাৰ্যক্ৰমগণিকাবোৰ শ্ৰেণীকোঠালৈ আনিব পৰা যায়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পানী মজুতকৰণ আৰু বৰষুণৰ পানী সংৰক্ষণৰ বাবে উৎসাহিত কৰিব পৰা যায়। ক্ষেত্ৰ অধ্যয়ন, খেতি পথাৰলৈ লৈ যোৱা আৰু ল'ৰা-ছোৱালীয়ে নিজে কৰি পোৱা অভিজ্ঞতাৰ জৰিয়তে এই অভিযানৰ সফল ৰূপায়ণ আশা কৰিব পাৰি।

ক্ৰিয়া-কলাপ ১৫

নিজৰ পৰিৱেশ আৰু প্ৰয়োজন সাপেক্ষে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বৰষুণৰ পানী সংগ্ৰহৰ প্ৰতি উৎসাহিত কৰিব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, আমি বৰষুণৰ পানী নাওৱাৰ সহায়ত ঘৰৰ চালিৰ পৰা বোৱাই নি উপযুক্ত পাত্ৰত সংগ্ৰহ কৰিব পাৰোঁ। এই পানীখিনি আমি কি কি কামত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰোঁ? সেই বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত আলোচনা কৰিব পাৰে। এই কাৰ্যটোৰ এটা আৰ্হি তেঁওলোকক অংকন কৰিবলৈ দিব পাৰি। এজন এজনকৈ আৰ্হি চিত্ৰবোৰ উপস্থাপন কৰিবলৈ দিব পাৰে। কাৰোবাৰ এনেধৰণৰ গাইণ্ডটীয়া অভিজ্ঞতা থাকিলে শ্ৰেণীকোঠাত মতামত দাঙি ধৰিবলৈ ক'ব পাৰি।

ক্ৰিয়া-কলাপ ১৬

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক নিজৰ ভিতৰতে দল গঠন কৰি প্ৰত্যেক দলকে কিছুমান বিষয়বস্তু লৈ, তলত দিয়া ধৰণৰ প্ৰকল্পৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব পাৰে—

- পানীৰ পুনৰব্যৱহাৰ- ঘৰত বা স্কুলত ব্যৱহাৰ কৰা পানীখিনি কিদৰে বিভিন্ন উপায়েৰে পুনৰব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি তাৰ পৰামৰ্শ আগবঢ়োৱা।
- পানী সংগ্ৰহ- নিজৰ চুবুৰীত কিদৰে পানী সংগ্ৰহ কৰিব সেয়া চিন্তা কৰি উলিওৱা।
- পানীৰ অপচয়- পানীৰ টেপৰ ফুটা, টেপৰ জৰিয়তে পানীৰ অপচয় কিমান হয় অনুমান কৰা
- পানীৰ প্ৰদূষণ- এমাহৰ বাতৰি কাকতৰ পানী প্ৰদূষণৰ বিভিন্ন বাতৰি সংগ্ৰহ কৰা আৰু পানী প্ৰদূষণৰ কাৰণবোৰ তালিকা কৰা।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিভিন্ন সংগৃহীত তথ্যবোৰৰ ওপৰত টোকা প্ৰস্তুত কৰি, পুথিভঁৰাললৈ গৈ আৰু জ্যেষ্ঠসকলৰ সৈতে আলোচনা কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব। তেওঁলোকে দিয়া বিষয়বস্তুৰ ওপৰত সাধু, কবিতা বা নাটক, পুতলা নাচ আদি সৃজনীমূলক কাৰ্য কৰিবৰ বাবে উৎসাহিত কৰিব পাৰে।

টোকাঃ পানীৰ বিষয়ত নাট এখনি প্ৰস্তুত কৰি বিদ্যালয়ৰ প্ৰাঃসভা বা কোনো অনুষ্ঠানত প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ অনুপ্ৰাণিত কৰিব পাৰি।

এই ক্ৰিয়া-কলাপৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পানী সংগ্ৰহৰ বিভিন্ন উপায় শিকাৰ লগতে নথিভুক্ত কৰিব, সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিব আৰু সমনীয়াৰ সৈতে ভাব বিনিময় কৰিব পাৰিব। নিজৰ পৰিয়াল আৰু বিদ্যালয়ত হোৱা পানীৰ অভাব, অপচয় আদি বিষয়বোৰৰ সম্পৰ্কে বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব আৰু সমস্যাৰ সমাধানৰ উপায় সম্বন্ধে মন্তব্য দিবলৈ আগবাঢ়ি আহিব পাৰিব।

প্ৰতিফলন

- এই ক্ৰিয়া-কলাপবোৰৰ জৰিয়তে কোনোবোৰ ধাৰণা আৰু বিষয়বস্তু আঙুলিয়াই দিবলৈ বিচৰা হৈছে? পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ পাঠ্যক্ৰম আৰু ৰাজ্যিক শিক্ষা-গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত কৰি উলিওৱা পাঠ্যপুথিত এই অংশবোৰ চিহ্নিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰোঁ আহক।

- আমাৰ ৰাজ্যৰ পাঠ্যক্ৰম আৰু পাঠ্যপুথিবোৰত এই ক্ৰিয়া-কলাপবোৰ ব্যৱহৃত হৈছেনে?

- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মূল্যায়ন কিদৰে কৰিব পাৰি?

ওপৰৰ ক্ৰিয়া-কলাপ কেইটাৰ বাবে কিছুমান আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰক।

- ওপৰত উল্লেখ কৰা ক্ৰিয়া-কলাপবিলাকৰ জৰিয়তে কোনবোৰ শিকন ফলাফল আশা কৰা হৈছে?

তলত উল্লেখ কৰা শিকন ফলাফলসমূহৰ সম্পৰ্কে আপোনালোকে কি ভাবে?

শিকন ফলাফলসমূহ-

- পানীৰ উৎসসমূহ আৰু পানী মজুত কৰি ৰখাৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা ব্যৱস্থা বা পাত্ৰসমূহ চিনাক্ত কৰিব পৰা।

- পানীৰ প্ৰয়োজনীয়তা, পৰ্যাপ্ততা আৰু ঘৰ বা চুবুৰীত হোৱা পানীৰ ব্যৱহাৰৰ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব পৰা।

- পানী সংগ্ৰহ কৰা, উৎসৰ পৰা কঢ়িয়াই অনা আৰু সেইবোৰ মজুত কৰি ৰখাৰ ক্ষেত্ৰত পৰিয়ালৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে বৰ্ণনা কৰিব পৰা।

- বিভিন্ন ধৰণৰ ক্ৰিয়া-কলাপ, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা পৰ্যবেক্ষণ আদিৰ জৰিয়তে লাভ কৰা অভিজ্ঞতা বা তথ্যৰ নথি প্ৰস্তুত কৰিব পৰা আৰু সেইবোৰ উপস্থাপন বা বিশ্লেষণ কৰি সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পৰা বা কাৰ্যত প্ৰয়োগ কৰিব পৰা।

- বৈশিষ্ট্য আৰু গুণাগুণ অনুসৰি বিভিন্ন দৃষ্টিকোণৰ পৰা সামগ্ৰীসমূহক গুপ্তি থকা বা ডুব যোৱা, দ্ৰৱনীয় বা অদ্ৰৱনীয় আদি ভাগত বিভক্ত কৰিব পৰা।

- ক্ৰিয়া-কলাপ আৰু সামগ্ৰীৰ মাজত পাৰ্থক্য নিৰ্ণয় কৰা।

- বিভিন্ন সৰল সঁজুলিৰ সহায়ত পানী বা আন জুলীয়া পদাৰ্থত ওপঙা, ডুব যোৱা, দ্ৰৱীভূত হোৱা আদি কাৰ্যসমূহ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ জৰিয়তে কিছুমান প্ৰাকৃতিক পৰিঘটনাৰ ধৰ্ম, চৰ্ত আদিৰ সত্যতা প্ৰমাণ কৰিব পৰা।

- বিভিন্ন কাৰ্য পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা, পৰ্যবেক্ষণ আৰু বিভিন্ন ঠাইৰ ভ্ৰমণকাৰ্য আদিৰ জৰিয়তে লাভ কৰা অভিজ্ঞতা বা

তথ্যৰ নথি, টোকা প্ৰস্তুত কৰিব পৰা আৰু সেইবোৰ কাৰ্যক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰিব পৰা।

- ছবি বা মানচিত্ৰ অংকন, আৰ্হি বা নমুনা প্ৰস্তুতকৰণ, কবিতা লিখা, শ্ল'গান লিখা আদি কাৰ্যবোৰ কৰিব পৰা।
- পানীৰ ব্যৱহাৰ বা বিভিন্ন উৎসৰ পৰা পানী সংগ্ৰহ কৰা বা কঢ়িয়াই অনা আদি কাৰ্যসমূহৰ ক্ষেত্ৰত সমাজত কোনো বাধা-বিঘিনি প্ৰচলন আছে যদি সেই সন্দৰ্ভত মতামত দাঙি ধৰিব পৰা।

৭। পৰিৱেশ অধ্যয়নত ৰাজ্যিক সমল গোটৰ বাবে পৰামৰ্শমূলক কাৰ্যাৱলীসমূহ—

বিষয়বস্তুটো গভীৰভাৱে বুজি পোৱাত আৰু বিভিন্ন সমস্যা আৰু শিক্ষণ শিকন প্ৰক্ৰিয়াত সহায় কৰাৰ বাবে এই খণ্ডটোত আপোনালোকলৈ কিছুমান কাৰ্য অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে। ইয়াৰ সহায়ত আপোনালোকে আপোনালোকৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাবে বয়সোপযোগী, প্ৰাসংগিক আৰু প্ৰয়োজন সাপেক্ষে কিছুমান কাৰ্যাৱলীৰ ব্যৱস্থা বা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ব। দল গঠন কৰি বিষয়টোৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়োৱাৰ জৰিয়তে এই কাৰ্যসমূহ সম্পাদন কৰিব পৰা যাব। প্ৰতিটো দলে দলত কামসমূহ সমাপন কৰি দলীয়ভাৱে সেইবোৰ উপস্থাপন কৰিব পাৰিব।

১। যিকোনো বিষয়বস্তুৰ ধাৰণাৰ মানচিত্ৰ বা মন মানচিত্ৰ আঁকিব আৰু পৰিৱেশ অধ্যয়নক সমন্বিত ৰূপত শিকাব পাৰিব।

২। নিৰ্বাচিত বিষয়বস্তুটোৰ বাবে এটা গোট পৰিকল্পনা কৰিব।

৩। পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ পাঠ্যপুথিসমূহত অন্তৰ্ভুক্ত বিষয় যেন — 'যাতায়াত', আহাৰৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু প্ৰাণীৰ বাসস্থানৰ বাবে দলীয় প্ৰকল্পৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিব।

৪। পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ পাঠ্যপুথিসমূহ বিশ্লেষণ কৰিব। পাঠ্যপুথিকেইখনত লিংগসম্পৰ্কীয় সমস্যা বা দিশসমূহ কেনেদৰে উপস্থাপন কৰা হৈছে?

৫। পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়টো সমন্বিত (inclusive) শ্ৰেণীকোঠাত কেনেকৈ আদান-প্ৰাদন কৰিব পাৰিব? প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শ্ৰেণীত পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যপুথিৰ পৰা পাঠ বা বিষয় নিৰ্বাচন কৰি লৈ সেইবোৰ সংশোধনৰ বাবে পৰামৰ্শ আগবঢ়াওক।

৬। পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যপুথিৰ পৰা যিকোনো পাঠ বা বিষয়বস্তু নিৰ্বাচন কৰি লওঁক আৰু আপোনালোকৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাবে অধিক প্ৰাসংগিক কৰিবৰ বাবে পৰামৰ্শ আগবঢ়াওক।

৭। কিছুমান বয়সোপযোগী পৰিস্থিতিৰ পৰিকল্পনা কৰক য'ত ল'ৰা-ছোৱালীয়ে বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীৰে শিকাৰ, সুবিধা পায়।

৮। ল'ৰা-ছোৱালীয়ে চাৰু আৰু কাৰুকলা ব্যৱহাৰ কৰি আনন্দ উপভোগ কৰে। পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াক কেনেকৈ কলা-শিক্ষাৰ সৈতে সংযোজিত বা সমন্বিত কৰিব পাৰি? পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ পাঠ্যপুথিত ইয়াক কেনেদৰে উপস্থাপন কৰা হৈছে?

৯। পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ বিভিন্ন বিষয়বস্তু বা পাঠ শিকনৰ বাবে দৃশ্য-শ্ৰাব্য সঁজুলি বা অন্যান্য বৈদ্যুতিন পাঠ বিচাৰি উলিয়াব আৰু পাঠ্যপুথিৰ সৈতে সেইবোৰ সংযোগ স্থাপন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰক। সংলগ্নসমূহ উল্লেখ কৰিব।

১০। পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যপুথিৰ পৰা যিকোনো এটা পাঠ নিৰ্বাচন কৰক আৰু পাঠত থকা বিভিন্ন ধাৰণা বা বিষয়বস্তুসমূহ কম দৃষ্টিসম্পন্ন আৰু শ্ৰৱণ বাধাগ্ৰস্ত থকা বিশেষভাৱে প্ৰয়োজনসম্পন্ন ল'ৰা-ছোৱালীয়ে বুজি পোৱাত আপোনালোকে কেনেকৈ সহায় কৰিব পৰামৰ্শ আগবঢ়াওক।

৮. অংশগ্ৰহণকাৰীৰ দ্বাৰা পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়ৰ শিক্ষণ আৰু শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ বিষয়ত প্ৰতিপুস্তি (feedback) সুবিধাজনকভাৱে শিক্ষকসকলৰ মাজত কিছুমান দল গঠন কৰিব। প্ৰতিটো দলেই শ্ৰেণীকোঠাত পৰিৱেশ অধ্যয়ন শিক্ষণ-শিকনৰ পৰা লাভ কৰা অভিজ্ঞতাবোৰ আলোচনা কৰিব আৰু সেইবোৰ নথিভুক্ত কৰিব।

ক্রমিক নং	পাঠদান কৰা শ্ৰেণী	শিকনীয় বিষয়বস্তু	বিষয়বস্তু শিকাওঁতে ব্যৱহাৰ হোৱা শিক্ষণশৈলী	কোনো বিশেষ শিক্ষণশৈলী গ্ৰহণৰ ক্ষেত্ৰত সন্মুখীন হোৱা প্ৰত্যাহ্বানসমূহ	পৰিৱেশ অধ্যয়ন শিকাওঁতে সাধাৰণতে সন্মুখীন হোৱা প্ৰত্যাহ্বানসমূহ	শিকাৰুৰ মূল্যাংকন আৰু মূল্যায়ন কিদৰে কৰে?	কিদৰে শ্ৰেণীকোঠাত সকলোৰে অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ কৰে? ইয়াৰ লগত জড়িত অভিজ্ঞতাবোৰ কি কি?	পূৰ্বতে আলোচনা কৰা বিষয়বস্তুৰ লগত কিবা পাৰ্থক্য আছে নেকি? মতামত আগবঢ়াওক।
--------------	-------------------------	-----------------------	---	---	---	---	---	--

বিভিন্ন দলত শিক্ষকসকলে নিজৰ নিজৰ অভিজ্ঞতাসমূহ আলোচনা কৰি নথিভুক্ত কৰিব আৰু সকলোৰে সন্মুখত উপস্থাপন কৰিব। এই ক্ৰিয়া-কলাপবোৰৰ জৰিয়তে পৰিৱেশ অধ্যয়ন শিক্ষণ-শিকনৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষকৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে বোধগম্য হ'ব আৰু ৰাজ্যিক সমল গোটৰ প্ৰশিক্ষণ সুচাৰুৰূপে পৰিচালনা কৰিব পাৰিব বুলি আশা কৰা হ'ল।

৯. পৰামৰ্শমূলক প্ৰাসংগিক পুথি

- তৃতীয় শ্ৰেণীৰ পৰা পঞ্চম শ্ৰেণীলৈ পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠ্যপুথিসমূহ
- প্ৰাথমিক পৰ্য্যায়ৰ অবিৰত আৰু সামগ্ৰিক মূল্যায়নৰ সমলপুথি(২০১৫)
- প্ৰাথমিক স্তৰত শিকন ফলাফল (২০১৭)

গণিতৰ শিক্ষাদান শৈলী

গণিতৰ শিক্ষাদান শৈলী

পাতনি

স্কুলীয়া শিক্ষাত গণিত শিক্ষাই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান অধিকাৰ কৰি আহিছে। প্ৰাথমিক পৰ্য্যায়ত ই হৈছে এক বাধ্যতামূলক বিষয়। তথাপি বিভিন্ন ব্যক্তিয়ে মত প্ৰকাশ কৰে যে গণিতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মনত ভয় ভাব আৰু মানসিক চাপৰ সৃষ্টি কৰে। শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰ্যবেক্ষণৰ পৰা প্ৰায়ে দেখা যায় যে, বিষয়টোৰ শিক্ষণ পদ্ধতিয়ে বিশেষকৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মনত এই চাপৰ সৃষ্টি কৰে। দিশটোৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি এই মডিউলে প্ৰাথমিক আৰু উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্য্যায়ৰ শিশুৰ বাবে শিক্ষার্থীকেন্দ্ৰিক শিক্ষাদান শৈলীৰ দ্বাৰা গণিত শিক্ষাৰ দক্ষতা আৰু কৌশলৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছে। তদুপৰি এই মডিউলে এক চাপমুক্ত শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিৱেশত ভিন্ন সামৰ্থৰ সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকে অংশগ্ৰহণ কৰাৰ সুযোগ প্ৰদান কৰিছে।

শিকনৰ উদ্দেশ্য—

এই মডিউলটো অধ্যয়ন কৰাৰ পাছত শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলে শ্ৰেণীকোঠাৰ পাঠদান কৌশলৰ লগতে পৰিমাণ প্ৰক্ৰিয়াৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব। যাক তেওঁলোকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক শ্ৰেণীকোঠাৰ শিকন প্ৰক্ৰিয়াত অংশগ্ৰহণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰিব পাৰিব।

* ৰাজ্যিক বিষয়সূচীত উল্লেখিত (State Syllabus) শিকন ফলাফলৰ লগত অৰ্হতা আৰু কৌশলসমূহ সমন্বিত কৰিবলৈ শিক্ষকসকলক সমৰ্থন হ'ব।

* শিক্ষকসকলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক শ্ৰেণীভিত্তিক শিকন ফলাফল লাভ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত উপযুক্ত শিক্ষাদানশৈলী প্ৰক্ৰিয়া গ্ৰহণ কৰিবলৈ সমৰ্থন হ'ব।

* সকলো শিক্ষার্থীৰ ক্ষেত্ৰত শিকনত ধাৰাবাহিক উন্নয়ন নিৰ্ধাৰণ কৰিবলৈ মান নিৰূপণৰ লগত শিক্ষাদানশৈলী প্ৰক্ৰিয়াৰ সংহতি স্থাপন কৰিব পাৰিব।

গণিতৰ প্ৰকৃতি সম্বন্ধে বোধ :

আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনত গণিতৰ শিক্ষাই ধাৰণাসমূহক সাংখ্যিক আৰু সঠিক ৰূপ প্ৰদান কৰাত আৰু লগতে স্থান সংক্ৰান্ত ধাৰণা ব্যৱহাৰ কৰাত সহায় কৰে। সমগ্ৰ পৃথিৱীতে বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত ইয়াক এক গুৰুত্বপূৰ্ণ আহিলা হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।

যেনে — প্ৰাকৃতিক বিজ্ঞান, অভিযান্ত্ৰিক, চিকিৎসাক্ষেত্ৰ আৰু সমাজ বিজ্ঞান। গণিতে কেৱল আমাক দৈনন্দিন পৰিস্থিতিত সহায় নকৰে, বৰং যৌক্তিক বিশ্লেষণ, বিমূৰ্ত চিন্তন আৰু কল্পনাৰ বিকাশ সাধনত সহায় কৰে। গতিকে ই বিদ্যালয়ৰ পাঠ্যক্ৰমত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান অধিকাৰ কৰি আহিছে আৰু দশম শ্ৰেণীলৈকে এক বাধ্যতামূলক বিষয় হিচাপে গণ্য কৰা হৈছে।

বিদ্যালয়ৰ গণিত শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত কিছুমান সমস্যা :

* শিক্ষাৰ্থীয়ে যেতিয়া মই দুটা স্বাভাৱিক সংখ্যা পূৰণ কৰোঁ, তাৰ ফলাফল সংখ্যা দুটাতকৈ ডাঙৰ কিন্তু যেতিয়া মই দুটা ভগ্নাংশ পূৰণ কৰোঁ, তাৰ ফলাফল ভগ্নাংশ দুটাতকৈ সৰু। এনে হোৱাৰ কাৰণ বুজিবলৈ মই অসমৰ্থ।

* বহুসংখ্যক শিক্ষাৰ্থীৰে গণিতৰ ক্ষেত্ৰত ভয় ভাব আৰু ব্যৰ্থতা দেখা যায়। গতিকে তেওঁলোকে গণিত শিক্ষাৰ পৰা প্ৰাৰম্ভিক অৱস্থাতে আঁতৰি যায়।

* গণিতৰ পাঠ্যক্ৰমখন কেৱল বিষয়টোৰ পৰা আঁতৰি থকা শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বাবেই নিৰাশাজনক নহয়, বৰং গণিতৰ শিক্ষাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী প্ৰতিভাসম্পন্ন শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বাবেও ই নিৰাশাজনক; যিহেতু এই পাঠ্যক্ৰমে তেওঁলোকৰ বাবে কোনো ধৰণৰ প্ৰত্যাশানমূলক; ব্যতিক্ৰমী ধাৰণা প্ৰদান কৰিব পৰা নাই।

* সমস্যা, অনুশীলনী আৰু মূল্যায়নৰ পদ্ধতিসমূহ যান্ত্ৰিক আৰু পুনৰাবৃত্তিমূলক, যিয়ে কেৱল গণনাৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে ঠাই (space) সম্পৰ্কীয় চিন্তা ভাবনা আদি দিশসমূহ পাঠ্যক্ৰমত উপযুক্তভাৱে অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হোৱা নাই।

* শিক্ষকসকলৰ আত্মবিশ্বাস, প্ৰস্তুতি আৰু সহযোগৰ ক্ষেত্ৰত অভাৱ দেখা যায়। (এন.চি.এফ- ২০০৫)

প্ৰাক্-প্ৰাথমিক (প্ৰাক্-বিদ্যালয়) পৰ্যায়ত শিক্ষাৰ্থীসকলৰ মাজত সাংখ্যিক জ্ঞানৰ কৌশলৰ বিকাশ সাধন :-

* প্ৰাক্-সাংখ্যিক দক্ষতা/কৌশল : শ্ৰেণীকৰণ, শ্ৰেণীবিভাজন, অনুৰূপতা একক (one to one correspondence) আদি কৌশলসমূহ হৈছে সাংখ্যিক দক্ষতা আৰু কৌশলসমূহ বিকাশৰ মূল ভেটি।

* বিষয়বস্তু সমূহ গণনা কৰিবলৈ শিকাৰ আগতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে প্ৰাক্-সাংখ্যিক কৌশলত পাৰ্গত বা সক্ষম বুলি আশা কৰা হৈছে। শিক্ষাৰ্থীসকলৰ প্ৰাক্-প্ৰাথমিক কৌশলসমূহ সুদৃঢ় কৰিবলৈ তেওঁলোকক যথেষ্ট সময় আৰু সুবিধা প্ৰদান কৰা উচিত। শিক্ষাৰ্থীসকলৰ সৈতে বিষয়বস্তুৰ শ্ৰেণীকৰণ, (এক বা ততোধিক গুণৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি) মূৰ্ত বিষয়বস্তুসমূহৰ ক্ৰম আৰু প্ৰতিজন শিক্ষাৰ্থীয়ে গণনাৰ জৰিয়তে সাংখ্যিক জ্ঞানৰ ভেটি কঠিন কৰা।

* প্ৰাক্-বিদ্যালয় পৰ্যায়ত প্ৰাথমিক গণিতৰ কৌশল আৰু দক্ষতাসমূহৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত আপুনি আপোনাৰ শিক্ষাৰ্থীসকলক সহায় কৰিবলৈ বিভিন্ন ধাৰণা, যেনে- সাংখ্যিক জ্ঞান (পূৰ্বৱৰ্তী আৰু পৰৱৰ্তী সংখ্যা উপযুক্তভাৱে গণনা কৰা আৰু সাধাৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা সংখ্যাৰ মাজৰ সম্বন্ধ নিৰ্ধাৰণ কৰা) উপস্থাপন (শব্দ, চিত্ৰ, চিহ্ন আৰু বিভিন্ন বস্তু, যেনে- ব্লক, শিলগুটি আদিৰ ব্যৱহাৰ), বস্তুৰে আগুৰা ঠাই (আকৃতি, আকাৰ, স্থান, স্থিতি, দিশ আৰু স্থানান্তৰ আদিৰ ধাৰণা) জোখ-মাখ, (দৈৰ্ঘ্য, উচ্চতা, ওজন আৰু সময় নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা আৰু পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত একক ব্যৱহাৰ কৰি নিৰ্দ্ধাৰণ কৰা) অনুমান, (কোনো বিষয়বস্তুৰ পৰিমাণ তথা আকৃতি সম্বন্ধে যথোচিত অনুমান কৰা), চানেকি (সংখ্যা, আকৃতি আৰু প্ৰতিবিন্দৰ শৃংখলাবদ্ধভাৱে উপস্থাপন কৰা যিবোৰ যুক্তিসংগতভাৱে পুনৰাবৰ্ত্তি কৰা হয়) আৰু সমস্যা সমাধানৰ (সমস্যা এটাৰ বিষয়ে চিন্তা কৰা আৰু সেই সমস্যা সমাধানৰ বিভিন্ন উপায়সমূহ চিনাক্ত কৰা।) বাবে সুবিধা প্ৰদান কৰিব লাগে।

* উপৰোক্ত এই কৌশলসমূহৰ বিকাশৰ বাবে শিশুক সহায় কৰিবলৈ কৃত্ৰিম পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰাতকৈ তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা পৰিৱেশৰ পৰা লাভ কৰা অভিজ্ঞতাসমূহৰ যথোচিত ব্যৱহাৰ কৰাটো প্ৰয়োজন। উদাহৰণস্বৰূপে, শ্ৰেণীকৰণৰ বাবে শিক্ষাৰ্থীসকলক সুবিধা প্ৰদান কৰিব লাগে।

প্ৰথমতে দুটা দলত স্পষ্ট পৰ্যবেক্ষণমূলক গুণ যেনে- বং আৰু আকৃতিৰ সৈতে নিজৰ চৌপাশৰ বিষয়বস্তু, ব্যক্তি আৰু সামগ্ৰীৰ শ্ৰেণীবিভাজন কৰা। পৰৱৰ্তী পৰ্য্যায়ত দুটাতকৈ অধিক দলৰ মাজত কিছুমান জটিলধৰ্মী গুণ- আকৃতি, স্থিতি আদিৰ শ্ৰেণীবিভাজন কৰিবলৈ দিয়া উচিত।

ইয়ে আমাৰ মনত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰশ্নৰ অৱতাৰণা কৰে যে— বিদ্যালয় পৰ্য্যায়ত গণিত শিক্ষাৰ প্ৰধান লক্ষ্য কি? আমি কেৱল শিক্ষাৰ্থীসকলৰ সংখ্যাৰ লগত সমন্বিত কৌশলৰ সংখ্যাগত বিকাশ আৰু তেওঁলোকক উৎপাদনক্ষম ব্যক্তি হিচাপে প্ৰস্তুত কৰি তোলা অথবা শিক্ষাৰ্থীসকলক আমি চিন্তাশীল ব্যক্তিস্বৰূপে প্ৰস্তুত কৰি তুলিব বিচাৰো,

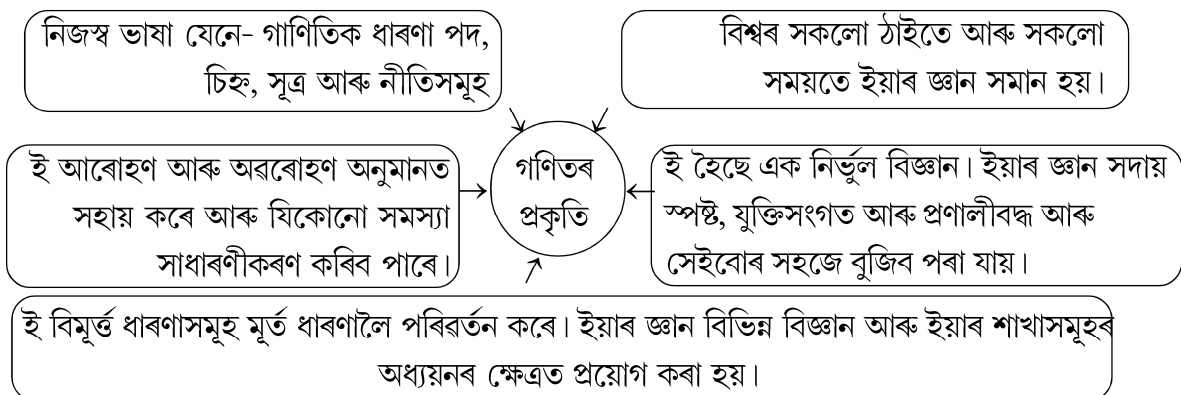
যিসকলে ভৱিষ্যতে সমাজৰ সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক বিকাশত অৰিহণা আগবঢ়াব, সেয়েহে সমাজত চিন্তাশীল ব্যক্তিৰ বিকাশ সাধনৰ বাবে বিদ্যালয় পৰ্য্যায়ত গণিত শিক্ষাই গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান লাভ কৰিছে।

এই মডিউলত আমি বিভিন্ন পদ্ধতিসমূহ আলোচনা কৰিম যিহেতু আমি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক গণিত সম্বন্ধে চিন্তা কৰিবলৈ প্ৰস্তুত কৰি তুলিব পাৰিম আৰু তেওঁলোকৰ চিন্তন প্ৰক্ৰিয়াক গাণিতিক ৰূপ প্ৰদান কৰিব পাৰিম।

এতিয়া আমি গণিত মানেনো কি— সেই বিষয়ে আলোচনা কৰোঁ আহক।

অংক বা গণিতৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ “Mathematics” শব্দটো গ্ৰীক শব্দ “Mathema” ৰ পৰা উৎপত্তি হৈছে। যাৰ অৰ্থ হৈছে “Science” বা বিজ্ঞান। Oxford Dictionary ৰ মতে ‘গণিত হৈছে স্থান, সংখ্যা আৰু পৰিমাণৰ বিজ্ঞান’। (Defines Mathematics as “The Science of Space, numbers and quantity”) সাধাৰণতে গণিত হৈছে অনুসন্ধান পদ্ধতি, জোখ-মাখৰ চানেকি আৰু সমমিতিৰ অধ্যয়ন।

এই পদ্ধতিসমূহে আলোচনা কৰিবলগীয়া ধাৰণাৰ সূত্ৰীকৰণ আৰু ধাৰণাসমূহৰ স্পষ্ট বৰ্ণনা দি যৌক্তিক চিন্তাৰ ভেটি গঠন কৰে। ধাৰণাসমূহৰ পৰা উপযুক্ত যুক্তি প্ৰয়োগ কৰি সিদ্ধান্তত উপনীত হ’ব পৰা যায়।

প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত গণিত শিক্ষা :

সমাজৰ অংশ হিচাপে আমি সমগ্ৰ সমাজৰ বাবে প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ শিক্ষকসকলৰ কাম-কাজ কিমান গুৰুত্বপূৰ্ণ তাক এতিয়াও প্ৰশংসা কৰা হোৱা নাই বা বুজি উঠা নাই। প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ শিক্ষকসকলে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ দায়িত্ব বহন কৰে আৰু তেওঁলোক হৈছে সেইজন, যিয়ে শিক্ষাৰ্থীসকলে তেওঁলোকৰ বিদ্যালয়ৰ পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত কি দৰে আৰু কি শিকিব তাৰ পাৰ্থক্য উলিয়াব পাৰে।

প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত জ্ঞান আৰু কৌশল সমৃদ্ধ এক বিশেষ ধৰণৰ অভিজ্ঞতাৰ প্ৰয়োজন। সেই অভিজ্ঞতা তথা বিশেষত্ব এক নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত শিক্ষকে নিজৰ প্ৰচেষ্টা আৰু সুচিন্তিত পৰিকল্পনাৰ জৰিয়তে ধাৰাবাহিক উন্নয়নৰ চেষ্টা কৰা প্ৰয়োজন। এই পৰ্যায়ত শিক্ষাৰ্থীসকলৰ চিন্তা প্ৰধানকৈ তেওঁলোকৰ পৰিচিত ক্ষেত্ৰত মূৰ্ত বিষয়বস্তু সমূহৰ লগত সম্পৰ্কিত, গতিকে, সকলো শিক্ষন-শিকন প্ৰক্ৰিয়াই শিক্ষাৰ্থীসকলক মূৰ্ত বিষয়বস্তু সমূহৰ বিশ্লেষণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত অংশগ্ৰহণ কৰাৰ বিষয়ত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিব লাগে। এই পৰ্যায়ত শিক্ষাদানশৈলীয়ে বিভিন্ন ধাৰণা, দক্ষতাসমূহ আৰু কৌশলসমূহ আলোচনা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত তলত উল্লেখিত কাৰ্যাৱলী সমূহ সামৰি লয়।

বিদ্যালয় গণিত শিক্ষাৰ লক্ষ্য (Vision) :

- * শিক্ষাৰ্থীসকলে গণিতক ভয় কৰাতকৈ ইয়াক উপভোগ কৰিবলৈ শিকিব।
- * গণিত বিষয়টো কেৱল সূত্ৰ আৰু যান্ত্ৰিকভাৱে অনুশীলন কৰাকে নুবুজায়।
- * গণিত শিক্ষাৰ জৰিয়তে শিশুসকলে তেওঁলোকৰ মাজত বিভিন্ন ক্ৰিয়া-কলাপৰ মাধ্যমেৰে যোগাযোগ স্থাপন কৰিব।
- * শিশুসকলে অৰ্থপূৰ্ণ সমস্যাসমূহৰ বিশ্লেষণ আৰু সমাধান কৰিব।
- * শিশুসকলে সম্বন্ধসমূহ বুজিবলৈ আৰু উক্তিসমূহৰ সত্যাসত্য সম্বন্ধে যুক্তিযুক্ততা বিচাৰ কৰিবলৈ নিজৰ চিন্তন প্ৰক্ৰিয়াৰ ব্যৱহাৰ কৰিব।
- * শিশুসকলে গণিতৰ প্ৰাথমিক গঠনসমূহ বুজি পায়— বীজগণিত, পাটীগণিত, জ্যামিতি আৰু ত্ৰিকোণমিতি, বিদ্যালয় গণিতৰ মৌলিক উপাদানক্ষেত্ৰ (Content areas) আদি সকলোৰে বিমূৰ্তন, গঠন-প্ৰণালী আৰু সাধাৰণীকৰণৰ পদ্ধতি প্ৰদান কৰা।
- * শিক্ষকসকলে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ শ্ৰেণীকোঠাত সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণৰ জৰিয়তে গাণিতিক সিদ্ধান্ত ল'ব লাগিব যাতে সকলো শিশুৱে শিকিব পাৰে।

অভিজ্ঞতা/অভিজ্ঞতাসমূহ :

যিকোনো নতুন ধাৰণা আৰম্ভ কৰাৰ মূল চাবিকাঠী আৰু মনোগ্ৰাহী শিক্ষন সামগ্ৰী যেনে— পুতলা আদিৰ সৈতে প্ৰদান কৰা বিভিন্ন অভিজ্ঞতাসমূহ হৈছে মূল চাবিকাঠী। প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত এই অভিজ্ঞতাসমূহৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ

আভ্যন্তৰিণ আৰু বাহ্যিক কাৰ্য্যৱলীসমূহৰ লগত এক দৃঢ় সম্বন্ধ থকা উচিত। শিক্ষাৰ্থীসকলক দিব লগা প্ৰদত্তকৰ্ম (assignments) অনুসন্ধানমূলক হ'ব লাগে; যাতে তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ শিকনক দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, সংখ্যাসমূহৰ যোগৰ বাবে শিশুসকলক দুটা দলত ভাগ কৰি চৌপাশৰ পৰা বস্তু আনবলৈ দিব; দুয়োটা দলৰ বস্তুবোৰ লগ লগাই পুনৰ গণনা কৰিবলৈ দিব লাগে।

আৱন্তগিতে প্ৰকৃতি সহজতে পোৱা বস্তুসমূহ, যেনে- গছৰ গুটি বা অন্য কোনো ফল-মূল প্ৰদান কৰিব লাগে। যাতে তেওঁলোকে সেইবোৰ সংযোজন কৰাৰ পিছত গণনা কৰিব পাৰে আৰু মুঠ বস্তুবোৰৰ যোগফল বা মুঠ সংখ্যা ক'ব পাৰে। ভিন্ন ভাগসমূহ সংযুক্ত কৰা আৰু সংখ্যাসমূহৰ যোগফল লাভ কৰাৰ পিছত ছত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মনত আত্মবিশ্বাস গঢ়ি উঠিব তাৰপাছতেই তেওঁলোকক প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰিব লাগে। তোমালোকে জানা যে যদি $235+369=602$ হয়, গতিকে $238+369$ ৰ মান কিমান হ'ব? তোমালোকে ইয়াৰ উত্তৰ কিদৰে উলিয়াব? 538 এই সংখ্যাটোৰ যদি যিকোনো এটা অংক সলনি কৰি দিয়া হয়— তেতিয়া সংখ্যাটো ডাঙৰ হ'ব নে সৰু হ'ব?

ভাষা (Language):

সকলো শিশুকে তেওঁলোকৰ অভিজ্ঞতাসমূহ, পৰ্য্যবেক্ষণ আৰু প্ৰকল্পসমূহ মৌখিকভাৱে বৰ্ণনা কৰিবলৈ সুবিধা প্ৰদান কৰিব লাগে। এনে আলোচনা বা বৰ্ণনা কৰাৰ সময়ছোৱাত শিশুসকলে বিষয়ৰ লগত সম্বন্ধিত নতুন শব্দ ভাঙাৰ আৰু শব্দাৱলী আৰু প্ৰশ্ন গঠন কৰা আদি কৌশলসমূহ বিকাশ লাভ কৰাৰ সুবিধা পাব। উদাহৰণস্বৰূপে, যেতিয়া ৫ টা মাৰ্বল আৰু ৩ টা মাৰ্বল যদি সংযুক্ত হয়। তেতিয়া সংখ্যাটো হ'ব ৮ টা।

ৰৈখিক/চিত্ৰভিত্তিক উপস্থাপন:

শিশুসকলক চিত্ৰসমূহৰ বিশ্লেষণ কৰাত আৰু প্ৰাসংগিক তথ্যৰ সন্ধানত অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ লাগে। তেনে চিত্ৰসমূহে কোনো এক সমস্যা তথা ইয়াৰ সমাধানসমূহ দেখুৱাব পাৰে।

উচ্চ শ্ৰেণীসমূহত ই শিশুসকলক চিত্ৰৰ সহায়ত গাণিতিক ধাৰণা আৰু ইয়াৰ সমাধানসমূহ উপস্থাপন কৰাত সহায়ক হ'ব।

প্ৰতীক (Symbols):

শেষত, শিশুসকলক তথ্যসমূহৰ প্ৰতীক ব্যৱহাৰ কৰি উপস্থাপন আৰু ব্যাখ্যা কৰিবলৈ সুবিধা প্ৰদান কৰিব লাগে। যেনে— $5+3=8$

শিক্ষার্থীসকলক তেওঁলোকৰ পৰ্য্যবেক্ষণসমূহ প্ৰতীকৰ সহায়েৰে উপস্থাপন কৰি সেইবোৰৰ অৰ্থ প্ৰদান কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব লাগে। ইয়াৰ উপৰি গাণিতিক সমীকৰণত প্ৰকাশ কৰাৰ বাবে মৌলিক প্ৰক্ৰিয়াৰ সংকেতৰ লগত প্ৰতীকসমূহক সমন্বিত কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক উৎসাহিত কৰিব লাগে। ই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকৰ ধাৰণাসমূহ স্পষ্ট ৰূপত প্ৰকাশ আৰু উপস্থাপন কৰাত সহায় কৰিব আৰু লগতে পঠন, লিখন ধাৰণা প্ৰকাশ আৰু সমস্যাসমাধানৰ লগত জড়িত অন্যান্য দক্ষতাসমূহৰ একত্ৰিতভাৱে বিকাশ লাভ কৰাটো সম্ভৱ হ'ব।

গণিতৰ লগত ভাষা আৰু পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ সংহতি স্থাপন :

বিদ্যালয়ৰ আৰম্ভণিৰ শ্ৰেণীসমূহত, যেনে - প্ৰথম শ্ৰেণী আৰু দ্বিতীয় শ্ৰেণীত শিশুসকলে কেৱল এটা বা দুটা ভাষা আৰু গণিত অধ্যয়ন কৰে। কিন্তু তেওঁলোকৰ চৌপাশৰ বিষয়ে জনা উপযুক্ত যোগাযোগ আৰু বোধগম্যতাৰ আহিলা হিচাপে ভাষা আৰু সমস্যা সমাধানত গাণিতিক পদ (Terms) আৰু ধাৰণাৰ ব্যৱহাৰ আদি এই বিষয়সমূহতে একত্ৰিত হৈ আছে। বিশেষকৈ যেতিয়া প্ৰাৰম্ভিক গণিতৰ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া চলি থাকে, তেতিয়া শিক্ষকে গণিত, ভাষা আৰু পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ লগত সমন্বিত ফলাফলৰ লগতে সৰ্বতোভাৱে বিকাশৰ বিষয়ত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিব লাগে। শিশু আৰু তেওঁলোকৰ চৌপাশৰ পৰিৱেশৰ পৰা লোৱা কিছুমান উদাহৰণৰ সহায়ত একত্ৰিত ৰূপে বিকাশ সাধনৰ বাবে চেষ্টা কৰিব লাগে। উদাহৰণস্বৰূপে, যেতিয়া আমি সংখ্যাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰোঁ, তেতিয়া শ্ৰেণীকোঠাত আলোচনাৰ বিষয়বস্তু, শিশুসকলৰ চৌপাশে কিদৰে সংখ্যা সমূহ পোৱা যায়, তেওঁলোকে দৈনন্দিন জীৱনত কিদৰে এই সংখ্যাসমূহ আৰু সংখ্যা প্ৰক্ৰিয়া ব্যৱহাৰ কৰে; সংখ্যা প্ৰতীক আৰু নাম ব্যৱহাৰ নকৰাকৈ তেওঁলোকে কিদৰে বিভিন্ন সমস্যাৰ বৰ্ণনা কৰে সেই বিষয়ে আলোচনা কৰা উচিত। এনে আলোচনাৰ মাধ্যমত শিশুসকলে বুজি উঠিব যে গাণিতিক শব্দাৱলী আৰু প্ৰতীকসমূহ যিকোনো ভাষাৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ অংশ। উদাহৰণস্বৰূপে, যেতিয়া জোখ-মাখৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হয়, তাত ব্যৱহৃত একক সমূহ সাধাৰণতে দৈনন্দিন প্ৰয়োগৰ পৰা লোৱা হয় আৰু ই যিকোনো ভাষাৰ যোগাযোগৰ বাবে ভেটি স্থাপন কৰে।

বিষয়সূচীত বিভিন্ন বিষয়ৰ জ্ঞানৰ ভাগ-বিতৰণ কৰা হৈছে। শিশুসকলৰ বাবে বিদ্যালয়লৈ যোৱাটো হৈছে এক প্ৰক্ৰিয়া, য'ত তেওঁলোকৰ চৌপাশৰ লগত সংযোগ স্থাপন কৰাৰ সময়ত মনত উদয় হোৱা বিভিন্ন প্ৰশ্নৰ উত্তৰ বিচাৰি পায়। গতিকে শিশুসকলক বিদ্যালয়ৰ বাহিৰে-ভিতৰে আৰু বিষয়সমূহৰ সীমাবহিৰ্ভূত সমগ্ৰ প্ৰশ্নসমূহ উপভোগ কৰিবলৈ দিব লাগে।

উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত গণিত শিক্ষা :

উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত গণিত হৈছে এক বৃহৎ প্ৰত্যাহ্বান আৰু ই শিশুসকলৰ অভিজ্ঞতা আৰু পৰিৱেশৰ লগত বিমূৰ্ত্ত ধাৰণাসমূহৰ সম্বন্ধ স্থাপন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত দ্বৈত ভূমিকা পালন কৰিব লাগে। প্ৰায়েই দেখা যায় যে শিশুসকলে কেৱল ধাৰণাৰ সৈতে কাম কৰিব নোৱাৰে। তেওঁলোকে ধাৰণাসমূহৰ অৰ্থ বিচাৰি পাবৰ বাবে বিষয়বস্তুৰ লগত সংগতি থকা অভিজ্ঞতা সমূহ সংযোগ কৰিব লাগিব।

এই স্তৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিষয়বস্তুৰ প্ৰতি আগ্ৰহ জন্মোৱাটো আমাৰ বাবে এক প্ৰত্যাহ্বান কিন্তু লাহে লাহে তেওঁলোকে বাস্তৱ উদাহৰণৰ পৰা আঁতৰি অহা দেখা যায়। সেইকাৰণে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে গণিতৰ সমস্যাবোৰ সমাধান কৰোঁতে সমস্যাবোৰৰ অন্তৰ্নিহিত সূত্ৰ বা নীতিবোৰ বুজি নিজে নিজে আগবাঢ়ি যোৱা দেখা যায়। মাধ্যমিক স্তৰৰ পৰা ওপৰৰ শ্ৰেণীলৈ আগবাঢ়ি যোৱা দেখা যায়। মাধ্যমিক স্তৰৰ পৰা ওপৰৰ শ্ৰেণীলৈ আগবাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বাস্তৱ/মূৰ্ত উদাহৰণৰ পৰা আঁতৰি বিমূৰ্তভাৱে গণিত শিকাটো অতি আৱশ্যক হৈ পৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, পঞ্চম শ্ৰেণীলৈকে শিশুসকলে বাস্তৱ বস্তুৰ জৰিয়তে সংখ্যা (স্বাভাবিক সংখ্যা) গণনা কৰিবলৈ শিকে আৰু ষষ্ঠ শ্ৰেণীত ঋণাত্মক সংখ্যাক আৰু অখণ্ড সংখ্যাৰ বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে জানিব পাৰে। সংখ্যাৰ বিভিন্ন চানেকি পৰ্যবেক্ষণ কৰি এইবোৰ সাধাৰণীকৰণ কৰিব শিকে। উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰত শিশুসকলে বীজগণিত/পাটিগণিতৰ সাধাৰণীকৰণ বুলি জানিব পাৰে। সংখ্যাৰ সলনি চিহ্ন বা আখৰ লিখা হয় বুলি জানে। সংখ্যাৰ চানেকিসমূহ পৰ্যবেক্ষণ কৰি প্ৰমাণৰ জৰিয়তে সাধাৰণীকৰণ কৰিব পাৰে। তাৰোপৰি, এই স্তৰত তেওঁলোকে জ্যামিতি অধ্যয়ন কৰে। বিভিন্ন ধৰণৰ দ্বিমাত্ৰিক (2-D) আৰু ত্ৰিমাত্ৰিক (3-D) আকৃতি সমূহ বিচাৰি এইবোৰৰ কাষ, শীৰ্ষবিন্দু, কোণ আৰু পৃষ্ঠতলৰ ধৰ্মৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বিশ্লেষণ আৰু সাধাৰণীকৰণ কৰিবলৈ এটা সৰলৰৈখিক আকৃতি (বহুভুজ)ৰ অন্তঃস্থ কোণবোৰৰ সমষ্টি আকৃতিটোৰ মুঠ বাহুৰ সংখ্যাৰ পৰা ২ বিয়োগ কৰি বিয়োগফলটো 180° ৰে পূৰণ কৰিলে পোৱা যায় তাক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে জানিবলৈ সমৰ্থ হ'ব। তেনেদৰে যিকোনো এটা ত্ৰিভুজ আৰু ত্ৰিভুজটোৰ সৰ্বাংগসম আন এটা ত্ৰিভুজ একেলগ কৰিলে এটা সামান্তৰিক গঠন হয় তাক জানিব পাৰিব। ইয়াৰ যি কোনো এটা ত্ৰিভুজৰ কালিৰ জোখ গঠন হোৱা সামান্তৰিকৰ কালিৰ জোখৰ আধা হয় তাকো তেওঁলোকে শিকিবলৈ সমৰ্থ হ'ব। পিছলৈ শিশুসকলে দশম আৰু দ্বাদশ শ্ৰেণীলৈকে এনে ধৰণৰ সাধাৰণীকৰণবোৰ প্ৰমাণ কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ব।

শিক্ষণ-শিকন সম্বন্ধীয় প্ৰক্ৰিয়া :

শিশুসকলৰ গণিত শিকনক প্ৰভাৱান্বিত কৰাৰ বহুতো কাৰক থাকিব পাৰে, কিন্তু শিক্ষক/শিক্ষয়িত্ৰীসকলে শিশুসকলক গণিতত পাৰদৰ্শিতা অৰ্জন কৰাবলৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। সেয়েহে ফলপ্ৰসূ গণিত শিক্ষণ নো কি আৰু ইয়াৰ বাবে শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীয়ে কি কৰিব লাগে— জনাটো আমাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয়। যদি এগৰাকী শিক্ষক বা শিক্ষয়িত্ৰীয়ে গণিত খুব ভালকৈ জানে, তেনেহ'লে তেওঁক গণিত শিকোৱাৰ বাবে দক্ষ বা উপযুক্ত ব্যক্তি বুলি বিবেচনা কৰাটো সমাজত সাধাৰণ বিশ্বাস হিচাপে চলি আহিছে। কিন্তু, গণিত শিক্ষণৰ বাবে কি জনাটো প্ৰয়োজন বাৰু? গণিত শিকাবলৈ অকল গণিতৰ জ্ঞানেই যথেষ্ট নহয়। শিক্ষক বা শিক্ষয়িত্ৰীৰ গণিতৰ জ্ঞানৰ লগতে কেনেদৰে গণিত শিকাব লাগে, তাৰো স্পষ্ট জ্ঞান বাঞ্ছনীয়। গণিতৰ জ্ঞানৰ লগতে গণিত নো কেনেদৰে শিকাব পাৰি এই দুয়োটা দিশ সামৰি একেলগে শিক্ষণ-শিকন সম্বন্ধীয় বিষয়গত জ্ঞান (Pedagogical Content Knowledge) বুলি জনা যায়। তলত গণিত বিষটো আনন্দময় কৰিবলৈ, কিছুমান প্ৰয়োজনীয় কৌশল সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।

- অংশগ্ৰহণ
- জড়িতকৰণ
- পৰ্যবেক্ষণ
- অনুমান কৰা আৰু এইবোৰৰ সত্যাসত্য নিৰূপণ কৰা
- সমস্যা উত্থাপন
- সমস্যা সমাধান
- দৃশ্যমান আৰু উপস্থাপন
- সংযোগীকৰণ
- শৃঙ্খলাবদ্ধতাৰে যুক্তি দৰ্শোৱা
- গাণিতিক যোগাযোগ

ইংৰাজী 2017 চনত, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শিকন ফলাফল সম্বন্ধে জানিবলৈ ৰাষ্ট্ৰীয় পাৰদৰ্শিতা জৰীপ (National Achievement Survey)ৰ মতে গণিতত তৃতীয়, পঞ্চম আৰু সপ্তম শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে দিয়া শুদ্ধ উত্তৰৰ শতকৰা গড় তলত দেখুওৱা ধৰণৰ :—

তৃতীয় শ্ৰেণী — 64%

পঞ্চম শ্ৰেণী — 53%

সপ্তম শ্ৰেণী — 42%

আমি ৰাজ্য/কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলৰ আৰু জিলাসমূহৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ গড় পাৰদৰ্শিতা জানোনে বাৰু? এই বিষয়ে সবিশেষ [http : //www.ncert.nic.in/Programmes/NAS/SRC.html](http://www.ncert.nic.in/Programmes/NAS/SRC.html) পোৱা যায়। গণিতত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ শিকন ফলাফল কেনেদৰে উন্নীত কৰিব পাৰি, এই বিষয়ে চালি জাৰি চোৱাটো অতি প্ৰয়োজনীয় হৈ পৰিছে।

শ্ৰেণী অনুযায়ী শিকন ফলাফল

প্ৰথম শ্ৰেণী

শিকাৰুৱে—

• বিভিন্ন বস্তুৰ কিছুমান ভৌতিক লক্ষণ যেনে— আকাৰ, আকৃতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বস্তুবিলাকৰ শ্ৰেণীবিভাজন কৰিব পাৰিব। লগতে আন কিছুমান প্ৰত্যক্ষ কৰিব পৰা ধৰ্ম যেনে— বল বাগৰি যায়, বাকচক চোঁচৰাই নিয়া ইত্যাদি পৰ্যবেক্ষণ কৰিব আৰু বাস্তব বস্তু, ছবি আৰু চিহ্নৰ সহায়ত 20 লৈকে সংখ্যা গণনা কৰিব পাৰিব।

• 1 ৰ পৰা 20 লৈ সংখ্যাৰে কাৰ্য কৰিব পাৰিব।

— 1 ৰ পৰা 9 লৈ সংখ্যা ব্যৱহাৰ কৰি বস্তু গণনা কৰিব পাৰিব।

— 20 লৈকে সংখ্যাৰ তুলনা কৰিব পাৰিব। উদাহৰণ স্বৰূপে, এটা শ্ৰেণীত ল'ৰাৰ সংখ্যা বেছি নে ছোৱালীৰ সংখ্যা বেছি, ক'ব পাৰিব।

• দৈনন্দিন জীৱনত 1 ৰ পৰা 20 ৰ ভিতৰৰ সংখ্যা ব্যৱহাৰ কৰি যোগ আৰু বিয়োগ কৰিব পাৰিব।

বাস্তৱ বস্তু ব্যৱহাৰৰ জৰিয়তে 9 লৈকে যোগ কৰিব পাৰিব। উদাহৰণস্বৰূপে, $3+3$ ৰ মান উলিয়াবৰ বাবে 3 ৰ লগত 3 টা খোজ আগুৱাই যোৱা (অৰ্থাৎ $3+3=6$) ইত্যাদি কাৰ্যৰ দ্বাৰা কৰিব পাৰিব।

— 1 ৰ পৰা 9 লৈ সংখ্যা ব্যৱহাৰ কৰি বিয়োগ কৰিব পাৰিব। উদাহৰণস্বৰূপে, 9 টা বস্তুৰ পৰা 3 টা বস্তু আঁতৰাই নিলে গণনা কৰি $9-3 = 6$ হয় বুলি জানিব।

— 9 লৈ সংখ্যা ব্যৱহাৰ কৰি দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত সংগতি থকা যোগ, বিয়োগ সম্বন্ধীয় সমস্যা সমাধান কৰিব পাৰিব।

• 99 লৈকে সংখ্যা চিনিব আৰু লিখিব পাৰিব।

• বিভিন্ন গোট বস্তু/আকৃতিৰ ভৌতিক লক্ষণসমূহ নিজৰ ভাষাৰে বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব। যেনে, বল বাগৰে, বাকচ চোঁচৰাই নিব পাৰি ইত্যাদি।

• আঙুলি, হাত, বেগেত, ভৰিৰ খোজ ইত্যাদি নিৰ্দ্ধাৰিত একক ব্যৱহাৰ কৰি দৈৰ্ঘ্য অনুমান কৰি জুখিব পাৰিব।

• আকৃতি আৰু সংখ্যাৰ চানেকি পৰ্যবেক্ষণ কৰি চানেকি সাজিব আৰু বিস্তৃত কৰিব পাৰিব। তলত কেইটামান সংখ্যাৰ চানেকি দেখুওৱা হৈছে—

• 1, 2, 3, 4, 5, . . .

• 1, 3, 5, ...

• 2, 4, 6, ...

• 1, 2, 3, 1, 2, —, 1, ..., 3, ...।

• পৰ্যবেক্ষণৰ জৰিয়তে (ছবি/সংখ্যাৰ ব্যৱহাৰ কৰি) লিপিবদ্ধ কৰি ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব। উদাহৰণস্বৰূপে বাগিচা এখনত ফুলি থকা বিভিন্ন ফুলৰ ৰংবোৰ পৰ্যবেক্ষণ কৰি কোনবিধ ৰঙৰ ফুল বেছিকৈ ফুলিছে সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰিব।

• শূন্যৰ ধাৰণাৰ বিকাশ হ'ব।

দ্বিতীয় শ্ৰেণী :

শিকাৰুৱে—

- দুটা অংকবিশিষ্ট সংখ্যাৰ লগত কাৰ্য কৰিব পাৰিব।
- 99 লৈকে সংখ্যা পঢ়িব আৰু লিখিব পাৰিব।
- স্থানীয় মানৰ জৰিয়তে দুটা অংক বিশিষ্ট সংখ্যা লিখিব আৰু তুলনা কৰিব পাৰিব।
- দুটা অংকবিশিষ্ট সংখ্যাৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ আৰু আটাইতকৈ সৰু সংখ্যা গঠন কৰিব পাৰিব।
- দৈনন্দিন জীৱনত উদ্ভৱ হোৱা সমস্যা দুটা অংকবিশিষ্ট সংখ্যাৰ যোগৰ সহায়ত সমাধান কৰিব পাৰিব।
- দৈনন্দিন জীৱনত উদ্ভৱ হোৱা সমস্যা দুটা অংকবিশিষ্ট সংখ্যাৰ বিয়োগৰ জৰিয়তে সমাধান কৰিব পাৰিব।
- তিনি বা চাৰিখন একে বা ভিন্ন মূল্যৰ নোট বা পুতলা টকা ব্যৱহাৰ কৰি 100 টকালৈকে কৰিব পাৰিব।
- ত্ৰিমাত্ৰিক (3-D) আৰু দ্বিমাত্ৰিক (2-D) আকৃতিবিলাক পৰ্যবেক্ষণ কৰি বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।
- ত্ৰিমাত্ৰিক (3-D) আকৃতিবোৰ নামেৰে সৈতে চিনাক্ত কৰিব পাৰিব। যেনে— আয়তীয় খনক, চুঙা শংকু আৰু গোলক ইত্যাদি।
- সৰল ৰেখা আৰু বক্ৰৰেখাৰ পাৰ্থক্য জানিব।
- উলম্বভাৱে, অনুভূমিকভাৱে আৰু হেলনীয়াকৈ সৰল ৰেখা আঁকিব আৰু উপস্থাপন কৰিব পাৰিব।
- সুযম অনিৰ্দ্ধাৰিত একক, যেনে— পেঞ্চিল/মাৰি, কাপ/চামুচ/বাল্টি আদিৰ সহায়ত দৈৰ্ঘ্য, দূৰত্ব আৰু ধাৰণ ক্ষমতা জুখিব আৰু অনুমান কৰিব পাৰিব।
- সাধাৰণ তুলাচনী ব্যৱহাৰ কৰি বস্তুৰ গধুৰ/পাতল তুলনা কৰিব পাৰিব।

- সপ্তাহত থকা দিনৰ সংখ্যা আৰু বছৰত থকা মাহৰ সংখ্যা জানিব পাৰিব।
- বিভিন্ন ঘটনা প্ৰবাহ সময় (ঘণ্টা)/দিন অনুসৰি ক্ৰমত সজাব পাৰিব। উদাহৰণ স্বৰূপে এটি শিশু ঘৰতকৈ বিদ্যালয়ত বেছি সময় থাকে নেকি?
- সংগৃহীত তথ্য উদাহৰণস্বৰূপে, সমীৰণৰ ঘৰত ব্যৱহাৰ কৰা বাহনৰ সংখ্যা সুবাসনাৰ ঘৰত ব্যৱহাৰ কৰা বাহনৰ সংখ্যাতকৈ কম, নে বেছি— এনে ধৰণৰ তথ্যৰ পৰা কোনো সিদ্ধান্তলৈ আহিব পাৰিব।

তৃতীয় শ্ৰেণী :—

শিকাৰুৱে—

- তিনিটা অংক বিশিষ্ট সংখ্যাৰে কাৰ্য কৰিব পাৰিব।
- স্থানীয় মান ব্যৱহাৰ কৰি ৯৯৯ লৈকে সংখ্যাবোৰ পঢ়িব আৰু লিখিব পাৰিব।
- ৯৯৯ লৈকে সংখ্যাবোৰ স্থানীয় মানৰ ভিত্তিত তুলনা কৰিব পাৰিব।
- দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত সামঞ্জস্য ৰাখি তিনিটা অংকবিশিষ্ট সংখ্যাৰ যোগ-বিয়োগ সম্বন্ধীয় সৰল সমস্যা সমাধান কৰিব পাৰিব (৯৯৯ তকৈ বেছি হ'ব নালাগে)।
- ২, ৩, ৪, ৫ আৰু ১০ ৰ পূৰণ নেওতা সাজিব পাৰিব আৰু দৈনন্দিন জীৱন পৰিৱেশত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিব।
- বিভিন্ন পৰিস্থিতি সাপেক্ষে সংখ্যাত সঠিক প্ৰক্ৰিয়া প্ৰয়োগ আৰু বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব।
- সমান অংশ বা সমান ভাগ কৰাৰ জড়িয়তে হৰণৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব। বাৰে বাৰে কৰা বিয়োগৰ সহায়ত হৰণফল উলিয়াব পাৰিব। উদাহৰণ স্বৰূপে, $১২ \div ৩$ হৰণ অংকটো বৰ্ণনা কৰিবৰ বাবে ৩ ক কেইবাভাগ কৰিলে ১২ পাব, ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব। $১২ \div ৩ = ৪$, ইয়াক ১২ ৰ পৰা ৩ বাৰে বাৰে বিয়োগ কৰিলে পোৱা যায়।
- মূল্য তালিকা আৰু সৰল বিল প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব।
- দ্বিমাত্ৰিক আকৃতি বিলাকৰ বিষয়ে বোধ হ'ব।
- কাগজ ভাঁজ কৰি ফুট জালিৰ ওপৰত কাগজ কাটি সৰলৰেখা ব্যৱহাৰ কৰি দ্বিমাত্ৰিক বস্তু চিনাক্ত কৰিব পাৰিব আৰু আঁকিব পাৰিব।
- বাহু, চুক আৰু কৰ্ণৰ সংখ্যাৰ সহায়ত দ্বিমাত্ৰিক আকৃতি বিলাক বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব। উদাহৰণস্বৰূপে, কিতাপ এখনৰ ৪টা বাহু, ৪টা চুক আৰু ২ডাল কৰ্ণ আছে।
- প্ৰদত্ত আকৃতিৰ টালি (Tile) ব্যৱহাৰ কৰি অকণো ঠাই ফাঁক নথকাকৈ পৰিপূৰ্ণ কৰিব পাৰিব।

- দৈৰ্ঘ্য আৰু দূৰত্বৰ নিৰ্দ্ধাৰিত একক, যেনে- চেণ্টিমিটাৰ, মিটাৰ আদি ব্যৱহাৰ কৰি দৈৰ্ঘ্য আৰু দূৰত্ব অনুমান কৰিব পাৰিব আৰু সঠিক ভাৱে জুখিব পাৰিব। লগতে এককবোৰৰ মাজত থকা সম্বন্ধ জানিব পাৰিব।
- নিৰ্দ্ধাৰিত একক, যেনে— গ্ৰাম আৰু কিলোগ্ৰাম ব্যৱহাৰ কৰি সাধাৰণ তুলাচনীৰে বস্তুৰ ওজন জুখিব পাৰিব।
- অনিৰ্দ্ধাৰিত এককত বিভিন্ন পাত্ৰৰ ধাৰণ ক্ষমতাৰ তুলনা কৰিব পাৰিব।
- দৈনন্দিন জীৱনত গ্ৰাম আৰু কিলোগ্ৰামৰ লগত জড়িত সমস্যা বিলাকত যোগ-বিয়োগ প্ৰয়োগ কৰিব পাৰিব।
- কেলেণ্ডাৰত বিশেষ এটা দিনৰ তাৰিখ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।
- ঘড়ী চাই শুদ্ধকৈ সময় ক'ব পাৰিব।
- সৰল আকৃতি আৰু সংখ্যাবিলাকৰ চানেকি চাই বিস্তৃত কৰিব পাৰিব।
- দাগচিহ্ন আৰু সচিত্ৰ লেখৰ জৰিয়তে তথ্যসমূহ উপস্থাপন কৰিব পাৰিব আৰু সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰিব।

চতুৰ্থ শ্ৰেণী :

শিকাৰুৱে—

- দৈনন্দিন জীৱনত সংখ্যাৰ মৌলিক প্ৰক্ৰিয়া প্ৰয়োগ কৰিব পাৰিব।
- দুটা আৰু তিনিটা অংকবিশিষ্ট সংখ্যা পূৰণ কৰিব পাৰিব।
- বিভিন্ন পদ্ধতিৰে, যেনে— ছবি (ফুট ফুট আঁকি)ৰে, সমানে ভাগ কৰি বা বাৰে বাৰে বিয়োগ কৰি আৰু পূৰণ আৰু হৰণৰ মাজত থকা সম্বন্ধ ব্যৱহাৰ কৰি এটা সংখ্যাক আন এটা সংখ্যাৰে হৰণ কৰিব পাৰিব।
- দৈনন্দিন জীৱনত উদ্ভৱ হোৱা, যেনে— টকা-পইচা, দৈৰ্ঘ্য, ধাৰণ ক্ষমতা ইত্যাদিৰ লগত জড়িত সমস্যা সমূহ মৌলিক চাৰি প্ৰক্ৰিয়াৰ সহায়ত সমাধান কৰিব পাৰিব।
- ভগ্নাংশৰ লগত জড়িত সমস্যা সমাধান কৰিব পাৰিব। কাগজ ভাঁজ কৰি আৰু বস্তুৰ সংগ্ৰহৰ পৰা এটা বস্তুৰ আধা, এক চতুৰ্থাংশ, তিনি চতুৰ্থাংশ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।
- সংখ্যা ব্যৱহাৰ কৰি আধা, এক চতুৰ্থাংশ আৰু তিনি চতুৰ্থাংশ ভগ্নাংশত প্ৰকাশ কৰিব পাৰিব।
- এটা ভগ্নাংশৰ সমতুল্য ভগ্নাংশ দেখুৱাব পাৰিব।
- চৌপাশত থকা আকৃতি বিলাকৰ বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে জ্ঞান লাভ কৰিব।
- বৃত্তৰ কেন্দ্ৰৰ, ব্যাসাৰ্ধ আৰু ব্যাস চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

- টালি (tile) ত ব্যৱহাৰ হোৱা আকৃতি বিচাৰি উলিয়াব পাৰিব।
  - প্ৰদত্ত জালিৰ সহায়ত সুযম ঘনক/আয়তীয় ঘনক প্ৰস্তুত কৰিব পাৰিব।
  - কাগজ ভাঁজ কৰি/কাগজ কাটি, চিয়াঁহীৰ টোপাল ইত্যাদিৰ প্ৰফিলনৰ দ্বাৰা সমমিতিৰ ধাৰণা দেখুৱাব পাৰিব।
  - সাধাৰণতে পোৱা বস্তুবোৰৰ ওপৰৰ দৃশ্য, সন্মুখৰ দৃশ্য আৰু কাষৰ দৃশ্য আঁকিব পাৰিব।
  - সৰল জ্যামিতিক আকৃতি (ত্ৰিভুজ, আয়ত, বৰ্গ)ৰ কালি আৰু পৰিসীমা, এটা প্ৰদত্ত আকৃতিৰ একক হিচাপে উলিয়াব পাৰিব। উদাহৰণ স্বৰূপে, টেবুলৰ ওপৰখন কেইখন একেধৰণৰ কিতাপেৰে সম্পূৰ্ণ কৈ পূৰাব পাৰিব।
  - মিটাৰক চেণ্টিমিটাৰলৈ আৰু চেণ্টিমিটাৰক মিটাৰলৈ পৰিবৰ্তন কৰিব পাৰিব।
  - দুটা অৱস্থানত থকা বস্তুৰ দৈৰ্ঘ্য/দূৰত্ব, বিভিন্ন বস্তুৰ ওজন, জুলীয়া বস্তুৰ আয়তন ইত্যাদি অনুমান কৰিব পৰাৰ কৌশল আয়ত্ত কৰিব আৰু সঠিক জোখৰ লগত সত্যাসত্য নিৰূপণ কৰিব পাৰিব।
  - পাটিগণিতৰ মৌলিক চাৰি প্ৰক্ৰিয়া ব্যৱহাৰ কৰি দৈনন্দিন জীৱনত উদ্ভৱ হোৱা টকা-পইচা, দৈৰ্ঘ্য, দূৰত্ব, ওজন, আয়তন আৰু সময় সম্বন্ধীয় সমস্যা সমাধান কৰিব পাৰিব।
  - ঘণ্টা আৰু মিনিটত সময় ক'ব পাৰিব আৰু সময়ক a.m আৰু p.m. ত প্ৰকাশ কৰিব পাৰিব।
  - ১২ ঘণ্টীয়া ঘড়ী সাপেক্ষে ২৪ ঘণ্টীয়া ঘড়ীৰ সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিব পাৰিব।
  - অগা-পিছাকৈ গণনা কৰি যোগ আৰু বিয়োগ ব্যৱহাৰ কৰি দৈনন্দিন জীৱনৰ কোনো এটা ঘটনাৰ সময়ছোৱা/সময়ৰ অন্তৰাল গণনা কৰিব পাৰিব।
  - পূৰণ আৰু হৰণৰ চানেকি চিনাক্তকৰণ কৰিব পাৰিব (৯ৰ গুণিতকলৈকে)।
  - সমমিতিত থকা জ্যামিতিক চানেকিবোৰ পৰ্যবেক্ষণ, চিনাক্ত আৰু বিস্তৃত কৰিব পাৰিব।
  - সংগৃহীত তথ্য তালিকা কৰি দণ্ডলেখৰ সহায়ত উপস্থাপন কৰিব পাৰিব আৰু সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰিব।
- প্ৰদত্ত আকৃতি এটাক একক হিচাপে লৈ কিছুমান সৰল জ্যামিতিক আকৃতি, যেনে— ত্ৰিভুজ, আয়ত, বৰ্গ আদিৰ কালি আৰু পৰিসীমা উলিয়াব পাৰিব।
- সৰল জ্যামিতিক আকৃতি (ত্ৰিভুজ, আয়ত, বৰ্গ)ৰ কালি আৰু পৰিসীমা, এটা প্ৰদত্ত আকৃতিৰ একক হিচাপে

- উলিয়াব পাৰিব। উদাহৰণস্বৰূপে, টেবুলৰ উপৰিভাগ একে ধৰণৰ কেইখন কিতাপেৰে সম্পূৰ্ণকৈ পূৰাব পাৰিব।
- মিটাৰক চেণ্টিমিটাৰলৈ আৰু চেণ্টিমিটাৰক মিটাৰলৈ পৰিৱৰ্তন কৰিব পাৰিব।
  - দুটা অৱস্থানত থকা এটা বস্তুৰ দৈৰ্ঘ্য বা দূৰত্ব, বিভিন্ন বস্তুৰ ওজন, জুলীয়া বস্তুৰ আয়তন ইত্যাদি অনুমান কৰিব পৰা কৌশল আয়ত্ব কৰিব আৰু সঠিক জোখৰ লগত সত্যাসত্য নিৰূপণ কৰিব পাৰিব।
  - গণিতৰ মৌলিক চাৰি প্ৰক্ৰিয়া ব্যৱহাৰ কৰি দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত জড়িত টকা-পইচা, দৈৰ্ঘ্য, দূৰত্ব, ওজন, আয়তন আৰু সময় সম্বন্ধীয় বিভিন্ন সমস্যা সমাধান কৰিব পাৰিব।
  - ঘড়ী চাই ঘণ্টা আৰু মিনিটত সময় ক'ব পাৰিব আৰু সময়ক a.m. আৰু p.m. ত প্ৰকাশ কৰিব পাৰিব।
  - ১২ ঘণ্টীয়া ঘড়ী সাপেক্ষে ২৪ ঘণ্টীয়া ঘড়ীৰ সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিব পাৰিব।
  - যোগ আৰু বিয়োগৰ সহায়ত দৈনন্দিন জীৱনৰ পৰিচিত বিভিন্ন ধৰণৰ ঘটনাৰাজি অগা-পিছাকৈ গণনা কৰি সময়ৰ ব্যৱধান উলিয়াব শিকিব।
  - পূৰণ আৰু হৰণৰ চানেকিবোৰ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব (৯ৰ গুনিতকলৈকে)
  - সমমিতিত থকা জ্যামিতিক চানেকিবোৰ পৰ্যবেক্ষণ, চিনাক্তকৰণ আৰু বিস্তৃত কৰিব পাৰিব।
  - সংগৃহীত তথ্য তালিকাত আৰু দণ্ডলেখৰ সহায়ত উপস্থাপন কৰি সেইবোৰবোৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

পঞ্চম শ্ৰেণী :

শিকাৰুৱে—

*ডাঙৰ সংখ্যাৰ সৈতে তলৰ কাৰ্যবোৰ কৰিব পাৰিব।

- চৌপাশত ব্যৱহাৰ হৈ থকা 1000 তকৈ ডাঙৰ সংখ্যাবোৰ পঢ়িব আৰু লিখিব পাৰিব।
- 1000 তকৈ ডাঙৰ সংখ্যাসমূহৰ স্থানীয় মান বুজি পাব আৰু গণিতৰ চাৰি মৌলিক প্ৰক্ৰিয়া ব্যৱহাৰ কৰিব সেইবোৰ সমাধান কৰিবলৈ শিকিব।
- উপযুক্ত নিয়ম ব্যৱহাৰ কৰি এটা সংখ্যাক আন এটা সংখ্যাৰে হৰণ কৰিব পাৰিব।
- সংখ্যাৰ যোগ, বিয়োগ, পূৰণ আৰু হৰণ কৰিবলৈ শিকিব আৰু বিভিন্ন নিয়মেৰে বা স্থানীয় মান অনুসৰি সংখ্যাবোৰ ভাঙিবলৈ সেইবোৰৰ সত্যাসত্য নিৰূপণ কৰিব। উদাহৰণস্বৰূপে, ৯৪৫০ সংখ্যাটোক ২৫ৰে হৰণ কৰোঁতে প্ৰথমে ৯০০০ ক ২৫ ৰে, তাৰপিছত ৪০০ আৰু ৫০ ক ক্ৰমে ২৫ ৰে হৰণ কৰি পিছত এই আটাইবোৰ ভাগফল যোগ কৰি উত্তৰটো উলিয়াব পাৰিব।

* ভগ্নাংশৰ বিষয়ে বুজি পাব

— সংখ্যাৰ এটা খুলৰ পৰা অংশ হিচাপে সংখ্যাবিলাক উলিয়াব পাৰিব।

— এটা প্ৰদত্ত ভগ্নাংশৰ সমতুল্য ভগ্নাংশবোৰ গঠন কৰিব আৰু চিনাক্ত কৰিব জানিব।

— $\frac{1}{2}, \frac{1}{4}, \frac{1}{5}$ ইত্যাদি সাধাৰণ ভগ্নাংশবোৰক দশমিক ৰূপত আৰু দশমিক ৰূপৰ পৰা সাধাৰণ ভগ্নাংশত প্ৰকাশ কৰিবলৈ শিকিব। উদাহৰণস্বৰূপে, টকা-পইচা আৰু দৈৰ্ঘ্যৰ একক ব্যৱহাৰ কৰি 10 টকাৰ আধা যে 5 টকা হয় তাক উলিয়াব জানিব।

— ভগ্নাংশক দশমিক সংখ্যালৈ আৰু দশমিক সংখ্যাক ভগ্নাংশলৈ পৰিৱৰ্তন কৰিব পাৰিব।

• কোণ আৰু আকৃতিৰ ধাৰণা উদ্ভাৱন কৰিব পাৰিব।

— কোণবিলাক সমকোণ, সূক্ষ্মকোণ, স্থূলকোণ হিচাপে শ্ৰেণীবিভাজন কৰিব জানিব আৰু সেইবোৰ ছবিৰে প্ৰকাশ কৰিব পাৰিব।

— পৰিৱেশত পোৱা ঘূৰ্ণন আৰু প্ৰতিফলন সমমিতি থকা বিভিন্ন দ্বিমাত্ৰিক আকৃতি, যেনে— ইংৰাজী বৰ্ণমালা আৰু বিভিন্ন আকৃতিবোৰ বাছি উলিয়াবলৈ জানিব।

— জালিৰ নক্সা ব্যৱহাৰ কৰি ঘনক, চিলিণ্ডাৰ আৰু শংকু তৈয়াৰ কৰিব পাৰিব।

* দৈৰ্ঘ্য, ওজন আৰু আয়তন জুখিব পৰা বিভিন্ন সাধাৰণতে ব্যৱহাৰ কৰা ডাঙৰ আৰু সৰু এককৰ মাজত থকা সম্বন্ধবোৰ জানিব আৰু সৰু এককক ডাঙৰ এককলৈ আৰু ডাঙৰ এককক সৰু এককলৈ ৰূপান্তৰ কৰিবলৈ শিকিব।

* জনা একক, যেনে— বাল্টি এটাৰ আয়তন মগ এটাৰ আয়তনৰ প্ৰায় 20 গুণ আদিৰে গোটাৰ আয়তন অনুমান কৰিব পাৰিব।

* টকা-পইচা, দৈৰ্ঘ্য, ভৰ, ধাৰণ ক্ষমতা আৰু সময় সম্বন্ধীয় সমস্যামূলক অংকসমূহ পাঠীগণিতৰ মৌলিক চাৰি প্ৰক্ৰিয়াৰে সমাধান কৰিবলৈ শিকিব।

* ত্ৰিভুজীয় সংখ্যা আৰু বৰ্গ সংখ্যাৰ চানেকিবোৰ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

* দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত জড়িত বিভিন্ন তথ্য সংগ্ৰহ কৰি তালিকা কৰণ কৰিব পাৰিব আৰু তথ্যসমূহ দণ্ডচিত্ৰৰে প্ৰকাশ কৰি ব্যাখ্যা কৰিবলৈ শিকিব।

ষষ্ঠ শ্ৰেণী :

শিকাৰূপে—

• যোগ-বিয়োগ, পূৰণ আৰু হৰণ আদি উপযুক্ত প্ৰক্ৰিয়া প্ৰয়োগ কৰি ডাঙৰ সংখ্যাৰ সমস্যামূলক অংকবোৰ সমাধান কৰিবলৈ জানিব।

- বিভিন্ন চানেকিৰ সহায়ত সংখ্যাবোৰক যুগ্ম, অযুগ্ম, মৌলিক, পৰস্পৰ মৌলিক আদিত শ্ৰেণীবিভাজন কৰিব পাৰিব।
- এটা বিশেষ পৰিস্থিতিত গ.সা.উ. আৰু ল.সা.গু. কেনেকৈ প্ৰয়োগ কৰিব লাগে জানিব পাৰিব।
- অখণ্ড সংখ্যাৰ সমস্যাবোৰ যোগ আৰু বিয়োগৰ সহায়ত সমাধান কৰিব পাৰিব।
- ভগ্নাংশ আৰু দশমিক ভগ্নাংশৰ সহায়ত টকা-পইচা, দৈৰ্ঘ্য, উষ্ণতা আদিৰ লগত জড়িত বিভিন্ন সমস্যা ভগ্নাংশ আৰু দশমিক ভগ্নাংশৰে সমাধান কৰিবলৈ শিকিব। উদাহৰণস্বৰূপে $7\frac{1}{2}$ মিটাৰ দৈৰ্ঘ্যৰ কাপোৰ, দুখন ঠাইৰ মাজৰ দূৰত্ব ১১২.৫ কিলোমিটাৰ ইত্যাদি।
- দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত জড়িত ভগ্নাংশ আৰু দশমিকত ভগ্নাংশৰ যোগ আৰু বিয়োগৰ সহায়ত সমাধান কৰিবলৈ শিকিব। সমস্যাসমূহত যোগ-বিয়োগ প্ৰয়োগ কৰিবলৈ জানিব।
- বেলেগ বেলেগ প্ৰক্ৰিয়াৰে চলক ব্যৱহাৰ কৰি এটা পৰিস্থিতিক সাধাৰণীকৰণ কৰিব পাৰিব। উদাহৰণস্বৰূপে, x একক আৰু ৩ একক দৈৰ্ঘ্যৰ বাহুৰ আয়ত এটাৰ পৰিসীমা $2(x+3)$ একক।
- বিভিন্ন পৰিস্থিতিত অনুপাতৰ সহায়ত ৰাশিসমূহ তুলনা কৰিবলৈ শিকিব। যেনে, এটা শ্ৰেণীত ল'ৰা আৰু ছোৱালীৰ অনুপাত ৩:২।
- ঐকিক নিয়মেৰে বিভিন্ন সমস্যা সমাধান কৰিব পাৰিব। যেনে— যদি এক ডজন বহীৰ দাম দিয়া থাকে ৭ খন বহীৰ দাম নিৰ্ণয় কৰিব লৈ হ'লে প্ৰথমে এখন বহীৰ দাম উলিয়াই ল'ব লাগিব।
- পৰিৱেশত সহজে পোৱা বস্তুৰ উদাহৰণৰ সহায়ত ৰেখা, ৰেখাখণ্ড, খোলা আৰু বন্ধ চিত্ৰ, কোণ, ত্ৰিভুজ, চতুৰ্ভুজ আৰু বৃত্ত আদি জ্যামিতিক আকৃতিবোৰ বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।
- কোণৰ বিষয়ে বুজিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তলত দিয়াৰ দৰে কৰিব পাৰিব।
  - পৰিৱেশত পোৱা বস্তুৰ পৰা কোণৰ উদাহৰণবোৰ চিনাক্ত কৰিব।
  - কোণৰ জোখ অনুসৰি কোণবিলাকক শ্ৰেণী বিভাজন কৰিব পাৰিব।
  - 45° , 90° আৰু 180° ৰ সহায়ত যিকোনো কোণৰ জোখ অনুমান কৰিব পাৰিব।
- সমমিতি ৰেখা বুজিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তলত দিয়া ধৰণে কৰিব—
  - এডাল বা তাতকৈ বেছি সমমিতি ৰেখা থকা দ্বিমাত্ৰিক আকৃতিবোৰ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

— ত্ৰিমাত্ৰিক সমমিতি আকৃতি সাজিব পাৰিব।

• বাহু আৰু কোণৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ত্ৰিভুজৰ শ্ৰেণী বিভাজন কৰিবলৈ শিকিব। উদাহৰণস্বৰূপে, বাহুৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ত্ৰিভুজ বিলাকক সমবাহু, সমদ্বিবাহু আৰু বিষমবাহু ত্ৰিভুজত ভগাব পাৰিব ইত্যাদি।

• বাহু/কোণৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি চতুৰ্ভুজবিলাকক বিভিন্ন ধৰণেৰে ভাগ কৰিবলৈ শিকিব।

• পৰিৱেশত পোৱা বিভিন্ন ধৰণৰ ত্ৰিমাত্ৰিক বস্তু, যেনে— গোলক, ঘনক, আয়তীয় ঘনক, চিলিণ্ডাৰ আৰু শংকু আদি চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

• ত্ৰিমাত্ৰিক বস্তুবোৰৰ কাষ, শীৰ্ষবিন্দু আৰু তল বিলাক উদাহৰণ দি ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

• পৰিৱেশত পোৱা বিভিন্ন আয়তাকৃতিৰ বস্তু, যেনে— শ্ৰেণী কোঠাৰ মজিয়া, চক বাকচৰ পৃষ্ঠভাগৰ পৰিসীমা আৰু কালি নিৰ্ণয় কৰিবলৈ শিকিব।

• প্ৰদত্ত বা সংগ্ৰহীত তথ্যবোৰৰ ব্যাখ্যা, যেনে— এটা পৰিয়ালৰ যোৱা ছয়মাহত বিভিন্ন শিতানত খৰছ হোৱা তথ্যবোৰ সংগ্ৰহ কৰি তালিকা কৰিব পাৰিব আৰু এইবোৰ সচিত্ৰলেখ আৰু দণ্ডলেখত প্ৰকাশ কৰি ব্যাখ্যা কৰিবলৈ পাৰিব।

সপ্তম শ্ৰেণীঃ

শিকাৰুৱে—

• দুটা অখণ্ড সংখ্যাৰ পূৰণ আৰু হৰণ কৰিব পাৰিব।

• ভগ্নাংশৰ হৰণ আৰু পূৰণ কেনেদৰে কৰে, তাক ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

• উদাহৰণস্বৰূপে, যিকোনো দুটা ভগ্নাংশ পূৰণ/হৰণ কৰি যি ভগ্নাংশ পোৱা যাব সেই ভগ্নাংশটো আকৌ ওলোটাকৈ। তেনেধৰণেৰে কেনেকৈ পোৱা যাব বা গঠন হ'ব, তাক ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

• ভগ্নাংশ/দশমিক ভগ্নাংশৰ পূৰণ আৰু হৰণৰ অংক কৰোঁতে নিয়মবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ জানিব।

• পৰিমেয় সংখ্যাৰ লগত জড়িত দৈনন্দিন জীৱনৰ সমস্যাবোৰ সমাধান কৰিব পাৰিব।

• পূৰণ আৰু হৰণেৰে ডাঙৰ সংখ্যাৰ সমস্যা সমাধান কৰোঁতে সংখ্যাৰ সূচকীয় ৰূপ ব্যৱহাৰ কৰিব জানিব আৰু সমাধান কৰিব পাৰিব।

• দৈনন্দিন জীৱনৰ সমস্যাবোৰ সৰল সমীকৰণৰ সহায়ত প্ৰকাশ কৰি সমাধান কৰিব পাৰিব।

- বীজগাণিতিক ৰাশিবোৰৰ যোগ আৰু বিয়োগ কৰিব পাৰিব।
- অনুপাতত থকা পৰিমাণবোৰ পৃথক কৰিব জানিব। উদাহৰণস্বৰূপে, $\frac{15}{45}$ আৰু $\frac{40}{120}$ এই অনুপাত দুটা যে সমান আৰু 15, 45, 40, 120 ক সমানুপাতত থকা বুলি যে কোৱা হয়, তাক জানিব।
- শতাংশক সাধাৰণ ভগ্নাংশ আৰু দশমিক ভগ্নাংশলৈ, দশমিক ভগ্নাংশ আৰু সাধাৰণ ভগ্নাংশক শতাংশলৈ পৰিৱৰ্তন কৰা সমস্যামূলক অংকবোৰ সমাধান কৰিবলৈ শিকিব।
- সৰল সূতৰ অংকবোৰত সূতৰ হাৰ আৰু শতকৰা লাভ লোকচান নিৰ্ণয় কৰিবলৈ জানিব।
- সৰল ৰৈখিক, পূৰক, সম্পূৰক, সন্নিহিত আৰু বিপ্ৰতীপ কোণ হিচাপে শ্ৰেণী বিভাজন কৰিবলৈ শিকিব আৰু এটা কোণৰ জোখ দিয়া থাকিলে, আনটো কোণৰ জোখ উলিয়াবলৈ পাৰিব।
- দুডাল ৰেখাক এডাল ছেদকে ছেদ কৰোঁতে উৎপন্ন হোৱা বিভিন্ন কোণৰ যোৰবিলাকৰ ধৰ্মৰ সত্যাসত্য নিৰূপণ কৰিব পাৰিব।
- এটা ত্ৰিভুজৰ দুটা কোণৰ জোখ দিয়া থাকিলে তৃতীয় কোণটোৰ জোখ উলিয়াবলৈ জানিব।
- ত্ৰিভুজৰ সৰ্বসমতা ব্যাখ্যা কৰিব জানিব।
- বাহু-বাহু-বাহু (SSS), বাহু-কোণ-বাহু (SAS), কোণ-বাহু-কোণ (ASA) আৰু সমকোণ-অতিভুজ-বাহু (RHS) সাপেক্ষে ত্ৰিভুজৰ সৰ্বাংগসমতা ব্যাখ্যা কৰিবলৈ জানিব।
- স্কেল আৰু কম্পাছ ব্যৱহাৰ কৰি এটা বহিঃস্থ বিন্দুৰ পৰা এডাল সৰল ৰেখাৰ সমান্তৰালকৈ আন এডাল সৰল ৰেখা আৰু ত্ৰিভুজ অংকন কৰিবলৈ জানিব।
- একক বৰ্গৰ জালি/লেখ কাগজ ব্যৱহাৰ কৰি এটা বন্ধ আকৃতিৰ আসন্ন কালি উলিয়াবলৈ জানিব।
- আয়ত আৰু বৰ্গই আগুৰি থকা যিকোনো ঠাইৰ কালি নিৰ্ণয় কৰিবলৈ শিকিব।
- দৈনন্দিন জীৱন সম্বন্ধীয় বিভিন্ন তথ্যৰ পৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে মধ্যমান, মধ্যমা আৰু বহুলক নিৰ্ণয় কৰিব পাৰিব।
- বাস্তৱ জীৱনৰ লগত জড়িত বিভিন্ন উদাহৰণ, যেনে- এটা শ্ৰেণীত থকা বিভিন্ন উচ্চতাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সংখ্যা, মুদ্ৰা এটা দলিয়াই দিলে কিমান বাৰ মুক্ত বা পুচ্ছ উঠাৰ অনিশ্চয়তা আদি ঘটনাসমূহৰ বিভিন্নতাবোৰ জানিব পাৰিব।
- দণ্ড চিত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰি বিভিন্ন তথ্য, যেনে- গ্ৰীষ্মকাল আৰু শীতকালত বিদ্যুতৰ খৰচৰ তুলনা, এখন ক্ৰিকেট

খেলত প্ৰথম ১০ অভাৱত এটা দলে কৰা ৰাণৰ সংখ্যা ইত্যাদিৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

অষ্টম শ্ৰেণী :

শিকাৰুৱে—

• চানেকিৰ সহায়ত পৰিমেয় সংখ্যাৰ যোগ, বিয়োগ, পূৰণ আৰু হৰণ সম্বন্ধীয় ধৰ্মবোৰ সাধাৰণীকৰণ কৰিব পাৰিব।

• দুটা পৰিমেয় সংখ্যাৰ মাজত থকা পৰিমেয় সংখ্যাবোৰ (যিমান বেছিকৈ পাৰি) উলিয়াবলৈ শিকিব।

• 2, 3, 4, 5, 6, 9 আৰু 11 ৰ বিভাজ্যতাৰ নিয়মবোৰ প্ৰমাণ কৰি চাব জানিব।

• বিভিন্ন পদ্ধতিৰে সংখ্যাৰ বৰ্গ, ঘন, বৰ্গমূল আৰু ঘনমূল নিৰ্ণয় কৰিবলৈ শিকিব।

• সূচকীয় ৰূপত থকা সমস্যাবোৰ সমাধান কৰিব জানিব।

• সাঁথৰৰ সমাধান আৰু চলক ব্যৱহাৰ কৰি দৈনন্দিন জীৱনৰ সমস্যাবোৰ সমাধান কৰিবলৈ শিকিব।

$(2x-5)(3x^2+7)$ ৰ নিচিনা বীজগাণিতিক ৰাশিবোৰ পূৰণ কৰি বিস্তাৰ কৰিবলৈ শিকিব।

• দৈনন্দিন জীৱনৰ বিভিন্ন সমস্যা সমাধান কৰোঁতে বিভিন্ন বীজগাণিতিক অভেদবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকিব।

• বেহাই মূল্য, ভেট (VAT) আৰু চত্ৰবৃদ্ধি সূত আদি লাভ-লোকচান সম্বন্ধীয় সমস্যাবিলাকত শতাংশৰ ধাৰণা প্ৰয়োগ কৰিবলৈ শিকিব। উদাহৰণস্বৰূপে, যেতিয়া এটা বস্তুৰ চিহ্নিত মূল্য আৰু প্ৰকৃত বেহাই মূল্য দিয়া থাকে তেতিয়া শতকৰা বেহাই নিৰ্ণয় কৰোঁতে বা এটা লেনদেনত যেতিয়া কিনাদাম আৰু লাভ দিয়া থাকে, তেতিয়া শতকৰা লাভ নিৰ্ণয় কৰোঁতে শতাংশৰ ধাৰণা প্ৰয়োগ কৰিব পাৰিব।

• প্ৰত্যক্ষ আৰু ব্যস্ত সমানুপাতৰ সমস্যাবোৰ সমাধান কৰিব পাৰিব।

• ত্ৰিভুজৰ তিনিটা কোণৰ সমষ্টিৰ ধৰ্ম ব্যৱহাৰ কৰি এটা চতুৰ্ভুজৰ কোণ সম্বন্ধীয় সমস্যাবোৰ সমাধান কৰিব পাৰিব।

• সামন্তৰিকৰ বিভিন্ন ধৰ্মবোৰ পৰীক্ষা কৰি সত্যাসত্য নিৰ্ণয় কৰিব জানিব আৰু যুক্তিৰে এইবোৰৰ মাজত থকা সম্পৰ্ক প্ৰতিষ্ঠা কৰিব জানিব।

• ত্ৰিমাত্ৰিক আকৃতিবোৰ এখন সমতল পৃষ্ঠত, যেনে - এখিলা কাগজ বা ব্লেকব'ৰ্ডত (কৃষ্ণফলক) দেখুৱাব পাৰিব।

• চানেকিৰ সহায়ত অয়লাৰৰ সম্বন্ধটো প্ৰমাণ কৰি চাব পাৰিব।

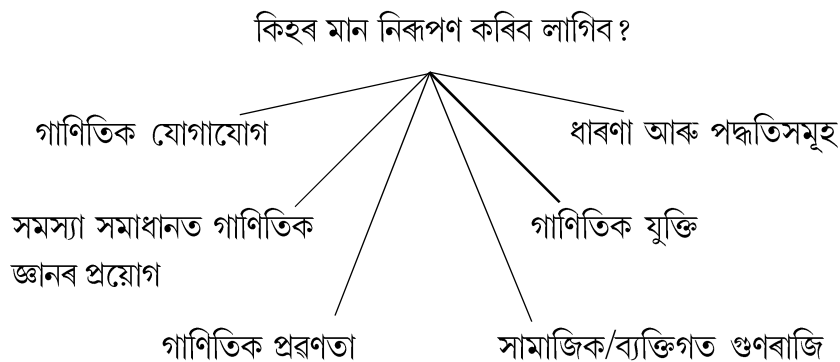
- কম্পাছ আৰু চিধা বা পোন কাষ ব্যৱহাৰ কৰি বিভিন্ন ধৰণৰ চতুৰ্ভুজ অংকন কৰিবলৈ জানিব।
  - ট্ৰেপিজিয়াম আৰু আন বহুভুজ আকৃতিবোৰৰ কালি বৰ্গাকৃতিৰ জালি/লেখ কাগজ ব্যৱহাৰ কৰি উলিয়াব পাৰিব আৰু সূত্ৰৰ সহায়ত সত্যাসত্য নিৰূপণ কৰিব পাৰিব।
  - বহুভুজৰ কালি নিৰ্ণয় কৰিব পাৰিব।
  - আয়তীয় ঘনক আৰু চিলিণ্ডাৰ জাতীয় বস্তুৰ পৃষ্ঠভাগৰ কালি আৰু আয়তন নিৰ্ণয় কৰিবলৈ জানিব।
  - দণ্ডচিত্ৰ আৰু পাইচিত্ৰ অংকন কৰি ব্যাখ্যা কৰিব জানিব।
- * পূৰ্বতে পোৱা তথ্য বা আগতে ঘটা ঘটনাৰ ভিত্তিত, যেনে- ডাইচ আৰু মুদ্ৰা বাৰে বাৰে দলিয়াই ভৱিষ্যতে হ'ব পৰা ঘটনাৰ সম্ভাৱনাৰ ওপৰত আনুমানিক সিদ্ধান্ত ল'বলৈ শিকিব।

প্ৰাথমিক স্তৰত গণিতৰ মান নিৰূপণ :

প্ৰাথমিক স্তৰত গণিত শিকনত শিশুৱে গণিত কেনেদৰে শিকে তাৰ মান নিৰূপণত দৃষ্টি নিৰদ্ধ কৰা উচিত।
মান নিৰূপণত—

- শিশুৱে গণিত কেনেকৈ শিকে তাৰ বিষয়ে বুজা।
- গণিতৰ ধাৰণাসমূহ বিকাশ কৰা আৰু দৈনন্দিন জীৱনত সেইবোৰ প্ৰয়োগ কৰা।
- শিশুৰ সামাজিক, ব্যক্তিগত গুণৰাজিৰ বিকাশ কৰা।

গণিতত মান নিৰূপণত প্ৰয়োজন হোৱা দিশসমূহ চাওঁ আহক। এই ক্ষেত্ৰসমূহ তলৰ চিত্ৰত উপস্থাপন কৰা হৈছে।

প্ৰাথমিক স্তৰত গণিত শিকনত সততে উদয় হোৱা প্ৰশ্নটো হ'ল— “গণিত শিকন সম্পৰ্কত কি মূল্যায়ন কৰা উচিত?”

য'ত গণিত শিকন জড়িত হৈ আছে, আমি যদি বহুল দৃষ্টিভংগীৰে বিদ্যালয়ৰ গণিতৰ পাঠ্যক্ৰম চাওঁ, শিশুৱে গণিত বিষয়টো, গাণিতিক যোগাযোগ হিচাপে সিহঁতৰ মাজত আলোচনাৰ বাবে আৰু দলগত ভাবে কাম কৰাৰ বাবে পায়।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তলৰ ক্ষমতাসমূহৰ ক্ষেত্ৰত মান নিৰূপণ কৰিব লাগে।

তেওঁলোকে কৰিব পাৰিছেনে—

- গাণিতিক ঘটনাৰাজি, চিত্ৰ আদিৰ ধাৰণাসমূহ দৃঢ় কৰাত?
- সম্বন্ধবোৰ/ধাৰণাবোৰ উপলব্ধি কৰাত, গঠনবোৰ চোৱা, কোনো উক্তিৰ সত্যতা বা অসত্যতা যুক্তিৰে বিবেচনা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বিমূৰ্ততাৰ ব্যৱহাৰ কৰাত?
- গণিতৰ বিভিন্ন শাখা, যেনে— পাটীগণিত, জ্যামিতি, বীজগণিত, তথ্য ব্যৱস্থাপনা, পৰিমিতি আদিৰ মৌলিক গাঠনিক বুজি পোৱাত?
- বিভিন্ন প্ৰকাৰে বিমূৰ্ত ধাৰণাসমূহৰ লগত পৰিচিত কৰণ আৰু এইবোৰ সাধাৰণীকৰণত?
- দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত জড়িত সমস্যাসমূহ সমাধানত এইটো স্তৰত শিকা গাণিতিক ধাৰণাসমূহ প্ৰয়োগ কৰিব?
- দলগত ক্ৰিয়া-কলাপসমূহত সহযোগিতা কৰা আৰু ইজনে সিজনক সহায় কৰা।

বিদ্যালয় ভিত্তিত মান নিৰূপণ (SBA) মডিয়ুলখনত ব্যাখ্যা কৰিছে য'ত বিভিন্ন ধৰণৰ মাননিৰূপণৰ সঁজুলি সমূহ দৈনন্দিন শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত যুক্তিসংগতভাৱে একত্ৰিত কৰি ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। প্ৰাথমিক স্তৰত গণিতৰ শিক্ষণ-শিকনত শিকন ফলাফলত উপলব্ধ অৰ্থতাসমূহত বিচৰা ধৰণেৰে পাৰ্গত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত তলৰ উদাহৰণ কেইটাত কিছু আলোচনা কৰা হৈছে।

উদাহৰণ-1 : এই ক্ৰিয়া-কলাপটো প্ৰাক্-বিদ্যালয়ৰ শেষৰ ভাগত বা প্ৰথম শ্ৰেণীৰ প্ৰথমভাগত কৰিব পাৰিব।

শিকনৰ ফল : 1 ৰ পৰা 9 টা লৈ বস্তু থকা গোটৰ সংখ্যাৰ নামবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিব।

ক্ৰিয়া-কলাপৰ উদ্দেশ্য :

- 1) এটা প্ৰদত্ত গোটত থকা সংখ্যাৰ নামবোৰ ক'ব পাৰিব।

2) 1 পৰা 10 লৈ ক্ৰম অনুযায়ী সংখ্যাৰ নামবোৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰিব।

আৱশ্যকীয় সঁজুলি : কবিতা/কাহিনীৰ পৰিপূৰক উপযুক্ত উপলব্ধ সামগ্ৰী, দৃশ্য-শ্ৰাব্য আহিলা।

পদ্ধতি :

- সাধাৰণতে শিশুৱে শ্ৰেণীকোঠালৈ অহাৰ আগতেই কিছু পৰিমাণে সংখ্যাৰ সৈতে পৰিচিত হৈ আহে। উদাহৰণ স্বৰূপে, তেওঁলোকে ঘৰৰ ডাঙৰ সকলে দৈনন্দিন জীৱনত সংখ্যাৰ নামবোৰ ব্যৱহাৰ কৰা শুনি আহিছে, যেনে মোক আৰু এটা বিস্কুত বেছিকৈ লাগে, মোক 5 টা দিয়া, আমি আইতাৰ ঘৰলৈ আৰু 2 দিনৰ পাছত যাম ইত্যাদি।

- কিছুমান শিশুৱে সংখ্যাৰ নামবোৰ ইতিমধ্যেই ক্ৰমানুসাৰে বা যাদৃচ্ছিকভাৱে জানিব পাৰে। এই ক্ৰিয়া-কলাপৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল শিশুসকলক সংখ্যাৰ নামবোৰৰ লগত পৰিচিত কৰোৱা বা শুদ্ধকৈ গণনা কৰা, লগতে দৈনন্দিন জীৱনত সহ-সম্বন্ধ স্থাপন কৰিব পৰা।

- সংখ্যাৰ নামবোৰ অন্তৰ্ভুক্ত হোৱাকৈ যিকোনো সৰু কবিতা আবৃত্তি (প্ৰথম শ্ৰেণীৰ শিকাৰ বাবে উপযোগী), খেল, গল্প, কাহিনী আদি কৰিব পাৰি।

(যাদৃচ্ছিক বা ক্ৰম নোহোৱাকৈ আৰু ক্ৰমানুসাৰে)

শিকাৰে সংখ্যাৰ নাম ক্ৰমত বুজিব পৰাকৈ শ্ৰেণী কক্ষত পাঠদানৰ সময়ত গীত-মাত, পদ্য, খেল, গল্প আদিত সংখ্যাৰ নাম ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকাব লাগে।

তেনেকুৱা এটা পদ্য তলত দিয়া হ'ল। শিক্ষকসকলে তেওঁলোকৰ স্থানীয় ভাষাত এনেকুৱা বহুতো কবিতা বিচাৰি উলিয়াব পাৰে।

এক এক এক

সৰু ল'ৰা এক

খাইছে এটা কেঁক

(এনে কিছুমান বস্তু দেখুওৱাক যিবিলাক মাত্ৰ এটা (১) হিচাপে থাকে। যেনে— আকাশ, সূৰ্য, নাক আদি। লগতে তেওঁলোকৰ শৰীৰৰ অংগবোৰ দেখুওৱালৈ স্পৰ্শ কৰিবলৈ কওঁক— যিবোৰ মাত্ৰ এক সংখ্যাত থাকে।

দুই দুই দুই

সৰু শিশু দুই

আছে গৈ চিৰিয়াখানালৈ।

(যিবোৰ বস্তু (২)ৰ হিচাপে থাকে অথবা দুটাকৈ থাকে তেনে বস্তুবোৰ দেখুৱাওক। যেনে— চকু, চাইকেলৰ চকা আদি। লগতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক দুটাকৈ থকা বস্তুৰ কথা ক'বলৈ দিয়ক নাইবা নিজৰ শৰীৰৰ অংগ স্পৰ্শ কৰি

বা দেখুৱাই দিবলৈ কওঁক)
তিনি তিনি তিনি
সেউজীয়া ভাটৌ তিনি
উৰিছে যেনিতেনি
চাৰি চাৰি চাৰি
চাৰি ভোকাতুৰ কুকুৰ পোৱালি
আছে খাবলৈ বিচাৰি।
পাঁচ পাঁচ পাঁচ
পাঁচ মৌ মাখি
বিচাৰিছে মৌচাক

(কবিতাটো বিভিন্ন বস্তুৰ দল মিল থকাকৈ ৯ সংখ্যালৈকে আবৃত্তি কৰাওক)

শ্ৰেণীত থকা সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সুযোগ প্ৰদান কৰিব লাগে— আনকি অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ সংকোচ কৰা সকলকো।
বিশেষভাৱে সক্ষম ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলক নিজৰ পৰ্যবেক্ষণৰ পৰা উদাহৰণ দিবলৈ ক'ব লাগে।

নমুনা ১১

প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সাধাৰণতে কোণৰ জ্যামিতিক ধাৰণা বুজিবলৈ টান পায়। তেওঁলোকে কিয় টান পায় বাক? বেছিভাগ সময়তে এই টান পোৱাৰ কাৰণ হ'ল শিক্ষকে তেওঁলোকক ধাৰণাটো বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা পদ্ধতি বা উপায়টোহে। কিছুমান পাঠ্যপুথিত দিয়া গাণিতিক শব্দ বা পদ ব্যৱহাৰ কৰি কোণৰ সংজ্ঞা দিবলৈ যোৱাৰ সলনি আমি দৈনন্দিন জীৱনত দেখা পোৱা বিভিন্ন বস্তু বা অৱস্থাৰ দ্বাৰা বুজোৱা উচিত। যেনে—

* ৰাস্তাৰ তিনিআলি অথবা চাৰিআলি, কেঁচীৰ কোণবোৰ, ঘড়ীৰ কাঁটাৰোৰ ইত্যাদি।

* এখন মেজৰ ওপৰৰ চুকবোৰ, জুইশলাৰ বাকচৰ চুকবোৰ।

* হাত বা ভৰি বেঁকা কৰিলে হোৱা কোণ।

* মাটিৰ ঢাল (slope), ৰেম্প, ঘৰৰ চাল, পাহাৰৰ ঢাল, ৰেলৱেৰ সংকেত দিয়া সঁজুলি, শিশু উদ্যানত থকা স্লাইডবোৰ আৰু —

* দুৱাৰ বন্ধ কৰা আৰু খোলাৰ সময়ত দৰ্জাখনৰ আৱৰ্তন বা গাড়ীৰ ওৱাই পাৰ, চিলিং ফেন, চকাত থকা স্পোক বা দণ্ড ইত্যাদি।

এনে ধৰণৰ বস্তুৰ অৱস্থাই পদ্ধতিগতভাৱে কোণৰ ধাৰণা আয়ত্ত কৰাত সহায় কৰে। যিহেতু প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শ্ৰেণীসমূহত জ্যামিতি আৰু তাৰ সৈতে জড়িত বিষয়সমূহত বিভিন্ন আকৃতিৰ ধাৰণা দিয়াটো দৰকাৰী সেয়েহে

প্ৰথমে কোণৰ ধাৰণা আয়ত্ত কৰাটো আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু মূল কথা। গতিকে এই নমুনাই কোণৰ ধাৰণা আৰু অৰ্থ, কোণৰ শ্ৰেণী বিভাজন, যেনে— সূক্ষ্ম কোণ, স্থূল কোণ আৰু সমকোণ ইত্যাদিৰ ধাৰণা আয়ত্ত কৰিবলৈ; কিছুমান ক্ৰিয়া-কলাপৰ পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছে। লগতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান ল'বলৈও কিছুমান ক্ৰিয়া-কলাপৰ পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছে।

মূল ধাৰণা :

কোণ, কোণৰ জোখ, শ্ৰেণী বিভাজন আৰু তুলনা

শিকন ফলাফল :

* কোণৰ ধাৰণাৰ অনুসন্ধান কৰা

* কোণৰ শ্ৰেণী বিভাজন কৰিব পৰা স্থূল, সূক্ষ্ম আৰু সমকোণ হিচাপে।

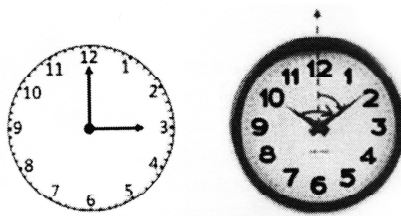
এই শিকন ফলাফলবোৰত উপনীত হ'বলৈ প্ৰায় সমান সংখ্যক ল'ৰা-ছোৱালী মিলাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দলত ভাগ কৰিব পাৰি। দলবোৰক নিম্নোক্ত ক্ৰিয়া-কলাপত নিয়োজিত কৰিব পাৰি।

ক্ৰিয়া-কলাপ ১

* ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক এটা ঘড়ীৰ কাঁটা দুডাল কেনেদৰে খোল খায় বৰ্ণনা কৰিবলৈ ক'ব লাগে।

কাৰ্য ১

* ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰক ঘড়ী এটা দেখুৱাই তাৰ কাঁটা দুডাল পৰ্য্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিব লাগে। কাঁটা দুডালৰ মাজত থকা ব্যৱধান চাবলৈ দিব লাগে।

* এনে ঘড়ীৰ কাঁটা সমূহ আৰু তাত লিখা সংখ্যাবোৰ হাতেৰে চুই উপলব্ধি কৰিব পৰাটো নিশ্চিত কৰিব লাগে।

* ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰক ঘড়ীসমূহ পৰ্য্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিব লাগে আৰু কাঁটা দুডালে কেনেকুৱা কোণ উৎপন্ন কৰিছে, তাক বৰ্ণনা কৰিবলৈ দিব লাগে। কাঁটা দুডালে উৎপন্ন কৰাৰ দৰে কোণ অংকন কৰিবলৈ দিব লাগে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ঘড়ীৰ বাদে অন্য এনে কি কি বস্তুৰে কোণ সৃষ্টি কৰে সেইটো ভাবি-চিন্তি কবলৈ দিব লাগে।

* এই ত্ৰিগ্ৰা-কলাপটো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰক বৃত্তাকাৰে সজাই লৈও কৰিব পাৰি। ইয়াৰ বাবে 1 ৰ পৰা 12 লৈকে সংখ্যাবোৰ পাতি লৈ একোখনকৈ কাৰ্ড আৰু ঘড়ীৰ ডায়েলত থকাৰ দৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক হাতত ধৰিবলৈ দিব লাগে। এতিয়া কোনোবা দুটা নিৰ্দিষ্ট কাৰ্ডৰ মাজৰ কোণটো নিৰ্ণয় কৰাত তেওঁলোকক যথাক্ৰমে কাৰ্ডসমূহ লৈ সহায় কৰিব লাগে।

* কেন্দ্ৰটো ঠিক কৰি ল'ব লাগে।

* ঘড়ীটোৰ কাটা দুডালৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দুটা শাৰী ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। ইয়াৰ বাবে কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কেন্দ্ৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পৰিধিলৈ মুখ কৰি থিয় কৰাই দিব পাৰি। এই শাৰী দুটাৰ মাজত কোণৰ সৃষ্টি হ'ব আৰু ইয়াক তেওঁলোকৰ কোনোবাই জুখিব পাৰিব।

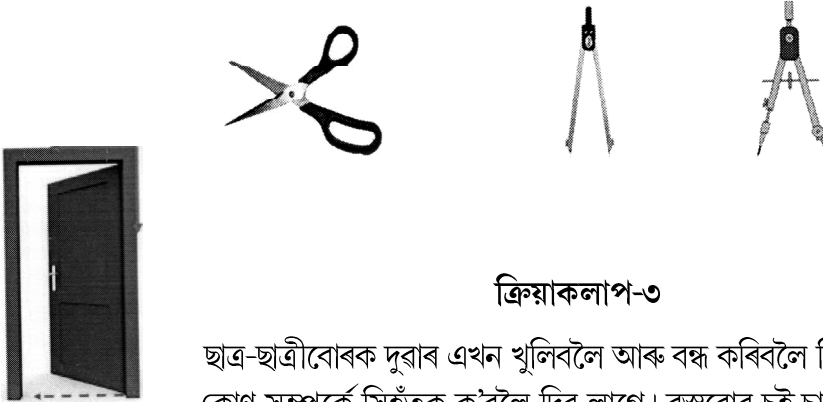
* এজন শিশু ঘূৰি থাকিব আৰু সীমাত থকা বিভিন্ন কাৰ্ডৰ ওচৰলৈ যাব আৰু নিৰ্দিষ্ট কাৰ্ডৰ নম্বৰটো চিঞৰি কেন্দ্ৰত থকা জনক ক'ব। আনহাতে, শাৰীৰ শেষৰ জনেও কেন্দ্ৰৰ জনক কাৰ্ডৰ নম্বৰটো জনাব।

* শাৰী দুটাক পুনৰ গঠন কৰিলে কোণটো বেলেগ বেলেগ কোণ পোৱা যাব।

* শাৰীৰিকভাৱে অক্ষম ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ঘড়ীটোৰ সীমাৰ কোনো এটা অংশ হিচাপে ৰাখিব পাৰিব।

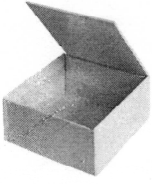
ত্ৰিগ্ৰাকলাপ-২

শিকাৰসকলক চিত্ৰত দেখুওৱাৰ দৰে কেছি, কম্পাছ আদি দেখুৱাই ইহঁতৰ মেল— খোৱা অৱস্থাতো বেলেগ বেলেগ কৰি পৰ্য্যবেক্ষণ কৰিবলৈ ক'ব লাগে আৰু ইয়াৰ ফলত উৎপন্ন হোৱা কোণ সম্বন্ধে ক'বলৈ দিব লাগে।

ত্ৰিগ্ৰাকলাপ-৩

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰক দুৱাৰ এখন খুলিবলৈ আৰু বন্ধ কৰিবলৈ দিব লাগে। এনে কৰাত সৃষ্টি হোৱা কোণ সম্পৰ্কে সিহঁতক ক'বলৈ দিব লাগে। বস্তুবোৰ চুই চাবৰ বাবে তেওঁলোকক সুযোগ দিব লাগে যাতে বিভিন্ন প্ৰকাৰে সৃষ্টি হোৱা কোণবোৰৰ সম্বন্ধে সম্যক ধাৰণা লাভ কৰে।

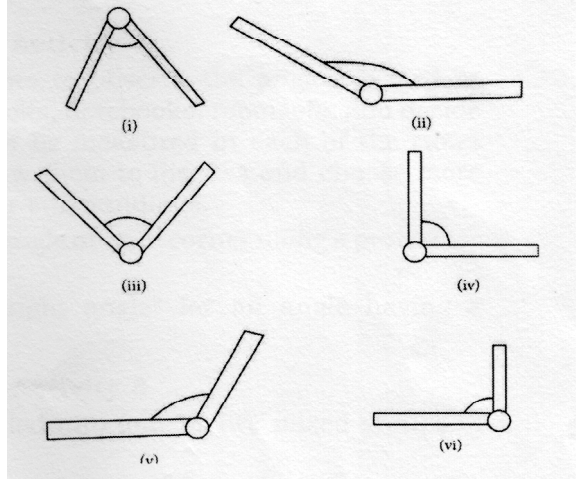
ক্ৰিয়াকলাপ-৪

শিকাৰসকলক বাকচ এটাৰ ঢাকনিখন খুলিবলৈ আৰু বন্ধ কৰিবলৈ দিব লাগে। ইয়াৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা কোণবোৰ সম্বন্ধে তেওঁলোকক ক'বলৈ দিয়ক। এনেধৰণৰ ক্ৰিয়া-কলাপবোৰৰ দ্বাৰা কোণৰ ধাৰণা স্থাপন কৰক। কোণ হ'ল— দুডাল বশ্মিয়ে এটা সাধাৰণ বিন্দুত সৃষ্টি কৰা এটা চিত্ৰ। এই বশ্মি দুডালক কোণটোৰ হাত বোলে আৰু সাধাৰণ বিন্দুটোক কোণটোৰ শীৰ্ষ বিন্দু বোলে। মনত ৰখা উচিত যে, কোণৰ নামাকৰণ কৰোঁতে শীৰ্ষ বিন্দুটোক সদায় মাজত ৰাখিব লাগে আৰু হাত দুখনৰ নাম দুটা দুইফালে গতি কৰে।

ক্ৰিয়াকলাপ-৫

* ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰক কিছুমান কাঠৰ/বাঁহৰ/প্লাষ্টিকৰ মাৰি ল'বলৈ আৰু কেইটামান সমান জোখৰ ৰবৰৰ টুকুৰা ল'বলৈ কওঁক।

* এতিয়া ছবিত দেখুওৱা ধৰণে এযোৰ মাৰিত এটাকৈ, ৰবৰৰ টুকুৰা ব্যৱহাৰ কৰি কোণ বনাবলৈ কওঁক। কোণবোৰৰ জোখ ক'বলৈ দিওঁক। প্ৰয়োজন হ'লে কেছি বা কম্পাছ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ দিওঁক।

* ওপৰৰ মাৰিৰ যোৰবোৰক সম্প্ৰসাৰণ কৰিবলৈ দিব লাগে আৰু কোণবোৰৰ বিষয়ে ক'বলৈ দিওঁক। (এবাৰত মাত্ৰ এযোৰ মাৰিহে ব্যৱহাৰ কৰিব।)

* এতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে (i) আৰু (ii) নাইবা (ii) আৰু (iii) নাইবা (iii) আৰু (iv) নাইবা (iv) আৰু (v) নাইবা (v) আৰু (vi) ক তুলনা কৰি দেখা পাব, কোনটো কোণ ডাঙৰ আৰু কোনটো কোণ সৰু।

* সিহঁতক লক্ষ্য কৰিবলৈ দিওঁক যে, (i) আৰু (ii) নাইবা (ii) আৰু (v) নাইবা (iv) আৰু (vi) চিত্ৰ সমূহক তুলনা কৰি সৰু-ডাঙৰ কোণ নিৰ্ণয় কৰা টান কাম।

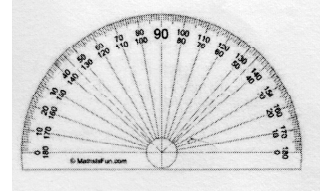
* এই ক্ৰিয়া-কলাপবোৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ কোণ জুখিবৰ বাবে এটা চাহিদাৰ সৃষ্টি কৰিব।

* এই ক্ৰিয়া-কলাপটো দৃষ্টিশক্তিৰ বাধা গ্ৰস্ত শিশুৰ দ্বাৰাও কৰিব পাৰে।

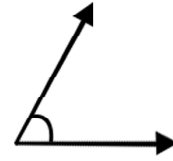

কাৰ্য ৬

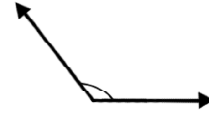
কোণমান যন্ত্ৰটো লৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তাৰওপৰত আঙুলি বুলাবলৈ দিব।
তেওঁলোকে আঙুলি বুলাওতে যাতে অনুভৱ কৰিব পাৰে যে ইয়াৰ
আকৃতিটো এটা অৰ্ধবৃত্ত।

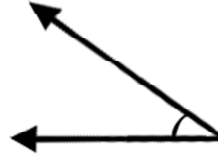
- কোণমান যন্ত্ৰটোত যে দুবিধ স্কেল (0° - 180° আৰু 180° - 0°) আছে, শিকাৰুৰক পৰ্য্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিয়ক।
- কোণ যে 'ডিগ্ৰী' ($^\circ$ চিহ্নেৰে বুজোৱা হয়) জোখা হয়—
বুজাই দিয়ক। আকৌ, কোণ জুখিবলৈ কোণমান যন্ত্ৰ
কেনেদৰে ব্যৱহাৰ কৰা হয়, দেখুৱাই দিয়ক।
- শিকাৰুৰক তলত দিয়া কোণবোৰ জুখিবলৈ দিব পাৰে বা
কিছুমান কোণ অংকন কৰিও জুখিবলৈ দিব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক
প্লাষ্টিক/কাঠৰ মাৰি জোৰা লগাই সজা কোনো জুখিবলৈ দিব
পাৰে।
- শিকাৰুৰক এনেধৰণৰ কোণবোৰ জোখাত সহায় কৰক আৰু
কোণমান যন্ত্ৰটোত দুবিধ স্কেলৰ প্ৰয়োজন আৰু ব্যৱহাৰ কিয়
হয়— তাক অৱগত কৰাওক।

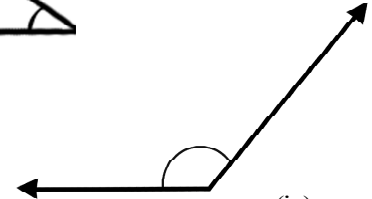
(i)

(ii)

(iii)

(iv)

কাৰ্য— ৭

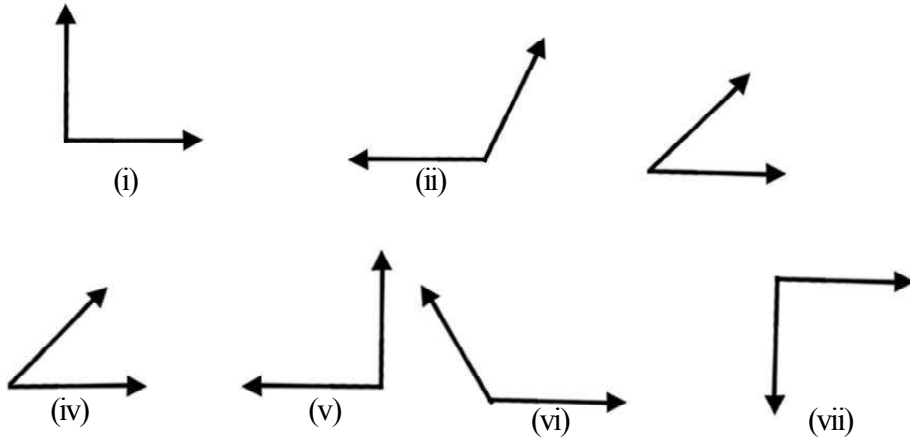
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তেওঁলোকৰ কিতাপ, বহী, শ্ৰেণীকোঠাৰ চুকবিলাকত উৎপন্ন হোৱা কোণবোৰ পৰ্য্যবেক্ষণ কৰিবলৈ
দিয়ক।
- আৰু প্ৰতিটো ক্ষেত্ৰতে এই কোণবোৰ কোণমান যন্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰি জুখিব পাৰি ভাবিবলৈ দিয়ক। চৌপাশৰ
পৰিৱেশত দেখা এনেধৰণৰ আৰু কিছুমান বস্তু তেওঁলোকক বিচাৰি উলিয়াই আলোচনা কৰিবলৈ দিয়ক।

- সিহঁতক প্ৰতিটো চুকৰে কোণবোৰ কোনমান যন্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰি জুখিবলৈ দিয়ক আৰু এই জোখবোৰ লিখি থ'বলৈ কওঁক।

কাৰ্য—৮

- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক চাৰি বা পাঁচটা দলত ল'ৰা আৰু ছোৱালী একেলগে থকাকৈ ভাগ কৰি লওঁক।
- তলত দিয়া কোণবোৰ প্ৰতিটো দলতে দিয়ক (কাগজত আঁকি বা কাগজত কটা কোণ)

- প্ৰতিটো দলকে কোণমান যন্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰি কোণবোৰ জুখিবলৈ দিয়ক আৰু জোখবোৰ চাৰ্ট পেপাৰত লিখি থ'বলৈ দিয়ক।
- সিহঁতক জোখবোৰ পৰ্য্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিয়ক আৰু দেখা যাব যে চিত্ৰ (i), (vii) আৰু (v) কোণকেইটা সমকোণ।
- সিহঁতক আকৌ পৰ্য্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিয়ক (এইটো ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ গণিতৰ কিতাপত দেখুওৱা কাগজেৰে তৈয়াৰ কৰা হাতে, সজা কোণমান যন্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰিও কৰিব পাৰি) যে চিত্ৰ (iii) আৰু (iv) কোণ দুটা এক সমকোণতকৈ সৰু আৰু 0° তকৈ ডাঙৰ। আকৌ চিত্ৰ (ii) আৰু (vi)ৰ কোনকেইটা এক সমকোণতকৈ ডাঙৰ আৰু 180° তকৈ সৰু।
- বুজাই দিয়ক যে (iii) আৰু (iv) কোণকেইটাক সূক্ষ্মকোণ আৰু (ii) আৰু (vi) কোনকেইটাক স্থূলকোণ বুলি কোৱা হয়।

- শিকাৰুৱে গণিতৰ সঁজুলি বাকচত আৰু প্ৰথম শ্ৰেণীৰ পৰা অষ্টম শ্ৰেণীলৈ NCERT য়ে প্ৰস্তুত কৰি উলিওৱা গণিতৰ ব্যৱহাৰিক হাতপুথিত দিয়া কাৰ্যসমূহো কৰিব পাৰে।

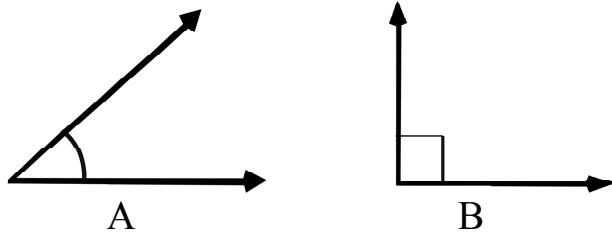
দৃষ্টিহীন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে এই কাৰ্য্যবোৰ কৰিবলৈ বিশেষভাৱে প্ৰস্তুত কৰা স্কেল, কোণমাণ যন্ত্ৰ আৰু কম্পাচ আছে।

মান নিৰূপণ

ভুল ধাৰণা আৰু ইয়াৰ নিৰাময়ৰ ব্যৱস্থা

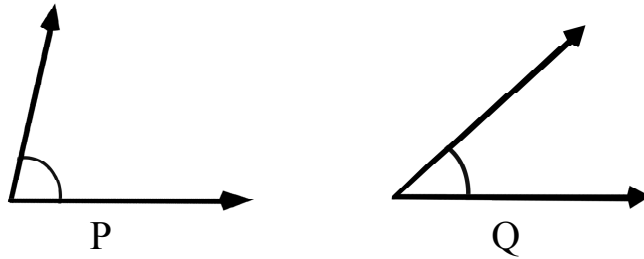
কোণৰ তুলনা

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে তলত দিয়া কোণ দুটা তুলনা কৰিব পাৰে—

- কিছুমান শিকাৰুৱে ক'ব পাৰে যে A কোনটো B কোনতকৈ ডাঙৰ, কাৰণ A কোণৰ বাহুকেইটা B কোনৰ বাহুতকৈ দীঘল। যদি এইটোৱে হয়, এনেদৰে ক'ব পাৰি যে, কোণবোৰ বাহুৰ দৈৰ্ঘ্য হিচাপে তুলনা কৰিব নোৱাৰি। কোণবোৰক বাহু দুটাৰ মাজৰ খোলা বা মুক্ত অংশ চাইহে তুলনা কৰা হয়।

- এনেদৰে শিকাৰুৱক তলত দিয়া প্ৰকাৰৰ কোণবোৰ তুলনা কৰিবলৈ কওঁক—

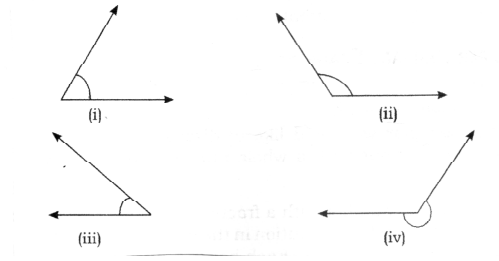
- কিছুমান শিকাৰুৱে ক'ব পাৰে যে Q কোণটো P কোনতকৈ ডাঙৰ, যিহেতু Q কোণ চাপৰ (arc) P কোণতকৈ ডাঙৰ। ইয়াত আকৌ এইটো উনুকিয়াব পাৰি যে, কোণবোৰ চাপৰ দৈৰ্ঘ্য হিচাপে তুলনা কৰিব নোৱাৰি। ইহঁতক বাহু দুটাৰ মাজৰ মুক্ত অংশ চাইহে তুলনা কৰা হয়।

পুনৰ আমি আঙুলিয়াব পাৰোঁ যে কোণবিলাক বৃত্ত চাপৰ দৈৰ্ঘ্যৰ লগত তুলনা কৰা নহয়। সিহঁতক দুডাল বশ্মিৰ মাজৰ খোলা অংশৰ লগতহে তুলনা কৰা হয়।

কোণৰ মাপ নিৰূপণ

- শিকাৰুক তলত দিয়া ধৰণৰ কোণৰ মাপ নিৰ্ণয় কৰিবলৈ দিয়া হ'ব।

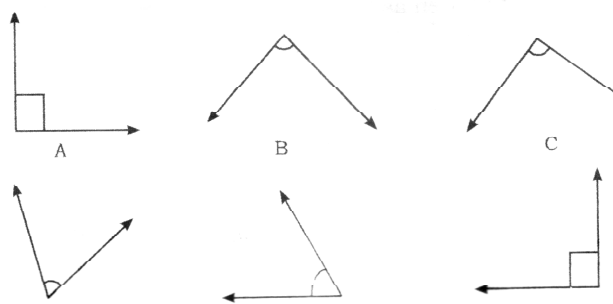

- কিছুমান শিকাৰুৱে (iii) কোণক 30° ৰ পৰিৱৰ্তে 150° কোণ হিচাপে জুখিব পাৰে। একেদৰে কেতবোৰ (iv) কোণক 120° ৰ 60° পৰিৱৰ্তে হিচাপে জুখিব। যদি এনে হয়, তেনেহ'লে কোণমান যন্ত্ৰৰ কাষত (edge) প্ৰকৃত মাপক ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকাৰুক আঙুলিয়াই দিয়া হ'ব।

- কিছুমান শিকাৰুৱে উপৰোক্ত কোণসমূহৰ কোণমান যন্ত্ৰৰ $(0-180^\circ)$ বা $(180^\circ-0)$ ৰেখাডাল নিৰ্দিষ্ট কোণৰ বশ্মিত বহুৱাৰ পৰিৱৰ্তে কোণমান যন্ত্ৰৰ পোন কাষটো কোণৰ যিকোনো এডাল বশ্মিত বহুৱাই জুখিব পাৰে।

সমকোণ

- শিকাৰুক তলৰ কোণসমূহৰ পৰা সমকোণবোৰ বাছি উলিয়াবলৈ কোৱা হ'ব—

• কিছুমান শিকাৰুৱে কেৱল A কোণক সমকোণ বুলি বাচি উলিয়াব। তথাপি এই ক্ষেত্ৰত কোণ A, F আৰু C সমকোণ আৰু আনবিলাক সমকোণ নহয়। ইয়াৰ পৰা বুজা যায় শিকাৰুৱে F আৰু C কোণক সমকোণ বুলি চিনাক্ত কৰিব পৰা নাই। ইয়াৰ কাৰণ এনে হ'ব পাৰে যে, শিকাৰুৱক সমকোণৰ ধাৰণা দিওঁতে কেৱল সমকোণৰ প্ৰতিৰূপ উদাহৰণহে উপস্থাপন কৰা হয়। ফলত তেওঁলোকে কোণৰ আন নমুনাসমূহ চিনাক্ত কৰিব নোৱাৰে।

এই ত্ৰুটি আতৰাবৰ বাবে শিক্ষকে সমকোণ আৰু অন্য কোণৰ বিষয়ে প্ৰত্যেক পৰিস্থিতিতে উপস্থাপন কৰিব লাগিব।

উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্য্যায়

উদাহৰণ ৩

শিকন ফলাফল :

এই উদাহৰণৰ জৰিয়তে পূৰ্ণ সংখ্যা আৰু আন ভগ্নাংশৰ লগত ভগ্নাংশৰ হৰণৰ ধাৰণাৰ বিষয়ে আমি আলোচনা কৰিব পাৰোঁ।

ভগ্নাংশৰ সৈতে পূৰ্ণসংখ্যাৰ হৰণ :

তলৰ পৰিস্থিতিটো আমি কিদৰে সমাধান কৰিব পাৰোঁ তাক চাওঁ আহা—

দুটা চক্লেট আছে। প্ৰতিটো চক্লেট $\frac{1}{2}$ অংশকৈ ভঙা হ'ল। তাৰে এটুকুৰা এজন ছাত্ৰক দিয়া হ'ল। মুঠতে কিমান ছাত্ৰই এটুকুৰাকৈ চক্লেট পাব। বহু আলোচনাৰ অন্তত ছাত্ৰ-ছাত্ৰী যে এনে সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব যে দুয়োটা চক্লেট সমানে আধা টুকুৰাকৈ ভাঙিলে আৰু সেইবাবে $2 \div \frac{1}{2}$ লোৱা গ'ল।

তেওঁলোকে আৰু উলিয়াব পাৰে যে চক্লেটৰ টুকুৰাৰ মুঠ সংখ্যা 4। অৰ্থাৎ $2 \div \frac{1}{2} = 4$ । অৰ্থাৎ 4 জন ছাত্ৰই এটুকুৰাকৈ চক্লেট পাব।

কি ঘটিব যদি প্ৰতি চক্লেটৰ $\frac{1}{3}$ অংশ হয়?

একেধৰণৰ আলোচনাৰ পৰা উলিয়াব পাৰিম যে, $2 \div \frac{1}{3} = 6$

এইদৰে $2 \div \frac{1}{4} = 8$

এইবিলাক এইদৰে লিখিব পাৰি যে, $2 \div \frac{1}{2} = 4$, $2 \div \frac{1}{3} = 6$, $2 \div \frac{1}{4} = 8$ ইত্যাদি।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সুধিব পাৰি যে এনে নমুনা তেওঁলোকে আগতে দেখিছে নেকি? যদি দেখিছে তেওঁলোকক সুধিব পাৰি যে $3 \div \frac{1}{4} = ?$, $2(\frac{1}{2}) \div \frac{1}{2} = ?$

ছাত্র-ছাত্রীক এনে নমুনা নিৰীক্ষণ কৰিবলৈ আৰু গাণিতিক বিধি (algorithm) উলিয়াবলৈ উৎসাহিত কৰিব পাৰিব।

সমস্যামূলক অংক

এখন বিদ্যালয়ত সপ্তম শ্ৰেণীত পাঁচটা শাখা আছে। ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমণৰ বাবে শ্ৰেণী শিক্ষকক প্ৰতি শাখাক $\frac{5}{6}$ অংশত ভগাবলৈ কোৱা হ'ল। যদি এটা অংশক এখন বাছ লাগে, তেনেহ'লে ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমণৰ বাবে মুঠতে কেইখন বাছ লাগিব।

সমাধান :

ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমণৰ বাবে লগা বাচৰ সংখ্যা পাঁচটা শাখাৰ মুঠ অংশৰ সমান হ'ব। অৰ্থাৎ

$$5 \div \frac{5}{6} = 5 \times \frac{6}{5} = 6$$

ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমণৰ বাবে 6 খন বাচ লাগিব।

--	--

--	--

উদাহৰণ 4 :

শিকন ফলাফল —

শিকাৰুৱে দুটা অখণ্ড সংখ্যা পূৰণ কৰিব। ছাত্র-ছাত্রীসকলে অখণ্ড সংখ্যা, অখণ্ড সংখ্যাৰ যোগ আৰু বিয়োগ জানে। এতিয়া পূৰণৰ ধাৰণা দিয়া হ'ব। ইয়াৰ বাবে ছাত্র-ছাত্রীক এনে কিছুমান কাৰ্য দিয়া হ'ব যিবোলাকৰ দ্বাৰা তেওঁলোকে অখণ্ড সংখ্যাৰ পূৰণৰ প্ৰক্ৰিয়া বুজিব পাৰিব।

--	--	--

--	--	--

ছাত্র-ছাত্রীসকলে চানেকিৰ বিষয়ে জানে। আমি সেইবাবে ছাত্র-ছাত্রীয়ে ইতিমধ্যে জনা চানেকিৰ ধাৰণাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কিছুমান কাৰ্যৰ কথা ভাবিব পাৰোঁ। এইটোৱে তেওঁলোককে দুটা অখণ্ড সংখ্যাৰ পূৰণৰ নতুন ধাৰণা পাবলৈ সমৰ্থ কৰিব।

আমি অখণ্ড সংখ্যাৰ পূৰণফলক এইদৰে দেখুৱাব পাৰোঁ,

ধনাত্মক অখণ্ড সংখ্যা $\times$ ঋণাত্মক অখণ্ড সংখ্যা = ঋণাত্মক অখণ্ড সংখ্যা।

কাৰ্য 1

ছাত্র-ছাত্রীয়ে প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত দুটা স্বাভাৱিক সংখ্যাৰ পূৰণৰ বিষয়ে শিকিছিল। সেইসময়ত সংখ্যাৰ যোগৰ

ধাৰণাৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। উদাহৰণস্বৰূপে, 2×3 মানে 3 ক দুবাৰ যোগ কৰা অৰ্থাৎ $3+3=6$ । শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক যোগৰ এই প্ৰক্ৰিয়াটো আওৰাবলৈ ক'ব পাৰে। ইয়াৰোপৰি আৰু কিছুমান উদাহৰণৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰি যেনে- 5×4 , 6×8 ইত্যাদি।

পূৰণৰ এই ধাৰণাটো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক যোগৰ ধাৰণা দিয়াৰ পিছতহে পৰিচয় কৰোৱা হ'ব।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক $2 \times (-3)$ উলিয়াবলৈ এই ধৰণে যোগৰ প্ৰক্ৰিয়া ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি নেকি তাক আলোচনা কৰিবলৈ দিয়া হ'ব। তেওঁলোক অখণ্ড সংখ্যাৰ যোগৰ প্ৰতি সচেতন। অৱশেষত বহু আলোচনাৰ মূৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে এই সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব যে,

$$2 \times (-3) = (-3) + (-3) = -6$$

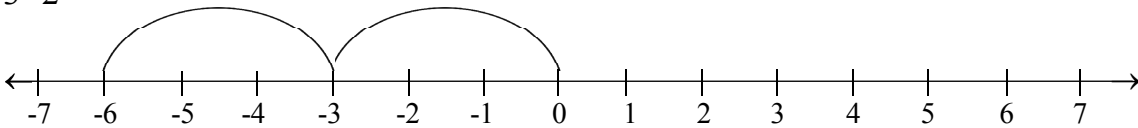
আলোচনাৰ সময়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত পোৱা সংখ্যাৰ পূৰণৰ ধাৰণাক কিদৰে সংযোগ স্থাপন কৰিছে তাক নিৰীক্ষণ কৰিব পাৰিব।

এনেকুৱা অনুৰূপ উদাহৰণ এটা ধনাত্মক আৰু এটা ঋণাত্মক অখণ্ড সংখ্যাৰ পূৰণফলৰ ধাৰণা পাবলৈ দিব পাৰি। তলৰ কাৰ্যটোৱে এই ধাৰণাটো পোৱাৰ অন্য এটা পথৰ আভাস দিব।

কাৰ্য— 2

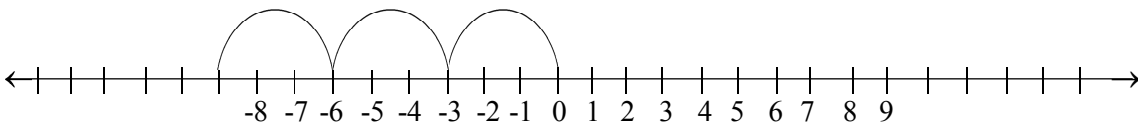
-3 ক দুবাৰ যোগ কৰাৰ ধাৰণাটো সংখ্যাৰেখাৰ সহায়তো দেখুৱাব পাৰি

$$-3 \times 2$$

ঋণাত্মক দিশত 3 ঘৰলৈ দুবাৰ জপিওৱাটো অৰ্থ হৈছে $(-3) + (-3)$ আৰু ইয়াৰ সমান হৈছে -6।

$$-3 \times 3$$

$(-3) + (-3) + (-3)$ ৰ অৰ্থ হৈছে ঋণাত্মক দিশত 3 ঘৰকৈ 3 জাঁপ। সংখ্যাৰেখাত দেখা পোৱা গ'ল যে আমি 9

পালোঁ।

এনে ধৰণেৰে অখণ্ড সংখ্যাৰ যোগফল সংখ্যাৰেখাত উপস্থাপন কৰি দেখুৱালে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মনোযোগ বাঢ়িব আৰু তেওঁলোকে অখণ্ড সংখ্যাৰ পূৰণৰ লগতে তাৰ ফলাফল (result)টোও ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

এই ধৰণেৰে আগবাঢ়িলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে আকৰ্ষিত হৈ সমস্যা সমাধান কৰাৰ লগতে ফলাফলটোও অনুমান কৰি ল'ব পাৰিব।

আৰু বেলেগ বেলেগ উদাহৰণ লওঁক

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে এনেধৰণৰ আন এটা কাৰ্যত জড়িত কৰাই একে ধাৰণাতে বেলেগ বেলেগ উপায়েৰে সমস্যাবোৰ সমাধান কৰাব পাৰে।

এনেধৰণৰ বিভিন্ন পূৰণৰ উদাহৰণ লওঁক। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক আন আন কাৰ্যত জড়িত কৰিব যাতে তেওঁলোকে বিভিন্ন পদ্ধতিৰ সহায়ত একোটা ধাৰণাকে পায়।

কাৰ্য — 3

একে ফলাফল পাবলৈ তলৰ সাজোনবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। $(-3) \times 2$ পাবলৈ আমি এনেধৰণে আৰম্ভ কৰিম, ধৰা 3×2

শিক্ষার্থীসকলে জানে যে $3 \times 2 = 6$ ..... (1)

$2 \times 2 = 4$ ..... (2)

$1 \times 2 = 2$ ..... (3)

$0 \times 2 = 0$ ..... (4)

কেনেধৰণৰ পূৰণৰ সাজোনৰ সহায়ত 6, 4, 2, 0 পাব পাৰি তাক আলোচনা কৰা আহঁ।

স্তৰ (2) ত, $4 = 6 - 2$

স্তৰ (3) ত, $2 = 4 - 2$

স্তৰ (4) ত, $0 = 2 - 2$ ধৰণেৰে উপস্থাপন কৰিব পাৰি।

ইয়াৰ তাৎপৰ্য এয়ে যে, প্ৰতিটো স্তৰত পূৰণফলৰ পৰা 2 বিয়োগ কৰা হৈছে। এই যুক্তি প্ৰয়োগ কৰি আমি পৰৱৰ্তী স্তৰত দেখিম যে,

$$-1 \times 2 = 0 - 2 = -2$$

$$-2 \times 2 = (-2) - 2 = -4$$

$$-3 \times 2 = (-4) - 2 = -6$$

গতিকে শেষত আমি পাওঁ যে,

$$(-3) \times 2 = -6$$

এই পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰি আমি আন আন সংখ্যাৰ পূৰণ ফল নিৰ্ণয় কৰিব পাৰোঁ।

এতিয়া আমি (ঋণাত্মক অখণ্ড সংখ্যা) $\times$ (ঋণাত্মক অখণ্ড সংখ্যা) উদাহৰণটো লওঁ আহা।

এতিয়া ওপৰৰ কাৰ্য্যটোত দেখুৱাৰ দৰে এই কৌশলটো এই উদাহৰণটোৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰিব পাৰি নে নোৱাৰি। এইবাৰ $(-3) \times (-2)$ উদাহৰণটো লওঁ আহা।

এতিয়া $(-3) \times (-2)$ পূৰণৰ

কাৰ্য্য ৪ (৪)

$$(-3) \times 3 = -9 \quad - (I)$$

$$(-3) \times 2 = -6 \quad - (II)$$

$$(-3) \times 1 = -3 \quad - (III)$$

$$(-3) \times 0 = 0 \quad - (IV)$$

ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সকলক উক্ত পূৰণৰ সাজোনটো পৰ্য্যবেক্ষণ কৰিবলৈ কোৱা হ'ব। ইয়াৰ সহায়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ঋণাত্মক অখণ্ড সংখ্যা আৰু ধনাত্মক অখণ্ড সংখ্যাৰ পূৰণৰ কিমান জ্ঞান পাইছে আৰু তাৰ প্ৰয়োগ কেনেদৰে কৰিব পাৰিছে সেই বিষয়ে জানিব। তদুপৰি শিক্ষকজনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে এই পূৰণৰ সাজোন কিমান প্ৰয়োগ কৰিব পাৰে জানিব।

$$\text{স্তৰ (২)} - 6 = (-9) + 3, \text{ স্তৰ (৩)} - 3 = (-6) + 3 \text{ স্তৰ (৪)} 0 = (-3) + 3$$

উপৰত ব্যৱহাৰ কৰা সাজোন আমি এনেধৰণে বহলাব পাৰোঁ।

$$(-3) \times (-1) = 0 + 3 = 3$$

$$(-3) \times (-2) = 3 + 3 = 6$$

শেষত পালোঁ যে $(-3) \times (-2) = 6$

ছাত্র-ছাত্রীক কিছুমান উদাহৰণ কৰিবলৈ দিয়া হ'ব, ছাত্র-ছাত্রীসকলক নতুন উদাহৰণ সৃষ্টি কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব আৰু নিজৰ মাজত আদান-প্ৰদান কৰিব।

ওপৰত দিয়া পূৰণ ফলত কি চিহ্ন পালে ঋণাত্মক বা ধনাত্মক। ছাত্র-ছাত্রীৰ পৰ্য্যবেক্ষণটো মূল্যায়ন কৰিব। ছাত্র-ছাত্রীক প্ৰশ্ন সুধি দৃঢ়ীকৰণ কৰিব।

পূৰণ ফলৰ পৰা পোৱা অখণ্ড সংখ্যাৰ কি চিহ্ন হ'ব!

$(-1) \times (-1)$; $(-1) \times (-1) \times (-1)$; $(-1) \times (-1) \times (-1) \times (-1)$; $(-1) \times (-1) \times (-1) \times (-1)$;

$(-1) \times (-1) \times (-1) \times (-1) \times (-1) \times (-1)$; $(-2) \times (-3) \times (-5)$ .....

এই দুই অখণ্ড সংখ্যাৰ পূৰণ শিকাই দিয়াৰ পিছত ছাত্র-ছাত্রীয়ে নিজে কৰিব পৰা ক্ষমতা আয়ত্ত কৰিব। ছাত্র-ছাত্রীক দুটা অখণ্ড সংখ্যাৰ অনুশীলন দিয়াৰ বাহিৰেও খেলা-ধূলাৰ মাজেৰে অখণ্ড সংখ্যাৰ পূৰণ কৰিবলৈ দিব পাৰে। য'ত অখণ্ড সংখ্যা বহুবাৰ ব্যৱহাৰ হয়।

খেল

খেল-খেমালিয়ে আমাৰ মনত আনন্দ, আমোদ আৰু কৌতুহলৰ সৃষ্টি কৰে। গণিতৰ পাঠদান কৰোঁতে খেল-খেমালীৰ প্ৰয়োগে ছাত্র-ছাত্রীৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰাৰ লগতে বিভিন্ন সমস্যা সমাধানৰ কৌশল আয়ত্ত কৰাত সহায় কৰে। গণিতৰ খেলসমূহৰ মাজত থকা গণিতসমূহ আলোচনা কৰোঁতে ছাত্র-ছাত্রীৰ গাণিতিক বোধশক্তিৰ বিকাশ হয়।

ষষ্ঠমান শ্ৰেণীৰ গণিতৰ পাঠ্যপুথিৰ পাঠ নং- ১২ৰ খেল আলোচনা কৰোঁ আহক।

এখন ডাঙৰ কাগজত কিছুমান সৰু সৰু বাকচ আঁকি ল'ব (সাপ আৰু জখলাৰ লুডু খেলৰ নিচিনাকৈ)। ১৯শাৰী আৰু ১১ (Columns) ৰ ঘৰবোৰত— ১০৪ ৰ পৰা ১০৪ সংখ্যাবোৰ লিখক।

* এটা বেগত দুটা নীলা আৰু দুটা ৰঙা ৰঙৰ ডাইচ ল'ব। এটা ৰঙৰ ডাইচৰ (Dice) ৰ বিন্দুবোৰ ধনাত্মক সংখ্যা আৰু আনটো ৰঙৰ ঋণাত্মক সংখ্যাৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিব। এই সিদ্ধান্ত ছাত্র-ছাত্রীসকলক ল'বলৈ দিয়ক। এই ক্ষেত্ৰত ধৰা হ'ল— ৰঙা ৰঙৰ ডাইচটো ধনাত্মক সংখ্যাৰ আৰু আনটো ডাইচে ঋণাত্মক সংখ্যাৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে।

* শ্ৰেণীটোৰ ছাত্র-ছাত্রীসকলক বিভিন্ন গোটত ভাগ কৰিব। গোটত কিমানজন ছাত্র-ছাত্রী থাকিব সেইটো

সিদ্ধান্ত লওঁতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সহায় ল'ব। গোটত থকা প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে খেলটো খেলিব। ধৰা হ'ল ইয়াত গোটৰ সংখ্যা '4'।

- * প্ৰতিজন ছাত্ৰ নিজৰ হিচাব '0' ৰ পৰা আৰম্ভ কৰিব।
- * প্ৰতিজন ছাত্ৰই বেগত থকা Dice কেইটা ভালকৈ জোকাৰি ল'ব আৰু নুচুৱাকৈ তাৰ মাজৰ পৰা Dice উলিয়াই আনিব। 'Dice' দুটা একে ৰঙৰ বা বেলেগ বেলেগ ৰঙৰো হ'ব পাৰে।
- * ছাত্ৰজনে 'Dice' দুটাৰ সংখ্যা দুটা পূৰণ কৰিব।
- * যদি 'Dice' দুটা একে ৰঙৰ হয় তেতিয়া পূৰণফলটো ধনাত্মক হ'ব অন্যহাতেদি ই ঋণাত্মক হ'ব।
- * যদি পূৰণফলটো ধনাত্মক হয় তেন্তে ছাত্ৰজন 104 ৰ ফালে আগবাঢ়িব আৰু ঋণাত্মক হ'লে -104 ৰ ফালে আগবাঢ়িব।
- * যিজন ছাত্ৰ 104 বা -104 ত উপনীত হয় তেওঁকে জয়ী বুলি কোৱা হ'ব।

খেলটো খেলাৰ সময়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে অখণ্ড সংখ্যাৰ পূৰণফল উলিয়াবলৈ সক্ষম হ'ব আৰু গোটটো থকা আন ছাত্ৰসকলে পূৰণ কৰা কাৰ্যটো চাব। ছাত্ৰসকলে বিভিন্ন ধৰণৰ সংখ্যা পূৰণৰ সৈতে পৰিচিত হ'ব। শিক্ষক হিচাপে আপুনিও ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে পূৰণ কৰিব পাৰে নে নোৱাৰে, জানিবলৈ সক্ষম হ'ব।

শিকনীয় ফলাফল —

ঘনক আকৃতিৰ বস্তুৰ পৃষ্ঠকালি নিৰ্ণয়

ঘনক আকৃতিৰ বস্তুৰ আয়তন নিৰ্ণয়

শিকনীয় উদ্দেশ্য—

এই কাৰ্য সম্পাদনৰ পিছত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ঘনক আৰু আয়তীয় ঘনক গঠন কৰিব পাৰিব আৰু সেইবোৰৰ পৃষ্ঠকালি নিৰ্ণয় কৰিব পাৰিব।

এটা আয়তীয় ঘনকৰ পৃষ্ঠকালি সূত্ৰ নিৰ্ণয় কৰা :

কাৰ্য-১

প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী : কাৰ্ডবোৰ্ড, ৰুলমাৰি, কাটাৰ, চেল' টেপ, স্কেটচ্, পেন, পেঞ্চিল, বগা কাগজ, চাৰ্ট পেপাৰ।

কাৰ্যপ্ৰণালী : ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ চাৰিজনকৈ দল গঠন কৰক। তেওঁলোকক কাৰ্ড বোৰ্ড, ৰুলমাৰি ইত্যাদি প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী সমূহ বিতৰণ কৰি দিয়ক। তেওঁলোকক একেধৰণৰ 'a' দৈৰ্ঘ্যৰ বাহুৰে ছটা বৰ্গ গঠন কৰিবলৈ কওক। 'চিত্ৰ-২' ত দেখুওৱা ধৰণে বৰ্গসমূহক এনেধৰণেৰে ভাজ দিয়া হওক যাতে ত্ৰিমাত্ৰিক ৰূপ লয়।

আলোচনা/প্ৰদৰ্শন :

‘চিত্ৰ-২’ত কি গোটাক আকৃতি পোৱা গ’ল? সেইকথা আলোচনা কৰিব পাৰি। এইটো এটা ঘনক। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সোধক এই আকৃতিটোক কিয় ঘনক বুলি কোৱা হয়। এইটোৱে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ঘনকৰ বৈশিষ্ট্যবোৰৰ বিষয়ে জাননে নাই— এই কথা শিক্ষকক জনাত সহায় কৰিব। ঘনকটোৰ প্ৰত্যেক পৃষ্ঠাই হৈছে ‘a’ বাহু দৈৰ্ঘ্যৰ একোটা বৰ্গ। সেইবাবে এটা পৃষ্ঠাৰ কালি ‘a²’ ঘনকৰ পৃষ্ঠৰ সংখ্যা ৬ টা।

গতিকে ঘনকটোৰ মুঠ পৃষ্ঠ কালি ‘6a²’

কাৰ্য-২

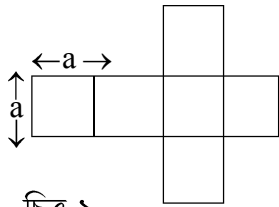
আলোচনা : এটা আয়তীয় ঘনকৰ আকাৰৰ কেইখন পৃষ্ঠ থাকে?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে চাৰিওফালে দেখা ৰবৰ, বাকচ, কোঠালি ইত্যাদি লক্ষ্য কৰি আৰু আলোচনা কৰি আয়তীয় ঘনকৰ বিষয়ে আৰু ওপৰৰ প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ দিব পাৰিব। তাৰোপৰি এইটোৱে শিক্ষকক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ আয়তীয় ঘনকৰ গুণনৰ বিষয়ে জনাত সহায় কৰিব।

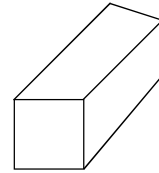
তলৰ আয়তীয় ঘনকটোলৈ মন কৰা যাৰ বাহু কেইটা a, b আৰু c।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে দ্বিমাত্ৰিক আকৃতিৰ ‘কালি’ৰ বিষয়ে শিকিছে। তেওঁলোকক সুধিব পাৰি যে প্ৰত্যেক পৃষ্ঠৰ আকৃতি কি? প্ৰত্যেকটো পৃষ্ঠই একে আকৃতিৰ হয় নে?

এইবোৰৰ কোনবোৰ একে আৰু কোনবোৰ পৃথক?

চিত্ৰ ১

চিত্ৰ ২

তেতিয়া তেওঁলোকক প্ৰদত্ত মাত্ৰাৰে সৈতে প্ৰাপ্ত ত্ৰিমাত্ৰিক আকাৰটোৰ বিষয়ে ক’ব পাৰি।

গোটা আকাৰৰ পৃষ্ঠ কালিৰ বিষয়ে আলোচনাৰ বাবে পৰ্যাপ্ত সময় দিব পাৰি। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে উপলব্ধি কৰিব লাগিব যে এইটো হ’ল প্ৰত্যেকটো পৃষ্ঠৰ কালিৰ যোগফল।

‘a’ আৰু ‘b’ বাহুৰ এটা আয়তীয় ঘনকৰ সন্মুখ আৰু পিছৰ পৃষ্ঠৰ কালি =ab একক।

সন্মুখ আৰু পিচৰ পৃষ্ঠাত মুঠ কালি $=ab+ab=2ab$ একক।

‘a’ আৰু ‘c’ বাহুৰ কাষৰ পৃষ্ঠাৰ মুঠ কালি $=ac+ac=2ac$ একক।

‘b’ আৰু ‘c’ পৃষ্ঠাৰ তলৰ আৰু ওপৰৰ পৃষ্ঠাৰ মুঠ কালি $=bc+bc=2bc$ একক।

মুঠ পৃষ্ঠকালি $=2ab+2bc+2ca= 2 (ab+bc+ca)$

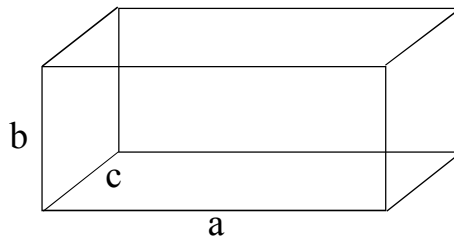
যদি $a=b=c$, তেতিয়া মুঠ পৃষ্ঠ কালি $=2a^2+2a^2+2a^2=6a^2$

কাৰ্য ৩

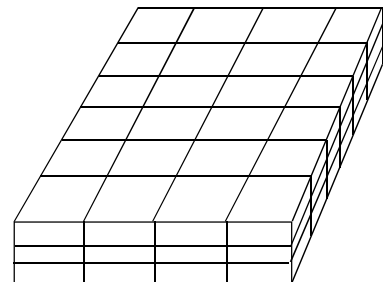
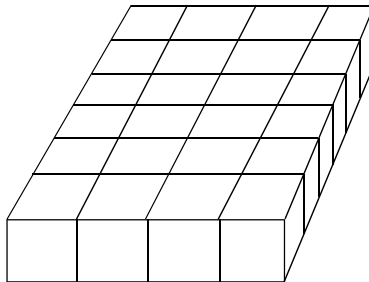
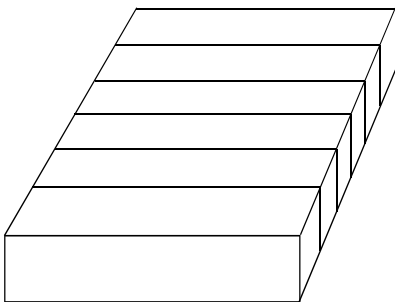
প্ৰয়োজনী সামগ্ৰী : আয়তীয় ঘনকৰ জাল, প্লাষ্টিক, মাটি, কাটাৰ, ৰুলমাৰি, কাৰ্ডবোর্ড।

কাৰ্য প্ৰণালী : দৈৰ্ঘ্য l, প্ৰস্থ b, উচ্চতা h ৰ আয়তীয় ঘনকৰ এটা জালি লোৱা হ’ল। (ধৰক $l=4$, $b=4$, $h=3$)

- ইয়াক এনেকৈ ভাঁজ কৰা যাতে এটা মুকলি আয়তীয় ঘনক গঠন হয়।
- খালি ঘনকটোক মাটি বা প্লাষ্টিক জাতীয় পদাৰ্থৰে পূৰ্ণ কৰা আৰু জালিখন আঁতৰ কৰা।
- আয়তীয় ঘনকটোক এখন কাৰ্ডবোর্ডত ৰাখি তাক ‘দৈৰ্ঘ্য l ৰ দিশত সমান জোখত কাটা। (চিত্ৰ-4)

চিত্ৰ-4

— আয়তীয় ঘনকটোক সমানকৈ তাৰ 'b' প্ৰস্থৰ দিশত কাটা।

— আয়তীয় ঘনকটোক সমানকৈ তাৰ উচ্চতা 'h' ৰ দিশত কাটা।

আলোচনা : আয়তীয় ঘনকটোক সমান দৈৰ্ঘ্যৰ একক ঘনকত ভাগ কৰা হ'ল।

এনেদৰে গঠন হোৱা একক ঘনকৰ সংখ্যা হ'ল ৪৮ যিটোক $4 \times 4 \times 3$ বুলি প্ৰকাশ কৰিব পাৰি।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে $1 \times 1 \times 1$ মাত্ৰাৰ ঘনকৰ বিষয়ে ক'ব পাৰে।

আয়তীয় ঘনকটোৰ আয়তন $= 4 \times 4 \times 3$ ঘন একক অৰ্থাৎ $l \times b \times h$

সেইদৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বেলেগ-বেলেগ মাত্ৰাৰ আয়তীয় ঘনক গঠন কৰিবও দিব পাৰি, যেনে— 2,4,4 একক, 3,4,5 একক ইত্যাদি আৰু ঘনকৰ সংখ্যা লক্ষ্য কৰিবলৈ দিব পাৰি।

এই বৰ্ণনাটো আয়তীয় ঘনকৰ আয়তন যে $l \times b \times h$ এই কথা বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। আলোচনাৰ মাজত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে 'সাধাৰণ সূত্ৰ'টো বুজিবলৈ কি ধৰণে আগবাঢ়িছে এই কথা শিক্ষকে লক্ষ্য কৰিব পাৰে।

ভাষাৰ শিক্ষাদান শৈলী

সূচীপত্ৰ

অৱলোকন

ভাষা আৰু শিকন : ভাৰতবৰ্ষত ভাষা শিকনৰ পৰিৱেশ

ভাষা সমৃদ্ধ পৰিৱেশ সৃষ্টি

প্ৰথম, দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় ভাষা হিচাপে ভাষাসমূহৰ শিকন

প্ৰাৰম্ভিক বৰ্ষসমূহত ভাষা আৰু সাক্ষৰতা (প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ প্ৰসংগত)

প্ৰাৰম্ভিক বৰ্ষসমূহত ভাষা শিকন-শিক্ষণ (শ্ৰেণী— প্ৰথম)

ভাষা শিকনৰ উদ্দেশ্য আৰু শিকন ফলাফল

কৌশল বিশিষ্ট কাৰ্য

ব্যাকৰণ

ভাষা শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰা কিছুমান উদাহৰণ চাওঁ আহক—

সাহিত্যৰ পাঠ শিক্ষণ

ওৱেব সমলসমূহ—

সংলগ্ন নথি- ১

ভাষাৰ শিক্ষাদান শৈলী (Pedagogy of Languages)

অৱলোকন

ভাষাৰ শিক্ষাদান শৈলীৰ ক্ষেত্ৰত এই মডিউলটোৱে ৰাজ্যিক সমল ব্যক্তি আৰু মূল সমল ব্যক্তিসকলক বৈচিত্ৰময় ভাৰতীয় প্ৰেক্ষাপটত ভাষা শিকন, বিভিন্ন শিক্ষা পৰিৱেশত ভাষা তথা ভাষা শিকোৱাৰ বিভিন্ন শৈলী আৰু ভাষা নিৰূপণৰ বিষয়ে সুন্দৰকৈ পৰিচিত কৰাই দিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে। ভাষা শিকন-শিক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত মডিউলটোৰ উদ্দেশ্য, ধাৰণা আৰু অভিপ্ৰায়ৰ বিষয়ে আলোচনা আৰু চিন্তন কৰিব পৰাকৈ ক্ষেত্ৰসহ আৰম্ভণিতে উপস্থাপন কৰা হৈছে। শিকনৰ প্ৰাৰম্ভিক স্তৰৰ পৰা উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰলৈকে শ্ৰেণীকোঠাত ভাষা শিকনৰ বিভিন্ন কৌশলৰ (skill) বিষয়ে হিন্দী আৰু ইংৰাজী দুয়োটাতে ক্ৰিয়া-কলাপসহ ইয়াত বৰ্ণনা কৰা হৈছে। ইয়াত বিভিন্ন দিশৰ ক্ষেত্ৰত থকা ধাৰণা আৰু কৌশল (strategies) সমূহৰ বিষয়েও উপস্থাপন কৰা হৈছে, যেনে- লিঙ্গ, বিশেষ প্ৰয়োজন, সকলোকে সামৰা ইত্যাদি ইত্যাদি। এই ধাৰণা, ক্ৰিয়া-কলাপ আৰু প্ৰক্ৰিয়াসমূহ ভাৰতীয় বিভিন্ন ভাষাৰ বিভিন্ন প্ৰেক্ষাপটত খাপ খাই পৰাকৈ গ্ৰহণ কৰিব পাৰি। চূড়ান্ত ভাগত শিকন মডিউলৰ পৰা শিকনৰ মূল্যায়ন আৰু ব্যৱহাৰ কৰোঁতাসকলৰ পৰা প্ৰতিপুষ্টি (feedback) লাভৰ চেষ্টা কৰা হৈছে।

মডিউলটোৰ সংক্ষেপসাৰ তলত দিয়া ধৰণৰ

- ভাষা শিকন আৰু শিক্ষণত ভাষাৰ মুখ্য ভূমিকা, ভাৰতবৰ্ষত ভাষা শিকন-শিক্ষণ পৰিৱেশসমূহ, শিক্ষা নীতিত ভাষা, ত্ৰি-ভাষা সূত্ৰ, বহুভাষাবাদ
- প্ৰথম, দ্বিতীয়, তৃতীয় ভাষা হিচাপে ভাষা শিক্ষণ আৰু বিদেশী ভাষা শিক্ষণ
- ভাষা শিক্ষণৰ উদ্দেশ্যসমূহ আৰু শিকন ফলাফল
- ভাষাৰ কৌশল— শ্ৰৱণ, কথন, পঠন, লিখন, ব্যাকৰণ, শব্দাৱলী আৰু সাহিত্য পাঠৰ চিত্ৰসহ অসমীয়াত শিক্ষণ
- ভাষাৰ মান নিৰূপণ আৰু ইয়াৰ প্ৰক্ৰিয়াসমূহ- অবিৰত মান নিৰূপণ, সমনীয়াৰ দ্বাৰা মান নিৰূপণ, স্ব-মান নিৰূপণ আৰু ফলাফলৰ প্ৰতিবেদন
- শিক্ষণ-শিকনৰ ক্ষেত্ৰত জাতীয় আৰু শৈক্ষিক আলোচ্য বিষয়, যেনে— লিঙ্গ, বিশেষভাৱে সক্ষম

বহুভাষাবাদ, বিভিন্নতা আৰু সকলোকে সামৰি লোৱা আদিৰ প্ৰাধান্য

শিকন উদ্দেশ্যসমূহ :

ভাষাৰ শিক্ষাদান শৈলীৰ বিষয়ে ৰাজ্যিক সমল ব্যক্তিৰ দল, প্ৰশিক্ষকসকলক সমৰ্থন দিবলৈ এই মডিয়ুলটোত প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

- ভাষা শিক্ষাৰ বিভিন্ন দিশৰ বিষয়ে বুজিবলৈ যেনে- ভাষা শিকনৰ প্ৰকৃতি, শিকনত ভাষাৰ ভূমিকা, সমল আৰু ভাৰতীয় প্ৰেক্ষাপটত ভাষা শিক্ষণৰ উদ্দেশ্য আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰমৰ ৰূপৰেখা-২০০৫ (National Curriculum Framework- 2005)ৰ এক কৌশল হিচাপে বহু ভাষাবাদ, শিক্ষা নীতিত ভাষা, অভিপ্ৰায় আৰু দৰ্শন।
- সাক্ষৰতা আৰু ভাষা শিকনৰ বাবে সংহত দক্ষতাৰ প্ৰাৰম্ভিকতাৰ সৈতে শিক্ষকসকলক পৰিচিত কৰাবলৈ, শিকাৰুৰ যোগাযোগ পাৰদৰ্শিতাৰ বিকাশৰ বাবে পাঠভিত্তিক ক্ৰিয়া-কলাপত শিশুক নিয়োগ কৰি ৰাখিবলৈ, নিৰ্ভৰযোগ্য পাঠ্যপুথিৰ যোগান ধৰিবলৈ আৰু শিকনৰ পথ হিচাপে মান নিৰূপণ কৰিবলৈ
- বিভিন্ন স্তৰত ভাষা শিকন-শিক্ষণৰ বাবে শিক্ষাদান শৈলীৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰু শিকন ফলাফলৰ আৰ্হি প্ৰস্তুতৰ বাবে সক্ষম হ'বলৈ
- ভাষা শিক্ষণ অৰ্থাৎ শ্ৰৱণ, কথন, পঠন, লিখন, ব্যাকৰণ, শব্দভাণ্ডাৰ আৰু অন্যান্য ভাষা বিষয়ক কথা শিকাওঁতে অৱলম্বন কৰা বিভিন্ন কৌশলৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষকসকলক সংবেদনশীল হ'বলৈ
- শিকাৰুসকলক জনা, লিঙ্গভিত্তিক বিষয়, বিশেষভাৱে সক্ষম, সকলো সামৰি লোৱা শ্ৰেণীকোঠা, বিদ্যালয় ভিত্তিক প্ৰাক্-বৃত্তিমূলক শিক্ষা আৰু অন্যান্য বিষয়বোৰৰ মাজত সাৰ্বজনীনভাৱে বোধৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ
- অবিৰত মান নিৰূপণৰ বাবে কৌশলৰ ব্যৱহাৰ আৰু প্ৰক্ৰিয়া বুজিবলৈ আৰু শিকন ফলাফলৰ প্ৰতিবেদন প্ৰস্তুত কৰিবলৈ
- প্ৰতিটো শ্ৰেণীত বিভিন্ন বিষয়ত নিৰ্দ্ধাৰিত শিকন ফলাফল লাভৰ প্ৰতি শিক্ষকৰ দক্ষতা গঢ়ি তোলাত তেওঁলোকক সক্ষম কৰিবলৈ

ভাষা আৰু শিকন : ভাৰতবৰ্ষত ভাষা শিকন পৰিৱেশ

মানুহ আৰু সমাজৰ বাবে ভাষা হৈছে এটা প্ৰয়োজনীয় অংশ। কোনোধৰণৰ সক্ৰিয় প্ৰচেষ্টা অবিহনেই প্ৰতিজন শিশুৱে নিজৰ মাতৃভাষা, প্ৰথম ভাষা প্ৰকৃতিগতভাৱেই শিকে। ভাষা শিকনৰ ক্ষেত্ৰত ই মানুহৰ প্ৰকৃতিগত প্ৰবৃত্তি আৰু বৈশিষ্ট্যসমূহ প্ৰকাশ কৰে। আমি ডাঙৰ হৈ অহাৰ লগে লগে আনুষ্ঠানিক বা অনানুষ্ঠানিক ব্যৱস্থাৰ মাজেৰে বহুতো ভাষা শিকোঁ। ভাষা আমি কেনেকৈ শিকোঁ? ভাষা শিকন বা আহৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ সৈতে জড়িত যদিও শিকাৰুৱে নিৰীক্ষণ, শ্ৰেণীকৰণ, অনুমান আৰু ইয়াৰ সত্যাসত্য নিৰূপণ আৰু অন্যান্য স্পষ্ট বা ইংগিতেৰে শিকাৰ কৌশল প্ৰয়োগ কৰে। শিক্ষাত ভাষাৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে পৰিপূৰ্ণভাৱে আশ্বস্ত কৰাবলৈ হ'লে ভাষাৰ প্ৰকৃতি, জীৱন আৰু সমাজৰ অন্যান্য দিশৰ লগত ইয়াৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক, ভাষা শিকনৰ ধাৰণা আৰু ভাষা শিকনৰ প্ৰচেষ্টাৰ ক্ষেত্ৰত আমি শিকাৰুকে কেনেকৈ সমৰ্থন আগবঢ়াব পাৰোঁ সেই বিষয়ে এটা সৰ্বাঙ্গক দৃষ্টিভংগী গ্ৰহণ কৰিব লাগিব। ভাৰতবৰ্ষৰ দৰে দেশত বহুতো ভাষা আছে আৰু পৰম্পৰাগত/আদৰ্শবান ভাৰতীয় শ্ৰেণীকোঠাত বহুভাষা কোৱা লোককো বিচাৰি পোৱা যায়। শিশুসকলে মাতৃভাষা শিকি-বুজিয়ে বিদ্যালয়লৈ আহে আৰু আহি বিদ্যালয়ৰ/ৰাজ্যৰ ভাষা স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে শিকে, তাৰ পিছত তেওঁলোকে ইংৰাজীৰ দৰে এটা বিদেশী ভাষাও শিকে যাক প্ৰায়বোৰ ভাৰতীয় পৰিস্থিতিতেই দ্বিতীয় ভাষা হিচাপে ধৰি লোৱা হয়। ভাষা এটা শিকনৰ বাবে আমাৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিৱেশ কেনেকুৱা আৰু ভাষা শিকনে তাত কেনেকৈ স্থান গ্ৰহণ কৰে ভাষা শিক্ষক হিচাপে আমি সেয়া বুজা আৰু চিন্তন কৰা প্ৰয়োজন। এই ক্ষেত্ৰত অগ্ৰসৰ হোৱাৰ ক্ষণত আমি নিজকে কিছুমান প্ৰশ্ন সুধি চাওঁ আহক। আমি এই প্ৰশ্নবোৰ দলগতভাৱেও আলোচনা কৰিব পাৰোঁ।

আলোচনা আৰু চিন্তন

- আপুনি কেনেকৈ আপোনাৰ মাতৃভাষা শিকিছিল মনত পেলাব পাৰেনে? এই ক্ষেত্ৰত আপুনি বিশেষ কিবা পৰিস্থিতি স্মৰণ কৰিব পাৰেনে আৰু আপুনি প্ৰথম মাতৃভাষা বা প্ৰথম ভাষা শিকাৰ আত্মজীৱনী লিখিব পাৰিবনে? দ্বিতীয় ভাষা শিকনৰ আত্মজীৱনী লিখিবলৈ যত্ন কৰক।
- মাতৃভাষা শিকন আৰু দ্বিতীয় ভাষা শিকন- এই দুয়োটাৰ মাজৰ পাৰ্থক্য আপুনি কি বুলি ভাবে? শিকনৰ স্তৰকেইটা একেনে?

- আমি ছাত্র-ছাত্রীৰ ভাষাতো ভাষা শিক্ষণ-শিকন আৰু শ্ৰেণীকোঠাৰ বিষয়সমূহত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰোঁনে ?

আমাৰ ছাত্র-ছাত্রীসকল যেতিয়া বিদ্যালয়লৈ আহে তেওঁলোকে এটা ভাষা শিকি আহে আৰু সেয়া হৈছে মাতৃভাষা। তেওঁলোকৰ বয়স আৰু বোধৰ স্তৰ অনুযায়ী তেওঁলোকে ভাষাটো সুন্দৰকৈ জানে। তেওঁলোকৰ ভাষাত যিকোনো মানুহৰ সৈতে তেওঁলোকে কথা পাতিব পাৰে। শিশুৰ ভাষাজনিত সজাগতাক কেনেকৈ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি আৰু লগতে শিশুৰ প্ৰথম ভাষা শিকনৰ জ্ঞান কেনেকৈ অধিক উন্নত কৰিব পাৰি ভাষা শিক্ষক হিচাপে আমি সেই কথা জনা উচিত। দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় ভাষা শিকনৰ ক্ষেত্ৰত পৃষ্ঠপোষকতা কৰিবলৈকো জনা উচিত। ভাষাজনিত সজাগতা হৈছে য'ত ছাত্র-ছাত্রীয়ে শব্দ ধৰি কেনেকৈ সৃষ্টি হয় আৰু শব্দবোৰ একেলগ হৈ কেনেকৈ অৰ্থপূৰ্ণ বাক্যৰ গাঁঠনি হয় সেইটো জানে। এইটোৱেই প্ৰমাণ কৰে যে তেওঁলোকৰ মাজত এক ব্যাকৰণ আছে আৰু ব্যাকৰণ কেনেকৈ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে তেওঁলোকে জানে (কিন্তু ব্যাকৰণৰ নীতি-নিয়ম ভালকৈ নাজানে)। ছাত্র-ছাত্রীসকলে শ্ৰেণীকোঠালৈ যি শিকি আহিছে তাক ভিত্তি কৰিয়েই আমি তেওঁলোকক গঢ়ি তোলা প্ৰয়োজন আৰু ইংৰাজীৰ দৰে অন্য দ্বিতীয় বা নতুন ভাষাৰ লগত পৰিচিত কৰাৰ দিশে আগবাঢ়ি যোৱা প্ৰয়োজন।

বহুভাষাবাদ

- ভাৰতীয় পৰিচিতিত বহুভাষাবাদ হৈছে সাংবিধানিক
- বহুভাষাবাদ হৈছে এক প্ৰাকৃতিক পৰিঘটনা যিটো নিশ্চিতভাৱেই বোধশক্তিৰ নমনীয়তা আৰু শিক্ষা সম্বন্ধীয় সাফল্য
- সম্প্ৰতি বহু অধ্যয়নে দ্বি-ভাষাবাদৰ লগত বোধশক্তিৰ উন্নতি আৰু শিক্ষা সম্বন্ধীয় সফলতাৰ মাজত থকা ইতিবাচক সম্বন্ধৰ বিষয়ে ফলপ্ৰসূভাৱেই প্ৰমাণ দাঙি দৰিছে।
- দুটা ভাষা জনা ছাত্র-ছাত্রীৰ বেলেগ বেলেগ ভাষাৰ ওপৰত নিয়ন্ত্ৰণ থকাই নহয় বৰং বিদ্যায়তনিকভাৱেও তেওঁলোক অধিক সৃষ্টিশীল আৰু সামাজিকভাৱে অধিক সহনশীল হয়।
- ভাষাজনিত দক্ষতাৰ বহল পৰিসৰৰ বাবে তেওঁলোকে সমাজৰ বিভিন্ন পৰিস্থিতিত নিজকে অতি দক্ষতাৰে খাপ খুৱাই ল'বৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰে। দুটা ভাষা জনা শিশুসকলে বিভিন্ন দিশত চিন্তা কৰাত যে পাকৈত হয় তাৰ যথেষ্ট উদাহৰণ আছে।

- এতিয়া আমি বহুভাষাবাদ, বোধশক্তিৰ উন্নতি বা বিকাশ আৰু শৈক্ষিক সফলতা আহৰণৰ মাজত যে সদৰ্থক সম্পৰ্ক আছে সেয়া জানিলোঁ, সেয়ে বিদ্যালয়সমূহত বহুভাষা শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰা প্ৰয়োজন।

শ্ৰেণীকোঠাত বহুভাষা প্ৰয়োগৰ বাবে এটা কৌশল হৈছে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ভাষা আৰু জ্ঞানক সমল ৰূপে ব্যৱহাৰ কৰি, প্ৰথম ভাষা আৰু অন্যান্য ভাষা আৰু জ্ঞানৰ মাজত সেতু গঢ়ি তোলা। শ্ৰেণীকোঠাটোৱেই হৈছে সম্পূৰ্ণভাৱে বহুভাষাবাদৰ শ্ৰেষ্ঠ সমল।

প্ৰথম, দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় ভাষা হিচাপে ভাষাসমূহৰ শিকন

আমি জানো যে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে মাতৃভাষা বা প্ৰথম ভাষা নিজৰ পৰিৱেশত সচেতনভাৱে চেষ্টা নকৰাকৈয়ে শিকে। কিন্তু দ্বিতীয় বা বিদেশী ভাষা শিক্ষণ-শিকন এনেদৰে নহয়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে এনে ভাষা প্ৰকৃতিগতভাৱে শিকাৰ পৰিৱেশ পৰ্যাপ্ত নহয়। নিৰ্দিষ্টভাৱে শিকোৱাৰ জৰিয়তে আৰু ভাষাটোৰ পৰিচয়ৰ যোগেদি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে এনে ভাষা শিকে। অৰ্থাৎ ভাৰতবৰ্ষত অনা ইংৰাজী মাধ্যমত ইংৰাজী ভাষা শিক্ষণ-শিকন নাইবা সাধাৰণ বা নিম্ন সুবিধাৰ ইংৰাজী মাধ্যমৰ পৰিৱেশত নাইবা অন্য ৰাজ্য বা অঞ্চলত যিকোনো ভাৰতীয় ভাষা, য'ত ভাষাটো অন্য ভাষাৰ তুলনাত বেছি শক্তিশালী ভাষা নহয় (অনা হিন্দীভাষী ৰাজ্যত হিন্দীৰ দৰে) এইবোৰেই হৈছে তেনে পৰিস্থিতিৰ উদাহৰণ। প্ৰথম, দ্বিতীয় বা তৃতীয় ভাষা শিক্ষণ-শিকন কৌশলে সদায় বেলেগ বেলেগ দিশ দাবী কৰিব পাৰে অৰ্থাৎ ভিন ভিন প্ৰক্ৰিয়াৰে আগবাঢ়িব বিচাৰে। প্ৰথম ভাষা হিচাপে ভাষা শিকনৰ বাবে পাঠ্যক্ৰম আৰু সামগ্ৰীসমূহে চিত্ৰকৰ্মক পুথিগত আৰু অপুথিগত লিখনিৰ ওপৰত আলোকপাত কৰে আৰু ভিন ভিন পৰিস্থিতিগত পৰিৱেশত পৰ্যাপ্তভাৱে ভাষাৰ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা প্ৰথম ভাষা শিকন আৰম্ভ কৰে। অথচ, দ্বিতীয় ভাষা শিকনৰ পৰিৱেশত প্ৰথমতে ভাষাটোৰ লগত পৰিচিতিৰ প্ৰয়োজন হয় আৰু তাৰ পিছত উন্নত শিকনৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক আগবঢ়াই দিবলগা হয়। এই দুয়োটা পৰিস্থিতিতেই এটা ভাষা শিকিলে অন্য এটা ভাষা শিকনত (কৌশল আৰু ব্যাকৰণৰ বেলিকা) লাভ হয়। অন্য ভাষাত ক'বলৈ গ'লে ভাষা বিষয়ৰ শিক্ষকসকলে ভাষা বিষয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সামগ্ৰিকভাৱে বিকশাই তুলিবৰ বাবে যিকোনো ভাষা শিকনত সমৰ্থন দিয়ে।

আদৰ্শস্বৰূপ ভাৰতীয় পটভূমিৰ পৰা ইয়াত দুখন চিত্ৰ অংকন কৰা হৈছে য'ত একেই ভাষা-ভাষী সম্প্ৰদায়ৰ মাজত আৰু অন্যান্য ভাষা সম্প্ৰদায়ৰ মাজত দ্বিতীয় বা তৃতীয় ভাষা হিচাপেহে ভাৰতীয় ভাষাবোৰ বিচাৰি পোৱা যায়।

অন্যান্য অঞ্চলত হিন্দী, উৰ্দু নাইবা যিকোনো ভাৰতীয় ভাষা দ্বিতীয় বা তৃতীয় ভাষা হিচাপে শিকোৱা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে— দক্ষিণ ভাৰত আৰু উত্তৰ-পূবৰ ৰাজ্যসমূহত হিন্দী তৃতীয় ভাষা। হিন্দীভাষী ৰাজ্যত প্ৰথম ভাষা হিচাপে হিন্দী ভাষাটোৰ শিক্ষণ আৰু তৃতীয় ভাষা হিচাপে ভাষাটো শিক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত সামগ্ৰী আৰু শিক্ষাদান শৈলীয়ে ভিন ভিন সা-সুবিধা বিচাৰে। উৰিষ্যা, চিকিম, নাগালেণ্ড, মণিপুৰ, ঝাৰখাণ্ড, চন্ডিগড় প্ৰমুখ্যে বহুতো ৰাজ্যত ট্ৰাইবেল/সংখ্যালঘু ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত এনে উদাহৰণ হ'ব পাৰে। চিকিম ৰাজ্যৰ উদাহৰণলৈ চালে দেখা যায় যে, তাত নিৰ্দেশনাৰ মাধ্যমো ইংৰাজী আৰু কাৰ্যালয়ৰ প্ৰথম ভাষা হিচাপে ইংৰাজীয়ে ব্যৱহাৰ হয়। তাত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাতৃভাষা দ্বিতীয় আৰু হিন্দী হৈছে তৃতীয় ভাষা। ইয়ে ভাষাৰ শ্ৰেণীকোঠাক অধিক জটিল কৰে। ইংৰাজী তাত বিদ্যালয় পৰিৱেশৰ বাহিৰত ব্যৱহাৰ নহয়, কিন্তু প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় ভাষা হিচাপে মানি লোৱা হয় অথচ মাতৃভাষাক দ্বিতীয় ভাষা হিচাপেহে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এনেকুৱা পৰিস্থিতিত এজন শিক্ষকে কেনেকৈ তেওঁৰ পাঠ পৰিকল্পনা যুগুত কৰিব?

আলোচনা আৰু চিন্তন

- ছাত্ৰ বা ছাত্ৰী এজনে দ্বিতীয় নাইবা তৃতীয় ভাষা এটা শিকিবলৈ আৰম্ভ কৰাৰ আগতেই তেওঁলোকে প্ৰথম ভাষাটো জানে। প্ৰথম ভাষাৰ বৰ্ণমালাৰ বৰ্ণবোৰ তেওঁলোকে জানে, প্ৰথম ভাষাটো ক'ব আৰু পঢ়িব পাৰে, ইয়াৰ অৰ্থ এইটো নেকি যে, বৰ্ণমালাৰ বৰ্ণ আৰু শব্দ লিখনিৰে শিক্ষকে তৃতীয় ভাষাটো আৰম্ভ কৰিব পাৰে?
- আপোনাৰ ৰাজ্যত কিমানটা ভাষা শিকোৱা হয়? আপোনাৰ ৰাজ্যত ত্ৰি-ভাষাসূত্ৰক ফলপ্ৰসূভাৱে ৰূপায়ণ কৰা হৈছে বুলি আপুনি ভাৱেনে?

কেৰিকুলামত ভাষাৰ ভূমিকাঃ শিকনত ভাষাক কেন্দ্ৰীয়স্বৰূপে উন্নতকৰণ

প্ৰত্যেকগৰাকী শিক্ষকেই একোগৰাকী ভাষাৰ শিক্ষক হ'বলগীয়া হয় কাৰণ, বিষয়বস্তুৰ শিক্ষণ-শিকনত ভাষাই এটা মুখ্য ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। গণিত, সমাজ বিজ্ঞান, পৰিৱেশ বিজ্ঞান, বিজ্ঞান আদি শিকনত ভাষা শিকনৰ গুৰুত্ব আছে। বিষয়বস্তু আৰু ধাৰণা বা চিন্তাধাৰা ভাষাৰ জৰিয়তেহে অৱগত আৰু বুজি পাব পৰা হয়। ভাষা শিকনৰ বিষয়ত আলোকপাত কৰি বিভিন্ন বিষয়ৰ বাবে কৰা পাঠ পৰিকল্পনা আৰু ক্ৰিয়া-কলাপসমূহৰ পৰা বিষয়বস্তু আৰু ভাষা উভয়েই লাভান্বিত হয়। বিষয়সমূহৰ মাজেৰে মূল বিষয়টোৰ ক্ষেত্ৰত কৰা

কামে বিষয়সমূহৰ লগতে ভাষা (শিকনৰ) শিক্ষণ-শিকনকো উন্নত কৰিব। এইক্ষেত্ৰত বিষয়ৰ লগত সংগতিৰে অৰ্থপূৰ্ণভাৱে যেতিয়া ভাষাৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয় তেতিয়া শিকাৰসকলো সম্পূৰ্ণভাৱে জড়িত হৈ পৰে আৰু শিকন হৈ পৰে অতি নিৰ্ভৰযোগ্য। ইয়াত তেনেকুৱা দুটা কামৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰা হৈছে যাৰ লক্ষ্য হ'ল পাঠ্যক্ৰমৰ জৰিয়তে ভাষা শিকন।

কাৰ্য : ১

চাৰিজনীয়াকৈ সজাই লোৱা একোটা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দলক “পানী” বিষয়টো লৈ তেওঁলোকৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া আৰু ৰাইজৰ দ্বাৰা কেনেকৈ ‘পানী’ ব্যৱহাৰ কৰা হয় তাৰ ভিত্তিত শব্দ আৰু খণ্ডবাক্য গোটাৰ বাবে ক’ব লাগে। তাৰ পিছত এই শব্দ আৰু খণ্ডবাক্যবোৰ চাৰ্ট পেপাৰত লিখি শ্ৰেণীকোঠাৰ বেৰত আৰি দিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ক’ব লাগে। প্ৰতিটো দলেই এই শব্দ আৰু খণ্ডবাক্যৰ লগতে বিজ্ঞান, পৰিৱেশ বিজ্ঞান, সমাজ বিজ্ঞান ইত্যাদি বিষয়বোৰৰ পৰা তথ্য গোটাই লৈ একোটাকৈ দফা লিখিব বা প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে।

কাৰ্য : ২

প্ৰকল্প (Project work) হৈছে অন্য এক কাৰ্য য’ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সকলো বিষয়ৰ মাজত থকা সংহতিৰ বিষয়ে জানিব পাৰে বা অভিজ্ঞতা লাভ কৰিব পাৰে। ইয়াত সেইবিষয়ে এটি বিৱৰণ দিয়া হৈছে—

- কোনো এখন ইতিহাস প্ৰসিদ্ধ ঠাইলৈ যাবৰ বাবে পৰিকল্পনা কৰক—
- বিষয়সমূহ : ভূগোল, ইতিহাস, ভাষা
- ভাষাৰ দক্ষতাসমূহ : শ্ৰৱণ, কথন, পঠন, লিখন, বিশ্লেষণ আৰু যুক্তিপূৰ্ণ চিন্তন

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে দলীয়ভাৱে ওচৰৰ কোনোবা এখন ভ্ৰমণযোগ্য ঠাইলৈ যাবৰ বাবে পৰিকল্পনা কৰিব। তেওঁলোকে ভ্ৰমণ কাৰ্যক্ৰম প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে। থকা খোৱাৰ বাবে হোটেল/অতিথিশালা আৰু ভ্ৰমণৰ বাবে টিকেট, বাছ বা অন্য বাহন ঠিক কৰাত শিক্ষকে তেওঁলোকক সহায় কৰিব পাৰে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তলত দিয়া কথাবোৰ নিৰীক্ষণ কৰিব আৰু লিখি যাব—

- ভৌগোলিক অৱস্থান
- বতৰ আৰু জলবায়ু
- ঐতিহাসিক মহত্ব

- স্থাপত্য, কলা আৰু সৌন্দৰ্য্য
- চৌপাশৰ ভাষা (কথিত)
- বিজ্ঞাপন ব'ৰ্ডত থকা সূচনা বা তথ্যসমূহ
- পৰিৱেশ সম্পৰ্কীয় সূচনা — জাবৰ-জোঁথৰ পেলোৱা পাত্ৰ, সেউজীয়া, হাত-মুখ ধোৱা ৰাজহুৱাকক্ষ ইত্যাদি।

এই যাত্ৰাৰ শেষত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তেওঁলোকে প্ৰস্তুত কৰা টোকাসমূহ পৰস্পৰৰ মাজত বিনিময় কৰিব পাৰে আৰু তেওঁলোকৰ অভিজ্ঞতাৰ প্ৰতিবেদন টোকা নাইবা এটা কাহিনী আকাৰে লিপিবদ্ধ কৰিব পাৰে।

ইংৰাজী ভাষাৰ সৈতে শিশুসকলক পৰিচয় কৰি দিয়াত শিক্ষকে কি কৰিব সেই বিষয়ে দৃষ্টিপাত কৰোঁ আহক।

শিক্ষকৰ অনুশীলন

তেজপুৰৰ শ্ৰীমতী ৰেখাৰাণী বৰাই চৰকাৰী হাইস্কুল এখনত প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় শ্ৰেণীত পঢ়ায়। তেওঁ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক মাতৃভাষাৰ লগতে ইংৰাজী কথনৰো দৃঢ়তা বজাই ৰখাৰ বাবে উৎসাহ দিয়ে। তেওঁ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ওমলা গীতবোৰ বা ছন্দোবদ্ধ কবিতাবোৰ মাতৃভাষা আৰু ইংৰাজীত গাবলৈ শিকায়। তেওঁ বস্তুবোৰৰ নাম কাগজত ডাঙৰ ডাঙৰকৈ লিখে আৰু দেৱালত লগাই থয় যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সেই বস্তুবোৰৰ নামবোৰ মন কৰে আৰু ব্যৱহাৰ কৰে। তেওঁ কিছুমান সূত্ৰবদ্ধ বা নিৰ্দিষ্ট বাক্যও ব্যৱহাৰ কৰে। যেনে—

- May I come in?- মই ভিতৰলৈ আহিব পাৰোঁনে?
- How are you?- আপুনি কেনে আছে?
- Can I borrow your pen?- মই তোমাৰ কলমটো ল'ব পাৰোঁনে?
- May I go to the reading corner ?- মই শিকন কোণলৈ যাব পাৰোঁনে?
- What is the price of your bag?- তোমাৰ বেগটোৰ মূল্য কিমান?
- Would you mind switching off the light?- লাইটটো নুমুৱাই দিবলৈ তুমি বেয়া পাবা নেকি?
- Keep quiet.- মনে মনে থাকা।

তেওঁ বিদ্যালয় আৰু শ্ৰেণীকোঠাত থকা বিভিন্ন বস্তুৰ নাম ইংৰাজী আৰু অসমীয়াত লিখিবলৈ দিয়ে। বস্তুবোৰৰ নামবোৰ এনেধৰণৰ যেনে— door, window, table, blackboard, roof, water, pot ইত্যাদি।

এইবোৰ সম্পূৰ্ণ বাক্যত এনেদৰে লিখে, যেনে— This is a door. These are windows ইত্যাদি। তেওঁ কয়, এইবোৰে মোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ভাষাৰ ব্যাপকতা বুজাত সহায় কৰিব। উদাহৰণস্বৰূপে, শব্দ আৰু খণ্ড বাক্যক একেলগে ব্যৱহাৰ কৰে যেনে— May I go to the reading corner? ইয়াত শিকাকৰে ব্যাকৰণৰ নিয়ম জনাতকৈ প্ৰথমতে বুজি পাব যে এইটো শিকন কোণলৈ যোৱাৰ অনুমতি বিচাৰি কৰা অনুৰোধ। এবাৰ যেতিয়া অৰ্থ বুজিব ব্যাকৰণিক বোধৰো নিজে নিজেই উন্নতি হ'ব। ইংৰাজী বস্তুবোৰৰ নাম লিখিবলৈ দিয়া দ্বিতীয়টো ক্ৰিয়া-কলাপৰ বিষয়ে তেওঁ কয়, এইটোৱে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পৰিৱেশত দৃষ্টিগোচৰ হোৱা ভাষাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰখাত সহায় কৰে।

ভাষা সমৃদ্ধ পৰিৱেশৰ সৃষ্টি

ভাষাটো ভালকৈ শিকিবৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ভাষাটো অৰ্থপূৰ্ণভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰয়োজন। ইয়াক এনেদৰেও ক'ব পাৰি— 'কৰিবৰ বাবে শিকা, কৰাৰ দ্বাৰা শিকা' পানীত ননমাকৈ আৰু সাঁতুৰিবলৈ যত্ন নকৰাকৈ কোনেও সাঁতুৰিবলৈ শিকিব নোৱাৰে। ভাষাৰ প্ৰতি লক্ষ্য আৰু নতুনকৈ চিনাকি হোৱা ভাষাৰ ব্যৱহাৰ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ভাষা শিকনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সুযোগ প্ৰদান কৰে। আগতে “শিক্ষকৰ অনুশীলন” শীৰ্ষক আলোচনাত পাই অহা হৈছে যে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰতিটো শব্দৰ গঠন আৰু কামৰ বিষয়ে তেওঁলোকে নাজানিবও পাৰে কিন্তু, তেওঁলোকে সেইবোৰৰ অৰ্থ জানে বুলি শিক্ষকজনে ভালকৈয়ে জানে। ইয়াৰ উদ্দেশ্য হৈছে কোনো এক আনুসংগিক কথাৰ সৈতে যোগাযোগ। তেনেকুৱা খণ্ডবাক্য আৰু শব্দবোৰৰ ব্যৱহাৰৰ প্ৰক্ৰিয়া চলি থকাৰ সময়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কোনো উদ্ভিগ্নতা নোলোৱাকৈয়ে অৱচেতন মনত সেইবোৰ ধাৰণ কৰি লয় আৰু তেওঁলোকৰ কথোপকথনত স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱেই সেইবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। এই নিৱেশ সমৃদ্ধ পৰিৱেশ য'ত ভাষাটো অনুভৱ কৰিব পাৰি, লক্ষ্য কৰিব পাৰি আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দ্বাৰা ব্যৱহাৰ হয়। ইয়াৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ ভাষা শিকন আৰু ভাষাৰ দক্ষতাও বৃদ্ধি পায়। শ্ৰেণীকোঠাত ভাষা সমৃদ্ধ নিৱেশ (Input) দিয়াতোৱেই যথেষ্ট নহয়, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তেওঁলোকৰ সমনীয়া আৰু শিক্ষকসকলৰ লগত ভাব বিনিময় কৰাৰ প্ৰয়োজনৰ লগতে ভাষা শিকনৰ সময়ত লাভ কৰা (ভাষা) থিনিৰ উপৰি অধিকভাৱে এইবোৰ ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰয়োজন। পাঠ্যপুথিৰ দৰে ছপা সামগ্ৰী,

শিক্ষকৰ ভাষাৰ যোগেদিয়েই শিকাৰুসকলে ভাষা শিক্ষা গ্ৰহণ কৰে আৰু তাৰ বাবে শ্ৰেণীকোঠাৰ কথোপকথনত সমৰ্থন দিবৰ বাবে অতিৰিক্ত সা-সামগ্ৰী যোগান ধৰাৰ প্ৰয়োজন। সমনীয়াৰ লগত কথোপকথন, শিক্ষক আৰু সমনীয়াৰ সৈতে ভাব বিনিময়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ভাষাটো উদ্দেশ্যধৰ্মী কৰি ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰে। এইটোৱে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পৰিস্থিতি সাপেক্ষে ভাষা আহৰণ কৰিবলৈ সক্ষম কৰে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে BICS (Basic Interpersonal Communicative Skill) আৰু CALP (Cognitively Advanced Language Proficiency) দুয়োটাৰে উন্নত কৰা আৰু নিজৰ আয়ত্তলৈ অনা উচিত। পাৰিপাৰ্শ্বিকতাত শ্ৰেষ্ঠ আৰু বোধশক্তি পৰ্যায়ত উজু পৰিস্থিতিত ফলপ্ৰসূভাৱে সম্পাদন কৰিবলৈ BICS ৰ সহযোগী ভাষা পটুতাই ব্যাপকভাৱে সেই দক্ষতাক জড়িত কৰে। বৰ্তমান সময়ত ভাষা আৰু সমনীয়াৰ সৈতে কথোপকথন বা ভাব-বিনিময়ত BICS ৰ প্ৰভাৱ থাকে। পাৰিপাৰ্শ্বিকতাত নিম্ন আৰু বোধ পৰ্যায়ত কঠিন পৰিস্থিতিত CALP পৰ্যায়ৰ পটুতা ফলপ্ৰসূভাৱে সম্পাদন কৰা প্ৰয়োজন। এইটো সাধাৰণতে নিৰ্দেশিত ভাষা সজ্জাৰ জৰিয়তে আহৰণ কৰা হয়।

ভাষা শিকনৰ বাবে কৌশল

- অনুকূল শ্ৰেণী পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰক আৰু সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অংশগ্ৰহণ নিশ্চিত কৰক।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দৈনন্দিন জীৱন, সংস্কৃতি আৰু সমাজৰ সৈতে ভাষা শিকনক সংযোগ কৰক।
- শ্ৰেণীকোঠাত কথোপকথন, দলীয় কাৰ্য, যুৰীয়া কাৰ্য আদি ক্ৰিয়া-কলাপৰ ব্যৱহাৰ ফলপ্ৰসূভাৱে কৰাবলৈ পৰিকল্পনা কৰক।
- পঠন, সহপাঠী পঠন আৰু অধ্যয়ন দল উন্নত কৰিবৰ বাবে শ্ৰেণী পুথিভঁৰাল গঢ়ি তোলাক।
- ভাষাৰ চাৰিওটা কৌশল (ইটোৰ লগত সিটোৰ সংযোগ কৰি) শিকাবৰ বাবে অভিনয় আৰু সাধু কথনক উপায় হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰক।
- দৈনন্দিন জীৱনত ঘটি থকা ঘটনাসমূহৰ সন্দৰ্ভত অৰ্থপূৰ্ণ চিন্তন কৰক।
- শ্ৰেণীকোঠাত আলোচনী, বাতৰি কাকত, আই, চি, টি, আদিৰ দৰে মাধ্যম ব্যৱহাৰ কৰক।

আলোচনা আৰু চিন্তন

- বিদ্যালয় আৰু শ্ৰেণীকোঠাত শিক্ষকে এটা ভাষা সমৃদ্ধ পৰিৱেশ কেনেকৈ সৃষ্টি কৰিব পাৰে?

- পৰিস্থিতি সাপেক্ষে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ BICS আৰু CALP ৰ কেনেকৈ শিক্ষকে উন্নতি কৰিব পাৰে? এই মডিয়ুলটোত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বিভিন্ন দিশ সামৰি প্ৰাৰম্ভিক সাক্ষৰতাৰ পৰা উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰলৈ উদাহৰণ লোৱা হৈছে আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বয়স, ৰুচি আৰু পৰ্যায় অনুযায়ী উন্নত কৰা হৈছে।

প্ৰাৰম্ভিক বৰ্ষসমূহত ভাষা আৰু সাক্ষৰতা : (প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ প্ৰসংগত)

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল যেতিয়া বিদ্যালয়লৈ আহে তেতিয়া তেওঁলোকৰ অন্ততঃ এটা কথিত ভাষাত নিয়ন্ত্ৰণ থাকে। তেওঁলোক ছপা পৰিৱেশৰ প্ৰতি সজাগ আৰু কিতাপ, কাগজ, বোকা, বেৰ ইত্যাদিত আঁক-বাঁকৰ জৰিয়তে যোগাযোগৰ লিখিত ৰূপৰ সৈতে অভিজ্ঞ হয়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ এই অভিজ্ঞতাবোৰত প্ৰতিফলিত সত্যটো হ'ল, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত পঠন আৰু লিখনৰ বিকাশ একে সময়তে হয় আৰু ইটোৰ লগত সিটো সম্পৰ্কিত। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে প্ৰথমতে কেনেদৰে পঢ়িব আৰু তাৰ পিছত কেনেদৰে লিখিব তাক নিশিকৈ। কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে পঠনতকৈ লিখনৰ আৰম্ভ কৰাহে উজু হয় (Clay, 1991)। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দৈনন্দিন পৰ্যবেক্ষণৰ পৰা এইটো উন্মোচিত হৈছে যে শ্ৰৱণ, কথন, পঠন আৰু লিখন কোনোপধ্যেই বৈখিক পথ বা অকলশৰীয়া প্ৰক্ৰিয়া নহয়। সাক্ষৰতাৰ বাবে শিকনৰ ওপৰত কৰা গৱেষণাই স্পষ্টকৈ দেখুৱাইছে যে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল সাক্ষৰ হৈ অহাৰ লগে লগে পঠন, লিখন, শ্ৰৱণ, দৃষ্টিভংগী আৰু চিন্তন প্ৰক্ৰিয়াৰো সমান্তৰালভাৱেই বিকাশ হয় (Cooper 2000)। গৱেষণালব্ধ এই সিদ্ধান্তসমূহ আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মূল্যবান অভিজ্ঞতাসমূহৰ ভিত্তিত বিদ্যালয়সমূহত শিকন প্ৰক্ৰিয়া আগবঢ়াই নিয়া উচিত।

সকলো পঠন পৰিস্থিতিত “বোধ” লক্ষ্য হোৱা উচিত। ছপা আখৰত প্ৰেৰিত বাৰ্তাসমূহ বোধগম্য হোৱা অতি আৱশ্যক। সাক্ষৰতাক কেৱল সাংকেতিক অৰ্থ উদ্ঘাটনৰ ৰূপতেই চোৱা নাযায়। বৰঞ্চ বোধশক্তিকো সামৰি কথনৰ গোটেই কাৰ্যখিনিৰ ওপৰত দৃষ্টিপাত কৰে। ৰং-ধেমালিক সামৰি সং উদ্দেশ্যৰে অৰ্থপূৰ্ণ লেখাৰ সৈতে ভাব বিনিময়ৰ দ্বাৰা হোৱা সাক্ষৰতা শিকনক, উদ্ভাৱনী সাক্ষৰতাৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা সমৰ্থন কৰা হয়। সেই দৃষ্টিকোণৰ পৰা কেৱল ধ্বনি উচ্চাৰণেই নহয় ভাষাৰ সকলো দিশৰ ওপৰতে আলোকপাত কৰা হয়। (শব্দাৰ্থ অধ্যয়ন, বাক্য বা ভাষা গঠনত বিভিন্ন চিহ্নৰ স্থান আৰু ধ্বনি আৰু প্ৰতীকৰ সম্পৰ্ক)

পঠন আৰু লিখন উভয়েই অৰ্থ প্ৰস্তুতকৰণৰ কাম কৰে। শিশুসকলে তেওঁলোকৰ লিখাত অৰ্থপূৰ্ণ কথা বা পাঠ সংযোজন কৰে আৰু পঠনতো অৰ্থ প্ৰকাশৰ বাবে পূৰ্বৰ অভিজ্ঞতা আৰু অন্যান্য প্ৰাসংগিক সংকেত ব্যৱহাৰ কৰে। এই বোধে

শিক্ষকসকলক কিছুমান প্ৰচলিত পথ আৰু পদ্ধতি বৰ্জন কৰাৰ বাবে সৰল কৰি তোলে আৰু তেওঁলোকৰ বিশেষ প্ৰয়োজনৰ সৈতে সৃষ্টিশীলতাৰে আলোচনাৰ সন্মুখীন হ'বলৈ তেওঁলোকক সুযোগ প্ৰদান কৰে।

শিশুৰ বাবে সাহিত্য

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ হাতত কিতাপ তুলি দিয়াৰ অৰ্থ হৈছে তেওঁলোকৰ সাক্ষৰতাৰ দক্ষতাক উন্নত কৰা বা আগবঢ়াই নিয়া— এই কথাটো গুৰুত্বপূৰ্ণ। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা সাহিত্য ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা বিশেষভাৱে লিখা হয়। পঠনৰ বাবে এই সামগ্ৰীক এক বিশ্বাসযোগ্য সমল বুলি গণ্য কৰা হয়। সাক্ষৰতা আৰু ভাষা শিকনৰ প্ৰাৰম্ভিক কালতে সাহিত্য হৈ পৰে শিকনৰ এক অত্যাৱশ্যকীয় উৎস। ভাষা শিকনৰ প্ৰাকৃতিক পথ নিৰ্মাণত ই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পৰা স্বতঃস্ফূৰ্ত সঁহাৰি বা প্ৰতিক্ৰিয়া উলিয়াই আনে। কাহিনী বা সাধুকথাৰ পঠনে শিশুৰ বাবে এটি সু-সামঞ্জস্য সং দিশেৰে ভাষা শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ পথ মুকলি কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, শিশু সাহিত্যৰ এটা কাহিনী বা কবিতাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পঠন, শ্ৰৱণ, কথন আৰু লিখনৰ প্ৰতি অভিৰোচিত কৰে। শিশু সাহিত্যৰ নিৰ্বাচন নীতি প্ৰস্তুত কৰোঁতে শিশুৰ বয়স, আগ্ৰহ, ভাষা আৰু সঠিক বিষয়বস্তুৰ প্ৰতি ধ্যান ৰখাতো অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ।

তলত কেইটামান শিশু সাহিত্যৰ উদাহৰণ দিয়া হ'ল। এই তালিকাত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে কিতাপ, কিছুমান কাহিনীৰ নাম, সন্নিৱিষ্ট কৰিবৰ বাবে আপুনি শিক্ষকসকলক আহ্বান জনাব পাৰে। যেনে— সাধুকথা/কবিতা/নাটক/শিশুপুথি আপুনি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তি (ICT) বিষয়ক সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

- প্ৰাৰম্ভিক পাঠকসকলৰ বাবে ছবি কিতাপ আৰু পঠনৰ আৰম্ভণি পুথি “Beginning to read books”
- পৰীৰ সাধু
- জন্তুৰ সাধু
- লোক সাধুকথা : কবিতা আৰু গীত
- ধ্ৰুপদী সাহিত্যৰ পৰা কাহিনী
- প্ৰাচীন লোককথা আৰু উপাখ্যান
- ভ্ৰমণ আৰু দুঃসাহসিক অভিযানৰ কাহিনী
- বুৰঞ্জীৰ নায়কসকলৰ কাহিনী

তলত কাউৰীৰ সাধুটো উদাহৰণ হিচাপে দিয়া হ'ল। অধিক উদাহৰণৰ বাবে শিক্ষকসকলক পৰামৰ্শ দিব। প্ৰয়োজন অনুযায়ী তেওঁলোকে কাহিনীটো পৰিৱৰ্তন কৰিব পাৰে।

উদাহৰণ- ১

এটা কাউৰীৰ সাধু

কিতাপখনৰ নাম — এটা কাউৰীৰ সাধু

লেখক আৰু চিত্ৰশিল্পী— যোধজিৎ সেনগুপ্ত

প্ৰকাশক— নেচনেল বুক ট্ৰাষ্ট, ভাৰত।

শ্ৰেণী— প্ৰথম-দ্বিতীয়

পাতনি

এইটো এটা চিত্ৰ সাধু। সাধুটোৰ মুখ্য চৰিত্ৰ হৈছে এটা কাউৰী। কাউৰীটোৱে কুটা কঢ়িয়াই কঢ়িয়াই সেইবোৰ একেলগ কৰি এটা বাহ তৈয়াৰ কৰিলে আৰু তাত কণী পাৰিলে। পোৱালিবোৰ উৰিব পৰা হোৱালৈকে কাউৰীজনীয়ে সৰু সৰু পোৱালিবোৰৰ যত্ন ল'লে।

স্তৰ -১ : সাধু প্ৰস্তুতকৰণ

- শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সাধুটোৰ বেটুপাতটো দেখুৱাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মনলৈ অহা শব্দ, বাক্য, অভিজ্ঞতা আদি প্ৰকাশ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব।
- কিতাপত চিত্ৰিত কৰা ছবিসমূহৰ সহায়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত সাধুটো প্ৰস্তুত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰক।
- যিহেতু এইটো এটা চিত্ৰ সাধু, সেয়েহে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক প্ৰথমতে ছবিবোৰৰ সৈতে চিনাকি কৰাই দিব লাগে; তাৰ পাছত তেওঁলোকে কৰা বিভিন্ন অনুমান শুনিব আৰু গ্ৰহণ কৰিব লাগে। তাৰ লগতে তেওঁলোকৰ অনুমানৰ কাৰণসমূহ প্ৰকাশ কৰাৰ সুযোগ দিব লাগে।
- এইটো অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ যে, শিক্ষকে কেতিয়াও পূৰ্বানুমানৰে সাধুটো আগবঢ়াই নিয়াত আগভাগ

ল'ব নালাগে। তাতকৈ সাধুটোৰ পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত কি হ'ব তাৰ প্ৰতি বিশেষ আগ্ৰহ দেখুৱাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলকো উৎসাহিত কৰা উচিত।

- সাধুটোৰ ছবিসমূহক নামাকৰণ কৰিবৰ বাবেও ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক স্বাধীনতা দিব লাগে। সাধুটোৰ কাহিনীভাগ আগবাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকৰ অভিজ্ঞতা বিনিময়ৰ বাবেও সুযোগ প্ৰদান কৰিব লাগে। এই অভিজ্ঞতাসমূহে নিম্নলিখিত বিষয়সমূহৰ লগত তেওঁলোকক অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব— তেওঁলোকৰ ঘৰত পোহনীয়া জন্তু আছেনে? সেইবোৰক কোনে লালন-পালন কৰে আৰু কেনেকৈ কৰে? ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তেওঁলোকৰ ভাই-ভনীসকলৰ যত্ন লয়নে? কেনেকৈ লয়?
- শেষত বুলেটিন বৰ্ডখনত থকা কিতাপৰ তালিকাত কিতাপখনৰ নাম সংযোগ কৰক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পৰ্যৱেক্ষণ আৰু পঠনৰ বাবে কিতাপখন পঠন কোণত ৰাখক।

স্তৰ-২ : সাধুকথা লিখন আৰু পঠন

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সাধুটো ক'বলৈ দিয়ক। সাধুটো বিতংকৈ চাৰ্টত লিখক। তাৰ পিছত শব্দবোৰৰ তলে তলে আঙুলি বুলাই তেওঁলোকৰ লগত পঢ়ক।

স্তৰ-৩ : পৰ্যৱেক্ষণ

সাধুটো যেতিয়া বহলাই নি থাকিব তেতিয়া বিভিন্ন চৰাইৰ বিষয়ে পৰ্যৱেক্ষণৰ অভিজ্ঞতা সম্পৰ্কে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কথা পতাৰ সুযোগ দিব। এই কাৰ্যৰ দ্বাৰা বিভিন্ন ভাষাত চৰাইবোৰৰ নামৰ জৰিয়তে বহুভাষাৰ ধাৰণা আনিব পাৰিব। উদাহৰণস্বৰূপে, চৰাইবোৰে কি কৰে? চৰাইবোৰ তুমি দেখিছানে ইত্যাদি? সিহঁতৰ বাহবোৰ ক'ত ক'ত দেখিছা? ইত্যাদি। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সাধুটোৰ সৈতে তেওঁলোকৰ পৰ্যৱেক্ষণ সংযোগ কৰিবলৈ (মিল বা অমিলৰ) উৎসাহ দিয়ক।

স্তৰ-৪ : পৰ্যৱেক্ষণ চাৰ্ট

পৰ্যৱেক্ষণৰ ভিত্তিত সুকুমাৰ কলা সমন্বিত শিকন (Art integrated learning) আৰম্ভ কৰিব পাৰি। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিভিন্ন চৰাইৰ ফটো, ছবি, চাৰ্ট পেপাৰত আঁকি বা লগাই চৰাইবোৰৰ নাম লিখিবলৈ উৎসাহিত কৰিব পাৰে। এই কাৰ্যই শ্ৰেণীকোঠাত এটা ছপা সমৃদ্ধ পৰিৱেশৰ সৃষ্টি কৰিব। এই প্ৰাথমিক ক্ৰিয়া-কলাপৰ

পিছত, ইয়াক আগুৱাই নিবলৈ তলত দিয়া ধৰণে কৰি চাওঁক—

- পৰিৱেশৰ বিষয়ে কথোপকথন
- চৰাইৰ ৰং, সংখ্যা, গঠন আৰু মাতৰ বিষয়ে কথোপকথন
- চৰাইৰ বাবে বাহিৰত আহাৰ আৰু পানী ৰখা বা যোগান

ভাষাৰ দক্ষতা, যোগাযোগৰ কৌশল, শিশুৰ অংশগ্ৰহণ, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সমনীয়াৰ সৈতে অভিজ্ঞতা বিনিময়ৰ সক্ষমতা আদি সন্দৰ্ভত শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মান নিৰূপণ কৰিব পাৰিব।

ন-শিকাৰৰ বাবে সাধু কথন

সাধু কথন ভাষা আহৰণৰ বাবে গুৰুত্বপূৰ্ণ। ই ভাষা আহৰণৰ ক্ষেত্ৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ভাষাৰ সৈতে জড়িত কৰা আৰু অভিৰোচিত কৰাৰ সুযোগ প্ৰদান কৰে। সাধুৱে সকলো বয়সৰ লোকৰে বিশেষকৈ শিশুৰ কল্পনা জগাই তোলে। সাধু এটাৰ সৰব পঠনে ইঙ্গিত ভাষাৰ ধ্বনিৰ সৈতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পৰিচিত কৰাই দিয়ে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰা সাধুবোৰত জতুৱা ঠাঁচ থাকিব লাগে যিবোৰ পুনঃ পুনঃ ব্যৱহাৰ হয়। শিক্ষকে সাধুৰ লগত ভংগিমা যুক্ত ছবি থকা সাধু নিৰ্বাচন কৰিব লাগে। শিক্ষকে বাৰে বাৰে সাধুটো পঢ়ি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বাৰম্বাৰ শুনাব সুযোগ দিব লাগে। ই বিভিন্ন শব্দ ভাঙাৰ আৰু জঁতুৱা ঠাচৰ লগত পৰিচিতি দৃঢ়ীকৰণ হোৱাতো নিশ্চিত কৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে যেতিয়া অনুশীলন কৰে তেতিয়া তেওঁলোকে সাধুটোৰ পৰা অৰ্থপূৰ্ণ বাক্যাংশ পুনৰ ক'ব পাৰে।

উদ্দেশ্যসমূহ

- অৰ্থপূৰ্ণ পৰিস্থিতিত ইঙ্গিত ভাষাটোক চিনাকি কৰাবলৈ
- সামাজিক ব্যক্তিত্বৰ গুণাগুণৰ বিকাশ হ'বলৈ
- সহানুভূতি, সমমৰ্মিতা, সমানুভূতি আদিৰ দৰে মূল্যৰ বিকাশ হ'বলৈ
- সুকুমাৰ কলা, চৰিত্ৰাভিনয় আদিৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক আত্মপ্ৰকাশত সহায় কৰিবলৈ
- বোধসহ শ্ৰৱণ, কথন, পঠন, লিখন (LSRW) কৌশলৰ বিকাশ হ'বলৈ : জটিল আৰু বিশ্লেষণাত্মক

চিত্তা

- সৃষ্টিশীলতা আৰু কল্পনাশক্তি বৃদ্ধি কৰিবলৈ
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে যেতিয়া সাধুটো পুনৰ কয় তেতিয়া পুনৰ কথনত তেওঁলোকৰ সৃষ্টিশীলতা, সাধুটো বহলাই কোৱা, ভাল পোৱা আৰু ভাল নোপোৱা চৰিত্ৰসমূহ, শব্দ ভাণ্ডাৰৰ ব্যৱহাৰ, কণ্ঠ ধ্বনি ইত্যাদিৰ পৰ্যবেক্ষণৰ জৰিয়তে মান নিৰূপণ কৰিবলৈ

উদাহৰণ- ২

ক্ৰিয়া-কলাপ-১ (ন-শিকাৰুৰ বাবে)

বহুবাৰ অনুশীলন কৰি থকা কাহিনীটো শিক্ষকে নিৰ্বাচন কৰে আৰু শিক্ষকে নিজে ইয়াৰ বাবে ক্ৰিয়া-কলাপ কৰাব পাৰে। শিক্ষকে কাহিনীটো বাৰে বাৰে পঠন কৰে। কিছুসময়ৰ পাছত তেওঁ মাজতে বৈ দিয়ে যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে পুনঃস্মৰণৰ দ্বাৰা কাহিনীৰ বাকী অংশ আগবঢ়াব পাৰে। এইটো এটা স্বতঃস্ফূৰ্ত চিন্তন আৰু ই অৰ্থপূৰ্ণ ভাষা শিকনৰ দিশত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক আগবঢ়াই নিব।

ক্ৰিয়া-কলাপ-২ (প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী)

কাহিনী এটা প্ৰস্তুত কৰাত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ইজনে সিজনক সহায় কৰিব। শিক্ষকে নাইবা মুখ্য ভূমিকা লোৱাজনে (leader) কাহিনীটোৰ প্ৰথম অংশ ক'ব। প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কাহিনীটোত পৰিৱেশ, ঘটনা, নতুন চৰিত্ৰ আদি সংযোজনেৰে কাহিনীটো আগবঢ়াই নিব। তেওঁলোকে প্ৰকাশভংগী, কণ্ঠস্বৰৰ উঠা-নমা, বিস্ময়, আশ্চৰ্য শব্দ ইত্যাদিও কাহিনী কথনত সংযোগ কৰিব পাৰিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কাহিনী কথনত বেলেগ ভাষাৰ শব্দ প্ৰয়োগ কৰিব পাৰে। এইক্ষেত্ৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ ব্যাকৰণ, উচ্চাৰণ আদি শুধৰাই দিবলৈ শিক্ষকসকলে প্ৰয়াস কৰা উচিত নহয়।

এই ক্ৰিয়া-কলাপে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক হেঁচা-মুক্ত পৰিৱেশত নাইবা এটা মুকলিমূৰীয়া পৰিৱেশত ভাষাৰ ব্যৱহাৰ শিকাব। তেওঁলোকে নিজা কল্পনা আৰু সৃজনশীলতা ব্যৱহাৰ কৰাৰ লগতে কণ্ঠস্বৰৰ লয়ৰ যোগেদি নাটকীয় প্ৰকাশ ঘটাব পাৰিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে এনেদৰে প্ৰস্তুত কৰা কাহিনীভাগ শিক্ষকে পিছত তেওঁৰ ইঙ্গিত ভাষাত উপস্থাপন কৰিব পাৰিব।

ক্ৰিয়া-কলাপ-৩ (উচ্চ-প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী)

চিত্ৰ নিৰ্দেশৰ যোগেদি এটা কাহিনী লিখন।

ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ আগত শিক্ষকে এলানি ছবি দাঙি ধৰিব। শিক্ষকে ছাত্র-ছাত্রীসকলক চিত্ৰসমূহ সারধানেৰে চাই কাহিনীৰ ৰূপৰেখা প্ৰস্তুতৰ বাবে দলীয়ভাৱে কাম কৰিবলৈ দিব। চিত্ৰত থকা চৰিত্ৰ আৰু পৰিস্থিতিৰ বিষয়ে তেওঁলোকে আলোচনা কৰিব পাৰে। এতিয়া তেওঁলোকে তৈয়াৰ কৰা ৰূপৰেখা আৰু আলোচনাৰ কথা মনত ৰাখি দলীয়ভাৱে কাহিনীটো লিখিব। প্ৰতিটো দলৰ পৰা একোজনকৈ সদস্যই কাহিনীটো ক'ব। দলবোৰে কাহিনীটো প্ৰয়োজনীয় নাটকীয় সা-সৰঞ্জাম ব্যৱহাৰ কৰি অভিনয়ৰ জৰিয়তে উপস্থাপন কৰিব। চিত্ৰনাট্য, বচন আদি লিখাৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষকে ছাত্র-ছাত্রীসকলক সহায় কৰিব পাৰে।

আলোচনা আৰু চিন্তন

১। এই ক্ৰিয়া-কলাপসমূহে ভাষা শিকন, মূল্যবোধ গঢ়ি তোলা, কলা আৰু সৌন্দৰ্যবোধ বিকশাই নিয়া আৰু পৰিৱেশৰ প্ৰতি যত্নবান হোৱাত কেনেকৈ সহায় কৰে?

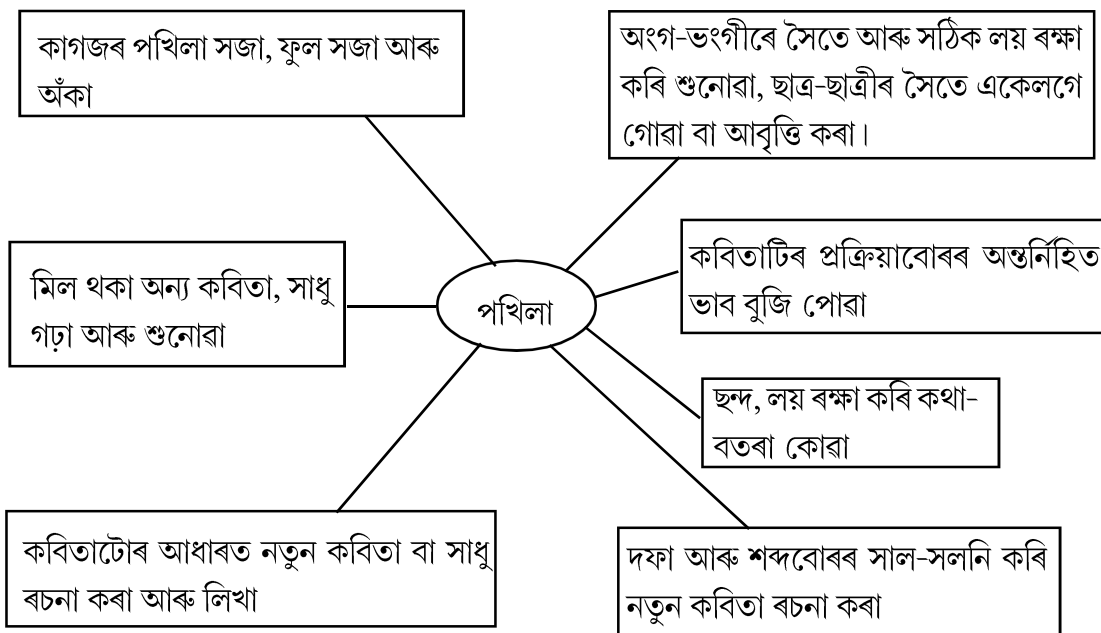
২। এই ক্ৰিয়া-কলাপসমূহত আমি তথ্য আৰু যোগাযোগ প্ৰযুক্তি (ICT) কেনেকৈ সঠিকভাৱে ব্যৱহাৰ উদাহৰণ- কৰিব পাৰোঁ।

প্ৰাৰম্ভিক বৰ্ষসমূহত ভাষা শিকন-শিক্ষণ (শ্ৰেণী— প্ৰথম)

কবিতাৰ নাম — পখিলা (প্ৰথম শ্ৰেণীৰ অংকুৰণত সন্নিৱিষ্ট কবিতা)

ক্ৰিয়া-কলাপ নিৰ্বাচনৰ সম্ভাৱনীয়তা

নাইবা

পৰিকল্পনা

আমি জানো যে কবিতা এটা অন্তৰ্নিহিত ভাব, ছন্দ আৰু লয়ৰ মাজত এক ধৰণৰ মিল থাকে। কবিতাত সন্নিৱিষ্ট ছন্দ/ধ্বনিৰ দ্বাৰা আৰু অন্তৰ্নিহিত অৰ্থৰ দ্বাৰা দুটা স্তৰত পাঠক প্ৰভাৱান্বিত হয়। আমি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে একেলগে কবিতাবোৰ পঢ়া, শুনা আৰু তাৰ ধ্বনি, ছন্দ আৰু লয়ৰ আনন্দ উপভোগ কৰাৰ সদায় চেষ্টা কৰিব লাগে। কবিতাটো এনেদৰে হৃদয়ংগম কৰিব লাগে, যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তাত নিজৰেই জীৱনৰ প্ৰতিফলন দেখা পায়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ পখিলা আৰু ফুলনি সম্পৰ্কে থকা অভিজ্ঞতাৰ বিষয়ে কথা পাতক।

প্ৰথম দিন

- কবিতাটো অংগ-ভংগীৰে সৈতে ছন্দ আৰু লয় ৰক্ষা কৰি গাব বা আবৃত্তি কৰিব।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে একেলগে সম্পূৰ্ণ অংগ-ভংগীৰে সৈতে আৰু উদ্যমেৰে কবিতাটো গাব।
- কবিতাটোৰ নতুন শব্দসমূহৰ প্ৰতি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিব।
- অন্তঃমিল থকা শব্দসমূহৰ প্ৰতি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিব।
- শিশুসকলক ধ্বনিসমূহ অনুভৱ কৰিবলৈ সময় দিব। আপুনি জানে যে এনেধৰণৰ কবিতাই যিবোৰত ধ্বনিৰ মহত্ব থাকে, ই মনক আন্দোলিত কৰে। আপুনি ইচ্ছা কৰিলে প্ৰথম দিনৰ গতি-বিধি ইমানতেই সীমাবদ্ধ কৰিব পাৰে।

দ্বিতীয় দিন

দ্বিতীয় দিনৰ কাৰ্যৰ পৰিকল্পনা কৰিবলৈ সাৱধানতা অৱলম্বন কৰাৰ প্ৰয়োজন।

আপুনি ত্ৰিগ্ণা-কলাপৰ পৰিকল্পনা কৰাৰ সময়ত তলত দিয়া দিশসমূহৰ প্ৰতি গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিব—

- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পঢ়া আৰু লিখাত বিশ্ৰাম প্ৰদান কৰিব।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক মনৰ কথা ক'বলৈ আৰু লিখিবলৈ স্বাধীনতা প্ৰদান কৰিব।
- পঠন-লিখন আৰু প্ৰকাশভংগীৰ মাজেৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে লাভ কৰা আনন্দক আপুনিও অনুভৱ কৰিব।

এনেধৰণে আপুনি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সাক্ষৰতাৰ বাবে আত্মনিৰ্ভৰশীল কৰি তুলিব পাৰিব।

দ্বিতীয় দিনা ছন্দ-লয়, সঠিক যতি-বিৰাম আৰু গতিৰে কবিতাটো গাব/আবৃত্তি কৰিব।

- ছাত্র-ছাত্রীসকলে কি কি বঙৰ পখিলা দেখিছে সেই সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।
- পখিলা, মৌ-মাখি, ভোমোৰা আদিক বিষয়বস্তু হিচাপে লৈ ৰচনা কৰা কবিতা বা সাধু ছাত্র-ছাত্রীক পঢ়ি শুনাব আৰু তেওঁলোককো পঢ়িবলৈ উৎসাহিত কৰিব।
- ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ সহযোগত তেওঁলোকৰ ঘৰত কি কি ফুল আছে সেইবোৰৰ নাম আৰু বঙ লিখি এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰিব। বিদ্যালয়ৰ ফুলৰ বাগিচাত থকা ফুলবোৰৰ নাম আৰু বঙৰ তালিকা এখনো প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে।
- ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ সৈতে লগ লাগি পখিলা আৰু ফুলনিক বিষয়বস্তু হিচাপে লৈ এটি সাধুৰ ৰূপৰেখা প্ৰস্তুত কৰক। সাধুটোৰ ৰূপৰেখা এনেধৰণৰ হ'ব পাৰে—

— (এজন সৰু ল'ৰাই ফুলনিত ধুনীয়া ধুনীয়া পখিলাবোৰ খেদি ফুৰিছিল ..... এবাৰত সি এটা পখিলা ধৰিব পাৰিলে ..... পখিলাটোৰ পাখি দুখনি ভাগি থাকিল আৰু বংবোৰ হাতত লাগি থাকিল ..... ল'ৰাজনে মনত বৰ দুখ পালে .....)

(দ্বিতীয় দিনৰ বাবে হয়তো এইখিনিয়েই যথেষ্ট হ'ব। এনেধৰণৰ সিদ্ধান্ত আপুনি নিজেই ল'ব পাৰিব কিন্তু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰাৰ সময়ত মন কৰিব যাতে গতিবিধি/ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ এটা নিৰ্দিষ্ট লক্ষ্য বা স্তৰত উপনীত হয় আৰু সেই কবিতাটোৰ পৰাই আৰু বহুতো ক্ৰিয়া-কলাপ কৰাৰ উৎসাহ আৰু আগ্ৰহ সজীৱ হৈ থাকে।

তৃতীয় দিন

পুনৰ কবিতাটো পাঠ কৰি শুনাব আৰু পূৰ্বৰ দিনটোৰ ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ পুনৰ দোহাৰিব।

এই কবিতাটোৰ পংক্তিসমূহ পঢ়িলে ধুনীয়া ফুলনি এখনৰ দৃশ্য মনত দৃশ্যমান হৈ উঠে।

কবিতাটো বাৰে বাৰে পঢ়িলে বতাহত হালি-জালি নাচি থকা ফুলনি এখনৰ সৌন্দৰ্য ভালদৰে অনুভৱ কৰিব পাৰি সেয়েহে কবিতাটো সঠিকভাৱে ছন্দ লয় ৰক্ষা কৰি পাঠ কৰক।

এনেধৰণৰ কথাবোৰ ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ সৈতে আলোচনা কৰক

উদাহৰণস্বৰূপে—

- ফুলনিত পখিলা মৌ-মাখি, ভোমোৰাৰ বাদেও আৰু কি কি কীট-পতংগ থাকিব পাৰে?

- এই কবিতাটোত ভোমোৰাই ভুন্ ভুন্ আৰু মৌ-মাথিয়ে গুণগুণোৱা উল্লেখ কৰা হৈছে। এইধৰণৰ পশু-পক্ষী বা অন্য বস্তুৰ পৰা উৎপন্ন হোৱা শব্দৰ বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ সৈতে আলোচনা কৰক। (যেনে- কুলু-কুলুকৈ নৈ বৈ যায়, ৰিৰ্ ৰিৰ্ বতাহ বলে, টোপ্-টোপ্ বৰষুণ সৰে ইত্যাদি।)
- ‘মৌ-মাথিয়ে গুণগুণাই
বস পান কৰে।’

এই পংক্তি দুটাৰ আলোচনা কৰক। মৌ-মাথিয়ে ফুলৰ বস পান কৰি কি কৰে সেই বিষয়ে আলোচনা কৰক।

- এতিয়া দ্বিতীয় দিনা প্ৰস্তুত কৰা সাধুটোৰ ৰূপৰেখাটো সম্পূৰ্ণ কৰক। ফুলনি আৰু পখিলাৰ ছবি আঁকিবলৈ দিয়ক। অন্য কিছুমান কথাও ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ সৈতে আলোচনা কৰক, যেনে- তোমালোকে কেতিয়াবা পখিলা খেদি পাইছানে? ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সোধক সাধুটোত উল্লেখ কৰা ল'ৰাজনৰ নাম কি দিব পৰা যায়, ইত্যাদি।

আপুনি ইচ্ছা কৰিলে এদিন-দুদিনৰ বিৰতিৰ পাছত পুনৰ কবিতাটোলৈ উভতি আহিব পাৰে—

যিকোনো নতুন ক্ৰিয়া-কলাপ কৰাৰ আগতে কবিতাটো এবাৰ আওৰাই ল'ব।

ইয়াৰ পিছত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ সৈতে লগ লাগি শ্ৰেণীত কাগজৰ পখিলা প্ৰস্তুত কৰিব পৰা যায়। পখিলা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰীসমূহৰ তালিকা প্ৰস্তুত কৰক, যেনে- ডাঠ কাগজ, আঠা, ৰং, কেচি ইত্যাদি। এই তালিকাখন শ্ৰেণীকোঠাৰ দেৱালত ওলমাই থওঁক। পখিলা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দলত বিভক্ত কৰি নামসমূহ তালিকাখনত লিখক।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পখিলা প্ৰস্তুত কৰা কাৰ্যত সহায় কৰক। পখিলাসমূহ প্ৰস্তুত হোৱাৰ পাছত সেইবোৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ দেৱালত ওলমাই থওঁক।

পঠন কোণঃ

শ্ৰেণীকোঠাত পঠন কোণৰ সৃষ্টিয়ে ভাষা আহৰণ/শিকনৰ পৰিৱেশ গঠন কৰাত সহায় কৰে। বিভিন্ন বিষয়ক কিতাপ পঠন কোণত ৰখা আৱশ্যক আৰু সেইবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বাবে সহজ হ'ব লাগিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ ৰুচি অনুযায়ী তেওঁলোকক স্বাধীনভাৱে কিতাপ নিৰ্বাচন আৰু চকু ফুৰাবলৈ সুযোগ প্ৰদান কৰিব লাগিব।

- শিশুসকলক শ্ৰৱণ, কথন, পঠন, আৰু লিখনৰ যুটীয়া আৰু দলীয় ক্ৰিয়া-কলাপৰ জৰিয়তে ব্যস্ত ৰাখি ভাষাৰ প্ৰকাশ কৰণৰ বাবে পঠন কোণ ফলপ্ৰসূভাৱে বিস্তাৰ কৰিব লাগিব।

NCERTৰ পঠন কোণ (www.ncert.nic.in) ৰ দ্বাৰা বিকশিত কৰা Brochure পৰা পঠন কোণ সন্দৰ্ভত বিতংকৈ জানিব পাৰি।

ছপা সমৃদ্ধ পৰিৱেশ

ছপা সমৃদ্ধ পৰিৱেশ সাহিত্য আৰু ভাষা শিকনৰ এক সমন্বিত অংশ। ই শিশুৰ বাবে প্ৰসংগ নিৰ্ভৰ আৰু প্ৰাসংগিক সামগ্ৰীসমূহত বিদ্যমান হৈ থাকে। এইবোৰ শিশু আৰু শিক্ষকে একেলগে নিৰ্বাচন কৰিব পাৰে। ছবি, ভংগীমা গীতৰ কিতাপ, গল্প পুথি, সাধুকথাৰ পুথি আদি সময়ে সময়ে সলনি কৰিব পাৰে।

তলত কিছুমান পৰামৰ্শ দিয়া হ'ল—

- ছবিবোৰ পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ শিশুসকলক পৰ্যাপ্ত সময় দিব।
- বস্তু বা সামগ্ৰী, ব্যক্তি, আৰু ঘটনাৰ ছবি/পোষ্টাৰৰ বিষয়ে ক'বলৈ শিশুসকলক সুযোগ দিব।
- শিশুৰ কল্পনাপ্ৰসূত পৃথিৱী আৰু সৃষ্টিশীলতাৰ বাবে তেওঁলোকক নিজে কবিতা, গল্প আৰু সংলাপ সৃষ্টিৰ বাবে উদগনি দি শ্ৰেণীকোঠাত সেইবোৰক স্থান দিয়ক।
- শিশুসকলক ছবি এখনৰ ভিত্তিত তেওঁলোকৰ নিজৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ আৰু লিখিবলৈ উদগনি দিব। সৃষ্টিমূলক বানান বা পৰম্পৰাগত লিখনিৰ মাথো ৰেখাংকনহে এই লিখনিত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰে।

শিকন ফলাফলৰ ভিত্তিত অনুষ্ঠিত ৰাষ্ট্ৰীয় পাৰদৰ্শিতাৰ জৰীপ (NAS), ২০১৭ ৰ তৃতীয়, পঞ্চম আৰু অষ্টম শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শুদ্ধ সঁহাৰিৰ ফলাফল শতাংশ (শতকৰা)ত তলত দিয়া হ'ল—

তৃতীয় শ্ৰেণী : ৬৮ শতাংশ

পঞ্চম শ্ৰেণী : ৫৮ শতাংশ

অষ্টম শ্ৰেণী : ৫৭ শতাংশ

আপুনি আপোনাৰ ৰাজ্য আৰু জিলাখনৰ জৰীপৰ ফলাফলৰ শতকৰা হাৰ জানেনে? ইয়াৰ বিতং <http://www.ncert.nic.in/programmes/NAS/SRC.html>. ত উপলব্ধ। শিশুসকলৰ ভাষাৰ শিকন ফলাফলৰ উন্নতি কেনেকৈ হ'ব আমি তাক প্ৰতিফলিত কৰিব লাগিব।

এই পৰ্যায় বা শ্ৰেণীত শিক্ষকসকলৰ ভাষা শিক্ষণৰ উদ্দেশ্য আৰু শিকন ফলাফলৰ বিষয়ে অথবা শিক্ষকসকলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সমৰ্থন কৰিবলৈ তেওঁলোকৰ শ্ৰেণীটোৰ প্ৰক্ৰিয়াবোৰৰ পৰিকল্পনা প্ৰভাৱশালী ৰূপত বোধগম্য হোৱাটো প্ৰয়োজন। এটা ভাষাৰ পাঠৰ পৰিকল্পনা কৰাত শিকাৰ প্ৰসংগ, ভাষাৰ কৌশলৰ প্ৰয়োজনীয়তা, পাঠৰ প্ৰকাৰ আৰু আকাংক্ষিত প্ৰক্ৰিয়াৰ পৰা বুজাত শিক্ষকক সহায় কৰে। সেইধৰণেই শিক্ষকে তেওঁলোকৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ প্ৰক্ৰিয়া পৰিকল্পনা কৰাৰ প্ৰয়োজন। শিকন ফলাফল প্ৰয়োগ কৰাটো সকলোৰে বাবে বাধ্যতামূলক।

ভাষা শিকনৰ উদ্দেশ্য আৰু শিকন ফলাফল

শিক্ষকসকলে শ্ৰেণীকোঠা ফলপ্ৰসূভাৱে পৰিকল্পনা কৰাত সক্ষম হ'বলৈ ভাষা শিক্ষণৰ উদ্দেশ্য আৰু তেওঁলোকে শিকাই থকা স্তৰৰ শিকাৰসকলৰ বা শ্ৰেণীটোৰ শিকন ফলাফলক বুজাৰ প্ৰয়োজন। শিকাৰসকলক বুজাত (শিক্ষকে), তেওঁৰ লিখনি, ভাষাৰ কৌশলৰ আৱশ্যকতা, লিখনৰ প্ৰকাৰ আৰু ভাষা পাঠ এটাৰ পৰিকল্পনা কৰিবলৈ ইয়েই শিক্ষকৰ পৰা আশা কৰা পদ্ধতি। অনুক্ৰমিকভাৱে শ্ৰেণীকোঠা প্ৰক্ৰিয়াৰ পৰিকল্পনা কৰাটো শিক্ষকৰ বাবে প্ৰয়োজন। শিকন ফলাফল ৰূপায়ণ কৰাতো সকলো ৰাজ্যৰ/কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলৰ বাবেই বাধ্যতামূলক। ভাষা শিক্ষণ-শিকনৰ বিশাল উদ্দেশ্য, কৌশল আৰু দক্ষতা শিকন ফলাফলসমূহৰ লগত সংৰেখন (চিধা) হৈ থাকে, যাক আগবঢ়াই নিয়া প্ৰয়োজন। ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰমৰ ৰূপৰেখা- ২০০৫ (National Curriculum Framework- 2005) আৰু ইয়াক পুনৰ বিবেচনা হিচাপে প্ৰস্তুত কৰা পাঠ্যসূচীৰ জৰিয়তে চিত্ৰিত কৰা উদ্দেশ্য আৰু কৌশলসমূহৰ প্ৰসংগ উল্লেখ কৰিব পাৰি। শিকন ফলাফলে উদ্দেশ্যসমূহক যোগ্যতা বা সামৰ্থ ভিত্তিক শিকনলৈ ৰূপান্তৰ কৰে। www.ncert.nic.in ত উপলব্ধ শিকন ফলাফলৰ নথি-পত্ৰ প্ৰসংগ আপুনি উল্লেখ কৰিব পাৰে।

এতিয়া এটা পাঠ নাইবা পাঠটোৰ এটা অংশ লওঁ আহক। এইটো ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ অসমীয়া ভাষাৰ পাঠ্যপুথিৰ থকা পাঠ ‘অংকুৰণ’ত থকা (ষষ্ঠ ভাগ) ‘সবাতোকৈ আপোন’ নামৰ প্ৰথম কবিতা পাঠটো।

১।	পূৰ্ব পঠন প্ৰাক পঠন	<ul style="list-style-type: none"> শিকাৰুসকলে গৃহকাৰ্য কৰাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকৰ পছন্দ অপছন্দৰ বিষয়ে যুৰীয়া বা দলীয়ভাৱে আলোচনা কৰিব আৰু শ্ৰেণীটোৰ সকলো বিদ্যাৰ্থীৰ সৈতে মতামতত ভাগ ল'ব। শিক্ষকে প্ৰথমতে এটি শ্ৰাব্য পাঠ বুজাব পাৰে বা পাঠ্যপুথিৰ QR Code, (তাৎক্ষণিক সঁহাৰিৰ সংহতি) ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত শৈক্ষিক সমল কোষ (NROER) বা অন্যান্য উৎসৰ পৰা গৃহকাৰ্যৰ দৃশ্যাংশ বা শ্ৰাব্যাংশ প্ৰদৰ্শন কৰাব পাৰে।
২।	পঠনকালীন	<ul style="list-style-type: none"> শিক্ষকে এটা পাঠ শুদ্ধ উচ্চাৰণেৰে আদৰ্শ পঠন কৰিব পাৰে বা কবিতাটোৰ আদৰ্শ-আবৃত্তি কৰিব পাৰে। শ্ৰেণীটো দুটা বা চাৰিটা দলত ভাগ কৰিব পাৰি আৰু শিকাৰুসকলক পাল পাতি পঠন কৰিবলৈ দিব পাৰি। শিক্ষকে শিকাৰুৰ চাৰিওফালে ঘূৰি ঘূৰি পঠন কাৰ্যত সহায় কৰিব আৰু পাঠটো বোধগম্যতাৰ সৈতে পাঠোদ্ধাৰ কাৰ্যত সুযোগ প্ৰদান কৰিব। শিকাৰুৱে যেতিয়া শব্দৰ অৰ্থ সোধে অথবা শব্দৰ উচ্চাৰণ আৰু শব্দৰ বিষয়ে জানিব বিচাৰে, শিক্ষকে তেতিয়া শিকাৰুক সহায় কৰিব। প্ৰত্যক্ষভাৱে শিক্ষকে এইধৰণৰ সহায় বা যোগান ধৰাৰ সলনি অভিধান ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকোৱা প্ৰদত্ত শব্দটোৰ ওচৰ সম্বন্ধীয় শব্দৰ সহায়ত শব্দৰ অৰ্থ উলিওৱা আদি কৌশল প্ৰদান কৰিব। শিক্ষকে তিনিটা বা চাৰিটা দফা পঢ়াৰ পিছত শিকাৰুজনক ৰ'বলৈ দি পাঠৰ অৰ্থ বুজি পাইছেনে নাই প্ৰশ্ন সুধিব।
৩।	পঠনোত্তৰ পঠনবোধ	<ul style="list-style-type: none"> যুৰীয়া বা চাৰিজনীয়া দলত শিকাৰুক ভাগ কৰি পাঠ্যপুথিৰ পৰা পঠনৰ পাছত প্ৰশ্ন সুধিবলৈ নিৰ্দেশনা দিব। প্ৰথমতে ইয়াক দলীয়ভাৱে মৌখিক ৰূপত প্ৰশ্ন কৰিব, যেতিয়া শিক্ষকে প্ৰশ্ন সুধিব আৰু তাৰ পিছত শিকাৰুসকলক দলগতভাৱে লিখিবলৈ ক'ব। শিক্ষকে পাঠ্যপুথিৰ বাহিৰে প্ৰাসংগিক আৰু কিছু প্ৰশ্নৰ যোগান ধৰিব পাৰে।

৩।ক	ভাষাৰ শব্দ ভাণ্ডাৰৰ সৈতে কাৰ্য	<ul style="list-style-type: none"> এয়া হ'ল শব্দ ভাণ্ডাৰ/ব্যাকৰণ সম্পৰ্কীয় ক্ৰিয়া, যিটো পঢ়া পাঠৰ পঠন আৰু ভাষাৰ বিষয়বস্তুবোৰৰ ভেটিত প্ৰতিষ্ঠিত। তাৰ পাছত শিক্ষাৰ্থীক খালী ঠাই পূৰ কৰিবলৈ ক'ব। তেওঁলোকে পুনৰ পাঠলৈ উভতি গৈ পঢ়িব।
৩।খ	শ্ৰৱণ আৰু কথন	<ul style="list-style-type: none"> শিক্ষকে এতিয়া শিকাৰসকলক 'ৰাষ্ট্ৰীয় মুক্ত শৈক্ষিক সমল কোষ' (NROER), ই-পাঠশালা (e-pathsala)ৰ পৰা কবিতা আবৃত্তি শুনিবলৈ ক'ব আৰু কিছুমান প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ ক'ব নাইবা তলৰ যিকোনো এটা কাম কৰিবলৈ ক'ব। <ul style="list-style-type: none"> কবিতাটো পুনৰাই আবৃত্তি কৰিব অথবা কবিতাটোৰ সাৰাংশ ক'ব। তেওঁলোকে জনা আন যিকোনো ভাষা বা ঘৰুৱা ভাষাৰ অথবা মাতৃভাষাত আন কবিতা আবৃত্তি কৰিবলৈ দিব।
৩।গ	কথন	<ul style="list-style-type: none"> শিকাৰসকলে এতিয়া পাঠপুথিৰ ৩ নং পৃষ্ঠাৰ ১২ নম্বৰ ক্ৰিয়া-কলাপটো আৰু ৪ নং পৃষ্ঠাৰ প্ৰকল্পৰ কথন ক্ৰিয়াটো কৰিব। এই ক্ৰিয়া-কলাপবোৰ কথন কৌশল সম্পৰ্কীয়। শিকাৰক প্ৰথমতে আবৃত্তি আৰু কথনৰ ধাৰণাসমূহ একত্ৰিত আৰু আবৃত্তি অথবা কথনত সেইবোৰ কেনেকৈ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে সেই বিষয়ে তিনি বা চাৰিজনীয়া দলত মগজু কৰ্ষণ (Brainstorming)ৰ বাবে সুযোগ প্ৰদান কৰিব। গৃহকাৰ্য সম্বন্ধে তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ অনুভৱ ক'ব।
৩।ঘ	লিখন	<ul style="list-style-type: none"> শিকাৰসকলে এতিয়া গৃহকাৰ্য সম্পৰ্কে কেনেদৰে লিখিব? শিক্ষকে তেওঁলোকক ধাৰণাৰ বিকাশ ঘটাবলৈ, সেইবোৰ লিপিবদ্ধ কৰিবলৈ, প্ৰথম খচৰা লিখিবলৈ আৰু দফাটো সম্পাদনা আৰু চূড়ান্ত কৰিবলৈ ক'ব। শিকাৰসকলে ইয়াক দলগতভাৱে আৰু তাৰ পাছত গৃহকাৰ্য হিচাপে কৰিব।

মুখ্য সমল ব্যক্তিৰ বাবে ক্ৰিয়া-কলাপ

তলত দিয়া বিষয়বোৰৰ ক্ষেত্ৰত কোনো নিৰ্দিষ্ট শ্ৰেণীৰ শিকন ফলাফল উল্লেখ কৰিব আৰু সমন্বীয়া/সহযোগীৰ সৈতে আলোচনা কৰিব

- ✓ শিকন ফলাফলৰ তথ্যৰ কৌশল আৰু উপ কৌশলবোৰ কেনেদৰে সমাধান কৰিব?
- ✓ আপুনি শ্ৰেণীকোঠাত ব্যৱহাৰ কৰা পাঠ্যপুথিৰ পৰা পঠনৰ বাবে অন্য ক্ৰিয়া-কলাপ নাইবা অন্য কৌশল অথবা অৰ্থতাৰ বিষয়ে চিন্তা কৰক।
- বিদ্যালয় নাইবা ঘৰত গৃহকাৰ্য বা অন্য অতিৰিক্ত কামৰ নামত ল'ৰা-ছোৱালীক বোজা জাপি দিয়া হয় বুলি আপুনি ভাবে নেকি? শিক্ষক হিচাপে আপুনি এই বোজা হ্ৰাস কৰি ভাষা শিকনক কেনেদৰে আনন্দদায়ক কৰি তুলিব?
- পঢ়া পাঠৰ ভিত্তিত যিকোনো শ্ৰেণীৰ কাৰণে পাঠ আঁচনি প্ৰস্তুত কৰক। এই আঁচনিয়ে পূৰ্বপঠন, পঠনকালীন অৱস্থা, পঠনোত্তৰ কালৰ শব্দ ভাণ্ডাৰ, ব্যাকৰণ, লিখন অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব লাগিব আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় সজাগতা, লিংগ স্পৰ্শকাতৰতা, সমগ্ৰ পৰিৱেশৰ স্পৰ্শকাতৰ বিষয় আদিৰ বিষয়ে অৱগত কৰাব।

কৌশল নিৰ্ভৰ কৰ্ম

আমি এতিয়া ভাষাৰ প্ৰতিটো কৌশল শ্ৰৱণ, কথন, পঠন, লিখন আৰু শব্দ-ভাণ্ডাৰ, ব্যাকৰণ আদিৰ দৰে ভাষাৰ অন্য ক্ষেত্ৰবোৰ কেনেদৰে শ্ৰেণীকোঠাত কৰিব পাৰি চাওঁ আহক।

শ্ৰৱণ আৰু কথন

ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ প্ৰথম পাঠ “সবাতোকৈ আপোন” পাঠৰ আলমত শ্ৰৱণ আৰু কথন—

শিক্ষাদান প্ৰক্ৰিয়া	শিকন ফলাফল
<p>শিকাৰুৱে—</p> <ul style="list-style-type: none"> • শ্ৰৱণবোধৰ বিকাশৰ বাবে সমলৰূপে দূৰদৰ্শন আৰু অনাতাঁৰ যন্ত্ৰত অসমীয়া বাতৰি, অকণিৰ মেল শুনে। • অসমীয়া কথা-ছবি, দূৰদৰ্শনৰ ধাৰাবাহিক, শৈক্ষিক চেনেলৰ অনুষ্ঠান, উপশিৰোনাম (sub-titles) সহ, শ্ৰাৱ্য-দৃশ্য সামগ্ৰী, talking books, শুনে। শিক্ষকে পঠন সামগ্ৰী পঢ়ে, শিকাৰুৱে বুজে আৰু সঁহাৰি দিয়ে। • ব্যক্তিগত কথা-বাৰ্তাত অংশগ্ৰহণ কৰে— যেনে- পৰিচয় কৰোৱা, সভা সম্বোধন কৰা আদি। • নিজে আৰু আনৰ চৰিত্ৰাভিনয়, ভাষণ, মহান বক্তাৰ ভাষণ পুনৰ সংৰচনা কৰিব পাৰে।	<p>শিকাৰুৱে—</p> <ul style="list-style-type: none"> • অসমীয়া ভাষাৰ বিভিন্ন ধৰণৰ ক্ৰিয়া-কলাপবোৰত অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰিব। যেনে- কবিতা আবৃত্তিও, চৰিত্ৰাভিনয়, দলগত আলোচনা, তৰ্ক প্ৰতিযোগিতা আদি • কবিতা আলোচনা আৰু আবৃত্তি কৰে গীত, কৌতুক, সাঁথৰ, জিভাৰ জড়তা ভঙা কবিতা বা পদ্য আবৃত্তি কৰিব পাৰে। • মৌখিক বাৰ্তাৰ সঁহাৰি দিব পাৰে, অসমীয়া মান্য আৰু ঘৰুৱা ভাষাত টেলিফোনত বাৰ্তালাপ আৰু যোগাযোগ কৰিব পাৰে। • শ্ৰেণীকোঠা, বিদ্যালয়ৰ সভা, ৰে'ল ষ্টেচন আৰু অন্যান্য ৰাজহুৱা স্থানৰ ঘোষণা শুনি সঁহাৰি দিব পাৰে।

শ্ৰৱণ কাৰ্য : দলগত শ্ৰৱণলিপি

শিকাৰসকলক তিনিটা বা চাৰিটা দলত ভাগ কৰিব। শিক্ষকে ‘সবাতোকৈ আপোন’ কবিতাটো আবৃত্তি বা আদৰ্শ পঠন কৰিব। শিক্ষকে শিকাৰক সৱধানে নিৰ্দেশনা দিব। তেওঁ ক’ব— ‘মই কবিতাটো আকৌ এবাৰ পাঠ কৰিম আৰু তোমালোক আটাইয়ে মনোযোগেৰে শুনিবা। তোমালোকে চকু মুদিও শুনিব পাৰা’। তেওঁ পঢ়িব শিকাৰসকলে শুনিব। শিকাৰসকলক তেওঁ কি পঢ়িলে মনত পেলাবলৈ ক’ব আৰু মূল বিষয় বিন্দুবোৰ লিখিবলৈ ক’ব। শিক্ষকে শিকাৰসকলক পাঁচ মিনিট সময়ৰ পিছত মনত পেলাই লিখিবলৈ ক’ব। শিকাৰসকলে এবাৰ এই কামটো কৰিব। শিক্ষকে তেওঁলোকক পুনৰ এবাৰ পাঠটো শুনিবলৈ ক’ব। তেওঁ ক’ব— “এতিয়া মই কবিতাটো পুনৰ পাঠ কৰিম। তোমালোকে পুনৰ শুনিবা আৰু পূৰ্বতে শুনা আৰু এতিয়া শুনা পঠন বিষয়ত নিৰ্ভৰ কৰি পুনঃস্মৰণ কৰা আৰু পাঠটো শুনাখিনি পুনৰ লিখা। তোমালোকে হুবহু কবিতাটো নিলিখিলেও হ’ব। ই মূল পাঠটোৰ ওচৰ চপা হ’লেও হ’ব।”

হয়তো নহ’ব পাৰে	মোৰ আই সবাতো শুৱনি
তথাপি আপোন মোৰ আই,	
গছ লতা ফুলে ভৰা	এইখন ধুনীয়া ধৰণী
তেৱেঁ মোক দিলেহি চিনাই।	
হয়তো নহ’ব পাৰে	মোৰ দেশ সবাতো চহকী
তথাপি আপোন মোৰ দেশ,	
ইয়াৰ নগৰ গাঁও	জান-জুৰি প্ৰাণৰ চিনাকি
যাৰ নাই মহিমাৰ শেষ।	

শ্ৰৱণলিপিৰ কাৰণে আমি এটা উদাহৰণ দাঙি ধৰিছোঁ। কিন্তু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বয়স আৰু ৰুচিবোধ অনুযায়ী শ্ৰৱণলিপি বিভিন্ন প্ৰকাৰে ল’ব পাৰি।

কথন ক্ৰিয়া-কলাপ

অভিনয় : পিতৃ-মাতৃ আৰু শিক্ষকসকলৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা গৃহ কাৰ্য চাবৰ বাবে শিক্ষকসকলে শিকাৰক এটা সুযোগ দিব। তিনিগৰাকী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে শিক্ষকজনে দল গঠন কৰিব আৰু কৰিবলগীয়া অভিনয়ৰ প্ৰতিলিপি

তেওঁলোকক দিব।

চৰিত্ৰাভিনয় :

পিতৃ-মাতৃ-১ : গৃহকাৰ্যৰ যে (homework) প্ৰয়োজন সেইটো অনুভৱ কৰে, প্ৰত্যেকদিনাই শিশুৱে গৃহকাৰ্য কৰিবই লাগিব।

পিতৃ-মাতৃ-২ : গৃহকাৰ্য প্ৰয়োজনীয় বুলি বিশ্বাস কৰে কিন্তু অত্যধিক হ'ব নালাগে। খেলিবৰ বাবে শিশুৱে কিছু সময় পোৱা উচিত।

শিক্ষক : গৃহকাৰ্যই শিকাৰসকলক পুনঃস্মৰণ কৰাত সহায় কৰে আৰু তাক সু-দৃঢ় কৰে, বিষয়বস্তু ভালকৈ বুজাত সহায় কৰে আৰু তেওঁলোকৰ লিখন উন্নত কৰে।

মুখ্য সমল ব্যক্তিৰ বাবে কাৰ্য

- শ্ৰৱণ কাৰ্য হৈছে দফা শ্ৰুতলিপি। শিক্ষকে একোটা দফা পঢ়িব আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ইয়াক শুনিব আৰু তাৰ পিছত তেওঁলোকে সেই শ্ৰৱণক ভিত্তি কৰি তাক পুনৰ ক'বলৈ চেষ্টা কৰিব। এনেকুৱা ক্ৰিয়া-কলাপে শ্ৰেণীকোঠাত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শ্ৰৱণশক্তি কেনেকৈ বঢ়াই তুলিব বুলি আপুনি ভাবে?
- দলত পৰস্পৰৰ মাজত যিকোনো কাৰ্য বা ক্ৰিয়া-কলাপ বিনিময় কৰিবৰ বাবে উৎসাহিত কৰাতো কিয় গুৰুত্বপূৰ্ণ?

পঠন

পাঠক আৰু পাঠবোৰৰ মাজত পঠন হৈছে এক পাৰস্পৰিক প্ৰক্ৰিয়া আৰু ফলাফল হৈছে বোধ। অৰ্থাৎ পাঠবোৰ বুজি পোৱা। পাঠবোৰে বৰ্ণ, শব্দ, বাক্য আৰু দফাবোৰ উপস্থাপন কৰে য'ত অৰ্থবোৰ নিহিত হৈ থাকে। পঠন কেৱল অৰ্থোদ্ধাৰ কাৰ্যই নহয়, ই অৰ্থ সৃষ্টিৰ চেষ্টাও। অৰ্থৰ বাবে পঢ়ুৱৈয়ে জ্ঞান, দক্ষতা আৰু কৌশল ব্যৱহাৰ কৰে। সেইবাবে আমি পঠনক এক পাৰস্পৰিক আৰু গঠনমূলক প্ৰক্ৰিয়া বুলি ক'ব পাৰোঁ। তেওঁলোকে আহৰণ কৰা জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পঢ়ুৱৈ আৰু পঠনৰ মাজত আদান-প্ৰদানৰ অনুমতি প্ৰদান কৰা হয়। একেখিনি বিশেষ লেখাৰে সৈতে প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰে পাৰস্পৰিক ভাব বিনিময় বেলেগ হয় আৰু প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়েই তেওঁলোকৰ পূৰ্ব অভিজ্ঞতাৰ ভিত্তিত অৰ্থ সৃষ্টি কৰে।

শিক্ষাদান প্ৰক্ৰিয়া	শিকন ফলাফল
<p>শিকাৰসকলক অকলে, যুৰীয়াভাৱে, দলীয়ভাৱে সুযোগ আৰু উৎসাহ প্ৰদান কৰিব লাগে—</p> <ul style="list-style-type: none"> • বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ লেখা, যেনে গদ্য, কবিতা/নাটক আদি বুজাৰ লগতে আলোচনাৰ বাবে পঢ়িবলৈ আৰু বোধৰ বাবে উত্তৰ লিখিবলৈ সুবিধা দিব। • তেওঁলোকৰ পঠনৰ ভিত্তিত প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰিব। • বিশ্লেষণাত্মক চিন্তনৰ বাবে পাঠ পঢ়া/আলোচনা কৰা। 	<p>শিকাৰসকলে—</p> <ul style="list-style-type: none"> • অসমীয়াত বিভিন্ন লেখা পঢ়িবলৈ সক্ষম হ'ব, মূল বিষয় চৰিত্ৰ আদি চিনাক্ত কৰিব পাৰিব, ঘটনা আৰু ভাবৰ ত্ৰুটিসমূহক চিনাক্ত কৰিব পৰাৰ লগতে সেইবোৰক নিজৰ অভিজ্ঞতাৰ সৈতে ৰিজাব পাৰিব। • জাননী ব'ৰ্ডৰ পৰা তথ্য বা খবৰ বিচাৰিবলৈ, বাতৰি-কাকত, ইণ্টাৰনেট, তালিকা, চাৰ্ট, বিভিন্ন চিত্ৰ আৰু মানচিত্ৰ আদি পঠন কৰিব পাৰিব। • পৰিচিত আৰু অপৰিচিত পাঠৰ সন্দৰ্ভত মৌখিক আৰু লিখনৰ দ্বাৰা বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব পাৰিব।

আপাতদৃষ্টিত পঠনকালীন মান নিৰূপণ

ভুল শুদ্ধ বিচাৰ কৰা, শব্দ বা বাক্য মিলোৱা, কেইবাটাও মাজত শুদ্ধটো বাছি উলিওৱা, তেনেই চমু উত্তৰ, খালি ঠাই পূৰ কৰা, বাক্য বা শব্দ সম্পূৰ্ণ কৰা, নেওতা সম্পূৰ্ণ কৰা ইত্যাদি বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ প্ৰশ্নৰ জৰিয়তে আপুনি শিকাৰুৰ পঠনৰ মান নিৰূপণ কৰিব পাৰে। তথ্য বিচৰা, মূল ধাৰণাটো চিনাক্ত কৰা, লেখাবোৰৰ ব্যাখ্যা আৰু পূৰ্বানুমানৰ বাবে তেওঁলোকৰ মান নিৰূপণ কৰিব পাৰে।

সুন্দৰ পৰীক্ষা আৰু প্ৰশ্নকাকতৰ নমুনা প্ৰস্তুত কৰাটো হৈছে এটা কলা আৰু শিক্ষকসকলে তেনে কামৰ বিষয়ে ভাবিবৰ বাবে সময় লোৱা উচিত।

মুখ্য সমল ব্যক্তিৰ বাবে কাৰ্য

বোধগম্যতাৰ সৈতে পঠনৰ বাবে শিকাৰসকলে কিয় অসুবিধা পায়? কাৰণসমূহ তালিকাভুক্ত কৰক আৰু সম্ভাৱ্য কৌশলৰ পৰামৰ্শ দিয়ক।

লিখন

ধাৰণা বা বিচাৰ ধাৰা প্ৰকাশত লিখনে আমাক সহায় কৰে আৰু পঢ়ুৱৈসকলৰ মাজলৈ আমাৰ চিন্তাধাৰাক লৈ যায়। প্ৰথমবাৰৰ বাবে কাগজত আৰম্ভ আৰু শেষ কৰি কিবা এটা কৰাই লিখন নহয়, ই হৈছে পৰিকল্পনা, খচৰা প্ৰস্তুত পুনৰাবৃত্তি, সম্পাদনা আৰু পুনৰ লিখনৰ সৈতে জড়িত এটা প্ৰক্ৰিয়া। আমাৰ শিকাৰসকলৰ লিখন

লিখন পদ্ধতিৰ উৎকৰ্ষ সাধনৰ বাবে আমি লিখন প্ৰক্ৰিয়াটো বুজি পোৱা প্ৰয়োজন। লিখনৰ উদ্দেশ্য হৈছে ধাৰণা বা বিচাৰ ধাৰাৰ প্ৰকাশ আৰু এজন পাঠকলৈ এটি বাৰ্তা প্ৰেৰণ। কথিত ভাষাৰ পৰা লিখিত ভাষাটো পৃথক আৰু সেইবাবে লিখকজনে কিছুমান বিধিসম্মত দিশ মনত ৰখা প্ৰয়োজন, যেনে পৰিষ্কাৰ হাতৰ আখৰ, শুদ্ধ বানান আৰু বিৰাম চিহ্ন, সঠিকৰূপত ব্যাকৰণ আৰু শব্দ সম্ভাৰৰ ৰুচিসম্মত প্ৰয়োগ।

প্ৰক্ৰিয়া	শিকন ফলাফল
<p>অকলশৰে, যুৰীয়াকৈ, দলীয়ভাবে শিকাৰুসকলক সুযোগ আৰু উৎসাহ প্ৰদান কৰিব লাগে—</p> <ul style="list-style-type: none"> বাবৰ্তা, জাননী, পত্ৰ, প্ৰতিবেদন, জীৱনী, ডায়েৰি, ভ্ৰমণ কাহিনী আদি বিভিন্ন ধৰণৰ লেখাৰ মূলভাৰ বা লেখাসমূহ বুজিবলৈ বিৰাম চিহ্নৰ ব্যৱহাৰ, সঠিক আৰম্ভণি, মধ্যাংশ আৰু শেষ খণ্ড আলোকপাত কৰি খচৰা, পুনৰ লিখন আৰু অসমীয়া/পদ্ধতিত লিখিবলৈ গ্ৰন্থ সমালোচনা লিখিবলৈ 	<p>শিকাৰুৱে—</p> <ul style="list-style-type: none"> মৌখিক, ছপা আৰু দৃশ্যমান সমলৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি খচৰা, পুনৰ লিখন আৰু সৰু দফা লিখিব পাৰিব সঠিক আৰম্ভণি, মধ্যাংশ আৰু সামৰণিৰ ওপৰত আলোকপাত কৰি গোটেইখিনি জোৰা লগাই অসমীয়া/ব্ৰেইলত পদ্ধতিত লিখিব পাৰিব দৰ্শকৰ অভিব্যক্তি অনুযায়ী বাৰ্তা, নিমন্ত্ৰণীপত্ৰ, চমু দফা আৰু পত্ৰ (আনুষ্ঠানিক আৰু অনানুষ্ঠানিক) লিখিব পাৰিব গ্ৰন্থ সমালোচনা লিখিব পাৰিব

শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিৱেশত কেনেকৈ লিখন ক্ৰিয়া-কলাপ কৰিব পাৰি চাওঁ আহক—

লিখনৰ প্ৰাধান্য/মগজু কৰ্ষণ	এই স্তৰটোত আলোচনা বা দৃশ্যমান সমলৰ জৰিয়তে ভবা আৰু ধাৰণাৰ সৰলীকৰণ জড়িত হৈ থাকে। লিখনৰ উদ্দেশ্যত ভবা বিষয়টো অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থাকে। উদাহৰণস্বৰূপে, এজন বন্ধুলৈ লিখা এখন চিঠিতকৈ নিমন্ত্ৰণী পত্ৰ এখন বেছি আনুষ্ঠানিক হ'ব।
লিখন	এই পৰ্যায়টো তথ্য সংৰক্ষণ, সঠিক ভাষা নিৰ্বাচন, অৱশ্যেই লিখন কাৰ্যৰ লগত জড়িত হৈ থাকে। পুনৰাবৃত্তি হৈছে এই প্ৰক্ৰিয়াৰে এটা অংশ লিখকজনে লিখা সামৰাৰ আগতে তেওঁলোকে ইতিমধ্যে লিখা কথাখিনিত পুনৰ দৃষ্টিপাত কৰিবলৈ বিচাৰিব পাৰে।

পুনৰাবৃতি আৰু পুনৰালোচনা	<p>এই প্ৰক্ৰিয়াটোৱে পুনঃ পঠন আৰু পুনৰালোচনাক নিম্নলিখিত নিয়মৰ মাজেৰে সামৰি লয়।</p> <ul style="list-style-type: none"> • মোৰ বাক্যবোৰ পুনৰ সজোৱাটো মই বিচাৰোনে? • মই কোনোবাটো ক্ষেত্ৰ এৰি গ'লো নেকি? • তাত পুনৰাবৃতি আছেনে? • অধিক সুন্দৰ শব্দ সম্ভাৰেৰে নাইবা উৎকৃষ্ট উদাহৰণেৰে মই নতুনকৈ উপস্থাপন কৰিব পাৰোঁ নেকি? ইত্যাদি।
সম্পাদনা	<p>ইয়াত লিখকে তেওঁৰ লিখাবোৰ শুদ্ধ বুলি নিশ্চিত কৰে আৰু বিৰাম চিহ্ন, বানান আৰু ব্যাকৰণ আদি শুদ্ধকৈ আছে বুলি নিশ্চিত হয়। এই স্তৰত লিখকে সাৱধানতাৰে পুনৰাবৃতি কৰে।</p>
পুনৰ লিখন	চূড়ান্ত খচৰা লিখন

- তোমাৰ বিদ্যালয়ৰ অধ্যক্ষ মহোদয়লৈ অনুৰোধ জনাই এটা অতিৰিক্ত সংগীতৰ শ্ৰেণীৰ বাবে আনুষ্ঠানিক চিঠি লিখা। লিখনৰ মান নিৰূপণৰ বাবে তুমি শব্দ ভাণ্ডাৰ, ধাৰণাৰ উপস্থাপন ব্যাকৰণ আৰু যতি-বিৰাম চিহ্নক সংযোজিত কৰিব পাৰা।
- বিষয়বস্তু সন্দৰ্ভত শিক্ষকে আলোচনাৰ সুযোগ সৃষ্টি কৰিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰে সৰু দলত আলোচনা কৰিব, আলোচ্য বিন্দুবোৰ লিখিব। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক লিখা প্ৰক্ৰিয়া অনুসৰণ কৰিবলৈ ক'ব। লিখনৰ বিষয়বস্তু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ প্ৰসংগৰ পৰাহে লোৱা উচিত।

মুখ্য সমল ব্যক্তিৰ কাৰণে ক্ৰিয়া-কলাপ

এনেকুৱা ক্ৰিয়া-কলাপৰ বিকাশ (সংগঠন) কৰক, যিয়ে লিঙ্গ সংবেদনশীলতা বিকাশ কৰাত/অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ পৰিৱেশৰ প্ৰতি সংবেদনশীলতা/বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভঙ্গীক (মনোবৃত্তি), বিষয় নিৰ্ভৰ বিষয়বস্তুৰ লগত একত্ৰিত কৰাত আলোকপাত কৰিব।

কন্যা শিশুৰ শিক্ষা বিষয়ক এটা দফা লিখক—

বহুমুখী/সৃজনীমূলক প্ৰশ্ন :

- ভিন্ন ধৰণৰ আৰু সৃজনীমূলক প্ৰশ্ন, কন্যা শিশু শিক্ষিত কৰা, বিষয়টোৰ বিষয়ে এটা অনুচ্ছেদ (দফা) লিখনৰ মানদণ্ড নিৰূপণৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা প্ৰশ্নবোৰত পাঠ্যপুথি বহিৰ্ভূত প্ৰশ্ন/কথাও অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব লাগে। লিখনিবিলাক সৃজনীমূলক আৰু মুক্ত (মনৰ) হ'ব লাগে যাতে শিকাৰুৱে নিজৰ প্ৰসংগৰ (অভিজ্ঞতাৰ) পৰা লিখিব পাৰে আৰু অভিজ্ঞতাৰ পৰা লিখনি চহকী কৰিব পাৰে। ইয়াত এটা কাম দিয়া হ'ল যিয়ে শিকাৰুৰ প্ৰসংগৰ লগত ইয়াক স্থাপিত কৰে।
- তুমি অলপতে চাই অহা প্ৰদৰ্শনী এখনৰ বৰ্ণনা দি তোমাৰ বন্ধুলৈ এখন চিঠি লিখা। বহুমুখী প্ৰশ্নবিলাকে শিকাৰুবিলাকক বিভিন্ন উপায় বা বিকল্প আৱিষ্কাৰ কৰাত আৰু বিকল্প উত্তৰ অথবা দৃশ্যপটৰ সৃষ্টি কৰাত সহায় কৰে। বহুমুখী প্ৰশ্ন হ'ল (divergent question) এনেকুৱা প্ৰশ্ন, যাৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট উত্তৰ নাই, বৰঞ্চই কোনো বিষয়ৰ ভিত্তিত বহুলকৈ ভাবিবৰ বাবে কাৰোবাৰ (ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ) সামৰ্থ্য অনুশীলন কৰাত সহায় কৰে।

এই প্ৰশ্নবিলাকে জৈৱিক সম্পৰ্কীয়, যেনে— বিশেষভাৱে সক্ষম, লিঙ্গ আদিকো সম্বোধন কৰে। পাঠ্যপুথিৰ উদঘাটনমূলক প্ৰশ্নসমূহে আৰু সামগ্ৰিক আৰু পৰিপূৰক পাঠ্যপুথিৰ বিস্তৃত পঠনক শিকাৰুৰ চিন্তাৰ বিকাশৰ বাবে প্ৰয়োগ কৰিব পাৰি।

বিভাজিত/বিকল্প প্ৰশ্নৰ আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰোঁতে শিকন ফলাফলৰ তথ্য আহৰণত বিশেষভাৱে প্ৰয়োজন সম্পন্ন ল'ৰা-ছোৱালীৰ প্ৰয়োজন পূৰণ কৰিবৰ বাবে তলত দিয়া ৰুব্ৰিকবোৰ (Rubrics) প্ৰয়োগ কৰিব পাৰি।

ক্রমিক নং	যাৰ কাৰণে কৰা হৈছে	গ্ৰহণ কৰিবলগীয়া কৌশলৰ বাবে পৰামৰ্শ
১	দুৰ্বল বা ক্ষীণ দৃষ্টিশক্তিৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী	ক্ষীণ দৃষ্টিশক্তিৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সুবিধাৰ বাবে <ul style="list-style-type: none"> • ৰঙীন চক, স্কেচ্ছ পেন আদি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। • ডাঙৰ আখৰৰ লিখনিৰে সৈতে ব্লেকবোৰ্ডৰ কাৰ্যই সহায় কৰিব। • সন্মুখৰ শাৰীত বহা নাইবা খিৰিকিৰ কাষত বেছি পোহৰত বহা আদি সঠিক বহাৰ ব্যৱস্থা কৰিব পাৰি।

২	দুৰ্বল শ্ৰৱণ শক্তিৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী	দুৰ্বল শ্ৰৱণ শক্তিৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাৰণে— <ul style="list-style-type: none"> • তেওঁলোকে যাতে শিক্ষকৰ ওচৰত বহিব পাৰে তাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে। • শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত ৰৈ ডাঙৰ ডাঙৰকৈ আৰু স্পষ্টকৈ ক'ব লাগে/মাজত ব্যৱধান ৰাখি যদি প্ৰয়োজন হয় শিক্ষকে পুনৰাই ক'ব লাগে।
৩	জ্ঞান সম্পৰ্কীয়, বৌদ্ধিক বাধাগ্ৰস্থ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী	তেনেধৰণৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে মৌখিক ভাষা পঠনত (সলসলীয়াকৈ) চকু-হাতৰ সামঞ্জস্যৰ অস্পষ্টতাত আৰু সংখ্যাগত ভাষা বুজাত অসুবিধা পায়। শিক্ষকে নিজৰ সৃষ্টিশীলতা আৰু ধৈৰ্যৰ জৰিয়তে নিজাকৈ প্ৰকৃত কৌশল উদ্ভাৱন কৰিব পাৰে। তেওঁলোকে সহকৰ্মীৰ লগত পৰামৰ্শ কৰিব পাৰে আৰু DEGSN, NCERTৰ লগতো পৰামৰ্শ কৰিব পাৰে।
৪	উচ্চ সফলতা অৰ্জনকাৰী	এনেকুৱা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ভিন্নমুখী চিন্তন (Divergent thinking)ৰ উন্মেষ ঘটোৱা ক্ৰিয়া-কলাপ দিব লাগে। উদাহৰণ- এই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে “আহা শুনো আৰু কওঁ”ত বৰ কল্পনা প্ৰসূতভাৱে সঁহাৰি জনাব পাৰে আৰু পাঠ্যপুথিৰ সেই অংশটো শব্দ কৰি পঢ়িব পাৰে। অতিৰিক্তভাৱে তেওঁলোকক নতুন শব্দ ভাঙাৰ আৰু জ্ঞানৰ পৰ্যায়ত সামান্য পৰিমাণে প্ৰত্যাহ্বানমূলক বিভিন্ন ধৰণৰ পাঠ দিব পৰা যায়।

শব্দ ভাঙাৰ

শব্দ ভাঙাৰ আহৰণ, ভাষা শিকনৰ এটা প্ৰাৰম্ভিক পৰ্যায় আৰু ই জীৱনজোৰা প্ৰক্ৰিয়া।

শব্দ ভাঙাৰ ব্যাপক (শব্দৰ সংখ্যা) আৰু সীমিত (বহু অৰ্থবোধক) হ'ব পাৰে। শব্দ ভাঙাৰ বিস্তৃতি পঠন বোধগম্যতাৰ লগত জড়িত। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বোধগম্যতা উন্নত কৰিবলৈ নতুন শব্দৰ অৰ্থ দিয়াটোৱেই যথেষ্ট নহয়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সংৰক্ষণ কৰিব মনত ৰাখিব নোৱাৰিবও পাৰে আৰু ভৱিষ্যতে যেতিয়াই তেওঁলোকে একেধৰণৰ কোনো শব্দৰ মুখামুখি হয়, তেতিয়া তেওঁৰ স্মৃতি শূন্য হৈ পৰিব পাৰে। যি নহওঁক, যদি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পাঠ ভিত্তিক তথ্য দিয়া হয়, যিয়ে নতুন শব্দৰ অৰ্থৰ নিৰ্দেশনা দিয়ে, তেন্তে ই তেওঁলোকৰ বোধগম্যতাৰ স্তৰ তাৎপৰ্যপূৰ্ণভাৱে উন্নত কৰিব। তলত কেইটামান কাৰ্য-কৌশল দিয়া হ'ল—

- শব্দটোৰ অৰ্থ বুজাবৰ বাবে ৫-৭ টা বাক্যত শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা
- বাক্যটো পুনৰাই পঢ়া আৰু প্ৰসংগ সন্দৰ্ভত আলোকপাত কৰা।

- অনুমান কৰিবলৈ সুযোগ দিয়াৰ বাবে আভাস দিয়া।

তেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে নিজে নিজে অৰ্থ উদ্ধাৰ কৰিব পাৰিব। সৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাবে অভিনয় কৰি শব্দটোৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা অথবা শব্দটোৰ ছবি আঁকি বুজাই দিয়া কাৰ্যই ধ্বনিটোক শব্দৰ লগত, ছবিটোক শব্দৰ সৈতে আৰু চূড়ান্তভাৱে শব্দটোৰ অৰ্থৰ সৈতে সম্পৰ্কিত কৰাত সহায় কৰিব। ক্ৰিয়া-কলাপটোৰ জৰিয়তে আমি আকাংক্ষিত শিকন ফলাফলৰ সৈতে শব্দ ভাণ্ডাৰ সম্পৰ্কীয় কাৰ্যটো কৰোঁ।

শিকন ফলাফল, চতুৰ্থ শ্ৰেণী— শব্দ ভাণ্ডাৰ

শিক্ষাদান প্ৰক্ৰিয়া শিকাৰুৱে—	শিকন ফলাফল শিকাৰুৱে—
<ul style="list-style-type: none"> • শব্দৰ বৰ্গীকৰণ আৰু শব্দৰ শাৰী লক্ষ্য কৰা। • প্ৰধানত অসমীয়া শব্দ ভাণ্ডাৰ চহকী কৰা। • বানান আৰু অৰ্থ বিচাৰিবৰ বাবে অভিধান ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। পাঠ্যপুথিৰ শেষৰ পৃষ্ঠাসমূহত থকা শব্দ সম্ভাৰ চাই অৰ্থ জনাৰ অভ্যাস কৰে। • প্ৰসংগৰ জৰিয়তে অপৰিচিত শব্দৰ অৰ্থ অনুমান কৰে। যুক্তাক্ষৰ পঠনৰ অভ্যাস কৰে। পাঠ্যপুথি আৰু আন আন পঠন সামগ্ৰীত জতুৱা-ঠাচৰ সন্ধান কৰে। • পৰিচিত আৰু অপৰিচিত পাঠৰ পৰা শব্দ, খণ্ডবাক্য আৰু সৰু দফাৰ শ্ৰুতলিপি লেখাৰ অভ্যাস কৰে। 	<ul style="list-style-type: none"> • নতুন শব্দ গঠন কৰিব পাৰিব, শব্দৰ পাজলৰ সমস্যা দূৰ কৰিব কৰিব। বানান আৰু শব্দৰ অৰ্থ আৰু যুক্তাক্ষৰ বিচাৰাৰ কৌশল জানিব, লগতে উচিত ঠাইত প্ৰয়োগ কৰিব পাৰিব। • সৰল শব্দ শৃংখল, সমাধান আৰু গঠন কৰিব পাৰিব। • ৭-৮ টা বাক্যৰ চমু দফা শ্ৰুতলিপি লিখিব পাৰিব। • অভিধান চোৱাৰ কৌশল জানিব। • প্ৰাসংগিকতা অনুযায়ী পঠন কৰি অপৰিচিত শব্দৰ অৰ্থ অনুমান কৰিব পাৰিব। জতুৱা-ঠাচৰ ব্যৱহাৰ কথন আৰু লিখনত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিব।

উদাহৰণ-৪

বেলেগ বেলেগ কাগজৰ টুকুৰাত তলৰ শব্দবিলাক লিখক—

গুৰু	জন্ম	লুকা	প্ৰশ্ন	দিন	পক্ষ	চৰাই	কাকত	কৰ্ম	বিলাক	ভাকু	কাণ্ড
------	------	------	--------	-----	------	------	------	------	-------	------	-------

নতুন শব্দ এটা গঠন কৰিবৰ বাবে দুটা শব্দ লগ লগাবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক নিৰ্দেশনা দিব। তলত দিয়া কাৰ্যকৌশলৰ জৰিয়তে শব্দ ভাণ্ডাৰটো প্ৰয়োগ কৰিব পাৰি।

- হস্ত-কৰ্ম (যেনে- চিত্ৰাংকণ/দৃশ্য-শ্ৰাৱ্য চোৱা/চাৰু আৰু কাৰু কলা ব্যৱহাৰ কৰক)
- শব্দ আৰু তাৰ আন অৰ্থৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক
- প্ৰাসংগিকভাৱে শব্দ পঠনত বহু সুযোগ দিয়ক
- অকলশৰীয়াকৈ শব্দ লিখাৰ সলনি বাক্য আৰু পটন্তৰ/যোজনা লিখিবলৈ দিয়ক

ব্যাকৰণ

ব্যাকৰণ শব্দটোৰ বিষয়ে কওঁক আৰু আপুনি তেতিয়া স্বাভাৱিকভাৱে আমনিদায়ক, কঠিন, বিৰজ্জিদায়ক ইত্যাদি সঁহাৰি পাব। কিছুমান মানুহৰ এইটো ভুল ধাৰণাও থাকে যদিহে কোনো ভাষাৰ লিপি নাথাকে তেনেহ'লে ইয়াৰ ব্যাকৰণো নাথাকে। প্ৰত্যেক ভাষাতে ব্যাকৰণ অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থাকে। ব্যাকৰণ কোনো এটা “প্ৰসংগত” উত্তমভাৱে শিকোৱা হয়। মাতৃভাষাত আমি ব্যাকৰণগতভাৱে শুদ্ধ বাক্য ৰচনা কৰোঁ। আনকি যেতিয়া আমি ভুল কৰোঁ, সেইবোৰ আন বক্তাই চাপহীনভাৱে শুদ্ধ কৰে নাইবা আমি নিজেই সেইবোৰ শুদ্ধ কৰোঁ, যেতিয়া আমাক ভাষিক নিৰ্দেশ প্ৰদান কৰা হয়। বৰ্ধিত বোধগম্যতাৰ চাৰি-কাঠি হৈছে সত্যতা (কাহিনী, তথ্য) আৰু নিয়মৰ কাৰণে প্ৰসংগ প্ৰদান কৰোতা। ব্যাকৰণৰ নিয়মৰ নিচিনা বিমূৰ্ত ধাৰণাৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষভাৱে প্ৰযোজ্য অনুশীলন প্ৰদান কৰিব লাগে।

উদাহৰণ- ৫

উদাহৰণস্বৰূপে প্ৰত্যক্ষ উক্তি আৰু পৰোক্ষ উক্তি (Direct-Indirect speech) শিকাবৰ বাবে বিৱৰণ (reporting)ৰ ধাৰণাটোৰ সৈতে সকলো শিশুৱে পৰিচিত। তথাপি, উদাহৰণবোৰ সমাধান কৰোঁতে তেওঁলোকে প্ৰায়ে যুঁজিবলগীয়া হয়, কাৰণ তেওঁলোকে ‘নিয়মৰ মাজেৰে ভাৱে’। এটা ক্ৰিয়া-কলাপৰ মাজেৰে ধাৰণাটো তেওঁলোকক দিবৰ বাবে এটা ভাল পথ তলত দিয়া হৈছে। তিনিজন শিশুক শ্ৰেণীকোঠাৰফালে মুখ কৰি বহিবলৈ দিয়ক। দুজনক এফালে আৰু এজনক অলপ আঁতৰত বহুৱাব।

শিকাৰু-১ : তুমি তোমাৰ বাই চাইকেলখন বেচিলা নেকি ?

শিকাৰু-২ : মই সেইবিষয়ে এতিয়াও ভাবিয়ে আছোঁ।

(১ নং শিকাৰুজন ৩ নং শিকাৰুৰ ওচৰলৈ গৈছে)

শিকাৰু-১ : (শিকাৰু ৩ৰ প্ৰতি) মই তেওঁক সুধিলোঁ যে তেওঁ চাইকেলখন বেচিলে নেকি আৰু তেওঁ উত্তৰ দিলে যে তেওঁ এতিয়াও সেই বিষয়ে ভাবি আছে।

তলৰ কৌশলসমূহৰ জৰিয়তে শিক্ষকে ভুলবোৰ কমাব পাৰে—

- বিভিন্নধৰণৰ চুটি চুটি পাঠৰ জৰিয়তে ধাৰণাৰ অনুশীলন কৰাব পাৰে।
- চিন্তনৰ বাবে শিশুক উৎসাহিত কৰিব পাৰে।
- শিশুক সেই ধ্বনিটো শুদ্ধনে? বুলি শুধিব।

তলৰ কৌশলবোৰৰ দ্বাৰা নতুন ব্যাকৰণৰ ধাৰণা দৃঢ় কৰিব পাৰে।

- নিৰ্দেশ সমৃদ্ধ পৰিৱেশৰ সৃষ্টি কৰি ধাৰণাৰ বিভিন্ন ব্যাকৰণিক নক্সাৰ ব্যৱহাৰ কৰি, প্ৰসংগ উত্থাপনেৰে ব্যাকৰণ পঢ়ালে বাস্তৱৰ লগত সংগতি থকা এটি অৰ্থপূৰ্ণ ৰূপৰেখা সম্ভৱ হয়, যিয়ে বোধত সহায় কৰে।

শিকন ফলাফল - ব্যাকৰণ— সপ্তম শ্ৰেণী

শিক্ষাদান প্ৰক্ৰিয়া	শিকন ফলাফল
শিকাৰুৱে— বিশেষ্য, বিশেষণ, ক্ৰিয়াৰ কাল, ক্ৰিয়া- বিশেষণ আদিৰ বিষয়ত আলোকপাত কৰি বিভিন্ন ধৰণৰ পৰিৱেশ আৰু প্ৰসংগৰ জৰিয়তে ব্যাকৰণ বুজা	শিকাৰুৱে— <ul style="list-style-type: none"> • যোগাযোগ/আদান-প্ৰাদন/ভাব বিনিময় কৰোঁতে সঠিক বৈয়াকৰণিক ৰূপ ব্যৱহাৰ কৰে। যেনে- বিশেষ্য/সৰ্বনাম/ক্ৰিয়া/সময় আৰু কাল/ক্ৰিয়া বিশেষ্য ইত্যাদি। • অসমীয়া (ব্ৰেইলি) বাক্য সংযুক্তভাৱে মৌখিক, দৃশ্যমান, সংকেতৰ সহায়ত আৰু শ্ৰৱণৰ অনুভূতিৰে সংগঠিত কৰে।

উদাহৰণ- ৬

অসমীয়া ভাষাৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰা কিছুমান উদাহৰণ চাওঁ আহক—

পাঠৰ নাম — ‘ময়ূৰ পখীৰ জন্ম কাহিনী’

অসমীয়া ভাষাৰ পাঠ্যপুথি ‘অংকুৰণ’ৰ তৃতীয় ভাগৰ পৰা লোৱা হৈছে— এইটো এটা জনজাতীয় সাধু। পাঠটোত থকা সাধুটো এটা কাৰ্বি জনগোষ্ঠীৰ সাধু। সাধুটোত দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ কন্যা দেৱকন্যা পৃথিৱীলৈ কেনেকৈ আহিল আৰু ময়ূৰ পখীৰ কেনেকৈ জন্ম হ’ল সেই বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে জানিব পাৰিব। এই সাধুটোৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ভাষা শুদ্ধকৈ ক’ব পাৰিব আৰু জনজাতীয় সাধু পঢ়াৰ প্ৰতি আগ্ৰহ জন্মিব আৰু সাধুটো শুদ্ধকৈ পঢ়িব পাৰিব। সাধুটোৰ মূল কথাখিনি ক’ব পাৰিব আৰু লিখিব পাৰিব। সাধুটো নিজৰ কথাবে সাৱলীলভাৱে ক্ৰমত ক’ব পাৰিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে নিজৰ কল্পনাৰে সাধু সাজিব পাৰিব। দৰাচলতে কাহিনী কোৱাৰ কাৰণেহে আৰু কাহিনী

কখন এটা কলা বুলিব পাৰি। কাহিনী কোৱাজনৰ ভাব-অনুভৱ, অনুমান আৰু অংগ-ভঙ্গী, উত্থান-পতন ইমান পোনপটীয়া হয় যে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সাধুটোৰ চৰিত্ৰৰ লগত নিজকে একাত্ম কৰিব পাৰে।

চিন্তন বিন্দু

- এতিয়ালৈকে আপুনি যিটো সাধু পঢ়িলে, শুনিলে, তাৰ পৰা আপোনাৰ কি বিশেষ কথা দৃষ্টিগোচৰ হ'ল?
- সাধুটোৱে কি ধৰণে ভাষাক আকৰ্ষণীয় ৰূপত সজাই তুলিব পাৰে?

আহক, এতিয়া আমি মীতাৰ শ্ৰেণীলৈ যাওঁ। মীতা তৃতীয় শ্ৰেণীৰ শিক্ষয়িত্ৰী। তেওঁ আজি ল'ৰা-ছোৱালীৰ 'ময়ূৰ পখীৰ জন্ম কাহিনী' সাধুটো ক'ব।

শ্ৰেণী আৰম্ভ

আন দিনাৰ দৰে মীতাই শ্ৰেণীলৈ আহি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত সাধাৰণ কিছুমান প্ৰশ্নৰ উত্থাপনেৰে তেওঁলোকৰ বিষয়ে কথা-বতৰা পাতিলে। যেনে— মোহিতৰ অসুখ কেনেকুৱা অৱস্থাত আছে? ঔষধ লৈছেনে? বেহেনাই স্কুলৰ পৰা ঘৰলৈ গৈ কি কৰিলে? ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কি কি কিতাপ পঢ়িবলৈ লৈছে? আজি কিছু কিতাপ আমাৰ বিদ্যালয় পুথিভঁৰাললৈ আহিব, কোনোবাই ছুটাৰ সময়ত পেঞ্চিল এডাল পাইছিল নেকি? মীৰাই পেঞ্চিলডাল নাপালে আদি। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰেও নিজৰ নিজৰ কথা ক'বলৈ ধৰিলে 'মোৰ এতিয়া ভাল হ'ল। ঔষধ খাই আছোঁ, আমি কিতাপ ৰ'দত থৈছিলোঁ। বৰষুণত গোটেই সোপা কিতাপ নষ্ট হৈ গ'ল। আজি কেনেকুৱা কিতাপ আহিব? কিবা কাহিনীৰ কিতাপ থাকিবনে তাত? হয় বাইদেউ, এইটোৱেই আছিল! তাত, দুৱাৰৰ পাছফালে পৰি আছিল ইত্যাদি ইত্যাদি। ল'ৰা ছোৱালী বিলাকে আৰু কথা বঢ়াবলৈ ধৰিলে— নিগনিয়ে কাপোৰ কুটিলে। সৰু ভাইটোৱে বস্তাৰ পৰা কিতাপ উলিয়াই ল'লে ইত্যাদি ইত্যাদি। নন্দীনীয়েও নিজৰ কথা ক'বলৈ লোৱাত সকলোৰে মনোযোগ তেওঁৰ ফালে ঢাল ল'লে— জানানে, কালি মই ৰাস্তাত এডাল বৰ দীঘল সাপ দেখিছিলোঁ। তাৰ পাছত কি হ'ল সেই বিষয়ে জানিবলৈ মীতা বাইদেউ আৰু শ্ৰেণীৰ আটাইবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী উৎসুক হৈ পৰিল। আটাইয়ে সাপৰ বিষয়ে কথা পাতিবলৈ ধৰিলে— 'তুমি সাপলৈ ভয় কৰিছিল নেকি?'/সাপ নিজে নিজে আঁতৰি গৈছিল নে, নে তুমি তাক খেদি পঠিয়াইছিলি? সাপ খেদি পঠিওৱাত কোনোৱাই তোমাক সহায় কৰিছিলনে? ইত্যাদি, ইত্যাদি। মীতাই ব্লেকবৰ্ডত নন্দীনিৰ কথাখিনি লিখি দিলে— 'মই কালি ৰাস্তাত এডাল বৰ দীঘল সাপ দেখিছিলোঁ'।

শিক্ষয়িত্ৰী মীতাই ব্লেকবৰ্ডত লিখা কথাখিনি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰক পঢ়িবলৈ ক'লে। যিবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বাক্যশাৰী পঢ়িব নোৱাৰিলে তেওঁলোকক মীতাই পঢ়াত সহায় কৰিলে আৰু বাক্যত আঙুলি বুলাই পঢ়িবলৈ দিলে। তাৰ পাছত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰক বাক্যটো পঢ়িবলৈ ক'লে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত তেওঁ 'আজিৰ কথা' বুলি কৈ ঘৰুৱাভাৱে

কথা-বতাব পাতিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। তেওঁ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীবোৰক শ্ৰৱণ, কথন, পঠন আৰু লিখনৰ বাবে উপযুক্ত সময় দিলে। তদুপৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক শ্ৰেণীত সহজ হ'বলৈ, নিজৰ কথা ক'বলৈ সুবিধা আৰু সাহস দিলে। নিজৰ কথা নিজৰ ভাষাত ক'বলৈ স্বাধীনতা দিলে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ভাষাক শ্ৰেণীত স্থান দিয়া, আনৰ কথা ধৈৰ্যৰে শুনা, নিজৰ অনুভৱ ব্যক্ত কৰা, শ্ৰেণীকোঠাৰ নিয়মৰ সৈতে নিজকে জড়িত কৰা আৰু সংবাদ প্ৰক্ৰিয়াৰ সৈতে সক্ৰিয়ভাৱে সহযোগী হোৱাত তেওঁ সহায় কৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে নিজৰ কথা অনুক্ৰমত যাতে ক'ব পাৰে তাৰ সুযোগ দিয়া। সংবাদ প্ৰক্ৰিয়াৰ সৈতে অন্তৰ্ভুক্ত হ'বৰ বাবে শিক্ষক/শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত নিজৰ কথা কোৱা প্ৰয়োজন।

ভাষা শিক্ষণ-শিকনৰ সময়ত মূল্যায়ন

মীতাই দেখিলে যে—

- শ্ৰেণীকোঠাৰ সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে নন্দিনীয়ে দেখা সাপৰ প্ৰতি বেছি আকৃষ্ট হ'ল। এইটো তেওঁলোকৰ ৰুচিবোধৰ ভিতৰত আছিল।
- নন্দিনীয়ে বৰ আত্মবিশ্বাসৰ সৈতে নিজৰ কথা কৈ আছিল। তাইৰ কথা কোৱাৰ ধৰণত ভাব প্ৰৱণতা আছিল।
- মোহিতে লাহেকৈ তাই সোধা কথাৰ উত্তৰ দিলে। কথা কোৱাৰ সময়ত তেওঁৰ দৃষ্টি তলমূৰহৈ আছিল।
- সোনীয়াই নিজৰ ভাষাতে (বড়ো ভাষাতে) ক'লে 'মোৰ ঘৰতো সাপ সোমাইছিল। মোৰ সাপলৈ ভয় লগা নাছিল। তাই নিজৰ ভাষাত (ঘৰুৱা) আত্মবিশ্বাসেৰে বৰ সহজে কথাখিনি ক'ব পাৰে কিন্তু মান্য ভাষাত ক'বলৈ তাইৰ অলপ অসুবিধা হয়।

কাহিনী কথন

মীতাই নন্দিনীৰ কথাৰ সুৰতে সুৰ মিলাই ক'লে— 'তোমালোকে জানানে? দেৱকন্যাই কি ডাঙৰ ভুল কৰিলে? তেওঁ মৰ্ত্যত ঘূৰি ফুৰোঁতে নানা ফলৰ লগতে এদিন ধঁতুৰাৰ গুটি খালে।' এতিয়া শিকাৰুৰ মনত এটা উৎকণ্ঠা জাগি উঠিল যে— দেৱকন্যা কোন? তেওঁ কিয় ধঁতুৰাৰ গুটি খালে? ধঁতুৰাৰ গুটি খোৱাৰ পাছত কি হ'ল?

ৰীমাই সুধিয়েই পেলালে যে দেৱকন্যাই কিয় ধঁতুৰা গুটিতো খালে? লগে লগে ৰোহিতে তপৰাই ক'লে গুটি খালেও দেৱকন্যাৰ একো নহয়। এইবাৰ সকলোৱে চিঞৰিবলৈ ধৰিলে— আমাক দেৱকন্যাৰ সাধুটো কওঁক। শিক্ষক মীতাই সম্পূৰ্ণ ভাবপূৰ্ণভাৱে গহীনকৈ সাধুটো ক'বলৈ ধৰিলে—

এই কাহিনীটো কাৰ্বিসকলৰ। স্বৰ্গৰ ৰজা ইন্দ্ৰৰ ৰাজসভাত কেইবাগৰাকীও নৰ্তকী আছিল। তাৰে ভিতৰত এগৰাকী হ'ল বালিমাহী চৰাই। মৰতৰ বতৰা ল'বলৈ ইন্দ্ৰই বালিমাহীক পৃথিৱীলৈ পঠিয়ায়। বালিমাহী পৃথিৱীলৈ আহে আৰু উভতি গৈ মৰ্ত্যৰ সৌন্দৰ্যৰ কথা দেৱৰাজৰ সভাত বিৱৰি কয়।

সাধুটো শুনোৱাৰ পাছত মীতাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সাধুটোৰ বিষয়ে আলোচনা কৰি সুধিলে-

- তোমালোকৰ সাধুটোৰ কোনটো কথা আটাইতকৈ ভাল লাগিল আৰু কিয় ভাল লাগিল?
- দেৱকন্যাই কিয় পৃথিৱীলৈ আহিবলৈ বিচাৰিছিল?
- দেৱকন্যাই কাৰ লগত মৰ্ত্যলৈ আহিছিল?
- পৃথিৱীলৈ আহোঁতে তেওঁ লগত কি আনিছিল?
- স্বৰ্গৰ ৰজাজনৰ নাম কি?
- দেৱকন্যাই তাত-শালখন কিয় নিছিল?
- দেৱকন্যা স্বৰ্গলৈ ঘূৰি যাব নোৱাৰাত পিতৃ ইন্দ্ৰই তেওঁক কি কৈছিল?

তোমালোকে যদি এই সাধুটো ঘৰৰ ভাই-ভনীক শুনোৱা, তেনেহ'লে কেনেকৈ শুনাবা? নিজৰ কথাৰে সাধুটো কোৱা?

মীতাই সাধুটো আলোচনা কৰিবলৈ এনেধৰণৰ কিছুমান প্ৰশ্নৰ অৱতাৰণা কৰিলে যে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে যুক্তি প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ, অনুমান কৰিবলৈ, কল্পনা কৰিবলৈ আৰু নিজৰ অনুভৱক ব্যক্ত কৰিবলৈ সুবিধা পালে। এইটো আটাইতকৈ প্ৰয়োজনীয় কথা। মীতাই কৰা প্ৰশ্নৰ পৰা এইটোৱেই স্পষ্ট হৈ পৰিছে যে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সাধুটোৰ ঘটনা আৰু তাৰ চৰিত্ৰবোৰৰ বিষয়ে নিজা মতামত ব্যক্ত কৰিব পাৰে। কথোপকথনত প্ৰশ্নৰ ৰূপ আৰু দিশ নিৰ্ণয় কৰাত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে দিয়া উত্তৰ আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াই গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উত্তৰেও প্ৰশ্নৰ উদয় কৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ভাষা বিকাশৰ সন্দৰ্ভত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক এনেধৰণৰ প্ৰশ্ন সোধাতো প্ৰয়োজনীয়।

- তেওঁলোকে কোৱা কথাৰ গুৰুত্ব আছে।
- তেওঁলোকে নিজৰ কথা নিজৰ ভাষাৰে ক'ব পাৰে।
- তেওঁলোকৰ কথন শিক্ষকৰ ভাল লাগে।
- শ্ৰেণীৰ আন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তেওঁলোকৰ কথনক মনোযোগেৰে শুনে।
- তেওঁলোকৰ মতামত আৰু প্ৰতিক্ৰিয়া বাকী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ পৰা বেলেগ হ'ব পাৰে।
- ভালকৈ ক'ব নোৱাৰিলেও তেওঁলোকক খং-ৰাগ কৰিব নালাগে।
- তেওঁলোকে যে সকলো প্ৰশ্নৰে উত্তৰ দিব লাগিব- সেইটো প্ৰয়োজনীয় নহয়।

- তেওঁলোকে শিক্ষককো প্ৰশ্ন সুধিব পাৰে।

চিন্তন বিন্দু

ভাষা শিক্ষণ-শিকন সন্দৰ্ভত—

- অনানুষ্ঠানিক কথা-বতৰাই (আজিৰ কথা) কি উদ্দেশ্য সাধন কৰে? কাহিনী কথন-শ্ৰৱনৰ জৰিয়তে কোৱা-শুনাৰ উদ্দেশ্যক সহায় কৰে।
- মীতাৰ শ্ৰেণীৰ কোনখিনি কথা আপোনাৰ বিশেষ উপযুক্ত যেন লাগিল আৰু কিয় লাগিল?
- বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ প্ৰশ্নৰ কিয় গুৰুত্ব আছে?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে কথা-বতৰা পতা আৰু কাহিনী শ্ৰৱণ আৰু কথনৰ মাধ্যমেদি তেওঁলোকৰ শ্ৰৱণ আৰু কথনৰ সমৰ্থতাৰ বিকাশ একে সময়তে হৈ থাকে। ভাষাৰ ক্ষমতাত পাৰস্পৰিক সন্মুখ থাকে আৰু ইয়েই এটাই আনটোৰ বিকাশক প্ৰভাৱান্বিত কৰে। ভাষাৰ দক্ষতাক এক নিশ্চিতভাৱে বিকাশ কৰা বা তাক বেলেগ বেলেগ ধাৰাত ৰখাটো সম্ভৱ নহয়। যেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে আন ছাত্ৰ-ছাত্ৰী বা শিক্ষকৰ কথা ধৈৰ্য সহকাৰে শুনে তেতিয়া তেওঁৰ বিচাৰ, বিচাৰৰ প্ৰস্তুতি (শব্দচয়ন, বাক্য ৰচনা, কোৱাৰ ধৰণ, উঠা-নমা, গতি আদি) সজ্ঞানে গ্ৰহণ কৰে। ভাল শ্ৰোতা প্ৰভাৱশালী বক্তা হোৱাত সহায় কৰে। শ্ৰৱণ এটা সক্ৰিয় প্ৰক্ৰিয়া য'ত শ্ৰৱণৰ সময়ত মগজুত নিৰন্তৰ বিচাৰ বিবেচনা চলি থাকে। মীতাই কাহিনী সেইখিনি লৈকে কৈ আছিল য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ভাবিব পাৰে যে— দেৱকন্যাই কিয় পিতাকৰ ওচৰৰ পৰা মৰ্ত্যলৈ যাবলৈ অনুমতি বিচাৰিছিল? দেৱকন্যাই কিয় স্বৰ্গলৈ উভতি যাবলৈ বিচৰা নাছিল? আদি কথা-বতৰা হৈ থকাৰ সময়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দ্বাৰা সোধা এনেধৰণৰ প্ৰশ্নই তেওঁলোকৰ যোগ্যতাক জানিবলৈ দিয়ে যে আচলতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কি শুনি আছে আৰু তাৰ কি অৰ্থ গ্ৰহণ কৰি আছে। শ্ৰেণী কোঠাত এনেধৰণৰ বহুতো ছাত্ৰ-ছাত্ৰী থাকিব পাৰে যিয়ে নিজৰ মাতৃভাষাত কথা ক'ব পাৰে। যেনে - অসমীয়া ভাষাৰ শ্ৰেণীত কোনোবা ছাত্ৰই খাচী অথবা চাওতালি ভাষাত কথা পাতিব পাৰে। এই কথাক সহজভাৱে মানি লওঁক। এনে কৰিলে তেওঁৰ ভাষা শিকনৰ লক্ষ্যৰ সৈতে জড়িত হোৱাত সহায় হ'ব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ নিজা মাতৃভাষাৰ লক্ষ্যই ভাষাৰ ব্যৱহাৰক প্ৰভাৱান্বিত কৰিব পাৰে।

কাহিনীৰ শিৰোনাম

যি কোনো কাহিনীৰ শিৰোনামেই সেই কাহিনীৰ মূল ভাৱ/মূল কথা/মূল ঘটনাৰ ইংগিত দিয়ে।

মীতাই ‘ময়ূৰ পখীৰ জন্ম কাহিনী’ সাধুটোৰ শিৰোনামৰ বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে কথা-বতৰা আৰম্ভ কৰে।
তেওঁলোকক সুধিলে—

- এই কাহিনীটোৰ নামকৰণ কিয় ‘ময়ূৰ পখীৰ জন্ম কাহিনী’ দিয়া হ’ল?
- তুমি কাহিনীটোক কি নাম দিবলৈ বিচাৰিবা?

কাহিনীটোৰ শিৰোনামৰ বিষয়ত হোৱা কথা-বতৰাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সাধুটোৰ মুখ্য ঘটনা, চৰিত্ৰৰ বিশ্লেষণ কৰা অথবা সেই বিষয়ে চিন্তা ভাবনা কৰাৰ অৱকাশ দিয়ে। সাধুটোক নিজাকৈ শিৰোনাম দিয়াটোৱে যুক্তি আৰু কল্পনাশক্তি বিকাশত সহায় কৰে, লগতে ভাষাৰ বিকাশো হ’ব।

চিন্তন বিন্দু

কাহিনীৰ শিৰোনাম কি কি আধাৰত কৰিব পাৰি আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত ইয়াৰ বোধক বিকশিত কৰিবলৈ আপুনি কি ধৰণৰ ব্যৱস্থা নিৰ্বাচন কৰিব?

বেলেগ বেলেগ শৈলীৰে কাহিনী কথন

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বিভিন্ন ধৰণেৰে কাহিনীটো ইফাল-সিফাল কৰি ক’লে ভাষাৰ বিকাশতো সহায় হয়। কোনো ঘটনাক সাল-সলনি কৰি কাহিনীক আগবঢ়াই নিয়া অথবা কাহিনী সমাপ্তিক সাল-সলনি কৰিলেও এনে ধৰণৰ গতিবিধি হয়। ‘ময়ূৰ পখীৰ জন্ম কাহিনী’ সাধুটোৰ সন্দৰ্ভত মনোভাৱ প্ৰকাশ কৰি মীতাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কাহিনীটোক নিজা নিজা ধাৰণা মতে আগবঢ়াই নিবলৈ আৰু কাহিনীটোৰ সমাপ্তি ঘটাবলৈ ক’লে, যেনে—

- যদি বালিমাহীৰ লগতে দেৱকন্যা স্বৰ্গলৈ গুচি গ’লহেঁতেন?
- দেৱকন্যাই তাঁত শালখন লগত নিনিয়া হ’লে?
- দেৱকন্যাই ধঁতুৰাৰ গুটি নোখোৱা হ’লে?

সাধুটোত এনে ধৰণৰ ঠাই বা ঘটনা হ’ব পাৰে, যিটো নহ’লে কাহিনী অন্য ধৰণে আগবাঢ়িব বা সমাপ্ত হ’ব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ক’ব পৰা যায় যে, এইখিনিৰ পৰা কাহিনী আগবঢ়াই নিব পাৰে অথবা শেষাংশ সলনি কৰি লিখিব পাৰে। সেই শ্ৰেণীত এক গতিবিধি এইটোও হ’ব পাৰে যে, কাহিনীটো যিকোনো এটা-দুটা ঘটনা সলনি কৰিলেও কিন্তু কাহিনীৰ শেষাংশ একে হৈ থাকে। কাহিনীটোৰ যিকোনো এটা চৰিত্ৰ

সলনি কৰি কাহিনীটোক নতুন ৰূপত গঢ় দিবলৈ ক'ব পাৰি। আমি যিমানবাৰ সাধুৰ সংকেত সাল-সলনি কৰিম সিমানবোৰই চিন্তাধাৰাত, ভাষাৰ সৃষ্টিত পৰিৱৰ্তন আহিব। ইয়াৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে প্ৰসংগ অনুসৰি ভাষাৰ বিভিন্ন ৰূপ গঠন বা প্ৰয়োগ কৰিবলৈ ভাল সুযোগ পাব।

ভাষা শিকন-শিক্ষণ সময়ৰ মূল্যায়ন

মীতাই প্ৰত্যক্ষ কৰিলে যে —

- ৰমেনে যথেষ্ট ৰুচি আৰু ধৈৰ্যৰে আটাইৰে কথা শুনে।
- ধীৰেনৰ কোৱাত স্পষ্টতা আৰু গতি আছে।
- ৰাধিকাৰ কোৱাৰ সময়ত কিছু অসুবিধা আছে কিন্তু তেওঁৰ উত্তৰ আন ছাত্ৰ/ছাত্ৰীসকলতকৈ বেলেগ।
- বাবলীয়ে নিজে শিৰোনামটো এনেদৰে দিছে— ‘ময়ূৰ পখীয়ে পৃথিৱীলৈ আহি ভুল কৰিলে।
- অলীয়ে কাহিনীক সোনকালে আগবঢ়াই নি ক'লে— দেৱকণ্যা বালিমাহীৰ লগতে ঘূৰি যোৱা হ'লে এনে নহ'লেহেঁতেন।

চিন্তন বিন্দু :

- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দ্বাৰা নিজাকৈ কাহিনী পঠনৰ দ্ৰুতত সাধুটোক আগবঢ়াই নিয়া আৰু সাধুটোৰ সমাপ্তিৰ পৰিৱৰ্তনে ভাষা বিকাশক কেনে ধৰণে সহায় কৰিব?
- আপুনি ছাত্ৰ/ছাত্ৰীৰ মৌখিক ভাষা মূল্যায়ন কৰাৰ সময়ত কি বিষয়ত ধ্যান দিব আৰু কিয় দিব। সাধুক ভিন ভিন ধৰণে আগবঢ়াই নিয়াৰ কাম মৌখিকভাৱে হ'ব পাৰে অথবা লিখিতভাৱেও হ'ব পাৰে। মীতাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ক'লে- যদিহে সাধুটোত দেৱকণ্যাই ধঁতুৰা গুটি নাখালেহেঁতেন তেনেহ'লে সাধুৰ গতি অন্যফালে আগবাঢ়িলেহেঁতেন। শ্ৰেণীৰ আটাইবোৰ ছাত্ৰ/ছাত্ৰীয়ে নিজা নিজা ধাৰণাৰে কাহিনীটো আগবঢ়ালে আৰু বুজাই দিলে। ইয়াৰ পাছত মীতাই ক'লে — ঠিক আছে, এতিয়া তোমালোকে নিজা নিজা কাহিনীক নিজা নিজা ধৰণেৰে লিখা আৰু কিবা নাম (শীৰ্ষক) দিয়া। তৃতীয় শ্ৰেণীত এইটো সম্ভব্য যে ছাত্ৰ/ছাত্ৰীসকল লিখনৰ ক্ষেত্ৰত ভিন ভিন স্তৰত আছে। কিছুমান ছাত্ৰ/ছাত্ৰীয়ে শব্দ লিখনতো, কিছুৰে বাক্য লিখনতো যুঁজ কৰিবলগীয়া হয়। কিছুমান ছাত্ৰ/ছাত্ৰীয়ে আকৌ নিজৰ কথাকে ক'বলৈ অসুবিধা পায়। তেওঁলোকে এক ভিন্ন

ধৰণে বাক্য ৰচনা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। তেওঁলোকে লিখনি আৰম্ভ কৰাৰ সময়ত যি ভাষাই নহওঁক আঁক-বাক, ৰেখা আদি লিখিব লাগিব। এয়া ভাষা শিক্ষণ শাস্ত্ৰীয় খণ্ডৰ অন্তৰ্গত।

ভাষা শিক্ষণ-শিকনৰ মূল্যায়ন

মীতাই প্ৰত্যক্ষ কৰিলে যে —

- সুনীলে কাগজ এখনত কাহিনী এটি লিখিব আৰম্ভ কৰিলে কিন্তু লগে লগে লিখাখিনি মোহাৰিও পেলালে। সি আকৌ লিখিব আৰম্ভ কৰিলে।
- জাৰেদে 'ইন্দ্ৰ' শব্দটো লিখিব নোৱাৰি কিতাপৰ পৰা চাই লিখিলে।
- মোহিতে লাহে লাহে বানান জোঁটাই লিখিব চেষ্টা কৰিছে।
- বুনিয়াই নিমাড়ী ভাষাতেই কাহিনী লিখিলে। কথা কোৱাৰ যি আত্মবিশ্বাস সেইটো লিখনিৰ জৰিয়তে ফুটি উঠিছে। আদিত্যই নিজৰ ভাষাৰে লিখিলে— তেওঁক বলধ গৰু এহাল দিয়া। যদি খেতিত পোক লাগি শুকাই যায় তেতিয়া তেওঁ খাবলৈ নাপাব।

চিন্তন বিন্দু

ছাত্ৰ/ছাত্ৰীৰ দ্বাৰা নিজা কাহিনী ক্ৰমত গঠন কৰি আগবঢ়াই নিয়াত আৰু কাহিনীৰ সমাপ্তিকৰণৰ পৰিৱৰ্তনে ভাষা বিকাশত যিকোনো প্ৰকাৰে সহায় কৰে।

ইয়াত ভাষাৰ ক্ষমতা

আৰু লিখন সমানে সমানে আগবাঢ়িছে। কাহিনীক আগবঢ়াই নিবলৈ হ'লে মৌখিকভাৱে কোৱা কথাখিনিয়ে তেওঁক লিখনত সহায় কৰে।

কাহিনী পঠন

পঠন এক অৰ্থপূৰ্ণ প্ৰক্ৰিয়া, য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পাঠ্যপুথিৰ পৰা নিজা নিজা বৰণে অৰ্থ ল'ব পাৰে। এটা পাঠে ভিন ভিন ছাত্ৰীৰ বাবে ভিন ভিন অৰ্থ দিব পাৰে। ভাব অনুসৰি পাঠ পঢ়ি বুজালৈকে সহায় কৰে। মীতাই প্ৰথমে 'ময়ূৰ পখীৰ জন্ম কাহিনী'টো ছবিৰ সহায়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে কথোপকথনেৰে আৰম্ভ কৰিলে। ইয়াৰ দুটা কাৰণ আছে— প্ৰথম, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে 'ময়ূৰ পখীৰ জন্ম কাহিনী'টো শ্ৰৱণ কৰিব আৰু

সাধুটোৰ বিষয়ত কিছু আলাপ আলোচনা কৰিব। যিটোৱে তেওঁলোকক পঠনত সহায় কৰিব।

দ্বিতীয়তে, চিত্ৰ পঠনৰ সময়ত ছপা হৈ থকা সমলৰ বিষয়ে অনুমান কৰাত সহায় কৰিব। চিত্ৰৰ সহায়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ছপা হৈ থকা চিত্ৰ কাহিনী পঢ়িবলৈ প্ৰয়াস কৰিব। মীতাই সাধুটো বেলেগ বেলেগ পৃষ্ঠাত ছপা হৈ থকা চিত্ৰৰ প্ৰতি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰি কথোপকথন আৰম্ভ কৰিব—

- প্ৰথম অৱস্থাত কাহিনীৰ উদ্দেশ্য কি আছিল?
- দেৱৰাজ আৰু দেৱকন্যাৰ মাজত কি কথোপকথন হৈছিল?
- দ্বিতীয় পৰ্যায়ত কাহিনীটোৰ উদ্দেশ্য কি আছিল?
- দেৱকন্যাই লগত কি আনিছিল?
- দেৱকন্যাই কিয় স্বৰ্গলৈ উভতি যাবলৈ বিচৰা নাছিল?

মীতাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কাহিনী পঢ়ি শুনাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। স্বৰ্গৰ ৰজাজনৰ নাম আছিল ইন্দ্ৰ। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত সমৱেত গুঞ্জন উঠিল। বাৰু, এতিয়া কোৱা কাহিনীটোৰ ক'ত 'ময়ূৰ পখী'ৰ নাম লিখা আছে? — মীতাই সোধাৰ লগে লগে আটায়ে 'ময়ূৰ পখী'ৰ শব্দৰ ওপৰত আঙুলি থলে। ইতিমধ্যে তেওঁলোক 'ময়ূৰ পখী'ৰ শব্দটোৰ সৈতে পৰিচিত হৈ পৰিছে। মীতাই কাহিনী আগবঢ়াই নি পঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়েও কাহিনী পঢ়িলে। শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল পঠনৰ ক্ষেত্ৰত ভিন ভিন স্তৰৰ থাকিব পাৰে। কিছু ছাত্ৰই আখৰসমূহক জোৰ জোৰকৈ পঢ়িবলৈ চেষ্টা কৰিব। কিছুৰে ধীৰ গতিৰে ছপা হৈ থকা কাহিনীটো পঢ়িব। কিছুমানে অনুমানতে পঢ়িব।

সোনিয়াই কাহিনীটোত থকা কিছুমান শব্দৰ ঠাইত নিজা শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিছে। এনে ধৰণৰ পঠনে বুজাইছে যেন সোনিয়াই বুজিছে পঢ়িছে। কিয়নো অৰ্থ একেটাই আছে। দৰাচলতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে যেতিয়াৰে পৰা সাধুটো পঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰে তেতিয়াৰে পৰা মন মগজুত নিজাকৈ সেই কাহিনী নিজৰ হিচাপ মতে নিজা শব্দৰে সৈতে আগবাঢ়িবলৈ ধৰে। পঠনৰ সময়ত মীতাই প্ৰয়োজন অনুসৰি তেওঁলোকক পঠনত সহায় কৰিছে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক উৎসাহ যোগাইছে যাতে তেওঁলোকে পঠনত শিকনৰ ধাৰা অটুট ৰাখে।

ভাষা শিক্ষণ-শিকনৰ মূল্যায়ন

মীতাই দেখিলে —

- শ্যামলে কাহিনীটো নিজা গতিৰে পঢ়িছে।
- অলীয়ে সম্পূৰ্ণ বাক্যটোৰ প্ৰতিটো শব্দ পৃথক পৃথককৈ পঢ়িছে।
- জাবেদে পঠনৰ ক্ষেত্ৰত যুঁজি থকা পৰ্যায়ত আছে। তেওঁ শব্দ একোটাক দুই তিনিবাৰকৈ জেঁটাই জেঁটাই পঢ়ি আগবাঢ়িবলৈ ধৰিছে।

চিন্তন বিন্দু :

- আপোনাৰ বিচাৰত অলী আৰু শ্যামলৰ পঠনত কি পাৰ্থক্য আছে?
- পঠন শিকন প্ৰক্ৰিয়াত শব্দ দোহাৰি থকা অথবা নিৰ্ভৰ কৰা শব্দৰ ঠাইত বেলেগ শব্দ প্ৰয়োগ কৰাটো দৰকাৰ?
- পঠনত কি গুৰুত্ব আছে। জোৰ গতি নে অৰ্থ?

ভাষা আৰু সামাজিক দায়িত্ব

এই কাহিনীটোৰ মাধ্যমেদি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে কথোপকথন কৰিব পাৰি—

- তুমি ঘৰত কি কি কাম কৰা?
- ঘৰত কোনে কি কি কাম কৰে?
- তুমি তোমাৰ আশে-পাশে থকা মহিলা আৰু ছোৱালীবোৰক তাতৰ শালত কাম কৰা দেখিছানে?
- তাতৰ শালত কি কি বয় উলিয়াব পাৰি?
- এই ধৰণৰ কথোপকথনে ছাত্ৰ/ছাত্ৰীৰ লিংগ সম্বন্ধে সংবেদনশীলতা জগোৱাৰ কাম কৰিব। ভাষাৰ এটা কামেই হৈছে সমাজক জগাই তোলা।

চিন্তন বিন্দু

‘ময়ূৰ পখীৰ জন্মৰ কাহিনী’টোত লিংগ জড়িত হোৱাৰ বিষয় আছে। তৃতীয়, পঞ্চম আৰু অষ্টম শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ/ছাত্ৰীৰ সৈতে এনে ধৰণৰ কাহিনীৰ মাধ্যমেদি লিংগ সম্বন্ধীয় কথোপকথনত আপুনি আপোনাৰ নিজৰ প্ৰশ্ন আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াৰ মাজত কি পাৰ্থক্য আহিব পাৰে আলোচনা কৰক।

ভাষাৰ সন্দৰ্ভত

ভাষাত ‘বিষয়’ৰ এক উল্লেখযোগ্য ভূমিকা আছে যিয়ে সঠিক অৰ্থ পোৱাত সহায় কৰে। বিষয়ৰ পৰিবৰ্তন হ’লে অৰ্থও পৰিবৰ্তন হয়। ‘ময়ূৰ পখীৰ জন্ম কাহিনী’টোত এনেকুৱা বহু ঠাই আছে য’ত ছাত্ৰ/ছাত্ৰীক ভাষা প্ৰয়োগৰ বিষয়ে বুজাত সহায় কৰে।

যুৰীয়া শব্দ

মীতাই কাহিনীটোত থকা দুটা বাক্য কৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মন আকৰ্ষিত কৰিলে—

- দেৱকণ্যাই নেৰা-নেপেৰাকৈ লাগি থাকিল?
- সাজি-কাচি দেৱকণ্যাই মৰ্ত্যলৈ যাবলৈ ওলাল।

মীতাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সুধিলে—

এই দুটা যুৰীয়া শব্দ কোনোবাই বেলেগ বেলেগ ধৰণে ক’ব পাৰিবানে?

- সাজি-কাচি শব্দটোৰে এটা বাক্য সাজিব পাৰিবানে?

মীতাই ছাত্ৰ/ছাত্ৰীৰ সকলৰ সৈতে এনেদৰে মনৰ ভাৱ প্ৰকট কৰিব পৰা যুৰীয়া শব্দ কিছুমানৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলে আৰু বিশেষ ভাষা প্ৰয়োগ অৰ্থাৎ যুৰীয়া শব্দৰ প্ৰয়োগৰ বিষয়ে জনাত সহায় কৰিলে।

মীতাই ছাত্ৰ/ছাত্ৰীসকলক ক’লে যে, তেওঁলোকে এনে এটা অৱস্থাৰ বৰ্ণনা কৰক যাতে সিহঁতে মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিব পাৰে। ওপৰৰ শ্ৰেণীত যুৰীয়া শব্দ প্ৰয়োগ কৰা কাহিনী, অনুচ্ছেদ, অনুভৱ আদি লিখিবলৈ ক’ব পাৰি। বাস্তৱতে যিমানবাৰ কাহিনী পঢ়া যায় সিমানবাৰেই ভাষাৰ বেলেগ বেলেগ সৌন্দৰ্য দেখা যায় আৰু অৰ্থও পোৱা যায়।

প্ৰযুক্তি

সাপুটোত ছাত্ৰ/ছাত্ৰীয়ে তাঁতৰ শালৰ কথা শুনিলে। তাঁতৰ শালৰ ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে তেওঁলোকৰ সৈতে কথা-বতৰা পাতিব পাৰে— তোমালোকৰ ঘৰতো তাঁত শাল আছেনে? তাক কোনে ব্যৱহাৰ কৰে? তাত কি কি কাম কৰে? আদি। ছাত্ৰ/ছাত্ৰীক অন্য সামগ্ৰী (মাকু, যঁতৰ, মথুৰা, বাঁচ আদি)ৰ চিত্ৰ দেখুৱাই সেই বিলাকৰ ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে কথোপকথন কৰিব পাৰে। এনে ধৰণে ছাত্ৰ/ছাত্ৰীয়ে অন্য বিষয়ৰ কামৰ লগত জড়িত শব্দাৱলী (প্ৰযুক্তি/ৰেজিষ্টাৰ) আদিৰ সৈতে পৰিচিত হ’ব।

চিন্তন বিন্দু

ভাষা শিকাৰ সময়ত আন বিষয়ৰ জ্ঞানো বিকশিত হয়। এই কথাটো আপুনি মানি ল'বনে আৰু কিয় ল'ব? 'ময়ূৰ পখী কাহিনী'টোত ভাষাৰ সহায়ত কি কি বিষয়ৰ বিষয়ে কথোপকথন কৰিবলৈ আৰু সেই বিষয়ে বুজিবলৈ অৱকাশ দিয়াটো দৃষ্টিগোচৰ হয়?

'ময়ূৰ পখীৰ জন্ম কাহিনী'ৰ সাধুটোত শ্ৰেণীকোঠাত কৰিব পৰা সমস্ত ক্ৰিয়া-কলাপ, যেনে— শ্ৰৱণ, কথন, পঠন লিখন সকলো নিহিত হৈ আছে। এই প্ৰক্ৰিয়াত মূল্যায়নো নিহিত হৈ থাকে। মীতাই নিজৰ শ্ৰেণীত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে যিমানো ভাষাৰ প্ৰক্ৰিয়া সম্পন্ন কৰিলে সেইবিলাকৰ পৰ্যবেক্ষণৰ মাধ্যমেদি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ভাষাৰ মূল্যায়ন কৰিব যাতে তেওঁলোকে উপযুক্ত সহায় পায়।

মীতাই ভাষা মূল্যায়নৰ সময়ত বহুত মূল্যায়ন বিন্দুৰ প্ৰতি মনোযোগ দিয়ে। আহক, তালিকাৰ যোগেদি সেইবোৰ বুজিবলৈ চেষ্টা কৰোঁ—

ভাষাৰ মূল্যায়ন বিন্দু

শ্ৰৱণ কথন		লিখন
<ul style="list-style-type: none"> • বেলেগৰ কথা ধৈৰ্য আৰু ৰুচি অনুসৰি শুনা • শুনিহে নিজা প্ৰতিক্ৰিয়া ব্যক্ত কৰা • নিজৰ ভাষাৰ প্ৰতি আত্মবিশ্বাস ৰাখি নিজৰ কথা কোৱা • নিজৰ কথা কোৱাটো ভাষাৰ লক্ষ্য	<p>পঠন</p> <ul style="list-style-type: none"> • পঠনৰ প্ৰতি ধাউতি, ৰুচি • অনুমান কৰিহে পঠন • পঠনৰ সময়ত বিভিন্ন যুক্তিৰ প্ৰয়োগ • পঢ়াৰ সমলৰ পৰা অৰ্থ সজা	<ul style="list-style-type: none"> • লিখনৰ উৎসুকতা প্ৰকাশ • প্ৰসংগ ক্ৰমে শব্দ আৰু বাক্য নিৰ্বাচন কৰা • অভিব্যক্তি বিচৰাৰ ক্ষেত্ৰত মৌলিকতা, নতুনত্ব অথবা কল্পনাশীলতা প্ৰয়োগ • আলোচনাৰ ক্ৰম ৰক্ষা কৰা

শ্ৰৱণ কথন	পঠন	লিখন
<ul style="list-style-type: none"> নিজৰ কথনৰ বাবে যুঁজ দিয়া অভি ব্যক্তিৰ বিচাৰত মৌলিকতা অথবা নতুনত্বতা আলোচনা বিচাৰৰ ক্ৰম কথনত স্পষ্টতা, যথাযথ উত্তৰ, গতিশীলতাৰ সৈতে নিজা কথন 	<ul style="list-style-type: none"> সহজ আৰু সৰল গতিৰে সৈতে ভাবানুসৰি পঠন পঢ়ি উঠা সমলৰ বিষয়ে নিজা প্ৰতিক্ৰিয়া আদি ব্যক্ত কৰা, প্ৰশ্ন সোধা, সোধা পোছা কৰা। 	<ul style="list-style-type: none"> স্বনিয়ন্ত্ৰিত লিখনক আগবঢ়াই নিয়া বিৰাম চিহ্নৰ প্ৰয়োগ ভাষাৰ সৃজনশীলতাৰ প্ৰয়োগ।

ভাষাৰ মূল্যায়নৰ প্ৰক্ৰিয়া আছে। শ্ৰেণী আৰু শিশুৰ স্তৰ আৰু ভাষা সম্বন্ধীয় শ্ৰেণীৰ প্ৰক্ৰিয়া অনুসৰি মূল্যায়নৰ ৰূপৰেখা আৰু বিন্দুসমূহ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিব পৰা যায়। ভাষা মূল্যায়নৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ কথাটো হ'ল ছাত্ৰ/ছাত্ৰীৰ দ্বাৰা ভাষা প্ৰয়োগ, লাগিলে সেই ভাষা মৌখিকেই হওক বা লিখিত ভাষাই হওক। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ক্ষেত্ৰত তেনে মূল্যায়ন কৰাটো উচিত। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক আনৰ লগত তুলনা কৰা উচিত নহয়, কিয়নো সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত ব্যক্তিগত ভিন্নতা থাকেই আৰু তেওঁলোকক সমান ব্যৱহাৰ কৰা উচিত। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ ভাষা মূল্যায়নৰ জৰিয়তে লাভ কৰা জ্ঞান অনুসৰি তেওঁলোকৰ আৱশ্যকতাক সহায় কৰিব পাৰি। মূল্যায়নৰ পৰা পোৱা তথ্যখিনি অন্য শিক্ষক, অভিভাৱক আৰু ছাত্ৰ/ছাত্ৰীৰ সৈতে আলোচনা কৰা উচিত যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ভাষা বিকাশত সকলোৱে নিজা নিজা ভূমিকা পালন কৰিব পাৰে।

উদাহৰণ- ৭

ভাষাৰ শ্ৰেণী : কবিতাৰে

কবিতা মানুহৰ ভাবনাৰ সহজ অভিব্যক্তি। কবিতা লিখা, পাঠ কৰা, আবৃত্তি কৰা আদিৰ প্ৰভাৱেৰে আমি

আনন্দিত আৰু ৰোমাঞ্চিত হোৱাটো আমাৰ জীৱনত লয় আৰু সংগীতৰ দৰে মিলি আছে। কেতিয়াবা শিশুগীত, কেতিয়াবা গীত আৰু লোকসংগীত, কেতিয়াবা ভক্তি সন্মুখীয় পদ অথবা ভজন আৰু বৰগীত, আকৌ কেতিয়াবা কাব্য ৰূপত কবিতাৰ সৈতে আমাৰ সম্পৰ্ক গঢ়ি উঠে। সেই কাৰণে কবিতা শিক্ষণ কেৱল এক সাহিত্যিক ভাগৰ শিক্ষণ মাত্ৰ নহয়। ইয়াৰ উদ্দেশ্যই হৈছে— জীৱনত থকা লয়, সংগীত, অথবা প্ৰবাহমান গতিয়ে শিক্ষক আৰু শিকাৰৰ মাজত একতাৰ ভাৱ জগাই তোলা।

কবিতা পঢ়া-পঢ়োৱাৰ উদ্দেশ্য

- সাহিত্যৰ অন্য ভাগবিলাকৰ তুলনাত কবিতাৰ ৰচনাক বুজা
- কবিতাত নিহিত হৈ থকা শব্দ, অৰ্থ, লয় আদিৰ বিষয়ে জনা
- উপযুক্ত আৰোহী-অৱৰোহীৰ সৈতে পঠন (বিশেষকৈ আধুনিক কবিতাৰ সম্পৰ্কত)
- বিদ্যাৰ্থীসকলৰ অন্তৰত নিহিত হৈ থকা সংগীত, লয়, ছন্দ আদি প্ৰকাশৰ কাৰণে অৱকাশ দিয়া
- কবিতাত নিহিত হৈ থকা চিত্ৰধৰ্মীতা, কলাধৰ্মীতা, ঐন্দ্ৰিক সৌন্দৰ্যক চিনাকি কৰি দিয়া।
- কবিতা পঠন আৰু লিখনৰ প্ৰতি ৰুচি উৎপন্ন কৰা।
- তদুপৰি অন্য কবিতাৰ অৰ্থ অথবা বিশ্লেষণৰ বিষয়ে আগ্ৰহী কৰা।
- কবিতাৰ বিভিন্ন ধাৰা অনুসৰি কবিতা আৰু এই বিলাকৰ পৰম্পৰাৰ বিষয়ে জনা।
- ভাষাৰ বিভিন্ন সৌন্দৰ্যৰ বিষয়ে পৰিচয় কৰোৱা।

পঢ়া-পঢ়োৱাৰ পূৰ্ব প্ৰস্তুতি

যিকোনো পাঠ পঢ়োৱাৰ আগতে এজন সফল শিক্ষকে আগতীয়াকৈ প্ৰস্তুত হৈ লয়। পূৰ্ব প্ৰস্তুতি এক প্ৰকাৰ শিক্ষা সম্পৰ্কীয় অনুমান। পাঠদানৰ সহায়ক সামগ্ৰীবোৰ অনুমান কৰি নিজেই নিজক প্ৰস্তুত কৰা, সমৰ্থ কৰা। ইয়াত পঢ়াবলগীয়া বিষয় সন্দৰ্ভত আৱশ্যকীয় জ্ঞানৰ সহায়ত নিজেই নিজক উপযুক্ত কৰাটোও নিহিত হৈ আছে। শিক্ষকে ইচ্ছা কৰিলে প্ৰয়োজন অনুসৰি বিষয়ৰ লগত সংগতি থকা যিকোনো বিষয় সম্বন্ধিত আৱশ্যকীয় ৰূপৰেখা তালিকাভুক্ত কৰি ব্যৱহাৰৰ কাৰণে সংগ্ৰহ/আঁচনিযুক্ত কৰিব পাৰে।

উদাহৰণ হিচাপে ‘আমাৰ গাঁও’ কবিতাটো মনত ৰাখি পূৰ্ব প্ৰস্তুতিৰ ব্যৱহাৰৰ সম্ভাৱনীয় তালিকা তলত দিয়া হৈছে, যাক শিক্ষকে নিজৰ আৱশ্যকতা অনুসৰি সংযোজন/সম্পাদন/পৰিৱৰ্তন কৰিব পাৰে।

- প্ৰকৃতি প্ৰেম, গাঁৱৰ বৰ্ণনা, প্ৰকৃতিৰ বৰ্ণনা, ‘আমাৰ গাঁও’ৰ কবিতাটিৰ জৰিয়তে জানিব। কবি অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা আৰু ‘আমাৰ গাঁও’ কবিতা সম্পৰ্কত জানিবলৈ কবিৰ ৰচনাৱলী পঢ়িব আৰু সংগ্ৰহ কৰিব। কবি হিচাপে অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ সাহিত্যিক দিশটোৰ কথা জনা দৰকাৰ আৰু ‘আমাৰ গাঁও’ৰ কবিতাটোৰ জৰিয়তে কবিজনক বুজি পাব।
- ‘আমাৰ গাঁও’ কবিতাটোৰ দৃশ্য-শ্ৰাৱ্য পাঠসহ কবিতাৰ চিত্ৰনৰ সংগ্ৰহ বা সংযোজন ICTৰ জৰিয়তে ব্যৱহাৰ কৰিব।
- বিদ্যাৰ্থী আৰু মুখ্য সমল ব্যক্তি (KRP)ৰ সৈতে ক্ৰিয়া-কলাপৰ আঁচনি আৰু ৰূপৰেখা নিশ্চিত কৰা।
- দৃশ্য-শ্ৰাৱ্য, চাৰ্ট, পোষ্টাৰ, চিত্ৰ, চিনেমা প্ৰজেক্টৰ আদি সংগ্ৰহ কৰা আৰু সুনিশ্চিত কৰা।
- উপৰি উক্ত প্ৰস্তুতি কৰাৰ সময়ত প্ৰথম ভাষা, দ্বিতীয় ভাষা আৰু তৃতীয় ভাষাকো মনত ৰখাটো উচিত। দ্বিতীয় অথবা তৃতীয় ভাষাৰ কাৰণে পৰিৱেশ নিৰ্ণয় কৰা অতি আৱশ্যক। ইয়াৰ কাৰণে ICT অথবা ভাষাৰ পৰিৱেশ সৃষ্টিৰ কাৰণে অন্য সমলকো ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়।
- কবিতাত থকা কিছুমান বিশেষ ভাষিক প্ৰয়োগৰ প্ৰতি বিশেষ মনোযোগ দিবলৈ ক্ৰিয়া-কলাপৰ আঁচনি প্ৰস্তুত কৰা।

কবিতা পঢ়া-পঢ়ুওৱাৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ বিষয়ে কথা বতৰা পাতিবলৈ আমি অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ কবিতা ‘আমাৰ গাঁও’ক উদাহৰণ স্বৰূপে লওঁ আহক—

শুৱনি আমাৰ   ভৰা গাঁওখনি
শুৱনি আমাৰ ঘৰ,
পদূলি মুখত   গধূলিগোপাল

ফুলি থাকে মনোহৰ।
শুৱনি আমাৰ   ভৰা বাৰীখনি
শুৱনি তামোল-পাণ,
শুৱনি আমাৰ   সোণালী পথাৰ
ভৰি পৰে পকা ধান।
শুৱনি আমাৰ   গাঁৱৰ পুখুৰী
ৰাজহাঁহ চৰে তাত,
শুৱনি আমাৰ   ঔ গছজুপি
মৌৰে বাহ লয় গাত।

কবি : অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা

ক্ৰিয়া-কলাপ ১

কথা বতৰাৰ বিন্দু

- কবিতা শুনি থাকোঁতে ইয়াৰ কোনবিলাক বিশেষত্বৰ প্ৰতি আপোনাৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ হৈছে?
- পাঠ্যপুথিত কবিতাক এটা ভাগ অনুসৰি কিয় ৰখা হয়?
- কবিতাটো শুনা মাত্ৰকে কবিতাৰ বিষয়বস্তুক আপুনি কিছূ পৰিমাণে অনুমান কৰিব পাৰেনে?

আলোচনাৰ মাধ্যমেৰে শ্ৰেণীত কবিতা পঢ়া-পঢ়ুৱাৰ উদ্দেশ্যক উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। লগতে ভাষা আৰু সাহিত্যৰ মাধ্যমেদি শিকাৰুৰ মাজত যিবিলাক কৌশলক বিকশিত কৰিবলৈ অপেক্ষা কৰিবলগা হয়, সেই বিষয়েও আলোচনা কৰিব পাৰে।

আগলৈ আমি শ্ৰেণীত এই কবিতাটো এনেধৰণে পঢ়াবলৈ প্ৰস্তুত কৰিব লাগিব যাতে শিক্ষণ-শিকন প্ৰণালীটো ভাল হোৱাৰ লগতে কবিতা পঢ়া-পঢ়ুৱাৰ উদ্দেশ্যত উপনীত হোৱাটোও সম্ভৱ হয়। শ্ৰেণী কোঠাক গভীৰ উদ্দেশ্যপূৰ্ণ অথবা ৰুচিপূৰ্ণ হিচাপে প্ৰস্তুত কৰিবলৈ হ'লে শিক্ষক ৰূপে আমি সম্পূৰ্ণভাৱে

প্ৰস্তুত থকাটো প্ৰয়োজন। লগতে শিকন ফলাফল অথবা কবিতা পঢ়া-পঢ়োৱাৰ উদ্দেশ্যক মনত ৰাখি শিক্ষণ-শিকন প্ৰণালীক বাস্তৱতা প্ৰদান কৰিব লাগিব।

অষ্টম শ্ৰেণীৰ শিকন ফলাফলৰ কাৰণে সংযোগ স্থাপন — ভাষা অসমীয়া

শিকন ফলাফল

- নিজৰ পৰিৱেশত থকা লোককথা আৰু লোকগীত সম্পৰ্কে কোৱা আৰু শুনা।
- বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ সামগ্ৰী, যেনে - কাহিনী, কবিতা, লেখনি, প্ৰতিবেদন, প্ৰৱন্ধ, ব্যংগ পাঠ আদি পঢ়াৰ সময়ত অথবা পাঠ্যবস্তুৰ বিষয়ে সুক্ষ্মভাৱে পৰীক্ষা কৰি সেইবিলাকৰ অনুমান কৰা হয়, বিশ্লেষণ কৰা হয়, বিশেষ বিন্দুটোক বিচাৰি উলিওৱা হয়।
- পঢ়া সামগ্ৰীবোৰৰ বিষয়ে চিন্তা কৰোঁতে ভালকৈ বুজিবৰ কাৰণে প্ৰশ্ন সোধা হয়।
- সাধু, কবিতা আদি পঢ়ি লিখনৰ কাৰণে বিভিন্ন প্ৰকাৰ আৰু শৈলীক চিনি পোৱা, যেনে— বৰ্ণনাত্মক, বিৱৰণাত্মক, ভাৱাত্মক, প্ৰকৃতি চিত্ৰণ আদি।
- বিভিন্ন পঠন সামগ্ৰী পঢ়াৰ সময়ত সেই শিক্ষক প্ৰশংসা কৰে আৰু নিজা স্তৰ অনুসৰি মৌখিক, লিখিত, ব্ৰেইল/সাংকেতিক ৰূপত ইয়াৰ বিষয়ে নিজৰ অভিমত ব্যক্ত কৰা।
- ভাষাৰ সুক্ষ্মতাবোৰক লিখিত ভাষাৰে প্ৰয়োগ কৰা, যেনে— কবিতাৰ শব্দবোৰ পৰিৱৰ্তন কৰি অৰ্থ আৰু লয় বুজি পোৱা।
- নিজা অনুভৱক নিজা ভাষা কৌশলেৰে লিখা। লিখনৰ বিভিন্ন কৌশল আৰু প্ৰক্ৰিয়া ব্যৱহাৰ কৰা, যেনে— বিভিন্ন প্ৰক্ৰিয়াৰে কাহিনী, কবিতা, নিৱন্ধ আদি যিকোনো অনুভৱ আদি লিখিব পৰা।
- অভিব্যক্তিৰ বিভিন্ন ৰূপবোৰক চিনাক্ত কৰি নিজেই লিখা, যেনে— কবিতা, কাহিনী, নিৱন্ধ আদি।
- উপৰোক্ত বিষয়বোৰ সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ প্ৰথমেই আমি কবিতা পঢ়া-পঢ়োৱাক নিজা অনুভৱৰ সৈতে যুক্ত কৰিব লাগিব।

ক্ৰিয়া-কলাপ- ২

কবিতা পঢ়োৱাৰ সময়ত আপুনি কেতিয়াবা অনুভৱ কৰিছেনে যে আপোনাৰ গোটেই শ্ৰেণীটো মুগ্ধ হৈ পৰিছে। অথবা সম্পূৰ্ণ শ্ৰেণীটো এক সামূহিক নীৰৱতাত বিলীন হৈ গৈছে। গোটেই শ্ৰেণী কোঠাটোৰ এনে অৱস্থাৰ বিষয়ে এবাৰ ভাবক অথবা এনে অৱস্থাৰ সম্ভাৱনীয়তাৰ কাৰণক উল্লেখ কৰক।

টোকা

এই ক্ৰিয়া-কলাপে বিভিন্ন ধৰণে সফল অথবা অসফল শিক্ষা সম্বন্ধীয় প্ৰয়োগক সন্মুখলৈ আনিব। লগতে যাৰ কাৰণে কবিতা শিক্ষণ প্ৰভাৱপূৰ্ণ বা প্ৰভাৱহীন হৈ যায় সেই মহত্বপূৰ্ণ কাৰণৰ ওপৰতো আলোচনা কৰাটো সম্ভৱ হ'ব।

কবিতা পাঠ—

কবিতা পাঠ : শব্দ আৰু অৰ্থৰ লয়ক বুজি পোৱা

দৰাচলতে কবিতা পঢ়া-পঢ়োৱাটো বৰ আৱশ্যকীয় কিয়নো ইয়াৰ জৰিয়তে আমি কবিতাৰ লয় আৰু শব্দৰ সৈতে সংযোগ স্থাপন কৰিব পাৰোঁ আৰু শিকাসকলকো সেই বিষয়ে জ্ঞান দিব পাৰোঁ। কবিতাত দুই ধৰণৰ লয় দেখা পোৱা যায় — এক বাহ্যিক লয় আৰু দ্বিতীয়টো আভ্যন্তৰীণ লয়। কবিতাৰ বাহ্যিক লয় শব্দ সংযোজনত তৈয়াৰ হয় আৰু আভ্যন্তৰীণ লয়ে ভিন ভিন অৰ্থ গ্ৰহণ কৰে। কবিতা পাঠে এই লয়ক বুজাত সহায় কৰে। এটা ভাল কবিতাৰ পঠনে ভাব, দৃশ্য, ধ্বনি আৰু অৰ্থক প্ৰকাশ কৰিবলৈ ব্যগ্ৰ হৈ থাকে। এটা ভাল কবিতা আধুনিক, পৌৰাণিক বা ছন্দবদ্ধ অথবা ছন্দমুক্ত হ'লেও বুজিব পাৰি। দৰাচলতে অৰ্থ বিচাৰাৰ আগতে কবিতাৰ উচ্চাৰণ, শব্দৰ ইতিবাচক সৌন্দৰ্যত গুৰুত্ব দিব লাগিব।

কবিতাৰ শব্দৰ উচ্চাৰণৰ সহায়ত কবিতাত প্ৰৱেশ কৰিব পাৰি আৰু তাৰ পাছত গোটেই কবিতাটোৰ অৰ্থ লাহে লাহে মুকলি হ'বলৈ ধৰে। কবিতাৰ এনে পঠনে গোটেই শ্ৰেণীটোক এক সামূহিক লয়ত সংযোজিত কৰিব পাৰে। এনেধৰণৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰাৰ লগে লগে গোটেই শ্ৰেণীকোঠাটো মুগ্ধ হৈ পৰে আৰু শিক্ষণৰ উপযুক্ত পৰিৱেশ গঢ় লৈ উঠে। কেৱল এয়াই নহয়, কবিতাৰ যতি-গতি, শব্দ অথবা লয় অনুসৰি কৰা পঠনে শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীসকলকো ৰোমাঞ্চিত কৰি বিদ্যাৰ্থীসকলৰ সৈতে একত্ৰিত হোৱাত সহায় কৰে। মুঠতে এটা ভাল কবিতা পাঠ গোটেই শ্ৰেণীটোৰ কাৰণে মৰমৰ হয়। কবিতা শিক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত আমি পাঠ

পৰিচয় অথবা কবি পৰিচয় দিয়াৰ আগতে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰা পঠন দিয়াটো উপযুক্ত হ'ব।

‘আমাৰ গাঁও’ কবিতাটো ৰোমাণ্টিক যুগৰ প্ৰকৃতি বিষয়ক কবিতা। আধুনিক যুগৰ কবিতাসমূহত পৌৰাণিক যুগৰ কবিতাৰ দৰে ছন্দ, স্তৱকৰ অভাৱ দেখা যায়। কবি অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ কবিতাত ছন্দৰ প্ৰৱলতা দেখা যায়। ছন্দ যুক্ত হোৱাৰ কাৰণে তেখেতৰ কবিতাই এক সুকীয়া ৰূপ লৈছে।

ইয়াত বিৰাম চিহ্ন প্ৰয়োগকো সাধাৰণতে দেখা যায়। ছন্দযুক্ত আৰু বিৰামচিহ্নৰ ব্যৱহাৰৰ কাৰণে শিকাৰুৰ বাবে কবিতাটো আকৰ্ষণীয় হৈ পৰিছে। আধুনিক কবিতাৰ ভাষাই আধুনিক কবিতাটোৰ শক্তি। প্ৰকৃতি বিষয়ক কবিতাৰ ৰচনাত এক সুৰ আৰু ছন্দ নিহিত হৈ থাকে। “আমাৰ গাঁও” কবিতাটিৰ চাৰিটা শাৰী উল্লেখ কৰিব পাৰি—

শুৱনি আমাৰ	ভৰা গাঁওখনি
শুৱনি আমাৰ ঘৰ	
পদূলি মুখত	গধূলিগোপাল
ফুলি থাকে মনোহৰ।	
শুৱনি আমাৰ	ভৰা বাৰীখনি
শুৱনি তামোল-পাণ,	
শুৱনি আমাৰ	সোণালী পথাৰ
ভৰি পৰে পকা ধান।	

ইয়াত কবিতা পঠনৰ ক্ষেত্ৰত ছন্দ মিলাই পঠন কৰিব লাগিব, কেৱল বিৰাম চিহ্নৰ সহায়ত আগবাঢ়িব নোৱাৰে। ঘৰ, মনোহৰ, পাণ, ধান আদি শব্দত কেনেধৰণেৰে ৰৈ দিব বা আগবাঢ়িব লাগিব সেই বিষয়েও জানিব লাগিব। পঠন কৰা কবিতাটো ভালকৈ শিকাৰুৱে বুজি পোৱাটো দৰকাৰ, তেতিয়াহে শিকাৰু কবিতাটোৰ বিষয়ে ক'ব পাৰিব। এক প্ৰাণহীন অৰ্থবা লয় বিহীন পঠনে শিকাৰুৰ মন মগজুত প্ৰকৃতি বিষয়ক কবিতাৰ প্ৰতি গভীৰ অৰুচি উৎপন্ন কৰিব পাৰে। “আমাৰ গাঁও” কবিতাৰ পঠনে কবিতাৰ বিষয়ে জনা, উৎসুকতা অথবা ৰুচি উৎপন্ন কৰিব পাৰে। কবিতা পঠনৰ ক্ষেত্ৰত অতিৰিক্ত সাৱধানতা বজাই

ৰখাটো উচিত। এক প্ৰভাৱিত কবিতা পঠনে কবিতাৰ অধিকাংশ অৰ্থও জনাব পাৰে। নৱকান্ত বৰুৱা, আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালা, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা আদিৰ কবিতাই পাঠকক আকৰ্ষণ কৰে। তেওঁলোকৰ কবিতাত থকা ছন্দই শিকাৰু সোনকালে বুজি পোৱাত সহায় কৰে।

শিক্ষা সম্বন্ধীয় সংকেত

কবিতাই হৈছে কবিতা শিক্ষণৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ পন্থাৰ ভিতৰত এটা। ইয়াৰ কাৰণে আমি জনা, বুজা, ভাব-অনুভূতি পূৰ্ণ কবিতা অথবা কবিৰ বিষয়ে ক্ষুদ্ৰ সংগ্ৰহ প্ৰস্তুত কৰিব লাগিব। উদাহৰণস্বৰূপে প্ৰকৃতি সম্বন্ধীয় ভাববোৰ আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালা, নৱকান্ত বৰুৱা আৰু ৰঘূনাথ চৌধুৰীৰ কবিতাত পোৱা যায়। গছ, ফুল, চৰাই-চিৰিকটি অথবা প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন উপাদানবোৰ তেওঁলোকৰ কবিতাত উপলব্ধ হয়। আমি কোনো নিৰ্দিষ্ট কবিতা পঢ়ুওৱাৰ সময়ত সেই কবিতাতে সীমাবদ্ধ নাথাকি বৰং সেই কবিতাটোৰ ভাৱ-অনুভৱৰ লগত মিল থকা অন্য কিছু কবিতাকো পঠন কৰা কৰোৱাটো উচিত অথবা সেই কবিতাৰ বিশেষত্বটোকো শ্ৰেণীত আলোচনা কৰা উচিত। আচলতে কবিতাৰ শিক্ষণৰ আৰম্ভণিতে কোনোবা শ্ৰেণীত এনেকুৱা কাৰ্য কৰিলে ফলদায়ক হ'ব বুলি ক'ব পাৰি। তেতিয়া শ্ৰেণীত কবিতা শিক্ষণ আনন্দৰ বিষয় হৈ পৰিব আৰু পৰৱৰ্তী সময়ত আন শ্ৰেণীত কবিতা শিকনৰ কাৰণে লগা সময় বাছি যাব। শিকাৰুসকলৰ বোধগম্যতাৰ পৰিসৰৰ ব্যাপকতাৰ পৰিণামস্বৰূপে পাঠ্যপুথিত থকা পূৰ্বৰ কবিতাবোৰত থকা মূল কথাবোৰ উল্লেখ নকৰিলেও কবিতা শিক্ষণৰ পথত আগবাঢ়ি যাব পাৰিব। কবিতা পঠন আৰু আনন্দৰ তত্ত্ব প্ৰবল হৈ যাব অথবা লগে লগে বিদ্যাৰ্থীসকলৰ সহযোগিতা অথবা ৰুচিও বাঢ়ি যাব। আমাৰ কবিতা শিক্ষণৰ উদ্দেশ্য কেৱল যিকোনো প্ৰকাৰে পাঠ্যক্ৰম সম্পূৰ্ণ কৰাই নহয়, ইয়াৰ লগতে শিকাৰুসকলৰ জ্ঞানৰ বিস্তাৰ কৰাটোও উদ্দেশ্য।

কবিতা পঠন-সহায়ক সমল

সকলো শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰী উপযুক্ত পাঠক হোৱাটো সিমান প্ৰয়োজনীয় নহয়। এনে অৱস্থাত আই চি টিৰ দৃশ্য-শ্ৰাৱ্য সমলকো ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। উচ্চাৰণৰ লগে লগে কবিতাৰ চিত্ৰন দ্বিতীয় অথবা তৃতীয় ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ ৰূপেৰে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰাটো সম্ভৱ। কবিতাত নিহিত হৈ থকা দৃশ্য, চিত্ৰ, ধ্বনি আদি উপযুক্ত পাঠৰ যোগেদি ভাষাৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব পাৰি। এচ.চি.ই.আৰ.টি, অসমৰ পাঠ্যপুথিত

থকা কবিতাসমূহৰ পাঠ, এন.চি.ই.আৰ.টিৰ ওৱেবচাইট আৰু NROER অথবা YouTube.টো পোৱা যায়, আৰু তাৰ পৰা ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। লগতে এন.চি.ই.আৰ.টি নতুন পুথিত থকা QR CODE ৰ সহায় ল'ব পাৰে। এনেধৰণৰ সুবিধা উপলব্ধ নহ'লেও আপুনি কোনো বিশেষজ্ঞ, কবি, সাহিত্যিক, অভিনেতা থকা ব্যক্তি অথবা কোনো ভাল বিদ্যার্থীৰ সহায় ল'ব পাৰে। এন.চি.ই.আৰ.টি, এচ.চি.ই.আৰ.টিৰ বাহিৰে জ্ঞানপীঠ, সাহিত্য একাডেমী অথবা অন্য কোনোৱা নিজা সংস্থাৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত কৰা সমলকো ব্যৱহাৰ কৰা উচিত। NIOS, IGNOU অথবা দূৰদৰ্শনৰ যোগেদিও সাহিত্যৰ সমল ব্যৱহাৰ কৰিব পৰা যায়।

কবিতা, শব্দ আৰু অৰ্থসম্বন্ধীয় সংকেত-২

কবিতাত শব্দৰ গুৰুত্ব যে আছে সেই বিষয়ে উল্লেখ কৰিব পৰা যায়। আপুনি নিশ্চয় দেখিছে যে পাঠ্যপুথিৰ পাঠবিলাকৰ পাছফালে অথবা কেতিয়াবা কেতিয়াবা আৰম্ভণিতে কঠিন শব্দৰ অৰ্থ দিয়া হয়। এজন শিক্ষকৰ কাৰণে এইটো এটা আলোচনাৰ বিষয় যে কঠিন শব্দবোৰৰ অৰ্থ কবিতা শিক্ষণৰ আগতে বুজাই দিব লাগে। কবিতা শিক্ষণৰ পাছৰ ব্যৱস্থা ভিন ভিন আৰু ৰচনাত্মক হ'ব পাৰে কিন্তু কবিতা পাঠৰ আগতে শব্দৰ অৰ্থ কৈ দিয়াটো ফলদায়ক নহয়গৈ।

এনেদৰে বিদ্যার্থীসকলৰ ক্ষমতা অথবা ৰচনাত্মকতাক সীমিত ভাৱেহে মূল্যায়ন কৰা হয়। বিদ্যার্থীসকলক কবিতা, ধ্বনি, চিত্ৰ অথবা পৰিৱেশৰ আধাৰত শব্দৰ সৈতে খেলা অথবা চেষ্টাৰ বাবে সময় প্ৰদান কৰিব লাগে। সেইবিলাকৰ পৰা প্ৰশ্ন অথবা সংকেতৰ আধাৰত অন্তঃক্ৰিয়া কৰাব লাগে। এই সংকেতৰ ভিত্তিত বিদ্যার্থীসকলক কঠিন শব্দৰ অৰ্থক নিজেই অনুমান কৰিবলৈ দিব লাগে। আপুনি এজন সহায়কাৰী অথবা অনুপ্ৰেৰণা যোগোৱা লোকৰ ভূমিকা ল'ব পাৰে। ইয়াৰ জৰিয়তে বিদ্যার্থীসকলৰ বোধ, কল্পনা অথবা ৰচনাত্মকতাক সুযোগ প্ৰদান কৰা হ'ব। এনে ধৰণে শিকা জ্ঞান স্থায়ী অথবা ভৱিষ্যতৰ সম্ভাৱনীয়তাৰে পৰিপূৰ্ণ হ'ব।

কবিতা পাঠৰ পংক্তি সম্পূৰ্ণ হোৱাৰ পাছত বিদ্যার্থীসকলৰ মনত ভিন ভিন উৎসুকতা, বোধ অথবা ভাবাৰ্থৰ জন্ম হ'ব পাৰে। এজন শিক্ষক হিচাপে আমাৰ ভূমিকা এনে হোৱা উচিত যাতে আমি তেওঁলোকক মতামত প্ৰকাশ কৰাৰ সুবিধা দিব পাৰোঁ। এইটো এক প্ৰকাৰ অৰ্থ বা জ্ঞান সৃজনৰ প্ৰক্ৰিয়া য'ত তেওঁলোকক জড়িত কৰিবও লাগিব। লগতে NCF 2005 (ৰচনাবাদী চিন্তা)ৰ মতে কৰি শিকা (Learning by do-

ing) প্ৰবৃত্তিটো বিকশিত কৰা।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে ক্ৰিয়া-কলাপ

পাঠ শুনা আৰু কোৱাৰ পাছত বিদ্যাৰ্থীসকলৰ মনত কবিতাটোক লৈ যি ভাব সৃষ্টি হৈছে বা তেওঁলোকে যিখিনি বুজিছে সেইখিনিকে লিখিবলৈ ক'ব। শিক্ষকে যদি বিচাৰে তেনেহ'লে তেওঁলোকক কোৱাৰ সুবিধাও দিব পাৰে।

বিদ্যাৰ্থীসকলৰ অভিব্যক্তিৰ প্ৰতি মনোযোগ ৰাখি শিক্ষকে কবিতাৰ ভাৱাৰ্থকৰ প্ৰতি দৃষ্টি আকৰ্ষিত কৰিব পাৰে। কিন্তু আৰম্ভণিতে কবিতাটোৰ শব্দ আৰু পংক্তিবিলাকৰ ব্যাখ্যা কৰাটো উচিত পদ্ধতি নহয়। এইটোৱে বিদ্যাৰ্থীসকলৰ নিজা বোধজ্ঞান সক্ৰিয় নকৰে। কিছু পংক্তি অথবা শব্দলৈকে তেওঁলোকৰ বোধজ্ঞান সীমিত হৈ থাকিব। এতেকে শিক্ষকে নিজেই অৰ্থৰ সংকেত প্ৰদান কৰি অথবা বিদ্যাৰ্থীক সমগ্ৰ কবিতাৰ অৰ্থ অনুমান কৰিবৰ কাৰণে সহায় কৰিব।

বিদ্যাৰ্থীসকলৰ অৰ্থ সৃজনৰ দিশক আগবঢ়াই নিবলৈ তলত কিছুমান প্ৰশ্ন দিয়া হৈছে। উপযুক্ত শব্দ-অৰ্থত আঁচ টানি মিলাবলৈ দিব—

তলৰ শব্দবিলাকৰ শুদ্ধ অৰ্থবোৰ মিলোৱা—

শুৱনি - সৰু থোপা

ৰচকী - দেখিবলৈ ভাল লগা

থুপী - গা সাজি ধুন মাৰি ফুৰা তিৰোতা

প্ৰশ্নৰ পৰা উত্তৰ কৰিবলৈ দিয়াৰ সময়ত বিদ্যাৰ্থীসকলক অৰ্থ সংকেত প্ৰদান কৰক যাতে তেওঁলোকে কল্পনা আৰু অনুমানক উপযুক্ত দিশত লৈ যাব পাৰে। উপৰোক্ত প্ৰশ্নৰ বিষয়ত ওপৰত বিচাৰ বিশ্লেষণৰ পাছত শিক্ষকে নিজৰ ফালৰ পৰা অৰ্থ সংকেত প্ৰদান কৰিব।

অৰ্থ সংকেত

প্ৰকৃতি প্ৰেমী কবি অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ কবিতাসমূহৰ ভিতৰত 'আমাৰ গাঁও' এটা শ্ৰেষ্ঠ কবিতা।

প্ৰকৃতিপ্ৰেম অথবা প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি আকৰ্ষণৰ ভাব প্ৰকৃতি প্ৰেমী কবিসকলৰ বিশেষ বিশেষত্ব। অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ মূল বস্তুটোৱে হৈছে প্ৰকৃতিৰ সৈতে সম্বন্ধিত। কিন্তু প্ৰকৃতি প্ৰেমী কবিসকলৰ প্ৰকৃতি মানৱ মনৰ অভিব্যক্তি ৰূপে প্ৰকট হয়। মনৰ ভাবনা অনুকূলে প্ৰকৃতি পল্লবিত, পুষ্পিত, হৰ্ষিত হয়। কবি হাজৰিকাই এই কবিতাটোত গাঁওৰ এটি সুন্দৰ ছবি কবিতাটিৰ মাজেদি প্ৰকাশ কৰিছে। গাঁওত আজিও সকলো বস্তু উভৈনদী— যেনে- বাৰীত তামোল-পাণ, পুখুৰীত মাছ, গোহালীত গৰু আদি।

ক্ৰিয়া-কলাপ মূল্যায়ন

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক চিন্তা কৰিবলৈকে আৰু এটা প্ৰশ্নৰ অৱতাৰণা কৰিব পাৰি—

“শুৱনি আমাৰ যত ভাই-ভনী
ৰহিম, মহিম, দুল
পদুমী, কদমী মেলিনা, ছখিনা
একেটি থুপিৰে ফুল।”
ইয়াত থুপী শব্দটোৱে কি বুজাইছে?

টোকা : এই প্ৰশ্নটো ভিন ভিন ধৰণে হ’ব পৰা উত্তৰৰ বিষয়ে শিক্ষকে শিক্ষাৰ্থীসকলৰ লগত আলোচনা কৰক।

ক্ৰিয়া-কলাপ

আহক! এই কবিতাটোৰ পৰা শব্দ বিচাৰি লৈ তাৰে আমি বাক্য সজাৰ কাম কৰোঁ। এই কবিতাটোৰ যিবোৰ শব্দৰ অৰ্থ তেওঁলোকে বুজি নাপায় সেইবোৰৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিয়ক।

টোকা : বিদ্যাৰ্থীয়ে তালিকা প্ৰস্তুত কৰিব আৰু শিক্ষকেও এখন হ’ব পৰা তালিকা প্ৰস্তুত কৰিব।

সম্ভাৱিত তালিকা আৰু সেইবোৰৰ অৰ্থ—

মনোহৰ- সুন্দৰ

ৰচকী - গা সাজি ধুন মাৰি ফুৰা তিৰোতা

বাটৰুৱা - বাটেদি যোৱা মানুহ

থুপী - সৰু থোপা

হাট - বজাৰ

এই তালিকাখন বিদ্যাৰ্থীৰ সৈতে মিলি যাবও পাৰে অথবা বেলেগে হ'ব পাৰে। কবিতাৰ সন্দৰ্ভত ইমানখিনি আলোচনাৰ কৰাৰ পাছত বিদ্যাৰ্থীসকলক কওক যে- তেওঁলোকে পুনৰ কবিতাৰ সন্দৰ্ভত শব্দৰ অৰ্থ বুজি লৈ সম্পূৰ্ণ কবিতাৰ অৰ্থ বিশ্লেষণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰক। শেষত আপুনি নিজাকৈ যিখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰিছে সেইখনৰ বিদ্যাৰ্থীসকলৰ সৈতে সম্পৰ্ক ৰাখক। সম্ভৱ হ'লেহে অধিকাংশ শব্দৰ অৰ্থ বিদ্যাৰ্থীসকলে অনুমান কৰি ল'ব। ইমানখিনি কষ্ট কৰাৰ ফলত যেতিয়া বিদ্যাৰ্থীসকলে কবিতা আৰু শব্দৰ অৰ্থলৈকে যাব পাৰিব তেতিয়া আমি বুজিম যে, তেওঁলোকৰ বুজাটো স্থায়ী হৈছে। অন্য কবিতা বা অপঠিত পদ্যাংশৰ ক্ষেত্ৰতো এই প্ৰক্ৰিয়া তেওঁলোকৰ বাবে ফলদায়ক হৈ উঠিব পাৰে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ কথোপকথন—

আপুনি নিশ্চয় বুজি পাইছে যে, কবিতাত শব্দৰ লগত অৰ্থ দিয়া নাথাকিলেও তাক আপুনি গদ্য অথবা শব্দ ভাণ্ডাৰত বিচাৰি পাব। ৰচকী, মনোহৰ, হাট, থুপি আদি শব্দৰ অৰ্থ তেওঁলোকে নিজে চাই ল'ব পাৰিব। কোনোৱে কয় যে সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ শব্দৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ প্ৰয়োগ কবিতাতহে সম্ভৱ হয়। কবিতাত শব্দৰ স্থিতি আৰু ক্ৰম গদ্যতকৈ বেলেগ বেলেগ হয়। কবিতাৰ এই ভিন্নতাই কবিতাক এক বেলেগ মাত্ৰা প্ৰদান কৰে আৰু কবিতাত এক আভ্যন্তৰীণ লয়ৰো সৃষ্টি কৰিব পাৰে। তথাপি আপুনি কবিতাটো এক বেলেগ গতিৰে সৈতে পঢ়িছে। তলত কবিতাটোৰ কিছু পংক্তি আৰু গদ্য ৰূপ দিয়া হৈছে। আপুনি নিজেই বিচাৰ কৰি চাওঁক—

শুৱনি আমাৰ   ভৰা গাঁওখনি (পদ্য)

আমাৰ ভৰা গাঁওখনি শুৱনি (গদ্য)

শুৱনি আমাৰ   সোণালী পথাৰ (পদ্য)

ভৰি পৰে পকা ধান।

আমাৰ গাঁওৰ পথাৰখন সোণালী ধানেৰে ভৰি পৰে। (গদ্য)

এতিয়া আপুনি চাওঁকচোন দুয়োটাতে (গদ্য আৰু পদ্য) কি ভিন্নতা আছে আৰু কি আছে?

ভাব বিচাৰ-কবিতাৰ অৰ্থৰ বিস্তাৰ অথবা পৰিৱেশীয় সজাগতা

শ্ৰেণী কোঠাত কবিতাৰ সন্দৰ্ভত আলোচনা কৰক।

- কবিতাৰ ভাবৰ লগত ‘আমাৰ গাঁও’ — এই নামাকৰণৰ কি সম্পৰ্ক আছে? গোটেই শ্ৰেণীটোক একেলগ কৰি শিক্ষকে শিকাৰুৰ সৈতে আলোচনা কৰক। শিকাৰুৰ মনোভাবক ব্যক্ত কৰিবলৈ সম্পূৰ্ণ সুবিধা প্ৰদান কৰক।

ভাষাৰ কথা সেই সন্দৰ্ভত ব্যাকৰণ

ৰোমাণ্টিক কবিসকলৰ কবিতাৰ কিছুমান বিশেষত্ব আছে। সেইবিলাকৰ ভিতৰত এটা হ’ল— ছন্দৰ মিল। এই বিশেষত্বটো ‘আমাৰ গাঁও’ কবিতাটোত বিশেষভাৱে প্ৰতিফলিত হৈছে, যেনে— পাণ, ধান, তাত, গাত, ফুল, ভোল, ঘাট-বাট আদি। কবিতাটোৰ পৰা বিপৰীত শব্দৰ অৰ্থও পোৱা যায়, যেনে— সৰু নামঘৰ, ভৰা বাৰী, পকা ধান, তলেদি বাট। শিক্ষকে তেওঁৰ শিকাৰুসকলক এনেধৰণৰ ছন্দ মিল থকা শব্দ, বিপৰীত শব্দবোৰ বিচাৰি উলিয়াই লিখিবলৈ ক’ব পাৰে। এনেদৰে ব্যাকৰণৰ অন্য দিশবোৰৰ (যেনে— বৰ্ণৰ ৰূপ সলনি, বাক্য ৰচনা, যুৰীয়া শব্দ, সমাৰ্থক শব্দ, উপসৰ্গ) বিষয়ে পাঠৰ আধাৰত আলোচনা কৰিব পাৰে।

বিচাৰ বিশ্লেষণ - ভাষা বিস্তাৰ আৰু পৰিৱেশীয় সজাগতা :

‘আমাৰ গাঁও’ কবিতাটোত (শুৱনি আমাৰ ভৰা গাঁওখনি) নিহিত হৈ থকা ভাব শ্ৰেণীত বহি থকা ভিন ভিন শিকাৰুৰ কাৰণে ভিন ভিন হ’ব পাৰে। এই বাক্যশাৰীৰ ভাব কিছুমান শিকাৰুৱে বেলেগ ধৰণে প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে। পৰীক্ষা/খেলত ভাল ফল দেখুৱাব নোৱৰা শিকাৰুসকল বাবেও ইয়াৰ অৰ্থ বেলেগ ধৰণে প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে। শিকাৰুসকলক এই শাৰীটোৰ অৰ্থ বহুলাই লিখিবলৈ কওঁক। তেওঁলোকক নিজা অনুচ্ছেদ অথবা ৰচনাত্মক লিখনিৰে নিজা নিজা ভাবৰ অভিব্যক্তি প্ৰকাশ কৰিবলৈ দিব পাৰে।

ৰচনাত্মক অভিব্যক্তি—

কবিতা শিক্ষণৰ জৰিয়তে শিকাৰুৰ মাজত উদয় হোৱা ৰুচি অথবা ৰচনাত্মকতাকো উদগনি দিয়াটো প্ৰয়োজন। ইয়াৰ কাৰণে শ্ৰেণীত শিকাৰু অথবা শিক্ষকসকলৰ দ্বাৰা ৰচনা কৰা কিছু কবিতা পোষ্টাৰৰ আকাৰত শ্ৰেণীত লগাবও পাৰে। লগতে কবিতা পঠনৰ ৰুচিক আগবঢ়াই নিবলৈ কিছু ট্ৰিয়া-কলাপ কৰাব পাৰে। তলত দিয়া বাক্যবোৰ ভালকৈ পঢ়ি প্ৰতিটো শাৰীৰ পৰা একোটা বেলেগ কবিতা ৰচনা কৰিবলৈ পাৰে।

- মেঘবোৰ আকাশত দৌৰা দৌৰি কৰিছে।
- বৰষুণত ল'ৰা-ছোৱালীয়ে খেলিছে।
- ধুমুহা প্ৰবল গতিত আহিছে।

টোকা

শিকাৰুৰ দ্বাৰা উপৰোক্ত কাৰ্যখিনি কৰি লোৱাৰ পাছতে বেলেগ বেলেগ কবিতাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক। ইয়াৰ সহায়ত কবিতাটো তেওঁলোকে বুজি পাইছেনে নাই সেই বিষয়ে জানি লওক অথবা বুজাই দিয়ক। ইয়াৰ পৰা সহজেই শিকাৰুৱে কবিতাত থকা শব্দৰ তাৎপৰ্য অথবা কবিতাৰ সৌন্দৰ্যৰ বিভিন্ন তত্ত্বৰ বিষয়ে জানিব। এইদৰে মূল্যায়ন অথবা শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াও লগে লগে আগবাঢ়ি গৈ থাকিব।

সাহিত্যৰ পাঠ শিক্ষণ

ভাষাৰ পাঠ্যক্ৰমসমূহত বেলেগ বেলেগ ধৰণৰ লিখনিক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা কিছুমান পাঠ সন্নিৱিষ্ট কৰা হয়। এইবোৰৰ ভিতৰত গল্প, সাধু, গীত, নাটকৰ অংক, জীৱনী আৰু আত্মজীৱনীমূলক ৰচনা, সাক্ষাৎকাৰ, কবিতাৰ লগতে সমৃদ্ধ পঠন অভিজ্ঞতা প্ৰদানৰ বাবে তথ্যমূলক আৰু বৰ্ণনামূলক পাঠো অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। ই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ভাষাৰ কৌশলসমূহ ভালদৰে আয়ত্ত কৰাত সক্ষম কৰি তোলে আৰু মূল্যবোধৰ বিকাশ সাধন তথা পৰিৱেশ, লিংগ সমতা আদিৰ দৰে প্ৰসংগৰ প্ৰতি সংবেদনশীলতা গঢ়ি তোলাত সহায় কৰে।

কবিতা শিক্ষণ

কবিতাই ভাষাৰ অপৰম্পৰাগত ব্যৱহাৰক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। সেয়েহে কবিতা শিক্ষণৰ বাবে পৃথক শিক্ষণ পদ্ধতিৰ প্ৰয়োজন। আমাৰ সকলোৰে অভিজ্ঞতা আছে যে কবিতা এটা সম্পূৰ্ণ বোধগম্য নহ'লেও কবিতাটোৰ লগত একাত্ম হ'ব পাৰি। কবিতা এটাৰ বাহ্যিক অৰ্থতকৈ অন্তৰ্নিহিত অৰ্থ অধিক। কবিতা ছন্দ আৰু লয়যুক্ত হোৱাৰ বাবে ইয়াৰ স্তৱক আৰু পংক্তিসমূহ আমি সহজতে মনত ৰাখিব আৰু আওৰাব পাৰোঁ। কবিতা এটা বিশেষকৈ এটা চুটি কবিতাই শ্ৰোতাজনৰ মনত তাৎক্ষণিক প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে আৰু পাঠকৰ আবেগ-অনুভূতিত প্ৰত্যক্ষভাৱে প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰে। আমি কেতিয়াও কবিতা এটাক ব্যাকৰণৰ পাঠদানৰ ভিত্তি হিচাপে ল'ব নালাগে। দৰাচলতে আমি কবিতা এটাৰ শিক্ষাদান নকৰোঁ বৰঞ্চ একেবাৰে সাধাৰণ অৰ্থত ইয়াক উপভোগ কৰিবলৈহে শিকোঁ।

সেয়েহে কবিতা শব্দ আৰু অৰ্থৰ উৰ্ধত। কবিতা হৈছে শব্দসমূহৰ ব্যৱহাৰ, কল্পনা, ধাৰণা ইত্যাদি সম্পৰ্কে

লাভ কৰা সামগ্ৰিক অভিজ্ঞতা।

ইয়াত কবিতা শিক্ষণক কেনেদৰে সংগঠিত কৰিব পাৰি সেই সম্পৰ্কে কিছুমান পৰামৰ্শ আগবঢ়োৱা হৈছে।

- কবিতাটোৰ বিষয়বস্তুৰ সৈতে মিল থকা উৎসাহজনক কাৰ্যৰে আৰম্ভণি কৰক, যেনে— কবিতাটোৰ বিষয়বস্তুৰ সৈতে সামঞ্জস্য থকা (বা খাপ খোৱা) যিকোনো অভিজ্ঞতা সম্পৰ্কে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ক'বলৈ উদগণি দিয়ক। এইক্ষেত্ৰত বিভিন্ন ধৰণৰ চিত্ৰ, বাতৰি-কাকতৰ প্ৰৱন্ধ আদি সংকেত হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।
- কবিতাটোৰ পটভূমি অথবা কবিজনৰ বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ক'বলৈ উদগণি যোগাওক।
- কবিতাটো সৰব পঠন কৰক (ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কিতাপ জপাই থ'ব) আৰু প্ৰয়োজন সাপেক্ষে কবিতাটোৰ অন্তৰ্নিহিত ভাব ব্যাখ্যা কৰক।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কবিতাটোৰ শব্দ, স্তৱক আৰু পংক্তিসমূহ মনত পেলোৱাত সহায় কৰিবলৈ কবিতাটোৰ বিষয়বস্তুৰ সৈতে সংগতি থকা দুই এটা সাধাৰণ প্ৰশ্ন সোধক।
- দ্বিতীয়বাৰৰ বাবে কবিতাটো সৰব পঠন কৰক।
- এইবাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শূনাৰ লগতে তেওঁলোকৰ পাঠ্যপুথিত থকা কবিতাটো অনুসৰণ কৰি যাব।
- কবিতাটো সম্পৰ্কে দুই-এটা প্ৰশ্ন কৰিব, শব্দসমূহৰ আৰু কবিতাটোৰ বিষয়বস্তুৰ অৰ্থ বিচাৰি উলিয়াবলৈ দিব।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কবিতাটোৰ নীৰৱ পঠন কৰিবলৈ দিয়ক।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কবিতাটোৰ মূলভাব, ভাষাৰ ব্যৱহাৰ ইত্যাদি অনুধাৱন কৰাত সহায় কৰক।

মুকলি আলোচনাভিত্তিক কাৰ্যই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পাঠ্যপুথিৰ উৰ্ধলৈ যোৱাত আৰু পাঠসমূহৰ সৈতে তেওঁলোক নিজৰ অভিজ্ঞতাৰ সংগতি স্থাপন কৰাত সহায় কৰে। সম্ভৱ হ'লে বিষয়বস্তুৰ সাদৃশ্য থকা অন্য কবিতা/কবিতাৰ স্তৱক শ্ৰেণীত সৰব পঠন কৰিব। সমস্বৰে কৰা পঠনে পঠন কাৰ্যক অধিক আনন্দময় (উপভোগ্য) কৰি তোলে। ইয়াত এটা কবিতা উদাহৰণস্বৰূপে দিয়া হৈছে।

ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ শিকনৰ ফলাফল— সাহিত্যৰ পঠন আৰু ৰসাস্বাদন

শিক্ষাদান প্ৰক্ৰিয়া	শিকন ফলাফল
শিক্ষাৰ্থীসকলে— বিভিন্ন ধৰণৰ পাঠ, যেনে- গদ্য, পদ্য, নাটক আদি পঢ়ি, বুজি ৰসাস্বাদন কৰিব আৰু যুক্তিনিৰ্ভৰ তথা বোধ সম্পৰ্কীয় প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব।	শিক্ষাৰ্থীসকলে— অসমীয়াত লিখা বিভিন্ন ধৰণৰ পাঠ পঢ়ি তাৰ মূলভাব, চৰিত্ৰ, ভাবসমূহৰ দ্ৰুত আৰু প্ৰসংগ বুজি পাব আৰু নিজৰ ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাৰ সৈতে সংগতি স্থাপন কৰিব পাৰিব।

উদাহৰণ-৮

শ্ৰেণী— ষষ্ঠ

পাঠ্যপুথিৰ নাম — অংকুৰণ

কবিতাৰ নাম — ‘সবাতোকৈ আপোন’

প্ৰাক্ পঠন (Pre-reading)

এই কবিতাটিত জন্মদাত্ৰী আই, জন্মভূমি আৰু মাতৃভাষা আমাৰ সবাতোকৈ আপোন বুলি কোৱা হৈছে।
কবিতাটোৰ জৰিয়তে কবিয়ে ওপজা ঠাইখনক ভিত্তি কৰি মাতৃ আৰু মাতৃভাষাৰ সহায়ত সুবিশাল পৃথিৱীত
আঙুৱাই যোৱাৰ কথা কৈছে।

শিক্ষাৰ্থীসকলক কবিতাটোৰ প্ৰতি আগ্ৰহী কৰি তোলাৰ বাবে কিছুমান প্ৰশ্ন সুধিব—

ক্ৰিয়া-কলাপ নং-১

- তুমি জন্মগ্ৰহণ কৰা ঠাইখনৰ নাম কি?
- তোমালোকৰ গাঁও/অঞ্চলটোত কি কি ভাষা কয়?
- তোমালোকে থকা ঠাইখনক ভাল পোৱানে? যদি ভালপোৱা, কিয়?

পঠনকালীন (While reading)

ক্রিয়া-কলাপ নং-২

শিক্ষকে কবিতাটিৰ স্তৱকসমূহ শুদ্ধ আৰু স্পষ্ট উচ্চাৰণেৰে আবৃত্তি কৰি শুনাব। একেদৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক আবৃত্তি কৰিবলৈ দিব।

পঠনোত্তৰ

ক্রিয়া-কলাপ নং-৩

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সৰু সৰু দলত ভাগ কৰি বহিবলৈ দিব, আবৃত্তি কৰা স্তৱককেইটাৰ মূল কথাখিনি দলত তেওঁলোকে আলোচনা কৰিব আৰু কি বুজিছে দলৰ নেতাজনে সকলোৰে শুনাকৈ ক'ব।

ক্রিয়া-কলাপ নং-৪

‘আমি আমাৰ ঠাইখন কিয় ভাল পাওঁ’ এই বিষয়ে দলগতভাৱে আলোচনা কৰি সংক্ষেপে লিখিবলৈ দিব। আলোচনাৰ বিষয় তলত দিয়া ধৰণৰ হ'ব পাৰে—

- (১) “মোৰ বিদ্যালয়খনক কিয় ভালপাওঁ”
- (২) “মোৰ গাঁওখনক কিয় ভালপাওঁ”
- (৩) “মোৰ দেশখনক কিয় ভালপাওঁ” আদি।

কথন

ক্রিয়া-কলাপ নং-৫

শিক্ষকে কবিতাটি সম্পৰ্কে তলত দিয়াধৰণৰ প্ৰশ্ন সুধিব আৰু লিখিবলৈ দিব। সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ক'ব পাৰিছেনে নাই তাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিব। যিসকল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে উত্তৰ দিব নোৱাৰে তেওঁলোকক সহজ প্ৰশ্ন সুধি কোৱাৰ সুবিধা কৰি দিব।

- (১) কবিয়ে কাক আপোন বুলি কৈছে?
- (২) কবিক ধৰণীখনৰ লগত কোনে চিনাকি কৰি দিলে?
- (৩) কবিয়ে কোনখন দেশক চহকী বুলি কৈছে?

ছাত্র-ছাত্রীক কবিতাটোৰ ৰসাস্বাদন কৰাত সক্ষম কৰি তুলিবলৈ কিছুমান ক্ৰিয়া-কলাপ পৰিকল্পনা কৰিব পাৰি—

কিছুমান যুক্তি নিৰ্ভৰ প্ৰশ্ন এখন কাৰ্যপত্ৰত লিখি শিক্ষাৰ্থীসকলক দিব পাৰি। শ্ৰেণীটোৰ ছাত্র-ছাত্রীসকলক ৩ বা ৪ টা দলত বিভক্ত কৰি প্ৰতিটো দলকে কবিতাটোৰ একোটা দিশৰ অথবা স্তৰকৰ সৈতে জড়িত কৰি আৰু দলীয়ভাৱে আলোচনা কৰিবলৈ দি প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখিবলৈ দিব পাৰি।

মুখ্য সমল ব্যক্তিসকলৰ বাবে ক্ৰিয়া-কলাপ

ওপৰত আলোচনা কৰা বিভিন্ন কৌশলসমূহ ব্যৱহাৰ কৰি নাইবা 5E পাঠ-পৰিকল্পনা পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰি যিকোনো এটা কবিতাৰ পাঠ-পৰিকল্পনা কৰক।

স্ব-মূল্যায়ন

ইতিমধ্যে আপুনি ভাষা শিক্ষণ-শিকনৰ প্ৰসংগত বিভিন্ন ধাৰণা, বিচাৰধাৰা আৰু কৌশল সম্পৰ্কে অৱগত হৈছে।

অধিৱেশনৰ সময়ছোৱাত আপুনি কৰা পঠন আৰু ক্ৰিয়া-কলাপসমূহৰ ভিত্তিত তলত দিয়া প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ কৰোঁ আহক—

- ভাষা শিকনত ক্ৰিয়া-কলাপৰ ভূমিকা কি?
- কেৰিকুলামত ভাষাৰ ভূমিকা কি?

References, Resources and Websites

Badheka, GijuBhai. 2018. *Divasvapna*. National Book Trust, New Delhi.

Clay, Marie. M. 1991. *Becoming Literate, the construction of inner control*. Auckland, Heinemann.

Copper, j.d. 2000. *Literacy: Helping children construct meaning* (2nd ed.). Houghton Mifflin Company. Princeton, New Jersey.

Cummins, JIM and Swain Merrill. 1986. *Bilingualism in education: aspects of theory*,

research, and practice. Longman.

Kumar, k. 2008. *The Child's Language and the Teacher*. National Book Trust, New Delhi.

Mason, j. and s. sinha. 1992. *Emerging literacy in the early childhood years: Applying a Vygotskian model of learning and development* University of Illinois at Urbana-Champaign.

NCERT. 2005. *National Curriculum Framework–2005*. New Delhi.

———. 2006a. *Position Paper of the National Focus Groups on Teaching of Indian Languages*. New Delhi.

———. 2006b. *Position Paper of the National Focus Groups on Teaching of English*. New Delhi.

———. 2008. *Padhne ki Samajh* New Delhi

———. 2009. *Teaching of English at Upper Primary Stage. Training Modules for Professional Development of Teachers in the North Eastern States*. New Delhi.

———. 2011. *Samjka madhyam*. (Medium of Learning). New Delhi.

———. 2012. *Inservice Professional Development Package: Teaching of Hindi*. (Secondary Stage) published under RMSA (unpublished training package).

———. 2012. *Inservice Professional Development Package: Teaching of English* (Secondary Stage) published under RMSA (unpublished training package). Available at [www.ncert.nic.inhttp://www.ncert.nic.in/departments/nie/dse/activities/advisory_board/PDF/RMSA_PACKAGE_ENGLISH.pdf](http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dse/activities/advisory_board/PDF/RMSA_PACKAGE_ENGLISH.pdf)

———. 2012. *NCERT Source Book on Assessment for Classes I–VIII Languages-Hindi*. New Delhi.

———. 2012 *NCERT Source Book on Assessment for Classes I –VIII Languages-English*. New Delhi.

———. 2013. *Likhne ki Shuruat- Ek Samwad*. New Delhi.

———. 2015. *Continuous and Comprehensive Evaluation*. New Delhi

———. 2017. *bhasha shikshan*-Textbook in Hindi Language Education for pre-service

teacher education courses. New Delhi

———. 2015. *Teachers' Handbook for English- Honeysuckle-VI*. New Delhi.

———. *Teachers' Handbook for English Honeycomb-VII*. New Delhi. ———. *Teachers' Handbook for English Honeydew-VIII*. New Delhi.

sinha, s. 2000. *Acquiring Literacy in Schools*. #493. Redesigning Curricula in journal Seminar.

Web Based Resources

- Epathashala NCERT. Audio, Video, text based materials for teachers, teacher educators in English, Hindi and other languages Available at <http://epathashala.nic.in/> • Language and Learning Foundation Available at <https://languageandlearningfoundation.org/resources/>
- NROER– NCERT. Audio, Video, text based materials for teachers, teacher educators in English, Hindi and other languages Available at <https://nroer.gov.in>
- Digital Version of Barkha <http://www.ncert.nic.in/departments/nie/degsn/NCERTBarkhaseries/Start.html>
- 12 posters for children http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/12poster1_6_16.pdf
- Guidelines for using posters <http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/Posterguidelines.pdf>
- Guidelines for creating reading corner (English) [http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/Readingcorner\(English\).pdf](http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/Readingcorner(English).pdf)
- Guidelines for creating reading corner (Hindi) [http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/Readingcorner\(Hindi\).pdf](http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/Readingcorner(Hindi).pdf)

Readingcorner(Hindi).pdf

- *Brochure on Early Literacy* (Hindi) http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/ELPhin25_5_16.pdf
- *Brochure on Early Literacy* (English) http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/ELPEnglish25_5_16.pdf
- *Barkha Series* adapted: A reading series for All http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/DEEbarkha1_3_16.pdf
- *Padhna Hai Samajhna* <http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/PadanaHaihindi.pdf>
- *On the threshold of reading : A compilation on Reading* http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/padhne_ki_samajh.pdf
- *Padhe Bharat Bhadhe Bharat* (English) <http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/PadheBharatBadheBharat.pdf>
- *Firkee Bachchon ki* (issue 4) <http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/4thIssueFirkee.pdf>
- *Firkee Bachchon ki* (issue 3) <http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/3rdIssueFirkee.pdf>
- *Firkee Bachchon ki* (issue 2) <http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/2ndIssueFirkee.pdf>
- *Firkee Bachchon ki* (issue 1) <http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/1stIssueFirkee.pdf>
- *Process Documentation on Selection of Literature for Children* <http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/activities/pdf/ProcessDocument.pdf>
- *Posters on Early Literacy* <http://www.ncert.nic.in/departments/nie/dee/publication/pdf/poster.pdf>

- *Ajj ki Baat* (15.20 mnts) <http://www.ncert.nic.in/html/primary.html>
- <http://epathshala.nic.in/e-pathshala-4/e-resources-2/>
- *Kahani aur Padhne likhne ke avsar* (18.37mnts.)<http://www.ncert.nic.in/html/primary.html>
- *Kavita aur Padhen likhne ke avsar* (8.44 mnts) <http://www.ncert.nic.in/html/primary.html>
- *Barkha Series* <http://epathshala.nic.in/e-pathshala-4/children/supplementary/>
- *Budhiya ki Roti* (E- pathshala) <http://epathshala.nic.in/epathshala-4/e-resources-2/?dispage=0?&dispage=1?&dispage=2>
- *Kahani Se Kitab Banana* <http://epathshala.nic.in/epathshala-4/e-resources-2/?dispage=0?&dispage=1?&dispage=2?&dispage=3?&dispage=4?&dispage=5?&dispage=6?&dispage=7>
- TESSINDIA. These key resources, which apply to all subjects and levels, offer teachers further guidance on effective practices in the pedagogy of the TESS-India OER. Available at http://www.tess-india.edu.in/learning-materials?course_tid=136&subject_tid=181&educational_level_tid=221
- The British Council Resources for teachers of English and Educators. <https://www.teachingenglish.org.uk/>
- Journals and Magazines.
- *The Primary Teacher* published by NCERT. Also available at: www.ncert.nic.in
- *Journal of Indian Education* published by NCERT. Also available at: www.ncert.nic.in
- *Language and Language Teaching*. Published by Azim Premji Foundation. Available

at <https://azimpremjifoundation.org/foundation-publications/1381#main-content>

- *Journal of English Language Teaching*. Published by English Language Teachers' Associate of India. Available at: <http://eltai.in/journal-english-language-teaching/>
- *English Teaching Professional*. <https://www.etprofessional.com/> Published by Pavilion Publishing and Media
- English Language Classroom Video lessons
- A number of video classroom lessons are available at SWAYAM PRABHA Chennel. They are also available at Epathashala and NROER of NCERT.

Annexure 1

Objectives of language teaching-learning as delineated by National Curriculum Framework -2005

- To develop the competence of children to understand what they hear**— A learner must be able to use various non-verbal cues coming from the speaker for understanding what has been said. They should also be able to understand in a non-linear fashion by making connections and drawing inferences.
- To develop the ability to read with comprehension**— Children develop the habit of reading in a non-linear manner. They should be able to construct meaning by drawing inferences and relating the text with her previous knowledge. They must also develop the confidence of reading the text critically and ask questions while reading.
- To develop effortless expression**— They should be able to use communicative skills in a variety of situations. They must be able to engage in a discussion in a logical, analytical, and creative manner.
- To develop the skill of Coherent writing**— Writing is not a mechanical skill; it involves a rich control of grammar, vocabulary, content and punctuation as well as the ability to organize thoughts coherently using appropriate linkers etc. Children should develop the confidence to express thoughts effortlessly and in an organized manner. The children must be encouraged and trained to choose their own topic, organize their ideas, and write in a

logical manner. This is possible only if their writings are seen as a process and not as a product. They should be able to use writing for a variety of purposes and in a variety of situations, ranging from informal to very formal.

- (e) **To develop control over different registers**— Language is never used in a uniform fashion. It has innumerable varieties, shades, and colours, which surface in different domains and in different situations. These variations, known as *registers*, should form a part of a student's repertoire. Besides the register of school subjects, a student must be able to understand and use the variety of language being used in other domains such as music, sports, films, gardening, construction work, cookery, etc.
- (f) **To develop children' Creativity**— In a language classroom, children should get ample space to develop their imagination and creativity. Classroom ethos and the teacher-student relationships build confidence in the latter to use their creativity in text transactions and activities uninhibitedly.
- (g) **To develop sensitivity**— A language classroom can be an excellent reference point for familiarizing children with our rich culture and heritage as well as aspects of contemporary life. There lies a lot of scope to make children sensitive towards their surroundings, their neighbours, and their nation. *National Curriculum Framework – 2005*. (NCERT, 2005).

Module-10

Pedagogy Of Languages (English as 2nd Language)

Language Learning Objectives and Learning Outcomes

Teachers need to understand the objectives of language teaching and learning outcomes of the stage or class they are teaching to enable them to plan their classroom processes effectively. This helps in understanding the learner, his / her contexts, language skill requirements, types of texts and processes expected from a teacher to plan a language lesson. Teachers need to plan their classroom process accordingly.

Let's now take one lesson or part of the lesson for planning and the processes in the classroom. Here is the second lesson **Tom Sawyer** from the class VI English textbook **Sunbeam English Reader-I**.

Sl. No	Task for learning	What do learners and teachers do? / How does the teacher support learners in learning?
	Pre-reading	<ul style="list-style-type: none"> Learners will look at the picture provided at the beginning of the lesson and guess the situation. The teacher may ask learners to concentrate on the word map to guess what the story is about. This will develop learners' curiosity to read the lesson. The teacher may do model reading of the text with proper pronunciation.
1.	While reading	<ul style="list-style-type: none"> The class may be divided into pairs or groups of four and made to read by taking turns. The teacher supports learners by going around and facilitating learners to decode the text with comprehension. He/she helps them in reading as and when learners ask for the meanings of words, pronunciation of words and so on. This the teacher need not do directly by supplying them with the answers. But the teacher can provide strategies like asking learners to use the dictionary, find the meanings with the help of the words around the given words, etc.
2.		<ul style="list-style-type: none"> Teacher may stop the learners after three or four paragraphs and asks questions to know whether they have understood the text.
3.	Post-reading: Reading comprehension	<ul style="list-style-type: none"> In groups of four or in pairs, learners are directed to answer questions meant for the post reading session. This is first done orally in groups as the teacher asks the questions and then learners may be asked to write in groups. The teacher also supplies some more questions moving beyond the text.
3.a	Working with language — vocabulary	<ul style="list-style-type: none"> This is vocabulary/grammar activity based on the reading and the language items of the text read. Learners are now asked to find the words to fill in the blanks. They may go back to the text and read again.
3.b	Listening and Speaking	<ul style="list-style-type: none"> The teacher may now ask the learners to listen to the story and answer some questions or do any of the following <ul style="list-style-type: none"> Retell the story in short or the summary of the story. Tell the story in any other language/mother tongues of learners.
3.c	Speaking	<ul style="list-style-type: none"> Learners now do the speaking activity in the textbook [page 26 and 27 Activity 5(a) and 6(b)]. These are speaking activities. In Activity 5 (a), learners in pairs take turns and ask each other questions to get answers. In Activity 6(b), learners will give direction to their friend to find the way home from the haunted house. These are also extension activities that give learners the opportunity to use English for discussing or relating the activities to real life situations and experiences. Then the learners speak on the adventure of Tom and his friend.

3.d	Writing	<ul style="list-style-type: none"> The learners now write their feelings on adventure. Teachers would tell them how to frame ideas, jot them down, write first draft, edit and finalise the paragraph. Learners do it as group work and then as homework.
-----	---------	--

Activity for the KRPs

- Refer to the Learning Outcomes of any particular class and discuss the following with your partner/peer:
- Give an example of the pedagogical processes required to achieve any learning outcome.
- Think of an activity/task for reading or any other skill or competency from the textbook you are using in your classroom.
- What strategy will the teacher adopt to make the lesson joyful and make language learning interesting?
- Choose any lesson and plan pre-reading, while reading, postreading, vocabulary, grammar, writing and also address issues such as gender sensitivity, inclusion, environmental sensitivity, etc.

Skill specific tasks

Let's now see how each language skill— listening, speaking, reading, writing and other language aspects like vocabulary and grammar can be taken up in the classroom.

Listening and speaking based on the lesson- Tom Sawyer

Pedagogical Process	Learning Outcomes
Children <ul style="list-style-type: none"> Listen to English news (TV, Radio) as a resource to develop listening comprehension Watch/listen to English movies, serials educational channels with subtitles, audio-video materials, talking books, teacher reading out from materials and understand and respond Participate in individual talk viz. introducing oneself and other persons, participate in role-play, make a speech, reproduces speeches of great speakers Summarise orally the stories, poems and events that he/she has read or heard think critically and try to provide suggestion/solution to the problems raised 	Children <ul style="list-style-type: none"> participate in activities in English like role play, group discussion, debate, etc. respond to announcements and instructions made in class, school assembly, railway station and in other public places respond to a variety of questions on familiar and unfamiliar texts verbally and in written use meaningful sentences to describe/ narrate factual/imaginary situations in speech and writing

Listening Task

Group Dictation

Children are divided into groups of three or four. Teacher reads out a chunk from the lesson, 'Tom Sawyer'. Teacher gives instructions clearly to listen carefully. After that, she asks them to recall what she has read out and note down the points. She allows them five minutes to recall and write. Once children have done it, she asks them to listen to the text again. The children's writing may be close to the original.

Tom and Huck entered the house armed with a pickaxe and a spade. They started digging as a particular place inside the house. After digging for some time they were tired and stopped digging. Just at the moment, they heard a voice outside. Shocked, they left their pickaxe and spade, ran up the staircase and hid themselves inside a room on the first floor.

We have given an example of dictation activity. But dictation can be taken up in a variety of ways depending on students' age and interest.

Speaking activity

Role Play

The teacher provides an opportunity to look at homework from the perspective of parents and teachers. The teacher forms groups consisting of 3 students and gives all students photocopies of roles to be enacted.

ROLES

Parent-1: Feels that adventure is necessary, children must do homework everyday.

Parent-2: Believes that homework is necessary but not too much. Children should have some time to play.

Teacher: Homework makes learners to recall and reinforce, helps to understand the subject better and improves one's writing.

Activity for the KRPs

- The listening task is paragraph dictation. Teacher read out one paragraph and children listened to it and then attempted to recreate it based on their listening. How do you think such activities help in promoting listening in the classroom?
- Why is it important to encourage children to interact in groups in any task or activity?

Reading

Reading is an interactive process that goes on between the reader and the text, resulting in comprehension i.e. understanding the text. The text presents letters, words, sentences, and paragraphs that encode meaning. Reading is not just decoding, it is an attempt to create meaning. The reader uses knowledge, skills, and strategies to determine what that meaning is. Therefore we can say that reading is an interactive and constructive process. The interaction between readers and the text allows readers to construct their meaning according to their acquired knowledge and experiences. Individuals construct their own world-view as they grow and come into contact with their surroundings. Therefore each student's interaction with a particular text differs and each student constructs meanings as per his/her previous knowledge.

Pedagogical Processes	Learning Outcomes
<p>The learner may be provided opportunities in pairs/ groups/individually and encouraged to-</p> <ul style="list-style-type: none"> • Read different kinds of texts such as prose, poetry, plays for understanding and appreciation and write answers for comprehension • raise questions based on their reading • read/ discuss the ideas of the text for critical thinking	<p>Learners</p> <ul style="list-style-type: none"> • Will be able to read a variety of texts in English, can identify the main theme, characters, sequence of ideas and events and relates with his/her personal experiences • reads to seek information from notice board, newspaper, Internet, tables, charts, diagrams and maps, etc. • responds to a variety of questions on familiar and unfamiliar texts verbally and in writing

Perspective of in-built assessment while reading

You can assess the reading of the learners by asking a variety of questions such as true/false, matching, multiple choices, short answer type, gap filling, completion type, word attack questions, table completion type etc. You can assess them for locating the information, identifying the main ideas, interpreting the text, and drawing inferences.

Designing good test items and questions is an art, and teachers should spend time thinking about and devising such questions.

Activity for KRPs

Why do learners find it difficult to read with comprehension? List the reasons and suggest possible strategies.

Writing

Writing helps us express ideas and convey our thoughts to readers. Writing is not something that begins and ends when it is put down on paper for the first time. It is a process that involves planning, drafting, revising, editing and rewriting. In order to improve the writing skills of our learners we need to understand the process of writing. The purpose of writing is the expression of ideas, the conveying of a message to a reader. Written language is different from spoken language and therefore the writer also needs to keep in mind some formal aspects such as neat handwriting, correct spelling and punctuation, appropriate grammar and careful selection of vocabulary.

Pedagogical Processes	Learning Outcomes
The learner may be provided opportunities in pairs/ groups/individually and encouraged to- <ul style="list-style-type: none"> • understand the context for various types of writing such as messages, notices, letters, report, biography, diary entry, travelogue etc. • draft, revise and write in English / Braille with punctuation and with focus on appropriate beginning, middle and end • write a book review	Learners <ul style="list-style-type: none"> • draft, revise and write short paragraphs based on verbal, print and visual clues • write coherently with focus on appropriate beginning, middle and end in English / Braille • write messages, invitations, short paragraphs and letters (formal and informal) and with a sense of audience. • write a book review

Let's now see how a writing task/activity can be taken up in a classroom situation.

Prior to writing/ Brainstorming	This stage involves thinking and generating ideas through discussions or visuals. It will also include thinking about the purpose of writing. For example, a letter of invitation will be more formal than a letter to a friend.
Writing	This stage involves organising information, selecting appropriate language and of course the act of writing itself. Revising is also part of this process as the writer may choose to pause and reflect on what they have penned before closing the piece.
Revising and reviewing	This process includes re-reading, reviewing on the lines of: <ul style="list-style-type: none"> • Do I need to re-arrange my sentences? • Have I missed a point? • Are there repetitions? • Can I present a point with better vocabulary or new examples? etc
Editing	Here the writer ensures that the written text is correct and also checks punctuations, spelling and grammar, etc. A final careful revision is also carried out at this stage.
Rewriting	Writing the final draft

Write a formal letter to the principal of your school requesting her/him to arrange for extra music classes. You can assess writing on vocabulary, presentation of the idea, coherence, grammar and punctuation.

The types of questions that are set for assessment need to go beyond what is given in the book. Writing tasks need to be creative and open ended so that learner can write from his/ her context and enrich the writing with examples.

Activity for KRPs

Develop an activity which will focus on enhancing gender sensitivity/ inclusion/ environmental sensitivity/ scientific temper integrating it with subject specific theme. Write a paragraph on the topic, educating the girl child.

Divergent/ creative Questions

Divergent questions allow children to explore different avenues and create many different variation and alternative answers or scenario. Divergent question is a question with no specific answer, rather it exercises one's ability to think broadly about a certain topic. Such questions also address the generic concerns such as special needs, gender and so on. Extrapolative questions in the textbooks and extensive reading texts in the supplementary could be well exploited for developing divergent thinking in children.

The following rubrics for meeting the needs of children with special needs (CWSN) from the Learning Outcome document could be used while designing divergent questions.

Sl No.	Meant For	Suggested Strategy to be adopted
1.	Children with low vision	For the benefit of children with low vision, <ul style="list-style-type: none"> • Coloured chalk, sketch pen etc. can be used. • Blackboard work with big writing would help. • The seating arrangement should be made appropriately at the front row, and near the window for more light etc.
2.	Children with Hearing impairment	For the children with hearing impairment <ul style="list-style-type: none"> • Arrangements should be made so that they can sit near the teacher. • The teacher should speak loudly, clearly and with pauses. • If needed the teacher should repeat.
3.	Children with Cognitive impairment, Intellectual Disability	Such children may face difficulties in oral language (fluency): reading (skip words): eye-hand coordination (illegible handwriting) and in understanding figurative language. Teachers may devise appropriate strategies through their own creativity and patience: they may consult colleagues and they may also consult DEGSN, NCERT.
4.	High achievers	Such children may be provided activities leading to divergent thinking. Example: These children may respond very imaginatively in <i>Let's Listen and talk</i> and <i>Say aloud</i> section of the textbook. Additionally they may be provided a variety of texts with new vocabulary and slightly challenging cognitive level.

Vocabulary

Learning vocabulary is one of the initial steps in learning a language and a lifelong process. Vocabulary may be extensive (the number of words) and intensive (the multiple meanings of a word). Vocabulary range is directly linked to reading comprehension. Merely giving children the definitions of new words is not enough to improve their comprehension. The children's minds may not retain the definition, and would be blank when they encounter the same words in some future reading task. However, if children are provided contextual information leading on to a definition of a new word, the comprehension level would rise significantly. Following are some strategies:

- Using the word in 5-7 sentences to illustrate its meaning.
- Re-reading the sentence and reflecting on the context/ situation.
- Providing clues to facilitate guessing.

Then, the children will by themselves arrive at the definition. For younger children, acting out the word, or drawing its picture would help in associating the sounds with words, and pictures with words and the word ultimately with its meaning.

Pedagogical Processes	Learning Outcomes
Children <ul style="list-style-type: none"> • notice categories and word clines • enrich vocabulary in English mainly through context • start using dictionary to find out spelling and meaning • infer the meaning of unfamiliar words from the context • take dictation of words/phrases/sentences/ short paragraphs from known and unknown texts	Children <ul style="list-style-type: none"> • solve simple crossword puzzles, build word chains, etc. • infer the meaning of unfamiliar words by reading them in context. • write/type dictation of short paragraphs (7-8 sentences) • use dictionary to find out spelling and meaning

Annexure 2

Skills to be fostered (in the context of English as a second language) The syllabus (NCERT, 2005) states the following as skills to be fostered. It can be inferred that these are language abilities to be assessed continuously.

The development of linguistics proficiency in the children is needed for the spontaneous and appropriate use of language in different situations.

- The learner should acquire the ability to listen and understand and should be able to employ non-verbal clues to make connections and draw inferences.
- The learner should develop the habit of reading for information and pleasure; draw inferences and relate texts to previous knowledge; read critically and develop the confidence to ask and answer questions.
- The learner should be able to employ her communicative skills, with a range of style, and engage in a discussion in an analytical and creative manner.
- The children should be able to identify a topic, organise and structure thought and write with a sense of purpose and an awareness of audience. • The learner should be able to understand and use a variety of registers associated with domains such as music, sports, films, gardening, construction work, etc.
- The learner should be able to use a dictionary and other materials available in the library and elsewhere, access and collect information through making and taking down notes.
- The learner should be able to use language creatively and imaginatively in texts, transaction and performance of activities.
- The learner should be able to develop sensitivity towards their culture and heritage, aspects of contemporary life and languages in and around the classroom.
- The learner should be able to refine their literary sensibility and enrich their aesthetic life through different literary genres. • The learner should be able to appreciate similarities and differences across languages in a multi lingual classroom and society.
- It is important learner to notice the different languages and language varieties are associated with different domains and communicative encounters.
- The learner should become sensitive to the inherent variability that characterises language and notice that languages keep changing all the time.
- It is possible for a student to notice the differences between her own speech and the speech of her, say, grandparents.

(Syllabus for Secondary and Higher Secondary Levels: Skills to be fostered. NCERT, 2005:152)

বিজ্ঞানৰ শিক্ষাদান শৈলী (উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰ)

সূচীপত্ৰ

- অৱলোকন
- শিকনৰ উদ্দেশ্য
- বিজ্ঞান কি ?
- উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰত কাৰিকুলামৰ আকাংক্ষিত লক্ষ্য
- শিকনৰ ফলাফল আহৰণৰ বাবে পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়া
- উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰৰ ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ
পৰিষদ (NCERT)ৰ বিজ্ঞানৰ কিতাপৰ পৰা উদাহৰণ
(ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ পৰা অষ্টম শ্ৰেণীলৈ)
- ধাতু আৰু অধাতুৰ ভৌতিক ধৰ্ম
- উদ্ভিদ জগতৰ বিচিত্ৰতা
- শব্দৰ কেনেকৈ সৃষ্টি হয় ?
- সমল ব্যক্তি/শিক্ষকৰ কাৰণে পৰামৰ্শমূলক ক্ৰিয়া-কলাপ
- মূল্যায়ন
- পৰামৰ্শমূলক অধ্যয়ন
- ৰেব সমল

বিজ্ঞানৰ শিক্ষাদান শৈলী

১। অৱলোকন

উচ্চ মাধ্যমিক স্তৰৰ বিজ্ঞান শিক্ষকৰ বাবে শিক্ষাদান শৈলীৰ এই মডিউলটো প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। এই মডিউলত উচ্চ মাধ্যমিক স্তৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কেনেকৈ বিজ্ঞান শিকে সেই বিষয়ত গুৰুত্ব দিয়া হৈছে। মডিউলটোত তলত দিয়া কথা কেইটাৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব দিয়া হৈছে।

- শিকনৰ উদ্দেশ্য
- বিজ্ঞান কি?
- উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰৰ কাৰিকুলামৰ আকাংক্ষিত লক্ষ্য
- উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰৰ বিজ্ঞানৰ শিকন ফলাফল (শ্ৰেণী যষ্ঠ, সপ্তম, অষ্টম)
- এন চি ই আৰ টি (NCERT) ৰ উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰৰ বিজ্ঞানৰ কিতাপৰ পৰা শিক্ষাদান শৈলীৰ উদাহৰণ।
- প্ৰশিক্ষণত অংশ লোৱা মুখ্য সমল ব্যক্তি (KRP)ৰ বাবে পৰামৰ্শমূলক ক্ৰিয়া-কলাপ।

২। শিকনৰ উদ্দেশ্য

মডিউলটোৰ পৰা শিকাৰুৱে তলৰ কথাখিনি শিকিবলৈ সমৰ্থ হ'ব—

- উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰত বিজ্ঞান বিষয়টোৰ প্ৰাথমিক ধাৰণা পোৱা
- উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰৰ শিকনৰ ফলাফল আৰু কাৰিকুলামৰ আকাংক্ষিত লক্ষ্য সম্পৰ্কে প্ৰাথমিক ধাৰণা পোৱা
- বিজ্ঞান বিষয়টো অনুসন্ধান আৰু জ্ঞান গঠনৰ প্ৰক্ৰিয়া হিচাপে বুজি লৈ প্ৰয়োগ কৰা
- শিকন কাৰ্যত শিক্ষকে কেনেদৰে সহায় কৰিব পাৰে বৰ্ণনা কৰা
- শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত বিষয়বস্তু, শিক্ষাদান শৈলী আৰু মূল্যায়নক সমন্বিত কৰা
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিজ্ঞানৰ ধাৰণা দিবলৈ বিভিন্ন ধৰণৰ শিকনীয় পৰিৱেশ (learning situation)ৰ সৃষ্টি কৰা

৩। বিজ্ঞান কি?

চাৰিওফালৰ পৰিৱেশৰ বিষয়ে জানিবলৈ মানুহে সদায় অনুসন্ধিৎসু হৈ থাকে। ইয়াৰ ফলতে প্ৰাচীন কালৰ পৰাই মানুহে চাৰিওফালৰ ভৌতিক আৰু ৰাসায়নিক পৰিৱেশ সাৱধানতাৰে পৰ্যবেক্ষণ কৰি এইবোৰৰ মাজত অৰ্থপূৰ্ণ সম্পৰ্ক আৰু সাজোন বিচাৰি আহিছে। এই পৰ্যবেক্ষণৰ ভিত্তিতে মানুহে পৃথিৱীখনক বুজিবলৈ কিছুমান আৰ্হি

প্ৰস্তুত কৰে আৰু এইদৰে তত্ত্ব (theory), নীতি (Law) আৰু সিদ্ধান্ত (principle) ত উপনীত হয়। মানুহৰ এই প্ৰয়াসেই হ'ল বিজ্ঞান।

বিজ্ঞান গতিশীল, ইয়াত নতুন নতুন অভিজ্ঞতাৰ জৰিয়তে সদায়ে জ্ঞানৰ প্ৰসাৰ হৈ থাকে। ই হ'ল অনুসন্ধানৰ জৰিয়তে লাভ কৰা জ্ঞানৰ সংগঠিত ব্যৱস্থা, এই অনুসন্ধান স্বাভাৱিক কৌতূহল, পৰীক্ষা আৰু যুক্তিৰে সমৃদ্ধ চিন্তাৰ পৰা সৃষ্টি হয়।

এখন প্ৰগতিশীল সমাজত বিজ্ঞানে সমাজৰ পৰা দাবিদৰতা, অজ্ঞতা আৰু অন্ধবিশ্বাস আঁতৰাই পোহৰ বিলাব পাৰে। বৰ্তমান মানুহে দ্ৰুত পৰিৱৰ্তনশীল পৃথিৱীত বাস কৰি আছে, য'ত প্ৰধান কৌশল হ'ল নমনীয়তা, উদ্ভাৱন আৰু সৃজনশীলতা। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বিজ্ঞান শিক্ষা দিয়াৰ সময়ত এই বিভিন্ন কথাবোৰ মনত ৰাখিব লাগিব। ভাল বিজ্ঞান শিক্ষাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ জীৱনক সঠিক দিশ দেখুৱায় আৰু শৃংখলা ৰক্ষা কৰে।

৩.১ উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰত কাৰিকুলামৰ আকাংক্ষিত লক্ষ্য

উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰত, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বিষয় হিচাপে 'বিজ্ঞান'ৰ লগত প্ৰথম পৰিচয় হয়। এই সময়তে নিম্ন প্ৰাথমিক স্তৰত থকা 'পৰিৱেশ অধ্যয়ন', উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰৰ বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তি বিদ্যালৈ পৰিৱৰ্তন হয়। এই সময়ত বিজ্ঞানৰ ধাৰণা দৈনন্দিন জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰে দিয়া উচিত। ক্ৰিয়া-কলাপ আৰু পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা, শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ অপৰিহাৰ্য উপাদান হোৱা উচিত।

উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰত বিজ্ঞান বিষয়টো বিভিন্ন ভাগত ভাগ কৰি (যেনে পদাৰ্থ বিজ্ঞান, ৰসায়ন বিজ্ঞান ইত্যাদি) শিকাব নালাগে। এই স্তৰত বিজ্ঞান বিষয়টো সমন্বিত বিষয় হিচাপে শিকাব লাগে। আৰ্হি, ক্ৰিয়া-কলাপ, দৈনন্দিন অভিজ্ঞতাৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বিজ্ঞান শিকনৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে। পৰিৱেশ, যৌন আৰু প্ৰজনন স্বাস্থ্যকে ধৰি স্বাস্থ্যৰ বিভিন্ন দিশৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিব লাগে। বিজ্ঞানৰ ধাৰণাবোৰ সাধাৰণতে পৰ্যবেক্ষণ, ক্ৰিয়া-কলাপ, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা আৰু জৰীপৰ জৰিয়তে উপনীত হ'ব পাৰি। শিক্ষাদান শৈলীৰ অন্তৰ্ভুক্ত কিছুমান গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰ্য হ'ল দলগত ক্ৰিয়া-কলাপ; বিদ্যালয়ৰ ওচৰে-পাজৰে থকা সমাজৰ সদস্য, শিক্ষক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত আলোচনা, জৰীপ, তথ্য সংগ্ৰহ আৰু সংগঠিতকৰণ আৰু প্ৰদৰ্শনীৰ জৰিয়তে বিদ্যালয় আৰু ওচৰে-পাজৰে ইয়াৰ প্ৰদৰ্শন ইত্যাদি। প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ বিভিন্ন ভাগ যেনে চানেকি, সহজ আৰ্হি উদ্ভাৱন, বৈদ্যুতিক আৰু যান্ত্ৰিক আহিলাৰ ব্যৱহাৰিক জ্ঞান আৰু স্থানীয় অঞ্চলত ব্যৱহাৰ হোৱা প্ৰযুক্তি, বিজ্ঞানৰ কাৰিকুলামত অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা উচিত।

সাধাৰণ পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা আৰু ক্ৰিয়া-কলাপৰ বাহিৰেও এই স্তৰৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ শিক্ষাদান শৈলী হ'ল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কিছুমান গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু বিশেষকৈ তেওঁলোকে অৰ্থপূৰ্ণ বুলি ভবা সমস্যা সফলভাৱে অনুসন্ধান কৰিবলৈ দিয়া। শিক্ষকৰ লগত আলোচনা কৰা, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজৰ কথোপকথন, বাতৰিকাকতৰ পৰা তথ্য সংগ্ৰহ কৰা, ওচৰ-পাজৰত থকা গুণী-জ্ঞানী ব্যক্তিৰ লগত কথা-পতা, সহজে পাব পৰা উৎস (কিতাপ, জাৰ্ণেল, আলোচনী, দূৰদৰ্শন,

ইণ্টাৰনেট আদি)ৰ পৰা তথ্য সংগ্ৰহ কৰা আৰু সৰু সৰু অনুসন্ধান কাৰ্যত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা ল'ব পাৰে।

উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰত বিজ্ঞান কাৰিকুলামে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত তলত দিয়াবোৰৰ বিকাশ কৰিব বুলি আশা কৰা হৈছে—

- বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভঙ্গী আৰু বৈজ্ঞানিক চিন্তা
- বৈজ্ঞানিক প্ৰক্ৰিয়া আৰু ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৌশলসমূহ
  - পৰ্যবেক্ষণ
  - প্ৰশ্ন উত্থাপন
  - শিকনৰ বাবে বিভিন্ন সমলৰ অন্বেষণ
  - অনুসন্ধানৰ কাৰণে পৰিকল্পনা
  - ধাৰণা উদ্ভাৱন আৰু প্ৰমাণীকৰণ
  - তথ্য সংগ্ৰহ আৰু বিশ্লেষণৰ বাবে বিভিন্ন আহিলাৰ ব্যৱহাৰ
  - যুক্তি আৰু প্ৰমাণেৰে ব্যাখ্যা
  - বিকল্প ব্যাখ্যাৰ তুলনা কৰা আৰু বিবেচনা কৰিবলৈ ব্যতিক্ৰমী চিন্তন (Critical Thinking)
  - নিজৰ চিন্তনৰ প্ৰতিফলন
- বিজ্ঞানৰ ক্ৰমবিকাশৰ বুৰঞ্জীক গুৰুত্ব দিয়া
- পৰিৱেশ সম্পৰ্কীয় বিষয়সমূহৰ প্ৰতি সচেতন হোৱা
- মানুহৰ মৰ্যদা, অধিকাৰ আৰু লিংগ সমতাৰ প্ৰতি সন্মান জনোৱা
- সাধুতা, অখণ্ডতা, সহযোগিতাক মূল্য দিয়া, ৰাজহুৱা সম্পত্তি আৰু জীৱনৰ প্ৰতি দায়িত্ববোধ জন্মা।

ৰাষ্ট্ৰীয় কাৰিকুলাম ৰূপৰেখা ২০০৫ ৰ আধাৰত প্ৰস্তুত কৰা উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰৰ বিজ্ঞান বিষয়ৰ কাৰিকুলাম তলত দিয়া বিষয়বস্তুৰে প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। এই বিষয়বস্তুবোৰৰ প্ৰতিটোত বিজ্ঞানৰ বিভিন্ন ভাগ (ৰসায়ন, জীৱ বিজ্ঞান আদি)ৰ তথ্য অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে—

- খাদ্য (Food)

- পদাৰ্থ (Material)
- জীৱৰ পৃথিৱী (The World of living beings)
- বস্তুৱে কেনেকৈ কাম কৰে (How things work)
- গতিশীল বস্তু, মানুহ আৰু ধাৰণা (Moving things, people and ideas)
- প্ৰাকৃতিক পৰিঘটনা (Natural phenomena)
- প্ৰাকৃতিক সম্পদ (Natural resources)

৪. উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰৰ বিজ্ঞানৰ শিকন ফলাফল

শিকন ফলাফলে শিকাৰুৱে কি শিকিব লাগে আৰু এটা শ্ৰেণী বা এটা বিষয়ৰ শেষত তেওঁ কি কাৰ্য কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ব তাক নিৰ্ণয় কৰে।

উদাহৰণৰ সৈতে শ্ৰেণী অনুযায়ী শিকন ফলাফল তলত দিয়া হ'ল—

ষষ্ঠ শ্ৰেণী শিকন ফলাফল

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে

- আকাৰ, আকৃতি, গঠন, কাৰ্য, গোন্ধ ইত্যাদিৰ ভিত্তিত কিছুমান পদাৰ্থ আৰু জীৱ যেনে - উদ্ভিদ, আঁহ, ফুল ইত্যাদি চিনাক্ত কৰিব।
- পদাৰ্থ আৰু জীৱৰ ধৰ্ম, গঠন আৰু কাৰ্যৰ ভিত্তিত পাৰ্থক্য নিৰ্ণয় কৰা যেনে- সূতা আৰু আঁহ, মুখ্য আৰু গুচ্ছমূল, বিদ্যুৎ পৰিবাহিতা আৰু অপৰিবাহিতা ইত্যাদি।
- পৰ্যবেক্ষণৰ ভিত্তিত পদাৰ্থ, জীৱ আৰু প্ৰক্ৰিয়াবোৰৰ শ্ৰেণী বিভাজন কৰা। যেনে- পদাৰ্থক দ্ৰৱণীয়, অদ্ৰৱণীয়, স্বচ্ছ, ইষৎ স্বচ্ছ আৰু অস্বচ্ছ হিচাপে, পৰিৱৰ্তনক পুনৰ আগৰ অৱস্থালৈ আনিবলৈ পৰা নোৱাৰা হিচাপে; উদ্ভিদক তৃণ, গুল্ম, বৃক্ষ, লতা, আৰোহী লতা হিচাপে, আভাসস্থলী উপাদানক জৈৱিক আৰু অজৈৱিক উপাদান হিচাপে, গতিক সবলবৈখিক, পৰ্যায়বৃত্ত, বৃত্তীয় গতি হিচাপে।
- কিছুমান প্ৰশ্নৰ উত্তৰ বিচাৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সৰু সৰু সমীক্ষা চলাব পাৰে, প্ৰাণীৰ খাদ্যত কি কি ধৰণৰ পৰিপোষক থাকে, সকলোবোৰ ভৌতিক পৰিৱৰ্তন বিপৰীতমুখী হয়নে? মুক্তভাৱে ওলমাই ৰখা চুম্বক এডালে সদায় এক বিশেষ দিশত অৱস্থান কৰেনে?

প্ৰক্ৰিয়া আৰু পৰিঘটনাৰ মাজৰ সম্পৰ্ক ব্যাখ্যা কৰা, যেনে- অভাৱজনিত ৰোগক খাদ্যৰ সৈতে, প্ৰাণী আৰু উদ্ভিদৰ অভিযোজনক সিহঁতৰ আবাসস্থলীৰ সৈতে, বায়ুৰ গুণগত মান প্ৰদূষণৰ সৈতে।

- প্ৰক্ৰিয়া আৰু পৰিঘটনা ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব। যেনে উদ্ভিদজাত আঁহৰ উন্নীতকৰণ, উদ্ভিদ আৰু প্ৰাণীৰ চলন, ছাঁৰ গঠন, সমতল দাপোণ পোহৰৰ প্ৰতিফলন, বায়ুৰ উপাদানৰ ভিন্নতা, কেঁচুসাৰ প্ৰস্তুতকৰণ ইত্যাদি।
- ভৌতিক ৰাশিসমূহ যেনে দৈৰ্ঘ্য আদি জোখ-মাখ কৰা আৰু এচ আই এককত প্ৰকাশ কৰা।
- জীৱ আৰু প্ৰক্ৰিয়াৰ চিহ্নিত-প্ৰবাহমান চিত্ৰ আঁকিব পৰা। উদাহৰণস্বৰূপে, ফুলৰ বিভিন্ন অংশ, সন্ধি, চেকন, জলচক্ৰ ইত্যাদি।
- পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাত পোৱা বস্তুৰে আৰ্হি প্ৰস্তুতকৰণ আৰু তাৰ কাৰ্যাৱলী ব্যাখ্যা কৰা। যেনে— পিনহ'ল কেমেৰা, পেন্সিল, বৈদ্যুতিক টৰ্চ ইত্যাদি।
- বৈজ্ঞানিক ধাৰণাসমূহ দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োগ কৰা। যেনে- সুসম আহাৰৰ বাবে খাদ্যৰ বাচনি, দ্ৰব্যৰ পৃথকীকৰণ, ঋতু অনুযায়ী কাপোৰৰ ব্যৱহাৰ, দিশ নিৰ্ণয়ৰ কাৰণে কম্পাচ কাটাৰ ব্যৱহাৰ, প্ৰবল বৰষুণ আৰু খৰাং বতৰৰ লগত মোকাবিলা কৰাৰ পৰামৰ্শ ইত্যাদি।
- পৰিৱেশ সংৰক্ষণ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিব। যেনে - খাদ্যবস্তু, পানী, বিদ্যুতৰ অপচয় কম কৰা, আৱৰ্জনাৰ পুনৰাৱৰ্তন, বৰষুণৰ পানী সংৰক্ষণ কৰাৰ বাবে সজাগতা অনা, উদ্ভিদৰ যতন ইত্যাদি।
- উপলব্ধ সমলসমূহ সদ্ব্যৱহাৰৰ পৰিকল্পনা আৰু আৰ্হি প্ৰস্তুতকৰণত সৃজনশীলতা প্ৰদৰ্শন।
- সততা, যথার্থতা সহযোগিতা, ভয়মুক্ত আৰু অন্ধবিশ্বাসমুক্ত মূল্যবোধসমূহ দাঙি ধৰা।

সপ্তম শ্ৰেণী

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পদাৰ্থ আৰু জীৱৰ বাহ্যিক ৰূপ যেনে গঠন, কাৰ্য আদি পৰ্যবেক্ষণ কৰা বিভিন্ন পদাৰ্থ আৰু বস্তু চিনাক্ত কৰা। উদাহৰণস্বৰূপে, প্ৰাণীৰ আঁহ, দাঁতৰ প্ৰকাৰ, দাপোণ, লেনছ।

- গঠন আৰু কাৰ্যৰ ভিত্তিত বিভিন্ন পদাৰ্থ আৰু জীৱৰ মাজৰ ধৰ্মৰ পাৰ্থক্য উলিয়াব। যেনে- বিভিন্ন জীৱৰ পাচনক্ৰিয়া, একলিংগযুক্ত আৰু উভয়লিংগযুক্ত ফুল, তাপৰ সু-পৰিবাহী আৰু অপৰিবাহী পদাৰ্থ, অম্ল, ক্ষাৰক আৰু প্ৰশমিত দ্ৰব্য, দাপোণ আৰু লেনছত গঠন হোৱা বিভিন্ন প্ৰতিবিম্ব।
- ধৰ্ম, বৈশিষ্ট্যৰ ভিত্তিত পদাৰ্থ আৰু জীৱৰ মাজত শ্ৰেণী বিভাজন কৰিব। যেনে- উদ্ভিদ আৰু প্ৰাণীৰ আঁহ, ভৌতিক আৰু ৰাসায়নিক পৰিৱৰ্তন।
- মনত উদয় হোৱা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ বিচাৰি সহজ সমীক্ষা চলাব পাৰে। ৰঙীন ফুলৰ ৰস অম্ল আৰু ক্ষাৰক চিনাক্তকৰণ

সূচক হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিনে? সেউজীয়া পত্ৰৰ বাহিৰেও আন ৰঙৰ পাতত সালোক সংশ্লেষণ প্ৰক্ৰিয়া হয়নে? বগা ৰঙটো বিভিন্ন ৰঙৰ সমাহাৰ হয়নে?

- কাৰণসহ প্ৰক্ৰিয়া আৰু পৰিঘটনাৰ মাজত সমন্ধ স্থাপন কৰিব। যেনে— বায়ুৰ চাপৰ সৈতে বতাহৰ গতি, বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ মাটিত শস্য উৎপাদন, মানুহৰ কাৰ্যৰ বাবে ভূ-পৃষ্ঠত জলপৃষ্ঠৰ অৱনমন ইত্যাদি।
- প্ৰক্ৰিয়া আৰু পৰিঘটনা ব্যাখ্যা কৰিব যেনে- প্ৰাণীৰ আঁহৰ উন্নীতকৰণ, তাপৰ সঞ্চালনৰ প্ৰকাৰ, মানুহ আৰু উদ্ভিদৰ অংগ আৰু তন্ত্ৰ, বিদ্যুৎ প্ৰবাহৰ তাপীয় আৰু চুম্বকীয় প্ৰভাৱ ইত্যাদি।
- ৰাসায়নিক বিক্ৰিয়াৰ শব্দ সমীকৰণ লিখিব। যেনে অম্ল ক্ষাৰকৰ বিক্ৰিয়া, ক্ষয়কৰণ, সালোক সংশ্লেষণ, শ্বসন ইত্যাদি।
- জোখ-মাখ আৰু গণনা কৰিব। উষ্ণতা, হৃদপিণ্ডৰ স্পন্দনৰ হাৰ, গতিশীলবস্তুৰ দ্ৰুতি, সৰল দোলকৰ পৰ্যায়কাল ইত্যাদি।
- চিহ্নিত চিত্ৰ, প্ৰবাহমান ৰেখাচিত্ৰ যেনে- মানুহ আৰু উদ্ভিদৰ অংগতন্ত্ৰ, বৈদ্যুতিক বতৰী, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ ব্যৱস্থা, পাট-পলুৰ জীৱন চক্ৰ।
- গ্ৰাফ অংকন কৰি ব্যাখ্যা কৰা। যেনে- দূৰত্ব সময়ৰ গ্ৰাফ।
- চৌপাশত উপলব্ধ সামগ্ৰীৰে আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰা আৰু তাৰ কাৰ্যাৱলী ব্যাখ্যা কৰা। যেনে- ষ্টেথিচস্ক'প, এনাম'মিটাৰ, বৈদ্যুতিক চুম্বক, নিউটন কাঁহী ইত্যাদি।
- বিজ্ঞানৰ আৱিষ্কাৰৰ কাহিনী সমূহ আলোচনা কৰা আৰু গুৰুত্ব দিয়া।
- বৈজ্ঞানিক ধাৰণাসমূহ দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োগ কৰা যেনে- অম্ল ব্যৱহাৰত ল'ব লগা সাৱধানতা, মাটিৰ পৰীক্ষা আৰু ব্যৱহাৰ, মাটিৰ ক্ষয় ৰোধৰ বাবে লোৱা উপায়, অংগজ বংশ বিস্তাৰৰ দ্বাৰা শস্য ৰোপন দুটা বা তাতোধিক বৈদ্যুতিক কোষ সঠিকভাৱে সংযোজন কৰা, দুৰ্যোগৰ সময়ত আৰু পাছত ল'বলগীয়া ব্যৱস্থা, প্ৰদূষিত পানী শোধন কৰি পুনৰ ব্যৱহাৰৰ পদ্ধতিৰ পৰামৰ্শ ইত্যাদি।
- পৰিৱেশ সংৰক্ষণৰ চেষ্টা, যেনে- ৰাজহুৱা স্থানত অনাময় ব্যৱস্থা মানি চলা, প্ৰদূষক সামগ্ৰীৰ ব্যৱহাৰ হ্ৰাস, মাটিৰ ক্ষয় ৰোধৰ বাবে গছপুলি ৰোপণ, প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ অধিক ব্যৱহাৰৰ ফলত হ'ব পৰা পৰিণতিৰ বিষয়ে মানুহৰ মাজত সজাগতা অনা আদি।
- সহজলভ্য সামগ্ৰীসমূহ সদ্য ব্যৱহাৰ, পৰিকল্পনা আৰু আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰাত সৃজনীশক্তি প্ৰদৰ্শন কৰা।
- সততা, যথার্থতা, সহযোগিতা, ভয়মুক্ত আৰু পক্ষপাতিত্ব মুক্ত আদি মূল্যবোধ দাঙি ধৰা।

অষ্টম শ্ৰেণী

শিক্ষার্থীয়ে

- গুণ বা ধর্ম, গঠন আৰু কাৰ্য্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পদাৰ্থ আৰু জীৱ যেনে- প্ৰাকৃতিক আঁহ আৰু কৃত্ৰিম আঁহ, স্পৰ্শবল আৰু অস্পৰ্শবল, বিদ্যুতৰ সুপিবাহী আৰু কুপৰিবাহী জুলীয়া পদাৰ্থ, উদ্ভিদ আৰু প্ৰাণী কোষ, পোৱালী জন্ম দিয়া প্ৰাণী (জৰায়ুজ) আৰু কণীৰ পৰা পোৱালী জন্ম হোৱা প্ৰাণী (জিম্বজ) এইবোৰৰ মাজত থকা পাৰ্থক্য উলিয়াব পৰা।
- ধর্ম বৈশিষ্ট্যৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পদাৰ্থ আৰু জীৱৰ শ্ৰেণী বিভাজন কৰা যেনে- ধাতু আৰু অধাতু, খাৰিফ আৰু বৰি শস্য, উপকাৰী আৰু অপকাৰী অণুজীৱ, যৌন আৰু অযৌন প্ৰজনন, নভোমণ্ডলীয় বস্তু, নিঃশেষীয় আৰু অনিঃশেষীয় প্ৰাকৃতিক সম্পদ ইত্যাদি।
- সহজ সমীক্ষা চলাই মনত উদয় হোৱা প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ বিচাৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা যেনে- দহনৰ বাবে কি কি অৱস্থাৰ প্ৰয়োজন? আচাৰ আৰু জাম, জেলি আদিত আমি কিয় নিমখ আৰু চেনি দিওঁ? জুলীয়া পদাৰ্থই একে গভীৰতাত সমান চাপ প্ৰয়োগ কৰেনে?
- কাৰণসহ বিভিন্ন প্ৰক্ৰিয়া আৰু পৰিঘটনাৰ মাজত সম্পৰ্ক বিচাৰিব পৰা যেনে- বায়ু প্ৰদূষণৰ বাবে উৎপন্ন হোৱা ধোঁৱা মিশ্ৰিত গাঢ় কুঁৱলী, এচিড বৰষুণৰ বাবে কীৰ্তিচিহ্নবোৰ ক্ষতিসাধন ইত্যাদি।
- বিভিন্ন প্ৰক্ৰিয়া আৰু পৰিঘটনাৰ বৰ্ণনা কৰা, যেনে- মানুহ আৰু প্ৰাণীৰ প্ৰজনন, শব্দৰ সৃষ্টি আৰু প্ৰসাৰণ, বিদ্যুৎ প্ৰৱাহৰ ৰাসায়নিক প্ৰভাৱ, বহুপ্ৰতিবিশ্ব গঠন, শিখাৰ গঠন ইত্যাদি।
- ৰাসায়নিক বিক্ৰিয়াৰ সমীকৰণ লিখা, যেনে- বায়ু, পানী আৰু এচিডৰ লগত ধাতু আৰু অধাতুৰ বিক্ৰিয়া।
- আপতন আৰু প্ৰতিফলন কোণৰ জোখ লোৱা
- অণুজীৱ, পিঁয়াজৰ বাকলি, মানুহৰ গালৰ ভিতৰৰ কোষ ইত্যাদিৰ স্লাইড প্ৰস্তুত কৰা আৰু এইবোৰৰ সূক্ষ্ম গঠনৰ বৰ্ণনা কৰা।
- চিত্ৰ, প্ৰৱাহমান চিত্ৰ আঁকি চিহ্নিত কৰা যেনে- কোষৰ গঠন, চকু, মানুহৰ প্ৰজনন অংগ, বিভিন্ন পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় আহিলা ইত্যাদি।
- পৰিৱেশত সহজে পোৱা সামগ্ৰীৰে বিভিন্ন আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰা এইবোৰৰ কাৰ্য্যৱলী বৰ্ণনা কৰা, যেনে- দোতাৰা, ইলেকট্ৰস্ক'প, অগ্নি নিৰ্বাপক যন্ত্ৰ ইত্যাদি।

- বৈজ্ঞানিক ধাৰণাসমূহ দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োগ কৰা যেনে- পানী বিশুদ্ধীকৰণ, জৈৱ নমনীয় আৰু জৈৱ অনমনীয় আৱৰ্জনাৰ পৃথকীকৰণ, শস্যৰ উৎপাদন বৃদ্ধি, বিভিন্ন কাৰ্যৰ বাবে সঠিক ধাতু আৰু অধাতুৰ ব্যৱহাৰ, ঘৰ্ষণ বঢ়োৱা/কমোৱা কৈশোৰ কালৰ পৰম্পৰাগত ৰীতি-নীতি আৰু নিষিদ্ধ কাৰ্যৰ প্ৰতি প্ৰত্যাহ্বান।
- বৈজ্ঞানিক আৱিষ্কাৰৰ কাহিনীসমূহ আলোচনা কৰা আৰু এইবোৰৰ মূল্য বুজি প্ৰশংসা কৰা।
- পৰিৱেশ সংৰক্ষণৰ চেষ্টা কৰা যেনে- সুচিন্তাৰে সম্পদৰ ব্যৱহাৰ, সাৰ আৰু কীটনাশক দ্ৰব্যৰ ব্যৱহাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণ, পৰিৱেশৰ পৰা হ'ব পৰা বিপদ বা সংকটৰ সময়ত মোকাবিলা কৰিবলৈ দিহা পৰামৰ্শ প্ৰদান কৰা।
- সহজলভ্য সমলৰ ব্যৱহাৰৰ বাবে আৰ্হি আৰু পৰিকল্পনা প্ৰস্তুতকৰণ সৃজনশীলতা প্ৰদৰ্শন কৰা।
- সততা, যথার্থতা, সহযোগিতা, ভয় মুক্ত আৰু অন্ধবিশ্বাসমুক্ত মূল্যবোধ দাঙি ধৰা।

ৰাষ্ট্ৰীয় পাৰদৰ্শিতা জৰীপ ২০১৭ শিকনৰ ফলাফলৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কৰা হৈছিল। ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত বিজ্ঞান বিষয়ত অষ্টম শ্ৰেণীৰ সঁহাৰি আছিল— অষ্টম শ্ৰেণী- 44% আমি ৰাজ্যিক আৰু জিলা পৰ্যায়ত এই ফলাফলৰ বিষয়ে অবগত নে? এই সম্পৰ্কে জানিবৰ বাবে তলত link দিয়া আছে।

<http://www.neert.nie.in/programmes/NAS/SRC.html>.

বিজ্ঞান বিষয়ত আমাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শিকনৰ ফলাফল কিমান আয়ত্ত কৰিব পাৰিব সেই বিষয়ে চিন্তা কৰাৰ প্ৰয়োজন।

৫. শিকন ফলাফল আহৰণৰ বাবে পৰামৰ্শমূলক শিক্ষাদান শৈলী

সকলো শিক্ষাৰ্থীক অন্তৰ্ভুক্তকৰণ কাৰ্যব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা সমনীয়াৰ সৈতে, দলগতভাৱে, ব্যক্তিগতভাৱে নিম্ন উল্লেখিত কাৰ্যৰ বাবে সুবিধা প্ৰদান আৰু উৎসাহিত কৰিব লাগে।

- পঞ্চ ইন্দ্ৰিয় যেনে- চকুৰে চাই, স্পৰ্শ কৰি, সোৱাদ লৈ, গোন্ধ লৈ, শূনি চৌপাশৰ প্ৰাকৃতিক প্ৰক্ৰিয়া, পৰিঘটনাৰ উৎঘাটন কৰা।
- শ্ৰেণীকোঠাত উত্থাপন কৰা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ আলোচনা, উপযুক্ত ক্ৰিয়া-কলাপ, পৰিকল্পনা আৰু সম্পাদন, চৰিত্ৰাভিনয়, তৰ্ক, তথ্য-প্ৰযুক্তি ব্যৱহাৰ ইত্যাদিৰ প্ৰতিফলনৰ জৰিয়তে বিচাৰি উলিওৱা।
- ক্ৰিয়া-কলাপ, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা, জৰীপ, ক্ষেত্ৰ অধ্যয়ন আদিত পৰ্যবেক্ষণ কৰি পোৱা তথ্য লিপিবদ্ধ কৰা।
- তথ্য বিশ্লেষণ, ফলাফলৰ অৰ্থ বুজি ব্যাখ্যা কৰা, সাধাৰণীকৰণৰ দ্বাৰা প্ৰাপ্ত সিদ্ধান্তসমূহ সমনীয়া আৰু জ্যেষ্ঠ লোকৰ সৈতে বিনিময় কৰা।

- অভিনয়, নতুন ধাৰণা, নতুন আৰ্হি, আকস্মিক উদ্ভাৱন আদিত সৃজনশীলতাৰ বহিঃপ্ৰকাশ কৰা।
- প্ৰমূল্যবোধ যেনে- সহযোগিতা, সাধুতা, সমলৰ উপযুক্ত ব্যৱহাৰ আদি আহৰণ কৰা আৰু মোল বুজা।

উপৰিউক্ত পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াসমূহে শিক্ষকক বিভিন্ন শিকন পৰিৱেশ প্ৰদান কৰাত সঠিক বাট দেখুৱাব। বিজ্ঞানৰ অভ্যসন আৰু জ্ঞান গঠন কাৰ্যত শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক উপযুক্ত সুবিধা প্ৰদান কৰিব বুলি আশা কৰা হৈছে। শিকন হৈছে এক জ্ঞান গঠন প্ৰক্ৰিয়া যাৰ দ্বাৰা বিভিন্ন কাৰ্যৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰী বিদ্যমান ধাৰণাৰ লগত নতুন ধাৰণাৰ সংযোগ ঘটায়। সেইবাবে শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পূৰ্ব অভিজ্ঞতা আৰু ধাৰণাসমূহ বুজি লৈ শিক্ষণ-শিকন পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰা অতি প্ৰয়োজনীয়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অভিজ্ঞতা, সমলৰ সহজলভ্যতা আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি শিক্ষকসকলে উপযুক্ত শিকন পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব পাৰিব বুলি আশা কৰা হৈছে। কিছুমান ধাৰণাৰ সৈতে শিকনৰ ফলাফল সমন্বিত কৰি নমুনা হিচাপে কেনেকৈ শ্ৰেণীকোঠাত পাঠৰ আদান-প্ৰদান কৰিব পাৰি এই বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে।

৬. উচ্চ প্ৰাথমিক স্তৰৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰীয় শৈক্ষিক গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদ (NCERT) পাঠ্যপুথিৰ পৰা লোৱা উদাহৰণ (ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ পৰা অষ্টম শ্ৰেণীলৈ)

এন.চি.ই.আৰ.টিৰ বিজ্ঞান পাঠ্যপুথিত থকা ধাৰণাসমূহ বিভিন্ন কৌশলেৰে শ্ৰেণীকোঠাত কেনেদৰে আদান-প্ৰদান কৰিব পাৰি, এই বিষয়ে পাঠ্যপুথিত উল্লেখ কৰা হৈছে। পাঠত থকা এই ধাৰণাবোৰ শিক্ষকে নিজাববীয়াকৈ বিভিন্ন কৌশল প্ৰয়োগ কৰি শ্ৰেণীকোঠাত আদান-প্ৰদান কৰিব পাৰে। শিক্ষকে স্থানীয়ভাৱে সহজলভ্য সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ কৰি এই ধাৰণাসমূহ আদান-প্ৰদান কৰিব পাৰে। শ্ৰেণীকোঠাৰ আদান-প্ৰদান উচ্চ মানদণ্ডৰ হ'বৰ বাবে বিভিন্ন সমল যেনে বিজ্ঞান সঁজুলি, তথ্য আৰু প্ৰযুক্তি বিদ্যা, কলা শিক্ষা ইত্যাদি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

৬.১ উদাহৰণ ১

শ্ৰেণী অষ্টম

পাঠ ৪ : ধাতু আৰু অধাতু

মুখ্য ধাৰণা : ধাতু আৰু অধাতুৰ ভৌতিক ধৰ্মসমূহ

শিকন ফলাফলসমূহ

শিক্ষাৰ্থীয়ে

- সহজ সমীক্ষা চলোৱা
- ধৰ্মৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি মৌলসমূহ ধাতু আৰু অধাতু এই দুই ভাগত শ্ৰেণীবিভাজন কৰা।

- প্ৰক্ৰিয়াসমূহ বৰ্ণনা কৰা
- চিত্ৰিত যুক্ত চিত্ৰ অংকন কৰা।
- বিজ্ঞানৰ ধাৰণাসমূহ দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োগ কৰা।
- সাধুতা, সহযোগিতা আৰু সৃজনীশীলতা প্ৰদৰ্শন কৰা।
- নিজৰ চৌপাশ পৰিষ্কাৰ কৰি ৰখাৰ চেষ্টা কৰা।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বুজিবৰ বাবে

ক্ৰিয়া-কলাপাভিত্তিক শিক্ষণ-শিকনৰ বাবে সমলৰ সহজলভ্যতা এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। শিক্ষকে এইক্ষেত্ৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক গুৰুত্বপূৰ্ণ সমল বুলি ভাবি লৈ তেওঁলোকৰ সহায় ল'ব পাৰে।

প্ৰথম প্ৰয়োজনীয় দিশটো হ'ল শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বুজি লৈ তেওঁলোকৰ লগত এক সুসম্পৰ্ক স্থাপন কৰিব লাগে। ইয়াৰ ফলত শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ বিভিন্ন ক্ৰিয়া-কলাপত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক জড়িত কৰণত সহায়ক হ'ব। কিছুসংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰী চাৰু আৰু কাৰু কলাত পাৰ্গত, কিছুসংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সৃজনীশীল লেখনীত, কিছুসংখ্যক সামগ্ৰী সংগ্ৰহ আৰু কিছুসংখ্যক অনুসন্ধান কাৰ্যত পাৰ্গত হোৱা দেখা যায়। উল্লেখিত কৌশলগত গুণসমূহ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বিভিন্ন কাৰ্যত প্ৰতিফলিত হ'লে বুজিব লাগিব যে তেওঁলোকে শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত সক্ৰিয়ভাৱে জড়িত হৈছে।

মডিউলত উল্লেখ কৰা উদাহৰণবোৰত বিশেষ অৰ্থপূৰ্ণ উপায়েৰে শিক্ষণ পদ্ধতি, পাঠৰ বিষয়বস্তু আৰু মূল্যায়নৰ মাজত সুসম্বন্ধ স্থাপন কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা চলোৱা হৈছে।

পাঠদানৰ আৰম্ভণি

বিজ্ঞানৰ পাঠদানৰ আৰম্ভণিত শিক্ষকজনে ভাবি ল'ব লাগিব যে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দৈনন্দিন অভিজ্ঞতা আৰু যষ্ঠ শ্ৰেণীত পঢ়ি অহা পাঠৰ পৰা ধাতু সম্পৰ্কে কিছু ধাৰণা আছে। পূৰ্বজ্ঞান পৰীক্ষাৰ বাবে শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক প্ৰশ্ন সুধিব পাৰে— 'তোমালোকে কিছুমান ধাতুৰ নাম ক'ব পাৰিবানে?'

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে লো, সোণ, ৰূপ, এলুমিনিয়াম, তীখা, তাম আদিৰ নাম ক'ব পাৰে।

শিক্ষয়িত্ৰীয়ে পুনৰ প্ৰশ্ন কৰিব পাৰে — 'তোমালোকে এইবোৰক কিয় ধাতু বুলি কৈছা, ইয়াৰ কাৰণ দৰ্শাব পাৰিবানে?'

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সম্ভাব্য উত্তৰ — এইবোৰ কঠিন, চিকমিকনি আছে, এইবোৰক আঘাত কৰিলে শব্দৰ সৃষ্টি হয়। চকুৰে নেদেখা ছাত্ৰজনৰ হাতত শিক্ষয়িত্ৰীয়ে লোৰ তলা, চাবি দি তেওঁক অনুভৱ কৰিবলৈ দিব পাৰে। শিক্ষয়িত্ৰীয়ে

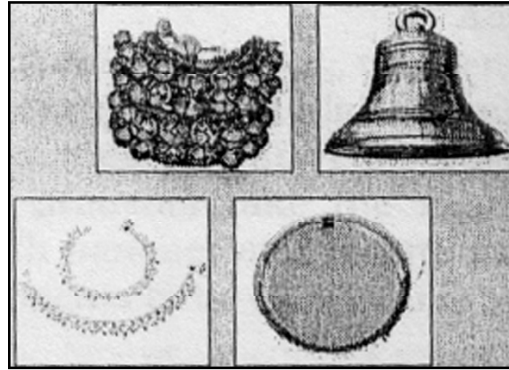
ছাত্র-ছাত্রীৰ মনোযোগ আকৰ্ষণৰ বাবে এখন কাঠৰ টেবুলত এডাল কাঠৰ বলমাৰিৰে আঘাত কৰিবলৈ দি পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিব পাৰে। তেওঁলোকে শব্দ সৃষ্টি হোৱা বুলি ক'ব পাৰে। বলমাৰিডাল কঠিন আৰু চিকমিকিয়া। শিক্ষয়িত্ৰীয়ে প্ৰশ্ন সুধিব— বলমাৰিডাল ধাতুনে?

ছাত্র-ছাত্রীয়ে উত্তৰ দিবলৈ সক্ষম হ'ব বা নহ'ব পাৰে।

এই ধৰণৰ প্ৰশ্নই দৈনন্দিন অভিজ্ঞতাৰ পৰা ছাত্র-ছাত্রীৰ ধাতু সম্পৰ্কে স্পষ্ট নে অস্পষ্ট ধাৰণা আছে এই বিষয়ে বুজিপোৱাত সহায়ক হ'ব। পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত কিছুমান ক্ৰিয়া-কলাপৰ সহায়ত ছাত্র-ছাত্রীক ধাতুৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ আহৰণ কৰাবলৈ শিক্ষয়িত্ৰীয়ে চেষ্টা কৰিব।

ক্ৰিয়া-কলাপ - ১

শিক্ষকে এগৰাকী ছাত্রীক প্ৰথমে এডাল কাঠৰ মাৰিৰে এখন ধাতুৰ কাঁহীত আঘাত কৰিবলৈ দিব আৰু পিছত এখন ধাতুৰ চামুচেৰে কাঁহীত আঘাত কৰিবলৈ দি দুয়োটা আঘাতৰ শব্দ শ্ৰেণীকোঠাৰ সকলোকে মনোযোগেৰে শুনিবলৈ ক'ব। প্ৰথম ছাত্রৰ (চকুৰে নেদেখা) সম্ভাৱ্য উত্তৰ — এডাল কাঠৰ মাৰিতকৈ এখন ধাতুৰ চামুচেৰে ধাতুৰ কাঁহীত আঘাত কৰিলে বেছি তীক্ষ্ণ শব্দৰ সৃষ্টি হয়।

চিত্ৰ ১ : ধাতুৰে নিৰ্মিত বস্তু

শিক্ষয়িত্ৰীঃ এই ক্ৰিয়া-কলাপটোৰ পৰা তোমালোকে ধাতুৰ গুণ বা বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে ক'ব পাৰিবানে?

প্ৰথম ছাত্রী : দুটা ধাতুৰে পৰস্পৰে পৰস্পৰক আঘাত কৰাৰ ফলত তীক্ষ্ণ শব্দৰ সৃষ্টি হয়। যেতিয়া এটা ধাতুৰে বেলেগ এটা বস্তুক (যি ধাতু নহয়) আঘাত কৰে তেতিয়া কম তীক্ষ্ণযুক্ত শব্দৰ সৃষ্টি হয়, কিন্তু যেতিয়া আঘাত কৰা বস্তু দুটা ধাতু নহয় তেতিয়া একেবাৰে কম তীক্ষ্ণ যুক্ত শব্দৰ সৃষ্টি হয়।

শিক্ষয়িত্ৰী : উত্তম। তীক্ষ্ণ শব্দক আমি সনাদ বুলি ক'ব পাৰো। ধাতুবোৰ সাধাৰণতে সনাদ হয়। ধাতুৰ এই সনাদ

গুণটোক কি কামত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি বাৰু?

দ্বিতীয় ছাত্ৰ : সকলো বেল ধাতুৰে তৈয়াৰী। উদাহৰণস্বৰূপে, বিদ্যালয়ৰ বেল, নুপুৰ, জুনুকা আদি ধাতুৰে তৈয়াৰী। (চিত্ৰ- ১)

শিকন ফলাফলসমূহ

- ধাতুবোৰ যে সাধাৰণতে সনাদ এই উদ্ভৱ পোৱাৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে অনুসন্ধান কৰা।
- বিজ্ঞানৰ এই ধাৰণা দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োগ কৰিবলৈ শিকা।

শিক্ষক : শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক এলুমিনিয়ামৰ তাঁৰ, তামৰ তাঁৰ, লোৰ গজাল, কয়লাৰ টুকুৰা, গন্ধকৰ গুড়ি আদি সামগ্ৰী দি চিক্মিকনি থকাবোৰ পৃথক কৰিবলৈ দিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তিনি-চাৰি জনীয়া দলত বিভক্ত কৰিব।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দল গঠন কৰোতে দক্ষতা আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিকতাক ভিত্তি হিচাপে ল'ব।

দল ১ : চিক্মিকনি থকা বস্তু।

দল ২ : চিক্মিকনি কম/নথকা বস্তু।

দ্বিতীয় ছাত্ৰী : এক নং দলৰ বস্তুবোৰ ধাতুৰে নিৰ্মিত, কাৰণ এইবোৰৰ চিক্মিকনি আছে আৰু সনাদ। দুই নং দলৰ বস্তুবোৰ ধাতুৰে নিৰ্মিত নহয়।

তৃতীয় ছাত্ৰীয়ে মনত উদ্ভৱ হোৱা খু-দুৱনি দূৰ কৰিবৰ বাবে এটা মামৰে ধৰা লোৰ গজাল দেখুৱাই সুধিব—
“লো হৈছে এবিধ ধাতু, কিন্তু এই গজালটোৰ পৃষ্ঠখন কিয় চিক্মিকিয়া নহয়?”

শিক্ষয়িত্ৰীগৰাকী ছাত্ৰী গৰাকীৰ সূক্ষ্ম পৰ্যবেক্ষণ আৰু মনত উদ্ভৱ হোৱা খু-দুৱনি দূৰ কৰিবলৈ সোধা প্ৰশ্নৰ বাবে সুখী হ'ল। এই কাৰ্যই আন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলকো প্ৰশ্ন সুধিবৰ বাবে উৎসাহিত কৰিব আৰু মনৰ কৌতূহল প্ৰকাশ কৰিব পৰাটো শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ এক প্ৰয়োজনীয় দিশ।

শিক্ষয়িত্ৰী গৰাকীয়ে ছাত্ৰীগৰাকীক এখন চিৰিচ কাগজ দি মামৰে ধৰা গজালটো ঘাঁহিবলৈ দিব। ছাত্ৰীগৰাকীয়ে চিৰিচ কাগজেৰে গজালটো ঘাঁহি উৎফুল্লিত হ'ব কাৰণ গজালটোৰ পৃষ্ঠখন চিক্মিকিয়া হৈছে।

শিক্ষয়িত্ৰী : শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ধাতুবোৰৰ যে নিজস্ব চিক্মিকনি আছে তাক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ব্যাখ্যা কৰিব। ধাতুবোৰৰ বায়ু আৰু জলীয় বাষ্পৰ সংস্পৰ্শত চিক্মিকনি নোহোৱা হয় আৰু দেখাত নিস্প্ৰভ হৈ উঠে। বেছিসংখ্যক ধাতুৰে চিক্মিকনি আছে কিন্তু কেৱল চিক্মিকনিয়েই ধাতুৰ গুণ নহয়।

ক্ৰিয়া-কলাপ ২

শিক্ষকে ছাত্র-ছাত্রীৰ মনোযোগ আকৰ্ষণৰ বাবে বস্তুবোৰক আঘাত কৰি আকৃতিৰ পৰিৱৰ্তন কৰিব পাৰিবে অনুমান কৰিবলৈ দিব। অনুমান কৰাৰ পিছত ছাত্র-ছাত্রীক অনুসন্ধান কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব। ছাত্র-ছাত্রীয়ে বস্তুবোৰ লৈ এটা এটাকৈ হাতুৰীৰে আঘাত কৰি পৰ্যৱেক্ষণ কৰি লিপিবদ্ধ কৰিব। এই কাৰ্য সাৱধানৰে কৰিবলৈ উপদেশ দিব যাতে কোনোৱে আঘাতপ্ৰাপ্ত নহয়।

শ্ৰেণীকোঠাত যিহেতু এটাই হাতুৰী আছিল গতিকে এজন ছাত্রই বস্তুবোৰ আঘাত কৰি পৰীক্ষা কৰিবৰ বাবে এটা ডাঙৰ শিল আনিছিল।

ছাত্র-ছাত্রী : লোৰ গজাল, এলুমিনিয়ামৰ তাঁৰ, তামৰ তাঁৰ আদিক আঘাত কৰি আকৃতিৰ পৰিৱৰ্তন কৰিব পাৰি, কিন্তু কয়লা, গন্ধকৰ টুকুৰা হেঁচা দি ভাঙিব পাৰি।

প্ৰথম ছাত্র : লোৰ গজাল, এলুমিনিয়ামৰ তাঁৰ আৰু তামৰ তাঁৰ হৈছে বৰ কঠিন; কিন্তু কয়লা, গন্ধকৰ টুকুৰা হেঁচা দিলে ভাঙি যায়।

হাতুৰীৰ বাহিৰেও বস্তু ভাঙিবলৈ শিল ব্যৱহাৰ কৰা কাৰ্যৰ বাবে ছাত্রজনক শিক্ষকে প্ৰশংসা কৰিলে। ছাত্র-ছাত্রীবোৰ তেওঁলোকৰ সমনীয়াৰ সহায় কৰিবলৈ যে আগ্ৰহী শিক্ষকে নিৰীক্ষণ কৰি বুজি পালে।

শিক্ষয়িত্ৰী : পৰ্যৱেক্ষণ কাৰ্যৰ জৰিয়তে ধাতু সম্পৰ্কে তোমালোকে কি ক'বা?

তৃতীয় ছাত্র : ধাতুবোৰ সহজে ক্ষুদ্ৰ অংশলৈ ভাঙিব নোৱাৰি কিন্তু বাকী বস্তুবোৰ পাৰি।

শিকনৰ ফলাফল

- মনত উদ্ভৱ হোৱা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ পাবৰ বাবে অনুসন্ধান কৰিব পৰা আৰু ধাতুবোৰ কঠিন বুলি সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱা
- সহযোগিতাৰ মনোভাব গঢ়ি উঠা

শিক্ষয়িত্ৰী : ধাতুবোৰ পিটি পিটি ধাতুৰ পাতলৈ ৰূপান্তৰ কৰিব পাৰি বুলি ভাবিব পাৰানে?

শিক্ষয়িত্ৰীয়ে মিঠাইৰ ওপৰৰ ৰূপালী পাত ছাত্র-ছাত্রীক দেখুৱাব। শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ধাতুবোৰ কিমান ঘাতসহনীয় তাৰ ভিডিঅ' দেখুৱাব।

ধাতুসমূহৰ এক উল্লেখযোগ্য গুণ হৈছে এইবোৰক সজোৰে আৰু সমভাৱে পিটি ধাতুৰ পাতলৈ পৰিৱৰ্তন কৰিব পাৰি। ধাতুৰ এই গুণটোক ঘাতসহনীয় বুলি কোৱা হয়।

চতুৰ্থ ছাত্রী : ছাত্রীগৰাকীক ৰুটি মেৰিয়াই অনা এলুমিনিয়াম পাতখন উলিয়াবলৈ দিব।

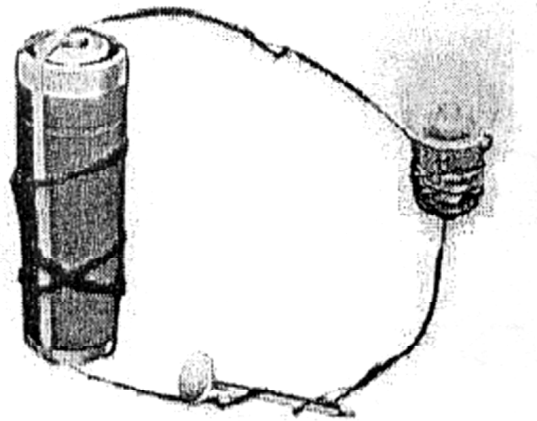
সমাজ, অভিভাৱকক জড়িতকৰণ—

- ছাত্র-ছাত্রীসকলক অভিভাৱকৰ লগত কমাৰশাল বা সোণাৰীৰ ওচৰলৈ গৈ কেনেকৈ বিভিন্ন লোৰ বস্তু আৰু অলংকাৰ প্ৰস্তুত কৰা হয় দেখুৱাবলৈ পৰামৰ্শ দিব পাৰে। বিদ্যালয়ে ছাত্র-ছাত্রীক কমাৰশাল বা সোণাৰ অলংকাৰ প্ৰস্তুত কৰা ঠাইলৈ দৰ্শন কৰাবলৈ নিব পাৰে।
- এজন দক্ষ কমাৰ বা সোণাৰিক বিদ্যালয়লৈ আমন্ত্ৰণ কৰি ছাত্র-ছাত্রীৰ লগত ভাবৰ আদান-প্ৰদান কৰিব পাৰে।

ত্ৰিণ্যাকলাপ - ৩

শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ছাত্র-ছাত্রীক আগৰ শ্ৰেণীত কেনেকৈ তেওঁলোকে বিদ্যুৎ কোষ, তাঁৰ আৰু সৰু বাল্ব ব্যৱহাৰ কৰি বিদ্যুৎ বতৰনী প্ৰস্তুত কৰিছিল, সেই কথা মনত পেলাবলৈ ক'ব পাৰে। তেওঁ ছাত্র-ছাত্রীক এবিধ এবিধকৈ বস্তু যেনে - লোৰ গজাল, তামৰ তাঁৰ, এলুমিনিয়ামৰ তাঁৰ, কয়লাৰ টুকুৰা, গন্ধক, সীহ পেঞ্চিল ব্যৱহাৰ কৰি বতৰনী প্ৰস্তুত কৰি ইয়াৰ মাজেৰে বিদ্যুৎ প্ৰবাহ হয় নে নহয় পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিব। তেওঁ ছাত্র-ছাত্রীক পৰ্যবেক্ষণ কৰি পোৱা তথ্যসমূহ তালিকা ১ ত লিপিবদ্ধ কৰাৰ লগতে ইয়াৰ চিহ্নিত চিত্ৰ আকিবলৈ দিব।

ছাত্রী-ছাত্রীয়ে দলগতভাৱে ত্ৰিণ্য-কলাপ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিব। প্ৰত্যেক দলত তিনি, চাৰি গৰাকী বিভিন্ন পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাৰ আৰু ভিন ভিন দক্ষতায়ুক্ত ছাত্র-ছাত্রী থকা বাঞ্ছনীয়। ত্ৰিণ্য-কলাপ কৰি থাকোঁতে শিক্ষয়িত্ৰীগৰাকীয়ে লক্ষ্য কৰিব যে কিছুসংখ্যক ছাত্র-ছাত্রীয়ে ধৈৰ্যসহকাৰে কাম কৰিছে, কিছুসংখ্যকে তেওঁলোকৰ মাজত আলোচনাত ব্যস্ত হৈ আছে।

চিত্ৰ ২ : এটা পৰিবাহিতা টেষ্টাৰ

টেবুল ১ : পদাৰ্থৰ বৈদ্যুতিক পৰিবাহিতা

ক্রমিক নং	পদাৰ্থ	বাল্ব জ্বলিছে	বাল্ব জ্বলা নাই
১।	লোৰ গজাল		
২।	তামৰ তাঁৰ		
৩।	এলুমিনিয়ামৰ তাঁৰ		
৪।	কয়লাৰ টুকুৰা		
৫।	গন্ধক		
৬।	সীহৰ পেঞ্চিল		

ছাত্ৰ-ছাত্ৰী : বৰ্তনীটোত লোৰ গজাল, এলুমিনিয়ামৰ তাঁৰ, তামৰ তাঁৰ আৰু সীহ পেঞ্চিল ব্যৱহাৰ কৰিলে বাল্বটো জ্বলি উঠিব, কিন্তু কয়লাৰ টুকুৰা, গন্ধক ব্যৱহাৰ কৰিলে বাল্ব নজ্বলে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে জ্বলি থকা বাল্ব স্পৰ্শ কৰিলে গৰম অনুভৱ কৰিব। দলত আলোচনা কৰি তেওঁলোকে এই সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব যে লোৰ গজাল, এলুমিনিয়ামৰ তাঁৰ, তামৰ তাঁৰ, সীহৰ পেঞ্চিল আদি বিদ্যুতৰ সু-পৰিবাহী, কিন্তু কয়লা, গন্ধক বিদ্যুতৰ কু-পৰিবাহী।

শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ধাতুবোৰ বিদ্যুতৰ সু-পৰিবাহী আৰু অধাতুবোৰ কু-পৰিবাহী এই সম্পৰ্কে বৰ্ণনা কৰিব। সীহ পেঞ্চিল (গ্ৰেইনাইট) অধাতু হ'লেও বিদ্যুতৰ সু-পৰিবাহী। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল কাৰ্বনৰ এলট্ৰাপিক ৰূপত মুক্ত ইলেকট্ৰন থাকে। এই সম্পৰ্কে তোমালোকে ওপৰৰ শ্ৰেণীত পঢ়িবলৈ পাবা।

পৰৱৰ্তী অনুসন্ধানৰ বাবে তথ্য-প্ৰযুক্তি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক 'ভিডিঅ', এনিমেচনৰ সহায়ত বিদ্যুৎ বৰ্তনীৰ ধাৰণা স্পষ্ট কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিব পাৰে। এই সম্পৰ্কে তলৰ লিংক (Link) সমূহ দিয়া হ'ল—

<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/page/5b4d793e16b51c01e4cc660a>

মান নিৰূপণ

শিক্ষক

(১) তোমালোকে ক'ত তাম আৰু এলুমিনিয়ামৰ তাঁৰ ব্যৱহাৰ কৰা দেখা পাইছা?

(২) কয়লাৰে তাঁৰ তৈয়াৰ কৰিব পাৰিনে?

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কৰা আলোচনা শুনি আনন্দিত হ'ব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ত্ৰিয়া-কলাপ কৰোতে ব্যৱহাৰ কৰা বস্তুবোৰ পুনৰ আগৰ ঠাইত নিয়াৰিকৈ যোৱা দেখি তেওঁলোকে পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতাক কিমান গুৰুত্ব দিয়ে শিক্ষক গৰাকীয়ে উপলব্ধি কৰিব।

শিকন ফলাফল

- সহজ সমীক্ষা চলাব পৰা
- বৰ্ণনা কৰিব পৰা
- চিহ্নিত চিত্ৰ আঁকিব পৰা
- তথ্য লিপিবদ্ধ আৰু ব্যাখ্যা কৰিব পৰা
- সহযোগিতা আৰু চৌপাশ পৰিষ্কাৰ কৰি ৰখাৰ চেষ্টা কৰা

শিক্ষকঃ

(১) ধাতুৰে নিৰ্মিত বাচন-বৰ্তনৰ হেঙুল কিয় প্লাষ্টিক বা কাঠেৰে তৈয়াৰী অনুমান কৰি ক'ব পাৰিবানে?

(২) জুইৰ ওপৰত ৰাখি থোৱা ধাতুৰ বাচনতকৈ প্লাষ্টিক বা কাঠেৰে তৈয়াৰী হেঙুল ডাল কিয় কম উত্তপ্ত হয়?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে এই বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিব। শিক্ষকে শ্ৰেণীকোঠাত চলি থকা এই আলোচনা শুনিবলৈ চেষ্টা কৰিব। আলোচনাৰ অন্তত সকলোৱে এই সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব যে ধাতুবোৰ তাপৰ সু-পৰিবাহী।

আলোচনাৰ অন্তত এজন ছাত্ৰই এটা সাঁথৰ লিখি উলিয়ালে—

সৰ্থেবাৰী হাজো
কামৰূপ জিলা (গ্ৰাম্য)ৰ
দুখন উল্লেখযোগ্য ঠাই
য'ত দক্ষ ব্যক্তিসকলে
নিজৰ কাৰখানাত প্ৰস্তুত কৰে
চিকমিকাই থকা
বিভিন্ন সামগ্ৰী ৰাখিব পৰা

সাজ-সৰঞ্জাম

ক'ব পাৰিবানে তোমালোকে

কিহেৰে প্ৰস্তুত কৰা হয়

এই সাজ-সৰঞ্জামবোৰ?

(বিঃদ্রঃ শিক্ষক-শিক্ষয়িত্ৰীয়ে কাঁহ আৰু পিতলত থকা ধাতুৰ বিষয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অৱগত কৰিব।)

শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ছাত্ৰজনে লিখা সাঁথৰটো সকলোৰে শুনাকৈ পঢ়িবলৈ দিব যাতে প্ৰথম ছাত্ৰজনে (চকুৰে নেদেখে) অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰে। শিক্ষয়িত্ৰীয়ে আন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলকো কবিতা, গীত, সাঁথৰ, সাঁচা কাহিনী লিখিবলৈ অনুপ্রাণিত কৰিব।

শিকন ফলাফল

- বিজ্ঞানৰ ধাৰণাবোৰ দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োগ কৰা।
- সহযোগিতা প্ৰদৰ্শন কৰা।
- সৃজনীশক্তিৰে সাঁথৰ আদি লিখিব পৰা।

পাঠদানৰ সামৰণিত শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ক'ব যে ধাতুবোৰ কঠিন, চিকমিকিয়া, সনাদ, ঘাতসহনীয়, নমনীয়, বিদ্যুৎ আৰু তাপৰ সু-পৰিবাহী আনহাতে অধাতুবোৰ এনে নহয়। এই গুণবোৰ কিছুমান ধাতুৰ ক্ষেত্ৰত ব্যতিক্ৰম দেখা যায় যেনে ছডিয়াম, পটাছিয়াম কোমল বাবে কটাৰীৰে কাটিব পাৰি। সাধাৰণতে ধাতুবোৰ গোটা, কিন্তু পাৰা সাধাৰণ উষ্ণতাত জুলীয়া অৱস্থাত থাকে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ধাতু আৰু অধাতুৰ গুণসমূহৰ লগতে ব্যতিক্ৰমী গুণৰ ধাতু আৰু অধাতুৰ বিষয়ে বুজি পোৱাৰ পিছত এই ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকৰ ধৰণা অধিক শক্তিশালীৰূপে গঢ়ি উঠিবৰ বাবে অভিনয় কৰিবলৈ শিক্ষয়িত্ৰীয়ে উৎসাহিত কৰিব। (আনন্দাদায়ক পদ্ধতিৰ জৰিয়তে)

দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰয়োজনীয় ধাতুৰ বিষয়ত শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক 'ভিডিঅ' দেখুৱাব। ভিডিঅ'ৰ বাবে তলৰ link দিয়া হ'ল।

<https://nroer.gov.in/55ab34ff81fccb4f1d806025/file/58871312472d4a1fe810/c/dbc>

মান নিৰূপণ

- শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ভেন চিত্ৰৰ দ্বাৰা ধাতু আৰু অধাতুৰ ভৌতিক ধৰ্মৰ সম্পৰ্ক সমূহ দেখুৱাবলৈ অনুপ্রাণিত কৰিব। লগতে দলত আলোচনা কৰিবলৈ দিব।

- ভাৰতবৰ্ষত লো আৰু এলুমিনিয়ামৰ আকৰ সমূহৰ অৱস্থান মেপত বিচাৰি উলিয়াবলৈ দিব। আকৰ সমূহত এই ধাতুবোৰ কি অৱস্থাত থাকে শ্ৰেণীত আলোচনা কৰিবলৈ দিব।

৬.২ উদাহৰণ ২

শ্ৰেণী : ষষ্ঠ

পাঠ- ৭ উদ্ভিদৰ বিষয়ে জানো আহা

পাতনি

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল চৌপাশে থকা উদ্ভিদসমূহৰ সৈতে পৰিচিত। সকলোবোৰ উদ্ভিদ একে নহয়, পাৰ্থক্য আছে উদাহৰণস্বৰূপে, উদ্ভিদৰ উচ্চতা, ফুল, ফল, আকাৰ, বৰণ, পত্ৰ বিন্যাস, কাণ্ড, গা-গছ ইত্যাদিৰ ক্ষেত্ৰত থকা পাৰ্থক্যৰ বিষয়ে তেওঁলোক অবগত। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে উদ্ভিদৰ সাদৃশ্য আৰু বৈসাদৃশ্যৰ পৰ্যবেক্ষণ কৰি তুলনা কৰিব নোৱাৰিব পাৰে। গঠন আৰু কাৰ্যৰ ভিত্তিত উদ্ভিদৰ বিচিত্ৰতা, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰিব পাৰে। মডিউলৰ এই অংশত উদ্ভিদৰ বিচিত্ৰতাৰ বিষয়ত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হৈছে। ইয়াত কিছুমান ত্ৰিগা-কলাপৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে যাতে উদ্ভিদৰ বিচিত্ৰতা বুজি উঠে আৰু এইবোৰক তৃণ, গুল্ম আৰু বৃক্ষত শ্ৰেণীবিভাজন কৰিব পাৰে তাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছে।

মুখ্য ধাৰণা

উদ্ভিদ জগতৰ বিচিত্ৰতা

শিকনৰ ফলাফল

শিক্ষাৰ্থীসকলে

- নিজৰ চৌপাশে থকা উদ্ভিদসমূহৰ বিচিত্ৰতা চিনাক্ত কৰা আৰু গুৰুত্ব দিয়া।
- উদ্ভিদক তৃণ, গুল্ম আৰু বৃক্ষত শ্ৰেণী বিভাজন কৰা।
- উদ্ভিদৰ উচ্চতা জুখিব পৰা।
- পৰ্যবেক্ষণৰ জৰিয়তে উদ্ভিদৰ চিহ্নিত চিত্ৰ আঁকিব পৰা
- উদ্ভিদৰ যত্ন লোৱা আৰু সুৰক্ষা প্ৰদান কৰা
- উদ্ভিদৰ চিত্ৰ আঁকি, কাৰ্ড প্ৰস্তুত কৰি সৃজনী শক্তিৰ পৰিচয় দিয়া।

- সাধুতা, সহযোগিতা আদিৰ মনোভাৱ গঢ়ি উঠা
- উদ্ভিদৰ বিচিত্ৰতা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা আৰু ইয়াৰ মৌল বুজা

ক্ৰিয়া-কলাপ কৰাৰ পূৰ্বক্ষণত

শিক্ষয়িত্ৰীয়ে পাঠৰ লগত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পৰিচিত কৰিবৰ বাবে কিছুমান তলত দিয়া ধৰণৰ আনুসংগিক প্ৰশ্ন সুধিব পাৰে।

তোমালোকৰ চৌপাশে থকা উদ্ভিদবোৰ ভালদৰে লক্ষ্য কৰিছানে? যেনে কিছুমান উদ্ভিদ আজীৱন সৰু হৈ থাকে, কিছুমান বাঢ়ি বাঢ়ি গৈ থাকে?

উদ্ভিদবোৰ দেখাত একে নে বেলেগ?

কি কি ক্ষেত্ৰত এইবোৰ দেখাত একে আৰু কি কি ক্ষেত্ৰত বেলেগ?

এই মিল আৰু অমিলৰ কাৰণবোৰ কেতিয়াবা ভাবি চাইছানে?

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শিক্ষয়িত্ৰীক সাঁহাৰি জনাব আৰু বিভিন্ন ধৰণেৰে নিজস্ব মতামত দাঙি ধৰিব। কিছুমান উদ্ভিদ সৰু আৰু কিছুমান উদ্ভিদ ডাঙৰ। কিছুমান উদ্ভিদৰ ফুল আৰু পাতৰ দ্বাৰা চিনাক্ত কৰিব পাৰি। কিছুমানে বনচাই উদ্ভিদৰ বিষয়েও ক'ব পাৰে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উদ্ভববোৰৰ বাবে তেওঁ সকলোকে প্ৰশংসা কৰিব আৰু শ্ৰেণীৰ লাজকুৰীয়া, সহজে কোনো ক্ৰিয়া-কলাপত অংশগ্ৰহণ নকৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকো ক'বলৈ উৎসাহিত কৰিব। যিহেতু এইটো সকলোৱে জনা বিষয় গতিকে সকলোৱে নিজস্ব মতামত ব্যক্ত কৰিব পাৰে। কিছুসময় আলোচনা কৰাৰ পাছত শিক্ষয়িত্ৰীয়ে তলৰ ক্ৰিয়া-কলাপ কৰাব পাৰে।

ক্ৰিয়াকলাপ- ১

চৌপাশ উৎসাহ

শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পাঁচজনীয়া দলত ভাগ কৰিব। তেওঁ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিদ্যালয়ৰ চৌহদত থকা বিভিন্ন ধৰণৰ উদ্ভিদ পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ দিব।

শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক উদ্ভিদৰ অনিষ্ট নকৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিব। তেওঁলোকে শিপা যাতে উভালি নিদিয়ে, কাণ্ড, ফুল, পাত যাতে নিচিঙে তাৰ বাবে সঁকিয়াই দিব।

পৰ্যবেক্ষণ কৰি পোৱা তথ্যবোৰ বিভিন্ন বৈশিষ্ট্যত ভিত্তি কৰি লিপিবদ্ধ কৰিবলৈ ক'ব। যেনে— উদ্ভিদৰ উচ্চতা, মাটিত বগাই নে আন উদ্ভিদ বা দেৱাল আদিত বগায়, পত্ৰ বিন্যাস, কাণ্ড, ফুল, ফুলৰ গোন্ধ, ফুল আৰু কাণ্ডৰ বৰণ, কাণ্ড ক'ৰ পৰা ওলাইছে ইত্যাদি। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পৰ্যবেক্ষণ কৰি যিমান পাৰে সিমান তথ্য সংগ্ৰহ কৰিবলৈ কোৱা হ'ব।

প্ৰত্যেকদলৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তেওঁলোকে পৰ্যবেক্ষণ কৰা তথ্যবোৰ লিপিবদ্ধ কৰিবলৈ কোৱা হ'ব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পৰ্যবেক্ষণৰ ওপৰত দিয়া মতামত ভিন্ন হ'ব পাৰে। সেইবাবে প্ৰত্যেকদলৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তেওঁলোকৰ পৰ্যবেক্ষণৰ ওপৰত আলোচনা কৰি সিদ্ধান্তত উপনীত হ'বলৈ কোৱা হ'ব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পৰ্যবেক্ষণ তালিকাত পৰ্যবেক্ষণ কৰি পোৱা তথ্যবোৰ লিপিবদ্ধ কৰিব।

বিদ্যালয় চৌহদৰ পৰ্যবেক্ষণৰ সময়ত উদ্ভিদবোৰৰ যাতে একো অনিষ্ট নকৰে তাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিবলৈ কোৱা হ'ব। বিদ্যালয়ৰ চৌহদত অনুসন্ধান কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কমেও ২০ মিনিট সময় দিব লাগিব।

মান নিৰূপণ

প্ৰত্যেকদলক পৰ্যবেক্ষণৰ ওপৰত মতামত ব্যক্ত কৰিবলৈ দিব।

শিক্ষকে দুই নং টেবুলৰ দৰে এখন টেবুল প্ৰস্তুত কৰি পূৰ্ণ কৰিবলৈ দিব। তেওঁলোকৰ পৰ্যবেক্ষণৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি টেবুলৰ স্তম্ভৰ সংখ্যা বাঢ়িব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শ্ৰেণীৰ সহপাঠীসকলৰ টেবুলবোৰ তুলনা কৰি আলোচনা কৰিব পাৰে। এই কাৰ্যৰ দ্বাৰা উদ্ভিদৰ শ্ৰেণী বিভাজন সম্পৰ্কে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কিমান বুজি পাইছে তাক নিৰূপণ কৰিব পাৰিব। যদি উদ্ভিদৰ বৃদ্ধি সম্পূৰ্ণ নহয়, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে উদ্ভিদবোৰক বৃক্ষ আৰু গুল্ম এই দুই ভাগত বিভক্ত কৰাত অসুবিধাৰ সন্মুখীন হ'ব পাৰে। এনেধৰণৰ অসুবিধা দূৰীকৰণত শিক্ষকে সহায় কৰিব পাৰে।

পূৰ্ণ উদ্ভিদৰ উচ্চতা, কাণ্ডৰ গঠন, শাখাবোৰ কোন অংশৰ পৰা ওলাইছে, ইয়াৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শ্ৰেণীবিভাজন কৰা হৈছে। বনচাই উদ্ভিদসমূহ চাপৰ কৰি ৰাখিব পৰা কথাটো এইক্ষেত্ৰত মনত ৰখা দৰকাৰ।

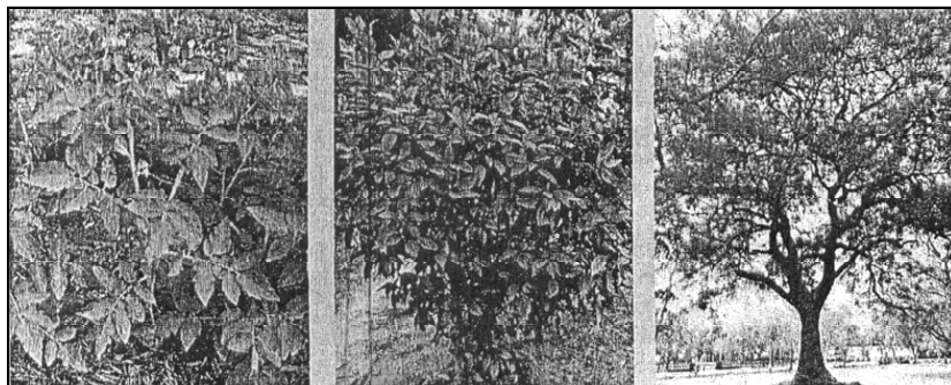
কিছুমান দলে তৰমুজ, লাও আদি উদ্ভিদসমূহ কোন শ্ৰেণীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব নাজানিব পাৰে। শিক্ষকে এই উদ্ভিদসমূহ লতা আৰু আৰোহী লতা এই দুই ভাগত শ্ৰেণী বিভাজন কৰাত সহায় কৰিব।

টেবুল ২ : উদ্ভিদৰ শ্ৰেণী বিভাজন

উদ্ভিদৰ নাম	স্তম্ভ ১ এজোপা পূৰ্ণ উদ্ভিদৰ উচ্চতা	স্তম্ভ ২				স্তম্ভ ৩ শাখাসমূহ ক'ৰ পৰা ওলাইছে		স্তম্ভ ৪ উদ্ভিদৰ শ্ৰেণী
		উজ্জীয়া মে	ভূমি কি	টাই	চিৰ জি	কাণ্ডৰ গুৰিৰ পৰা	কাণ্ডৰ উচ্চ অংশৰ পৰা	
আম	বৰ ওখ	নহয়	নহয়	হয়	হয়	নহয়	হয়	বৃক্ষ

টোকা : যিসকল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ চৌহদত উদ্ভিদ নাই তেওঁলোকক ব্যক্তিগত কাৰ্য হিচাপে ঘৰত প্ৰকল্প কৰিবলৈ দিব পাৰে।

(ক) তৃণ

(খ) গুল্ম

(গ) বৃক্ষ

চিত্ৰ ৪ : উদ্ভিদৰ প্ৰকাৰ

শিকন ফলাফল

- নিজৰ অঞ্চলত থকা উদ্ভিদসমূহৰ বিচিত্ৰতা চিনাক্ত কৰিব পৰা আৰু এইবোৰক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা।
- উদ্ভিদসমূহক তৃণ, গুল্ম আৰু বৃক্ষত শ্ৰেণীবিভাজন কৰিব পৰা
- উদ্ভিদৰ উচ্চতা জুখিব পৰা
- উদ্ভিদৰ যত্ন ল'বলৈ শিকা
- উদ্ভিদৰ ছবি অংকন আৰু কাৰ্ড প্ৰস্তুত কৰি সৃজনীশক্তিৰ পৰিচয় দিয়া
- সততা, যথার্থতা আৰু সহযোগিতাৰ মনোভাৱ গঢ়ি তোলা

ক্ৰিয়া-কলাপ ২

উদ্ভিদৰ চিত্ৰ অংকন

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকে ভাল পোৱা এজোপা উদ্ভিদৰ ছবি আঁকি ৰং দিবলৈ আৰু বিভিন্ন অংশ চিহ্নিত কৰি নাম লিখিবলৈ দিব। (উদ্ভিদজোপা স্থানীয় নামেৰে লিখিব) তেওঁলোকে উদ্ভিদজোপা কিয় ভাল পায় কেইশাৰীমান বাক্যত লিখিবলৈ দিব পাৰে।

মান নিৰূপণ

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে উদ্ভিদজোপা কিমান সুন্দৰকৈ আঁকিছে তাত বেছি গুৰুত্ব দিয়াতকৈ তেওঁলোকৰ পৰ্যবেক্ষণ কৌশল যেনে- পত্ৰ বিন্যাস, কাণ্ডত পাতৰ অৱস্থিতি, ফুলৰ আকৃতি আৰু অৱস্থিতি কিমান সঠিকভাৱে আঁকিব পাৰিছে তাৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিয়া প্ৰয়োজন।

বিদ্যালয়ৰ কতৃপক্ষই যোগান দিব পাৰিলে, শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক এখনকৈ আৰ্ট পেপাৰ ছবি আঁকিবলৈ দিব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কাৰ্ড প্ৰস্তুত কৰি তেওঁলোকৰ সমনীয়া বা আত্মীয়ক উৎসৱ, জন্মদিন আদিত দামী কাৰ্ডৰ পৰিৱৰ্তে এনেবোৰ কাৰ্ড দিব পাৰে।

শিকন ফলাফল

- ছবি আঁকি বা কাৰ্ড প্ৰস্তুত কৰি সৃজনীশক্তি প্ৰদৰ্শন কৰা।

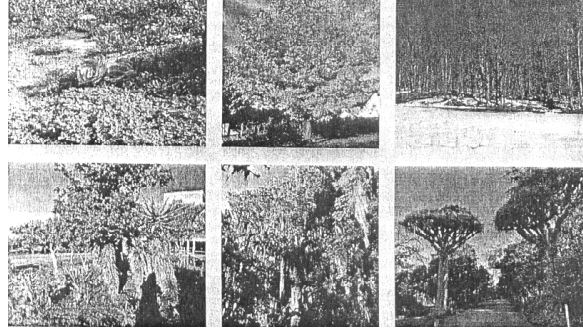
ক্ৰিয়া-কলাপ ৩

পৃথিৱীৰ উদ্ভিদসমূহ

বিভিন্ন অঞ্চল বা পৃথিৱীৰ বিভিন্ন অংশৰ উদ্ভিদৰ বিচিত্ৰতাৰ বিষয়ত ফটো বা ভিডিঅ' শিক্ষকে দেখুৱাব পাৰে। এনেধৰণৰ বিচিত্ৰতা জলবায়ুৰ অৱস্থা আৰু ভৌগোলিক অৱস্থানৰ ওপৰতো হ'ব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, মৰুভূমি, সাগৰীয় অঞ্চল, পাৰ্বত্য অঞ্চল, মেৰুঅঞ্চলৰ উদ্ভিদৰ বিচিত্ৰতা। শ্ৰেণীকোঠাত দৃশ্য-শ্ৰাব্য সঁজুলি উপলব্ধ নহ'লে শিক্ষকে নামেৰে সৈতে বিভিন্ন অঞ্চলৰ উদ্ভিদৰ ছবি থকা কাৰ্ড প্ৰস্তুত কৰি দেখুৱাব পাৰে। শিক্ষকে এই কাৰ্ডবোৰ লেমিনেট কৰি স্থায়ীসমল হিচাপে বছৰৰ পাছত বছৰ এনে বিষয়ৰ পাঠদানত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। এনেধৰণৰ প্ৰচেষ্টাই উদ্ভিদৰ বিচিত্ৰতাৰ দিশত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কাল্পনিক দিশৰ প্ৰসাৰ ঘটাব পাৰে।

মান নিৰূপণ

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক চৌপাশে দেখা পোৱা নাইবা ছবি আৰু ভিডিঅ'ত দেখা পোৱা উদ্ভিদবোৰৰ মাজত থকা মিল আৰু অমিলৰ বিষয়ে কেইশাৰীমান বাক্য লিখিবলৈ দিব পাৰে। ইয়াৰ বাহিৰেও ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ছবি আৰু ভিডিঅ'ত দেখা পোৱা বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ উদ্ভিদৰ বিষয়ে শ্ৰেণীকোঠাত ক'বলৈ দিব পাৰে। প্ৰয়োজনত শিক্ষকে অতিৰিক্ত তথ্য যোগান দিব পাৰে।

চিত্ৰ ৫ : কিছুমান দেশৰ উদ্ভিদ

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক বেলেগ এখন দেশত পোৱা এজোপা উদ্ভিদৰ তথ্য সংগ্ৰহ কৰিবলৈ এটা প্ৰকল্প দিব পাৰে। প্ৰত্যেক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক এখনকৈ দেশ দিব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তলত উল্লেখ কৰা তথ্যবোৰ সংগ্ৰহ কৰিব

— উদ্ভিদৰ নাম, ক'ত পোৱা যায়

— উদ্ভিদ জোপা তৃণ, নে গুল্ম নে বৃক্ষ আৰু ইয়াৰ গুৰুত্ব ইত্যাদি। এইবোৰৰ তথ্য সংগ্ৰহ কৰাৰ উপৰি উদ্ভিদজোপাৰ ছবি নিজৰ বহীত আঁকিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শ্ৰেণীকোঠাৰ দেৱালত ছবিবোৰ আঁৰি সকলোকে

দেখুৱাব। শিক্ষকে এইক্ষেত্ৰত অতিৰিক্ত প্ৰয়োজনীয় তথ্য যোগান ধৰিব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে এই কথা জানি আকৰ্ষিত হ'ব যে উদ্ভিদবোৰ বিভিন্ন কাৰণত এখন দেশৰ পৰা আন এখন দেশলৈ সৰবৰাহ কৰা হয়। কিছুমান উদ্ভিদ আন দেশৰ পৰা ভাৰতলৈ খাদ্য আৰু অৰ্থনৈতিকভাৱে লাভৱান হ'বলৈ আমদানি কৰা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে কাজুবাদাম, বিলাহী, জলকীয়া, আলু ইত্যাদি। কিছুমান উদ্ভিদ যেনে, লেনটানা কমেৰা (Lan-tana Camera) এক আক্ৰমণাত্মক প্ৰজাতিয়ে আন উদ্ভিদ উৎখাত কৰি পেলায়। এই উদ্ভিদে আন উদ্ভিদক জীয়াই থাকিবলৈ নিদিয়ে। ২০০ বছৰ পূৰ্বে এই উদ্ভিদ বৃটিছসকলে ভাৰতলৈ অনংকাৰ উদ্ভিদ হিচাপে আনিছিল।

শিকন ফলাফল

- পৃথিৱী জুৰি থকা বিভিন্ন উদ্ভিদসমূহৰ মৌল বুজা আৰু স্বীকৃতি দিয়া।

৬.৩. উদাহৰণ ৩

অষ্টম শ্ৰেণী

পাঠ : ১৩ — শব্দ

মূল ধাৰণা : শব্দৰ কেনেকৈ সৃষ্টি হয়?

শিকন ফলাফল

শিক্ষার্থীয়ে

- সহজ অনুসন্ধানৰ দ্বাৰা শব্দ সৃষ্টিৰ উপায় সমূহ বিচাৰি উলিয়াব পৰা।
- কাৰণৰ সৈতে প্ৰক্ৰিয়া আৰু পৰিঘটনাৰ মাজত সম্পৰ্ক স্থাপন কৰা।
- বিজ্ঞানৰ ধাৰণাসমূহ দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োগ কৰা।
- সহজলভ্য সমলৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত সৃজনীশীলতাৰ পৰিচয় দিয়া।

চিত্ৰ ৬ : বিভিন্ন বাদ্যযন্ত্ৰ

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল তেওঁলোকৰ চৌপাশৰ বিভিন্ন শব্দৰ সৈতে পৰিচিত। উদাহৰণস্বৰূপে, বিভিন্ন জীৱ-জন্তুৰ মাত, বাদ্যযন্ত্ৰৰ শব্দ ইত্যাদি। শিক্ষকে তলত দিয়া ধৰণেৰে শ্ৰেণীকোঠাৰ আলোচনা আগবঢ়াব পাৰে।

শব্দ সৃষ্টি কৰা বস্তু এটাৰ কথা ভাবা। দৈনন্দিন জীৱনত তোমালোকে মানুহৰ মাত, যানবাহনৰ শব্দ, সৰু কল-কাৰখানাৰ শব্দ আদিৰ বিভিন্ন শব্দ শুনি থকা। শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক প্ৰশ্ন সুধিব পাৰে—

- তোমালোকে চৌপাশৰ শুনি থকা শব্দবোৰৰ বিষয়ে মতামত আগবঢ়োৱা

- চৌপাশত শুনি থকা বিভিন্ন শব্দৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰা। (মানুহ, জীৱ-জন্তু, চৰাই, বতাহ, নদী, মোবাইল, বিদ্যালয়ৰ ঘণ্টা, যানবাহন, কলকাৰখানা ইত্যাদি)
- বিদ্যালয়ৰ কোঠা বা আন ঠাইত দেখা কিছুমান বাদ্যযন্ত্ৰৰ নাম লিখা।

ক্ৰিয়া-কলাপ- ১

শব্দ সৃষ্টিৰ বিভিন্ন উপায়

এই ক্ৰিয়া-কলাপটোৰ বাবে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দলত বিভক্ত কৰা হ'ব।

শিকনৰ ফলাফল

- বিভিন্ন ক্ৰিয়া-কলাপৰ দ্বাৰা চৌপাশৰ অনুসন্ধান কৰা
- সকলো দলকে বিভিন্ন পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰি শব্দ সৃষ্টি কৰিবলৈ দিব।

শিক্ষয়িত্ৰীয়ে বিভিন্ন দলত চলি থকা আলোচনাক কোনো হস্তক্ষেপ নকৰাকৈ নিৰীক্ষণ কৰিব। আলোচনাত যাতে সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰে তাৰ বাবে প্ৰচেষ্টা চলাব।

- কিছুসময় দলত আলোচনা কৰাৰ অন্তত বিভিন্ন দলে কি সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ল ক'বলৈ দিব।
- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বিভিন্ন উপায়েৰে শব্দ সৃষ্টি কৰি তেওঁলোকৰ মতামত জনাব যেনে- টেবুলত আঘাত কৰি, বৰৰ বেণ্ড টানি, এক খহটা পৃষ্ঠ আঁচোৰ মাৰি, ফুঁ মাৰি ইত্যাদি।

শিক্ষয়িত্ৰীয়ে প্ৰত্যেকদলক দলগত কাৰ্য সমূহ উপস্থাপন কৰিবলৈ দিব। সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে যাতে সক্ৰিয়ভাৱে এই কাৰ্যত অংশগ্ৰহণ কৰে সেই বিষয়টো তেওঁ নিশ্চিত কৰিব।

শব্দ সৃষ্টিৰ বিভিন্ন উপায়ৰ ভিত্তিত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক দলগঠন কৰাত শিক্ষয়িত্ৰীয়ে সহায় কৰিব, যেনে — আঘাতৰ দ্বাৰা, টানি ধৰা, আঁচোৰ মাৰি, ফুঁ-মৰা ইত্যাদি।

দলত ভাগ কৰাৰ পিছত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক টেবুল ৩ পূৰ্ণ কৰিবলৈ দিব—

ক্ৰমিক নং	শব্দ সৃষ্টিৰ পদ্ধতি	ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে আগবঢ়োৱা উদাহৰণ
১	আঘাতৰ দ্বাৰা	ডাষ্টাৰেৰে টেবুল আঘাত কৰি
২	টনা কাৰ্যৰ দ্বাৰা	চেতাৰৰ তাঁৰ টানি
৩	ফুঁ-মাৰি	
৪	আঁচোৰ মাৰি	

এই ধাৰণাৰ পৰৱৰ্তী অনুসন্ধানৰ বাবে, শব্দ সৃষ্টিৰ সকলো পদ্ধতিৰ সাধাৰণ উপায় উদ্ভাৱনৰ বাবে শিক্ষয়িত্ৰীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ২ নং ক্ৰিয়া-কলাপ কৰিবলৈ দিব।

ক্ৰিয়া-কলাপ - ২

বস্তুৰ কম্পনৰ জৰিয়তে শব্দৰ কিদৰে উৎপত্তি হয় তাক দেখুওৱা (ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অংশগ্ৰহণেৰে পৰীক্ষা সম্পন্ন কৰিব লাগিব।)

শিকন ফলাফল

• সৰল পৰীক্ষা সমাপন কৰিব পৰা।

• কাৰণসহ পদ্ধতি আৰু পৰিঘটনাৰ মাজত সম্পৰ্ক স্থাপন কৰা।

এই ক্ৰিয়া-কলাপৰ বাবে শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দ্বাৰা প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী সংগ্ৰহ কৰাব পাৰে। শব্দ উৎপন্ন কৰা যিকোনো সামগ্ৰী ঘৰৰ পৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক আনিবলৈ দিব পাৰে। এই ক্ষেত্ৰত শিক্ষকে তলত উল্লেখ কৰা ক্ৰিয়া-কলাপটো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সহযোগিতাত অতি সহজে কৰিব পাৰে।

প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী : ধাতুৰে তৈয়াৰী কাঁহী, তীখাৰ চামুচ

• এখন ধাতুৰ কাঁহী লোৱা আৰু চিত্ৰত দিয়া ধৰণে ইয়াক ৰাখা।

• এতিয়া তীখাৰ চামুচ খনেৰে কাঁহীখনৰ কাষত এটা খুন্দা দিয়া।

• এতিয়া নিৰীক্ষণ কৰি কি পালা। কিবা শব্দ শুনা পাইছেনে?

চিত্ৰ নং ৭- ধাতুৰ কাঁহীৰ কম্পনৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা শব্দ

শিক্ষকে এই কাৰ্যটো কৰাওঁতে আগৰ পাঠত পাই অহা ধাতুৰ সনাদ গুণৰ লগত সংযোগ ঘটাব পাৰে আৰু এইদৰে শিক্ষকে বিভিন্ন ধাৰণাৰ সমন্বয় ঘটাব পাৰে। এই ক্ষেত্ৰত শিক্ষকে সংশ্লিষ্ট সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ দি চকুৰে নেদেখা ছাত্ৰজনক উৎসাহিত কৰিব পাৰে।

— এতিয়া পুনৰবাৰ তীখাৰ চামুচেৰে কাঁহীখনৰ কাষত খুন্দা লগোৱা আৰু লগে লগে কাঁহীখন হাতৰ আঙুলিৰে স্পৰ্শ কৰা, কি অনুভৱ কৰিছা?

— তীখাৰ কাঁহীখন হাতেৰে স্পৰ্শ কৰোঁতে কম্পন অনুভৱ কৰিছানে?

— এই কাৰ্যটোৰ পৰা কি সিদ্ধান্ত ল'ব পাৰি।

— এইবাৰ আকৌ চামুচেৰে কাঁহীখনত খুন্দা লগোৱা। শব্দ শেষ হোৱাৰ পিছত কাঁহীখন স্পৰ্শ কৰা। এতিয়া কম্পন অনুভৱ কৰিছানে?

এতিয়া শিক্ষকে কোনটো অংশ কম্পন হৈছে বুলি প্ৰশ্ন কৰিব। কাঁহীখনৰ কম্পনৰ বাবে যে শব্দৰ উৎপত্তি হৈছে

সেই বিষয়ে ছাত্র-ছাত্রীক ক'ব।

শিক্ষকে এই সম্পর্কে ছাত্র-ছাত্রীৰ ধাৰণা মজবুত কৰাৰ বাবে দলগতভাৱে তলত দিয়া ক্ৰিয়া-কলাপটো কৰিবলৈ দিব পাৰে।

ক্ৰিয়া-কলাপ -৩

শিকন ফলাফল

• সৰল পৰীক্ষা কৰিব পৰা

• কাৰণৰ সৈতে প্ৰক্ৰিয়া আৰু পৰিঘটনাৰ সম্পৰ্ক জনা।

প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী : বৰৰ বেণ্ড, দুডাল পেঞ্চিল আৰু এটা পেঞ্চিল বাকচ।

শিক্ষকে তলত দিয়া ধৰণে কাৰ্যটো ছাত্র-ছাত্রীৰ দ্বাৰা কৰাব।

• এটা পেঞ্চিল বাকচ লোৱা আৰু এডাল বৰৰ বেণ্ড

বাকচটোৰ ওপৰেৰে মেৰিয়াই দিয়া।

• চিত্ৰত দেখুওৱা ধৰণে দুডাল পেঞ্চিল বাকচৰ ওপৰৰ

বৰৰ আৰু বাকচৰ মাজত সোমাই দিয়া।

• বৰৰ বেণ্ড ডালৰ মাজত ধৰি টানি এৰি দিয়া।

কিবা শব্দ শুনিছানে?

• বৰৰ বেণ্ডডালৰ কম্পন হৈছেনে?

এতিয়া শিক্ষকে বৰৰ বেণ্ড ডালৰ কম্পনৰ লগত সংগতি ৰাখি শব্দ উৎপত্তি হোৱা নোহোৱা বা কম হোৱা সম্পৰ্কে ছাত্র-ছাত্রীক বুজাই দিব।

মুক্ত প্ৰশ্নঃ

এই কাৰ্যটোৰ লগত সংগতি ৰাখি শিক্ষকে ছাত্র-ছাত্রীক মুক্ত আলোচনাৰ বাবে এটা প্ৰশ্ন কৰিব— ‘তোমালোকে ভাবানে যে শব্দ উৎপন্ন কৰিব পৰা সকলো বস্তুৰে কম্পন হয়?’

ছাত্র-ছাত্রীয়ে এই ক্ষেত্ৰত কিছু উদাহৰণ হয়তো দিব পাৰিব, তেতিয়া শিক্ষকে অন্য উদাহৰণেৰে আলোচনা আগবঢ়াই নিবলৈ ছাত্র-ছাত্রীক ক'ব।

ছাত্র-ছাত্রীৰ আলোচনা শিক্ষকে নিৰীক্ষণ কৰিব, ইয়াৰ ফলত ছাত্র-ছাত্রীৰ চিন্তাধাৰা শিক্ষকে বুজি পোৱাৰ লগতে তেওঁলোকৰ কিমান বিকল্প ধাৰণা গঠন হৈছে সেইকথা বুজি পাব।

মেজৰ ওপৰত স্কেল বা ডাষ্টাৰেৰে কোবালে যে কম্পন হয় সেই কথা শিক্ষকে মেজৰ ওপৰত চকৰ গুড়ি বা মণ্ড দাইল থৈ তাক প্ৰমাণ দেখুৱাব পাৰে। দৃষ্টিহীন ছাত্র-ছাত্রীয়ে মণ্ড দাইল কম্পনৰ ফলত টেবুলৰ ওপৰত জঁপিওৱাৰ কথা উপলব্ধি কৰিব পাৰে।

চিত্ৰ ৮ : বৰৰ বেণ্ড টনা

আলোচনাৰ শেষত, তথ্য আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে এটা সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব যে বস্তুৰ কম্পনৰ জৰিয়তে শব্দৰ সৃষ্টি হয়। শিক্ষকে চাউণ্ড বক্স, স্পীকাৰ, আঁঠে, থাৰ্মকলৰ বল আদি ব্যৱহাৰ কৰিও বস্তুৰ কম্পন আৰু শব্দ উৎপত্তিৰ সম্পৰ্কৰ কথা বুজাব পাৰে।

সকলো ধৰণৰ কম্পনেই যে শব্দ উৎপন্ন কৰে— এই ভুল ধাৰণাটো শিক্ষকে উদাহৰণৰ জৰিয়তে বা কামৰ জৰিয়তে দিব লাগিব।

মান নিৰূপণ

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কৰা পৰস্পৰ আলোচনাৰ বাবে উৎসাহিত কৰিব। তলৰ টেবুল নং ৪ উল্লেখ থকা বাদ্যযন্ত্ৰ সমূহৰ কোনবোৰ অংশৰ কম্পন হয় তাক নিৰ্ণয় কৰিবলৈ দিব। বাদ্যযন্ত্ৰ সমূহৰ নাম শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে চিনি পোৱা হিচাপেও টেবুলত সন্নিৱিষ্ট কৰিব পাৰে।

শিকন ফলাফলঃ শব্দ উৎপন্ন কৰিব পৰা বস্তুৰে চিনাক্তকৰণ আৰু শ্ৰেণীবিভাজন।

টেবুল -৪

ক্রমিক নং	বাদ্যযন্ত্ৰৰ নাম	কম্পন হোৱা অংশ, যি শব্দ সৃষ্টি কৰে
১	বীণা	টানি দিয়া তাঁৰ
২	তবলা	তবলাৰ ঢাকছালত দিয়া হেঁচা
৩	বাঁহী	বায়ু স্তম্ভ
৪	গীটাৰ	
৫	একতাৰা	
৬	ঢোল	
৭	পেঁপা	
৮	গগগা	
৯	সুতুলি	
১০	দোতাৰা	

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক স্থানীয়ভাৱে পোৱা সামগ্ৰীৰ সহায়ত বাদ্যযন্ত্ৰ তৈয়াৰ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব পাৰে।

শিকন ফলাফল

- বহুল পৰিমাণে থকা সম্পদৰ ব্যৱহাৰত সৃজনীশক্তি প্ৰদৰ্শন
- বৈজ্ঞানিক ধাৰণাক দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োগ কৰিবলৈ শিকা

সাৰাংশ

নিজৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক জনা

প্ৰশ্নৰ অৱতাৰণাৰ বাবে উৎসাহিত কৰা

কৌশলৰ প্ৰয়োগ

সমল সম্পর্কে জনা

উপযুক্ত শিক্ষণ-শিকন পদ্ধতিৰ প্ৰয়োগ

ছাত্র-ছাত্রীৰ মান নিৰূপণ, প্ৰতিফলন

শিকন-ফলাফল আহৰণ

কৰিছে

কৰা নাই

শিক্ষকৰ প্ৰতিফলন

শিক্ষকৰ প্ৰতিফলন

পুনৰীক্ষণ

→ অতিৰিক্ত কাৰ্য বা শিক্ষণ-শিকন পদ্ধতি

৭ সমল ব্যক্তি বা শিক্ষকৰ বাবে পৰামৰ্শ মূলক কাৰ্য —

ক) তলত দিয়া দিশবোৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰি শিক্ষকে নিজৰ ৰুচি অনুযায়ী এটা/দুটা খাৰণাৰ ওপৰত শ্ৰেণীকোঠাত পাঠৰ আদান-প্ৰদানৰ বাবে পৰিকল্পনা প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে—

- শিকাৰ কেন্দ্ৰিক প্ৰক্ৰিয়া
- শিকন ফলাফলৰ সৈতে সংযোগ স্থাপন
- অবিৰত মান নিৰূপণ
- লিংগ সচেতনতা বৃদ্ধি, পৰিৱেশ সচেতনতা বৃদ্ধি

শ্ৰেণীত আদান-প্ৰদান পৰিকল্পনা প্ৰস্তুত কৰোঁতে শিক্ষকে তলত দিয়া দিশবোৰ মনত ৰখা উচিত—

- শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিৱেশ এনেকুৱা হ'ব লাগে যে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সহজে শিক্ষকৰ লগত কথা-বতৰা পাতি তেওঁলোকৰ শিকন অৰ্থপূৰ্ণ কৰিব পাৰে।
- শিক্ষকৰ পাঠদানৰ সফলতা, উপযুক্ত শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ পৰিকল্পনা আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত শিক্ষকৰ ভাবৰ আদান-প্ৰদানৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে।
- প্ৰতিজন শিকাৰ গুণগত মান আৰু বৌদ্ধিক প্ৰতিভা চিনাক্ত কৰি তাৰ বিকাশ কৰাটো অতি প্ৰয়োজনীয় আৰু তাৰবাবে শ্ৰেণীকোঠাত পৰিৱেশ গঢ়ি তুলিব লাগে।
- শিক্ষকে পাঠ আদান-প্ৰদানৰ বাবে বিভিন্ন পদ্ধতি অৱলম্বন কৰিব পাৰে যিয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অনুসন্ধিৎসু মন আৰু ৰুচিৰ বিকাশ ঘটাব পাৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ দক্ষতা আৰু পাৰদৰ্শিতাৰ উমান ল'ব পাৰি।
- শিক্ষকে পাঠদান প্ৰক্ৰিয়াৰ গুণগতমান উন্নত কৰাৰ বাবে চিন্তা কৰিব লাগে, শিকোৱাৰ নতুন নতুন ধৰণ অৱলম্বন কৰিব লাগে যাতে শিকাৰ আকাংখিত শিকন ফলাফল সহজে আয়ত্ত কৰিব পাৰে।

খ) শিক্ষকে প্ৰশিক্ষণৰ সময়ত দিয়া কাৰ্যৰ বিষয়ত আঁচনি, পৰিকল্পনা প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে—

ক্ৰিয়া-কলাপ সম্পাদন/প্ৰদৰ্শনঃ ক্ৰিয়া-কলাপে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ নিৰীক্ষণ আৰু পৰীক্ষণ কৌশল বৃদ্ধিৰ বাবে অভিৰুচিত কৰে। ক্ৰিয়া-কলাপ আৰু প্ৰদৰ্শন পদ্ধতি আৰু ফলাফলৰ ওপৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক আলোচনা কৰিবলৈ দিলে তেওঁলোকৰ বৰ্ণনা কৰিব পৰা আৰু তথ্যৰ আদান-প্ৰদান কৰিব পৰা কৌশলৰ বিকাশ ঘটে। যদি শিকাৰক মুক্তভাৱে তেওঁলোকৰ মনোভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুযোগ দিয়া হয়, তেতিয়া তেওঁলোকৰ আদান-প্ৰদানৰ কৌশলৰ বিকাশ হয়।

• **প্ৰকল্প** : বিজ্ঞান বিষয়ত প্ৰকল্প হ'ল কোনো এটা নিৰ্দিষ্ট উদ্দেশ্য পূৰ কৰিবৰ বাবে সংগঠিত হৈ কৰা কাৰ্য। প্ৰকল্পই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সমস্যা চিনাক্তকৰণ, কাৰ্যপদ্ধতিৰ বাবে আঁচনি গ্ৰহণ, সমস্যা সমাধানৰ উপায় উদ্ভাৱন, সঠিক সম্পদৰ ব্যৱহাৰ নিজস্ব আঁচনিৰ ৰূপায়ণ আৰু তথ্যৰ সহায়ত সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিবলৈ শিকায়। এই প্ৰক্ৰিয়াত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বিজ্ঞানৰ প্ৰাথমিক নীতি, বিজ্ঞানৰ পদ্ধতি আৰু প্ৰক্ৰিয়া জনাৰ উপৰি বৈজ্ঞানিক অনুসন্ধান কৰিবলৈ শিকে।

• **অদল-বদল শব্দ-পাজল** : অদল-বদল শব্দ পাজলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক শিকন প্ৰক্ৰিয়াত সক্ৰিয়ভাৱে জড়িত কৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অংশগ্ৰহণ নিশ্চিত কৰে আৰু শব্দ পাজলৰ খালী ঠাইবোৰ পূৰ কৰিবলৈ উদ্গীৰ হৈ উঠে।

• **কুইজ** : কুইজ হ'ল এক আনন্দদায়ক মানসিক খেল যিয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মানসিক দক্ষতা, মনোযোগ, সাধাৰণ সজাগতা, দ্ৰুতগতিত তথ্য সংগ্ৰহ কৰি উত্তৰ কৰাৰ কৌশল আদিৰ পৰীক্ষা কৰিব পাৰে। ই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ

আনুভূমিক জ্ঞান বৃদ্ধি কৰে, মনত ৰখা কৌশলৰ লগতে স্বতঃস্ফূৰ্ত যোগাযোগ কৌশলৰ বিকাশ ঘটায়। কুইজ খেলত অংশগ্ৰহণকাৰী আৰু দৰ্শক সমভাৱে ৰুচিপূৰ্ণ হয়।

• **বিজ্ঞানৰ প্ৰদৰ্শনী :** বিজ্ঞানৰ প্ৰদৰ্শনী এখনে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বছৰটোত কৰা কামক প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ সুবিধা দিয়ে। প্ৰদৰ্শনীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক কৰ্ম কৰিবলৈ অভিকচিত কৰে আৰু পিতৃ-মাতৃয়ে সন্তানৰ শিকন অগ্ৰগতি সম্পৰ্কে প্ৰতিপুষ্টি লাভ কৰিব পাৰে। প্ৰদৰ্শনীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত পাৰস্পৰিক বুজাবুজি বৃদ্ধি কৰে আৰু প্ৰদৰ্শনীত দেখুওৱা বিভিন্ন আৰ্হিয়ে অন্য ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকো আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰিবলৈ মন আকিৰ্ষিত কৰে। বিজ্ঞান কি আৰু বিজ্ঞানে কি কৰিব পাৰে এই সম্পৰ্কেও দৰ্শকে প্ৰদৰ্শনীৰ পৰা জানিব পাৰে।

• **ক্ষেত্ৰ অধ্যয়ন :** ক্ষেত্ৰ অধ্যয়ন হ'ল শ্ৰেণীকোঠাৰ বাহিৰত কৰা এটা শিক্ষা সম্পৰ্কীয় অধ্যয়ন। শ্ৰেণীত শিকা বিজ্ঞানৰ কথাখিনি ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ জৰিয়তে শিকাৰুৱে বাস্তৱ জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰে আৰু নিজস্ব নিৰীক্ষণ তথা তথ্য সংগ্ৰহ কৌশলৰ বিকাশ ঘটাব পাৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰী সক্ৰিয় হয়, অভিকচিত হয় আৰু চিন্তন শক্তিৰ বিকাশ হয়। ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমণৰ বাবে সদায় যে দূৰলৈ যাব লাগিব তাৰ কোনো বাধ্যবাধকতা নাথাকে। বিদ্যালয় চৌহদ বা বিদ্যালয়ৰ ওচৰৰ প্ৰসিদ্ধ ঠাইত এই ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমণ কৰিব পাৰে। বিদ্যালয়ৰ বাগিচা পৰ্যবেক্ষণ কৰাটোও ক্ষেত্ৰ ভ্ৰমণৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ অংশ হ'ব পাৰে।

• **বিজ্ঞান বাৰ্তালোচনী :** শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক এখন বাৰ্তালোচনী দি অধ্যয়ন কৰিবৰ বাবে উৎসাহিত কৰিব পাৰে। বাৰ্তালোচনীত পোৱা নতুন তথ্য অভিজ্ঞতা আৰু ধাৰণাসমূহ লিখি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত আলোচনা কৰিব দিব পাৰে। পাঠৰ লগত সম্পৰ্ক থকা কথাবোৰ বাৰ্তালোচনীত পুনৰ অধ্যয়ন কৰিবলৈ পালে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বৈজ্ঞানিক অনুসন্ধিৎসু মনৰ বিকাশ হ'ব।

• **নাট প্ৰদৰ্শন :** ছাত্ৰৰ দ্বাৰা বিজ্ঞান ভিত্তিক নাট প্ৰদৰ্শনে তেওঁলোকৰ সামাজিক আৰু বিজ্ঞান ভিত্তিক কথোপকথনৰ মান উন্নত কৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বিশ্বাস আৰু যোগাযোগ কৌশলৰ বিকাশ হয়। ই আনন্দদায়ক কাৰ্য হোৱা হেতুকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বাস্তৱ জীৱনৰ লগত সংগতি ৰাখি নিজৰ চৰিত্ৰ বাচনি কৰি নাট প্ৰদৰ্শন কৰিলে তেওঁলোকৰ চিন্তন শক্তিৰ বিকাশ হয়।

• **সৃজনীমূলক লিখন :** সৱল আৰু আৱেগপূৰ্ণ সৃজনীমূলক লিখনিয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ কল্পনাশক্তি, অভিজ্ঞতা আৰু উদ্ভাৱনী শক্তিৰ বিকাশ ঘটায় যাৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে নতুন গল্প, প্ৰৱন্ধ, কবিতা, গীত আদি লিখিব আৰু ক'ব পৰা হয়।

• **পৰ্টফলিঅ' :** ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পৰ্টফলিঅ'ৰ দ্বাৰা তেওঁলোকৰ জ্ঞান, কৌশল আৰু দৃষ্টিভংগী সম্পৰ্কে জানিব পাৰি। ই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বিকাশৰ এক তথ্য ভাণ্ডাৰ। এটা বছৰত শিক্ষকে ছাত্ৰ এজনৰ যিমানবোৰ কাম দিয়ে তাৰ তথ্য ছাত্ৰজনক পৰ্টফলিঅ'ত থাকে আৰু শিক্ষকে সেই কৰ্মৰ সময়নুযায়ী মান নিৰূপণ কৰিব পাৰে।

• **ইতিবৃত্ত :** ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ইতিবৃত্তই তেওঁলোকক দৈনন্দিন কৰিবলৈ দিয়া কাৰ্য আৰু তেওঁলোকৰ দ্বাৰা সমাপন কৰা উল্লেখনীয় কৰ্মৰ সম্বন্ধে দিয়ে। বছৰটোত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কৰা কৰ্মৰ খতিয়ান লিখিতভাৱে পৰ্টফলিঅ'ত

পোৱা যায়। পাঠ আদান-প্ৰদান প্ৰক্ৰিয়াৰ সময়ত অনুসন্ধানমূলক প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰোঁতে যিসকল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে যথোচিত উত্তৰ দিব পাৰে তাৰ তথ্য তেওঁলোকৰ ইতিবৃত্তত লিখা থাকে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ এই ইতিবৃত্তই তেওঁলোকৰ মান নিৰূপণ কৰোঁতে শিক্ষকক যথেষ্ট সহায় কৰে। অৰ্থাৎ ইতিবৃত্ত এক উল্লেখযোগ্য মান নিৰূপণ সঁজুলি।

৮ মূল্যায়ন : শিক্ষকে তলত উল্লেখ কৰা উপায়সমূহৰ জৰিয়তে মূল্যায়ন কৰিব পাৰে।

- শিক্ষকে এখন প্ৰ-পত্ৰৰ জৰিয়তে নিজৰ, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ স্ব-মূল্যায়ন কৰিব পাৰে।
- ধাৰণা আয়ত্তকৰণৰ বিষয়ত প্ৰশ্ন অৱতাৰণা কৰি।
- পাঠভিত্তিক কৰ্ম কৰিবলৈ দি ধাৰণাৰ বুজ ল'ব পাৰে।
- পাঠভিত্তিক প্ৰশ্ন কাকত প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শিকন সম্পৰ্কে জানিব পাৰি।

৯ পৰামৰ্শমূলক অধ্যয়ন (Suggested Readings)—

National Council of Educational Research and Training 2005. National Fordlcus Group Position paper on Teaching of Science. New Delhi

- 2012, Source book on assessment in science classes VI-VIII, New Delhi
- 2006, Textbook of Science, class VI, New Delhi
- 2008, Textbook of Science, Class VII, New Delhi
- 2008, Textbook of science, class VIII, New Delhi
- 2015, Continuous and comprehensive Evaluation Exemplar Package in Science for the Upper Primary Stage, New Delhi
- 2017, Learning Outcome at the Elementary Stage, New Delhi

১০ ৱেব সমল (Web-Based Resources)

<https://nroer.gov.in//55ab34ff81fccb4fld806025/page/5b4d793e16b51c01e5660a>

<https://nroer.gov.in//55ab34ff81fccb4fld806025/file/58871312472d4a1fel810dbc>

<https://www.youtube.com/watch?v=gbwCX011vFo&feature=youth.be>

<https://www.youtube.com/watch?v=olP4MqRQiSc&feature=youtu.be>

সমাজ বিজ্ঞানৰ শিক্ষণ শৈলী (উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়)

অৱলোকন

প্ৰাথমিক স্তৰৰ সাধাৰণ শিক্ষা ব্যৱস্থাত সমাজ বিজ্ঞানৰ বিভাগসমূহৰ গুৰুত্ব অপৰিসীম। এই বিষয়টোৰ পাঠ্যসূচীয়ে সময়, অৱস্থিতি, অনুষ্ঠান সাপেক্ষে প্ৰাকৃতিক আৰু সামাজিক পৰিৱেশত মানুহে স্থাপন কৰা সম্পৰ্কৰ বহুল ব্যাখ্যা অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে। আমি জনাতো আৱশ্যক যে সমাজ বিজ্ঞান বিষয়টোৱে বৈজ্ঞানিক পৰীক্ষা পদ্ধতি অৱলম্বন কৰে যিটো প্ৰাকৃতিক আৰু ভৌতিক বিজ্ঞান বিষয়ৰ পৰা পৃথক। সমাজ বিজ্ঞান শিক্ষণ ব্যৱস্থাৰ বিভিন্নতাৰ হেতু, মানৱীয় প্ৰমূল্য যেনে, স্বাধীনতা, বিশ্বাস, সন্মান আদিৰ বিকাশ সাধন কৰে। যাৰ দ্বাৰা শিশুসকলৰ সমালোচনাত্মক দৃষ্টিভংগীৰ সক্ষমতা বৃদ্ধি হ'ব আৰু সামাজিক বিষয়সমূহত এই দৃষ্টিভংগী প্ৰতিফলিত কৰিব যাৰদ্বাৰা সামাজিক আৰু ব্যক্তিগত কল্যাণ হ'ব (National Focus Group paper on teaching of Social Science)। এই বিষয়টোৱে আন কেতবোৰ প্ৰমূল্যৰো শিকনি দিয়ে যেনে, সহমৰ্মিতা, সমতা, স্বাধীনতা, ন্যায়, ভাতৃত্ব, মৰ্যাদা, বহুত্ব আৰু একতা। কোনো সিদ্ধান্তত উপনীত হ'বৰ বাবে সমাজ বিজ্ঞানৰ প্ৰত্যেকটো ভাগৰে নিজা অনুসন্ধান পদ্ধতি আছে। অনুসন্ধান পদ্ধতিত বিশ্লেষণ, মূল্যায়ণ, যুক্তিসংগত আৰু বিবেচনাপূৰ্ণ চিন্তাধাৰাৰ প্ৰয়োগৰদ্বাৰা যিকোনো ঘটনা-পৰিঘটনা, প্ৰক্ৰিয়াৰ কাৰণ আৰু ইয়াৰ ফলাফলৰ সম্বন্ধটোও জানি লয়।

সমাজ বিজ্ঞানৰ শিক্ষণ-শিকনৰদ্বাৰা ইয়াৰ বিভাগসমূহৰ জৰিয়তে পৰিৱেশ, শান্তি সম্পৰ্কীয় প্ৰমূল্য, লিংগ, অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি, সংখ্যালঘু আদি বিষয়বোৰৰ সমন্বিতকৰণত গুৰুত্ব দিয়ে।

ৰাষ্ট্ৰীয় পাঠ্যক্ৰমিক ৰূপৰেখা ২০০৫ (NCF 2005) আৰু NFGTSS 2005 ৰ অংশ হিচাপে সমাজবিজ্ঞান শিক্ষণ শৈলীয়ে এক জ্ঞানাত্মক পৰিৱৰ্তন আশা কৰিছে।

ক্ৰমিক নং	পৰা	লৈ
১।	জ্ঞানৰ উৎস হিচাপে পাঠ্যপুথি	যিকোনো বিষয় বুজাৰ পৰামৰ্শমূলক উপায় হিচাপে পাঠ্যপুথি
২।	বন্ধ বাকচ হিচাপে পাঠ্যপুথি	গতিশীল তথ্য হিচাপে পাঠ্যপুথি
৩।	অতীতৰ মূলসুঁতিৰ ভঁৰাল	বহু দল আৰু অঞ্চল সামৰি লোৱা হয়

আশা কৰা হৈছে যে সমাজ বিজ্ঞান শিক্ষণ শৈলীয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মনত আগ্ৰহ আৰু অনুসন্ধিৎসাৰ উদ্বেক ঘটাব, যাৰ ফলত তেওঁলোকে নিজা অভিজ্ঞতা আৰু ধাৰণাৰ আদান-প্ৰদান কৰিব, আনৰ ধাৰণাসমূহৰ বিষয়েও ধৈৰ্য সহকাৰে শুনিব আৰু গভীৰভাৱে তথ্য-অভিজ্ঞতাসমূহৰ মূল্যায়ন কৰি নিজৰ ভাষাত প্ৰকাশ কৰিব। এই ভাগটোৱে বিভিন্ন ধাৰণাৰ লগত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পৰিচয় কৰাই দিয়ে যিবোৰ নিজৰ জীৱনৰ অভিজ্ঞতাসমূহৰ সন্দৰ্ভত সংযোজন কৰি ভালদৰে বুজি উঠিব পাৰে।

জ্ঞান প্ৰদানৰ সহায়কাৰী হিচাপে আপুনি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক, সুস্থ আলোচনা, তৰ্ক প্ৰতিযোগিতাৰ আয়োজন কৰা, বিভিন্ন উৎসৰ পৰা অধ্যয়ন কৰিবলৈ উদ্বুদ্ধ কৰা, নিজা নিজা বিভাগসমূহত সদ্য বিকাশ হোৱা তথ্যসমূহৰ বিষয়ে বিভিন্ন প্ৰযুক্তিৰ জৰিয়তে জ্ঞাত হ'বলৈ উৎসাহিত কৰিব পাৰে। বিষয়ৰ আদান-প্ৰদান কৰোঁতে আপুনি কিছুমান

প্ৰত্যাহানৰ সন্মুখীন হ'ব পাৰে— বিশেষকৈ শিকাৰুৰ ভাষাত ধাৰণাৰ শুদ্ধতা প্ৰদান কৰাৰ ক্ষেত্ৰত। আপুনি এই ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন শিক্ষণ-শিকন তথ্য অথবা দ্বিভাষিক, বহুভাষিক পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰি ধাৰণাবোৰ সুস্পষ্টকৈ বুজাবৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

শিকন উদ্দেশ্যসমূহ—

- ঘটনা-পৰিঘটনাৰ পৰিৱৰ্তন আৰু ধাৰাবাহিকতাৰ সঠিক গুৰুত্ব দিয়াৰ বাবে সমাজ বিজ্ঞানৰ প্ৰাসংগিকতা বুজিব পাৰিব।
- প্ৰাকৃতিক আৰু সামাজিক পৰিৱেশৰ মাজত আন্তঃসম্পৰ্ক স্থাপনৰ ক্ষেত্ৰত বিষয়টোৰ প্ৰাসংগিকতা চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।
- সংবিধানত সন্নিৱিষ্ট প্ৰমূল্যসমূহ যেনে, ন্যায়, স্বাধীনতা, সমতা, ভাতৃত্ব, দেশৰ একতা আৰু সংহতি আৰু সমাজবাদী, নিৰপেক্ষ আৰু গণতান্ত্ৰিক সমাজ হিচাপে গঢ়ি তোলাৰ বাবে বিষয়টোৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰি শলাগ ল'ব পাৰিব।
- বিভিন্ন ঘটনা-পৰিঘটনা সংঘটিত হোৱাৰ কাৰণ আৰু ফলাফল প্ৰাকৃতিক আৰু সামাজিক পদ্ধতিসমূহ আৰু সমাজৰ বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ ওপৰত এইবোৰৰ প্ৰভাৱ আদিৰ শ্ৰেণী বিভাজন আৰু তুলনা কৰিব পাৰিব।
- বৈচিত্ৰ্যৰ মাজত ঐক্য, গণতন্ত্ৰ, বিকাশ, বিভিন্ন কাৰক আৰু শক্তি যিসমূহে আমাৰ কলা আৰু সংস্কৃতিক চহকী কৰিছে এই আটাইবোৰৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।
- প্ৰাকৃতিক আৰু সামাজিক পৰিঘটনা বুজাৰ অৰ্থে বিভিন্ন প্ৰয়োগ ব্যৱস্থাৰ উদ্ঘাটনৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়াব পাৰিব।
- বৈচিত্ৰতা, লিংগ বৈষম্য, বিশেষ প্ৰয়োজনসম্পন্ন শিশু আৰু সমাজৰ প্ৰান্তীয় শাখাসমূহৰ বিষয়ে সজাগ হোৱাৰ লগতে এইবোৰৰ প্ৰতি সচেতনতা আৰু সংবেদনশীলতাৰ ভাৱ সৃষ্টি কৰিব পাৰিব।

বিষয়বস্তুৰ চমু পাতনি

উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত সমাজ বিজ্ঞানে সামৰি লোৱা বিষয়সমূহ হ'ল— ভূগোল, ইতিহাস, ৰাজনীতি বিজ্ঞান আৰু অৰ্থনীতি বিজ্ঞান।

ভূগোল

ভূগোল বিষয়টোৱে বিভিন্ন অঞ্চল আৰু দেশসমূহৰ মাজত থকা আন্তঃনিৰ্ভৰশীলতাৰ দিশটো বুজাবলৈ চেষ্টা কৰে। উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পৃথিৱীখনক মানৱ আৰু আন আন জীৱৰ বাসস্থান হিচাপে পৰিচয় কৰাই দিয়ে। তেওঁলোকক নিজৰ অঞ্চল, ৰাজ্য আৰু দেশখনক ভৌগোলিক সন্দৰ্ভত অধ্যয়ন কৰিবলৈ উদ্বুদ্ধ কৰি দিয়ে। সম-সাময়িক বিষয় যেনে; অৰ্থনৈতিক সম্পদৰ ভৌগোলিক বিতৰণ, লিংগ, প্ৰান্তীয় গোট আৰু পৰিৱেশ আদিতো জোৰ দিয়া হয়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক গোলকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ লগতো চিনাকি কৰাই দিব।

ইতিহাস

উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ বিষয় হিচাপে ভাৰতীয় ইতিহাসে প্ৰাক্ ঐতিহাসিক সময়ৰপৰা বৰ্তমান সময়লৈকে সামৰি লৈছে। ষষ্ঠ শ্ৰেণীৰ ইতিহাসৰ পাঠ্যপুথিয়ে চিকাৰ আৰু সংগ্ৰহ কাৰ্যৰপৰা কলা-সংস্কৃতি, ঐতিহ্য আৰু মানুহৰ জীৱন ধাৰণৰ প্ৰণালীৰ সৈতে প্ৰাচীন কালৰ সাম্ৰাজ্য স্থাপনলৈ সামৰি লৈছে। সপ্তম শ্ৰেণীৰ পাঠ্যপুথিয়ে মধ্যযুগৰ ঘটনাৱলী অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে আৰু অষ্টম শ্ৰেণীৰ পাঠ্যপুথিয়ে ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ ক্ষমতা স্থাপনৰ পৰা স্বাধীনোত্তৰ কালৰ ভাৰতৰ সময়ছোৱাৰ সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক প্ৰক্ৰিয়া এই আটাইবোৰ সামৰি লৈছে। (অসমৰ অষ্টম মান শ্ৰেণীৰ সমাজ বিজ্ঞানে ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ ক্ষমতা স্থাপনৰ পৰা ১৮৫৭ চনৰ চিপাহী বিদ্ৰোহ লৈ সামৰি লৈছে।) ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক প্ৰাসংগিক উৎসৰ সহায়ত প্ৰত্যেকটো কাৰ্যকালৰ বিকাশৰ এটি সাধাৰণ ধাৰণা দিয়াই ইয়াৰ উদ্দেশ্য। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক উৎসাহিত কৰিবলৈ বিভিন্ন শিক্ষণ সঁজুলি যেনে- মানচিত্ৰ, ঘটনাৱলী অধ্যয়ন, সময়ৰেখা আদিৰ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা ঘটনা পৰিঘটনাসমূহ সৃষ্টিশীল ৰূপত ভালদৰে বুজাত সহায় কৰিব পাৰি।

সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক জীৱন

এই বিষয়টোৱে ভাৰতীয় গণতন্ত্ৰ আৰু অৰ্থনীতিৰ কাৰ্যকাৰিতাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় মুখ্য ধাৰণা আৰু জ্ঞান আহৰণত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে। গণতন্ত্ৰৰ অনুষ্ঠানসমূহৰ প্ৰকৃত কাৰ্যকাৰিকতাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছে। উদাহৰণস্বৰূপে ৰাজপুৰা সা-সুবিধা প্ৰদানৰ ক্ষেত্ৰত যেনে— পানী, স্বচ্ছতা, ৰাষ্ট্ৰ-ঘাট, বিদ্যুৎ আদিৰ ক্ষেত্ৰত চৰকাৰৰ ভূমিকা চিনাক্ত কৰাৰ লগতে এইসমূহৰ উপলব্ধতা চিহ্নিত কৰিব পাৰিব। সমাজৰ বিভিন্ন স্তৰত প্ৰভাৱ পেলোৱা ৰাজনৈতিক, অৰ্থনৈতিক আৰু সামাজিক কাৰকসমূহৰ আন্তঃসম্পৰ্ক নিৰ্ণয় কৰিব পাৰিব। ইয়াৰ মুখ্য উদ্দেশ্য হৈছে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ভাৰতীয় সংবিধানত সন্নিৱিষ্ট আৰ্দ্ৰৰাজি সাৰোগত কৰোৱাৰ লগতে গণতন্ত্ৰ আৰু ইয়াৰ অনুষ্ঠানসমূহৰ কাৰ্যকাৰিতাৰ বিষয়ে অৱগত কৰোৱা।

বিষয়টোৰ শ্ৰেণী অনুযায়ী শিকন ফলাফল

এটি অৱলোকন

উচ্চ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শেহৰ ফালে সমাজ বিজ্ঞানৰ শিকন ফলাফলৰ জৰিয়তে শিকাৰুৱে জ্ঞান, কৌশল, ধাৰণা আদি আহৰণ কৰি নিম্নোক্ত ধাৰণাসমূহ আয়ত্ত কৰিব পাৰিব। সময় আৰু অৱস্থিতি সাপেক্ষে আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনত ৰাজনৈতিক, সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক বিষয়সমূহে পেলোৱা প্ৰভাৱসমূহ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব। পৃথিৱীখনক মানুহৰ লগতে আন আন জীৱৰ বাসস্থান হিচাপে বুজিব পাৰিব, নিজৰ অঞ্চলৰ লগত পৰিচিত হোৱাৰ লগতে বিভিন্ন অঞ্চলৰ আন্তঃনিৰ্ভৰশীলতাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব, (আঞ্চলিকৰ পৰা ভৌগোলিকলৈ) সম্পদৰ স্থানীয় বিতৰণ আৰু সংৰক্ষণ, ভাৰতীয় ইতিহাসৰ বিভিন্ন সময়ত হোৱা ঐতিহাসিক বিকাশ সন্মুখে জানিব পাৰিব। ইতিহাসবিদসকলে বিভিন্ন উৎসৰ সহায়ত কেনেদৰে অতীত অধ্যয়ন কৰে জানিব পাৰিব, ভিন ভিন ঠাই আৰু

অঞ্চলভেদে ঐতিহাসিক বিকাশৰ ভিন্নতা বুজি উঠিব পাৰিব। ভাৰতীয় সংবিধানৰ প্ৰমূল্য আৰু ইয়াৰ তাৎপৰ্যসমূহ প্ৰাত্যহিক জীৱনত গ্ৰহণ কৰিব পাৰিব, ভাৰতীয় গণতন্ত্ৰৰ কাৰ্যক্ৰমণিকাৰ ধাৰণা লাভ কৰিব, ইয়াৰ অনুষ্ঠান আৰু এইবোৰৰ ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ স্থানীয় পৰ্যায়ৰ পৰা ক্ৰমে ৰাজ্যিক আৰু কেন্দ্ৰীয় পৰ্যায়লৈ, কিছুমান অনুষ্ঠানৰ যেনে পৰিয়াল, বজাৰ আৰু চৰকাৰৰ আৰ্থ সামাজিক ভূমিকা সম্পৰ্কে জ্ঞাত হ'ব। সমাজৰ বিভিন্ন শ্ৰেণীয়ে ৰাজনৈতিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক আৰু পৰিৱেশত পেলোৱা প্ৰভাৱ সম্বন্ধে জানিব পাৰিব। শিকাৰসকলে বিভিন্ন দিশ যেনে ইতিহাস, ভূগোল, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক বিজ্ঞানৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত ভিন ভিন ঘটনা-পৰিঘটনা উদাহৰণস্বৰূপে, প্ৰাকৃতিক দূৰ্যোগ, কৃষি আৰু জীৱন ধাৰণৰ প্ৰণালীসমূহ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব।

শিকন ফলাফল আয়ত্তকৰণত শৈক্ষিক পৰামৰ্শ অথবা পদ্ধতিসমূহৰ এটি অৱলোকন- শ্ৰেণী অনুযায়ী

আপুনি প্ৰস্তুত কৰা পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াসমূহে শিকাৰসকলক বিভিন্ন বিষয়ত ব্যক্তিগতভাৱে যুৰীয়াভাৱে অথবা দলত কাম কৰিবলৈ সুবিধা কৰি দিব।

শ্ৰেণী	পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া	শিকন ফলাফল
ষষ্ঠ	<p>পৃথিৱীৰ গতিৰ বিষয়ে বুজাবলৈ নক্সা, আৰ্হি আৰু দৃশ্য-শ্ৰাব্য সঁজুলিৰ ব্যৱহাৰ কৰিব।</p> <p>জ্যোতিৰ্বিজ্ঞানীয়ে পৰিঘটনা বুজিবৰ বাবে গ্ৰহ, নক্ষত্ৰ, উপগ্ৰহ (চন্দ্ৰ) গ্ৰহণ আদি পিতৃ-মাতৃ, শিক্ষক, জ্যেষ্ঠ জনৰ তত্বাৱধানত পৰ্যবেক্ষণ কৰিব।</p> <p>প্ৰাচীন ভাৰতৰ ইতিহাস লিখাৰ বাবে ইতিহাসবিদসকলে কেনেকৈ সমল অধ্যয়ন কৰিছিল, সেইবোৰ বুজাবলৈ বিভিন্ন ছবি, চিত্ৰ অংকন কৰা আদিৰ বাখ্যা বা আলোচনাৰ ব্যৱস্থা কৰিব।</p> <p>মানচিত্ৰ অংকন ক্ৰিয়াকলাপ, উল্লেখনীয় স্থান সমূহৰ অৱস্থিতি, চিকাৰী, সংগ্ৰহকাৰীৰ স্থান, খাদ্য উৎপাদকসকল, হৰপ্পা সভ্যতা, জনপদ, মহাজনপদসমূহ, সাম্ৰাজ্য, বুদ্ধ আৰু মহাবীৰৰ জীৱনৰ লগত সংগতিপূৰ্ণ থকা স্থানসমূহ ভাৰতৰ সৈতে বাহিৰৰ কলা-শিল্পৰ কেন্দ্ৰ সমূহ।</p>	<p>দ্রাঘিমাৰেখা আৰু অক্ষৰেখাসমূহ চিনি পোৱাৰ লগতে মেৰু, বিষুৱৰেখা, কৰ্কটগ্ৰাস্তি, মকৰগ্ৰাস্তি ভাৰতৰ ৰাজ্য, কেন্দ্ৰীয় শাসিত অঞ্চলৰ উপৰিও গোলক আৰু পৃথিৱীৰ মানচিত্ৰত আন আন চুবুৰীয়া ৰাষ্ট্ৰসমূহ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।</p> <p>প্ৰচলিত চিহ্নৰ সহায়ত স্কেল, দিশ আদি উপাদানসহ কাষৰীয়া অঞ্চলৰ মানচিত্ৰ অংকন কৰিব পাৰিব।</p> <p>ইতিহাস লিখনৰ ক্ষেত্ৰত ইতিহাসৰ বিভিন্ন সমলসমূহ যেনে— প্ৰত্নতাত্ত্বিক সমল, সাহিত্যিক সমলৰ প্ৰাসংগিকতা আলোচনা কৰিব পাৰিব।</p> <p>ভাৰতৰ মানচিত্ৰত ইতিহাস প্ৰসিদ্ধ স্থানসমূহ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।</p>

শ্ৰেণী	পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া	শিকন ফলাফল
ষষ্ঠ	<p>ভিন্নতা, বৈষম্য, চৰকাৰ আৰু জীৱন-ধাৰণ প্ৰণালী সম্পৰ্কীয় আলোচনাত অংশগ্ৰহণ কৰাব।</p> <p>সমাজ, পৰিয়াল, বিদ্যালয় আদিত মানুহে লাভ কৰা ভাল-বেয়া ব্যৱহাৰৰ উদাহৰণসমূহ পৰ্যবেক্ষণ কৰাব।</p>	<p>বিভিন্ন ধৰণৰ বৈষম্যৰ ৰূপ আৰু এইবোৰৰ প্ৰকৃতি আৰু উৎস চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।</p>
সপ্তম	<p>গোলক আৰু মানচিত্ৰৰ সহায়ত ঐতিহাসিক স্থান, সাম্ৰাজ্য, জলবায়ু, অঞ্চল আৰু আন আন সম্পদসমূহ চিনাক্ত কৰাব।</p> <p>সাগৰীয় সোঁত, স্থলভাগৰ বিভিন্ন গঠন, পৃথিৱীৰ অন্তৰ্ভাগৰ গঠন আদি বুজিবলৈ চিত্ৰ, মডেল, দৃশ্য, দৃশ্য-শ্ৰাব্য সমলৰ প্ৰয়োগ কৰাব।</p> <p>কিতাপত বৰ্ণিত ইতিহাসৰ বিভিন্ন উৎস, সমাজত উপলব্ধ অন্যান্য সমল, যেনে পাণ্ডুলিপিৰ সাৰাংশ, মানচিত্ৰ, চিত্ৰ বৰ্ণনা, চিত্ৰ, ঐতিহাসিক কীৰ্তিচিহ্ন, কথাছবি, জীৱনীমূলক নাটক, টিভি-ধাৰাবাহিক, লোক-নাট্য আদিৰ লগত পৰিচয় কৰাই ঘটনাৰ সঠিক সময়ৰ ধাৰণা দিব।</p> <p>নতুন বংশৰ উত্থানৰ সৈতে পৰিচিত কৰোৱাৰ লগতে সেই সময়ৰ উল্লেখযোগ্য ঘটনাৰলীৰ সময় তালিকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ দিব।</p>	<p>পৰিৱেশৰ বিভিন্ন উপাদান আৰু সেইবোৰৰ মাজৰ আন্তঃসম্পৰ্কৰ বিষয়ে বাখ্যা কৰিব।</p> <p>চৌপাশৰ প্ৰদূষণত অৰিহণা যোগোৱা কাৰক সমূহৰ বিশ্লেষণ কৰিব আৰু তাৰ প্ৰতিৰোধ ব্যৱস্থাসমূহৰ তালিকা প্ৰস্তুত কৰিব।</p> <p>ইতিহাসৰ বিভিন্ন সময়ৰ অধ্যয়নৰ বেলিকা উৎসসমূহৰ উদাহৰণ দি আলোচনা কৰিব পাৰিব।</p> <p>মধ্যযুগত সংঘটিত হোৱা দুখন ঠাইৰ ঘটনাৰলীৰ ঐতিহাসিক বিকাশ সম্পৰ্কে বিচাৰ কৰিব পাৰিব।</p>

শ্ৰেণী	পৰামৰ্শমূলক শিক্ষন-শিকন প্ৰক্ৰিয়া	শিকন ফলাফল
সপ্তম	<p>গাঁও আৰু চহৰত বসবাস কৰা মহিলা আৰু ছোৱালীসকলৰ জীৱনৰ মান সম্পৰ্কে বৰ্ণনাধৰ্মী আৰু সমালোচনাধৰ্মী লিখনিৰ জৰিয়তে মতামত দাঙি ধৰিব।</p> <p>সুস্থ সমাজ গঠনৰ ক্ষেত্ৰত কাম কৰা মহিলাসকলৰ অৱদানৰ বিষয়ে মৌখিক আৰু লিখিতভাৱে উপস্থাপন কৰিব।</p>	<p>ভাৰতৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰ সফল মহিলাসকলক চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।</p> <p>সমাজৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰলৈ মহিলাসকলে আগবঢ়োৱা বৰঙনি সঠিক উদাহৰণেৰে বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।</p>
অষ্টম	<p>ওচৰ-চুবুৰীয়া অঞ্চল, জিলা আৰু জিলাত প্ৰচলিত বিভিন্ন কৃষি প্ৰক্ৰিয়া চিনাক্ত কৰিব আৰু কৃষকৰ লগত মত বিনিময় কৰাব।</p> <p>আন আন ৰাজ্যৰ বা ৰাষ্ট্ৰত থকা বিভিন্ন প্ৰাকৃতিক সম্পদসমূহৰ লগত চিনাকি হোৱাৰ বাবে ছবি, বাতৰিৰ শিৰোনাম, ভিডিঅ' আদিৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ দিব।</p> <p>বিভিন্ন বিষয়ৰ ওপৰত যেনে “ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে কিয় ভাৰতীয় লোকসকলৰ মাজত কাজিয়াত জড়িত হৈছিল?” প্ৰশ্ন উপস্থাপন কৰিব।</p> <p>ইতিহাসপ্ৰসিদ্ধ স্থানসমূহ যিবোৰ ঔপনিৱেশিক শাসনৰ লগত জড়িত আৰু ভাৰতৰ জাতীয় সংগ্ৰামৰ লগত সম্পৰ্কিত সেইবোৰ ভ্ৰমণ কৰিব।</p>	<p>বনজুই, ভূমিস্থলন, ঔদ্যোগিক দুৰ্যোগ আৰু এইবোৰৰ ভ্ৰমহাসমান ব্যৱস্থাৰ কাৰণ বাখ্যা কৰিব পাৰিব।</p> <p>পৃথিৱীৰ মানচিত্ৰত কয়লা আৰু খনিজতেলৰ বিতৰণ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।</p> <p>বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী কেনেকৈ এক নিয়ন্ত্ৰণকাৰী শক্তি হিচাপে পৰিগণিত হৈছিল।</p> <p>ভাৰতৰ বিভিন্ন অঞ্চলত ঔপনিৱেশিক ভূমি নীতিয়ে পৃথকভাৱে পেলোৱা প্ৰভাৱৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।</p> <p>উদাহৰণস্বৰূপে ‘নীল বিপ্লৱ’</p>

শ্ৰেণী	পৰামৰ্শমূলক শিক্ষন-শিকন প্ৰক্ৰিয়া	শিকন ফলাফল
অষ্টম	<p>এখন এজাহাৰৰ বিষয়বস্তু পৰীক্ষা কৰিবলৈ দিব।</p> <p>বিচাৰকে কাজিয়া মীমাংসাৰ অন্তত দিয়া ৰায়দানৰ ওপৰত সমালোচনা/বৰ্ণনা লিখিবলৈ দিব।</p>	<p>আইন প্ৰণয়ন প্ৰক্ৰিয়াৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব। উদাহৰণস্বৰূপে শিশুৰ শিক্ষাৰ অধিকাৰ, তথ্য জনাৰ অধিকাৰ, পাৰিবাৰিক হিংসা নিবাৰক আইন আদি।</p> <p>উল্লেখযোগ্য উদাহৰণ দি ভাৰতীয় ন্যায়িক ব্যৱস্থাৰ কাৰ্যকলাপসমূহ বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।</p>

সমাজ বিজ্ঞানৰ পাঠ আদান-প্ৰদানৰ নমুনা

বিষয়-গোলক, অক্ষৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমাৰেখা

মিডিয়ুলৰ বিষয়বস্তুৰ ৰূপৰেখা :

এই মিডিয়ুলখন ষষ্ঠশ্ৰেণীত আলোচনা কৰা বিষয়বস্তুৰ শিকন ফলাফলৰ লগত জড়িত। এইখনে অক্ষৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমাৰেখাৰ গঠনমূলক জ্ঞান আদান-প্ৰদান তথা অংশগ্ৰহণকাৰীৰ শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা আহৰণ কৰাত গুৰুত্ব দিছে। মিডিয়ুলখনৰ সৰ্বস্বত্বতে অবিৰত মূল্যায়নৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে।

শিকন উদ্দেশ্য

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে চিনাক্ত কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'ব—

- অক্ষৰেখা
- দ্ৰাঘিমাৰেখা
- অক্ষৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমাৰেখাৰ মাজৰ পাৰ্থক্য
- উত্তৰ মেৰু আৰু দক্ষিণ মেৰু
- বিষুৱৰেখা
- কৰ্কটদ্ৰাঘিমাৰেখা
- মকৰদ্ৰাঘিমাৰেখা

মুখ্য দ্ৰাঘিমাৰেখা (০° দ্ৰাঘিমাৰেখা)

- অক্ষৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমাৰেখাৰ সহায়ত গোলকত ঠাই/স্থানৰ অৱস্থিতি নিৰূপণ

- মানচিত্র আৰু ভূচিত্ৰাৱলীত দ্ৰাঘিমাৰেখা আৰু অক্ষৰেখাৰ সহায়ত ঠাইৰ অৱস্থিতি নিৰূপণ

শ্ৰেণী অনুযায়ী বিষয়বস্তুৰ শিকন ফলাফল

গোলক পৃথিৱীৰ এটি প্ৰকৃত আৰ্হি। গোলকত অক্ষৰেখা, দ্ৰাঘিমাৰেখা অংকিত হৈ থাকে, যাৰ ফলত পৃথিৱীৰ যিকোনো স্থান গোলকত চিহ্নিত কৰিব পাৰি। পৃথিৱীৰ মানচিত্ৰত বিভিন্ন ঠাই চিনাক্ত আৰু চিহ্নিত কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ স্থানীয়/Spatial কৌশল বৃদ্ধিৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে।

শিকন ফলাফল আহৰণত প্ৰয়োজনীয় শিক্ষণশৈলীৰ এটি চমু আভাস

কেইবা ধৰণৰো শিক্ষণ পদ্ধতি গ্ৰহণৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক গোলকত আৰু পৃথিৱীৰ মানচিত্ৰত অক্ষৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমাৰেখা চিনাক্তকৰণ কৰাব পাৰিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক গোলক আৰু মানচিত্ৰৰ সঘন ব্যৱহাৰৰ সুবিধা প্ৰদান কৰিব লাগে। শ্ৰেণীকোঠাত পাঠৰ আদান-প্ৰদান প্ৰক্ৰিয়াত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ব্যস্ত ৰখাৰ বাবে কিছুমান আৰ্হি যেনে হাতেৰে অনুভৱ কৰিবপৰা গোলক, মানচিত্ৰ, দ্ৰাঘিমা আৰু অক্ষৰেখা সমূহৰ 3D আৰ্হি, দ্ৰাঘিমাৰেখা, অক্ষৰেখা, জালিকা (Grid) আদিৰ বৰ্ণনা দিবলৈ স্থানীয় ভাষাৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগত যোগাযোগ কৰিবলৈ যত্নপৰ হোৱা উচিত। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক প্ৰশ্ন সোধাৰ সঠিকতা আৰু আন আন ধাৰণাৰ লগত সেইবোৰ জড়িত কৰা, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ অনুসন্ধিৎসা, শিক্ষন-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণকাৰিতাৰ লগতে সমস্যা সমাধানৰ কৌশল আদি মূল্যায়ন কৰিব।

শিক্ষকে বিষয়টোৰ আৰম্ভণি, পৃথিৱীৰ এখন ছবি প্ৰদৰ্শনেৰে কৰিব পাৰে আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকৰ কিতাপত অথবা টিভিত পৃথিৱীৰ ছবি দেখা-পাইছনে বুলি সুধিব পাৰে? ছবিত দেখাৰ দৰে পৃথিৱীৰ ৰং আৰু আকাৰ-সম্বন্ধেও জানিব বিচাৰিব পাৰে।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কৰা পৰ্যবেক্ষণৰ টোকা প্ৰস্তুত কৰিব।

এতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পৃথিৱীৰ আৰ্হি গোলকটো প্ৰদৰ্শন কৰা হ'ব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বহু দলত বিভক্ত কৰিব আৰু প্ৰত্যেকটো দলক গোলকটো স্পৰ্শ কৰি অনুভৱ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব। গোলকৰ বিভিন্ন স্থান, ৰেখা, ৰং আদি হাতেৰে চুই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ চিন্তাক প্ৰজ্বলিত কৰিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ অভিজ্ঞতাক তেওঁলোকৰ মাজত আদান-প্ৰদান কৰিব।

কুইজ — শিক্ষকসকলৰ দ্বাৰা কাৰ্ড তৈয়াৰ কৰা হ'ব। প্ৰত্যেকখন কাৰ্ডত ভাৰতৰ, পৃথিৱীৰ বিভিন্ন স্থানৰ নাম লিখিব। প্ৰত্যেকজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে লটাৰী পদ্ধতিৰ জৰিয়তে একোখন কাৰ্ড সংগ্ৰহ কৰি কাৰ্ডত উল্লেখিত ঠাইৰ নাম গোলক, পৃথিৱীৰ মানচিত্ৰত চিহ্নিত কৰিব।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰী পৰ্যবেক্ষণৰ টোকা প্ৰস্তুত কৰিব।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মূল্যায়ন

- গোলকত প্ৰদৰ্শিত প্ৰয়োজনীয় বৈশিষ্ট্যসমূহ চিনাক্তকৰণত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল যত্নপৰ হ'ব।

- ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ মাজত সহযোগিতা, সহমর্মিতা আৰু তথ্যৰ সৰবৰাহ হ'ব

সমন্বিত শিক্ষা (Inclusive) ব্যৱস্থাৰ শ্ৰেণীকোঠাত বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন শিশুয়ে পৃথিৱীৰ আকাৰ, অক্ষৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমাৰেখাৰ আকৃতি ভালদৰে উপলব্ধি কৰিবৰ বাবে স্পৰ্শ কৰিব পৰা গোলক আৰু আন আন সামগ্ৰীৰ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

ছাত্রী-ছাত্রীসকলে আলোচনা কৰিব—

- যদি গোলকক পৃথিৱীৰ আৰ্হি হিচাপে ধৰা হয়, তেন্তে গোলকত আমাৰ অৱস্থান ক'ত? (বহু ছাত্র-ছাত্রীয়ে গোলকৰ ভিতৰত থাকে বুলি ক'ব পাৰে। কিছুমান ছাত্র-ছাত্রীয়ে গোলকৰ উপৰিভাগত থাকে বুলি ক'ব পাৰে)
- পৃথিৱীখন গোলকৰ দৰে যিকোনো দণ্ডত স্থিৰ হৈ এফালৰ পৰা আনফাললৈ ঘূৰে নেকি?
- গোলকৰ ৰং সাধাৰণতে নীলা হয় কিয়?

এইখিনিতে শিক্ষকে ছাত্র-ছাত্রীৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দি সহায় আগবঢ়াব

শিক্ষকে সাৱলীলভাৱে ছাত্র-ছাত্রীক বুজাই ক'ব যে আমি পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত থাকো, অভ্যন্তৰত নহয়। গোলকৰ উত্তৰ আৰু দক্ষিণ দিশত থকা দুটা বিন্দু মন কৰাছোন। তোমালোকে দেখিবা যে এডাল ৰেখা গোলকৰ দুটা মূৰ সংযোগ কৰি হেলনীয়াকৈ আছে, যিডালক মেৰুদণ্ড বুলি কোৱা হয়। মেৰুদণ্ডৰ দুয়োটা মূৰ ক্ৰমান্বয়ে উত্তৰ মেৰু আৰু দক্ষিণ মেৰু। কিন্তু পৃথিৱীৰ প্ৰকৃততে এনেকুৱা কোনো ৰেখা নাথাকে। পৃথিৱীখনে নিজ মেৰুদণ্ডৰ চাৰিওফালে এপাক ঘূৰে, যিডাল প্ৰকৃততে কাল্পনিক ৰেখা। গোলকটোও স্থিৰ নহয়। গোলকটো পূব আৰু পশ্চিম দুয়োটা দিশতে ঘূৰে, কিন্তু পৃথিৱীখন কেৱল পশ্চিমৰ পৰা পূবলৈ ঘূৰে। গোলকত মাটি আৰু পানীৰ বাবে কি কি ৰঙ ব্যৱহাৰ হৈছে পৰ্যবেক্ষণ কৰা।

প্ৰশ্ন সুধি শিকনত সহায় কৰক উদাহৰণস্বৰূপে— গোলকত আমি থকা ঠাইখনৰ অৱস্থিতি চিহ্নিত কৰা।

ছাত্র-ছাত্রীয়ে আলোচনা কৰিব—

- গোলকত আমাৰ দেশখন ক'ত আছে?
- গোলকত কিয় ইমানবোৰ উলম্ব আৰু সমান্তৰাল ৰেখা আছে?

- এনেধৰণৰ উলম্ব আৰু সমান্তৰালৰেখা মাটিতো অঁকা আছে নেকি ?
- গোলকত কিদৰে দিশ নিৰ্ণয় কৰা হয় ?
- গোলকত কিয় অক্ষৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমাৰেখা অঁকা হয় ?
- অক্ষৰেখাতকৈ দ্ৰাঘিমাৰেখাৰ সংখ্যা কিয় বেছি ?

গোলক উদ্ঘাটন কৰিবলৈ শিক্ষকে সুবিধা আৰু উৎস প্ৰদান কৰিব। শিক্ষকে গোলকত থকা বিভিন্ন রেখা সমূহৰো সূতা অথবা ফিটা আদিৰে জোখ-মাখ কৰিবলৈ সহায় কৰিব।

পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত যিকোনো স্থানৰ অৱস্থিতিৰ বৰ্ণনা কৰা কঠিন। সেই স্থানসমূহ বিচাৰি উলিয়াবলৈ কিছুমান প্ৰাসংগিক দিশৰ প্ৰয়োজন। উত্তৰ মেৰু আৰু দক্ষিণ মেৰু দুটা প্ৰাসংগিক বিন্দু। অক্ষৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমাৰেখা আদি কাল্পনিক রেখা যিবোৰ গোলক অথবা মানচিত্ৰত অংকন কৰা হয়, কিন্তু প্ৰকৃততে সেইবোৰ পৃথিৱীৰ উপৰিভাগত নাথাকে।

অক্ষৰেখা

গোলক এটাৰ উত্তৰ মেৰুৰ পৰা পোনে পোনে আঙুলি এটা তললৈ অৰ্থাৎ দক্ষিণ মেৰুলৈ লৈ যাওঁক। গোলকৰ মাজভাগ পালে এডাল রেখাই গোলকটো আৱৰি থকা দেখা পাব। এইডালেই বিষুৱ রেখা। বিষুৱৰেখাই গোলকটোক দুটা সমান ভাগত ভাগ কৰিছে। সেইকেইটা হৈছে উত্তৰ গোলাৰ্ধ আৰু দক্ষিণ গোলাৰ্ধ। বিষুৱৰেখাডালক 0° অক্ষৰেখা বুলি কোৱা হয়। তোমালোকে গোলকত আন আন অক্ষৰেখাবোৰ দেখিছানে? এই অক্ষৰেখাসমূহে আমাক বিষুৱৰেখাৰ পৰা কিমান উত্তৰ অথবা দক্ষিণত আছে, তাক জনায়। উত্তৰ আৰু দক্ষিণ দিশলৈ থকা অক্ষৰেখা সমূহৰ বিষুৱৰেখাৰ পৰা দৈৰ্ঘ্যৰ পাৰ্থক্য পাইছানে? ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সাৱধানেৰে গোলকটো পৰ্যবেক্ষণ কৰি তেওঁলোকৰ মন্তব্য আগবঢ়াব। প্ৰত্যেকডাল অক্ষৰেখা বিষুৱৰেখাতকৈ ছুটি। দুয়ো মেৰুত 90° উত্তৰ আৰু 90° দক্ষিণ একেটি বিন্দুৰ দ্বাৰা চিহ্নিত কৰা হয়। অক্ষৰেখাসমূহ সমান্তৰাল রেখা বুলি এই কাৰণেই কোৱা হয় যে, কাৰণ প্ৰত্যেকডাল অক্ষৰেখাই এডালে আনডালৰ সমান্তৰালকৈ আছে। সেইবাবে এডালে আনডালক স্পৰ্শ নকৰে। প্ৰত্যেক অক্ষৰেখা বিষুৱৰেখাৰ সমান্তৰাল। বিষুৱৰেখাৰ উত্তৰ আৰু দক্ষিণ দিশে কিছুমান বিন্দুৰে অংকিত রেখা (dotted) মন কৰিছানে? এইৰেখাবোৰত উল্লেখিত ডিগ্ৰীবোৰ পঢ়া। 23° উত্তৰ অক্ষাংশক মকৰক্ৰান্তি রেখা বুলি লিখি ল'বা। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কৰ্কটক্ৰান্তি রেখা আৰু মকৰক্ৰান্তি রেখাত আঙুলি ফুৰাব আৰু শিক্ষকে পৃথিৱীৰ কোনকেইখন দেশৰ মাজেৰে এই রেখাদ্বয় পাৰ হৈ গৈছে, সেই দেশৰ নামসমূহ লিখিবলৈ উৎসাহিত কৰিব।

ক্ৰিয়া-কলাপ : ২

১। বিষুৱৰেখাৰ উত্তৰ আৰু দক্ষিণে থকা ঠাইসমূহৰ নাম।

২। বিষুৱৰেখাৰ উত্তৰ-দক্ষিণফালে থকা ঠাইসমূহৰ দূৰত্ব ভূচিত্ৰাৱলীত দেখুৱাই দিয়া। ভূচিত্ৰাৱলীত অংকিত অক্ষৰেখাৰ সহায়ত ঠাইৰ অৱস্থিতি বিচাৰি উলিওৱা।

দ্রাঘিমাৰেখা :

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক উত্তৰ আৰু দক্ষিণ মেৰুৰ ফালে থকা ৰেখাসমূহে কেনেদৰে অভিসৰণ (convergence) কৰিছে সেই বিষয়ে জানিবলৈ উৎসাহিত কৰিব। উত্তৰ আৰু দক্ষিণ মেৰু সংযোগী এই উলম্ব ৰেখাবোৰক দ্রাঘিমাৰেখা বোলে।

ফিটাৰ সহায়ত দ্রাঘিমা ৰেখাৰ দূৰত্ব জোখ-মাখ লোৱা। দ্রাঘিমাৰেখা আৰু অক্ষৰেখাৰ মাজত তুলনা কৰা হয়। কোনডাল বেছি ডাঙৰ? সকলোবোৰ দ্রাঘিমাৰেখাৰ দৈৰ্ঘ্য একে। দ্রাঘিমাৰেখাৰ প্ৰতিডাল ৰেখাকে দ্রাঘিমাংশ বোলে। '০' ডিগ্ৰী দ্রাঘিমাংশৰ পৰা পূৱ বা পশ্চিমে কোনো এখন ঠাইৰ অৱস্থানৰ দূৰত্ব কিমান সেইটো জোখ-মাখ উলিয়াবৰ বাবে যিডাল ৰেখা আছে সেইডালক মুখ্য দ্রাঘিমাৰেখা বোলে।

মুখ্য দ্রাঘিমাৰেখাৰ বিপৰীতে পূৱ আৰু পশ্চিম দিশত থকা দ্রাঘিমাৰেখাৰ মান 180° । এইদৰে সম্পূৰ্ণকৈ 360 ডিগ্ৰী গণনা কৰা হয়। UK ৰ লণ্ডন চহৰৰ গ্ৰীনিজৰ ওপৰেৰে পাৰ হৈ যোৱা দ্রাঘিমাৰেখাডালকে (0 ডিগ্ৰী দ্রাঘিমাংশ) মুখ্য দ্রাঘিমাৰেখা হিচাপে গণ্য কৰা হৈছে।

ক্ৰিয়া-কলাপঃ ৩- প্ৰত্যাৱৰ্তন হিচাপে লোৱা

১। গোলকত মুখ্য দ্রাঘিমাৰেখা বিচাৰি উলিওৱা আৰু এই ৰেখা ডালত থকা যিকোনো এখন ঠাইৰ নাম বিচাৰি উলিওৱা।

২। 180° দ্রাঘিমাংশত থকা এখন ঠাইৰ নাম।

এটা গোলকত এখন দেশ কেনেকৈ থাকিব পাৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সুধিব পাৰে। গোলক বা সমতল ক্ষেত্ৰত কোনো এখন ঠাইৰ অৱস্থানৰ বৰ্ণনা দিবলৈ জালিকা হৈছে আটাইতকৈ সহজ পদ্ধতি। গোলকত আপুনি দেখিব যে দ্রাঘিমাৰেখা (লম্বভাৱে) আৰু অক্ষৰেখা (আনুভূমিক) ইটোৱে-সিটোক সমকোণত কটাকটি কৰি জালিকাৰ সৃষ্টি কৰিছে। উপগ্ৰহৰ প্ৰতিচ্ছবিত বিভিন্ন ঠাই চিনাক্তকৰণৰ বাবে 'বিদ্যালয়ভূৱন' নামৰ এনচিইআৰটি জিঅ'পৰটেল (School Bhawan - NCERT) ওৱেবচাইট ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৪ : গোলকত ঠাইসমূহৰ অৱস্থিতি বিচাৰি উলিওৱা-

30° উত্তৰ অক্ষাংশ, 90° পশ্চিম দ্রাঘিমাংশ-

60° উত্তৰ অক্ষাংশ, 15° পূৱ দ্রাঘিমাংশ-

সিপিঠিত দিয়া ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ যুৰীয়াভাৱে পুনৰীক্ষণ কৰিব পাৰে-

ক্ৰিয়া-কলাপ ৫ : অক্ষাংশ আৰু দ্রাঘিমাংশৰ সহায়ত মানচিত্ৰত ৰাজ্যসমূহৰ অৱস্থান

ভাৰতৰ মানচিত্ৰ সমলঃ The Earth our Habitat, Class VI, P, 49. Indian Space Research Organisation (ISRO) য়ে বিকাশ কৰা Bhuvan নামৰ মোবাইল application ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা শিক্ষকে প্ৰতিবেশী ৰাষ্ট্ৰৰ মানচিত্ৰ দেখুৱাব পাৰে। অক্ষৰেখা আৰু দ্রাঘিমাৰেখাই চিহ্নিত কৰা ৰাজ্যসমূহ

১৫° উত্তৰ অক্ষাংশ আৰু ৮০° পূৱ দ্ৰাঘিমাংশ

২৪° উত্তৰ অক্ষাংশ আৰু ৭২° পূৱ দ্ৰাঘিমাংশ

ভাৰতৰ মানচিত্ৰ, সমল

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে তেওঁলোকৰ মাজতে উত্তৰপত্ৰ/কাগজসমূহ সালসলনি কৰি মূল্যায়ন কৰিব পাৰে।

স্থান

ডিগ্ৰীসমূহৰ পঠন	১। অক্ষৰেখা ২। দ্ৰাঘিমাৰেখা ৩। অক্ষৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমাৰেখা
গোলকত অক্ষৰেখা আৰু দ্ৰাঘিমাৰেখা চিনাক্ত কৰা	১। কৰ্কটক্ৰান্তি ৰেখা ২। কৰ্কটক্ৰান্তি ৰেখা ৮০° উত্তৰ দ্ৰাঘিমাৰেখা ৩। কৰ্কটক্ৰান্তি ৰেখা ৮০° উত্তৰ দ্ৰাঘিমাৰেখা, কৰ্কটক্ৰান্তি ৰেখাৰ ওপৰত অৱস্থিত ৰাজ্য
ঠাইৰ অৱস্থিতি	১৫° উত্তৰ অক্ষাংশ, ৮০° পূৱ দ্ৰাঘিমাংশ ২৪° উত্তৰ অক্ষাংশ, ৭২° পূৱ দ্ৰাঘিমাংশ ১ আৰু ২ত শুদ্ধ উত্তৰ দিয়া

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কৰা সকলোবোৰ প্ৰশ্ন শিক্ষকে তথ্যপঞ্জীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰি থ'ব আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অগ্ৰগতিৰ বুজ ল'ব।

মূল্যায়নৰ নিৰ্দেশনা (Rubrics for Assessment)

মূল্যায়ণ	সহায়কৰ প্ৰয়োজন	ভাল কৰাৰ সম্ভাৱনীয়তা আছে	সহায় কৰিব আৰু পৰামৰ্শ দিব
নিৰ্ধাৰিত সময়ৰ ভিতৰত গোলকত অক্ষাংশ আৰু দ্ৰাঘিমাংশ চিনাক্তকৰণ, চিহ্নিতকৰণ আৰু এইবোৰৰ নামাকৰণ	নামবোৰ পুনঃস্মৰণ কৰিবলৈ অসমৰ্থ	সহজতে নামবোৰ পুনঃস্মৰণ কৰা	নামবোৰ স্মৰণ কৰি ভূচিত্ৰাৱলী আৰু আন আন মানচিত্ৰৰ চিত্ৰ সমূহৰ লগত সম্পৰ্ক স্থাপন কৰা।

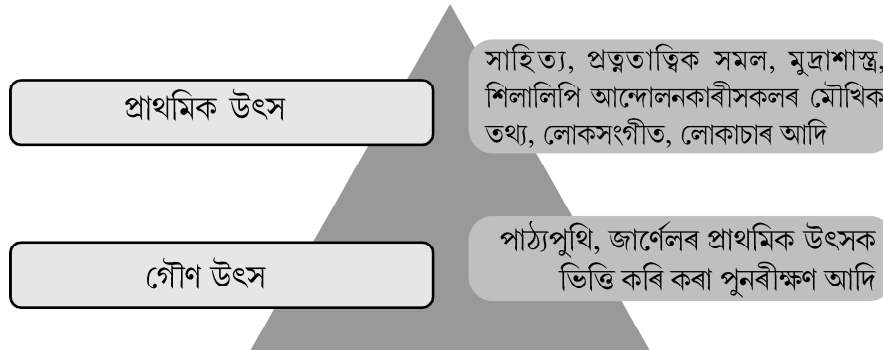
অক্ষৰেখা আৰু দ্রাঘিমাৰেখাৰ ব্যৱহাৰ বুজি লৈ ব্যাখ্যা কৰা	অক্ষৰেখা আৰু দ্রাঘিমাৰেখাৰ ডিগ্ৰী পঢ়িবলৈ অসমৰ্থ হোৱা	অক্ষৰেখা আৰু দ্রাঘিমাৰেখাৰ ডিগ্ৰী পঢ়িবলৈ সমৰ্থ হোৱা কিন্তু দিশৰ লগত সম্পৰ্ক স্থাপনত অসমৰ্থতা	অক্ষৰেখা আৰু দ্রাঘিমাৰেখা, দিশ আদি পঢ়িবলৈ সমৰ্থ হোৱা।
প্ৰয়োগঃ অক্ষৰেখা আৰু দ্রাঘিমাৰেখাৰ সহায়ত গোলকত ঠাইৰ অৱস্থিতি দেখুৱাব।	অক্ষৰেখা আৰু দ্রাঘিমাৰেখাৰ সহায়ত ঠাইবোৰৰ অৱস্থান উলিয়াবলৈ অসমৰ্থ হোৱা	অক্ষৰেখা আৰু দ্রাঘিমাৰেখাৰ সহায়ত ঠাইবোৰৰ অৱস্থান জটিলতাৰে সৈতে উলিয়াবলৈ সক্ষম হোৱা।	অক্ষৰেখা আৰু দ্রাঘিমাৰেখাৰ সহায়ত ঠাইবোৰৰ অৱস্থান সহজতে উলিওৱা। মুখ্য অক্ষৰেখা আৰু দ্রাঘিমাৰেখাৰ সহায়, অক্ষৰেখা আৰু দ্রাঘিমাৰেখাৰ সৈতে আন আন ঠাইসমূহ চিহ্নিত কৰা।
দলৰ সকলো সদস্যলৈ সহযোগিতা, সক্ৰিয় অংশগ্ৰহণ, সহমৰ্মিতা	অংশগ্ৰহণ নকৰা	দলৰ নিৰ্বাচিত সদস্যৰ লগত কথোপকথন কৰা।	আন মানুহক সহায় কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে কথোপকথনত ভাগ লোৱা আৰু বিভিন্ন ক্ৰিয়া-কলাপত অংশগ্ৰহণ কৰাৰ উপৰি সকলোৰে অংশগ্ৰহণ নিশ্চিত কৰিবলৈ অগ্ৰণী ভূমিকা লোৱা।

ইতিহাস

বিষয়বস্তু : উৎস

পাতনি

সমলৰ ভঁৰালসমূহৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰা সমাজ বিজ্ঞানৰ ভাগসমূহ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে গভীৰভাৱে বুজি পাবলৈ সমৰ্থ হ'ব। সমলসমূহ প্ৰধানত মুখ্য আৰু গৌণ। ব্যক্তিগতভাৱে আৰু সামাজিকভাৱে বিভিন্ন সময়ত প্ৰকৃতি আৰু মানুহৰ ভাবৰ আদান-প্ৰদান সম্পৰ্কে ল'ৰা-ছোৱালীয়ে গভীৰভাৱে জনাত এই সমলবোৰে সহায় কৰে। সমল বহুতো প্ৰকাৰৰ।। কিন্তু, বিষয়বস্তু বাছনি কৰাৰ ক্ষেত্ৰত আপুনি গুৰুত্ব দিব লাগিব যাতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে অন্বেষণ কৰা বিষয়বস্তুটোৰ সামগ্ৰিক দৃষ্টিভংগী লাভ কৰে। আপুনি তেওঁলোকক প্ৰত্যেক সমলৰ সঠিক উদ্ঘাটন কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰা উচিত যাতে তেওঁলোকে নিজে নিজৰ সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰে। আপোনাৰ সহায়ত অতীতৰ বিভিন্ন ঘটনা উদ্ঘাটনৰ ক্ষেত্ৰত ভিন ভিন ঘটনা-পৰিঘটনা আৰু ইয়াৰ ফলাফল আৰু কাৰকসমূহৰ মাজত থকা আন্তঃসম্পৰ্ক আমোদজনক হ'ব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বিভিন্ন বিষয় উদাহৰণস্বৰূপে সময়, অৱস্থান, অনুষ্ঠান আৰু ভিন ভিন বিভাগৰ লগত সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিব পাৰিব। ধাৰাবাহিকতা আৰু পৰিবৰ্তনশীলতাৰ ৰহস্য বুজি পাবলৈ তেওঁলোকক অভিৰোচিত কৰা হ'ব।

সমলসমূহৰ নাম উপস্থাপন : ৰেখাচিত্ৰৰ সহায়

শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া

যেতিয়া সমলৰ বিষয়বস্তুসমূহ আলোচনা কৰা হয় তেতিয়া আপুনি শ্ৰেণী কোঠাটো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে অংশগ্ৰহণ কৰিব পৰা ধৰণৰ, আনন্দদায়ক, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ জীৱনৰ লগত জড়িত কৰি চিন্তা উদ্ৰেককাৰী কৰি ল'ব পাৰে। আপুনি একেৰাহে ল'ৰা-ছোৱালীৰ লগত কথা-বতৰা পাতিব পাৰে অথবা যুৰীয়াভাৱে ক্ৰিয়া-কলাপ কৰাব পাৰে যাতে ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে সমলবোৰ অধ্যয়ন কৰাৰ লগতে সেইবোৰ আলোচনা কৰিব, নিজৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াব, প্ৰশ্ন সুধিব আৰু বিষয়বস্তুৰ লগত নতুন কথা সংযোজন কৰিবলৈ অভিৰোচিত হ'ব। আপুনি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সংগ্ৰহালয় প্ৰত্নতাত্ত্বিক

সমল থকা স্থান দেখুৱাব পাৰে নাইবা ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলন আৰু বংগ বিভাজনৰ লগত জড়িত বিষয়ৰ ওপৰত জ্ঞান থকা পৰিয়ালৰ, ওচৰ-চুবুৰীয়া বা সমাজৰ কোনো জীৱন্ত কিংবদন্তি ব্যক্তিৰ লগত কথোপকথনত অংশগ্ৰহণ কৰাই দিব পাৰে। যেতিয়া ক্ৰিয়া-কলাপ পৰিচালনা কৰা হয় তেতিয়া বিশেষ প্ৰয়োজন সম্পন্ন (CWSN) ল'ৰা-ছোৱালীকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰে। আপুনি (tactile maps) স্পৰ্শানুভূত মানচিত্ৰ, নক্সা, পঠন, বাণীবদ্ধ কৰা পুথি (talking books) দৃশ্য-শ্ৰাব্য সামগ্ৰী, ব্ৰেইল আদি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

সম্ভাব্য শিকন ফলাফলঃ

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে—

- ১। ঐতিহাসিক আৰু প্ৰত্নতাত্ত্বিক সমলসমূহৰ বিভিন্নতা চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।
- ২। নিজৰ ভাষাত তেওঁলোকে সমলসমূহ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।
- ৩। সমলসমূহৰ ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে মূল্যায়ন কৰিব পাৰিব।
- ৪। সামগ্ৰিক ছবি এখন পাবৰ বাবে বিভিন্ন সমলৰ ব্যৱহাৰৰ প্ৰয়োজনীয়তা উপলব্ধি কৰিব পাৰিব।

সমলৰ প্ৰকাৰ

লিখিত সমল : লিখিত সমলৰ বিষয়ে আলোচনা কৰোঁতে আপুনি ক'ব পাৰে যে কাগজত মানুহৰ মনৰ ভাব লিখি প্ৰকাশ কৰাৰ আগতে মানুহে লিখাৰ বাবে টকৌপাত (Palm leaf) বা গছৰ পাত ব্যৱহাৰ কৰিছিল। অতীত ইতিহাসৰ বিভিন্ন ঘটনাৱলী সম্বলিত লিখিত তথ্য সমূহ মন্দিৰ, বৌদ্ধ বিহাৰ, সংগ্ৰহালয় আদিত আৰু কিছুমান পৰিয়ালত ব্যক্তিগতভাৱে/সংগৃহীত অৱস্থাত পোৱা যায়। সেইবোৰ প্ৰধানত ধৰ্মীয়-বিশ্বাস, ৰজাসকলৰ জীৱনী, শাসনকাৰ্য, বিজ্ঞান, শিক্ষা আৰু আন বহুতো বিষয়ৰ লগত সম্পৰ্কিত। সেইবোৰ সংস্কৃত, প্ৰাকৃত, তামিল আৰু আন আন ভাষাত লিখা হৈছিল।

ব্যক্তিগতভাৱে, যুৰীয়াভাৱে আৰু দলত কৰিব পৰা ক্ৰিয়া-কলাপ—

- ১। তোমালোকে হস্তলিপি দেখিছানে?
- ২। তোমালোকে এইবোৰ ক'ত দেখিছা?
- ৩। কি কি সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ হৈছে?
- ৪। লিখাৰ বাবে কি আন আন সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ হৈছে? উল্লেখ কৰা।
- ৫। বৰ্তমান তোমালোকৰ চিন্তা-ভাবনা প্ৰকাশ কৰিবলৈ কি সামগ্ৰী ব্যৱহাৰ কৰা?
- ৬। বিভিন্ন সময়ত লেখন সামগ্ৰীসমূহৰ পৰিৱৰ্তনৰ মাত্ৰাৰ এটি সময়ৰেখা প্ৰস্তুত কৰা।

ধাতুৰ জ্ঞান বঢ়াৰ লগে লগে মানুহে বিভিন্ন লিখা-মেলা কাম-কাজবোৰ সময়ত তাম্ৰ, ব্ৰঞ্জ আৰু পিছত কাগজতো আৰম্ভ কৰিছিল। লিখিত বিষয়বোৰ বিভিন্ন ধৰণৰ আছিল, সেইবোৰ আছিল ধৰ্মীয় বিষয়, প্ৰশাসনিক নথি, শিক্ষাবিষয়ক আৰু আন আন বিষয়কলৈ বিভিন্ন সময়ত লিখা ঘটনাৱলী। লিখিত বিষয়বোৰ বিভিন্ন ভাষাৰ আছিল

আৰু ভিন ভিন সাহিত্যিক ঠাঁচত লিখিছিল। সেইবোৰ গদ্য, পদ্য, সাধু, কথোপকথনৰ আকাৰত লিখা আছিল। আপুনি নিশ্চয় এই সন্দৰ্ভত কিছু কথা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ আগত ব্যাখ্যা কৰিছে। সেইসময়ৰ কিছুমান বিখ্যাত আইনবিষয়ক গ্ৰন্থ হ'ল— 'ধৰ্মসূত্ৰ' আৰু 'স্মৃতি'। এই শাস্ত্ৰ কেইখনে প্ৰশাসন আৰু ৰজা-প্ৰজাৰ দায়িত্বৰ বিষয়ত লিপিবদ্ধ কৰা হৈছিল। এই লিখিনিসমূহত সম্পত্তি, দেৱানী আৰু অপৰাধ সম্পৰ্কীয় বিষয়ো উল্লেখ আছিল। প্ৰশাসনীয় কাৰ্যৰ ক্ষেত্ৰত কৌটিল্যৰ 'অৰ্থশাস্ত্ৰ'খন বিখ্যাত পুথি আছিল। একেধৰণে ঔষধৰ ক্ষেত্ৰখনতো আপুনি চৰকে লিখা 'চৰক সংহিতা' আৰু 'সুশ্ৰুত সংহিতা'ৰ জৰিয়তে শল্য চিকিৎসা (শল্য চিকিৎসা) সম্বন্ধীয় বিতং তথ্যৰ উদাহৰণ দিব পাৰে। অনুসন্ধানগত বিষয়ৰ প্ৰয়োজন সাপেক্ষে এই উদাহৰণবোৰ সংযোজন কৰিব পাৰি। শিক্ষণ আৰু শিকন প্ৰণালীত পাঠ্যপুথিৰ পৰা আপুনি যিকোনো বিষয় আলোচনা কৰিব পাৰে। কোনো পুৰুষ বা মহিলাই লিখা সাহিত্যৰ উৎসসমূহো আপুনি সংযোগ কৰিব পাৰে। ভক্তি আন্দোলনৰ বিষয়ে কৰা আলোচনাৰ সময়ত ভাৰতীয় মহিলা সাধু বা কবিয়ে লিখা অন্দলৰ (Andal) নিচিনা গ্ৰন্থসমূহৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি। তেওঁ থিৰুপ্পাভাই (Thiruppavai) আৰু নাচিয়াৰ থিৰুমঝি (Thirumazhi) গ্ৰন্থ দুখন লিখিছিল। তেওঁৰ দুয়োখন গ্ৰন্থ তামিলভাষাত লিখা আৰু ভক্তিমূলক গ্ৰন্থ হিচাপে প্ৰচাৰিত যত মোক্ষ লাভ কৰাৰ কথাই গুৰুত্ব পাইছে।

একেধৰণে মীৰাবাইৰ পদাবলীয়েও (Mirabai's Padavali) ভক্তিগ্ৰন্থ হিচাপে গুৰুত্ব পাইছে। দুয়োখন গ্ৰন্থই তেওঁলোকে বাস কৰা সমাজখনক চিত্ৰায়িত কৰিছে। সাধু কবিৰ গ্ৰন্থসমূহে ভিন ভিন ভাষা আৰু সাহিত্যক সমৃদ্ধিশালী কৰি তুলিছিল আৰু তাৎপৰ্যপূৰ্ণভাৱে আমাৰ কলা-সংস্কৃতিক শক্তিশালী কৰি তোলাত অৰিহণা যোগাইছিল। উত্তৰ আৰু দক্ষিণ ভাৰতৰ বহুতো মন্দিৰ মহিলা-মনিষীৰ নামত উৎসৰ্গিত। সেই সময়ত সাধু-সন্তসকলৰ দ্বাৰা ব্যৱহৃত বাদ্য যন্ত্ৰসমূহ বৰ জনপ্ৰিয়। মহিলাসকলে তামিল মহাকাব্য চিলাপ্পদিকৰমাৰ (Silappadikaram) নিচিনা তাৎপৰ্যপূৰ্ণ গ্ৰন্থসমূহতো প্ৰাসংগিকতা লাভ কৰিছে। উপনিষদৰ নিচিনা বিখ্যাত দৰ্শনশাস্ত্ৰসমূহেও গাৰ্গীৰ নিচিনা মহিয়সীৰ নাম উল্লেখ কৰিছে। তেওঁ এগৰাকী মহান পণ্ডিত আছিল আৰু ৰাজসভাৰ বিতৰ্ক অনুষ্ঠানত অংশগ্ৰহণ কৰিছিল। সাহিত্যসমূহে শাসকসকলৰ জীৱনী অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছিল আৰু বেছিভাগ লিখক ৰাজসভাৰ অভিলেখ কৰ্তা (chroniclers) আছিল। বাণভট্টই হৰ্ষচৰিত ৰচনা কৰিছিল। বিলহনে বিক্ৰমাদিত্যৰ বিষয়ে লিখিছিল আৰু কলহনৰ 'ৰাজতৰংগিনী'য়ে কাশ্মীৰৰ ইতিহাস সোঁৱৰাই দিয়ে। চান্দ বাৰদী (Chand Bardi) য়ে 'পৃথ্বীৰাজ চৰিত' লিখিছিল। আপুনি যেতিয়া প্ৰাচীন ভাৰতবৰ্ষৰ সাম্ৰাজ্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰে তেতিয়া এই তালিকাত অন্যান্য কথাও সংযোজন কৰিব পাৰে। আপুনি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ক'ব পাৰে যে আমাৰ অতীতৰ সামগ্ৰিক ছবি এখন পাবৰ বাবে সাহিত্যিক সমলৰ লগতে প্ৰত্নতাত্ত্বিক সমলসমূহো উল্লেখ কৰিব লাগিব।

সানমিহলি দলত কৰা ক্ৰিয়া-কলাপ

ক্ৰমিক নং	লিখক	পাঠ	অন্তৰ্ভুক্তিৰ সময়

বিভিন্ন সময়ত ভাৰত উপ-মহাদেশত পৰিভ্ৰমণ কৰিবলৈ অহা লোকসকলৰ সবিশেষ—

কিছুমান ব্যক্তিয়ে বিভিন্ন সময়ত ভাৰত উপ-মহাদেশলৈ ভ্ৰমণ কৰিবলৈ আহিছিল। তেওঁলোকৰ ভ্ৰমণৰ উদ্দেশ্য বেলেগ বেলেগ আছিল। কিছুমানে আহিছিল কেৱল ভ্ৰমণ কৰিবলৈ। কিছুমানে তক্ষশীলা আৰু নালন্দাৰ দৰে বিখ্যাত বিশ্ববিদ্যালয়বোৰত নামভৰ্তি কৰিবলৈ আহিছিল। কিছুমান বৌদ্ধধৰ্মালম্বীয়ে বৌদ্ধ ধৰ্মৰ বিষয় অধিক জানিবলৈ বৌদ্ধ বিহাৰবোৰলৈ আহিছিল। তেওঁলোকে এই সম্পৰ্কে কিছুমান উল্লেখযোগ্য টোকা লিখি থৈ গৈছিল। পৰিব্ৰাজক সকলে আমাৰ দেশৰ সংস্কৃতি, ঐতিহ্য, শিক্ষা ব্যৱস্থা, ধৰ্ম, সমাজ আৰু শাসকসকলৰ বিষয়ে বিস্তৃত টোকা লিখি থৈ গৈছে। এই টোকাসমূহ আমাৰ অতীতৰ বিষয়ে জনাৰ এক উৎকৃষ্ট সমল। শিক্ষণ-শিকন প্ৰণালীত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে অন্যান্য সমলসমূহৰ সৈতে পৰিব্ৰাজকসকলৰ টোকাসমূহ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। কিয়নো তেওঁলোকে সমাজখনৰ পটভূমিত নিজৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে টোকাসমূহ লিখিছিল। সেয়েহে এই টোকাসমূহ সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভৰযোগ্য তথ্য নহ'বও পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে আপুনি ক'ব পাৰে যে গ্ৰীক ৰাষ্ট্ৰদূত মেগাস্থিনিচে চন্দ্ৰগুপ্ত মৌৰ্যৰ ৰাজসভাত আছিল আৰু বিখ্যাত গ্ৰন্থ 'ইণ্ডিকা' লিখিছিল। যদিও এই গ্ৰন্থখন হেৰাই গৈছে, ইয়াৰ কিছুঅংশ গ্ৰীক লিখকৰ লেখাৰ মাজত পোৱা যায়। এই টোকাটোত মৌৰ্যবংশৰ লগতে আলেকজেণ্ডাৰৰ আক্ৰমণৰ কথাও উল্লেখ আছে। বহুত চীনা তীৰ্থ ভ্ৰমণকাৰীয়ে আমাৰ দেশ ভ্ৰমণ কৰিছিল। ফাহিয়ান (Faxian) ১৬০০ বছৰ আগতে গুপ্তসকলৰ শাসনকালত ভাৰত ভ্ৰমণ কৰিছিল। হিউয়েনচাঙে হৰ্ষবৰ্দ্ধনৰ ৰাজসভাত বহু সময় কটাইছিল। তেওঁ বহুতো সংস্কৃত গ্ৰন্থ চীনা ভাষালৈ অনুবাদ কৰিছিল। তেওঁ নালন্দা বিশ্ববিদ্যালয়ত অধ্যয়ন কৰিছিল আৰু নিজৰ অভিজ্ঞাসমূহ লিপিবদ্ধ কৰিছিল। আন আন পৰিব্ৰাজকৰ ভিতৰত পৰৱৰ্তী সময়ত আলবেৰ্ণীয়ে ভাৰত ভ্ৰমণ কৰিছিল। তেওঁৰ বিখ্যাত গ্ৰন্থ 'কিতাব-উল-হিন্দে' (Kitab-ul-Hind) মানুহ আৰু সমাজৰ দৰকাৰী তথ্য দাঙি ধৰিছিল। আপুনি ইয়াৰ লগতে আন তথ্যৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰে। তেওঁলোকে ভ্ৰমণ কৰা স্থান আৰু অনুসৰণ কৰা পথসমূহ মানচিত্ৰত দেখুৱাই দিব পাৰে।

সাধাৰণ মানুহেও সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনত বিভিন্ন ধৰণৰ অৰিহণা আগবঢ়াইছিল। সেইবোৰ জাতক আৰু পঞ্চতন্ত্ৰৰ সাধু সমূহত পঢ়িবলৈ পাব। জাতকৰ কিছু সাধু জুপসমূহত আৰু অজন্তাৰ গুহাত খোদিত কৰা ছবিসমূহত বৰ্ণনা কৰা হৈছে। যিসমূহে আমাৰ সেই সময়ৰ কলা-সংস্কৃতিত অৰিহণা যোগাইছে। এই সাধুবোৰ জীৱ-জন্তু, পুৰুষ-মহিলা আৰু আন সকলোবোৰ চৰিত্ৰক কেন্দ্ৰ কৰি ৰচিত হৈছে।

যুৰীয়া আৰু দলত সম্পাদন কৰিব পৰা ক্ৰিয়া-কলাপ

বিভিন্ন কাৰণত ভাৰত উপমহাদেশ পৰিভ্ৰমণ কৰা ব্যক্তিসকল	পৰিভ্ৰমণৰ আনুমানিক সময়	টোকা সমূহ	টোকাৰ উল্লেখনীয় দিশসমূহ

মুদ্ৰাশাস্ত্ৰ

মুদ্ৰাশাস্ত্ৰ হৈছে মুদ্ৰা, কাগজীমুদ্ৰা আৰু প্ৰতীকৰ (Token) অধ্যয়ন! এই শাস্ত্ৰই দেশৰ অৰ্থনৈতিক অৱস্থা আৰু জনসাধাৰণৰ কল্যাণৰ দিশসমূহ প্ৰতিফলিত কৰে। মূল্যবান মুদ্ৰাসমূহ বেছি পৰিমাণে বিতৰণ হ'লে সমাজৰ অৰ্থনৈতিক অৱস্থা টনকিয়াল হোৱাটো প্ৰতিফলিত কৰে। আমাৰ অতীতৰ ইতিহাসত মুদ্ৰাসমূহত মূল্যবান ধাতু যেনে সোণ, ৰূপ, তাম আদি ব্যৱহাৰ হৈছিল। পিছত কাগজকে মুদ্ৰা হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। প্ৰাচীন মুদ্ৰাসমূহ চাপযুক্ত আছিল যিবোৰ আয়তাকাৰ, বৰ্গাকৃতি আৰু বৃত্তাকাৰ আছিল। পৰৱৰ্তীকালত বেছিভাগ মুদ্ৰাই শাসকীয় বংশই প্ৰচলন কৰিছিল, সেইবাবে শাসকসকলৰ নাম সেইবোৰত খোদিত কৰা হৈছিল। আপুনি গুপ্তবংশ, কুশানবংশ আৰু তাৰ পৰৱৰ্তীকালৰ মুদ্ৰাসমূহ সংগ্ৰহালয়ত নিশ্চয় দেখিবলৈ পাইছে। কিছুমান আমোদজনক তথ্যও আপুনি শিক্ষাৰ্থীৰ লগত আলোচনা কৰিব পাৰে।

		
ইন্দো-গ্ৰীক মুদ্ৰা	কুশান মুদ্ৰা	চাপ-চিহ্ন মুদ্ৰা
		
সাতবাহন বংশৰ মুদ্ৰা	শক বংশৰ মুদ্ৰা	ৰাণী নুৰজাহানৰ নাম থকা ৰূপৰ মুদ্ৰা

আমাৰ অতীত — I ইতিহাসৰ পাঠ্যপুথি শ্ৰেণী vi (2017) NCERT, P.P.86,92

আমাৰ অতীত — II ইতিহাস পাঠ্যপুথি vii (2019) NCERT, P-54

আপুনি জাহাংগীৰৰ উদাহৰণ দিব পাৰে। কেনেকৈ তেওঁ এফালে নিজৰ উপাধি আৰু আনফালে নুৰজাহানৰ নাম খোদিত কৰা ৰূপৰ মুদ্ৰা তৈয়াৰ কৰিছিল।

কিছুমান মুদ্ৰাত ধৰ্মীয় আৰু কিংবদন্তীমূলক চিহ্ন থাকে। আপুনি তলৰ ক্ৰিয়া-কলাপ সম্পাদনৰ জৰিয়তে তথ্যখিনি একাদিক্ৰমে আগবঢ়াই লৈ যাব পাৰে।

যুৰীয়া আৰু দলত কৰা ক্ৰিয়া-কলাপ

বৰ্তমান সময়ত ব্যৱহাৰ হোৱা কিছুমান মুদ্ৰা ল'ৰা-ছোৱালীক দেখুৱাব। আপুনি তেতিয়া—

- মুদ্ৰাত কি লিখা আছে পঢ়িবলৈ দিব।
- কি চিহ্ন ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে?
- কোনটো দৃশ্য উল্লেখনীয়?
- কি ধাতু ব্যৱহাৰ হৈছে?
- কোনবোৰ স্মৃতি ৰক্ষামূলক মুদ্ৰা?
- তেওঁলোকে কোনো ব্যক্তিৰ নাম ক'ব পাৰিবনে যাৰ স্মৃতিত মুদ্ৰা প্ৰচলন কৰা হৈছে?

শিলালিপি

শিলালিপিক অভিলেখ অধ্যয়ন বুলি কোৱা হয়। প্ৰাচীন শিলালিপিসমূহ ডাঙৰ শিলত, স্তম্ভত, চেপেটা, বহল শিলত, অট্টালিকাৰ বেৰত, কীৰ্তিস্তম্ভত আৰু মন্দিৰসমূহত খোদিত কৰা হৈছিল। শিলালিপিসমূহে পৃথক পৃথক বাৰ্তা বহন কৰে। আপুনি অশোকৰ শিলালিপিৰ উদাহৰণ দিব পাৰে, যিবোৰ দেশৰ বিভিন্ন ঠাইত সিঁচৰতি হৈ আছে। অশোকৰ বেছিভাগ শিলালিপি প্ৰাকৃত ভাষাত আৰু ব্ৰাহ্মী লিপিত উপলব্ধ। তেওঁৰ খৰোষ্ঠী ভাষাত লিখা শিলালিপি আফগানিস্তানৰ কান্দাহাৰত পোৱা গৈছিল বুলি উল্লেখ কৰিব পাৰে। এইটো গ্ৰীক ভাষাত আৰু আৰামাইক লিপিত লিখা। এই সন্দৰ্ভত আপুনি পাঠ্যপুথিৰ পৰা ছবি বা অন্য দৃশ্য-শ্ৰাৱ্য সঁজুলি, বৈদ্যুতিন সমলৰ দ্বাৰা এইবোৰ দেখুৱাব পাৰে।

উৎস বা সমলসমূহ আমাৰ ঐতিহাসিক অতীত, ইয়াৰ ভিন্নতা/বৈচিত্ৰতা, এককবিশিষ্টতা আৰু সমৃদ্ধ সাংস্কৃতিক ঐতিহ্যৰ বিষয়ে জনাৰ উৎকৃষ্ট সম্পদ। বিভিন্ন কলা-কীৰ্তি, সামগ্ৰী আৰু অট্টালিকাসমূহৰ ভগ্নাৱশেষসমূহে প্ৰত্ন-তাত্ত্বিক সমলসমূহৰ অনুসন্ধান দিয়ে। আপুনি ল'ৰা-ছোৱালীক আদিম মানৱৰ অৱশিষ্ট, স্তম্ভ, চিত্ৰকলা আৰু সেইধৰণৰ বস্তু দেখুৱাব পাৰে। একেলগে তেওঁলোকে অনুসন্ধানৰ ভিত্তিত, অতীতৰ তথ্যসমূহৰ আভাস দিব পাৰে।

আপুনি ল'ৰা-ছোৱালীক সিঁচৰতিত উল্লেখ কৰা ক্ৰিয়া-কলাপ কৰিবলৈ দিব পাৰে, তেওঁলোকৰ ধাৰণাসমূহ দ্বৈত ভাষাত লিখিবলৈ উৎসাহিত কৰিব পাৰে।

- প্রকল্পৰ বাবে এটা বিষয় চিনাক্ত কৰা।
- সমলৰ উদ্ঘাটন কৰিব আৰু স্থানীয়ভাৱে সমলসমূহ পৰ্যাপ্ত হয়নে বিচাৰি উলিওৱা।
- সেইবোৰ শ্ৰেণীবিভাগ কৰা আৰু সেই সমলবোৰৰ সময় উল্লেখ কৰা।
- ভাৰত ত্যাগ আন্দোলনৰ লগত জড়িত বা বংগ ভংগৰ লগত জড়িত পৰিয়ালৰ ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ আৰু সমাজৰ কোনো ব্যক্তিৰ লগত মৌখিক আলোচনা কৰিবলৈ দিব পাৰে।

যেতিয়া সমলসমূহ শ্ৰেণীকোঠাত উৎস হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হয় তেতিয়া শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াটো অংশীদাৰী আৰু আমোদজনক কৰিব পৰা যায়। প্ৰত্যেকটো ক্ৰিয়া-কলাপ কৰাৰ অন্তত আপুনি একেৰাহে তেওঁলোকৰ লগত কথোপকথনত অংশগ্ৰহণ কৰিব, তেওঁলোকৰ খু-দুৱনিসমূহ ব্যক্ত কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব, যদি প্ৰয়োজন হয় আন তথ্য সংযোজন কৰিব পাৰে। শ্ৰেণীত যিসকল ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আগ্ৰহী নহয়, বিদ্রোহী স্বভাৱৰ আৰু শ্ৰেণীত অসুবিধা দি থকা ধৰণৰ হয়, তেনেধৰণৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক আপুনি চিনাক্ত কৰি উলিওৱাটো প্ৰয়োজন। সানমিহলি দল গঠনৰ দ্বাৰা একেলগে শিক্ষাগ্ৰহণ কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰিব লাগে। মানচিত্ৰ, দৃশ্য-শ্ৰাব্য সঁজুলি, আৰ্হি আদি শিক্ষণ-শিকন সঁজুলি হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ চিন্তা কৰিব। আমাৰ অতীতৰ ইতিহাস বুজি পাবৰ বাবে এই সমলসমূহ আৰু ইয়াৰ প্ৰাসংগিকতাৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰিব পাৰিব।

শিক্ষার্থীসকলক প্ৰকল্পৰ দ্বাৰা, দীঘল আৰু চুটি প্ৰশ্নৰ উত্তৰৰ দ্বাৰা মূল্যায়ন কৰিব পাৰিব। আপুনি তেওঁলোকক নিজৰ ভাষাত উত্তৰসমূহ লিখিবলৈ উৎসাহিত কৰিব পাৰে।

বিষয়বস্তু : জীৱন-ধাৰণ

পাতনি —

গাঁও আৰু নগৰ অঞ্চলৰ লোকসকলৰ জীৱন-ধাৰণৰ উপায় ভিন ভিন। সকলো মানুহৰ জীৱিকাৰ উপায়সমূহ একে নহয়। তেওঁলোকে কৰা কামবোৰৰ বিভিন্ন কাৰক যেনে— তেওঁলোকে থকা ঠাই, বাস কৰা অঞ্চল, এক বিশেষ অঞ্চলৰ সাংস্কৃতিক পৰিৱেশ আদি কথাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। কিছুমানে গোটেই বছৰটোৰ আয়ৰ বাবে নিয়োজিত হয়। উদাহৰণস্বৰূপে লঘু উদ্যোগ, কুচীৰ উদ্যোগ আৰু অৰ্থনীতিৰ সেৱা খণ্ডত কিছুলোক নিয়োজিত হয়। কিছু সংখ্যকে বছৰটোৰ কিছু সময়ৰ বাবেহে নিয়োজিত হয়। যিবোৰে কৃষি কাৰ্য যেনে, বীজ সিঁচা, নিৰোৱা, শস্য চপোৱা আৰু সংৰোপণ কাৰ্যৰ লগত জড়িত হৈ থাকে। ব্যক্তি বিশেষে আৰু দল বিশেষে বিভিন্ন কামৰ ভিন ভিন বাধা আৰু প্ৰতিবন্ধকতা আছে।

শিক্ষণীয় উদ্দেশ্যসমূহ হ'ল—

- গাঁও আৰু নগৰ অঞ্চলৰ মানুহৰ উপাৰ্জনৰ বিভিন্ন উপায়সমূহ চিনাক্ত কৰা।
- মানুহৰ জীৱন-ধাৰণৰ উপাৰ্জনৰ উপায়সমূহ একে হয় নে পৰীক্ষা কৰা।
- বিভিন্ন অঞ্চলৰ মানুহে পোৱা প্ৰতিবন্ধকতা আৰু জীৱন ধাৰণৰ সাদৃশ্য আৰু বৈসাদৃশ্য বৰ্ণনা কৰা।

পৰামৰ্শমূলক শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া

জীৱন-ধাৰণ বিষয়বস্তুটোৰ দ্বাৰা গ্ৰাম্য আৰু চহৰাঞ্চলৰ পুৰুষ/মহিলাৰ জীৱিকাৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলোৱা ভিন ভিন কাৰকৰ বিষয়ে বুজি পোৱাত আৰু বৰ্ণনা কৰাত সহায় কৰিব। আপুনি ল'ৰা-ছোৱালীক সানমিহলি দলত নিয়োগ কৰিব পাৰে আৰু তেওঁলোকৰ গাঁও আৰু জিলাসমূহত জীৱন-ধাৰণৰ বিভিন্ন সমলসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰে। বিভিন্ন ধৰণৰ জীৱিকাৰ সৈতে জড়িত প্ৰত্যাহুনসমূহৰ বিষয়েও আলোচনা কৰিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক উৎসাহিত কৰিব পাৰে। বিভিন্ন আৰ্থ-সামাজিক ক্ষেত্ৰখনৰ পুৰুষ-মহিলা, বিভিন্ন জীৱিকাৰ ঘটনাৰ অধ্যয়ন আৰু দৃশ্য-শ্ৰাৱ্য সঁজুলিৰ সহায়ত উপস্থাপন কৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ এই সম্বন্ধীয় ধাৰণাৰ উমান ল'ব পাৰি। আপুনি ওচৰৰ খেতি পথাৰ এখন চাবলৈ ল'ৰা-ছোৱালীক লৈ যাব পাৰে যাতে ল'ৰা-ছোৱালীবিলাকে পুৰুষ-মহিলাই কৰা বিভিন্ন ধৰণৰ কৃষিকৰ্মৰ লগত চিনাকি হ'ব পাৰে। যদি আপোনাৰ বিদ্যালয়খন নগৰ অঞ্চলত হয়, তেতিয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিৰ্মাণ কাৰ্য, উদ্যোগ, অফিচ বা বজাৰ চাবলৈ লৈ যাব পাৰে।

ওপৰত থকা অংশীদাৰী প্ৰক্ৰিয়াবোৰৰ লগতে বিভিন্ন জীৱিকা অৱলম্বন কৰা বিষয়ৰ ওপৰত জৰীপ পদ্ধতি, চৰিত্ৰ ৰূপায়ন আদি কৰিব পাৰে। বিদ্যালয়ত মেলাও অনুষ্ঠিত কৰিব পাৰে। গাঁও আৰু নগৰ অঞ্চলত উৎপাদিত বিভিন্ন সামগ্ৰী প্ৰদৰ্শন কৰি বিষয়বস্তু আদান-প্ৰদান কৰিব পাৰে।

সমনীয়াৰ দলত কৰা ক্ৰিয়া-কলাপ—

এলানি ক্ৰিয়া-কলাপভিত্তিক আলোচনা শিক্ষণ-শিকণ প্ৰক্ৰিয়াত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। আৰম্ভণিতে শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ আলোচনাৰ জৰিয়তে জীৱন-ধাৰণৰ ধাৰণাতো উপস্থাপন কৰিব পাৰি। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পিতৃ-মাতৃৰ জীৱিকাক কেন্দ্ৰ কৰি কথোপকথন হ'ব পাৰে— কামৰ প্ৰকৃতি, জীৱিকাৰ সৈতে জড়িত ক্ৰিয়া-কলাপ, তেওঁলোকৰ উপাৰ্জনৰে কি কৰে, এইখিনি কেনেদৰে খৰচ কৰে ইত্যাদি। কথোপকথনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ আগত ব্যাখ্যা কৰিব পাৰে যে মানুহে অন্ন, বস্ত্ৰ, বাসস্থান আদিৰ খৰচৰ বাবে অৰ্থ উপাৰ্জন কৰাই হৈছে জীৱন-ধাৰণৰ এটা পদ্ধতি। জীৱন ধাৰণৰ যিকোনো আলোচনাত মানুহে নিজৰ নিত্যপ্ৰয়োজনীয় অভাৱ পূৰণৰ বাবে গ্ৰহণ কৰা জীৱিকা বা কামক সামৰি লয়।

মানুহৰ বিভিন্ন বৃত্তি সম্পৰ্কে চিনাকি দিবলৈ তিনিটা ক্ৰিয়া-কলাপৰ পৰামৰ্শ দিয়া হ'ল—

১. শিক্ষকসকলে পাঠ্যপুথিত থকাৰ উপৰি ছপা অথবা অংকন কৰা ছবি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।
২. ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিভিন্ন বৃত্তিত নিয়োজিত ব্যক্তিসকলৰ ছবি অংকন কৰিবলৈ অনুপ্রাণিত কৰিব পাৰে।
৩. ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক শিক্ষকৰ তত্ত্বাৱধানত সৰু-সুৰা জৰীপ কাৰ্য কৰাব পাৰে। তাৰ বাবে শিক্ষকসকলে কিছুমান প্ৰশ্নৰ অৱতাৰণা কৰিব লাগিব।

ক্ৰিয়া-কলাপ ১ : শিক্ষকসকলে পাঠ্যপুথিত থকা ছবিৰ উপৰি বিভিন্ন ব্যক্তিয়ে বিভিন্ন বৃত্তিত নিয়োজিত হৈ থকা কলাজ এখন শ্ৰেণী কক্ষত সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সহজতে দেখিব পৰাকৈ আঁৰি থব। এই সন্দৰ্ভত মানুহৰ জীৱিকা

সম্পৰ্কে উল্লেখ থকা বাতৰি কাকতসমূহৰে সহায় ল'ব পাৰে। শাৰীৰিক বা মানসিক প্ৰত্যাহ্বানযুক্ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বাবে উপৰিউক্ত বিষয়বস্তু সম্বলিত দৃশ্য-শ্ৰাৱ্য সঁজুলিৰ সহায় ল'ব পাৰে। উক্ত সমলসমূহৰ আধাৰত নিম্নলিখিত অনুশীলনীসমূহ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শিক্ষকৰ তত্বাৱধানত কৰিব পাৰিব।

১. মানুহে যে বিভিন্ন কাম বা ক্ৰিয়া-কলাপ কৰে ছবি বা ভিডিঅ'ৰ আলমত লিখা বা বৰ্ণনা কৰা।
২. কোনবোৰ কাম খেতিৰ লগত জড়িত আৰু কোনবোৰ জড়িত নহয় চিনাক্ত কৰা।
৩. তোমাৰ বিদ্যালয়/চুবুৰীত সেই জীৱিকা বা বৃত্তিবোৰক ভিন ভিন ভাষাত কি বুলি কোৱা হয়?

খেতিৰ লগত জড়িত কাৰ্য	খেতিৰ লগত জড়িত নোহোৱা কাৰ্য	পুৰুষ/মহিলা/উভয়	গ্ৰাম্য/চহৰ	বৈতনিক/ অবৈতনিক

এনে কাৰ্যৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বিভিন্ন কৌশল আয়ত্ত কৰিব যেনে— চিনাক্তকৰণ, শ্ৰেণীবিভাজন, লিখন, কথন ইত্যাদি। ইয়াৰ উপৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলকো ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত থকা বিভিন্নতা বুজি পোৱাত সহায় কৰিব আৰু তেওঁলোকক বিভিন্ন ভাষাৰ প্ৰতি অনুসন্ধিৎসু কৰিব। সমাজত একোটা জীৱিকাৰ বিভিন্ন নাম থাকিব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, মজদুৰসকলৰ কণ্ট্ৰাক্টৰ/ঠিকাদাৰ, মিস্ত্ৰী, ৰাজমিস্ত্ৰী, দিন হাজিৰা কৰা শ্ৰমিক, কুলি, মজদুৰ ইত্যাদি। শিক্ষকসকলে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক জীৱিকাৰ এই নামবোৰ লিপিবদ্ধ কৰি শ্ৰেণীকক্ষত চাৰ্ট পেপাৰত প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ সহায় কৰিব পাৰে। ভিন ভিন মাতৃভাষাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে এই তালিকা বিস্তৃত কৰিব পাৰিব। এই কাৰ্যৰ দ্বাৰা ভাষিক ভিন্নতাৰ প্ৰতি সন্মান ভাবৰ উদ্বেগ ঘটিব।

এইটো উল্লেখনীয় যে জীৱিকাৰ বিভিন্ন শ্ৰেণীবিভাজন আছে। ওপৰত উল্লিখিত কৰা ধৰণেই যে মানুহে ব্যস্ত হ'ব লাগিব তাৰ কোনো কঠোৰ সীমা নাই। পোনপ্ৰথমবাৰৰ বাবে আমি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিভিন্ন স্থানৰ নিয়োগৰ সবিশেষ জনাইছো। কিছু পৰিমাণে সৰলীকৰণৰ প্ৰয়োজন আছে।

ইয়াৰ পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত গাঁও অঞ্চলত মানুহে সাধাৰণতে কেনে ধৰণৰ জীৱিকাৰ লগত জড়িত হৈ থাকে তাৰ এটি আলোচনাৰ প্ৰয়োজন আছে।

ক্ৰিয়াকলাপ ২ :

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰা যুৰীয়াকৈ ওলাই আহি (বিশেষভাৱে সক্ষম ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলকো জড়িত কৰাব পাৰি) বিদ্যালয়ৰ বাহিৰৰ পৰিৱেশ অধ্যয়ন কৰি মানুহবোৰে কি কি জীৱিকাৰ লগত জড়িত হৈ আছে পৰ্যবেক্ষণ কৰি ছবি আঁকি বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব। এই ছবিসমূহ শ্ৰেণীকোঠাৰ জাননী বোৰ্ডত বিভিন্ন শ্ৰেণী বিভাজন অনুসৰি আঁৰি দিব পাৰি। এই ক্ৰিয়া-কলাপটোৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ চিনাক্তকৰণ, শ্ৰেণীবিভাজন আৰু পৰ্যবেক্ষণ আদি কৌশলৰ বিকাশ

হ'ব।

সমাজ বিজ্ঞানৰ যিবোৰ পাঠ গ্ৰাম্যাঞ্চলৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি প্ৰস্তুত কৰা হৈছে, সেই পাঠসমূহ বিশেষকৈ নগৰাঞ্চলৰ বিদ্যালয়ত অধ্যয়নৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে সহজবোধ্য নহ'বও পাৰে। ঠিক সেইদৰে গ্ৰামাঞ্চলৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়েও কল্পনা কৰিবলৈ টান পাব। কাপোৰৰ কাৰখানা, তৈয়াৰী কাপোৰৰ দোকান আৰু বহুমহলাযুক্ত বজাৰ আদিনো প্ৰকৃততে কি, সেই সম্পৰ্কে ধাৰণা কৰিবলৈ কঠিন হ'ব। দুয়োটা পৰিস্থিতিতে শিক্ষকে পৰিৱেশটো প্ৰাসংগিক কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে। এই সমস্যাটো সমাধান কৰিবলৈ দৃশ্যাংশ, জীৱিকাৰ লগত জড়িত চিনেমাৰ খণ্ডচিত্ৰ, বিশেষ কৃষিকাৰ্য, মাছৰ বজাৰ, বজাৰ গৃহত মানুহে বেচা-কিনা কৰা ছবি, বস্ত্ৰ-উদ্যোগ আদি প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰি।

ক্ৰিয়া-কলাপ ৩

পাঠ্যপুথিত ব্যৱহৃত বৰ্ণনা পদ্ধতিত ভিন ভিন জীৱিকাত সক্ৰিয়ভাৱে নিয়োজিত ব্যক্তিসকলৰ উপৰি শিকনৰ আন পদ্ধতিও ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। যেনে— জৰীপকৰণ পদ্ধতি নাইবা সূক্ষ্ম টোকাবহী ভিত্তিক জৰীপ (Mini note book based survey.)

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিভিন্ন কাৰ্যৰ লগত জড়িত মানুহ লগ কৰিবলৈ ক'ব পৰা যায়। বহু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পিতৃ-মাতৃয়েও এনেবোৰ কাৰ্যৰ লগত জড়িত হ'ব পাৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক হয়তো পিতৃ-মাতৃৰ পৰা কামৰ প্ৰকৃতি জানিবলৈ উৎসাহিত কৰিব পাৰে অথবা শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক তলত দিয়া কথাকেইটা সংগ্ৰহ কৰিবলৈ দিব পাৰে।

১। লিংগ

২। জীৱিকা

৩। বৃত্তিৰ কাৰ্যৱলী কি কি?

৪। কামৰ বাবে কেইবজাত তেওঁলোকে ঘৰৰ পৰা যায় আৰু কেইবজাত উভতি আহে?

৫। কৰ্মক্ষেত্ৰত কেনেদৰে উপস্থিত হয়?

৬। এদিনত, এসপ্তাহত, মাহত কিমান টকা উপাৰ্জন কৰে?

৭। তেওঁলোকে নিয়মীয়াকৈ কাম পায়নে? কোনটো মাহত নিয়মীয়াকৈ পায়? এইটো নিয়মীয়া কিয় নহয়?

৮। কামটোৰ পৰা উপাৰ্জিত আয় পৰিয়ালটো চলাবলৈ যথেষ্ট নে?

ওপৰৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰটো যদি 'নহয়' হয় তেনেহ'লে আন কি ধৰণৰ উপাৰ্জনৰ বিকল্প ব্যৱস্থা লোৱা হৈছে? (বিকল্প উপাৰ্জনৰ উপায়সমূহ তালিকাকৰণ কৰিব পাৰি)

এই ক্ৰিয়া-কলাপটোৰ জৰিয়তে বিভিন্ন জীৱিকাৰ লগত জড়িত ব্যক্তিয়ে সন্মুখীন হোৱা বিষয় আৰু প্ৰত্যাহ্বানবোৰ ওলাই পৰিব। জৰীপকৰণৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে মানুহে জীৱনত সন্মুখীন হোৱা বিষয় আৰু প্ৰত্যাহ্বানসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব। শিক্ষকে দৃষ্টিগোচৰ কৰাব পাৰে—

- বিভিন্ন শ্রমৰ উদ্দেশ্য আৰু প্ৰয়োজনীয়তা অথবা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মনত ভিন ভিন শ্রমৰ মৰ্যদাৰ ভাব গঢ় দিয়া।
- কামৰ লিংগ ভিত্তিক বিভেদ নাথাকিব।
- বৃত্তিৰ ভিন্নতা।
- বিভিন্ন জীৱিকাৰ মাজত দেখা ভিন্নতা আৰু সাদৃশ্যসমূহ।
- পুৰুষ/মহিলাক প্ৰদান কৰা মজুৰিৰ পাৰ্থক্য।

ওপৰৰ তিনিওটা ত্ৰিখ্যা-কলাপ কৰাৰ অন্ততঃ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সংগ্ৰহ কৰা কামৰ সবিশেষ তলত দিয়া ধৰণে তালিকাকৰণ কৰিবলৈ যোৱা যায়—

উদ্যোগিক শ্ৰেণীবিভাজন	জীৱিকাৰ নাম (দৃশ্যাংশ, অংকিত ছবি, চমু জৰীপত ভিত্তি কৰি)
১. কৃষি আৰু আন আন কাৰ্য	
২. উদ্যোগ	
৩. সেৱাখণ্ড	
জীৱিকাৰ শ্ৰেণীবিভাজন	
গ্ৰাম্যাঞ্চলৰ কৃষি শ্ৰমিক	
খেতিয়ক	
অকৃষিকাৰ্য বিষয়ক কাম	
স্বনিয়োজিত অকৃষিকাৰ্য বিষয়ক কাম	
নগৰ অঞ্চল	
স্ব নিয়োগ/নিয়োগকৰ্তা	
নিয়মিত দৰমহাপ্ৰাপ্ত কাৰ্য	
সাময়িক মজুৰিপ্ৰাপ্ত শ্ৰমিক	

শিক্ষকে আলোচনাত সাধাৰণ বিষয়সমূহো সংলগ্ন কৰিব পাৰে—

- আমাৰ চৌপাশে শিশু শ্ৰমিক নিযুক্ত হৈ আছে নেকি? যদি আছে শ্ৰেণীত সেই বিষয়ে আলোচনা কৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মন্তব্য জনাৰ প্ৰয়াস কৰিব পাৰি আৰু সেই সম্পৰ্কে তৰ্কানুষ্ঠানৰো আয়োজন কৰিব পাৰি। এইক্ষেত্ৰত চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা আঁচনিবোৰো উল্লেখ কৰিব পাৰি।
- পুৰুষ আৰু মহিলাসকল ক্ৰমান্বয়ে কি কি জীৱিকাৰ লগত জড়িত আলোচনা কৰিব।
- শিক্ষকে কিছুমান খেতিয়ক কিয় অধিক ভূমিৰ অধিকাৰী হয় আৰু কিছুমান কম ভূমিৰ অধিকাৰী হয় প্ৰশ্ন কৰিব। নগৰাঞ্চলত কিছু মানুহৰ নিজা ঘৰ থাকে আৰু আন কিছুমানে ভাড়াঘৰত থাকে। কিছুমান পৰিয়াল বহু স্থাৱৰ-

অস্থায়ী সম্পত্তিৰ অধিকাৰী আনহাতে কেতবোৰ পৰিয়াল কেৱল কিছু সম্পত্তিৰহে অধিকাৰী। এই সন্দৰ্ভত আমি গভীৰলৈ যোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই। আমি কেৱল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক এনে দিশৰ প্ৰতি দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰাব লাগে।

• শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কিছুমান দোকানৰ তথ্য যেনে— দোকানৰ আকাৰ, দোকানত বিক্ৰী কৰা সামগ্ৰী, বস্ত্ৰৰ দৰ আদি সংগ্ৰহ কৰিবলৈ দিব পাৰে। শিক্ষকে মাজতে প্ৰশ্ন কৰিব পাৰে। কিয় কিছুমান দোকানীয়ে ৰাষ্ট্ৰত বস্ত্ৰ বেচে আৰু কিছুমানে নিৰ্দিষ্ট দোকান ঘৰত বেচে। শিশুসকলক তেওঁলোকৰ পিতৃ-মাতৃক/অভিভাৱকক এঠাইৰ পৰা আনঠাইলৈ প্ৰব্ৰজন হৈছে নেকি, যদি হৈছে কিয় হৈছে, তেওঁলোকৰ ককাক-আইতাকসকলে কি কৰিছিল, বৰ্তমান স্থানলৈ প্ৰব্ৰজিত হৈ অহাৰ ফলত লাভালাভ হৈছেনে আদি বিষয়ে সুধিবলৈ উৎসাহিত কৰিব।

প্ৰশ্নসূচীৰ প্ৰশ্ন আৰু সেইবোৰৰ উদ্দেশ্য

‘জীৱন ধাৰণ’ পাঠটি শিকোৱাৰ অন্ততঃ শিক্ষকে জীৱিকা, মজুৰি, লাভ, ঋণ, বজাৰ, ভূমি, সামগ্ৰীৰ উৎপাদন, ঋতু, বতৰ, ঋণ দিয়া, ঋণ লোৱা, কৃষি, কাৰখানা, পৰিবহন আৰু বিৱৰ্তন আদি সম্পৰ্কে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ধাৰণাৰ বুজ ল’বলৈ গঠনমূলক মূল্যায়ন কৰিব।

বিষয়বস্তু সম্পূৰ্ণ হোৱাৰ পাছত বহু শিকন ফলাফল স্পষ্ট ৰূপত মডিয়ুলখনত দিয়া পৰিলক্ষিত হৈছে, যি সমূহ অংশীদাৰী শিক্ষণৰ দ্বাৰা আহৰণ কৰা হৈছে। শিকাৰসকলে মৌখিকভাৱে যোগাযোগ কৰাৰ লগতে, শব্দ আৰু দৃশ্যাংশৰেও যোগাযোগ স্থাপন কৰে। বিদ্যালয়ৰ কাৰ্যাৱলীৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে ওলাই গৈ সমনীয়া, ওচৰ-চুবুৰীয়া আৰু সমাজৰ বিভিন্ন ব্যক্তিৰ লগত কথা-বতৰা পতা অভ্যাসে তেওঁলোকৰ কথন কৌশল বিকাশত সহায় কৰে।

স্ব-মূল্যায়নৰ দিশ

মই কৰিব পাৰিম	কিছু	ভাল	বেছি ভাল	উত্তম
মডিয়ুল আৰু উদাহৰণ ব্যৱহাৰ কৰোঁ আৰু কিছু সংযোজন কৰোঁ।				
সমাজ বিজ্ঞানৰ বিভিন্ন বিভাগ, বিষয়বস্তুৰ লগত সংযোজন				
পৰামৰ্শমূলক ক্ৰিয়া-কলাপসমূহ কৰাৰ উপৰি সংযোজন কৰা হয়				
ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বুজিব পৰা ভাষাত অনুবাদ কৰা হয়				
শিক্ষণ-শিকন সামগ্ৰী, দৃশ্য-শ্ৰাব্য সঁজুলি আদি তৈয়াৰ কৰা হয়				

পৰিচয়

নকল সদন উপস্থাপনৰ দ্বাৰা সমাজ বিজ্ঞান শিকনৰ সুবিধা হয় বুলি ভবা হয়। ই সমাজ বিজ্ঞানক বাস্তৱৰ লগত জড়িত কৰায়। শিকাৰসকলে সাংসদৰ ভূমিকা বা বিধায়িনী সভাৰ সদস্যৰ ভূমিকাত অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰে। তেওঁলোকে সদনত ব্যৱহাৰ হোৱা সাজপাৰ পৰিধান নকৰিলেও, শ্ৰেণী কোঠাত বহাৰ ব্যৱস্থা আদি সদনৰ দৰে কৰি তুলিবলৈ যিমান পাৰে চেষ্টা কৰিব পাৰে। এই সদন প্ৰস্তুত কৰণৰ বাবে শিকাৰ দলসমূহক সদনত অংশগ্ৰহণ কৰা ব্যক্তি সকলৰ দৰে বক্তব্য প্ৰস্তুত কৰাৰ দায়িত্ব দিব লাগে। শ্ৰেণীৰ এটা পিৰিয়ড শিকাৰসকলৰ মাজত দল গঠন কৰাৰ বাবে আৰু সদনৰ সদস্যৰ ভূমিকা পালন কৰিবলৈ তৈয়াৰ হ'বলৈ দিব পাৰি। মঞ্চস্থৰ বাবে আন এটা পিৰিয়ডৰ প্ৰয়োজন হ'ব। এই মঞ্চস্থৰ অন্তত পৰৱৰ্তী পিৰিয়ড এটা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সংসদ সম্পৰ্কে আহৰণ কৰা ধাৰণাৰ উমান ল'বলৈ জৰুৰী প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ দিয়াৰ বাবে ৰাখিব।

শিক্ষকে শ্ৰেণী কোঠাত নকল সদন পাতি শিকাৰসকলক বৰ্তমানৰ বিভিন্ন বিষয় ব্যৱস্থাৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ মতামত দাঙি ধৰিবলৈ সুবিধা দিব পাৰে। শিকাৰসকলে বিভিন্ন বিষয়ৰ ওপৰত একেলগে আলোচনা কৰিব। সমস্যাৰ ওপৰত চিন্তা চৰ্চা কৰিব আৰু সমস্যাৰ সমাধানসমূহ বিবেচনা কৰি উলিয়াব। এই প্ৰক্ৰিয়াই শিকাৰসকলক তেওঁলোকৰ মন্তব্য প্ৰকাশ কৰাৰ সুবিধা দিব, তেওঁলোকৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰাৰ সক্ষমতা বৃদ্ধি পাব, আনৰ মতবাদৰ প্ৰতি সন্মান আৰু সহযোগিতা আগবঢ়াব আৰু দলীয় কাৰ্য কৰাত উৎসাহিত কৰিব।

নকল সদন কি ?

নকল সদন হৈছে বিধান সভাৰ সংসদীয় ব্যৱস্থাৰ এটি অনুকৰণীয় সংসদীয় সভা। ভাৰতীয় সংসদ ইউনাইটেড কিংডমৰ (UK) ৰেষ্ট মিনিষ্টাৰ মডেলৰ সংসদীয় ব্যৱস্থাৰ আৰ্হিত তৈয়াৰ কৰা হৈছে।

এই ক্ৰিয়া-কলাপটো এটি শৈক্ষিক আহিলাৰ নমুনা যাৰ জৰিয়তে ইতিহাস, ভূগোল, অৰ্থনীতি, সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক জীৱনৰ কিছুমান দিশ বুজিবলৈ আৰু ব্যাখ্যা কৰিবলৈ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। এই আহিলা সমাজৰ কল্যাণৰ বাবে বিভিন্ন সামাজিক কামতো ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি।

লোকসভাসম্পৰ্কে সাধাৰণ ধাৰণা :

লোকসভাৰ প্ৰেক্ষাগৃহত ৫৫০ জন সদস্যৰ আসনৰ ব্যৱস্থা আছে। এই আসনসমূহ ৬টা খণ্ডত ভাগ কৰা আছে আৰু প্ৰত্যেক খণ্ডৰ ১১টাকৈ শাৰী আছে। অধ্যক্ষৰ আসনৰ সোঁফালে অৰ্থাৎ ১ নং খণ্ডত আৰু বাঁওফালে অৰ্থাৎ ৬ নং খণ্ডত প্ৰত্যেকতে ৯৭ খনকৈ আসনৰ ব্যৱস্থা আছে। বাকী ৪ টা খণ্ডত প্ৰত্যেকতে ৮৯ খনকৈ আসন আছে। প্ৰত্যেক লোকসভাৰ সদস্যৰ বাবে কক্ষত এখনকৈ আসন ৰখা হয়। অধ্যক্ষৰ আসনৰ সোঁফালৰ আসনকেইখন শাসনত থকা দলৰ সদস্যসমূহে গ্ৰহণ কৰে। অধ্যক্ষৰ বাওঁফালৰ আসনকেইখন বিৰোধী দলৰ সদস্যসকলে গ্ৰহণ কৰে। বাওঁফালৰ প্ৰথম শাৰীৰ এখন আসন উপাধ্যক্ষই গ্ৰহণ কৰে। লোকসভাৰ আসনসমূহ দলীয় শক্তি আৰু অধ্যক্ষৰ বিবেচনাত আবণ্টন কৰা হয়, কোনো দলৰ ৰাজনৈতিক ক্ষমতা কম হ'লেও, সেইদলটোৰ জ্যেষ্ঠ সদস্যৰ

ক্ষেত্ৰত অথবা নিৰ্দলীয় জ্যেষ্ঠ সদস্যৰ আসনৰ স্থান লোকসভাৰ অধ্যক্ষৰ বিবেচনাত নিৰ্ণয় কৰা হয়।

প্ৰয়োজনীয় চৰ্তাৱলীঃ বিচাৰ আৰু প্ৰতিফলন

লোকসভাৰ (নিম্ন সদন বুলিও যাক কোৱা হয়) সদস্যসকলক তেওঁলোকৰ নিৰ্দিষ্ট সমষ্টিতো প্ৰতিনিধিত্ব কৰিবৰ বাবে প্ৰাপ্তবয়স্ক ভোটাধিকাৰ ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা লোকসভাৰ সদস্য হিচাপে নিৰ্বাচন কৰা হয়। সাধাৰণ নিৰ্বাচনৰ পাছত লোকসভা গঠন কৰা হয় আৰু ইয়াৰ কাৰ্যকাল পাঁচ বছৰৰ বাবে নাইবা ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে মন্ত্ৰী সভাৰ পৰামৰ্শ মতে ভংগ নকৰালৈকে বৰ্তি থাকে।

অধ্যক্ষঃ- ভাৰতৰ লোকসভাৰ কাৰ্যালয়ৰ অধিকাৰী

লোকসভা বা ভাৰতীয় সংসদৰ নিম্ন সদনৰ নেতাজন যথাৰীতি মতে প্ৰধানমন্ত্ৰীয়েই হয়। যদি প্ৰধানমন্ত্ৰীগৰাকী নিম্ন সদনৰ সদস্য নহয়, তেন্তে তেওঁ এজন মন্ত্ৰীক লোকসভাৰ নেতা হিচাপে মনোনীত কৰিব পাৰে।

বিৰোধী দলপতি- যিজন সদস্যই উভয় সদনত বিধিগতভাৱে বিৰোধী দলক নেতৃত্ব দিয়ে। লোকসভা নিৰ্বাচনত যিটো দলে ৫৫ টা (১০%) আসন লাভ কৰে, সেইটো দলৰ দলপতিগৰাকীক বিধিগতভাৱে বিৰোধী দলৰ নেতা হিচাপে নিযুক্তি দিয়ে।

প্ৰশ্নোত্তৰ কালঃ লোকসভাৰ প্ৰতিদিনৰ বৈঠকৰ প্ৰথম ঘণ্টাক প্ৰশ্নোত্তৰ কাল হিচাপে গণ্য কৰা হয়। এই প্ৰশ্নোত্তৰ কালত সদস্যসকলে মন্ত্ৰীসকলক বিভিন্ন প্ৰশাসনিক আৰু চৰকাৰী আঁচনি সম্পৰ্কে প্ৰশ্ন সুধিব পাৰে।

বিভাগীয় মন্ত্ৰীসকলে তেওঁলোকৰ দপ্তৰৰ কাম-কাজৰ খতিয়ান সদনৰ মজিয়াত থিয় হৈ উপস্থাপন কৰিব লাগে।

শূন্যকালঃ প্ৰশ্নোত্তৰকালৰ পৰৱৰ্তী সময়ছোৱাকে শূন্যকাল বুলি কোৱা হয়।

বিষয়— ১

বিষয়বস্তুঃ সাংস্কৃতিক ঐতিহ্য সম্পৰ্কীয় সজাগতা

বিৰোধী দলপতিৰ প্ৰশ্ন-

আমাৰ ইতিহাস প্ৰসিদ্ধ স্মৃতিসৌধ আৰু অট্টালিকা সমূহ যে ধংসৰ গৰাহলৈ গৈছে সেই সম্পৰ্কে চৰকাৰ অৱগতনে?

ইচ্ছাকৃত বা অনিচ্ছাকৃত ধংস কাৰ্য কঠোৰ আইনৰ দ্বাৰা সমাধান কৰিব পৰা যাব নে? জনসাধাৰণৰ মাজত সাংস্কৃতিক ঐতিহ্য সম্পৰ্কে সজাগতা আনিবৰ বাবে কি কৰিব লাগিব বা কি কৰা উচিত?

মন্ত্ৰীৰ উত্তৰ :

আমি অৱগত যে আমাৰ ঐতিহাসিক সমলবোৰ বিভিন্ন কাৰণত নষ্ট হ'বলৈ ধৰিছে। আমাৰ বহুলোকে সেইবোৰৰ মূল্যবোধ এতিয়াও ভালদৰে বুজি উঠা নাই। এই ক্ষেত্ৰত আমাৰ বহু আইন আছে। কিন্তু কেৱল আইনৰ দ্বাৰাই সম্পূৰ্ণ ৰূপে এই আৱশ্যিক ঐতিহ্যবোৰৰ অপব্যৱহাৰ আৰু উৎপীড়ণ কেতিয়াও নোহোৱা কৰিব পৰা নাযায়। কেৱল মাত্ৰ শিক্ষাৰ দ্বাৰা সাধাৰণ জনগণক সজাগ কৰিব পৰা যায়। আজিৰ জনতাৰ এটি প্ৰভাৱশালী শক্তি হ'ল

তেওঁলোকৰ সন্তানসকল, যিসকল হ'ল আমাৰ ভৱিষ্যতৰ নাগৰিক। এই সম্পদসমূহৰ বিষয়ে শিশুসকলক শিক্ষিত কৰিলে, তেওঁলোকৰ জৰিয়তে পৰোক্ষভাৱে তেওঁলোকৰ অভিভাৱকসকলকো সজাগ কৰিব পাৰি যিবোৰৰ দ্বাৰা পৰৱৰ্তী সময়ত ধ্বংস কাৰ্য আদি হ্ৰাস হ'ব বুলি আশা কৰাৰ লগতে ভৱিষ্যতে এইবোৰৰ সংৰক্ষণ কৰাৰ বাবে উৎসাহিত হ'ব। তাৰ বাবে আমি আমাৰ শিশুসকলক বিদ্যালয়ৰ পাঠ্যপুথিৰ জৰিয়তে এই স্মৃতিসৌধ বিলাকৰ বিষয়ে কোৱা হৈছে আৰু কেতিয়াবা তেওঁলোকক ক্ষেত্ৰভিত্তিক অধ্যয়নৰ বাবেও লৈ যোৱা হয়। আমি এই ক্ষেত্ৰত নিৰ্দ্ধাৰিত ঐতিহ্য সপ্তাহত কিছু কাম কৰিছো যদিও নৱ প্ৰজন্মক ঐতিহ্য সন্দৰ্ভত শিক্ষা, সজাগতা অথবা সবল কৰি তোলাত এতিয়াও কৃতকাৰ্য হ'ব পৰা নাই। ভাৰতৰ পত্নতাত্ত্বিক জৰীপ বিভাগ আৰু কিছুমান সংগ্ৰহালয়ে ভাৰতৰ ঐতিহ্য সম্পৰ্কে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সজাগ আৰু সংবেদনশীল কৰিবলৈ কিছুমান কাৰ্যসূচী আয়োজন কৰে। কিন্তু এনেধৰণৰ অল্পসংখ্যক, অনিয়মীয়া আৰু অসংলগ্ন প্ৰচেষ্টাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ঐতিহ্য সম্পৰ্কে সজাগ আৰু সংবেদনশীল কৰিবৰ বাবে যথেষ্ট নহয়। এই সন্দৰ্ভত চৰকাৰ, যাদুঘৰ, শিক্ষানুষ্ঠান, নাগৰিকৰ দল আদিয়ে একলগ হৈ সন্মিলিত প্ৰচেষ্টাৰে জনসাধাৰণৰ মাজত ঐতিহ্য সম্পৰ্কত সজাগতা অনাত যত্নপৰ হ'ব লাগে। কিয়নো গাইণ্ডটীয়া প্ৰচেষ্টাৰ দ্বাৰা সজাগতা অনাত সফল হ'ব পৰা নাই। ঐতিহ্য শিক্ষাৰ বিকাশৰ বাবে সকলো বিভাগে সহযোগিতাৰে সক্ৰিয়ভাৱে কাম কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে। শিশুৰ শিকন প্ৰক্ৰিয়াত ঐতিহ্য শিক্ষা এক অবিচ্ছেদ্য অংগ হ'ব লাগে। এইদৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ইতিহাস আৰু সমাজৰ বিষয়ে বুজি পোৱাৰ উপৰি এইবোৰৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা উপজিব আৰু ভৱিষ্যত প্ৰজন্মৰ বাবে এই স্থানসমূহৰ সংৰক্ষণৰ প্ৰয়োজনীয়তা উপলব্ধি কৰিব।

বিষয়- ২

বিষয়বস্তুঃ বন আৱৰণৰ বাবে চিন্তন

বিৰোধী দলপতি

ভাৰত চৰকাৰে ভাৰতত বন আৱৰণ বৃদ্ধি কৰিবলৈ কিবা ব্যৱস্থা হাতত লৈছে নেকি? তেনেহ'লে চৰকাৰে কেনেধৰণৰ প্ৰচেষ্টা হাতত লৈছে?

মন্ত্ৰীৰ উত্তৰ : (পৰিৱেশ, বন আৰু বতৰ পৰিৱৰ্তন বিভাগ)

বন আৱৰণ বৃদ্ধিৰ বাবে চৰকাৰে নানান কেন্দ্ৰীয় অনুদান ভুক্ত আঁচনি যেনে- বন সংৰক্ষণ কাৰ্যসূচী (NAP) সেউজ ভাৰত অভিযান (GIM) আদিৰ অধীনত বনানীকৰণ আঁচনি হাতত লৈছে। এই আঁচনিসমূহ পৰিৱেশ, বন আৰু বতৰ পৰিৱৰ্তন বিভাগৰ জৰিয়তে কাৰ্যকৰী হৈছে। সেউজ ভাৰত অভিযান (GIM) আঁচনিৰে বন সুৰক্ষা, সংৰক্ষণ, বন আৱৰণ বৃদ্ধি কৰাৰ উপৰি বতৰ পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰতি সঠিক ৰূপত সঁহাৰি জনোৱাৰ লক্ষ্য স্থিৰ কৰিছে। বন সংৰক্ষণ কাৰ্যসূচী (NAP) খন জনসাধাৰণৰ অংশগ্ৰহণকাৰীতাৰ জৰিয়তে ৰূপায়ণ কৰা বনানীকৰণ আঁচনি। বিভিন্ন বন সংৰক্ষণ কাৰ্যসূচীৰ ফলস্বৰূপে দেশখনৰ বন আৱৰণ বৃদ্ধি পাইছে।

বিষয়- ৩

বিষয়বস্তু: কৃষি

প্ৰশ্ন- খাদ্য-শস্য উৎপাদনৰ ক্ষেত্ৰত অন্যান্য দেশৰ তুলনাত আমাৰ দেশ পিছ পৰি আছে নেকি ? যদি আছে বিস্তৃতভাৱে জনাওক ।

উত্তৰঃ- বিভিন্ন শস্য উৎপাদনৰ ক্ষেত্ৰত অন্যান্য দেশৰ তুলনাত ভাৰত বহু উন্নত। বিগত ৫ দশকত বিভিন্ন শস্য-সামগ্ৰী উৎপাদন অন্যান্য দেশৰ তুলনাত ৩ গুণ বৃদ্ধি হৈছে। কৃষি উৎপাদন বৃদ্ধি হোৱাৰ বাবে সৰ্বমুঠ খাদ্য-শস্য সামগ্ৰীৰ উৎপাদন ২৭৫.৬৮ মিলিয়ন টনলৈ বৃদ্ধি হোৱাত সন্তুৰ হৈছে। কৃষি উৎপাদন বৃদ্ধিয়ে কেৱল খেতিয়ককে উন্নতি সাধন কৰাই নহয়, দেশৰ সামগ্ৰিক খাদ্য-পুষ্টিৰ নিৰাপত্তাও বৃদ্ধি পাইছে।

প্ৰশ্ন — চৰকাৰৰ এনেকুৱা কিবা আঁচনি আছেনে যিয়ে মহিলা কৃষকসকলক পৰিচয় পত্ৰ প্ৰদান কৰি তেওঁলোকক স্বাৱলম্বী কৃষক বুলি চিহ্নিত কৰিব? যদি আছে তেন্তে বিস্তৃতভাৱে জনাওক।

উত্তৰ : মহিলা কৃষকসকলক ইতিমধ্যে ২০১১ চনৰ জৰীপ অনুসাৰে কৃষক হিচাপে চিহ্নিত কৰিছে। তেওঁলোক ইতিমধ্যে কৃষক গোটেৰ অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। গতিকে চৰকাৰৰ তৰফৰ পৰা মহিলা কৃষকসকলক বেলেগকৈ পৰিচয়পত্ৰ প্ৰদান কৰাৰ প্ৰস্তাৱ লোৱা হোৱা নাই।

শিক্ষাৰ্থীসকলে চৰকাৰী আৰু বিৰোধী পক্ষ হিচাপে নিজৰ মাজত দল গঠন কৰি, বিৰোধী পক্ষৰ উত্তৰ চৰকাৰী পক্ষই দিব আৰু এই আলোচনাত সকলোৱেই ভাগ ল'ব।

শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ এই বিষয়ত আহৰণ কৰা জ্ঞান আৰু বোধ, মন্তব্য আগবঢ়োৱাৰ সক্ষমতা আৰু সিহঁতৰ মাজত থকা সহযোগিতাৰ নিৰীক্ষণ আৰু বিশ্লেষণ কৰিব।

REFERENCES AND OTHER SUGGESTED READINGS (MODULE 1)

A. Recent NCERT Publications

Barkhaa: A Reading Series for All: Digital Version

Barkhaa: A Reading Series for All: Print Version

Education of Minorities - Policies, Programmes and Schemes - Frequently Asked Questions (Hindi, English and Urdu)

Educational Rights of Children with Special Needs - Frequently Asked Questions (under publication)

Including Children with Autism in Primary Classrooms: Teacher's Handbook

Including Children with Special Needs: Primary Stage (Hindi and English)

Including Children with Special Needs: Upper Primary Stage (Hindi and English)

Inclusion in Education: A Manual for School Management Committees (under publication)

Modules for Enhancement of Quality of Education- A Training Package

Tactile Map Book: Upper Primary Stage

B. Other interesting resources

<http://www.unescobkk.org/education/inclusive-education/resources/ilfe-toolkit/ilfe-toolkit-in-bangla/> Toolkit UNESCO: getting all children in school and learning

Inclusive classroom observation checklist— <https://www.bristol.gov.uk/documents/20182/239176/Inclusive+teaching+checklist.pdf/c6e3124e-bb02-4979-8de4-6d31c66dfd53>

Inclusive Education - Loreto School, Kolkata— https://www.youtube.com/watch?v=iyKm_QiNIHo

Inclusive Education and Children with Disabilities | UNICEF— <https://www.youtube.com/watch?v=rfWhQUz2J70>

Inclusive Learning: Everyone's In - Overview— <https://www.youtube.com/watch?v=aTXtT05782Y>

Summary of the evidence on inclusive education— https://alana.org.br/wp-content/uploads/2016/12/Summary_of_the_evidence_on_inclusive_education.pdf

Video-clip (animation) about the concept of inclusion and inclusive education— <https://www.youtube.com/watch?v=MGPdQzhjtj0&t=6s>

Video clip about listening to children with disabilities— <https://www.youtube.com/watch?v=R-IQaNO4PF4>

Understanding and responding to children in inclusive classrooms— <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001243/124394e.pdf>